

Національна Академія Наук України
Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича

СЛОВНИК української МОВИ

XVI – першої половини XVII ст.

Випуск 11

3

Львів
2004

Одинадцятий випуск є складовою частиною Словника української мови XVI—першої половини XVII ст. — першої в історії української культури праці, яка подає інформацію про книжну і народнорозмовну лексику української мови цього періоду. Випуск містить 1255 слів на літеру З (затрачене — злечитиса); тут подано їхню семантичну, граматичну і стилістичну характеристику. Ілюстративний матеріал наводиться з урахуванням хронології, територіального поширення і жанрових особливостей писемних пам'яток. Уперше в українській історичній лексикографічній практиці у цитованому матеріалі збережений наголос слів.

Редакційна колегія

к.ф.н. Д. Гринчишин (відп. ред.),
к.ф.н. У. Єдлінська, д.ф.н. Л. Полюга,
к.ф.н. Н. Остап, к.ф.н. Г. Войтів,
проф. М. Флаєр (Гарвардський університет),
к.ф.н. М. Чікало,
к.ф.н. О. Кровицька (секретар)

Редактори 11-го випуску

Д. Гринчишин, У. Єдлінська, О. Кровицька,
М. Чікало

Рецензенти

д.ф.н. М. Худаш, к.ф.н. І. Ощипко

Словник української мови

XVI — першої половини XVII ст:

У 28-ми вип. / НАН України

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича;
відп. ред. Д. Гринчишин.

Вип. 11 (затрачене — злечитиса)

Укладачі кандидати філол. наук

Р. Остап, Г. Войтів

Львів, 2004. — 256 с.

Від редакційної колегії

Одинадцятий випуск уклали

кандидати філол. наук

Р. Остап (затрачене — за~~о~~рати),

Г. Войтів (збавене — злечитиса).

Випуск до видання підготували

к.ф.н. Г. Войтів, к.ф.н. У. Єдлінська

Комп'ютерна верстка — Л. Голощук, О. Тріль

Комп'ютерний набір — Л. Голощук, О. Тріль

Консультували: д.і.н., акад. НАНУ Я. Ісаєвич,
к.і.н. Я. Книш, к.філос.н. І.Паславський

Редакційна колегія складає щиру подяку консультантам, рецензентам і всім тим, хто своїми порадами та допомогою спричинився до підготовки та публікації цього випуску

Випуск опублікований завдяки сприянню Українського Наукового Інституту
Гарвардського Університету

ISBN 966-02-2705-1 (серія)

ISBN 966-02-3554-2 (Вип. 11)

© Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

НАН України, 2004

ЗАТРАЧЕНЄ, ЗАТРАЧЕНЬЄ, ЗАТРАЧЕНЯ, ЗАТРАЧЕНА, ЗАТРАЧѢНЬЄ, ЗАТРАЧИНЄ с. Знищення, погибель: проси(т) тимько по(д) затрачино(м) д̄ши твоєи, абы есь вызналъ... што есь далъ выше вѣсьмьдеса(т) златы(х) грицови таємною рѣчѣ ѡ(т) на(с) (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 17); розмаитыхъ ересей намножилосе, ...которые не ку спасенію, але ку вѣчному затраченю, овцы Христовы съ правдивое овчарни выводечы до своихъ пустынь, великую пилность в томъ мають (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 113); многїи наследовати буду(т) ихъ... чере(з) которы(х) дорога пра(в)дивала буде(т) зганена...//...которы(х) потопе(н)е споча(т)ку не заме(ш)кивае(т) и которы(х) затраче(н)е не дрѣмле(т) (II пол. XVI ст. *КА* 198-199); А такъ що для збавен̄а оучинити старалесьса, тѣе зо всѣхъ сторонѣ на затрачен̄е тобѣ ѡберноулося (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 38 зв.); тоу бѣсѡве поткаются з мешканцы вавило(н)скѣми и вспл̄ашдѣтъ; танецъ и плас̄ана бѣсѡв̄, значи(т) радѡсть, котѡрїи възрадѣются, с погібели и затрачен̄а грѣшныхъ и непокѣтѣющихъ люд̄ий (Почаїв, 1618 *Зерц.* 38); Єно́хѣ зъ Илїєю трѡха зфол̄кговала, Єдна́къ ѡстрѣю косѣ на нихъ зготовала: Бо ихъ помордѣтъ человекъ затрачен̄я, Вз̄авши ѡ(т) Ба зъ Нба нато порѣчен̄я (Київ, 1622 *Сак. В.* 50); Гд̄б̄ителство: моръ,

морѡвѡе повѣтре, затрачѣн̄е (1627 *ЛБ* 28); еслибы в̄ ѡтрѡбѣ матери(н)ской зостало живѡе немѡва(т)ко, а м̄атка бы ѡме(р)ла // тогда пови(н)ность хрестіан̄скаа вытаг̄аеть, абы было в̄ынатоє распорѡвши м̄аткѣ ѡмѣр̄л̄ю, ин̄а́чей еслибы хто мог̄дчи ѡчын̄ити, занед̄балъ, бы(л)бы в̄иненъ вѣчно-го затрачен̄а ѡного дит̄атка (Львів, 1645 *О тайн.* 16-17); такъ и дѣмонѡни, и грѣшныци свою моу(д)рѡсть; и самѡвл̄астіе, ѡбращають на злѡе, такѡвыи вѣчное затрачен̄а, дѡш̄и свѡей готѣють (Чернігів, 1646 *Перло* 77).

ЗАТРАЧЕННЫЙ *прикм.* (який морально, духовно занепасти́в себе) пропащий: а то вши(ст)коса сталоса за выстоупокъ а грѣ(х) праѡца нашего адама и(ж) е(с)мы са бы-ли стали с̄н̄ми затраченными а съмер̄тїю ѡною вѣ(ч)ною тедымы были ѡсоуж(д)е(н)-ными анѣ для че(м)ны(х) рѣч̄ий е(д)но за неоуста(ж)ливо(ст) тѣла своего (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 101 зв.).

Див. ще ЗАТРАЧОНЫЙ.

ЗАТРАЧЕНЬЄ *див.* **ЗАТРАЧЕНЄ.**

ЗАТРАЧЕНЯ *див.* **ЗАТРАЧЕНЄ.**

ЗАТРАЧЕНА *див.* **ЗАТРАЧЕНЄ.**

ЗАТРАЧИНЄ *див.* **ЗАТРАЧЕНЄ.**

ЗАТРАЧОВАТИ¹ *дієсл. недок.* (викорис-товувати) затрачати, витрачати: мѡвилъ єдинъ изъ оучениковъ его... для чо́го жь

тое міро не продано было... речѣ же іс не затрачоуйте. але заховайте ей на днь погребѣніа моего (поч. XVII ст. УЄ № 91, 27).

ЗАТРАЧОВАТИ² дієсл. недок. (що) Знищувати, руйнувати: Пыха вшелѣкое цнотъ богѣтство и справы дѣбрыи распорѣшдѣтъ, внѣвечъ оборочѣетъ и затрачдѣтъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 4).

Див. ще **ЗАТРАТИТИ, ЗАТРАЧАТИ.**

ЗАТРАЧОНЫЙ дієприкм. у знач. прикм. (який морально, духовно занепасти́в себе) пропащий: Яко(ж) вы не оува́жите, и не оустраша́ете(с) бны(х) слѣвъ, же запаматѣлы(м) и затрачѣны(м) люде(м) зда(ст)са быти мнѣйша пова́га, в' афріце поставлены(х) еп(с)по(в) ни(ж)ли ры(м)скы(х) (Острог, 1599 Кл. Остр. 225).

Див. ще **ЗАТРАЧЕННЫЙ.**

ЗАТРАЧѢНЬЕ див. **ЗАТРАЧЕНЕ.**

ЗАТРВОЖАЮЧІЙ дієприкм. у знач. ім. (той, хто чинить неспо́кій, заколот) заколотник: Амѣнъ: Смѣщаючі(и), затрвожаючі(и) або рѣстыркъ чїначі(и), або пригото́влѣючі(и) (1627 ЛБ 175).

ЗАТРВОЖЕНЕ див. **ЗАТРЕВОЖЕНЬЕ.**

ЗАТРВОЖЕНЫЙ, ЗАТРѢВОЖЕНЫЙ дієприкм. у знач. прикм. (занепоко́ений; переляка́ний) стривожений, діал. затривожений: Вшаку(ж) есте(м) тои надѣи, же мл(с)тивы(и) бѣ мае(т) печѣ ѿ ва́съ, котры(и) зѣ вшелѣки(х) фрасѣ(н)кѣвъ ва(с) выбави(т),... ты(м) спосо́бо(м) я́ко нѣкгда и в' корабли затрвожены(х) ап(с)лѣвъ свои(х) (Ясси, 1614 ЛСБ 451, 1); Матѣженъ: Трѣвѣжачій собѣю, затрѣвѣженный (1627 ЛБ 67); Вала́ам', и(л) Бала́нъ: Застарѣлы(и), затрѣвѣжены(и) (Там же, 190).

ЗАТРВОЖЕНЬЕ див. **ЗАТРЕВОЖЕНЬЕ.**

ЗАТРВОЖИТИ див. **ЗАТРѢВОЖИТИ.**

ЗАТРВОЖИТИСА див. **ЗАТРИВОЖИТИСА.**

ЗАТРВОЖОНЫЙ, ЗАТРѢВОЖОНЫЙ дієприкм. 1. У знач. прикм. (переляка́ний;

занепоко́ений) стривожений, діал. затривожений: Котры́мъ не да́й ѿ Пнѣ затрѣвѣжѣ́нымъ быти, Кгда ты(ж) боудѣ(т) дѣши с' тѣлѣ на́ши(х) выходѣти (Львів, 1615 Лям. Жел. 6 зв.); Явіль са Жена́мъ, по́тымъ и Петро́ви, Же́бъ онѣ зна́ти да́ль и все́мъ Дворо́ви, Єдина́дцатемъ Оучні́омъ (!) затрѣвѣжѣ́нымъ (Київ, 1630 Имнол. 2).

2. У знач. ім. Стривожений, -ого: алекса́нде(р) македо́нский... кды трѣ́дностью доро́гы всѣ(х) видѣ(л) затрѣвѣжѣ́ны(х), з конѣ зсѣ́дши прѣ́вѣй са(м) в снѣ́гъ вско́чилъ оуторова́ль доро́гоу (поч. XVII ст. Проп. р. 19).

ЗАТРВОЖѢНЕСА с. (стан збентеже́ння, неспо́кою, триво́ги, переля́ку) стривожене́сть: Оужаснове́ніе: Здѣмѣ(н)е, зжахне(н)еса, перѣстрахъ, перелакнѣ(н)еса, затрѣвѣжѣ́(н)еса (1627 ЛБ 137).

Пор. **ЗАТРИВОЖИТИСА.**

ЗАТРЕВОЖЕНЬЕ, ЗАТРВОЖЕНЕ, ЗАТРВОЖЕНЬЕ, ЗАТРѢВОЖЕНЕ, ЗАТРЕВОЖЕНЬЕ с. (неспо́кій) триво́га: то все князь староста и врадники его на себе ѡтбирають,... и за нежкіе вины кони въ подданных нашихъ берѣтъ, для того часѣ потребы и въ затрѣвѣженью от Татаръ кѣ слѣ́жбе нашей спосо́бни бити не мо́гѣтъ (Варшава, 1566 АС VII, 105); будучи есмо подѣ тотъ часъ у великомъ затрѣвѣженью и небезпеченѣствѣ ѿ неприя́теля ѿ Татаръ,... мы предѣся послали кѣ вашей королевской милости брата нашего, пана Яцковского (Брацлав, 1576 АЗР III, 187); А не толко я, [але часть не малая] людей въ тыхъ ту краяхъ и земляхъ..., которые правѣ зѣ великимъ затрѣвѣженьемъ (кгдажъ идетъ не о тело, ани о маетность,... але о сумнение и о збавенѣ душе́ное) почувають, же не только зѣезды свое на тоѣ мети, але порозумевати, зносити, до короля его милости слати, и на сеймехъ о тоѣ устне опоноватисе хочутъ (Вільна, 1599 Ант. 651);

Такѡваа по́мо(ч) кото́раа ста́ласа Хр(с)ті́а-
но(м) ѡ(т) всеі́снои Воєво́ды Б҃гомѣре, не
то́лко враго́въ воі́ннико́въ оупа́докъ прѣд'
Гре́ки спра́вила, а́ле и Воєво́дѣ Скіѡскаго
в' затрвоже́н'є и вонтплі́вость впрова́дила
(Київ, 1627 *Тр.* 660); Сма́тєніє: Трѣ́вога, за-
трѣвоже(н)є, ме́танье собо́ю (1627 *ЛБ* 118).

Пор. **ЗАТРЫВОЖИТИ.**

ЗАТРЕНТВѢНЄ *с. (смп. zatrętwienie)*
*перен. (стан байдужості, відсутності спів-
чуття)* заціпеніння, закам'янілість: ѡмиле́-
ніє: Скрѣ́ха се́рдєчна́а, коло(т)є, а́бо бо́-
лєсть се́рде(ч)на́а: // и тѣ́жъ затрєнтвѣ(н)є,
закаменѣ́лость, непока́а(н)є, ненавернѣ́(н)є-
са до покѣ́ты (1627 *ЛБ* 138-139).

ЗАТРЕПЕТАТИ *дієсл. док., перен. (зане-
покоїтися, перелякатися, затремтіти)* за-
трепетати: єсли не бы(л) Бѣ́, Адѣ́ чій го́ло(с)
оуслы́шавши затрепета́л' (Київ, 1625 *Сур.*
Сл. 126).

ЗАТРИВОЖИТИ *див. ЗАТРЫВОЖИТИ.*

ЗАТРИВОЖИТИСА, ЗАТРВОЖИТИСА

дієсл. док. (захвилюватися, занепокоїтися)
затривожитися, стривожитися: оуслы́шав-
ши то іро́(д) затривѡ́живса, и посла́лє слѣ́-
гы до архі́єрей, звѣ́дѹючиса, якѣ́ є(ст) пі́-
сано ѡ писмѣ́ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 161);
Што ві́дачи ѡ́чнко́ве стривѡ́жи́лиса, а всѣ́
ѡпѣ́стївши єго́ розбѣ́глиса... стал' вѣ́трѣ
бѡ́рний, и поднеслі́са во́лны єго́ затрѡ́жи-
лиса ѡ́ченико́ве и порѡ́жи́лиса (Київ, 1637
УЄ Кал. 615).

ЗАТРИМАВАТИ *дієсл. недок. (кого) (мар-
нувати час)* затримувати: Ачко́лвекѣ́ Читѣ́л-
никѡ́ ласка́вий, мнѡ́го причі́нѣ до ви́да́на
Кнѣ́ги то́єи мѣ́лемъ, кото́рыми притисне́-
ный пра́ве бѡ́дѡчи, тала́нтѡ ѡ(т) Б҃га мнѣ́
да́нного тра́тити, а́лбо те́жъ бе́(з) по́жит-
кѡ́ Правосла́вныхъ христі́а́нѣ да́рмо затри-
мава́ти не хотѣ́лемъ (Львів, 1640 *Окт.* 3 зв.
нєнум.).

Див. ще **ЗАТРИМАТИ.**

ЗАТРИМАНЄ, ЗАТРИМАНЯ, ЗАТРЫ-
МАНЄ *с. 1. (утримання кого-небудь у пев-*
ному місці) затримання: А потомѣ́ самого
єго милость отца Шибинѣ́скаго отецѣ́ вла-
дыка Луцѣ́кий до Литвы, ажѣ́ до Вилна,
через того́жъ слугу своего пана Бу́льгака
на затриманє запрова́дилъ (Луцѣ́к, 1632
АрхЮЗР 1/VI, 654); а кгда́ там дний кил-
ка в затриманю́ зоставал, въ томѣ́ отецѣ́
Кассия́нѣ, одежджа́ючи... з манастира, то-
му Пана́сови приказал, абы́ єго не выпусча́-
ли (Луцѣ́к, 1637 *АрхЮЗР* 1/VI, 730);

(віднімання) затримання, захоплення: Ко-
торы(х) шко́(д) собе́ протє́(с)тантѣ́ в оме́ш-
каню́ я(р)ма(р)ковѣ́ поменє́ныхъ... быти
ѡша́цовавши, и такѣ́ ѡ тѣ́е шко́ды свое́, яко́
те́(ж) и ѡ... затриманє́ и неви́(н)ное за́га-
мова́(н)є кни́ги вы́шей менованое́, которое́
урядовне́... реквизи́рова(л) (Володимир, 1638
ТУ 307);

*(зоставлення, залишення чого-небудь со-
бі)* затримання: ѡ́рожная Пани́ зѡ́за(н)на
стрѡ́бче(в)ская... право́ собе́ на то(т) бѡ́б-
рыкѣ́ претє́(н)дѡ́ючи и до пристя́ по(с)сє́сии
ѡ́рожономѡ́ Пана́ Кирикѡ́ боро́нячи в затры́-
маню́ тѣ́е добра́ при... Пана́ Киє́(в)ско(м)
Старостє́ Новогоро́(д)ско(м) арештовала́
(Черні́гів, 1636 *ЛНБ* 5, III 4061, 17).

2. *(перешкода, уповільнення, гальмува-*
ння чого-небудь) затримання: Лѣ́та нѣ́ши на
то(м) свѣ́тѣ́ ба́р'зо соу́(т) проу́(д)ки и́ яко́
найбы́стрѣ́йшаа́ рѣ́ка бѣ́жи(т) бе́(з) жа́дѣ́но-
го затрима́на (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ*
№ 29515, 299 зв.).

3. *(затримка з поверненням чого-небудь*
у домовлений термін) затримання, заборго-
ваність: кгда́ ся... панѣ́ Ива́нѣ́ Терле́цкий
слова́ єго́ и ubezпечє́нства и те́жъ запла́ты
за послуги́ тоє́сть затриманя́ мы́та и барвы́
за пять́ летѣ́ прошлыхъ́, за кото́рыє́ єму́
ничє́го не да́лѣ́, упомина́лѣ́,... ме́сто слова́
своего́ и нагоро́ды,... золжи́лѣ́ и злая́лѣ́ и

здавання послугъ его и личбы... слухати не хотель (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 275); жальди же(с) еще... та(к) дво(р)ны(и) кѣ слѣхѣню нови(н) а смотрѣна на чѣ(д)нѣи рѣчи,... та(к) хтѣвый кѣ имѣню многи(х), а та(к) скѣпы(и) кѣ даваню, та(к) стислы(и) кѣ затриманю, та(к) неопѣтрный в мовеню... тоты... недоста(т)ки твои // ...вы(з)навши... постанови... полѣпшѣти животѣ твоего (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 52-53); погинули... мембрамъ отъ... Яна Сурина на золотыхъ шестсотъ... контрактъ одъ жида миргородского... розного браня борошна до майдану... также взглядомъ затриманя мембрану голого съ подписомъ рукъ шляхецких и зъ печатми повереного ему яко арендаторови манифестантисъ (Кременецъ, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 225).

4. *Перен. (збереження, утримання чого-небудь однаковим, незмінним)* затримання: Яко ж... я сам и многіе,... о том... розмову мѣли и зычили собѣ упрейме, абыхмо... способъ яко найснаднѣйший вынайшли до затриманя благочестія и до исправленія обычаевъ зепсованых (Городок, 1640 *ПККДА* I-1, 69); урожоный панъ Янъ Сосницький... утяжливую занеслъ протестацию, противко... ихъ милости паном: Адамови Душинскому, войска Запорозского, пулюку Переяславского, водлугъ ординации речи посполитое // для затриманя въ добромъ порядку войска Запорозского Козаковъ и, для забеженя своеволи (Володимир, 1645 *АрхЮЗР* 3/I, 390-391).

Пор. ЗАТРИМАТИ.

ЗАТРИМАНЫЙ, ЗАТРИМАНЫЙ, ЗАТРИМАНИЙ *дієприкм.* 1. *У знач. прикм. (збережений протягом якогось часу в незмінному стані)* затриманий: четвѣртаа причина ранъ затриманы(х) естъ, абы ты(м) спѣсобо(м) мл(с)ть свою на(м) ошвѣ(д)чилъ, и на(с) до мл(с)ти самого себе побоудиль (поч. XVII ст. *Проп.р.* 168 зв.).

2. *У знач. ім. с. р. затриманое, затриманое* — (*те, що вчасно не сплачене, не повернуте*) заборговане, -ого; борг: Се(с)сія четирынедѣльная была, при которо(и) братия скла(д)ку мѣсячнѣю о(т)дали до скриньки бра(т)ское, кромѣ ты(х), которіе на то(т) ча(с) в дома(х) не были вшакъ же и тые... приехавши будѣ(т) пови(н)ни затриманое о(д)дати (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 34 зв.); вшакъ же на се(и) ча(с) затриманое кажды(и) бра(т) по шести потро(и)ны(х) до скры(н)ки о(д)далъ (Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 50 зв.).

ЗАТРИМАНИЯ *див.* ЗАТРИМАНЄ.

ЗАТРИМАТИ, ЗАТРИМАТИ, ЗАТРИМАТЬ *дієсл. док.* 1. (кого) (*залишити, утримати кого-небудь у певному місці*) затримати: постара(и)са абы(м) гроши мѣлъ албо я тебе затримати постараяся (к. XVI ст. *Розм.* 32 зв.); хто затрима(л) дѣа в рѣка(х) свои(х)? (поч. XVII ст. *Проп.р.* 198); оныхъ [грѣшныхъ] еще вѣчный огонь не огорнулъ, але суть в темностяхъ затримани, гдѣ ани свѣта, ани жизни челоувѣчскія немашь, ани свѣтлость облича Божого ихъ не навѣжаеть (1603 *Пит.* 66); теды тот отецъ Касиян, казавъши з места и коляску з речами сведчачого привезти до монастыра, оного зо всимъ въ монастыру своемъ затримал и выпускити не хотел (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 1/VI, 730); тыхъ хлоповъ затримать не могу, кгдажъ и мене дня вчорайшого мало хлоппи, посполу съ паномъ Калускимъ и товариствомъ, слугами не забили (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/I, 527); позванный...//...през той насланный люд страж..., поймавши и затримавши, а потомъ под место подступивъши,... людомъ збройнымъ... оточил (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 181-182).

2. (кого) (*перешкодити чиемусь рухові, загальмувати просування кого-, чого-небудь*) затримати: та(м)... ры(б) а звѣра(т) мо(р)ски(х) великаа моць є(ст)... // єдны сѣ(т) тои фо(р)-

мы яко ра́къ. але ба́рзо вели́кий. но́гою члѣ́ка за́тримае(т). и забіе́тъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 26 зв.-27); *Ѡ*за затрима(л) роукѡю архоу, хотѣчи за́дрѣжа́ти вѡза; абы во́лы не́ зве́рнѣли. в'схла е́мѣ рѣ́ка (Там же, 20 зв.);

(що) (зупинити з певною метою; стримати) затримати: та(к) ты(ж) бы́ти не могло, абы справедливости сл̑нце х̑с те́мною см̑рти крайною, и грѣ́бо(м) мѣ́(л) быти затримáный, ижебы сн̑̑ бж̑й̑ ѡ(т) см̑рти до живота не встáл̑ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 153 зв.); Ты авраáмоу мѣ́(ч) на(д) ш̑́ею посло́ушного исаáка висáч̑й затримале(с) (Там же, 288);

(від чого) (зупинити, стримати, відмовити від певного вчинку) затримати: теды сам... праве утекаючих каплановъ католицких и католиковъ самых, такъже и инъных обывателевъ луцких, од которых теж протестансѣ до того был ужитый, од выезду з места затрымал (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 308);

(перенести проведення якогось заходу на пізніший термін) затримати; Се(с)ия... затриманая... // мѣ́сяца ѡќтѡврия (Львів, 1635 *ЛСБ* 1043, 43); Се(с)ия затриманая пре(з) причы́нѣ ста(р)шого брата... аже бг̑̑ ѡ(т)-менил̑ ср(д)це̑ зя(т)реное его и засѣ́л̑ мѣ́сце ста(р)шенства своего, прето братия любе(з)но до скри(н)ки затрыманое... ѡ(д)дали (Львів, 1636 *ЛСБ* 1043, 44);

перен. (перешкодити розвиткові чого-небудь) затримати: небожчикъ... до дому се поспешилъ,... болестъ окру́тъную терпячи,... кгда́жъ былъ от доктора лекарства такъ долго затриманый, с того света смертю зшолъ (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 585); панъ Рафахъ Давидовичъ... протѣ(с)товал̑ся ...ѡ то, и(ж)... панъ Чехо(в)ски(и),... не ува-жы(в)шы у се(и)ме покою, бе(з)пече(н)ства и поваги судовъ... не то(л)ко того не за-

трыма(л), лечь е(ш)че до такового бе(с)пече(н)ства по(д)даны(х) княжати его м(л). ...привелъ (Київ, 1643 *ДМВН* 266).

3. (кого, що) (не віддати чого-небудь у певний термін) затримати, заборгувати: Григоре(и) Не(в)мири(ц)ки(и). ку записа(н)ю до кни(г) со(з)на(л) в тые слова... и(ж) положило(м) припозо(в)... кѣ вывола(н)ю з земл̑̑ и па(н)ствѣ // коро(н)ны(х), а то и(ж) п̑̑̑зи(и) поборѣ... чере(з) бѣ(р)мистра и ра(и)це киевские выбраное... и ѡ(т) то(г) та(м) чере(з) не(г) взятое а до ска(р)бѣ не-ѡ(т)даное и при себе затриманое, также те(х) п̑̑̑зе(и) ланово(г) и чопово(г)... выбраны(х) и до ска(р)бѣ неѡ(т)даны(х) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 16 зв.-17); его м(л) па(н) Алекса(н)де(р) пясечи(н)ски(и)... тѣю сѣмѣ на та(м)то(м) записе спецификовандю две тисечи золоты(х) по(л)ски(х) на сво(и) пожито(к) ѡбе(р)нути хотечи при себе его м(л) затрима(л) и кгда(л)то(в)не пограбилъ (Житомир, 1618 *ЛНБ* 5, III 4056, 38 зв.); а воловъ тры... при себе заграбивъшы затрымалъ и до тых часѣ, непоеднокрот будучы реквизируемым, не оддае́тъ и оддати не хочет (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 369);

(що) (не віддавши, залишити у себе) затримати: Теды поменены(и) ѡте(ц) протопопа,... усадившисе и задаючи слова протѣ(с)туючомусе усчипливые, якобы тую книгу украденую с це(р)квы неслухне продава(л) — задаючи, те(ж) помененую книгу... на ме(ст)цу судовомъ ѡ(д)нявши, загамова(л) и затрима(л) (Володимир, 1638 *ТУ* 307).

4. Перен. (що) (зберегти що-небудь одним, стабільним) затримати: х̑с хотѣ́(л) по в̑̑скр(с)н̑̑и тыи ра́ны затримати, абы см̑́рть и в̑̑скр(с)н̑̑е егѡ было значн̑̑йшее (поч. XVII ст. *Проп. р.* 168); Потрѣ́ба абы(с)са цвѣ́чи(л) ѣ́ мнѡ́ги(х) рѣ́ча(х) самого себе прелом̑́ти, если х̑́бе(ш) пок̑́би и (з)гѡ́дѣ

з иными затримати (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 20 зв.).

Див. ще ЗАТРИМАВАТИ, ЗАТРИМОВАТИ, ЗАТРИМУВАТИ.

ЗАТРИМАТИСЯ *див. ЗАТРИМАТИСА.*

ЗАТРИМАТИСА, ЗАТРИМАТИСЯ

дієсл. док. 1. (продовжити перебувати, залишитися ще на якийсь час де-небудь) затриматися: **Ѡ** ти(и) ли(с)ти причин(и)и что є(с)те ваша м(с̄) просили ѡ(т)слали(с) ваши(м) мл(с̄)те(м): до є(г) мл(с)ти симеѡна воево(ди) не би(л) таковии ча(с) ани є(ст), бо є(г̄) м(с̄) имає(т) что чинити з собою и ти(л)ко жеби се мо(г) затрима(т) (Ясси, 1602 *ЛСБ* 371, 1); **Ѡ** дѡше моа... Якса вь мнѣ, а(ж) грѣшно(м), мѡжешъ затримати; Якъ мѡжешъ в' таѡѡй тѡзѣ тѣло посила(т)и (Львів, 1631 *Волк.* 11 зв.).

2. (припинити чи уповільнити свій рух) затриматися: соу(т) бовѣ(м) нѣакієсь на свѣтѣ тѣла котрыи с поўнктоу своего и прирѡженого мѣсца порѣшившиа затриматиса и зостати не могоу(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 153 зв.).

3. (утриматися від якогось учинку, не робити чого-небудь у певний час) затриматися: Кгды былъ одѣ ойца казнадея прошѡный, абы такого кгвалту и спрофанована костелови не чинилъ, але се рачей до завтрея затрималъ, розгневанный килка поличковъ... окрутныхъ задалъ..., а потомъ ногою у перси далъ (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 6/I, 500).

ЗАТРИМАТЪ *див. ЗАТРИМАТИ.*

ЗАТРИМОВАТИ *дієсл. недок. (що) (не віддавати чого-небудь у певний термін)* затримувати, заборговувати: але ижъ естъ емъ справе(д)ливый, я(л)мѡжны оубогимъ даю, десатини не затримѡю: пощѣ два разы в' ты(ж)ни (поч. XVII ст. *Пчела* 17 зв.).

♦ **затримовати в собѣ** — (*приховувати від інших певні відомості*) затаювати: а таа

вода силоа(м)скаа была в мѣстѣ іерс̄лимѣ, а коли шо(л) до неи то(т) чл̄къ, теды многи жидове пострѣчали его, того слѣпого, а пыталися его хто ти ѡчи помаза(л), а ѡ(н) затримова(л) тоє в собѣ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 72 зв.).

Див. ще ЗАТРИМАТИ.

ЗАТРИТИ *дієсл. док., перен. (що чим) (приховати суть чого-небудь)* затерти, прикрити: Таже паки Василий Великий по оном вску и напечатанию на нем, затривши страсти добродѣтелми, показывает мѣсто, гдѣ се тоє справовати имѣет (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 241).

Див. ще ЗАТЕРТИ, ЗАТИРАТИ.

ЗАТРОСКАТИ *дієсл. док. (смп. zatroskać)* (кого) (*навіяти кому-небудь смуток*) зажури-ти: Єв(г)листа повѣдаєтъ... якъ х̄с соухоую роукоу оуз(д)оровиль..., якъ тыжъ затроскаль законъники, которыи просили знаменіи (1556-1561 *ПЄ* 55).

ЗАТРУБИТИ *дієсл. док. (почати трубити, видавати звуки за допомогою труби, сурми)* затрубити: трѣбы аг̄глскийи тогды затрѣба(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 74); пе(р)ши(и) аньге(л) затруби(л) и ста(л)са гра(д) и ѡго(н) змѣшнены(и) с кро(в)ю (XVI ст. *КАЗ* 617); 617); И тогды затрубитъ труба, и умерлыи устануть (XVI ст. *НЄ* 51); Потѡмъ затрѣбать аг̄гли Бж̄їи, ѡзываети вшітокъ на ро(д)жай чл̄вечій (поч. XVII ст. *Пчела* 20); гды затрѣбать аг̄глове, прійдетъ до кѡпы згромажѡный ѡ(т) концѡвъ земли, и ѡ(т) всѣхъ живіѡловъ, вѣсь чл̄ч(с)кій рѡжай до іер(с)л̄имѣ (Київ, 1627 *Тр.* 58); Бг̄ъ на трѣбѣ затрѣбитъ (Чернігів, 1646 *Перло* 9 зв.); затрѣбишъ в' трѣбѣ м(с)ца сегогѡ десатого дна (серед. XVII ст. *Хрон.* 125 зв.).

ЗАТРУДНЕНЄ, ЗАТРУДНЕНЬЄ, ЗАТРУДНЕНЬЄ *с. (смп. zatrudnienie) 1. (перешкода)* труднощі: пан Гаврило..., не хотачи к том межи ними некоторого затрѣднена

видети, жедал и намовил панов Загоровских..., абы панове Загоровские пенази свои ѿ них взали, а им селища того постѣпили (Володимир, 1549 *АС VI*, 4); нихто з... моих... близкихъ... шкоды и переказы и затрудненъя никому, хто бы... тую половину замъку... вживалъ, чинити и задавати не маеть (Луцьк, 1574 *АрхЮЗР* 8/III, 285); а мы... в де(р)жа(н)ю и вжива(н)ю его мл(с) ниякое переказы и затру(д)не(н)я сами и потомки нѣши чинити и задавати не маемъ (Толпижин, 1576 *ЛНБ* 5, II 4043, 148); А упатрѣючи и видячи то съ причинъ певныхъ напредъ абы о подаваню тоѣ церкви... для якоѣ кольвекъ незгоды припалое затрѣднене не ѿросло и стрежъ Боже абы кѣ... знищеню того домоѣ убогого... не пришло (Почаїв, 1597 *ПВКРДА* IV-1, 49); владыка Володимеръский ани мыслилъ о томъ, жебы коли до такового дела прыйти мело, видечи въ той заматерелой сцызме великое затрудненье и неподобный прыступъ до тоѣ единости... церкъвей светыхъ (Вільна, 1599 *Ант.* 573); для того насъ ѿ(т) таковоѣо бѣ(з)потрѣбноѣо затроу(д)нѣнѣа вызволяючи бѣгъ, лѣпши(х) рѣчій оумѣ(е)тность в насъ вложивъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 58); Стѣжѣнїе: Трѣдность: затрѣдне(н)ѣ, перешкѣда, траплѣ(н)ѣ, не-прїѣмность (1627 *ЛБ* 123); онъ не патречи на ѣти(с)ки... вси(х) насъ ѣбоѣе шля(х)ты не веда(т) для якоѣ причины протѣ(с)тацы(и) на я(с)не ве(л)мо(ж)ного его м(л) пана... ѣчиненое... на бо(л)шоѣе затрѣд(н)енѣе на(с)... не хоте(л)... и ѣблаженѣе вси(х) спра(в) наши(х)... для которы(х) прѣ(з)... ты(ж)де(н) бавячисѣ мѣсили(с)мо... не(с)прави(в)ши ѿ(д)ѣхатъ (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 77).

2. Затримування, зволікання: Бра(т) мо(и) гаврили(и) повинѣ(н) буде(т) дати... золоты(х) ·л· ли(ч)бы по(л)ско(и)... до вѣ(р)ны(х) рѣ(к) бра(т)ствѣ црковному лвовскому... на

мѣрованя того храма стоѣго бѣ(з) всякого затрѣд(н)енѣа (Львѣв, 1594 *ЛСБ* 265, 1).

3. (праця) зайнятість: а естли-же быхъ я або сын мой князь Яхим на оный вышей помененый рок, знайдуючи вымову яким-ж колвек причинами, службою господарьскою, або затрудненем яким-же колвек домовым, хотели ся с того зрывать... // тогды обовезуюсе... заруки на... короля его милость петнадцат тысячей коп грошей литовскихъ... заплатити (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 8/III, 291-292).

Див. ще **ЗАТРУДНЕНІЄ**.

Пор. **ЗАТРУДНИТИ**.

ЗАТРУДНЕНИЙ див. **ЗАТРУДНЕННЫЙ**.

ЗАТРУДНЕНІЄ с. Те саме, що **затрудненѣ** у 1 знач.: а ѿсѣблїве тоу(т) гѣ ѿставиль на(м) потѣхоу я(к) сѣ тѣшити маемо ча(с)у кр(с)та то ѣ(ст) часоу затрѣдненїа алѣбо смоу(т)коу якоѣо (Чалгани, 1603 *УЄ* № 78, 96).

Пор. **ЗАТРУДНИТИ**.

ЗАТРУДНЕНЪ див. **ЗАТРУДНЕННЫЙ**.

ЗАТРУДНЕНЪЄ див. **ЗАТРУДНЕНЄ**.

ЗАТРУДНЕННЫЙ, ЗАТРУДНЕНИЙ, ЗАТРУДНЕНЪ дієприкм. у знач. прикм. 1. (трудный для вирішення) важкий: А такъ мы г(с)дръ... в тую рѣ(ч) вгланувъши справу... великую и затрудненую за инъши... на инъши(и) ча(с) єсмо тую справу ѿ(т)ложили (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 80 зв.); теды ѣрядъ рѣскы(и) зрозѣми(в)ши рѣчь быти барзо затрѣдненѣю которы(и) рѣчи в дны пѣстны(и) в правѣхъ мѣстца мѣти не могѣтъ прето тѣю справѣ ѿбо(х) сторѣнь ѿ(т)ложили до пѣ(р)во(и) сѣреды по нѣдѣли прово(д)нѣ(и) (Кам'янець, 1577 *ЛСБ* 1201);

(несприятливий) важкий, трудный: Правду, ей, рекл в похлѣбствѣ своем до кроля, Скарго, молвлячи, “яко на затрудненые часы и на дивные люде вашей королевской ми-

лости панство пришло". О воистину на затрудненные часы! (1600-1601 Виш. Кр. отв. 165).

2. (сповнений турбот) складний, турботний: оужа́лѣйсѧ на(д) оупалы(м) чл̑комъ,... абысь и в затрѣднѣны(х) припа(д)кахъ не былъ затроу(д)нѣный, абысь чоловѣко(м) быти не оутра́пилъ (Острог, 1614 Тест. 18).

3. (який займається якимись справами, поринув у них) зайнятий: Естли бы который з нас был затрудненъ якими послугами господарьскими, албо теж якими пилными потребами своими, тогда на тот рок, в листех наших назначеный, мели... есмо себе пофолкговати (Луцьк, 1569 АрхЮЗР 8/III, 190); А кгда бѣдетъ братство знаменіемъ обсылано в четыре недѣли или якъ потреба прилѣчиться или на погребѣ не схочетъ ли при(и)ти которы(и) братъ за трѣдностями своими пилными маеть ся шповѣсти передъ ста(р)шимъ братомъ. А естли бы досвѣдченъ ижъ не былъ затрѣдненъ маеть быти каранъ фѣнѣтомъ воскѣ (Львів, 1586 ЛСБ 71); а если бы досвѣдчо(н) иже не был(л) затруднѣ(н), мае(т) быти кара(н) фѣнѣто(м) воску (Перемишль, 1592 ЛСБ 399); але и(ж) бѣдучи затрѣд(д)ненными на то(т) ча(с) и(н)ши(ми) трѣд(д)но(с)тѣми дѣла замешана што(с) тепе(р) замешало и не посылает(м) тепе(р) чере(з) си(х) посла(н)цо(в) ваши(х) ниче(г) (Сучава, 1599 ЛСБ 345, 1); а и(ж) па(н) Мигаль за обе(с)ланя(м) знаменія до бра(т)ства не стави(л)ся, прето братія повторе, на(д)то на(д) звыча(и), и по трети(и) ра(з) посылали а ижъ при(и)ти не хотѣлъ, прислалъ... Паисія че(р)нца шповѣдаючи ижъ бы мѣлъ быти затрѣд(д)нени(м) (Львів, 1633 ЛСБ 1043).

4. Прокаженный: Ев(г)листа выписоуе якъ хс̑ оуздоровиль в дн̑ ст̑чныи водою затроудненого чл̑ка (1556-1561 ПС 283).

ЗАТРУДНЕНЬЕ див. **ЗАТРУДНЕНЕ**.

ЗАТРУДНИТИ дієсл. док. (що) (створити перешкоду у вирішенні якої-небудь справи) утруднити, ускладнити: самижъ оные Львовяне апелевали, хочечи оный декретъ комисарский, въ справе моей мне на нихъ выданный, ...тымъ декретомъ митрополимъ затруднити и въ ни во што обернути, а себе у права, за онымъ же декретомъ митрополимъ, подпору мѣти, передъ его королевскою милостью (Луцьк, 1594 АрхЮЗР 1/I, 438); Писа(н)е в̑м в справа(х)... це(р)кви... было(м) гото(в) в то(м) во все(м) в̑м служити, лечъ sprawy речи посполитое, которіе в то(м)... велико(м) небеспече(н)стве ш(т) ту(р)ковъ то(т) съе(м) теперешни(и) такъ затрѣднили, же... тая справа в̑м жа(д)ною мерою ш(т)прави(т)се не могла (Варшава, 1596 ЛСБ 295, 1); панованье его к(р) м(л) затрѣднити, и потомствѣ его к(р) м(л) до него за часо(м) дорогѣ загородити мыслите (Острог, 1598-1599 Апокр. 220 зв.); Позывает(т)... дми(т)ра радевича слѣги в̑м(л)... котори(и) сме(л) и важи(л)се ...// ка(р)тѣ змышленю сфабрикованю до кни(г) пода(л) и ты(м) волю небо(ж)чици за(т)ру(д)ни(л) до актыкова(н)я (Вінниця, 1624 ЛНБ 5, II 4058, 52-52 зв.).

Див. ще **ЗАТРУДНЯТИ**.

ЗАТРУДНИТЬСЯ дієсл. док. (стати важчим або складнішим для виконання чого-небудь) утруднитися: Тра́пить мене ра́чей и фр̑асѣтъ, еслѣ бѣмъ протѣвъ тѣхъ обмѣвискъ и фалшѣвогѣ оудаванья поставитисѧ не хотѣлъ, снадне бы се, немáлый подѣбно добрѣго бѣдованья ѣвоцѣ, // в' мнѣгихъ побѣжныхъ ср(д)цахъ,... затрѣднить и перешкѣдѣ ш(д)нести мѣгъ (Ев'е або Вільна, п. 1616 Прич. отѣх. 1 зв.-2).

ЗАТРУДНЯТИ, ЗАТРУДНАТИ дієсл. недок. (що і без додатка) (чинити перешкоди у вирішенні яких-небудь справ або у функ-

ціюванні чого-небудь) утруднювати, ускладнювати: мы сами... пану миколаю жо(л)кевскому и пото(м)ко(м) его в оно(м) де(р)жа(н)ю и ѓжива(н)ю ниякое кривды шкоды и переказы чинити и ничи(м) затру(д)нати не має(м) (1588 *ЛСБ* 98); Смотрите абы есте тыми ростырѣками своими соймовѣ не затрудняли (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 215); А мы вже са(ми) пото(м)ки нѣши жа(д)ного перенагаба(н)я правѣно(г) и неправѣного его м(лсти) пнѣ по(д)коморомѣ... чинити... и затрѣ(д)няти на (!) має(м) и мочи не бѣде(м) (Кременець, 1599 *ЛНБ* 5, II 4050, 34 зв.); Если ж христіанство добро, якож ест, пребывайтежъ в нем, а если не добро, идѣтежъ вон. Чому затрудняете церковь? (Львів, 1605-1606 *Перест.* 46); о которомъ то попе своемъ ничего не ведаю, где его подѣли, затрудняячи и затлумяючи справу и слушную справедливость цорки моеє (Володимир, 1615 *АрхЮЗР* 8/III, 543); Пакошѣ: Перешкажаю,... затрѣднѣю справѣ, задаю, дрѣчѣ, наприкрѣюса, габаю, нахѣжѣю когѣ, мѣшаю, страшѣ, мѣчѣ, колочѣ (1627 *ЛБ* 80); Постъ вѣспомагаєтъ и посилокѣетъ, недопѣскаючи ѡбжирствѣ и ѡпѣлствѣ слабити еѣ [молитву] тажѣромъ телѣснымъ. И борѣначи ѡ(т) пѣры, котѣраа зъ нихъ похѣдитъ, абы... не затрѣднѣла рѣзѣмѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 147).

Див. ще ЗАТРУДНИТИ.

ЗАТРУДНАТИ *див. ЗАТРУДНЯТИ.*

ЗАТРУИТИ *дієсл. док., перен. (нав'язати кому-небудь чужі думки, ідеї, переконання і т.ін.) одурманити:* Не правѣ той зизанїй проклатїй геретїкѣ, мнѣгѣ наше(г) нѣрѣда затрѣилъ; тимъ блюзнѣрствомъ лѣжнои наѣк(и) свои(и) (Чернігів, 1646 *Перло* 138).

ЗАТРУЧѢНЕ *с.* Скидання, зіштовхування, *діал.* затручення: Подвѣрзѣніє: ѡмилѣніє, ...падѣнѣ, ѡмылѣнѣ, затрѣчѣ(н)є, велїкаа и тѣжкаа ѡспѣлость (1627 *ЛБ* 90).

ЗАТРУШАТИ *дієсл. недок., перен. (чим) Прикриватися, виправдовуватися:* А што се тѣкне(т) яковы(х) си ты(х)... копѣцовѣ, которыми... панове Стрыбылове затрушаю(т), якобы мели ту(т) межи Ло(в)ковомъ а Лешино(м) всыпаныє, теѣды..., по(з)ваные за копѣцы и границы не при(з)наваю(т) (*Житомирщина*, 1639 *ККПС* 212).

ЗАТРѢВОЖЕНЕ *див. ЗАТРЕВОЖЕНЬЄ.*

ЗАТРѢВОЖЕНЬ *див. ЗАТРВОЖЕНЬ.*

ЗАТРѢВОЖЕНЬЄ *див. ЗАТРЕВОЖЕНЬЄ.*

ЗАТРѢВОЖИТИ *див. ЗАТРЫВОЖИТИ.*

ЗАТРѢВОЖИТИСА *дієсл. док. (схвилюватися, занепокоїтися) затривожитися:* Ада(м) пополнивши грѣ(х) // оуслышѣвши гла(с) г(с)нѣ, карѣна за оучинѣкѣ злѣий готѣючїй барзо са затрѣвоживши оутѣкѣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 296 зв.-297).

ЗАТРѢВОЖОВАТИ *дієсл. недок. (кого) (занепокоювати) стривожувати:* кгдѣ бѣ была лѣюдѣскостъ твоѣ мѣла таковѣго, котѣрый бѣ с тобѣю... розмовлѣлѣ, и тѣє намѣвы... (котѣрые и найоучѣнѣшихъ лѣудѣй затрѣвожѣюгъ)... розезналѣ, нѣкдѣ бысѣ бѣлѣ // на такїй гакѣ не пришѣлѣ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 36 зв.-37).

Див. ще ЗАТРЫВОЖИТИ.

ЗАТРѢВОЖОНЬ *див. ЗАТРВОЖОНЬ.*

ЗАТРЫВОЖИТИ, ЗАТРИВОЖИТИ, ЗАТРВОЖИТИ, ЗАТРѢВОЖИТИ *дієсл. док. (що, чим) (стривожити, викликати відчуття страху перед небезпекою) затривожити:* для того абы ѡны(м) прокла(т)ство(м) не были бѣлыи головы затривожоны тѣшитъ и(х) ты(м) блг(с)венѣствомъ которѣе и(м) да(л) бо(г) вѣ роженѣю и вѣхованѣю дѣто(к) (II пол. XVI ст. *КА* 508); Али внѣ(т) нови-

нами затръвожишъ моего сѣрца сѣлы, котѣрыхъ тѣжкость ле(д)во смѣслы сѣрца моего знѡсѣли (Острог, 1603 *Лям. Остр.* 23); Нѣмцы стали февраля 9, але злыи, же увесь Хмелникъ затривожили, и рѣдко хто ся одержаль: всѣ мещане утекли прочъ (1636-1650 *ХЛ* 81);

(кого) (*насторожити, викликати підозру, непевність*) схвилювати: щожъ теды бра-тіа, абы слоувко тоє прелѡженоє, своею вонтпливостю слоухачовъ бѡлшей не затривожило,... всю ва(м) мѡцъ и поважно(ст) того слова протол'мачоу (поч. XVII ст. *Проп. р.* 147).

Див. ще ЗАТРЪВОЖОВАТИ.

ЗАТРИМАНЕ *див. ЗАТРИМАНЕ.*

ЗАТРИМАНИЙ *див. ЗАТРИМАНЫЙ.*

ЗАТРИМАНЫЙ *див. ЗАТРИМАНИЙ.*

ЗАТРИМАТИ *див. ЗАТРИМАТИ.*

ЗАТРИМЫВАТИ *дієсл. недок., перен. (шо) (зберігати що-небудь однаковим, незмінним, стабільним) утримувати: онъ, не обавляючись ничего на острость права посполитого, которое станъ шляхецкий поровнаньемъ одинаковымъ в волностяхъ и свободахъ цале затримуваеъ,... важил се...//...послушенъсѣтво подъяданныхъ всеє волости руменъское на себе обняти (Варшава, 1645 ЧИОНЛ XIV-3, 165-166).*

Див. ще ЗАТРИМАТИ.

ЗАТРАЯСТИСЯ, ЗАТРАСТИСА, ЗАТРАСТИСЕ *дієсл. док. (почати трястися, коливатися; задвигтіти) затрастися: земла затраясла (1489 Чет. 322 зв.); тогды трѣбы аггл(с)кіи въстроуба(т)... тогды всѣ фоудаменты земнии затрасоу(т)са и мр(т)віи кторіи соу(т) въ гробѣ(х) встѣти моу(с)а(т) (Львів, 1585 УЄ № 5, 21, на полях); и коли са ѡни молили затра(с)лосе тоє мѣ(ст)це гдѣ са ѡни были зобрали и напо(л)нени вси дѣха свѣтого а ѡповедали смѣле*

слово бжее (II пол. XVI ст. *КА* 20); Тогды фѣ(н)даме(н)ти, на которихъ земла ѡгрѣ(н)-тованна естъ за(т)расѣт'са и ме(р)твіи, з гробо(в) въстанѣтъ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 9); нѣо бовѣмъ пороушит'са, и земла затрасѣт'са с фѣндамен'тоу своѣго (Острог, 1607 *Лѣк.* 51); Тогды фѣндаменты, на которы(х) земла оугрѣнтѡвана естъ, затрасѣт'са и мѣртвыѣ всѣ з' грѡбѡ(в) // в'станѣтъ, в' едѣномъ взрѡстѣ всѣ бѣдѣт' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 40-41).

ЗАТРАСЕНЬЕ с., *перен. (підлив основ, докорінні зміни чого-небудь) потрясіння: Кгды теды оуважаю, щѡ бы за пожѣтокъ... ѡ(т)несла цер'ковъ... из' ѡного придѣткѣ..., и з' затрасѣнья и стурбован'ѣа всего свѣта, тѣмъ в'зновѣньемъ нѡвых' вѣмысловъ (Дермань, 1605 Мел. Л. 27).*

Див. ще ЗАТРАСНЕНЕ.

Пор. ЗАТРАСТИ.

ЗАТРАСНЕНЕ, ЗАТРАСНЕНЬЕ с. Те саме, що **затрасенье**: якого есте преслѣдован'ѣа, якѡго оурѣган'ѣа,... якѡго замеша(н)ѣ і затрасне(н)ѣа, якѡго на остѣто(к) крѡвопролѣйства,... напѡлнили и набрѡили (Острог, 1598 *Отп.КО* 16); ѡповеданье наше, якъ и прошлые небезпеченства и вноутрней войны затраснение, ижъ не жаднымъ злымъ оумысломъ, але толко изъ зы(ч)ливости... кѣ ѡ(т)чи(з)не сполной чинимо (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 221 зв.).

Пор. ЗАТРАСНУТИ.

ЗАТРАСНЕНЬЕ *див. ЗАТРАСНЕНЕ.*

ЗАТРАСНУТИ *дієсл. док. (чим) (сильно хитнути) струснути: И затраснѣвши мѡцно столпѣми оупѣлъ дѡмъ на вси княжѣта, и на ѣный людъ котѡрый та(м) бѣлъ (серед. XVII ст. Хрон. 187 зв.).*

Див. ще ЗАТРАСТИ.

ЗАТРАСТИ *дієсл. док. 1. (кого) (почати трясти, хитати кого-небудь ривками) затрасти: И пог'розилъ емоу іс рекоучи,*

оумлѣк'ни а вы(и)ди из него и затраслѣ его доухъ нечистыйи и закрычалъ великы(м) гласомъ. и вышелъ // изъ него и оустрашили(с) в'си (1556-1561 ПС 131-131 зв.); Дѣше, мѡвѣтъ, нѣмѣй и глѣхѣй, я тобѣ роскѣзю, вѣйди зъ не́го, а ѣжъ // бѡлей не входи въ не́го. А ѣжъ дѣхомъ дѣавола назвѣл; покѣзвет'са зъ того, же затрѣс' млѡденца ѡного (Киѣв, 1637 УЄ Кал. 451-452).

2. (чим) (вѣкликати коливання, дви́гтін-ня чого-небудь) затрясти: знѣгла вѣтръ кгвалтѡвный припѣлъ з пѣстѣни и затрѣслѣ чѡтырма оуглѣма дѡмѣ, котѡрѣи ѡбалѣвши-са побѣлѣ вѣи дѣти твои (серед. XVII ст. Хрон. 56).

Див. ще **ЗАТРАСНУТИ**.

ЗАТРАСТИСА див. **ЗАТРЯСТИСЯ**.

ЗАТУЛИТИ дієсл. док. (що чим) (притиснувши, притуливши що-небудь до чогось, закрити, заслонити) затулити: почѣлѡса море бѣрити, и ѡнъ // почѣлъ оутапѣти, а вола(л) гѡлѡсо(м) велѣкимъ затѣливши рѣкѣми бчи свой (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 384-384 зв.).

Див. ще **ЗАТУЛЯТИ**.

ЗАТУЛЯТИ дієсл. недок. Затуляти. ◊ **затуляти очѣ** — (навмисно не помічати чого-небудь, залишати поза увагою) затуляти очѣ: А штожъ надъ то можетъ быти яснѣйшого?! Ото попросту хлѣбомъ называетъ Лука, а не докладаетъ, чы кислый, чы прѣсный? А якѣй же былъ уважмо, а не затуляймо очю отъ такъ ясное речы (Вильна, 1608 Гарм. 204); **затуляти уши** див. **УХО**; **речь затулати** див. **РѣЧЬ**.

Див. ще **ЗАТУЛИТИ**.

ЗАТУРБОВАНЄ с. Стурбованість: тако-вѣи оумѡмъ и пѡмысло(м) подѡбны сѣтъ свѣтѣ, а порѣшѣню,... затѣрбовѣню и бѡазни, якъ и вѣи ѣншѣи члѣвци по(д)леглыи (Вильна, 1627 Дух. б. 52).

Пор. **ЗАТУРБОВАТИ**.

ЗАТУРБОВАНЫЙ дієпримк. у знач. примк. Затурбований, стурбований: Сѣкласѣнный: Затѣрбѡваны(и) (1627 ЛБ 127).

ЗАТУРБОВАТИ дієсл. док. Затурбуватися, занепокоїтися: Кѡтѡраа [смерть] злѣкшисѣ и затѣрбѡвѣвши, иде(т) до слѣгъ свойхъ, и збирѣетъ вѣи мѡцарства и кнажата злѡсти, добывѣетъ цѣрографѡвъ, и мѡвить (Вильна, 1627 Дух. б. 97).

ЗАТЫКАНЄ с. (чого) (притискування, притулювання чого-небудь до чогось) затикання, затулювання: кгдым кгвалѣту волѣть почала, первой битемъ, а потомъ затыканемъ губы, хотячи мене забить, заборонили (Луцьк, 1598 АрхЮЗР 8/III, 477).

Пор. **ЗАТЫКАТИ**.

ЗАТЫКАТИ, ЗАТИКАТИ дієсл. недок. (закривати) затикати: oppilo, as, затикаю, заграждаю (1642 ЛС 293); **затыкати уста** див. **УСТА**; **затыкати уха** див. **УХО**.

Див. ще **ЗАТКАТИ, ЗАТКНУТИ**.

ЗАТЫЛОКЪ ч. 1. Потилиця: у Ониска Толстого на левомъ боку, въ затылку головы, рана тятая (Луцьк, 1617 АрхЮЗР 6/I, 385).

2. (задня частина, тильний бѣк чого-не-будь) затѣлля: а въ затылку двѡровъ тыхъ же на выгонъ и на дорогу на Залѣсе и до Клевѣнка полъ шнура кгрунту (Володимир, 1606 АрхЮЗР 6/I, 315).

ЗАТЫМЪ, ЗАТИМЪ, ЗАТѢМ присл.

1. (пѣзнѣше, згодом) потѣм: Затымъ почали всѣмъ собѡро(м) и сѣ стѣго николаы стѣитель-ский санъ снимати (1489 Чет. 107 зв.); а заты(м) повѣли на(с) старци пустыньски(и) ѡ(т) верхне(г) оустѣя рѣки злѣнки дорогою старою (Киѣв, 1508-1523 ПИ № 5); а затѣм ѡн ходил ѡт нас ѣ посѡлство до кралѣ (Гирлов, 1513-1513 Cost. DB № 88); Тыи два чѡловеки... Левѡнца поддѣным моим, Порѣдѣбѡм выдаѣи были в той шкодѣ и ѡни ѡт поддѣных моих втекли и криѣи са, а

затым Татарове их поймали (Шайно, 1538 AS IV, 174); Желехъ затымъ ѡтскочивши назадъ, закликалъ нѣакого Петра, мовечи: “што пане Петре видишь, же ма шарпають” (Петрків, 1565 AS VI, 261); сторо(ж)... поведи(л) намъ и(ж) кнѣзя кѡ(р)пѣского тѣтъ нѣтъ еха(л) до гридковичъ а вря(д)никъ тѣтошни(и) не велѣ(л) васъ ѡ место пѣска(т)и затымъ вышолъ слѣга кнѣзя ... // захария москвити(н) з двора к намъ до воротъ и поведилъ и(ж)... тѣтъ кнѣзя нѣтъ (1572 ЖКК I, 41-42); Пан владыка ему на то рек: “не справься, нецното!” И за тым ему у губу дал и оного раскрывавил (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 312); заты(м) вече(р) ся зближы(л) и змоле(с)тованые братия розѣшлися з ѡ(д)ложеньямъ ѡстатнихъ справо(к) а(л)бо пѣ(н)ктовъ до бли(с)ко прышло(и) сѣсии (Львів, 1644 *ЛСБ* 1043, 63 зв.); А гды к немѡ... бра(т)... познати его не могѡчи, пристѣпи(л) ближе(и)... в твѣръ пригледѣлъ саж..., заты(м) до нѡгъ его ѡпѣлъ, котори(м) поклонѣнїе(м)... привѣлъ всѣ(х) до дѣвѡ котрїи то вїдѣли (серед. XVI ст. *Кас.* 53); Жо(л)нѣре до Кїева прїихали с ти(м) и(н)те(н)томъ, абы впро(д) козаковъ, а заты(м) во вши(т)кой вкраинѣ рѡ(с) выстинали ажъ до Москви (серед. XVII ст. *ЛЛ* 168).

2. (з тїєї причини) тому: Єсли бы поборо(щ)и поветовые в то(м) выше(и)менено(м) рокѡ на ѡ(т)да(н)е пода(т)ку зложоного до чїе-го име(н)я ку рѣвидова(н)ю не приѣха(л) а ѡнъ бы затымъ побору на ро(к) положоны(и) не ѡ(т)да(л) такы(и) вины... не повинѣ(н) буде(т) на собе не(с)ти (1566 *ВЛС* 25); теща моя, прислала до жоны моее жонку свою служебную... поведаячи, яко бы мела быти велми хора и за тымъ дей до вас листа не написала (Гуляльники, 1573 *АрхЮЗР* 8/III, 281); кгды(ж) и(н)шие sprawy и речи свои в лу(ц)ку в захова(н)ю пана ивана а(н)дросовича маю и за ты(м) еще са(м) не розъсмотрї(л)

чого ми бо(л)ше недоставает(т) (Луцьк, 1577 *ЛНБ* II 4044, 5); оудаєтъ напередъ тоє, же до синодовъ... свѣтскїе люди не належать, а заты(м) и на то(м) берестейско(м) зѣздѣ, в синодовыє sprawy мешатисѣ не мѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 51 зв.-52).

3. У знач. спол. а) (зв'язує члени речення) (приєднувальний) а також, крім того: писаний тот позов... о невыданъє позовов духовных, ... // и о непридане священъника до розношеня тых позовов, затым о шкоды в том позве албо мандате... помененые (Луцьк, 1618 *АрхЮЗР* 8/III, 546-547);

у сполуч. а затымъ — а також, а крім того: а са(м) пре(д)се возны(и)... досытъ объяснило(м) ре(ч) в тыхъ ма(н)дате(х) ѡписанѡ то є(ст) такъже, ѡдынъ ма(н)дате ѡписа(н)є и ѡ(д)писова(н)є до писаро(в) ска(р)бовы(х) ... // а заты(м) ѡ вины в праве ѡписаные (Кїїв, 1620 *ЦДІАЛ* 181, 2, 3166, 1);

б) (з'єднує частини складносурядного речення) (приєднувальний) а також, крім того: сопротивные духовному разуму слова его,... поставлю их пред очи ваши на пляц, — на которые вы, правѡвѣрнии християне..., глядачи, разсудите, если то не явственная антихристова ложъ, а не евангелская правда. Затѣм вас господу богу поручаем (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 163); Прито(м) гѣ нашъ їс хс абы любовъ вѣшѡ нѣ в чо(м) ненарѡшенѡю межи вами вѣцале ховати рачи(л),... заты(м) ла(с)ка бжїа и бл(с)венство поко(р)ности нашої з Вами нехѣй бѡдетъ (Яси, 1614 *ЛСБ* 451, 2 зв.); на т(о)є попь даль вердоунокъ широки(х) гроши тымъ моужемъ ... заты(м) неха(и) боудетъ честь и хвала тоу богу пречистоу(и) богоматере и вси(м) стѣ(м) аминь (I пол. XVII ст. *УИ* 1911/9, 13); Былемъ долшїй въ томъ моемъ листу нижъ належало,... За тымъ се звыклой милостивой ласце, и любви твоей милости

пилно отдаю (Дермань, 1628 *КМПИ* I, дод. 322);

у сполуч. **а (и) затымъ** — а також, а крім того: в' десáтой, а ѡстáтней, свободѣ álбо во(л)ность це(р)кóвнѣю вѣ́ложити хочѣ,... // ...А заты́мъ постѣ́пѣючи оуважа́ю ѡ привѣ́льяхъ: ѣ оуприви(л)е́вáныхъ (Єв'е або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 11-11 зв.); А панъ Хроновський знову се протестоваль, ижъ ведлугъ интерцизы и инвентара повиненъ бытъ панъ Линеvский оддатъ, што взялъ... и за тымъ о пропаденъе закладовъ,... дванадцати тисечей золотыхъ солени́теръ протестовалься (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 6/I, 497).

ЗАТЬ див. **ЗЯТЬ**.

ЗАТЬМИТИ див. **ЗАТМИТИ**.

ЗАТѢКАТИ дієсл. недок. 1. (чим) (*про кров*) (за́ливати) за́тїкати: **Ѡ**во стойт', крѣ́вію бчи за́тѣка́ють, Оуши мерзлі́во(ст) мнѣ́ги(х) бласфѣ́мїй слѣ́ха́ю(т) (Львів, 1631 *Волк.* 13).

2. (*про гні́йні виді́лення з очей*) виті́кати, виді́лятися: Гно́еточі́въ очі́ма: Чло́вѣкъ очі́й за́тѣка́ючихъ (1627 *ЛБ* 26).

ЗАТѢМ див. **ЗАТЫМЪ**.

ЗАТѢНИТИ дієсл. док. 1. (кого) (*покри-ти тінню, темрявою*) за́тїнити: е́ще ѡнь того не домови́ль оучини́льсѧ ѡ́болокъ и за́тѣни́ль Ихъ а ѡни са постра́шили (1556-1561 *ПС* 257).

2. *Перен.* (що) (*зробити менш яскравим, менш помітним, менш значним*) за́тїнити: иншѣ́ю бовѣ́(м) тва(р) мѣ́лєсь ѡ́коло себе, котора́а є́моу свѣ́тло(ст) вырива́ла, и яко-бы за́тѣна́ла, бо я́къ бо́лшаа свѣ́тло(ст) закрыва́єтъ мнѣ́йшѣ́ю: та́къ вели́кое ѡ́ное люде́й и а́ггль с́лнце про́менами сво́ими малѣ́ю свѣ́та того по́ходню за́тѣни́ла (поч. XVII ст. *Проп. р.* 263); Але старое то́е чо́у-до тепе́(р) инши́(м) чѣ́до(м) є́(ст) за́тѣне́ное (Там же, 269).

Див. ще **ЗАТѢНАТИ**.

ЗАТѢНАТИ дієсл. недок. 1. (*покривати тінню, темрявою*) за́тїняти: **Ѡ**стѣ́на́ю: За́слонáю, ѡстѣ́на́ю, за́тѣна́ю (1627 *ЛБ* 154).

2. (що) (*виділяти частину намальованого темнішим кольором*) відт́няти: тои штѣ́кы маларѣ́ зажива́ю(т), жебы на(м) ѡ́кна або двѣ́ри показáли. За́тѣна́ють або таа́тъ фар-бѣ́ бѣ́лѣ́ю, я́кою чо́рністю ѡ́коло бе́реговъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 34).

3. *Перен.* (*робити менш яскравим, менш помітним, менш значним*) за́тїняти: иншѣ́ю бовѣ́(м) тва(р) мѣ́лєсь ѡ́коло себе, котора́а є́моу свѣ́тло(ст) вырива́ла, и яко́бы за́тѣна́-ла, бо я́къ бо́лшаа свѣ́тло(ст) закрыва́єтъ мнѣ́йшѣ́ю: та́къ вели́кое ѡ́ное люде́й и а́ггль с́лнце про́менами сво́ими малѣ́ю свѣ́та того по́ходню за́тѣни́ла (поч. XVII ст. *Проп. р.* 263).

Див. ще **ЗАТѢНИТИ**.

ЗАТЯГАТИ, ЗАТАГАТИ, ЗАТЕГАТИ

дієсл. недок. 1. (що) (*додавати, приєднувати що-небудь до чогось*) до́лучати: ты ма́ючи ча(ст) во (и)ме́(н)и че́(р)ньчи́ча(х) кн́зя фе-дора але́(к)саньдро́вича... за за́писо(м) є́го в де́(р)жаньи́ сво́е(м)... є́си сме́(л)... по(д) то(т) же за́пи(с) за́тяги́ти ча(ст)... по кн́зю... сы́нови є́(г)... зоста́лѣю (Луцьк, 1597 *ЛНБ* 5, II 4049, 67).

2. *Перен.* (що) (*приводити, впроваджувати кого-небудь кудись*) за́тяги́ти: Я́ковѣ́ю те́ды є́сть д́ша, и я́къ ѡ́(д) Б́га по́чте́на; Понева́ж' є́и и Б́гъ и А́ггль, в' спо́лѣ́чність и Кро́ле́вство сво́е за́тага́ють, а ша́танъ и влáдзы є́го, заво́дають є́и до сво́єи гро́мады (Вільна, 1627 *Дух. б.* 157); А хоте́чи бо́лшую е́сче... па́номъ За́мо́йскимъ,... учини́тъ при-крос́тъ, розны́е коро́гве до тыхъ... до́бръ, та́къ з войска́ кварта́ного, я́ко и За́пороз-ского, для́ спус́тоше́ня то́еи ма́етности... умы́стне за́тега́ли (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/I, 541).

3. *Перен.* (кого) (*залучати до участі в чому-небудь; схилити на свій бік*) затагати: потомъ Шуйский, бачечи ижъ съ царства Московского отпору полякомъ дати не могъ, выправиль Скопина, давши му килка сотъ рублей, до великого Новагорода, а оттуль до Немець, затагаючи немцовъ (поч. XVII ст. *КЛ* 80); король его милость по васъ того потребуе, абы се готовили зо всею охотою и зо всею силою вашою на тую послугу, на которую васъ презъ посла своего,... затегаеъ (Там же, 89); бурмистръ, райцы, месчане... кременецькие... по килкакротъ украиннѣное хлопѣство на залогу собе для жолнеров Речыпосполитое умыслѣне затагали и до Кременѣца въпроважали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 361);

(кого, що) (*привертати, прихилити, приваблювати*) затагати: мно́го ми бовѣмъ такихъ тоу(т) дѣховныхъ з римского визнанѣя покажешъ, которые бы..., на добра оустоуповали... инши(х) иншіє ты(м) подо(б)ные оусмотрѣванѣя на хлѣбъ дѣховный затагають (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 170 зв.); мы до тои мл(с)ти вѣрны(х) хвѣ(х) Затагаючи, ... моцѣ прена(и)стѣшаго Дѣа становимо (бл. 1623 *ПВКРДА* I-1, 38); Теды вѣдаючи же и ваша любовь въ тѣлѣ Христовомъ церкви мовлю облюбеницѣ его члонками не меншими естесте, умыслне братолюбіе ваше тымъ моимъ писанемъ затагаю и запрошую (Київ, 1628 *КМПП* I, дод. 301);

(кого) (*втягати, вплутувати*) затагати: деєпис синода... разъ глѣхыхъ, дрѣгый разъ назбыть доразныхъ словъ оуживаетъ, которыми чителника в' опачное и непевное... розоумѣные фортельне затагаеъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 7 зв.); мало маючи на томъ, же сами такъ непевные новины писали; в' што и к(р) е(г) м(л) затагати хотѣли (Там же, 45 зв.).

4. *Перен.* (*використовувати кого-, що-небудь з певною метою*) залучати, притя-

гувати: І Сенѣка оу люцілиа своѣго тоую вынѣслъ во(л)но(ст) свою, и до тоєи(ж) его затагаючи мѣви(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 243 зв.); Зачимъ затагати Златоустого св. свѣдоцтва на выставленѣ Петра св. въ // монарху, а Церковь... въ монархію, естъ ему гвалтъ чинити, который нѣкгда о томъ ркучи, не писалъ, але анѣ мыслилъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 444-445); Выдивоватися злости и хитрости не можемъ: такъ хитро затагають повагу клятвы папезской! Ано патріархове наши оныхъ ся не обавляють (Там же, 1092);

(в що) (*застосовувати що-небудь*) вдаватися (до чого): то(г)ды то(т) сѣ(д) и вѣра(д) мене ... до сѣдѣ головно(г)... одо(с)лати має(т) за которы(м) одо(с)ла(н)є(м) сѣдовы(м) я са(м)... в ко(н)трове(р)сисе жа(д)ные не затагаючи... заплатити маю и повинє(н) бѣдѣ (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 31 зв.).

5. *Перен.* (*поринати у що-небудь, заглиблюватися*) занурюватися: Заходницы, да-лей в силои(з)мы затагаючи, з великою охотою с ты(м) на плацъ вѣѣхавши вос-то(ч)никомъ примѣвили (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 40 зв.);

(в що) (*посилювати, поглиблювати якийсь стан*) затагати: Бо ктѣжъ бы не зычилъ бѣлъ такѣмъ Гетманѣмъ Здорѣва; што вѣрне слѣжѣ(л) Ойчизнѣ и Пѣанѣ // А кгда тѣлѣмъ лѣка(р)ство на́мнѣи не помагало, И ѡвше(м) в' бѣлшѣю го хоробѣ затагало (Київ, 1622 *Сак. В.* 46 зв.-47).

6. (до чого) (*позивати*) притягати: я через возного листъ свой... одослала, просечи... абы до суду своего... не затегал и не судил, кгдажъ з нимъ не в одномъ суде затагъ правный маю (Володимир, 1618 *АрхЮЗР* 8/III, 548).

Див. ще ЗАТЯГНУТИ.

ЗАТЯГАТИСЯ, ЗАТАГАТИСА дієсл. недок. 1. (*встановлюватися, вводиться*)

запроваджуватися: Лечь скоро то, што ся зъ любви дѣяло, въ повинность отъ Римскихъ епископовъ и въ вѣчное нѣякое право затыгаться почало (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 715).

2. *Перен.* (у що) (*вступати, вв'язуватися у що-небудь*) втягуватися: ле(ч) о тымъ не-потрѣбне са с ты(м) дѣепісомъ в' спѣрѣ затагаю (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 69).

ЗАТЯГНЕНЫЙ, ЗАТЕГНЕНЫЙ діє-прикм. у знач. прикм. 1. (*тривалий*) затажний: “Ото (ж), де(и), тепе(р), кгда при(н)цыпало-ви моему до ро(з)ди(л)ку пришьло, тепе(р) того вже в такъ затегнено(и) справе вно-сити и ты(м) се боронити, на (з)влоку и (в)кри(в)же(н)е мое немалое, не може(т)” (Житомирщина, 1599 *ККПС* 123).

2. (*про угоду*) укладений: Па(н) Пенъски(и) с помененою ма(л)жо(н)кою своєю... тѣю справѣ на ѡгодѣ ѡзяли... кгда з реєстрѣ сѣдового ѡпере(д) простого яко пото(м) з аре(ш)тѣ кгда за(с) припала ѡзглаго(м) затажнено(и) ѡгоды не попиралъ // та(к)же Панъ Пе(н)ски(и)... с помененою ма(л)жо(н)кою своєю инакшымъ ѡмысло(м) своимъ шедлъ с протестѣючи(м) (Чернігів, 1636 *ЛНБ* 5, II 4061, 17-17 зв.).

ЗАТЯГНУТИ, ЗАТЯГЪНУТИ, ЗАТАГ-НУТИ, ЗАТЕГНУТИ дієсл. док. 1. (що) (*взяти, прихопити з собою*) забрати: Ща(с-ти)лоса и стефанѣ кролю по(л)скомѣ, але чи не оуме(р), Альбо з' собою Кроле(в)ство по(л)ское затагль (п. 1596 *Виш. Кн.* 243);

(що в що) (*привласнити, присвоїти*) (що до чого): панъ фѣдо(р) сѣщанъски(и)... све(д)чи(л) проти(в) выше(и) менованы(х) ѡсо(б) повода и по(з)ваны(х) тымъ спосо-бомъ, и(ж) ѡни не маючи права дѣди(ч)но(г) ѡ(д)но за(с)тавное до мае(т)но(с)ти и(х) брата его дѣди(ч)ное во(р)скла гли(н)щи(з)-ны в позве свое(м) которы(м) се запо(з)вали тую мае(т)но(ст) є(г) привлащаючи себе

дѣдицтво(м) и хотечи в дедит(с)во кѣ шкоде, и(х) затегну(т) (Київ, 1616 *ЦНБ II* 23263, 1).

2. (що на кого) (*допровадити до чого-небудь, наразити на що-небудь*) стягнути: за чимъ тымъ таковымъ своимъ безправнымъ ...поступкомъ, въ вины за то въ праве, на таковыхъ слугъ ухваленые,.. попавши, и оные на особу свою завзявши и затегнувши, шкоды его милости протестуючомуся... учиниль (Володимир, 1637 *АрхЮЗР* 3/I, 361); панъ Чехо(в)ски(и), любо Цихо(в)ски(и), Коробъка и Василь,... поко(и) и бе(з)пече(н)ство права по(с)полито(г)[о] и суда(в)... зънева-жыли и зъкгъва(л)тили и вины... ѡписаные, на себе зате(г)нули (Київ, 1643 *ДМВН* 266); таковымъ своимъ поступкомъ... панъ воевода киевский вины, в праве на таковыхъ описа-ные, на себе затагнул (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 251); хлопи... таковымъ непристойнымъ поступкомъ... в вины правные... попали и на себе затагнули (1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 532).

3. *Перен.* (кого, що) (*залучити до учас-ті в чому-небудь; схилити на свій бік*) за-тягнути: Его Королевская Милость, за ровно зъ ыншимъ рыцерствомъ, оного, на послуги свое затегнувши, далъ ему коро-говъ (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 169); велебный отецъ владыка,... попа ксежати его милости... затагнул, до слуханъя скру-тинии и ферованъя декретовъ приспособиль и на судъ свой засади(л) (Володимир, 1619 *АрхЮЗР* 8/III, 559); Шуйский,... выправиль Скопина,... до Немець,... где затегнуль войска немецкого пехоты и езды тысячей десять (поч. XVII ст. *КЛ* 80); владыка Хелмъский ...//... в купе немалой людей аръматныхъ, такъ своихъ слугъ... на то приспособленыхъ и затажженныхъ, на монастыр ...наехавъши,.. двери... выламали (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* 1/VI, 751-752); панъ Сесът-

ревитовський, на то нічого не дбаючи на такъ великое небеспеченство неприятельское, месъто уваженъя малъжоньки своее, самъ затыгнувъшы под хороговъ его милости пана Петра Фалибовского, малъжоньку свою... умыслне в дому покинулъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 617); Павелъ Тетеръ, впередъ будучы реентомъ канцелярии кгородское володимерское, съ тоежъ реенъции затыгнений былъ до справъ его милости пана браславського (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 401);

(долучити, приєднати) затыгнути: весь заходній костель, тяжко стогнучи, обтяжливе нарекаетъ — черезъ него одного отъ церкве...всходней отщеплений и по розныхъ сектахъ розогнаній бывши, которій... подъ свою владзу затыгнути усилиючи, южъ ся не Римскимъ епископомъ титулуетъ, але епископомъ повшехнимъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 716);

(кого) (заманити куди-небудь) затыгнути: котрыхъ невѣсть повѣдають быти гѣлосѣ вдѣчного бѣрзо, котѣрыє тѣ на вѣспѣ сидачи, мѣмо нѣхъ жакгѣлюющихъ, роскошнымъ спѣванъемъ свѣимъ до себе завертають, и такъ нѣхъ тамъ затагноувши, ажъ до Смрѣти дрѣжатъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 439); Гдѣ са з' слѣчности твѣри своѣй хѣл'пили, ба(р)зей повѣблены, и в' грѣхъ затагнены сѣтъ шатаномъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 353).

4. (кого до чого) (позвати) притягти, притягнути: па(н) а(н)дре(и)... и ма(л)жо(н)-ка его... с тыми про(д)ками... та(к) ѣ судѣ зѣ(м)ского... затыгнѣли по котѣры(х) смѣ(р)-ти и пово(д) нинѣ(ш)ни(и) зоста(в)ши ты(х) добръ дедичо(м) до ты(х) же вси(х) по(ст)у(п)ко(в) правны(х) про(д)ко(в) свои(х) ѡ то зачаты(х) на котѣры(х) стопня(х) ѡ(д)но тая справа зостала была... воеводѣ... // по-зыва(л) (біля Кременця, 1606 *ЛНБ* 103, 60/Іе, 254, 46-46 зв.).

Див. ще **ЗАТЯГАТИ**.

ЗАТЯГЪ, ЗАТАГЪ, ЗАТЕГЪ ч. 1. (судовий розгляд справи) процес: Кто тое од-но бачити хочет, що то ест? и що за собою поносит той затыгъ справы тоеи, и што за вѣкъ живемо? (Львів, 1608 *АрхЮЗР* 1/XII, 528); Братство..., Ѡбрали згоднѣ... Пана Іоанна Дѣомидовича красовского, И Пана Прокопа Малѣ(ч)ковича... для ѡбороны правное... То естъ, Стороны Права и затыго(в), котѣрыє са точка(т) ѡ(т) ля(т) немалы(х), за двѣро(м) его К(р) м(л) на(с) Нарѣда рѣс-кого, з народомъ По(л)скимъ (Львів, 1610 *ЛСБ* 1046, 5); **затыгъ (затагъ) права** — чинність, пов'язана зі судовим процесом: они... не вдаючи(с) в да(л)ши(и) затыгъ права то все... ѡписали (Ковалин, 1599 *ЦНБ ДА/П-216*, 99); ѡ(т) давны(х) летъ ѡ(б)тажни суть затагами се(и)мовны(х) и задворни(х) пра(в) до сѣдѣ к(р)м налѣ(ж)ны(х) Пѣнове мѣщанѣ и предмѣщанѣ лвовские (Львів, 1609 *ЛСБ* 422(1)); **затыгъ правный** — те саме, що **затыгъ права**: па(н) воевода киевський(и), не входѣчи в да(л)шиє затыги правные с паны Трипо(л)скими,... ѡныє кгру(н)ты... их верну(л) и поступи(л) (Київщина, 1600 *ККПС* 149).

2. Суперечка, сварка, конфлікт: не за-раз' скѣро хто слѣво Бжѣе почѣетъ, добрымъ бывѣетъ; бо еслѣ бы з' слѣхѣ люди доброй чѣсти ставѣлиса, никѣли бы не повставѣли вѣлки, ѣлбо ѡказѣи воѣнъ и заѣаговъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 266).

3. Клопіт, турбота: Гдѣ бо(г)... вѣдаѣ(т) и се(р)це Нашѣ яко є(ст) прихи(л)но кѣ томѣ стѣомѣ храмѣ... То(т) же вѣдаѣ(т) неволѣ и трѣ(д)ности нашѣ та(к)же и и(н)шиє затѣги Пере(д) котѣры(ми) хотѣ(и) бысми ради тое все разомъ хотѣли мѣти не допѣщаю(т) на(с) (Ясси, 1604 *ЛСБ* 390).

4. (рекрутський набір) вербування, вербунок: Сеймики сентеврія 25 дня были, на котѣрыє корѣль присылалъ, абы позволили

на обраня нового короля,... абы поборы на заплату войску заслужоного и на затыгъ новый позволили (1630 *МИВР* 322).

ЗАТЯГЪНУТИ див. **ЗАТЯГНУТИ**.

ЗАТЯТИ дієсл. док. (поранити, скалічити) затяти: янчарына в лобъ с правое стороны два разы раз подле раза шкодливе затято (Варшава, 1641 *ЧИОНЛ XIV-3*, 159).

ЗАТАГАТИ див. **ЗАТЯГАТИ**.

ЗАТАГАТИСА див. **ЗАТЯГАТИСЯ**.

ЗАТАГНУТИ див. **ЗАТЯГНУТИ**.

ЗАТАГЪ див. **ЗАТЯГЪ**.

ЗАУЖАТИ дієсл. недок. Звужувати: Заграждаю: Заджаяу, загоробджю, затыкаю ѳста (1627 *ЛБ* 40).

ЗАУЛОКЪ ч. Заулок, завулок: площада, задло(к) (1596 *ЛЗ* 69); Халдга: Оулица, заплѣта, задлокъ (1627 *ЛБ* 143).

ЗАУМЕДЛИТИ дієсл. док., перен. (на чому) (детальніше проаналізувати що-небудь) затриматися, спинитися: теперъ на езовитовых выроках и преизреню правды его заумедлити хошу: испытovati его буду тым способом (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 179).

ЗАУМЕРЛИЙ див. **ЗАУМЕРЛЫЙ**.

ЗАУМЕРЛИНА ж. Гуля, наріст: Ствердѣли: ѳтрѣплины, заѳмерліны, гѳзы на рѳка(х) (1627 *ЛБ* 121).

ЗАУМЕРЛЫЙ, ЗАУМЕРЛИЙ дієпримк. у знач. примк. (без ознак життя; мертвий) замерлий: отец архимандрит с капигулоу,... малѣжонку его... бити казали..., живота позѣбавити хотели, отъ чого заледве некоторая служалая челяд отпросили и заумерлую подѣ село Киверце отъвезти казали (Луцьк, 1523 *АрхЮЗР I/VI*, 533); вы... ивана бо(н)чѣ(н)ка... пострелили... дрѣго(г) ивана... збили и все што при ни(х) было побрали ты(л)ко наги(х) заѳме(р)ли(х) на томже ме(ст)цѣ одошли (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 72 зв.).

ЗАУМЕРТИ дієсл. док. 1. (знепритомніти; бути без ознак життя) замерти: и

мови(т) и(ж) є(м) бы(л) заѳме(р) видѣ(л) є(м) пе(к)ло (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 38 зв.).

2. Умерти: Лѳкіанъ въ патѣнаѳесаты(и), заѳмеръ (1627 *ЛБ* 220).

ЗАУТРА див. **ЗАВТРА**.

ЗАУТРЕШНИЙ див. **ЗАВТРЕШНИЙ**.

ЗАУТРЕ присл. Зранку, вдосвіта: Аггль г(с)дній... рѣклъ ємѳ: вѣди заѳтре, а станъ на горѣ предъ г(с)де(м) (серед. XVII ст. *Хрон.* 312 зв.).

Див. ще **ЗАВТРА**.

ЗАУТРИЄ див. **ЗАВТРИЄ**.

ЗАУТРІЄ див. **ЗАВТРИЄ**.

ЗАУТРНИЙ примк. Ранішній, ранковий: ientaculum, снѣд(ъ) заутрняя, заѳтрѣкає (1642 *ЛС* 224).

ЗАУТРНѢЙШНИЙ примк. (який стоується наступного дня) заѳтрашній: вла(с)-не та(к) оуваѳаѣ(т) члѣкъ я(к) трава, бо ннѣ члѣкъ здѳро(в) а дѳ вечера хорѳбою зараѳжо(н) а на зау(т)рнѣйшны(и) днѣ до грѳба ѳпроваѳаю(т) (1645 *УЄ* № 32, 82).

Див. ще **ЗАВТРАШНИЙ, ЗАВТРЕШНИЙ, ЗАВТРИШНИЙ, ЗАВТРѢЙ**.

ЗАУТРНАА ж. Заутреня, утренняя: ѳтрнаа: єє, Заѳтрнаа (1627 *ЛБ* 142).

Див. ще **ЗАВТРЕДНЯ, ЗАВТРЕНЯ**.

ЗАУТРА див. **ЗАВТРА**.

ЗАУШЄ с. Місце за вухом: Єсли не было Тѣло, Жѣдове кого поймѣли; ...Єсли не было Тѣло, ктѳ бы(л) по заѳшю поличковѣны(и) (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 126).

ЗАУШНИКЪ ч. (донощик, шептун) навушник: Шѣпѳтникъ: ѳбмѳвца, щѣкаръ, заѳшникъ (1627 *ЛБ* 158).

ЗАУШНИЦЯ ж. Сережка, діал. заѳушница: дирави(лѣ) єси себѣ ѳши часто, а приправлялѣ (в рук. припрѣвлялѣ. — *Прим. вид.*) єси заѳшницѣ зъ перелѣ и с каменѣя дорогого (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272).

ЗАУЩАТИ дієсл. недок. (цсл. заѳушати) втихомирювати, стишувати: А Члѳколѳю-

бецъ, и оно́го зау́щаєтъ и молча́ти ка́жетъ, оумовла́ючи тѣхѡ, слова́ми лаго́дними и ласка́выми (Київ, 1627 *Тр.* 29).

ЗАФАРБОВАТИ *дієсл. док. (забарвити в певний колір)* зафарбувати: А та(к) снѣ(р) че(р)во́ный, крѣвию́ Его́ сто́ю зафа(р)бованѣй, кото́ры(м) было́ स्वा́зано́ тѣло́ ісѣво́ (XVI ст. УЄ № 29519, 143); *Образно*: Тѣмъ рѣм'ѣн'цемъ зафарбова́вши ср(д)ца́ свои, Ап(с)лѡве, Мѣчнѡве, Прп(д)бніи, и всѣ́ Бгѣ́ оугоди́вши стѣи, стерегли́ пѣлне, абы́ не оугаса́ль нѣгды́ (Київ, 1648 *МКСВ* 349).

ЗАФАРБОВАТИСЯ *дієсл. док. (забарвитися в певний колір)* зафарбуватися. *Образно*: На Украинѣ́ рѣки зафарбовалися́ ѡтъ кривѣ́ людскои, повны́ были́ болота́ трупу ляцко́го, а повны́ пали́ были́ трупу козацко́го (1636-1650 *ХЛ* 78).

ЗАФОРАТИ *див. ЗАХОРАТИ.*

ЗАФРАСОВАНЕ, ЗАФРАСОВАНЬЕ *с. (смп. zafrasowanie)* неспо́кій, сму́ток; кло́піт, турбо́та: съклаще́ніє, заколо́ченье, зафрасова́н'є (1596 *ЛЗ* 77); Съклаще́ніє: Заколо́че(н)є, зафрасова́(н)є, замѣ́токъ (1627 *ЛБ* 127).

Пор. ЗАФРАСОВАТИ.

ЗАФРАСОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (смп. zafrasowany)* потривоже́ний, потурбовані́й: Што́ оуслы́шавши́ нечѣ́стый дѣхъ, зафрасова́ный крѣ́кнѣ́ль, а оуда́рилъ млоде́нца // ѡ́ землю́ не́ хотачи́ з' не́гѡ́ вы́йти (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 143-144).

ЗАФРАСОВАНЬЕ *див. ЗАФРАСОВАНЕ.*

ЗАФРАСОВАТИ *дієсл. док. (смп. zafrasować)* (кого) засмута́ти, зажури́ти, опечали́ти: востужи́ша зафрасова́ли (II пол. XVI ст. *ЛА* 179); ѡ́ Смерти... Не́ хотѣ́лась не́ зада́ти Смо́уткѣ́ по́вѣнны́мъ,... Не́ хотѣ́лась Цнѣ́хъ Сынѡ́въ не́ зафрасова́ти (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 4); ѡ́ тѣхъ та́мъ морды́рства(х) не́ хо́чоу́ вспоми́нати: Не́ хотачи́ ва(с) на́ то́тъ днѣ́ зафрасова́ти (Львів, 1616 *Бер. В.* 82); Смѣ́щайо́: Зафрасова́ю (1627 *ЛБ* 118);

(кого) завдати́ клопо́тів (кому): Іѡа(н) Зѣ́нкови(ч) ѡ́бещаль́ поэ́чити... бра́тия(м) по(л)тора́ста зо(л), в то(м) бра́тию ѡ́шѣ́ка(л) и ѡ(т)ѣ́ха(л) до́ Снати́на не́ давши́ нѣ́чого, в чо(м) бра́тию не́помалѣ́ зафрасова́(л), по́нева(ж) ю́(ж) са́ на́ него́ бра́тия́ были́ спѣ́сти-ли (Львів, 1600 *ЛСБ* 1043, 2 зв.);

(кого) стриво́жити, занепо́коїти: То́е зафрасова́ло не́пріате́ла, то́е до ва́льки по́бѣ́ди́ло его́ срѣ́кго́е (Остро́г, 1607 *Лѣк.* 99); Діа́воли прѣ́сать́ Хѣ́ ѡ́ позво́леніє, и́ти в' ста́до сви́нѣй; а́бы́ тых'́ пото́пѣ́вши зафра́сова́ли панѡ́въ ихъ, и до́ того́ их'́ приве́ли, а́бы́ Хѣ́ не́ прина́ли (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 392).

ЗАФРАСОВАТИСЕ *див. ЗАФРАСОВАТИСЯ.*

ЗАФРАСОВАТИСЯ, ЗАФРАСОВАТИСА, ЗАФРАСОВАТИСЕ *дієсл. док. (смп. zafrasować się)* 1. Засмута́тися, зажури́тися, опечали́тися: А ап(с)ли́ гды́ ѡба́чили, и(ж) и(х) оу́чте́(л) ѡ(т) ни(х) вѣ́зно́йтса́ на́ нѣ́о, зафрасова́ли-са, и ста́ла(с) жа́ло(ст) вели́каа́ (XVI ст. УЄ № 29519, 73); И́ патріа́рхъ ца́ргоро́дскі́й Іосифъ́, стрво́живше́ся и зафрасова́вши́ся, на́глою́ сме́ртю́ умер́ у Фло́ренціи́ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 43); и ѡ(т)верно́у́ле(м) тва́(р) свою́ ѡ(т) ни(х), и за́расова́лиса́ и хо́ди́ли смѣ́(т)ны, і ѡ(т)поу́стѣ́ле(м) ѣ́мъ, и оу́тѣ́ши́лемъ́ ѣ́хъ (Остро́г, 1607 *Лѣк.* 25); не́ма́лый ексце́(с) вѣ́рте́ ми, на́ кото́рый вспо́мнѣ́вши зба́вителью́ мой та́къ са́ зафрасоу́ешъ, ж (!) крѣ́ваы́(м) по́то(м) на́ горѣ́ еле́онъсте́й все́ тѣ́ло ѡ́бола́шъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 265); Гды́ то́е ви́дѣ́ль црѣ́, те́ды ба́р'зо́ зафрасова́(л)са́ (Устри́ки, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 345); Вѣ́стѣ́жі́ша: Зафрасова́лиса́, па́костѣ́шаса́ (1627 *ЛБ* 23); зафрасова́лсе́ Двѣ́ прето́, же́ г(с)дѣ́ за́билъ ѡ́зана́ (серед. XVII ст. *Хрон.* 250).

2. (на́ кого) Розгні́ватися, розсе́рдитися: Ко́гда́ ся́ розде́лив наро́д в собо́ры..., и одны́

зя звали Христовы, другие Павловы, иные — Кифяны, то есть Петровы.; там же зафрасовался на них Павел и глаголет: “Не потребно сие раздѣление ваше” (1608-1609 Виш. Зач. 210); Възмѣтѣсѧ: Зафрасовалсѧ, сматѣсѧ, зтвѣжилсѧ, оудивисѧ, здѣмѣлсѧ (1627 ЛБ 19).

ЗАФРАСОВАТИСѧ див. **ЗАФРАСОВАТИСѧ**.

ЗАФУНДОВАТИ, ЗАФУНЬДОВАТИ дієсл. док. 1. (на чому) (заснувати, створити) зафундувати: в рѣско(и) цркви ѡстати мѣла Стѣня: на (до)бромѣ бовѣмѣ фѣндаме(н)тѣ, Сѣо(н)ско(го) блгословенства є(ст) зафѣндыдована (Київ, 1621 ЛСБ 483, 1).

2. (оплатити; пожертвувати кошти на щось) зафундувати: црковное Мѣрованѧ... дома на помѣшканѧ Сѣченико(м), и дома для црковны(х) и шко(л)ны(х) наукѣ,... и дрѣка(р)ню... за сѣмѣ немалѣю выдвигнѣли..., всѣ тѣе звы(ш) рѣ(ч)ныє рѣчи сѣтѣ зафѣндыдованы (Львів, 1609 ЛСБ 422 (2)); еслибы... ктоколвекѣ... хотѣлѣ бы посѣдати тѣю мою фѣндацію и все, што // бы тамѣ было зѣбѣдовано и зафѣндыдовано, тѣды той Дворѣ и плацѣ... сѣ вернѣти въ Домѣ мой маєтѣ (Київ, 1615 ПВКРДА II-1, 19-20).

ЗАФУНЬДОВАТИ див. **ЗАФУНДОВАТИ**.
ЗАХВАЛЕННЫЙ дієприкм. Захваленый: Роздери жѣ очи // помысла,.. и познай, хто... щастие, от тебѣ захваленное, даровал (1608-1609 Виш. Зач. 229-230).

ЗАХВАТИТИ дієсл. док. 1. (що чим) (заволодіти чимось) захопити: их вѣры князь мира сего адовыми вратами захватити и звытяжити... не может (1600-1601 Виш. Кр. отв. 184);

перен. (кого) (умертвити) забрати: чѣмоу ма прѣ(з) сѣбе // жѣвоую зѣстѣвлѣ(ш), чѣмоу сѣмрѣти не вели(ш) ма зѣхвѣтити (Смотрич, II пол. XVI ст. Проп. Д. 10 зв.-11).

2. Підхопити, підняти, вознести: павѣ(л) стѣй такой жѣ бы(л) є(д)но на во(з)дѣ(х) захваче(н)... ілію застѣпи(в)ши с повѣтрѣа въ(з) ѡгнѣ(н)ныи воскорѣ восхити(в) а єго дрѣ(г) єлісеи ѡбы(р)ва(л) коло не плацѣ хватаючисѧ єго (к. XVI ст. УС № 31, 77).

3. (про вогонь) (огорнути з усіх боків) охопити: колконадцѣ служебников и служебниц..., которые ратовати того огню хотели, от кѣвалтовного пламени захвачоны и погорѣли (Володимир, 1571 АрхЮЗР 8/IV, 126).

4. (кого) (заполонити кого-небудь, оволодіти ким-небудь) охопити: рѣклѣ Лѣтѣ до нѣхѣ: ... и на горѣ не могѣ бѣитѣ заховѣанныи бы мене не захватѣла злѣсть и не ѡумерлѣ (серед. XVII ст. Хрон. 31 зв.); єсли тогѣо што повѣдаєтѣ не оучинѣтѣ: нѣхто не во(п)тпи, жѣ згрѣшітѣ прѣтѣвъ г(с)дѣ: а вѣдайтѣ іжѣ грѣ(х) вѣшѣ захвѣти(т) вѣсѣ (Там же, 149 зв.).

ЗАХВИЩЕНЄ, ЗАХВИЧЕНЄ с. (стп. zachwycenie) 1. Релігійний екстаз: А тѣе што Пр(о)рѣкѣ вѣ захвищѣнѣю вѣдѣлѣ, правдѣвымѣ было и певнымѣ: іншѣю бовѣмѣ таємнѣю и Бѣзскѣю рѣчѣ знѣчило и виражѣало (Вільна, 1627 Дух. б. 2); Бгѣ бовѣмѣ всемогѣщій гды мѣлѣ Євѣ створѣти, сонѣ вѣложѣлѣ вѣ Адѣама, котѣрый сонѣ ѡ(т)цѣве стѣи викладѣють бѣити захвищѣнѣє(м) ѡума до рѣчѣй нѣб(с)ныхѣ (Київ, 1646 Моґ. Тр. 929); Іѣа(н) стѣй былѣ вѣ захвищѣнѣю; вѣ дхѣ вѣ днѣ Недѣлнѣй (Чернігів, 1646 Перло 131 зв.).

2. (затуманення свідомості) забуття: которого бы [шляхтича] слѣдги и ревизоры кролевскіи порвали, а до крола ведѣчи мовили, оскаржонымѣ єстѣсѣ ѡ якѣйсѣ выстѣпокѣ,... што слышачи ѡнѣ зѣ страхѣ и ѡславы таковое, выпѣстиши зѣ головы вси ѣмыслы свои, якѣ вѣ захвищѣнѣє прихѣдитѣ (Вільна, 1627 Дух. б. 160).

Див. ще **ЗАХВЫЩЕНЄ**.

ЗАХВИЦОНЫЙ дієприкм. (стп. zachwycony) захоплений, узятий: А рай око Адамово видѣло и ухо Павлово радости не вымовные, кгда тамъ былъ до раю захвицоный, слышало (1603 *Пит.* 65);

(який знаходиться у стані екстазу) охоплений, заполонений, зачарований: **О**дінъ абовѣмъ зъ брѣтій, молачиса зъ дрѣгимъ поспѣлѣ, знѣтъ бѣлъ мо(ц)ю Бжею, и захвицоный видѣлъ вѣшнее Іер(с)лѣмъ мѣсто (Вильна, 1627 *Дух. б.* 186).

ЗАХВИЧЕНЕ див. **ЗАХВИЦЕНЕ**.

ЗАХВЫЦЕНІЕ с. Те саме, що **захвицене** у 2 знач.: Аза(ж) то шалѣнство и захвыцѣніе рѣзмѣ не ѣсть ясное (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 205); А тепѣрь вѣ такѣе захвыцѣніе рѣзмѣ пришли, и(ж) не тѣлько ѿ(т)мѣнѣти **Х**вы слова, рѣзмѣются влѣдзѣ мѣти, и **О**цѣвскіи оухвѣлы нарѣшати, и ѿ(т)тѣла жѣдномѣ небѣ(з)печѣнствѣ не по(д)лагати (Там же, 231).

ЗАХВѢЯТИСЯ, ЗАХВѢЯТИСА, ЗАХВѢАТИСА дієсл. док. (стп. zachwiał się)

1. Захитатися, загойдатися, заколиватися: якъ пѣный и ѿпѣлый захвѣтса, и якъ боу(д)ка садовѣа земла оупадѣтъ, и не боуде(т) мочи вѣстати, // бо еи ѿбѣажіли грѣхи (Острог, 1607 *Лѣк.* 51-52); Бгѣ тѣды нехѣй не дѣсть захвѣатиса ногѣмъ твоимъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 316).

2. *Перен. (засумніватися)* захитатися: Въ пилной а уважной ховайся, правѣрный осторожности, абы ся яко не захвѣяти въ вѣрѣ, венцѣ и о правдѣ, ту въ той книзѣ описаной, не вонпити (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1148).

ЗАХВѢЯТИСА див. **ЗАХВѢЯТИСЯ**.

ЗАХВѢАНЬЕ с. (стп. zachwianie) порушення, хитання: обавамыса... абысте мѣсто едности разорванѣа и мѣшанины зъ згинѣньемъ, албо принамнѣи зъ захвѣаньемъ и навонтлѣнье(м) речи посполитои злѣчнои, не взне-тили (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 203).

ЗАХВѢАТИСА див. **ЗАХВѢЯТИСЯ**.

ЗАХОВАЛОСТЬ ж. Непорушнѣсть, сталѣсть: всякие речи цнотливые, которые зъ обычаевъ людскихъ походятъ и бываютъ въ заховалостяхъ звычайу хрестіянского, годно естъ, абы были явне всѣмъ посполите ознаймены (Луцк, 1576 *АрхЮЗР* 1/1, 45).

ЗАХОВАЛЫЙ прикм. **1.** (який існує, зберігся) наявний: азажъ не видимо же посполите дѣховный, або крѣвныхъ, або заховалыхъ приателѣй, або слоугъ свои(х) на добра дѣховные такъ хѣтливе по(д)визають (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 170 зв.).

2. (який пристойно поводится) поважный, достойный: детиные лета... потребѣють мѣти при нихъ сердоболного приатѣла,... ако въ небытности ѿтца въ домѣ, або по зѣштѣю его зъ сего света, матце цнотливой, добре заховалой и статечной (1577 *AS* VI, 72).

3. *У знач. ім.* Вл. н.: янови заховаломѣ fr. 3 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 5 зв.); мѣла(р)чыкови янови заховаломѣ fr. 2 и 6 (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 8).

ЗАХОВАНЕ, ЗАХОВАНЬЕ, ЗАХОВАНЬЕ с. (стп. zachowanie) **1.** Схов, схованка; зберігання: сынъ мой небожчикъ князь Лев,... сходачи с того свѣта, зверил и далъ до рѣк моихъ в заховане готовыхъ пенезей тисачѣ коп грошей, которые пенези и золотыи маючи я в заховани въ своихъ рѣкахъ, выложил и выдал есми на свои властныи потребы (Городище, 1551 *AS* VI, 107); мѣщаньскихъ и зема(н)скихъ погребовъ на захованье в земѣли починено ново к̄ (1552 *ОВін.З.* 130 зв.); **ВМ** проше ра(ч)те тамъ на ни(х) ласкавы(м) бы(т) а тую мою скри(н)ку ѿ(т) и(х) ѿзе(м)ши ѣ захова(н)и своемъ бѣ(з)пѣ(ч)номъ рачили **ВМ** тоѣ постави(т) в склепѣ (Київ, 1592 *ЛСБ* 1035); маетность мою... што едно маю... звезъ и спровадилъ, позамыкавши и поза-

печатавши, въ захованью положилъ (Луцк, 1607 *АСД* I, 233); Предаю: выдаю, зраждаю, подаю даю што до захованья (1627 *ЛБ* 92); гды ходили по мѣстахъ [Павло и Варнава], подавали имъ до // захована оуставы, которые были постановлены ѿ(т) ап(с)лѡвъ (Львѣв, 1646 *Зобр.* 33 зв.-34).

2. *Перен.* (утримання чого-небудь у певному стані) збереження: абы sprawy лю(д)ские а набо(л)ше(и) тые которые кѡ ѡжиткови захова(н)ю спо(л)ности и товари(с)тва лю(д)ского належат за предлѡже(н)емъ ча(с)у не были знищоны ѡпатрѣ на люде(и) мудры(х)... sprawy ве(ч)ное памяти годные (Люблѣн, 1569 *Пр. ВЗ* 111 зв.); Тыми таковыми слѡвы оуменшанья... достоѣн(ъ)ствъ заборонаючими, же ро(з)ность, а в рѡзности цѣлость, и захован(ъ)е тѣхъ двѡхъ ты(л)ко, релѣи рѣмской и грѣческой естъ варѡвана, кто(ж) не види(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 21 зв.); и росказалъ Г(с)дѣ бгѣ зѣлю и дрѣвамъ абы насѣнье на захованье и рожа(и) свой вѣчнѣ выпѣщали (серед. XVII ст. *Хрон.* 3);

(збереження кого-, чого-небудь у цілості) порятунок: Третья кгда сы(н) або де(в)ка праве не для речи по(с)политое захова(н)я але зе (з)лости або з ненави(с)ти стои(т) на го(р)ло родичѡ (1566 *ВЛС* 77); на захована илїино нѡв такъ много кѡней и вѣзо(в) ѡгнисты(х) вѣслало ижъ са вса гора за свѣтила (поч. XVII ст. *Проп. р.* 199); Сна такъ много прѣймовалъ, якъ много доволно быти роздѣлъ, до захова(н)а дѣши и рѡзѡмѡ йстности, жебы прѣзъ збытныи неспанья не оусталъ (Київ, 1627 *Тр.* 556).

3. (чого) Додержання, дотримання; виконання: потомъ панове рада наши ѡного панства нашего... сказане водлѡгъ захованья права вчинили (Краків, 1539 *АС* IV, 184); Желех..., ѡт тых слов ѡщипливых... хочет ѡбвестыса сѡмненьем своим и всаки дово-

дом, який быхмо мы господарѣ емѡ водле захованья и бегѡ прав посполитыхъ корѡнныхъ сказали (Вильна, 1565 *АС* VI, 278); ѡ захованью прѣвъ, роздѣлъ лѣв (Острог, 1614 *Тест.* 156); А готѡучиса на смерть при захованью вѣ цѣлости шлѡбѡвъ своихъ, Исѡ ѡблюбѣнцѡ своемѡ оучинѣныхъ, ѡное страшное вѣ паматехъ и ср(д)цахъ носѣте (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 41); Сѣблюдѣнїе: Перестереганье, // захова(н)е, назиранье, наблюде(н)е (1627 *ЛБ* 125-126); нѣйпервѣй вѣ вѣрѣ стой Православнокаѡлїческо(и), вѣ цнѡта(х), побѡжнѡста(х), и захованью приказанїй Бжїи(х) вѣховати и вѣщѣчити ѡны(х) старатиса повїннисте (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 931).

4. (рівень духовного розвитку) виховання: неакий Валѣнтый Желех... пропомнивши боазни Божее... повинности хрестанское и захована своего шлахѣтского, а рыцерского... княза Ярослава..., зрадливе... пострелилъ (Петрків, 1564 *АС* VI, 248); естли бы те(ж) хто на кого не довелъ. то што на него ѡщи(п)ливого мѡви(л). а то(т) бы ѡбвинены(и) бы(ла) ѡсоба легка злого захова(н)я... проти(в) // таковому... не маѣтъ тотъ хто его помовилъ жадное тру(д)ности ѡ(т) ѡ(б)винѣного терпети (1566 *ВЛС* 110 зв.); Ачѣкольвекъ Грековъ, за дней нашихъ до послуше[н]ства столицы апостольское навращеныхъ, боронити и шанувати хочемъ, а звлаща звычайе и захованья ихъ, или ведле Бога можемо зносити (Вильна, 1599 *Ант.* 509); ѡнъ йналъ оу себе оуважатъ зацнѡсть вѣкѡ и старѡсти своѣй гѡднѡю и вѣрожного шлахѣцства сѣдїнѡ, и з дѣтїнства захованья дѡброго, и водлѡгъ ѡставѡ стѣго, а ѡ(т) бга данного законѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 474);

поведїнка, поводження; ставлення: видѣчи доброе заховане жоны свое до себе, з доброе воли своеѣ записал ей замки свои (Острог, 1539 *АС* IV, 208); знаючи до себе поцтивое

захова(н)є жоны мое(и)... дарю... вси речи мои рѣхомые (Вінниця, 1567 *ЛНБ* 103, 17/Іс, 1943, 16); я ку собе дознавши велико(и) а ѿпри(и)мое мл(с)ти, а ѿ(ч)тивоґо... на всемъ захова(н)я... хотечи ему зна(к) милости... показати ...//... именьє дѣбники... жо(р)нища пешаное... на вечность даровала (Володимир, 1588 *ЛНБ* 5, II 4046, 122 зв.-123); ино я, с побожности хрестиянское и з зычливости, маючи з отцемъ того Ивана повинность и захованье скревное, оному мешканья при мне не заборонилъ (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 280); А если не вѣрите моимъ листовнымъ свѣдоцтвам, пошлѣте до Константинополя, а там и о томъ и о моемъ захованью увѣдаете (Львів, 1605-1606 *Перест.* 38); Оугождѣніє: Оуподоба(н)є, догожѣ(н)є, захова(н)є, прислѣга, ѡказа(н)є дѣброи во́лѣ (1627 *ЛБ* 136);

стосунки: Где их милости межи собою, хотечи наперед доброе заховане в суседстве мети, далися на добромъ слове намъ въ моцъ (Свищів, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 30); бываю(т) многіи людє злѣченни оу лѣкаро(в) албо оу до(к)торовъ, к(д)ы боуде и(з) ни(м) захована мѣти которіи ко(л)ве(к), та(к)же и тоутъ прїиметь оулѣченіє за вѣроу з(д)оровую (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 128).

Див. ще ЗАХОВАНЄСЯ, ЗАХОВАНІЄ.
Пор. ЗАХОВАТИ.

ЗАХОВАНЄСЯ с. Поводження, поведінка; (чого) дотримання: П.П. братия ѡны(х)... до по(с)ро(д)ку себе прыняли прочытавши имъ (по(д)лугъ звычайю) ѡставы того... бра(т)ства которые з пилностью и ѡваґою вы(с)лухавшы; ѡбє(т)ницѣ до захованья и выполнєня всѣхъ пу(н)ктовъ пре(з) слѣбъ албо ѡбѣтъ бґу и бра(т)ству поря(д)не ѡ(т)-правили (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 48 зв.); При се(с)сия(х)... завше має(т) быти промоция ѡ захованюся братии ве(д)лугъ фѣндышѣ для рядѣ такъ на по(с)лѣшны(х) яко и не-

послѣшныхъ (Львів, 1644 *ЛСБ* 1043, 63 зв.).

Див. ще ЗАХОВАНЄ, ЗАХОВАНІЄ.
Пор. ЗАХОВАТИСЯ.

ЗАХОВАНІЄ, ЗАХОВАНІЄ с. Те саме, що **захованє** у 2 знач.: Сия имать похвалу — то есть церковь премышская — в Мало глаголемой России в захованію вѣры непорочности от всѣхъ прочихъ честнѣйшую (1608-1609 *Виш. Зач.* 197); Мы тєды СТѣхъ ѡбразы на захованіє до ѡны(х) пѣмѣти поставлѣємо (Київ, бл. 1619 *О обр.* 22);

(збереження чого-небудь у цілості) порятунок: Тѣло и крѡвъ Хѡа єсть на здоро(в)є и захованіє дѣши и тѣла (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 200).

ЗАХОВАНІЄ *див. ЗАХОВАНІЄ.*

ЗАХОВАНЬЄ *див. ЗАХОВАНЄ.*

ЗАХОВАНЬЙ дієприкм. у знач. прикм. (*прихований, поміщений у потаємне місце*) захований: Ѡсоблїве на́про(д) ѡ Іюдѣ Макавею, котѡрый в' Сїѡнѣ Крѡла велїкого мѣстѣ, кґды лю(д)... ѡ(т) нѣпрїѣтелей побїтый и посѣченый вїдѣ(л), и пѣзѣхи и(х) вытрасѣючи, захованыи болѡвѣнки понаходи(л), зѣразъ... спорадилѣ офѣрѣ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 106); зъ гуменъ, зъ коморъ, што колвекъ одно живности захованое убоґие люди мели, кґвалтовне брали (Луцьк, 1620 *АрхЮЗР* 6/I, 422).

ЗАХОВАНЬЄ *див. ЗАХОВАНЄ.*

ЗАХОВАТЕЛ *див. ЗАХОВАТЕЛЬ.*

ЗАХОВАТЕЛЬ, ЗАХОВАТЕЛ ч. Оборонецъ, заступник: Сп̑с̑ь: Выбавїтель, сп̑с̑їтель: избавїтель, заховѣтель (1627 *ЛБ* 119); заховател — absconsor (I пол. XVII ст. *Своб.* 26).

ЗАХОВАТИ, ЗАХОВАТЬ дієсл. док. 1. (кого, що) (*помістити у безпечне місце*) заховати: буду(т) печатованы всякие листы того врядѣ зе(м)ского... мають книги еще не мне(и) три дни лежати... а ро(з)єж(д)ча-

ючися маю(т) тые кни(ги) вложить и заховати въ скрыню мо(ц)ную за тремя за(м)ками (1566 *ВЛС* 15); в то(т) же де(и) ча(с) и мене соромотили и сто(р)сова(ли) пытаючи са в мене е(с)ли же бы(х) которо(г) ись слу(г) пне(и) ѿа(л)че(в)ско(и) в коморе або в клети не заховала (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 8); дрѣги(и) екѣзе(м)пля(р) потае(м)-не слѣга его, видечи працѣ ѿколо ѿны(х) книгъ великѣю пна своего тае(м)не захова(л) (1582 *Кр. Стр.* 11 зв.); Dla тогѣ бовѣ(м) и ключѣ повѣрено ти, даючи знати ѿ ты(х) котѣрыи сѣ(т) невѣдомы таѣмне захованныи скѣрбы (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 210); людь Ийлскій... и меча,... не покѣнѣли згорѣвши, ани где на пѣдло(м) ѣко(м) мѣстѣ заховали, але за... рѣзою..., зъ почтѣвостѣю и пошановѣнѣмъ... заховѣли (Київ, 1632 *МІКСВ* 277);

(що) (*приберегти до відповідної нагоди*) заховати: ты заховаль еси вина доброго ажъ до сего часоу (1556-1561 *ПС* 347 зв.); мѡвилъ единый изъ оучениковъ его... для чого жъ тоє мѣро не прѣдано бѣло... речѣ же іс не затрѣчоуйте, але заховѣйте ей на днѣ погребѣнѣа моего (поч. XVII ст. *УС* № 91, 27); днѣ сѣдмый тѣм же свѣченѣмъ оучѣбный, жѣдной робѣты не бѣдете в нѣхъ чинѣть,... и бѣдете заховѣть ѡпрѣсноки (серед. XVII ст. *Хрон.* 89 зв.).

2. (кого, що) (*захистити від небезпеки*) врятувати: хто вытрыває(т) до ко(н)ца то(т) буде(т) захова(н) (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 50 зв.); ѡдинъ е(ст) котѣры(и) да(л) зако(н) и може(т) заховати и загубити (II пол. XVI ст. *КА* 171); велика ли(ч)ба выбранны(х) котѣрыи буду(т) захованы ѿ(т) по(м)сты божеи (XVI ст. *КАЗ* 613); оучнѣковѣ са ты(ж) зато ве(с)лили же и(х) захова(л) хс в тихостю и то(т) корабль (к. XVI ст. *УС* № 31, 216); Азѣжъ и трѣхъ млѣдѣнцѣ(в) не тѣажъ ѿ(т) пѣца ѡгнѣстого ѡсвѣдѣла,

и въ не(м) бѣ(з) вшелѣкое шкѣды заховѣла? (Київ, 1634 *МІКСВ* 313); [протестантъ] за особливою ласѣкою Божею до салашу его милости пана Потоцѣкого,... ушол и там ажъ до рана здоровѣе заховал (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 127); **якъ зѣницу заховати** — особливо старанно, пильно оберегти: Ялмѣжна, мѡвить, мѣжа ѣкъ пѣча(т) зъ нѣмъ, и ласкѣ члѣкѣ ѣкъ зѣнѣцѣ заховѣаетъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 148);

(кого, що і без додатка) (*захистити від чого-небудь згубного*) оберегти: не прошоу абы вѣзьял еси и(х) ѿ(т) свѣта але абы еси ихъ заховаль ѿ(т) злого (1556-1561 *ПС* 423); Пнѣ бгѣ нехѣй заховѣе(т) абы до того не приходѣло (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 22); всѣхъ обще и Русь,... Христе боже, заховати рачѣ (1608-1609 *Виш. Зач.* 231); Тогѣ мѣцю Хѣ Бѣ, и нась заховѣй ѿ(т) злослѣвогѣ покѣсъ и наскѣкѣнѣй (Київ, 1627 *Тр.* 473); А нась вѣрныхъ твоѣхъ Хѣ Бѣже на(ш) мл(с)ти-вый; заховѣй ѿ(т) таковои клѣтвы (Чернігів, 1646 *Перло* 154);

(що) (*не допустити псування, руйнування*) зберегти: вино новѣе въ сосѣуды новѣи вѣливати и ѡбѣе заховано боуде(т) (1556-1561 *ПС* 231 зв.);

(що) (*не дати пропасти, зникнути*) зберегти: А што се ѡповѣдѣю(т) земномѣ цѣсарѣви постави(в)шисѣ на патриа(р)шѣство, то е(ст)... межи собою ѣставичную пови(н)нѣю мило(ст) захова(ти) (Краків, 1609 *ЦНБ* II, 20651, 1); Взалесъ ѿ(т) бгѣ кролѣвѣство, заховѣй его ѣко скѣрбѣ неѡкрадѣный (Острог, 1614 *Тест.* 140); Боудъ ннѣ въ нарожѣню тѣмъ розвеселѣный, Вцѣлѣ заховѣвши тѣланѣтъ тобѣ звѣрѣный (Львів, 1616 *Бер. В.* 74); Бгѣ намъ всѣхъ // тѣхъ рѣчей оудѣлѣетъ, и мѣжны(и) ѣстѣ все тѣе заховѣати што дарѣетъ (Євѣ або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 13-13 зв.); Папѣжъ Левъ,... таблѣци... спрѣвиль,... на подобѣнство ѿныхъ захова-

ныхъ здавна в' скарбниці Рѣмской (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 150); прѣч(с)таа бѣа а(ж) до смѣрти раненаа не шоукáла жáдного лѣка(р)-ства, але побóжне свои заховáла плагы (поч. XVII ст. *Проп. р.* 276 зв.).

3. (що, кому що) (залишити щось для кого-, чого-небудь) зберегти: мо(и) кѣбокъ пога(р) далеко єсть венкши(и) нижели тво(и) мѣня(и)мыса теды подобається дай ми твой не ѣчыню я свой собѣ заховаю (к. XVI ст. *Розм.* 20); мушу на уважане таковыхъ речій волный часъ собѣ заховати (1603 *Пит.* 92); читай тежъ письмо светое, найдешъ тамъ розумомъ своимъ sprawy, которые заховалъ Господь Богъ вѣрнымъ своимъ (поч. XVII ст. *КЛ* 87); для того бовѣмъ заховáль бѣгъ над' твѣрдю, то єсть над' нѣомъ вѣды, абы са оупалѣньемъ слѣнчнымъ, мѣсачнымъ, и звѣзднымъ не ростопило (серед. XVII ст. *Хрон.* 2); **заховати прѣ собѣ** — (приховати від іншихъ якї-небудь відомості) затаїти: его стаа мл(с)ть захова(л) то прѣ собѣ, абы ѡказа(л) мо(ц) бж(с)тва своего стго (к. XVI ст. *УС* № 31);

(що) (залишити в силі, додержати, до-тримати) зберегти: ка(ж)домоу наимоцнѣишомоу панствѣ... є(ст) пожиточно заховати ми(р) и покои и(з) иншими панствы прилежными и сѣсе(д)ными (Гирлов, 1518 *Cost. DS* 491); винє(н) я ѡ то(м) ся старати вашу стѣню впомина(ти) абы... ино(ч)ский чи(н) сво(и) до смє(р)ти своєа заховати (Дубно, 1588 *ЛСБ* 102); ѡбецали є(с)мо собѣ пере(д)... пано(м) воєводою кие(в)ски(м) ѡди(н) дрѣгому приязнь мѣлость хр(с)тия(н)-скѣю и ѡпоко(и) во всѣ(х) ты(х) справа(х) ты(х) захова(ти) (Острог, 1596 *ЛСБ* 307, 1); науку апостольскую с вѣрою прародителей наших до исхода смертного цѣло заховати и сѣдержати (мы сами и потомки наши) вѣдоме ѡбѣцует (1608-1609 *Виш. Зач.* 207); Яко(ж) то и цáле и ненарѣшоне Правослáв-

ныхъ єе потѣмковє заховѣю(т), и заховывáти ...до концá вѣка не престáнѣ(т) (Київ, 1634 *МІКСВ* 312); Зѣпѣлно(ст)... зго(д)лѣваа є(ст) з голо(д)ны(м) жолѣдко(м), Не має(т) то(и)... чѣстости дѣше(в)ной и телѣсной, котѣры(и) са не старáє(т)... по(в)стаглі-во(ст) заховáти (серед. XVII ст. *Кас.* 67); **вѣру заховати див. ВѢРА.**

4. (що) (перенести на інший час) відкласти: прѣтожъ тѣє слова на и(н)шіи часъ захова(в)ши,... мовлю (Острог, 1607 *Лѣк.* 42); А ѣжъ порáдокъ оустáвъ, ѡ котѣро(м) тоу(т) мѣвимо, привѣлъ нáсь до ѡписовáна спѣсобѣ млтвѣ... ѡ котѣры(х)... спрáвѣ заховáлисмо... до ѡвáги стáрши(х) (серед. XVII ст. *Кас.* 15).

5. (що) (закінчити, завершити, припинити) закрити: Прето на то(т) ча(с) братия моло(д)шии бывши в братствѣ свѣдчилиса на пана Ивана Красовского и вцáле собѣ тѣю справѣ заховали з нимъ (Львів, 1599 *ЛСБ* 1043, 1 зв.); Іѡанъ Бѣлдага бѣдѣчи выбраны(и) ѡ(т) всѣхъ брати(и) на вѣрадъ црковны(и), абы с тяблицею ходи(л), ѡ(н)... самъ не ходи(л),.. для чого ска(р)бѣ црковны(и) прє(з) три н(д)ли вакѣючи, шкодѣ в то(м) немалѣю по(д)налъ Справа теды з ни(м) єсть захована (Там же, 4 зв.).

6. (кого) (затримати на якій-небудь посаді, не звільнити від обов'язків) залишити: братъ наш ѣзревши на... вѣрнѣю... слѣжбѣ ...кназа Семєна Юревича... хотачи его на потом готовнейшого и ѡхвотнейшого кѣ тойже истой слѣжбе своєй заховати... дал... ємѣ... имѣне... Головин (Краків, 1507 *AS* III, 39); кназь наш... рад тебе заховати, яко то слѣгѣ своего ѡтчизного (Ляхівці, 1546 *AS* IV, 438); панъ хоински(и) ѡ(т) пана по(д)коморого заховавши себе вси ѡбороны пра(в)ные... поведи(л): и(ж) ся тою // ко(н)стытѣцією... сторона по(з)ваная ѡтощити(ти) не може(т) (Брацлав, 1590 *ЛНБ*

5, II 4047, 25 зв.-26); якожь медь такъ и хлѣбъ имъ не зродилъ, не мамъ на томъ врадѣ чимъ запомочись, службу або и двухъ мѣти и заховати (Київ, 1556-1568 *АЮЗР* I, 301); Мы, Григорей Савичъ Чорный, гетман,... паном товарищем нашим войска... Запорожского, которые суть в приповеди до службы... Речи-посполитое захованы... // вѣдомо чинимъ (Київ, 1630 *ЧИОНЛ* VIII-3, 9-10).

7. (*дотриматися певної поведінки*) повестися: теды маю... на здорове его не отповедать... скромъне заховати и добродѣйство пана Каспорово еще въ змилованью его надо мною выславлять (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 8/III, 835);

виховати, виростити: К добъро ѿрж(д)ѣ-ному и во цѣти захованому панѣ ѿдрехо(в)-скому панѣ галькови твоєи мл(с)ти пише(м) (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 17).

Див. ще ЗАХОВОВАТИ, ЗАХОВЫВАТИ.

ЗАХОВАТИСЯ *див. ЗАХОВАТИСЯ.*

ЗАХОВАТИСЯ, ЗАХОВАТИСА, ЗАХОВАТИСЕ *дієсл. док. 1. (розташуватися у безпечному місці)* заховатися: бра(т)... мо(и)... ѿкра(л)се ѿ замо(к) фо(р)ткою и захова(в)-шисе за (к)неги(н)ины(м) ро(с)каза(н)є(м) лежа(л) до ночи ѿ санє(х) на доле по(д)ле коморы (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 97);

(*знайти притулок, захист, укритися де-небудь*) заховатися: елорѣ(с) выгнаны(и) промышля(л) тежъ ѿ собѣ, где бы ся мо(г)... и(з) мылыми дѣтѣками... пре(д) ѿны(м) забѣрены(м) криваво(и) домово(и) во(и)ны выхро(м) бє(з)печне заховати (1582 *Кр. Стр.* 79 зв.); Есть мѣсто тѣтъ блі(з)кѣ до которо҃го могѣ оутечи... И рєклъ до не҃го: ...Спѣши-сая, а заховайся тамъ, бо поки тамъ не бѣдєшь ничѣ҃го почать не могѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 31 зв.).

2. (*продовжити існувати, не зникнути, не пропасти*) зберегтися: такъ дѣл҃го боуде(т) ри(м)ское пѣнство шаслїве трвати, пѣки са заховѣтъ таа тѣрча в рїмѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 166 зв.).

3. Поставитися, повестися, *діал.* заховатися: хтобы подле права са не заховал и ...людми сторонними чого не ѿбвєлъ, тыи речи мають быти на сторонѣ ѿ(т)ложоны (Львів, 1537 *АС* IV, 92); прото абы(с)те са ведлу(г) росказа(н)я в томъ заховали а суму пѣнзе(и) два(д)ца(т) и па(т) копъ гроше(и) ...кнзю анѣ҃д҃рею... ку(р)пскому всказаную заплатили (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 78); приказю тебе абы єси... кгва(л)тѣ пожогы и шкодъ тамъ поделаныхъ... ѿгледалъ и бѣдѣчы на то(и) справе во всемъ ся подѣлугъ права посполитого и повинѣности ѿрядѣ своего заховалъ конечно (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 5); потреба ва(м) во всю(м) та(к)са заховати, иле ре(ч) таа по ва(с) потребѣ(т) (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 2); а (з) во(з)ны(м) те(ж) и(з) шля(х)тою вы(ш)менованы(ми) абы(с) вм(л) споко(и)не се захова(л) по(д) винами в праве посполито(м) ѿписаными (Київ, 1642 *ЛНБ* 5, II 4064, 1); возъны(и)... ѿбѣволалъ... приводечи то всѣмъ до ведомости абы с... позъванными... жадъного спо(л)кѣ... не мали... // ...Але се з ними яко банитами и право(м) переконаными во вѣсемъ водѣлугъ срок҃гости правѣное по(д) винами в праве ѿписаными заховали (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 122 зв.-123).

Див. ще ЗАХОВОВАТИСЯ.

ЗАХОВАТИСА *див. ЗАХОВАТИСЯ.*

ЗАХОВАТЬ *див. ЗАХОВАТИ.*

ЗАХОВОВАТИ *дієсл. недок. 1. (що) (приберігати до відповідної нагоди)* заховувати, ховати: Наѿста́нокъ сѣтъ драпе(ж)никами которые в' недѣбрыи оуружай заховѣють зѣ҃боже, абы для нїхъ жївность доро(ж)шаа была (Львів, 1645 *О тайн.* 111).

2. (кого, що) (*захищати від небезпеки*) рятувати, оберігати: **Ѡ**(т)бль вѣдаймо, чого згода докажетъ, Дѡмы, пѡнства, и цѣрства вцѣлѣ заховѣтъ (Київ, 1622 *Сак. В.* 49 зв.); Рѡке(н) рѣба... чѣлка в' мѡри ѡмерлѡго, абы звѣрѣ мѡрскій не пожерл' заховѣ и бѡрони(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 27); Спѣсѣю: Избавлѣю. Заховѣю // що в' цѣлѣ: ѡлбо в здоровью (1627 *ЛБ* 120);

(що) (*утримувати неушкодженим, незмінним*) зберігати: Якъ тая, которая животворитъ свое тѣло, раститъ и завжды его въ цѣлости и зуполности заховуеъ, можетъ речи ногамъ своимъ, же до ряду и справованя всѣмъ тѣломъ не суть ей потребны (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 491); Мирра... // нѣакѡ мѡцъ мѣетъ сѡшѣчѡ, котѡра вѣл'гѡтност' з' тѣла вытагѣтъ а чѣнит' и заховѣтъ е(г) негнѣтым' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 229-230);

(кого) (*залишати й надалі, затримувати*) зберігати: и прето и мних(в) котрые то та(м) тою са типографією ѡ ва(с) бавать заховѣ(и)те и(х) собѣ и милѣ(и)те, абы з радо(с)тю таковое дѣло ѡ(т)правовали, а не вздыхали на кого з ва(с) (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 2 зв.).

3. (що) (*зберігати в цілості, в незмінному стані*) зберігати: Прото(ж) каж(д)ый... которій принали(х)ми дары ѡ(т) его сто(и)мл(с)ти заховѣймо(ж) и(х) добрѣ и(ж) бы(х)-мо и ины(х) нау(ч)ли (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 37); Абысмо дѡ(м) ѡного мѡци оукрѣплѣни боудѣчи, фѡндамѣнтъ нѣшеи надѣи не оукло(н)но заховоуючи,... ѡ(т)чества незѣмного Авраѡмова,... достѣповали (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 203); К томѣ и ты(х) котѡрыи ѡздѡбою и свѣтїлами Црѣкве Бѣжеи были... Црѣковъ Га нашего... чѣстѡю заховѣючи, такъ наконѣць вѣрокъ чѣинитъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 142); патріарха тайны пречистыи Тѣла и Крве Христовы, и всѣ иньшіи свя-

тости правдивыи маеъ, и все, якъ съ початку, якъ здавна, якъ завше было, вѣритъ и заховуеъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1081);

(кого, що) (*пильно зберігати, оберігати що-небудь, дбати про кого-, що-небудь*) берегти: Чѣстымъ себе бѣты заховоуй, не тѣлько на тѣлѣ але и на дѣши (Острог, 1614 *Тест.* 147); жадныи ти тоѣ тиран не может ѡ(т)няти ани секты новыѣ, в чим спрѡфановати Леч цалоую Х(с)тви женихоу невѣстоу як цвѣт в терни рожаны заховѣеш чистѣ (Венеція, 1641 *Анаф.* 22);

(з ким що, між ким що) (*підтримувати*) зберігати: потомъ дей мы, капитула манастира Печерского, заховоуючи приязнь добрую съ капитулоу Володимерскоу... оныи [речи] отобравши, то естъ привиліе и листы, въ мешечокъ плотенный зложивши, печатю моею, возного, запечатали (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 346); Тая унѣя, которая яко бы любовь держитъ, таковую изъ невѣрными пріязнь и братство // заховуеъ, а кровь невинную проливаетъ, якъ то значно оказала въ Московскомъ царствѣ (бл. 1626 *Кир. Н.* 17-18); Всѣ единак' мы дѡхѡвныѣ, зарѡвнѡ зо... свѣцкими вѣдлѡгъ самѡѣ пристѡйности жѣти повѣнни естес'мѡ, заховѣючи мѣжи собѡю любовь (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 203);

(тримати в пам'яті, пам'ятати) заховувати, берегти: А тым' чѣсомъ Читѣлникѣ ласкавый, тѡю малѣнкѡю Кнѣжечкѣ... з' оуважѣн'емъ читѣй: И в' пѣмѣти свѡей пѣлно заховѣючи, бѣдѣ здоровъ и ласкавъ (Київ, 1645 *Собр.* 3 нenum.).

4. (що, чого) (*дотримувати, виконувати*) зберігати: Святыи нам книги того не сказали, иж бысмо пѣпежа головою звѣли, Иже свою ересь хѣтро покрывает и святого Петра дармо потварѣет, Не евангелие заховует цѣло, але разсѣкает церковное тѣло (к. XVI ст. *Укр. п.* 79); А церковь Во-

сходная яко приняла отъ святыхъ апосто-
ловъ и богоносныхъ отцовъ, такъ держитъ
и обходитъ и заховуетъ и не отмѣняетъ
жадное традиціей и розказаня такъ апос-
толского, яко и отцевъ святыхъ (1603 *Пит.*
43); ап(с)лъ,... ѿ обрѣзанѣи пѣшѣчи мѡ-
витъ, котѡрыѣ обрѣзаніе заховують... тѣмъ
потреба абы оувесь законъ заховѡвали (Дер-
мань, 1605 *Мел. Л.* 13 зв.); Мы... безпечне
то твердимо, ижъ соборовъ святыхъ ухвалы
заховуемо и // не переступаемо ихъ (Київ,
1621 *Кон. Пал.* 591-592); Блюдоу: Стерегоу,
постерѣгаю, заховаю, догладую, смотроу
(1627 *ЛБ* 10); правдѣвы(х) оуста(в) наслѣдо-
вавши, нѣчѡго не ѡ(т)имѡмѡ, и нѣчѡго не
прикладѡмѡ ... // а наслѣдѡючи оухвалы
пѣсаныѣ и не пѣсаныѣ, оузаконеныѣ захо-
вѡючи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 78-79); по все(м)
егѣптѣ... где монастырѣ наоуки маю(т)...
пора(д)ны(и) спѡсобѣ мѣтѣ свои(х) захѡвѡ-
ю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 10 зв.);

(що) (залишати в силі) зберігати: я...
именѣ... даровала... и(н)шими записами...
и тѣмъ листомъ мои(м) ѡтве(р)жаю во все(м)
при зѡпо(л)но(и) моцы захѡвѡ (Володимир,
1588 *ЛНБ* 5, II 4046, 123); сѣдѣ нинѣшни(и)
голо(в)ны(и) трибѣна(л)ски(и)..., тѡю всю
справѡ (д)кладаеть, и завѣшаетъ, ажъ до
зве(р)ненѣя с тоѣ по(с)лѣзги речи посполи-
тоѣ, и рокъ захѡвѡ по (з)еханю его ѡ два-
на(д)цать неѣ(л) на трибѣнале (Люблін,
1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 59 зв.); до чѡго рокъ
онимъ по сконченю тоѣ комиссии перед на-
ми, за дворомъ нашим,... назначаемо и за-
ховуемо моцю того декрету нашѡго (Варша-
ва, 1613 *ЧИОНЛ* XIV-3, 113); Я, комо(р)-
никъ, по занесеню таковы(х) протѣстаций,...
те(р)минъ сторонамъ ѡбомъ,... складаю и
заховую (Київ, 1643 *ДМВН* 248);

(що кому) залишати, зберігати (за собою,
собі): яко(ж) єсмо и всю ма(и)ность нашу
рѡхому... до єскове(ц) выпровадили...

ма(и)ность това(р) того дѣтяти в кунѣве
зостаѡи(в)ши, то(л)ко захѡвѡмъ собѣ ѡпе-
ку до лѣтъ того дѣтяти жебы воно зѡгѡдо-
вано было (Єсківці, 1563 *ЛНБ* 5, II 4045,
25 зв.); иванъ косцевѡ(ц)ки(и)..., южъ собѣ
па(н)ства власности албо пожѡ(т)ковъ с
пре(д)рѣчноѡго фо(л)ва(р)ку не заховуючи
...с ты(м) всѣмъ право(м) яко са(м) де(р)жалъ
славному андрѣєѡи ахели... дарѡва(л) (Бѣлз,
1596 *Юр.* 16 зв.); О тую конфѣдерацію...
теперь ничѡго не моѡлю: заховую то себе
по хвильце (Вільна, 1599 *Ант.* 841); захо-
вѡю собѣ // на то всакѡю волность нынѣш-
нею приданѡю кондиціѡю (Київ, 1615 *ПВКРДА*
II-1, 24-25); прѡтивѣко котѡрому то пану
Тошѣковѣскому..., вѡльное чинѣнѣ пра-
вомъ себе заховую (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР*
8/III, 589); Касіян... зачал... просити, абы
то было записано, заховуючи себе вѡльное
право с помененымъ Иванѡмъ сыномъ Бала-
бинымъ (Дермань, 1639 *ВИАС* II, 261); про-
тѣстансѣ... прѡтѣстоѡа(л)сѣ, права и доѡ-
ды своѣ вѡцѣлѣ себе заховуючи (Київ, 1643
ДМВН 247); родичѣ прѡте(с)туючихъ з мал-
жѡнкою своѡю... //...просѣлъ, абы ни в чѡ(м)
шкоды не поносили,... ѡфѣруючисѣ с каж-
ды(м) правнѣ чѡни(т), завѣѡвши вѣдомо(ст),
чѡѣ бы по(д)данѣе зѡборы и субста(н)цію
(и) ѡны(х) позаѡбирали вѣспѡлъ с правами,
заховуючи себе во все(м) по праву тоѣ(и)
прѡте(с)тациѣ(и) любо инѣно(и) учѡненѣ
(Житомир, 1649 *ДМВН* 185-186).

Див. ще ЗАХОВАТИ, ЗАХОВЫВАТИ.

ЗАХОВОВАТИСѢ *див. ЗАХОВОВА-*
ТИСѢ.

ЗАХОВОВАТИСѢ *див. ЗАХОВОВА-*
ТИСѢ.

ЗАХОВОВАТИСѢ, ЗАХОВОВАТИСА,
ЗАХОВОВАТИСѢ, ЗАХОВОВАТИСѢ *дієсл.*
недок. 1. (продовжувати існувати) збері-
гатися: гдѣ лѣнѣа пѡстоу(п)ко(в), и закѡновъ
ѡ(т)цо(в)ски(х) ѡ(т) снѣвъ не заглажоуѣ(т)сѣ,

и ѿ(т) рожаю врожай цѣло заховоуе(т)са, та(м) є(ст) ро(д) несме(р)тѣл'ны(и) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 208); передъ тымъ и въ Костентинополи, коли патрыярѣха самъ службу Божую меваль, апостола и евангелии вперодъ по-Латине, а потомъ и по-Греческу не читано, такъ яко теперъ въ Рыме еще тотъ звычай стародав'ный заховується, на знакъ единости костела Рым'ского и зъ Греческимъ (Вільна, 1599 *Ант.* 493);

(від кого, чим) (*підтримувати існування чого-небудь*) зберігатися (ким, чим): набоженство и постъ единостайный отъ всѣхъ заховується (1603 *Пит.* 74); Правдиве є(ст) една(к) же с пристоупоуючи(х) мѡжеса тѣлько ѿ(т)нати, жебы самѡа исно(ст) могла оутратити, та(к) бовѣ(м) вода грѣтиса мѡже(т), же пре(з) стравена прирожѣна воды оустѡлобы абовѣ(м) ѿными прида(т)-ками заховоується (поч. XVII ст. *Проп. р.* 215);

(вести певний спосіб життя) жити, існувати, *діал.* заховуватися: Розмножмо жъ прето братіє, и розрастѣмъ цноты въ сердцахъ нашихъ и в честности заховуймося, абысмо въ досконалость Божого челоувѣка пришли (бл. 1626 *Кир. Н.* 24).

2. (*залишатися в силі*) зберігатися: так-же подъ паном Жукин'скимъ и под паном Брновицким кони позабивали и самого пана Брновицкого окрутъне... ранили; которым волное правом чынене през особ'ную акцію заховоуете (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 46).

3. (*діяти певним чином*) поводитися, *діал.* заховуватися: яко-жъ заховуючися въ томъ водлугъ обычаю // права посполитого и статуту земского,... то есми вызналъ и до книгъ записати далъ (Чорторийськ, 1569 *АрхЮЗР* 7/I, 19-20); вѡм... вступи(в)ши в ста(н) малженски(и), и мешкаючи з нею не

заховуе(ш)са де(и) ѿ(т) немалого ча(с)у по(д)лугъ чину сватого малженского (Луцьк, 1587 *ЛНБ* 5, II 4046, 34); то пакъ я заховючисе возны(и) во(д)ле права посполитого показавши ємѡ то(т) листь и переписавши... тотъ ли(ст) ѡпомина(л)ны(и)... ѡрядникови и(л)инскомѡ копию ѿ(т)да(л) (Вінниця, 1599 *ЛНБ* 5, II 4049, 139); кашова(р), албо ли куха(р) ве(л)це иноковъ зневажає(т), на(д)то же ся неря(д)не на то(м) мѣсци сто(м) заховѣть (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 40 зв.); водлугъ науки права посполитого заховуючися, того то Ясинского... тело забитое... презентовавшы, возного на огледанье того тела и проклямацію его просили (Луцьк, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 601).

4. (*бути звичаєм, правилом*) водитися: Але оу ни(х) не та(к) са заховѣть. бо нѣж' са оуклона(т) хви(л)кѡ са мѡлатъ (серед. XVII ст. *Кас.* 14 зв.).

Див. ще **ЗАХОВЫВАТИСЯ.**

ЗАХОВОВАТИСА *див. ЗАХОВОВАТИСЯ.*

ЗАХОВЫВАТ *див. ЗАХОВЫВАТИ.*

ЗАХОВЫВАТИ, ЗАХОВЫВАТ *дієсл. недок.* 1. (що) (*захищати від небезпеки*) оберігати: такъ чѣрствый и ѡсторо́жный, [челоувѣкъ], идѡчи мѡмо з' забра́ною сѡкнею своєю трезвѣнною дѡшею, и пра́во оуправляючимъса ѡкомъ, не то́лко само́го себе ѿ(т) шкѡды, але и сѡкнею свою ѿ(т) спале́нья... заховыва́еть (Вільна, 1627 *Дух. б.* 27);

(кого) (*оберігати чийсь інтереси*) захищати: коро(л) его м(л). Жикгимо(нт)... заховываючи теста его и ѿ(т)ца жоны его,... рачи(л) росказа(т) ли(ст) сво(и) до старосты житоми(р)ского..., приказуючи, абы ѿ(н) в тоє селище И(в)ницу,... ници(м) са не (в)ступова(ли) (Вільна, 1558 *ККПС* 77); А если бы пре(д) ся ѡпоро(м) свои(м) не хоте(л) ѡ собе таковое заказа(но)є брони ѿ(т)ложи-ти // и такъ з нею ѡ сѡдѡ бы(л) а дрѡгая

сторона его проти(в)наа чинила бы сему росказа(н)ю нашему досы(т) тогды су(д) заховываючи сторону послушную масть по(д)ле права поступо(к) и сказа(н)є на-проти(в)ко до(р)ному (д)чинити та(к) яко бы те(ж) и д права не стоя(л) (1566 ВЛС 50 зв.-51);

(кого) (*пiкляучись про кого-небудь, бути опорою*) пiдтримувати, держати: доколi єсмi с ним' был' на свѣти я єсмi их заховывал' въ именi твоєм, теж которых еси мнѣ дал' i я єсмi их ѡстереговал' (Володимир, 1571 УЄ Вол. 93).

2. (чого) (*утримувати в цiлостi, у незмiнному станi*) зберiгати: Християнскiй есть человекъ, которiй увѣритъ и окрестится во имя Отца и Сына и Святаго Духа; и научонъ будетъ, абы заховывалъ и стерегль всего, иле що Збавитель приказати рачиль (Єгипет, 1602 Дiал. 54); заховывоуи же прѣто мл(с)тъ на кѡждо(м) мѣсци и кѡждого часѣ, до сер'дѣчны(х) твои(х) то-варышовъ (Острог, 1614 Тест. 157); Не тылко тѣды Збавитель всѣхъ приказаль намъ непорѣшѣне заховывати свою Бо(з)-кѣю надкѣ, але и в' Єв(г)лской надцѣ штѣ пре(з) Юѡнна, не рѣзъ але розмайте здѣстьса же тѣе чiни(т) з' великою пiлностью (Київ, 1619 Гр. Сл. 198); Всѣм'... потреба и слѣжi-ти, бѣдовати и робiти,... и звѣзкi любве заховывати, так' пiлно-пiл'ноу их' стерегѣчi, абы нѣгды не бѣли розвѣзаны (Київ, 1637 УЄ Кал. 163);

(що) (*залишати, затримувати що-небудь десь*) заховувати: с таковыми речми // плеточными, а неправдывыми до нас присылат не бѣдѣт, але лепшѣю бачност и пiлност в таковых речах земских в собе заховыват бѣдѣт, а с певными и правдывыми речми до нас присылати мѣсѣт (Вiльна, 1541 AS IV, 291-292).

3. (що) (*дотримуватися чого-небудь*) зберiгати: то пак не маючи до мене Матфей

Немирич жадное причины и потребы, до того не смотречи на доброволный опис свой, который Матфей Немирич мне, а я ему в розводе есмо межи собою дали, заховываючи собе з obu сторон // во всемъ покой, нижли Матфей Немирич не бачечи, а ни паметаючи на тот опис свой, перенемши тепер мене на доброволной дорози... мне, яко невесте, учинивши квалтъ, бой, розбой (Житомир, 1585 АрхЮЗР 8/III, 443-444); Гедеѡнъ Болѡбанъ... ѡбецѣльса по(д) за-прѣще(н)ємъ непрѡщѣнымъ, заховывати пронѡмѣя звѣ(р)хности властите(л)ства митрополiи нашѣе (Берестя, 1590 ЛСБ 143); Окромъ одныхъ Жидовъ, были бовѣмъ тамъ розные народове... которiе не заховывали обычаевъ жидовскихъ (1603 Пит. 47); тѣмъ четверокрѡтнымъ вымовѣнiємъ на чѡтыры чѣсти приказа(л) Бѣ абы пѡстѣ заховыва-ный бы(л) в' домѣ Юудовомъ (Київ, бл. 1619 О обр. 143); кто такъ безстѣжiи и дѣрзый ѡберѣтъса тѡтъ стѣй звѣчай нагѣнати,... кто рѣчей не зезвѡлитъ его принѣти; кто не оулюбитъ заховывати (Київ, 1625 Кон. Ом. 163); Съблюдаю: Заховываю, наблюдаю, назираю, нагладѣю (1627 ЛБ 125); она..., на кѡждый день ѡ(т)правовати млтвы, и полѣнощи востаѣти,... неѡ(т)мѣ(н)ны(м) звѣчае(м), вѣрны(м) сѣѡ(м) своѣмъ захѡвы-вати подала (Київ, 1637 МИКСВ 312); **встыдѣ заховывати див. ВСТЫДѢ.**

4. (що) (*таїти, затаювати*) заховувати: Аза(ж) то не шидѣрство великое, и шалѣнство не ясное; Не маѣешь ли ты дѡсы(т) ѡ члѣе заховывати досвѣ(д)ченны рѣчи ѡ(т) такъ мнѡгихъ и велики(х) мѣжѡвъ, и чѣсѡвъ нѣто пристѡйны(х) и свѡй недѡстѣтокъ познѣти (Київ, 1619 Гр. Сл. 212).

5. (кого, що) (*утверджувати, залишати в силi*) зберiгати: my... tyie przywilia y wolnos- ti ich..., przy mocy zachowywaiem y tym przy- wiliem naszym potwierzaiem (Вiльна, 1547

ŽD VI, 146); якож я на тот час того тастаментѣ не нардѣшиваю и заховываю его при воли моеѣ (Городище, 1549 *АС* VI, 89); дали есмо мѣщаномъ... Луцкимъ... вызволенѣ отъ даванья мытъ отъ всякихъ товаровъ..., заховываючи ихъ при такомъ правѣ и вольностяхъ, яко и мѣщанъ Виленскихъ и Кіянъ (Вільна, 1556 *РЕА* II, 52); Постановенѣ нѣше такърочне около зъездов нѣших на сенод во всемъ при моцы заховываемъ (Берестя, 1594 *ПФ* 106).

6. Чинити, поводитися: жона моя ганъна монѣто(л)товна вшетечъне а (с)просъне по въшитекъ часъ праве живота своего не такъ яко цнотѣливо(и) належи посѣтѣпъками заховыва (Луцьк, 1580 *ЖКК* I, 189).

Див. ще ЗАХОВАТИ, ЗАХОВОВАТИ.

ЗАХОВЫВАТИСЯ *див. ЗАХОВЫВАТИСЯ.*

ЗАХОВЫВАТИСЯ, ЗАХОВЫВАТИСА, ЗАХОВЫВАТЬСЯ, ЗАХОВЫВАТИСЕ, ЗАХОВЫВАТСЕ *дієсл. недок. 1. (залишатися й надалі) зберігатися: прѣзъ тѣи цнѣты ч(с)тость ср(д)чнаа старѣючемъса набывѣтиса и заховывѣти звѣкла (Київ, 1625 Кіз. Н. 203).*

2. (діяти певним чином) поводитися, діал. заховуватися: А так мы господарь заховываючиса во всемъ подданымъ нашимъ ѣ справедливости и водлѣ зволена ѡбеюхъ ихъ сторонъ, такъ есмо вырокомъ нашимъ знашли и сказали (Неполоничі, 1531 *АС* III, 386); я... заховываючиса подле звѣклости... //...з дочкою пана Олехновою а мене отъ Бога обещанною малжонкою панъною Ганъною в малженство skutecznoe вступилъ (Шумбар, 1552 *АрхЮЗР* 8/III, 28-29); ѡ чо(м) ведаючи и ве(д)лѣ ро(с)каза(н)я... г(с)дрско(г) заховываючиса кни(г) врадовы(х) на вписа(н)ѣ ты(х) привиліе(в) и листо(в)... г(с)дрски(х) жидо(м) не боронили (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 55); тые справци и дозорцы,... //...на

всѣ потомные часы, по тому заховываться мають (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 1/I, 238-239); А ижъ се звѣкло заховывати же въ тестаментѣхъ, остатнею волею ознаямуютъ долги, хто бы кому што виненъ; ино я... не естемъ никому ниякоей суммы виненъ (Краків, 1595 *АСД* I, 197); Кгды отворонные ворота засталъ, не седаючи с коний перед броною, яко звѣчай естъ, яко ихъ милост панове воеводове приезджаючи звѣкле се заховыват, чинечи местцу светому пошанованѣ... его милост пан Тишкевичъ,... самъ з квардіею на конехъ въехалъ въ брону (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 588).

Див. ще ЗАХОВОВАТИСЯ.

ЗАХОВЫВАТИСЕ *див. ЗАХОВЫВАТИСЯ.*

ЗАХОВЫВАТИСА *див. ЗАХОВЫВАТИСЯ.*

ЗАХОВЫВАТСЕ *див. ЗАХОВЫВАТИСЯ.*

ЗАХОВЫВАТЬСЯ *див. ЗАХОВЫВАТИСЯ.*

ЗАХОВЫВАЧЪ *ч. (той, хто стежить за дотриманнямъ чогось, піклується про непорушність чого-небудь) охоронець, хранитель: Третій — тогожъ привилей былъ, ижъ Римскій епископъ... // былъ правъ церковнихъ и уфалъ соборовихъ заховывачъ пилный (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 715-716); правдѣвый и пѣл'ный слѣвъ и росказѣн'а его заховывачъ, не маѣтъ оумѣрти наѣвки (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 170).*

ЗАХОДИТИ, ЗАХОДИТЬ *дієсл. недок. 1. (приходити куди-небудь, потрапляти) заходити: по краинахъ чѣжихъ се волочать хрестианы выдають и зражають, тѣтъ до рѣскихъ краѣвъ заходать, печати себе ѡ(т) патрыарховъ фальшѣючи (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 12 зв.);*

(досягати потрібного місця) заходити: реклъ фараонъ: я тѣды васъ пѣщѣ, абы ес-

те офѣровали г(с)дѣ бѣдѣ вашемѣ на пѣщи. Всакожѣ далей не заходѣте, помолитесажѣ и за мене (серед. XVII ст. *Хрон.* 85 зв.);

заходити въ дорозѣ (кому) — заступати дорогу: Сращѣю: Стрѣтаю, потыкаюся сѣ ки(м) вѣ дорозѣ, выхождѣ, выежджѣю проти(в) комѣ, застѣпаю комѣ дорозѣ, захождѣ комѣ вѣ дорозѣ (1627 *ЛБ* 121).

2. (*допливати, доходити*) заходити: Платое море по(д) е(в)ксинопонтѣ са ростекаеть, в которое з моря четвертагѣ препондитою входатѣ, по которомѣ и до Перскихѣ сторонѣ заходатѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 6 зв.).

3. (*займати чужу територію*) заходити, входити: тѣды люди Карасинский сами, заходачи злодейским ѣбычаем, тыи границы положили (Чернче-Городок, 1543 *AS* IV, 354); ѣтець а(р)хима(н)дри(т) пече(р)ски(и) не маючи ниякого на то(т) кгру(н)тѣ права едно и(ж) естѣ селы своими и лю(д)ми в ни(х) моцне а впо(р)не кгва(л)товне то(т) кгру(н)тѣ... росказуе по(д)даны(м) свои(м)... заходи(т) и паха(т) и вжива(т) (б. Києва, 1585 *ЦНБ ДА/П-216*, 3 зв.); А кгда вжѣ тые кгрунѣты межи нами черѣзѣ его милости пна подѣкоморега розѣграничениы будутѣ ...ѣ(т) того часу... на него кгрунѣтѣ для шкодѣ чиненѣя самѣ черѣзѣ себе и черѣзѣ подѣданныхѣ своихѣ заходити и вѣежѣчати не маемѣ и мочи не будѣмѣ (Люблѣн, 1592 *ККПС* 98);

(*про нечисту силу*) (*проникнувши в кого-небудь, підпорядковувати собі*) заходити, входити: Походит щось на тое и много того дѣтсѣ; если не тым, то иным фортеlem бѣсѣ заходит ѣ мнишки и в черницѣ (поч. XVII ст. *Вол. В.* 80);

перен. (в що) (*про емоційний стан*) входити, впадати: такѣ нѣкоторѣи неро(з)сѣдныи оуспокобѣвшисѣ трѣха зѣ мѣсльми на мѣлѣтѣвѣ, захѣдатѣ вѣ дѣмѣ, а вѣ пѣхѣ поднѣсшисѣ,

дрѣгихѣ посѣжѣютѣ (Вѣльна, 1627 *Дух. б.* 255); **заходити въ голову** — втрачати здатнѣсть чѣтко мислити, розумно дѣяти: Лѣнѣашѣйсѣ: Люнатѣкѣ, заходѣчи(и) вѣ гѣловѣ (1627 *ЛБ* 59); **в гнѣвѣ заходити див.** **ГНѣВѣ.**

4. (*про небесні свѣтила*) (*ховатися за горизонт*) заходити: коли былѣ ю(ж) вечерѣ, и заходило южѣ и сѣлнѣ. Прѣнесли к нему вѣсе немоцѣны(и) (1556-1561 *ПЄ* 131 зв.); в то(и) краинѣ... коли со(н)цѣ заходи(т) тогды теплѣетѣ (1582 *Кр. Стр.* 26 зв.); слонко заходи(т) ѣбавяюся абыхмы завчасѣ // до мѣста прышли (к. XVI ст. *Розм.* 37-37 зв.); Тепѣрѣ те(ж) филосѣфове вѣдимо правдѣве ѣное сѣлнѣ, котѣрое всхѣдитѣ, коло(м) хѣди(т), котѣрое захѣди(т),... якѣ в писмѣ читѣе(м), сѣлнѣ всходи(т) и захѣдитѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 202 зв.); С котѣрого [Юанна] оусть, ѣко свѣча наоука похѣдитѣ, и ѣкѣ зѣра, котѣра нѣкгда не захѣдитѣ (Лѣвѣв, 1614 *Кн. о св.* 4 зв., ненум.); а коли сѣлнѣ заходѣло припѣлѣ тѣвѣрды сѣнѣ на Авѣрама (серед. XVII ст. *Хрон.* 27 зв.).

5. (вѣд кого і без додатка) (*про події*) (*наступати, наставати, починатися, виникати*) заходити (вѣд кого, черѣз що): Што се тежѣ дотычѣ(т) поданѣя: его королевское мл(с)ти на сѣ(и)микѣ нинѣшни(и) ѣбмышлеванѣя ѣ целости все(и) рѣчи наше ѣсполитое и забеганѣю небѣзпѣчности ѣе котѣрая... ѣ(т) неприяте(л) басу(р)мано(в) заходи(т): тогды ѣ то(м) даѣ(м) мо(ц) зупо(л)ную... пано(м) посло(м) (Луцѣк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 47); которое и(х) мл(сѣ)тѣ сами та(к) ба(р)зо ча(с)тѣю... для тѣрово(г) тата(р)ски(х) котѣрые то тыѣ в си часы заходили дѣчинити не мо(г)ли тепѣ(р) тѣды ѣбтѣя(ж)ливѣ и жало(с)не ѣповѣда(л)сѣ (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 6, 5); А ѣсобливѣ то... варѣмо и(ж) ѣ(т) кождѣго импѣдѣменту прѣнакѣгабанѣя правного, если бы ѣки(и) ко(л)ве(к) в дѣ(р)жанѣю... домѣ ѣ(т)ца ѣвана... захо-

дить ме(л) теды мы... повинни бѣдемо... ѡ(т)ца... боронить и застѣпова(т) (Київ, 1616 ЦДІАК 221, 1, 62, 1 зв.); жалующий... под часъ трвогъ од неприятеля Крижа светого заходячихъ, едучи з манастира Печерского... до манастира Жидичинского на резиденцію,... до Дубна приехал (Луцьк, 1637 АрхЮЗР 1/VI, 729-730); тамъ же смѣли и важили се стацие незвичайные себе и тому жъ людови приватному неналежитые розказати (зъ тымъ се только декляруючи, же ежелибы о то якая трудность правная одъ помененое ее милости панее воеводиное ...заходила, то все заплатють) (Кременецъ, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 437);

(з ким) (про вчинки) траплятися, ставати: и то се посланцо(м) ѡ(т) мене злетило, которы(м) ѡм во все(м) вѣрѣ дати и дѣфане пре(з) ни(х) зносити се и трактовати зъ его м(л) ѡ(т)це(м) Балабано(м) штобъ колве(к) з ни(м) заходило можете (Острог, 1607 ЛСБ 410, 1 зв.);

(про певний період часу) надходити, наставати: А наза(в)трее де(н) светы(и) неде(л)ны(и) заходи(л) (Київщина, 1595 ККПС 82); ча(с) вечѣрни(и) в днѣ ѡрочѣсты(и) заходѣль (серед. XVII ст. Кас. 13 зв.);

(кого) (про певний період часу) заставати, захоплювати: тотъ Закревский,... зѣехалъ зъ дороги до имения отца владыки Луцко-го Фалимичъ, теды дей то учинилъ для большое презпечности; бо его ночь заходила (Володимир, 1594 АрхЮЗР 1/I, 420).

6. *Перен.* (кого, чого) Стосуватися, торкатися, зачіпати: тая кривда добръ не заходитъ, толко особу самую, которая нигде инѣде потягънена быти не може, одно до права духовного (Луцьк, 1598 АрхЮЗР 1/VI, 233); то не одного... отца митрополита... але и насъ всихъ заходитъ, же оны иначей речы удають, анижли ся што дѣть (Віль-

на, 1608 АрхЮЗР II, 44); Которыхъ конѣтро-ве(р)сы(и) ихъ судъ... выслухавъшы и ѡные уваживъши, ижъ справа учынѣковая, которая не кгрунтъ, ѡ(д)но ѡсобу заходи(т), декре(т) суду... (с)торону по(з)ваную а форо во(л)ную чынит (Люблін, 1633 ТУ 299).

7. *Перен.* (поринати у яке-небудь заняття, зосереджуватися на чомусь) заходити, заглиблюватися: то естъ лю(д)скі(и) обыча(и) и пови(н)ность, на пыта(н)є чинѣти ѡ(т)пове(д), а на писа(н)є такое дръгое чого ещѣ ѡ(т) ва(с) не видѣти, а ни слыхѣти и до ннѣ. во што а(ч) вдавати(с) а заходѣти в ре(ч) далѣко шкѣда (Острог, 1587 См. Кл. 4 зв.); а жебы вдалѣко не заходити, кгда ѡ многѣхъ рѣчахъ пытѣнье оучѣнимо. двѣ тѣе трѣха пѣлнѣй оуважѣймо (Дермань, 1605 Мел. Л. 12); **заходити у велико** — надто заглиблюватися: Не заходачи оу велѣко до свѣдѣцтва дѣвныхъ, котѣрыхъ естъ ѣко вѣлосѣвъ на головѣ. пойзри ѡ(т)-че владыка оу кнѣжки вѣшого полского одного богонѣсца (Острог, 1598 Отп. КО 28 зв.).

8. (кого) (ставати відомим) доходити (до кого): А такъ теперъ, якъ мене вѣдомость заходитъ, же отецъ владыка Луцкий на тыхъ мамрамехъ што иншого написавши, и иншие поселства до его королевское милости... отправовалъ, и якоесь постановлене... не давалъ и не поручалъ чинити (Володимир, 1595 АрхЮЗР 1/I, 455).

9. (про запах) виходити, видѣлятися, поширюватися: Кгда вѣнцъ зъ нѣго дѣвный а ѡстрый Сморѣ(д) заходи(т) И бы прѣѣтель. нѣсъ заткнѣвши прѣчь ѡ(т)хѣди(т) (Львів, 1615 Лям. Жел. 2 зв.).

♦ **во тму заходити** (про очі) — тмяніти, втрачати ознаки життя: яко виждѣ, ѡчи твои во (т)мѣ заходи(т) и слу(х) тѣпѣть (Чорна, 1629 Діал. о см. 280); **въ обычай (злый) заходити** — ставати (поганую) звич-

кою: Не допоушчае́тъ жа́днѣи е́реси в нѣю́ быти, Анѣ ла́комъствѣ вѣ обыча́и злѣи за-
ходить (Львѣв, 1614 *Кн. о св.* 405); **захо-
дити подѣ землю** — вмирати: ѿ Снѣ мо́и
възлюбе́нный, ... Почто въскрѣ́ съкрилесь;
... ѿ(т) ѿчѣ́и моихъ, и захо́ди(ш) по(д) зе(м)лю
(Чернігѣв, 1646 *Перло* 94); **заходатѣ шпáры** —
заходятъ зашпори: Хвали(т) вы́сѣе писмо
сѣое вана́ю..., же вѣзмѣ́ кды члѣ́къ на силѣ́
оустае́тъ, и в рѣ́къ дла́ потѣ́жности морозѣ́
ажъ захо́датѣ шпáры, лѣва е́днакъ срого́го
рѣ́ка́ми задави́лъ (поч. XVII ст. *Проп. р.*
29 зв.).

ЗАХОДИТСЯ *дієсл. док. (коло чого)*
(почати поратися біля чогось, приступити
до якоїсь роботи) заходитися: врачъ якъ
скѣро ролю дѣ́бре выправитъ ю́ посѣ́тъ, зъ
вѣлѣ́къмъ старáнїемъ ся ѿколо иншы(х) пѣ-
требѣ́ до не́и нале́жачы(х) заходить, абы зъ
сподѣ́ваного... ѣ́рожаю... по́жїткѣ ѿдобралѣ́
(Маня́ва, 1619 *Привит. Феод.* 288).

ЗАХОДИТЬ *див. ЗАХОДИТИ.*
ЗАХОДНИЙ *див. ЗАХОДНЫЙ.*

ЗАХОДНИКЪ *ч. (сповідник католицької віри)* католик: А та́къ за́сѣ́давши на на́мѣвѣ́
оу фѣ́ра́ри... оу флорѣ́нцїи... мнѣ́гїе арти́кѣ́-
лы до спѣ́роу а на́болшей востѣ́чници за́-
ходни́къмъ задаю́чи съ́боровáли (Остро́г,
1598 *Ист. фл. син.* 37 зв.).

Див. ще ЗАХОДНЫЙ.

ЗАХОДНІЙ *див. ЗАХОДНЫЙ.*

ЗАХОДНІЙ *див. ЗАХОДНЫЙ.*

ЗАХОДНЫЙ, ЗАХОДНИЙ, ЗАХОДНІЙ,
ЗАХОДНІЙ *прикм. 1. (стосовно сторін світу — розташований на заході)* західний:
Слѣ́шны(и) е́(ст) те́ды дово́(д) и́жъ захо́(д)ные
и по(л)но́(ч)ные кра́ины по́ле(г)ку а зне́на(д)ска
были те́пе(р) наро́дами лю́(д)скими на́по(л)нено
(1582 *Кр. Стр.* 47 зв.); ле́(ч) дхъ а́нѣ́хрїсто(в),
е́дино́го з дѣ́хо(в)ны(х) ѿколо́ ро́кѣ́ х(с)ва,
де́ва(т)со(т)ного на то звѣ́лъ, же... захо́(д)-
нїи всѣ́ // па́нства ѿ(т) сто́лицѣ́ цѣ́сарской

ко(н)ста(н)тїно́польской ѿторва́лъ (Вї́льна,
1596 *З.Каз.* 34 зв.-35); Также и на захо́днихъ
и востѣ́днихъ сторо́нахъ сила зъ-ме́жи па-
новъ благо́честивыхъ, дръ́жачихъ вѣ́ру
право́славную, е́сть (1603 *Пит.* 10); хо́та(и)
то въ іє́р(с)лѣ́мѣ оу́щепáна на́первѣ́и вї́нѣ́-
наа ма́тица, са́мымъ гѣ́мъ на́шимъ іс х́мъ,
але ро́(з)ки сво́и роспро́стерѣ́ла, ѿ(т) мо́ра
схѣ́днего; до мо́ра за́ходного, и ко́ренемъ
свѣ́имъ на́по́льнила всю зе́млю (Поча́їв,
1618 *Зерц.* 45); Крета и ины́и тамъ мѣ́ста,
также кро́левства мно́ги захо́днїи ста-
рого́го кале́ндара не ѿве́ргли, и то — зна́къ
лѣ́пшости! (Ки́їв, 1621 *Коп. Пал.* 1174); И́же
ѿни пере́ходачи вѣ́лїкїи глѣ́бїны захо́(д)ного
и по(л)но́(ч)ного ѿки́áноу. мно́ги на ню́(м)
нашли ѿстро́вы (Устри́ки, I пол. XVII ст.
УС № 29515, 438 зв.); е́сть е́дина ба́йка на-
пи́сана вѣ́ кнї́гахъ на́шихъ рѣ́скихъ, я́ко́бы
а́нѣ́хрїсть мѣ́лъсá наро́дїти въ е́р(с)лѣ́-
мѣ́ с черні́цѣ́, але то ба́(и)ка що́ тѣ́ писáлъ
лѣ́жъ, а́нѣ́хрїсть вї́йде з ге́рети́цкихъ
збо́ровѣ́, и захо́(д)ныхъ кра́евѣ́, нѣ́мѣ́ц-
кихъ ге́рети́ковѣ́ (Чернігѣв, 1646 *Перло*
137 зв.).

2. (який стосується народів і країн із
католицьким віросповіданням) західний,
католицький: В то́мъ те́ды ча́сѣ́... ісї́доръ
слова́къ, ѿ(т) кра́евѣ́ за́ходныхъ, ѿ(т) рї́му
до конста́нтіно́поля съ́ причи́ннымъ ѿ(т)
па́пы рї́мского лї́сто(м) прї́ѣхалѣ́ (Остро́г,
1598 *Ист. фл. син.* 34 зв.); вы... вы́знаете,
и́ж были е́сте в послу́шенстве... па́тріар-
ха ѿ кото́рого вся Ру́ская зе́мля ѿ вхо́-
ду со́лнца аж до по́лночи з Слѣ́вяны, з
Бо́лгары и зъ Се́рба́ми крестї́лася и чу́да-
ми освѣ́тилася по ѿ́тпаде́ню ры́мскихъ захо́д-
ныхъ наро́дов (Львѣ́в, 1605-1606 *Перест.*
44);

(який стосується католицького віро-
вчення та віросповідання) західний, като-
лицький: За́ходные ѿ(т)це́ве на та́кіе до́воды

през' своѣго яна красомѡвцѣ такъ же показовали немало ѡ(т)порѡвѣ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 39); Поста́нови(ли) по́по(м) в́сходны(м) же́ны мѣти... а захо(д)ни(м)... ма(л)же́нство заборонѣно. а кѡхар'ки дозволѣно (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 130 зв.); Ба́чишь с пи́сма сто́го, презъ ѡ(т)цовъ не ты́лко к'грѣц'кихъ... але те́жъ и презъ за́ходнихъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 24); по розрозненюся зе в́сходными и по одестю оныхъ, самы заходни́и епископове каноны Сарді́кійскіи ухвалили и соборъ замкнули (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 575); **заходная церква** див. **ЦЕРКВА**; **заходний костелъ** див. **КОСТЕЛЪ**.

3. У знач. ім. Те саме, що **заходникъ**: Азаты(м) по мно́гы(х) розмѡва(х) ма́рко ефе́ска́й распали́вшиса ре́вностію б́жею, примѡвилъ за́хо(д)ны(м), ѡ приданье вси(м) во́лѣ и ѡ(т) с́на, за што прокла(т)ствѡ по(д)па́ли (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 41).

ЗАХОДЦА ч. Управитель, принципал: И к томѡ брали са на самого того заходцѡ, ѡт кого князь староста тоѡ имене Карасин маєт, на земанина земли Волынское, Ле́цка Баевского, который жив, а они с ним тыи границы граничили (Чернче Городок, 1543 *AS IV*, 354); а князь староста того заходцы своего на том рокѡ не поставил, што был повиненъ вчинити и до него тыи люди корола... са слали (Там же).

Див. ще **ЗАВОДЦА**.

ЗАХОДЪ¹ ч. **1.** (одна із чотирьох сторін світу) захід: Ажъ пришо(л) за пого(д)ны(м) з заходѡ вѣтро(м) до... моря дѡ(н)ского (1582 *Кр. Стр.* 81 зв.); якъ бліскавица вихѡди(т) ѡ(т) в́сходѡ, и явлѡе(т)са а(ж) на за́ходѣ, та(к) бѡде(т) и прихо(д) с́на члѣ(с)каго (Вільна, 1596 *З. Каз.* 26); мѡло [мѡсто] му(р) велики(и) и высоки(и) маючи бро(н) двана(д)це(т)... ѡ(т) полу(д)на три брони ѡ(т) заходу три брони (XVI ст. *КАЗ* 658); А за́нехавши такъ потужные доводы, абысь,

поднесши очи свои... обачиль, яко выбраные Божіе на всѣ чотыри части свѣта, т. е. на в́сходъ и на заходъ, полудне и полночь, въ православной вѣрѣ сіяють (1603 *Лит.* 8); Се вѣтръ бѡри пріидеть ѡ(т) заходѡ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 245); ѡ(т) заход(ѡ) шли (на) в́сходъ (Львѣв, I пол. XVII ст. *Ап. Покр. з.* 112 а); те́ды Са́рваръ в'пра́вдѣ зе в́сходѡ, хага́нъ за́сь ѡ(т) за́ходѡ мѡста па́ли́ти ѡко́лїчныи почали (Киѣв, 1627 *Тр.* 681); Есть твердость и такъ нѡ́бо сотворе(н)но ѡ́жъ за́вждї бѣжитъ ѡ(т) восходу ажъ до за́ходу, и на немъ бѣжитъ сл(н)це и мѡсяць (серед. XVII ст. *Луц.* 526).

2. (країни Західної Європи, католицький світ) Захід: а ижъ на побѡжное прѡ́ве а́ггльское по́стническое жїтїе ихъ востѡкъ и за́ходъ огла́дѡл'са (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 54); Ю́стинїа́нъ... Ца́рь... // ...пра́ва становїль, ко́торыми тепѣрь ве́сь За́ходъ дѡ́хае(т) и мѡдрѡе(т) (Киѣв, бл. 1619 *Аз. В.* 174-175); Е́ще из' Ав҃гѡстіна, по́ва́жного на За́ходѣ Оу́чїтеля, ѡ́сне да́ет'са зна́ти, же мѡ́тва е(ст) хлѣ́бо(м) дѣ́шевы(м) (Киѣв, 1648 *МИКСВ* 348); в ты(м) же рокѡ... новїнѡ было принесено ѡ(т) заходѡ же... коло Рыму много мѡст... позападало (серед. XVII ст. *ЛЛ* 176).

ЗАХОДЪ² ч. **1.** (спуск небесного світила за обрїй) захід. ◊ **заходъ солнца (солнца, слонца): а)** (час опуска́ннѡ сонця за лінію горизонту) захід сонця: потомъ Же́лехъ со мною ѡттоль ѡтъ кне́гини Четвертенское... вжо на за́ходе слонца ехаль и въ мили ѡтъ Лѡ́цка, ѡ́ Полоной ночовали (Петркѣв, 1564 *AS VI*, 251); въ среду, по за́ходе солнца, ехали есмо зъ места зъ Во́лодимира... до Ляхова (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 1/1, 15); **б)** (сторона світу, де сонце заходить; західний напрям) захід: А е́ще с третее́ стороны ѡтъ заходѡ сонца ѡтъ це(р)квы свѡ́го спаса гора высока такъ же яко

замѣковаа (1552 *ОКЗ* 34); Захотѣлоса ємѣ
самомѣ по(д)нести столїцѣ свою на заходѣ
слнца (Острог, 1587 *См. Кл.* 11); Западѣ:
Заходѣ слнца (1627 *ЛБ* 41); а одѣ того коп-
ца нарожного, идѣчи презѣ тотѣ же гай...
поворачиваючи на заходѣ солнца, въ томѣ
гаю копцовѣ три (Загайці, 1637 *ПВКРДА*
IV-1, 69).

2. *Перен. (кінець чого-небудь)* захід: а коу
концоу заходѣ свѣта того, не ѡ(т)стѣпѣй
слнца правды, и мѣтки своєї, вѣ пелюхахѣ
еще тирѣній, сѣрѣвы(х) иродѣвъ пороженѣи,
и по(д) росливѣнїемѣ ѡ(т) нихѣ крѣви въ
оутискѣ вихованѣи (Острог, 1598 *Ист. фл.*
син. 56 зв.); Бгѣ алѣбовѣмѣ всемогѣщїй за-
шѣлѣ имѣ вѣ раю дорѣгѣ въ полѣдне, показѣ-
ючи, же южѣ вѣшѣ живѣтѣ зближаѣтсѣ кѣ
заходѣ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 939).

ЗАХОДѢ³ ч. Угїддѣ: тїе Волевачевскїе
предкомѣ моимѣ все сенокоснїе и пахот-
нїе заходи и байраки... — то третцѣтѣ женѣ
моей из синомѣ малимѣ, а по десѣт бол-
шимѣ: Антону и Андрею (Чигирин, 1600
ЧИОНЛ VIII-3, 14); а єго м(л) пнѣ по(д)комо-
ромѣ... тыхѣ // кгрѣ(н)то(в) по(лѣ) ро(лѣ)
заходѣ(в) и пожѣ(т)ко(в) и(х) вла(с)ны(х)
мо(ц)но заборони(л) (Вінницѣ, 1603 *ЛНБ* 5,
II 4050, 103-103 зв.); па(н) рамѣ(лѣ)... слѣ(г),
мѣща(н), и людѣ(и) пыковскихѣ с пасѣкѣ
зѣ заходѣ(в), не вырумовѣ(л) и с по(л) не
звѣ(л) (Вінницѣ, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 111).

ЗАХОЖѢНЬЄ с. (*втрата здатності*
чітко мислити, сприймати дійсності) за-
памороченнѣ. ◊ **захожѢнье въ голову** —
запамороченнѣ: Измѣлѣнїє: ѠшалѢнье, за-
хожѢнье вѣ гѣловѣ зѣ горѣчки, албо ѡморѣчѣ-
нье ѡ(т) пїанства, завернѢ(н)є гѣловы (1627
ЛБ 47).

Пор. ЗАХОДИТИ.

ЗАХОПИТИ дієсл. док. (кого) (*заволо-*
діти ким-небудь) захопити: Исаїя рече в
днѣ онѣ захопа(т) собѣ сѣ(д)мѣ невѣ(ст)

єдиного мѣжа (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736,
53).

ЗАХОРАТИ, ЗАФОРАТИ, ЗАѲОРАТИ
дієсл. док. Захворїти: пани подскарбинаа
...на он час заѲорала (Дубно, 1559 *AS* VI,
43); Яко жѣ дей и сама єсми то оповѣдати
и визнавати кѣ уряду господарьскому бы-
ла поѣхала, нижли дей на дорози зафора-
ла (Кременецѣ, 1563 *АрхЮЗР* 6/I, 46); Яко(ж)
дѣ(и) и сама єсми того(ж) часу то... пове-
дати и визнаѣти до вра(д)у... была поѣхала
ни(ж)ли дѣ(и) на дорозѣ захорала (Креме-
нецѣ, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 11); Прп(д)б-
ны(и) и Превелѣбны(и) ѡ(т)цѣ на(ш) Єлісс-
єй,... тѣкѣ же захорѣвши, и розболѣвшисѣ
болѣзнїю своєю гдѣ оумѣрлѣ, оустѣпїлѣ
зѣ тогѣ свѣта, престѣвилѣсѣ (Київ, 1625 *Коп.*
Каз. 1).

Див. ще ЗАХОРОВАТИ, ЗАХОРѢТИ.
ЗАХОРИТИ див. **ЗАХОРѢТИ.**

ЗАХОРОВАТИ дієсл. док. Захворїти,
діал. захорувати: Єдного часѣ захоровалѣ
велѣми, и южѣ блїскїй былѣ концѣ житїа
своего (поч. XVII ст. *Пчела* 26); А поневажѣ...
мїмѣ себе то недѣбалѣ пѣщаємѣ, а гдѣ тѣло
захорѣтѣ, вшѣлѣки(м) спѣсобѣмѣ ѡ пора-
това(н)ю єгѣ промышлѣємѣ, // и ѡ лѣчѣнїю
болѣю,... стѣраємѣсѣ (Київ, 1637 *УЄ* *Кал.*
103-104); казимѢ(р) заховалѣ (!) былѣ на
вѣспѣ и ѡсталѣ сѣ вѣ Львовѣ, поки ажѣ не
выздоровилѣ сѣ (серед. XVII ст. *ЛЛ*
172).

Див. ще ЗАХОРАТИ, ЗАХОРѢТИ.

ЗАХОРѢЛЫЙ дієприкм. 1. *У знач. прикм.*
(який захворїв) хворий: а вша(к) ты грѣшнїй
члѣчѣ я(к) не маєшѣ ро(з)лютовати сѣ на(д)
тоєю то не(н)зною и захорѣлою двѣєю своєю
то є(ст) грѣшною и оукаланою дѣєю своєю
(к. XVI ст. *УЄ* № 31, 189).

2. *У знач. ім.* Хворий, -ого: Зѣконѣ про-
кажѣного,... якѣ нечїстого зѣ ѡбѣзѣ выгонї-
ти розказѣлѣ, не на(д) телѣсною зарѣзоу,

и здоро́ва ска́зую, па́ствачиса, бо бы то зѓбла было на(д) оува́жный ро(з)сѣдо́къ, на(д) понево́лне захорѣ́лыми, срѣ́житиса, на(д) кото́рыми бы ра́чей литост' мѣти пристѣ́ало (Київ, 1637 УЄ Кал. 694).

ЗАХОРЕ́ТИ, ЗАХОРИ́ТИ *дієсл. док.* Захворі́ти, *діал.* захорі́ти: а повинѣвши са превза́тои го́рдости егѡ, яко главѣ, с кото́рой все тѣ́ло захорі́ло, а с то́ей хорѣ́би мѣсѣ́ли ѡ(т)мѣ́ны великі́и стати са (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 23); Изнемо́гохъ: Захорѣ́лемъ, засто́гна́лемъ (1627 *ЛБ* 46); гды хто на ѡчи захорѣ́тъ, лѣ́карь до оулѣ́че(н)а ихъ пристѣ́пнѡчи, не до... ѡчѣ́й лѣ́ка́рства прикла́дае(т), але ѡ напра́вѣ́ головы пе́рвѣ́(и), где е́сть... жрѣ́дло тоѣ́ хоробы, и ѡ еѣ́ оулѣ́чен'ю про́мысль чини́тъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 108); за то́е, же захорѣ́вши, ѡ здоро́віе свое радитиса ѡ́мыслилъ (серед. XVII ст. *Кас.* 1 зв.).

Див. ще **ЗАХОРА́ТИ, ЗАХО́РОВАТИ.**

ЗАХОТѣ́ТИ *дієсл. док. (виявити бажання)* захоті́ти: патрі́а(р)хи за(с) по ви́ездѣ ѡ(т)то́ль свѣ́тѣ́(и)шаго смуще́(н)я ме́жи лю(д)ми чини́ти не захотѣ́(л) (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 2 зв.); папе́жъ коли захоче́тъ, то́гда то все поламати и одѣ́менити може́тъ (Вільна, 1599 *Ант.* 711); Є́ще ли его́ захоче́(ш) жлѣ́чю и ѡцто́(м) срѣ́ги(х) квасны́(х) грѣ́хо(в) твои́(х) напои́ти? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 185 зв.); е́слись ѣ́сти захотѣ́(л), ста́л'са то́бѣ Тра́пезою. Є́слись пи́ти захотѣ́лъ, ста́л'са то́бѣ Ча́рбю (Київ, 1625 *Злат. Н.* 128); пно́ве всѣ́ зго́(д)не... ѡ(т)повѣ́дъ дали, и́жъ то́е мѣ́сце... нѣ́гды недоста́(т)ковъ не ѡ́(з)навало... // абы то́(л)ко прысто́(и)не захотѣ́ли жы́ти, и особны́(х) трапе́(з) не закла́дали (Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 52-52 зв.); Сыно́ве Право́сла́вныи; е́сли хлѣ́бъ дше́вный рѣ́ма́ный мѣ́ти захоче́тъ, неха́й же ср(д)ца свои ѡ́гнемъ мл(с)ти Б́га и блі́жнягѡ розжа́ра́ють, ѡ́гністїе за́вше неха́й ср(д)ца ма́ють (Київ,

1648 *МКСВ* 349); охотне да́мъ вамъ што захоче́те, то́(л)ко мнѣ́ да́йте дѣ́вкѡ за жо́нѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 52);

(виявити волю) захоті́ти: З ва́ми Пра́(в): Хр(с)ті́а́не, е́сли Г(с)́дѣ́ Бгѣ́ захоче́тъ и жи́ви бѣ́демо, е́сли на́то до́бротлі́вогѡ Б́га во́бла бѣ́дет', и́нші́й ча́съ до ро(з)мо́вы з' мѣ́стца се́го здра́титиса мнѣ́ мо́жетъ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 7); Є́сли сре́бро проті́вникъ ѡ(т)на́ти захоче́(т), з' ѡхо́тою ѡ(т)да́й (Київ, 1625 *Злат. Н.* 129).

ЗАХОТѣ́ТИСЯ, ЗАХОТѣ́ТИСА *дієсл. док., безос. (кому і з інфінітивом)* Захоті́тися: Захотѣ́лоса и́(м) вне́(т) ра́(ди)ти и по́(д)неслѣ́ мѣ́сль свою а та́(к) е́моу засма́ковала ѡ́бе(т)ни́ца ѡ́наа, и́(ж) зго́рдѣ́л и престоупи́лъ прика́заніе́ ѓа (Львів, 1585 УЄ № 5, на полях); Захотѣ́лоса е́мѡ само́мѡ по́(д)нести сто́лицѡ свою на за́ходѣ́ слн́ца (Остро́г, 1587 *См. Кл.* 11); захотѣ́(л)о ти са до іе́р(с)ли́ма, и не хѡ́тѣ́ла та е́смь вче́ра ѡ(т) се́бе по́устити (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 10); ѡнѣ́... та́(к) повѣ́лъ а ве́ра рожка́ ся ва́(м) захотѣ́ло не бу́дете на ти́(х) кго́да(х) розсуди́(т) на́(с) хто́(с) тре́ти(и) (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 73).

ЗАХОТѣ́ТИСА *див. ЗАХОТѣ́ТИСЯ.*

ЗАХРИ́СТИЯ *ж. (церковне приміщення)* захристія́, ризни́ця: ко́мъпры́нцпалове ... //...прише́(д)ши до то́е це́(р)кви та́къ ѡ́воро(т) кото́рыми на цѣ́митарь (!) вхо́дять ја́ко те́жъ и ѡ́ це́(р)кве́ и захристи́(и) коло́(д)ки поѡ́(д)бия́вышы ѡ́бѡ́хами... до це́(р)кви во́шли (Київ, 1633 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 626, 37 зв.-38).

ЗАХЦИ́КЪ *див. ЗАХЦЫ́КЪ.*

ЗАХЦЫ́КЪ, ЗАХЦИ́КЪ *ч. (стп. zach-сук, нім. sechzig)* ко́па, ші́стдеся́т: кле́пковъ што де́(и) было ѡ́роблено за по́(л)тора ро́ка по́лтора за́(х)цы́ка то де́(и) все по́пали(л) (1577 *ЖКК* I, 86); ты́(х) кле́по(к) спа́лено по́лтора за́(х)цы́ка (Там же, 87).

ЗАЦВЕСТИ див. **ЗАЦВИСТИ**.

ЗАЦВИСТИ, ЗАЦВЕСТИ дієсл. док.

1. (вкритися квітками, розквітнути) зацвісти: в нихъ садъ зацвелъ а намъ ягоды (1489 Чет. 112); такъ же и пульскый цвѣтъ, якъ красенъ зацвивъ, та западе, а другый день у вогень положишь, та изгорить (XVI ст. НЄ 94).

2. Перен. (виникнути) розцвісти: нинє бо неприязнь изгибла а любовъ зацвила (1489 Чет. 113).

ЗАЦВИТАНЄ с. Зацвітання, цвітіння: Робѣтниківѣ, котѣрыѣ ѡкѣло садѡ(в) и ѡгородѡ(в) панѡ(в) своихъ робатъ и стерегѣтъ ихъ, цвѣты зъ розныхъ зелій... вдачнє пахнѣчіи по(д)часъ зацвита(н)а ихъ збираючи, панѡмъ своимъ або завиталымъ гѡс-темъ охотно приносятъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 504).

ЗАЦЕНИТИ дієсл. док. (установити свою ціну на певний товар) зацінити: штожъ я тобѣ подамъ венце(и) аніжели стои(т) заценилась бынамнѣй не єсть албовѣмъ ѡставлено абыхъ танє(и) не мѣла продати якомъ заценіла (к. XVI ст. Розм. 27 зв.).

ЗАЦЕНЬ див. **ЗАЦНЫЙ**.

ЗАЦНЕ присл. (стп. zasnje) 1. Достойно, гідно: ѡмѣте ѡчїнити и бѣрзо добрѣ, бє(з) похїбы, зѣцнє, побѣжнє, вдачнѣ (Львів, поч. XVII ст. Крон. 155); іѡа(н) єв(г)ліста в' апокалипсии свое(м) зѣцнє показѣ(т) (поч. XVII ст. Проп. р. 189 зв.).

2. (про аристократичнє походження) благородно, шляхетно: Аже и вѣдлѡгъ свѣта оурѣженъ єсть зѣцнє и шляхѣтнє, зъ Рѣдича шлѣхтича (Вільна, 1620 См. Каз. 16); Предводителнѣ: В' почѣткѣ се пѣрвое. прѣднє, зѣцнє (1627 ЛБ 92); зѣцнє praitanter (Уж. 1645, 72).

Див. ще **ЗАЦНО**.

ЗАЦНЕВРОЖОНЫЙ, ЗАЦНЕУРОЖОНЫЙ прикм. (стп. zasnje urodzony)

(уживається при титулуванні) (який має аристократичнє походження) благородний, шляхетний: Я Василей Маркович Жоравницький... змовил єсми за себе в малъженство девку зацнє вроженого пана Яна Печифостского, столника земли Львовское (Луцьк, 1569 АрхЮЗР 8/III, 195); да(н) с ко(в)ва на(в)се(м) зычливы(и)... кирилъ зѣбцо(в)-ски(и) наме(ст)никъ кове(л)ски(и) за(ц)нє вроженомѣ его м(л) панѣ станиславѣ хмеле(в)скомѣ старо(с)те несѣхое(ж)скомѣ (Ковель, 1574 ЖKK II, 281); За(ц)нє врожены(м) Пано(м) по(д)старостимъ и всякомѣ врядѣ належачомѣ ѡзна(и)мѣмъ симъ нашимъ листомъ (Львів, 1586 ЛСБ 72, 1); Зѣцнє вроженымъ и Правослѣвнымъ Пѣанѡ(м), и(х) м(л) пп: Димїтрїю и Данїїлѣ Ѳеодоровичѡмъ Балабанѡмъ,... здорѣва, помыслнос-тєй вшелѣкихъ,... зычить (Київ, 1627 МКСВ 185).

ЗАЦНЕЙШИЙ див. **ЗАЦНѢЙШИЙ**.

ЗАЦНЕСЛАВЕТНЫЙ прикм. (уживається при звертанні) вельмишановний, високоповажаний: Єремїи Тисаро(в)ски(и)... єпи(с)-копѣ Лво(в)ски(и),... Зацнє славетнымъ Паномъ жителю(м) Лво(в)скимъ Бра(т)ству... здра(в)ствово(т) зы(чет) (Путятинці, 1630 ЛСБ 511, 1).

ЗАЦНЕУРОЖОНЫЙ див. **ЗАЦНЕВРОЖОНЫЙ**.

ЗАЦНЫЙ див. **ЗАЦНЫЙ**.

ЗАЦНО присл. Те саме, що **зацнє** у 1 знач.: Яко тве(р)дя(т) нѣкоторые... Якобы Посло(в) Посполиства пнѣски(х) зневажило. Але зацно потворѣ люде(и)... Єслы(ж) с шля(х)ты алболы ро(з)ныхъ небожато(к) Жа(л)ся боже и(х) глѣпства... же не умѣли розѣмомъ спокрыты и(х) глупо(с)ти (1636 Лям. о пр. 4).

Див. ще **ЗАЦНЕ**.

ЗАЦНОСТЬ ж. (стп. zasnosc) (високі моральні якості) шляхетність, достойність,

(повага, пошана, визнання) честь: зь особ-
ливое ласки Нашое Господарское, маючи
вѣдомость о добромъ... его межы людьми...
захованью, узычили есмо ему: стану, заво-

ЗАЦНЫЙ, ЗАЦНИЙ, ЗАЦЬНЫЙ, ЗАЦЕНЬ *прикм. (стп. заспу) 1. (достойний, шановний) поважаний: поча(л) єсми князя булыгу гамовати абы такъ зацного чоловіка до сме(р)ти незабива(л) (Володимир, 1572 ЖKK II, 31); не важи(л) бы се то(г) ани татари(н), не то(л)ко та(к) за(ц)ны(и) чоловік(и) персбна духо(в)наа, напроти(в) те(ж) пе(р)сони дхо(в)нои во все(м) тобѣ ро(в)но(и) кро(м) бога(ц)тва (к. XVI - I пол. XVII ст. ЦНБ 74 П/20, 22); в кори(н)ѣ зацный нѣякій члкъ. грѣхъ оучинилъ таковый, який анѣ межи поганы найдовалъса (Острог, 1607 Лѣк. 30); Якожъ я найменшій отъ духовныхъ и свѣцкихъ зацныхъ особъ о то многократъ уживаний, ... склонилемся къ написаню тоей книги (Київ, 1621 Кон. Пал. 318); в томъ пѣвне похвалы є(ст) гбде(н), понѣважъ зъ Зацныхъ и Поббжныхъ Рбди човъ былъ оужбный (Київ, 1625 Кон. Каз. 22); былъ абовѣмъ Павелъ зацнымъ и выббрнымъ шлѣхтичомъ зъ насѣна Авраѣмового а зъ поколѣна Веніамінова, ... и бглъса слдшне называти шлѣхѣцтвы таковыми (Київ, 1625 Кон. Каз. 23); Авгстѣ: ...Слѣв-*

ный, за́ц(н), знаменіть, па́нскі(и)(1627 ЛБ 183); бѣдѣчи при шля(х)те вышѣ менованыхъ и инъшихъ людяхъ зацъныхъ потрикротъ объволявалъ и до ведомости всимъ ѿ тыхъ ланинахъ приводиль (Чернігів, 1637 ЛНБ 5, II 4061, 125 зв.); Тогда Бгъ посилаеть двѣхъ зацныхъ людѣй, абы доброй оучинокъ показали, и мл(с)ть оучителеви своёмъ (Чернігів, 1646 Перло 92); На вряде Кгро(д)-ско(м) в за(м)кѣ Его м(л) жиитомерско(и)... па(н) петръ сѣлими(р)ски(и) ловчы(и)... для вписаня до кни(г) подалъ... запи(с) сво(и) заста(в)ны(и)... с печа(т)ми и с по(д)писа-ми рѣкъ люде(и) зацны(х) (Житомир, 1650 ПИ № 43).

2. (який має неабияке значення) важливий, знаменитий, добрый: О которомъ та(к) зацномъ и велико(м) потребно(м) соборѣ здаломися за речъ потребную в(ш) м(л) паномъ и братия(м) мои(м) ѡзна(и)мити (Стратин, 1588 ЛСБ 101); приятелю што хочешъ кѣпѣти?... // ... добродю шапкѣ? Або книжкѣ зацнѣю францѣзкѣю?... продамъ замало недорого (к. XVI ст. Розм. 25 зв.-26); Тыи соу(т) причѣны, заисте зацные, которѣи на початкоу мѣвы нашеи здаломися принести (поч. XVII ст. Проп. р. 156); Днѣ тотъ зацный пристѣине хотѣчи почтѣти, И Пна в нароженѣю его оувельбѣти (Львѣв, 1616 Бер. В. 82); назавтре до мене в домъ приехал и мовиль зо мною, жалуючи того, же такъ зацный монастырь пустѣкою стоить и без набоженства (Володимир, 1624 АрхЮЗР I/VI, 539); Преимѣй: Держачѣй на верхъ чого, або на(д) чѣмъ, превышаючѣй що,... зацный, коштовни(и), непосполѣты(и), знаменѣтый (1627 ЛБ 165); Дни веселые дни зацные дни великои радо(с)ти ѡбе(р)нѣли(с) в(с)мутокъ (1636 Лям. о приг. 3); Вотѣйте хтѣве, кѣждаа зъ васъ вѣта, Чого есть гѣдна зацна его цнѣта (Львѣв, 1642 Бут. 7 зв.);

у знач. ім. с. р. **зацное** — важливе, -ого: Если тѣды штокѣлѣвекъ есть великое, зац-

ное, знаменѣтое и стѣое, то за правдѣ найбѣлѣшее,... найстѣйшее есть (Львѣв, 1646 Жел. Сл. 4).

3. (який стосується шляхетства, шляхти) шляхетський: малжонька моя... княгиня Ганна Тихновна Хомяковича, яко зацного отца и поцтивое матки своее... в станѣ святоблѣвый малжонский принесла (Луцьк, 1570 АрхЮЗР 8/III, 203); Такого вожа зыскало российское племе — Дорогой карбункуль неошацованое цене, Зацна кровь мужного князя Лыка (поч. XVII ст. Кл 91); А за тымъ православѣ греческое озимнѣло и в згорду пришло и во занедбаня бо теж зацныхъ становъ особы, погордѣвши своимъ православѣемъ, до врядовъ духовныхъ приходить перестали (Львѣв, 1605-1606 Перест. 26); В тѣй чѣсѣ, гдѣ хлѣба свѣта сего, гдѣ прѣжнаа хвѣла, гдѣ рѣскоши,... // ...гдѣ зацное оурожѣна, гдѣ веселѣнаса,... абѣс-мо весѣлыи находѣлиса, гдѣ насъ поставаѣть по Правѣи Црѣа (Львѣв, 1642 Час. Слово 269 зв.-270).

ЗАЦНѢЙ присл. в. ст. (стп. заснѣй) славнѣше: Преславнѣе, разиствѣннѣе. На(д)-то славнѣй, зацнѣй (1627 ЛБ 95).

Пор. **ЗАЦНЕ**, **ЗАЦНО**.

ЗАЦНѢЙШИЙ, ЗАЦНѢЙШИЙ, ЗАЦНѢЙШИЙ, ЗАЦНЕЙШИЙ, ЗАЧНѢЙШИЙ прикм. в. ст. 1. (який видѣляється особливими якостями) достойнѣйший, видатнѣйший: Кгды(ж) кѣжды(и) з нѣхъ можнѣ(и)шимъ, мѣдрейшимъ, и зацнѣ(и)шимъ еди(н) на дрѣгого хѣчетъ бѣти на свѣте (Острог, 1587 См. Кл. 12); тѣе во(з)ношенѣе е(ст), которы(и) самого сѣбе бѣти лѣпши(м), го(д)нѣ(и)ши(м), за(ц)нѣ(и)ши(м), и м(д)рѣйши(м), ѡ(т) дрѣги(х) ра(з)умѣе(т), и наѣвно тѣе роздѣмѣ(н)е ѡ собѣ // гломъ и(з)являеть (1599 Виш. Кн. 214 зв.-215); а хто(ж) застановляеть(се) за бѣжи(и) законъ на(д) всякого цара за(ц)нѣ(и)-ши(и) е(ст), хѣтя(и) быхъ ис по(д)сле(д)-

ЗАЧАЛО с. (цсл. зачало) 1. Початок: Сла(в) Г(с)доу Боу, въ Тр(о)ци единомуу, давшемъ зачало и по зачалѣ конецъ. Аминь (1599 *Яв. ИЗ* 12); **безъ концá и зачáла** — (про безконечність) без початку і кінця: Дѣ же цр(с̄)твдешъ, безъ концá и зачáла, якѡ тебѣ вѣчнаа хвáла (Чернігів, 1646 *Перло* 34); **не мати концá и зачáла** — бути безконечним, не мати початку і кінця: То твоá вѣчнаа слáва и хвáла, якѡ Величество твоѣ; нѣ маѣтъ конца и зачáла (Чернігів, 1646 *Перло* 69 зв.).

2. (фрагмент Євангелія та Апостола, призначений для щоденного читання у церкві) зачало: в которой то книзе замыкаетъся главъ $\bar{\text{зі}}$ а зача(л) $\bar{\text{ол}}$ а стихо(в) $\neq \bar{\text{ах}}$ (1556-1561 *ПС* 138 зв.); Сказаніє ѡ главахъ и зачале(х) ѡ поча(т)ка(х) и коньцехъ чтомымъ єв(г)ліамъ оутрѣнимъ и литорьгїинымъ (Там же, 443); Зачало $\bar{\text{а}}$. На початку была мова а мова была Ѱ бо(г)... все ся черезъ нее стало (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 88); по словеси святаго апостола Павла, глаголющаго Коринѡ, въ зачалѣ $\bar{\text{рне}}$ (XVI ст. *НС* 3); я(к) ап(с)ль паве(л) повѣдає(т). к ри(м)лано(м) за(ч) $\bar{\text{рг}}$ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 28); Навка в недѣлю сыропѡ(ст)нѡю: єв(г)лїе ѡ(т) Матѡѡ. глава $\bar{\text{з}}$ зачало $\bar{\text{зі}}$ (I пол. XVII ст. *УЄ Кан.* 37); Матѡѡій Глава $\bar{\text{є}}$, зачáло $\bar{\text{аі}}$ (Київ, 1618 *Вѣзер.* 14); тая унѣа до потваровъ, сами жъ зачепивши христїанъ и причину давши, заразъ до протестатїи (!),... такъ умѣють и знаютъ раздѣлы и артикулы на память лѣпшей, нижели зачала въ Евангелїи (бл. 1626 *Кир. Н.* 14).

Див. ще **ЗАЧАТЕ, ЗАЧАТОКЪ.**

ЗАЧАПКА див. **ЗАЧЕПКА.**

ЗАЧАСОМЪ присл. (за якийсь час) з часом, згодом: боимѡса абы... за тымъ календаровымъ шноуркомъ чере(з) ѡ(т)ца папѣжа оукрѣченомъ, зачасомъ што иншого с тогожъ варстатѡ на(м) горше(й) несмач-

ного на насъ выволочи (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 49 зв.); Пожитокъ Граммáтики въ языкѡ Грѣцко(м) и Латїнскомъ сáмы(м) до-свѣдчѣн'є(м) ѡказáле знáчный абы и въ Славѣнскѡмъ дѡзналъ а зачáсо(м) подббнымъ досвѣдчен'ємъ и знáчне ѡказáнъ бы(л) наповінной вáшей Люботщате(л)ныи Оучїтеле пїлности залѣжати бѡдѣтъ (Єв'є, 1619 *См. Грам.* 2); Не єстъ бовѣмъ въ нѣй бѡдовáн'а рѣчїй матерїáльныхъ. Гдѣжъ если бы такѡвое было, за чáсо(м) бы са розвалило (Київ, 1625 *Злат. Н.* 130); áле и дша зачáсомъ звитажáетъ грѣхъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 24); вшáкъже зaráзъ тогды ѡ(т) бал'вохвáл'ства своего не ѡ(т)стѡпїли, áжъ за чáсомъ з'лѣгка, всѣ(х) своѣхъ погáн'скихъ незбожностїй понехáвши, до познá(н)а... Бгá пришли, котѡрого почитáли и хвалїли (Київ, 1637 *УЄ Кан.* 256).

ЗАЧАСУ присл. 1. (заздáлегїдъ) зачасу, завчасу, завчасно: покажетлїса то перед ними, иж комисаре их ѡ той ѡробѣ и(х) за часѡ... ведати давали (Дубно, 1559 *AS* VI, 44); А хочешъ же вѣдати о правдивомъ антихристѣ, слухайже а познавай его за часу, покуль онъ самый головный антихристъ, не приїдетъ, — по слугахъ и прѣдотечахъ его (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 162); И дла того трѡнѡ и на(д)грѡбникъ за чáсѡ собѣ наготова(л) (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 30).

2. (у визначений термін) вчасно: дома... мѡрдѡ(т) и црковъ ѡправѡ(т)... и не маючи на то все готового достаткѡ, чи(м) бы зача(с)у тѡю роботѡ ко(н)чити, Прибегаю(т) ко мл(с)ти ваши(х) пнѣски(х) ве(л)мо(ж)ностѣ(и)... Просѣчи споможе(н)а, на таковыє хр(с)тия(н)ства ншого посполитыє потребы (1592 *ЛСБ* 218).

ЗАЧАТЕ, ЗАЧАТЬЕ, ЗАЧЯТЬЕ с. 1. Початок: которая комиссия если быс одного дня скончити не могла, теды и инших, по

собе идучих од зачатя свого, аж ся скончит, одправоватис может (Варшава, 1575 *ЧИОНЛ* XIV-3, 150); заразь, за зъеханьемъ ся ту до Берестя нашимъ, поки еще день, ку зачатю сыноду назначеный, не былъ пришолъ, были отъ некоторыхъ поселства до митрополита (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/1, 520); превелебные отцове... отправивши звычайные молитвы... день одинъ до зачатя собору на послы... ждали (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 188); митрополи(т)... одна(к) што в' тогъ днь котбрый самъ кѣ зачатю синодоу в' оуниверсалѣ назначилъ до синодѣ жа(д)ного в'стоупѣ не чини(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 12); Въ Лимнѣ... въ церкви...въ день той урочистый, заразь по зачатю литургіи... земля кипѣти починаетъ и порохъ зъ себе выкидаетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 842); пере(д) зача(т)емъ sprawy тоє, велебны(и) отецъ Си(л)весте(р), наме(ст)никъ монастыра Выдуби(ц)кого... освe(т)че(н)е заноси(л) (Горошки, 1642 *ДМВН* 221); корчмы од зачатя розруху бунтов козацких ваковали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 120).

2. Те саме, що **зачатіє** у 1 знач.: Михаи(л) возвестилъ маноеви самсоново за(ч)тѣ (1489 *Чет.* 72); зачат'є снѧ Бжогоу в' животѣ Па(н)ны ведлѣгъ чловечѣнства, сталоса справоу дхѧ стогоу, якѡ ѡповѣдаѣт' агглъ (Львів, 1646 *Зобр.* 18).

3. Те саме, що **зачатіє** у 2 знач.: въ .кг. днь на зачатѣе стго славно(г) пр(о)рка пр(д)тчи (1489 *Чет.* 36 зв.); Єго же рожѣние ианово. хоче(м) споведати братіє... въ. ѓ. ибо м(с)ць зачатя ианова (Там же).

Див. ще ЗАЧАЛО, ЗАЧАТОКЪ.

ЗАЧАТИ, ЗАЧАТЫ *дієсл. док.* **1.** (що і без додатка) (*приступити до виконання, здійснення чого-небудь*) зачати, почати, розпочати: дня сегоднешнего, дати вышей писаное,... зачавши намъ,... мшу Божую служити... мешчане места... Луцкого... // насъ

духовныхъ особѣ... лаяли и злоречили (Луцьк, 1584 *АрхЮЗР* 1/I, 185-186); При-то(м) тыжъ еще зачали и другое будование храма дѣхов'наго (Львів, 1587 *ЛСБ* 83); С тоє причіны згѣды є(ст) потреба в которо(и) // вм(с) кохати(с) зачни а да(н) навѣкни дава(ти) не ѡпинаючисѧ (Кореличі, 1593 *ЛСБ* 246, 1-1 зв.); мы га ба проси(м), яко є(с)мо тѣю роботѣ зачали же бы(с)ми... до-ко(н)чити и сѣврѣшити могли (Сучава, 1599 *ЛСБ* 345, 1); в пятокъ... была се(с)сія... на котро(и) на(и)бо(л)шая ѣмова была ѡ дрѣка(р)нѣ, щобы зачати в ню(и) дрѣкова-ти, абы не ваковала (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 49 зв.); помененый протестанъсь... оферуючысе о то в судах належныхъ яко перьвей зачалъ, такъ и до коньца з вышъ преречоными принципалами и их адъгерентами правъ-не чинити, илекротъ того будетъ потреба (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 1/VI, 818); таа кни(ж)ка, котбрѣусмо... за помочю бжею зачали, кѣ наоуцѣ людѣи... налѣжати боуде(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 16); А коли зачa-лы хвалы спѣвѣтъ ѡворотилъ гдѣ засадкѣ ихъ на нѣхъ сѧмыхъ (серед. XVI ст. *Хрон.* 318).

2. (що, що від чого) (*розпочати від певної точки відліку*) зачати, почати: А над ручомъ (!) месцу также грани єсмо положили... по сихъ знаменах: зачав отъ дуба у дороги Селецкое до Войновичъ (Земно, 1516 *АрхЮЗР* 8/IV, 30); слѣшне тѣжъ с' тѣхъ мѣрѣ и пристѣине и тѣю мою Бѣсѣдѣ ѡ(т) Плѧчѣ зачѧти, и Плѧчу васъ оучѣти (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 7); Рее(стр) приходѡ(в) и ро(з)ходѡ(в) це(р)кви ѡспенїѧ свѣтыѧ б(д)ца во лвове рокѣ 1630 в не(длю) ѡ мироносица(х) зачаты(и) м(с)ца апри(л) 15 д(н) (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052);

(*розпочати що-небудь з когось*) зачати: Они... зъ панами и зъ княжаты мало што, або згола нѣчого почати не могли, зачали

// зъ мѣщаны, зъ людомъ посполитымъ... пустили межи ныхъ... кїи, посторонки,... и иныи мученїя (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1064-1065).

4. (кого і без додатка) (*дати початок життю, завагітніти*) зачати: двѣдъ реклъ. в безаконїи зача(т) есмь и въ гресѣхъ роди ма мѣи моа (1489 *Чет.* 127 зв.); аггль гнѣ, Сталь... мѣвачи... Не бойса мрїе. знашла есь ласкѣ пре(д) вл(д)кою вѣсѣхъ, и зачнешь сѣна (XVI ст. *УЄ* № 29519, 157); Бг... рачи(л)... зослати сѣна своего дхѣ(м) сты(м) зачатого (Там же, 21 зв.); Жона, коли зачнетъ, та родить мужейского // полу, до седмый день скверна будетъ у своѣй посетели (XVI ст. *НС* 197-198); Абѣвѣ(м) хто хѣчетъ ѡ то(м) повѣдати, нехѣй покажетъ... якъ зача(т) в' оутрѣбѣ матерни, и ѡ(т)ко(л) жїлы,... крѣвь... маѣтъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 32); Прорѣчица Анна, молїтвою и пѣсто(м) Самѣїла зачала, и нарѣгана бѣ(з)потѣмности по(з)была (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 65); **плодъ зачати** — зачати плід: пѣвнитесь естъ камень, а роди(т)са в звѣре,... а егда она пло(д) зачне(т) тогда то(т) пло(д) родить по(до)бно камени (XVI ст. *Травн.* 529).

Див. ще ЗАЧИНАТИ.

ЗАЧАТИЄ, ЗАЧАТІЄ, ЗАЧАТІЄ с. (*цсл.* зачатїє) 1. (*про плід дитини*) (*зародження, виникнення*) зачаття: Цр(с)кыи пр(о)ркъ рѣжество лю(д)ское и зачатїє ѡписоуючи и небе(з)печенство мѣвить (поч. XVII ст. *Проп. р.* 251 зв.); Единое существо его зъ Богом Отцемъ, зачатїє по мати отъ Духа Свята, рѣжество съ Пречыстое Дѣвы Марїи, муку и смерть его, погребенїє, и во адѣ сошествїє, и тридневное воскресенїє, и на небеса вшествїє (Вільна, 1608 *Гарм.* 179); А пото(м) кладѣмъ рѣкѣ на живо(т), исповѣдчи зѣстіє его на землю, и въ прч(с)тѣмъ животѣ Бгѣматере, бѣ(з)сѣмненное зачатїє его (Київ, бл. 1619 *О обр.* 69); нѣваа мѣрѣ

безъ мѣжа, нѣвое зачатїє зъ дхѣ стѣгѣ Нѣвое Ро(ж)дество зъ ч(с)тои Пѣнны Нѣваа наѣка ев(г)лска(а) (Чернїгїв, 1646 *Перло* 96); *Образно*: примѣусили та ѡ(т) вѣсхѣдное црѣвѣ дѣгматѣ и подѣнїи ѡ(т)цевскихъ ѡны(х) старожїтнихъ ѡ(т)стѣпїти... Кѣтѣрыє тобѣ кдѣсь са родїль дхѣвное ѡное зачатїє и рѣженїє нѣ(с)ное подеймовѣли (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 7 зв.).

2. (*назва церковного свѣта*) Зачаття: в средѣ по зачатїи стѣя Анѣны дано кгрѣнтаро(м) зо(л) ѣи и гроши(и) кѣв (Львїв, 1607 *ЛСБ* 1044, 4 зв.); в сѣботѣ пре(д) зачатїемъ стѣя анны... далихмо двѣмъ хлопѣмъ що сѣно... звозили гроши(и) еї (Там же).

Див. ще ЗАЧАТЕ.

ЗАЧАТИСЯ, ЗАЧАТИСА, ЗАЧЕТИСЕ дієсл. док. 1. (*почати відбуватися*) зачатися, початися, розпочатися: тогды водле права великого князства Литовского, до которого Желехъ... был с прыпарѣки поставленъ и в нем са таа справа зачала, и до тых мѣстъ точытъ (Вільна, 1565 *AS* VI, 278); А кды ю(ж) с помѣчу бѣжїю зачне(т)ся рѣбота в мурѣваню тогды мы бра(т)ство маѣмо платити помѣненому ма(и)строви на ка(ж)ды(и) ты(ж)дѣ(н)... по золоты(х) два полски(х) (Львїв, 1591 *ЛСБ* 159); но ннѣ ѡ то(м) дѣво(д) ширѣкїи чинїти мѣста не ма(ю) абѣвѣ(м) ѡ ѡчищенїи црѣкве нашої православно(и) са рѣ(ч) зачала и далей точїти бѣдет (п. 1596 *Виш. Кн.* 225); Для чо-гожъ радѣшей не веселишсе съ того, и... Богу за то не дякуешъ, понеже за твоимъ началомъ и поводомъ тоѣ дело зачалосѣ и скончїло? (Рѣжанка, 1598 *Л. Пот.* 1005); чѣыры Ап(с)лскїи... Столїцѣ; гдѣ збавѣна зачаласѣ Єв(г)лїа, гдѣ всѣ... бѣвѣли Синѣды,.. опрѣснока не ѡуживѣли (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 286); И зачаласѣ бїтва дѣсытъ тѣжкаа (серед. XVII ст. *Хрон.* 244).

2. (*взяти початок від чого-небудь*) зачатися, початися: а одѣ тоѣ грѣбли до паля при

рище место пята убитого, одьколь трактъ дѣтѣ того зачался пришедши и границы тые скончивши, держачи отъ мѣсца до мѣсца якося выжъ ограничило (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 71).

3. (*про плід дитини – зародитися*) зачатися: народилъся х(с)ъ бѣ на(ш) зачѣнься стѣмъ дѣомъ (1489 *Чет.* 23 зв.); гдѣ сѧ рачи(л) в животѣ прч(с)той двѣѣ ѡ(т) дѣа стѣго ведле чл(с)ства зачати и народити (Вільна, 1596 *З. Каз.* 4 зв.); а гди сѧ мають зачатї, тогди на се(д)мѣ дни(и) пре(д) тимъ молоко, а се(д)мѣ дни(и) кровь, пото(м) зиде(т)ся тое по(с)полу и буде(т) якъ згляганое молоко, и се(д)мѣ дни(и) стве(р)дится ве(д)ле ѡбичаю (серед. XVII ст. *Луц.* 544).

ЗАЧАТИСА *див.* **ЗАЧАТИСЯ.**

ЗАЧАТІЄ *див.* **ЗАЧАТІЄ.**

ЗАЧАТІЄ *див.* **ЗАЧАТІЄ.**

ЗАЧАТОКЪ ч. Початок: в то(м) бовѣ(м) рождествѣ то є(ст) в пре(д)вѣчномъ ѡ(т)цѣ в себе самѣго взираючи роди(т) свѣой зачат(к), або оумыслѣ свѣой (поч. XVII ст. *Проп. р.* 18); Исправлѣніе: Заслѣга, поправлѣнне, полѣпше(н)є, попрѣва, рѣчи зачаток щасливое справованье (1627 *ЛБ* 50).

Див. ще ЗАЧАЛО, ЗАЧАТЕ.

ЗАЧАТЫ *див.* **ЗАЧАТИ.**

ЗАЧАТЫЙ, ЗАЧЕТЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Розпочатий: в тых лѣтѣхъ с помо(ч)ю бѣжиею хочѣмъ тое дѣло зачатое кончити (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); въ справе другихъ владыковъ абы сѧ его королевская милость сквапляти не рачылѣ, але радѣшей абы наперѣвей сынодѣ... зложилѣ, абы // тая справа зачетая шла съ позволеньемъ в.м. (Вільна, 1599 *Ант.* 655-657); и та(к) зацного оупоминкоу не оукралѣ, але подобѣнство(м) и рѣчи непѣвною перестрашѣный ѡ(т) пре(д)савзата зачатого ѡ(т)стоупи(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 167); якося обѣцали тое мѣсце стѣое абыся зачатая работа яконапрѣ(д)ше ко(н)чила

(Устя, 1612 *ЛСБ* 438, 1); А бѣдете ли в то(м) свое(м) ѡпорѣ стоятї и зачатые слѣжебникі дѣковатї, Кла(т)ву стѣ(х) ѡ(т)цѣ и нашѣ вкладѣе(м) на ва(с) и ѡ(т) всѣ(х) добродѣ(и)ствѣ це(р)ковны(х) ѡ(т)далѣе(м) (Київ, 1646 *ЛСБ* 573); такъ и в тот часъ протестанѣтисъ..., посланный од их милости пановъ комисаров до чатовѣнников, для роспроваженья того замешанья и простованья зачатое дороги, ехалѣ до Острога (Луцк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 126); **зачатая лѣтера** *див.* **ЛѢТЕРА.**

ЗАЧАТЬЄ *див.* **ЗАЧАТЕ.**

ЗАЧЕМЪ *див.* **ЗАЧИМЪ.**

ЗАЧЕПАТИ *див.* **ЗАЧѢПАТИ.**

ЗАЧЕПИТИ *дієсл. док. 1.* (що чим) (ухопити якимсь предметом) зачепити: Сергей... продка своего... съ которымъ за живота его гнѣвался, по смерти его не борздо вжо, виволокши уже изъ гроба, голову ему оттялѣ, и зачепивши гакомъ, до реки Тибру волокѣ (1582 *Посл. до лат.* 1130).

2. (що) (нашттовхнутися на що-небудь, черкнутися об що-небудь під час руху) зачепити: Иномъ я... до двора кнегини Матѣевоє..., ездилѣ и виделемъ знаки, ѡтколь былѣ Єго Милость князь Ярославъ... постреленѣ; то єсть зѣ долѣ знакѣ дѣри, гдѣ кѣльки зачепили дощѣки ѣ виходе, и ѡколо тое дѣри порошок ѡколо ѡпалилѣ тые дощѣки з домѣ (Луцк, 1564 *AS* VI, 233).

3. *Перен.* (кого) (*прискинатися до кого-небудь*) зачепити: седечи дей подле жоны, што одно ее зачепит, мовити ей што, албо облапити ее схочет, то се дей она от него по лаве умыкает, и потом от него из-за стула утекла до коморы (Луцк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 403);

(*втрутившись у чие-небудь життя, привести до неприємностей*) зачепити: тая унѣя до потваровѣ, сами жѣ зачепивши христіанѣ и причину давши, заразѣ до протестатїи (!), до позвоѣ, до права а до ста-

туговъ пакъ, такъ умѣють и знаютъ раздѣлы и артикулы на память лѣпшей, нижели зачала въ Евангеліи (бл. 1626 *Кир. Н.* 14).

Див. ще ЗАЧѢПАТИ.

ЗАЧЕПКА, ЗАЧЕПЬКА, ЗАЧАПКА ж.

1. (зупинка, перешкода) затримка: онъ... безъ зачѣпки дошолъ горы (1489 *Чет.* 43); И коли они до паньства его милости по(и)дутъ и на Тавани будуть,... то(г)да имъ бѣ(з) всакоє зачѣпки... вольно ити, куды похो-дять (Вільна, 1545 *ТУ* 73).

2. *Перен.* Суперечка: ино яко то ѿ сѣдѣстве с тыхъ именей нашихъ межи людми... зав-жды кривды и грабежи и зачѣпки великие са дѣали и дла того есмо с паномъ Михайломъ незгоды приймавали (Петрків, 1533 *АС* III, 400); *kozaki też nie smęły budut w zemu-łu Tureckuju wchodytu y zaczepok dełaty* (Він-ниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 23); люди места оного... ничимъ никгды ниякихъ збродней и зачѣпокъ с панствы прилеглыми,... чинити не могутъ (Варшава, 1605 *ЧИОНЛ* XIV-3, 110); Сие писание зовется зачѣпка мудраго ла-тынника з глупымъ русиномъ в диспутацию, а попросту глаголющи, в гадание или бесѣду: вопросъ и отвѣтъ (1608-1609 *Виш. Зач.* 198).

ЗАЧЕРВЕНѢТИСА дієсл. док. (*вкрити-ся рум'янцемъ, почервоніти*) зачервонітисѣ: Почермнѣсте: Зачѣ(р)венѣлистесѣ (1627 *ЛБ* 91).

ЗАЧЕРПАТИ, ЗАЧРѢПАТИ дієсл. док. (чого) (*набрати рідини*) зачерпнути: ча(с) южъ абы(с) авраамоу пастоушкови піти дала,... воды зачрѣпала, бо онъ прагне(т), онъ жажде(т), дай мою піти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 185 зв.); в гѣстѣй то́тъ и тѣністѣй гай в'шѣдши, сколбѣенои воды зачерпы и тоєю прагне(н)є члка хѣрого охолоді (Київ, 1631 *Син. Тр.* 814).

Див. ще ЗАЧЕРТИ, ЗАЧИРАТИ.

ЗАЧЕРТИ, ЗАЧРѢТЫ дієсл. док. (чого) (*набрати рідини*) зачерпнути, діал. зачѣрти:

не маєшь чимъ бы еси зачерль а стоудна єсть глоубока (1556-1561 *ПЄ* 354); пришла жона самарянина, што бы зачерла воды (XVI ст. *НЄ* 63); Мрѣа же възавши... водо-нось, ишла зачрѣты водѣ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 157).

Див. ще ЗАЧЕРПАТИ, ЗАЧИРАТИ.

ЗАЧЕТИ див. **ЗАЧАТИ.**

ЗАЧЕТИСЕ див. **ЗАЧАТИСЯ.**

ЗАЧЕТЫЙ див. **ЗАЧАТЫЙ.**

ЗАЧИМЪ, ЗАЧЫМЪ, ЗАЧЕМЪ присл.

1. Потім, після того: зачи(м) ѿповѣдили во-лю свою, и(ж) в ты(х) лѣтѣхъ с помо(ч)ю бжїею хочемъ тоє дѣло зачатое кончи-ти, на що просили насъ на таковы(и) дѣла блг(с)венія и по(з)воленья ѿ(т) на(с) жада-ли (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); зачимъ поляки подъ мощъ все царство Московское, окромъ столицы и места Смоленского, все опанова-ли и мели то въ моци своей летъ три (поч. XVII ст. *КЛ* 80); Яко(ж)... во(з)ны(и) тую фу(н)дацию юри(з)диции (!) мое(и) ѿ(б)во-ла(л) и публикова(л) зачи(м) мя по(д)комо-ри(и) до акту тоє sprawy сторона(м) при-ступова(т) и зає(з)ды во(д)ле пра(в) и доводи(в) и(х) ѿ(т)правова(т) наказа(л) (біля Кременця, 1606 *ЛНБ* 103, 60/Ie, 254, 46 зв.); Зачімъ пѣтель потрїкротъ гѣлосъ выпѣщає(т), До сердѣчної скрѣхи Петра побѣжаєтъ (Львів, 1631 *Волк.* 7).

2. Навіщо, чому: жаловал намъ поп пят-ницкий... на попа замкового Иесифа Гора-ина, иж дей тот поп // замковый Гораин, не ведаю зачимъ и за якимъ правомъ, тот кгрунт земль... на себе держит и вживает (1579 *АрхЮЗР* 8/IV, 447-448); Жалова(л)... па(н) Ма(т)фѣ(и) Немири(ч)... на тебе ѿ томъ, и(ж) де(и) будучи ты... в де(р)жанью... кгру(н)ту... Волыне(ц)кого... кнзю Кирику Ружи(н)скому недавно еси пусти(л), не ве-дати, зачи(м) (Київ, 1591 *ККПС* 85); дворъ и имене Яневичи зъ млиномъ... панъ Петръ

Черниковский признавши, ижъ есть церковное, але намъ, до поданя отцу владыце, не ведати зачимъ, не поступилъ (Володимир, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 373); А как намесник христов и приемник петров честный один, папо, зачемже разоряет порядок весь, от Христа и Петра изображенный? (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 180).

3. У знач. спол. слова (приєднує підрядні наслідкові речення) тому, через те, через що: они повѣдили, ижъ великое замешане и розницы межи архимандрытомъ и чернцы тамошними ся дѣтеть, зачимъ оный монастырь у великой нерадности теперешнего часу есть (Краків, 1540 *КМПП* I, дод. 2); нижли... с пенє(з)ми ни(х)то на то(т) ча(с) ѿ за(м)ку креманє(ц)ко(м) не бы(л) и бы(х) пнѣ(и) не ѿ(т)да(л) зачи(м)... таа сума пна хре(н)ницкого менованаа в совито(ст) на имє(н)ю ѿ(т) кнѣза але(к)са(н)дра па(н)у хре(н)ни(ц)ко(му) на сестра дне(с) перепала (Кременець, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 84); ѿ роскопа(н)є ты(х) ко(п)цо(в) дана была вина его м(л) пнѣ сѣ(д)и на што емѣ и прысега наказана была ѿ роскопа(н)є копцо(в) ...зачы(м) те(ж) тѣтъ фѣ(н)дацыа быти мѣси(т) фѣ(н)дована ѿ(т)кѣ(л) кры(в)да ѿросла (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 15 зв.); А прише(д)ши до здоро(в)я до ѿпорѣ своего верну(л)ся зачимъ тестамє(нт) ѿ(т) него ѿчинєны(и) mocy ю(ж) не має(т) (Львів, 1612 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 8); Вспоминаетъ въ томъ же листѣ нендзы свои и утисненья отъ поганъ, ижъ имъ отобрали доходы, зачимъ працою рукъ своихъ поживенья собѣ шукати мусятъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 903); Лѣчь где есть, пре(д) Аннашо ю(ж) его не найдѣю, Зачимъ тажкѣй боль вѣ ср(д)ци свое(м) быти чѣю (Львів, 1631 *Волк.* 6 зв.); кгда его его хотели тыежъ принципалове улапити, а за немъ гонили, зачымъ заледве в тотчас ушолъ (Володимир, 1649 *АрхЮЗР*

3/IV, 67); Аггловѣ... зле ѿжили вѣлности своєй Хотѣли быти бѣгѣ ровны: покѣры жадной емѣ и поклѣнѣ не ѿ(т)даючи. зачимъ вѣзли каранье свое (серед. XVII ст. *Хрон.* 3 зв.).

ЗАЧИНАНЄ, ЗАЧИНАНЬЄ с. Початок: а(ж) до дна шестого м(с)ца октебра ве(д)ле старого календара, кѣ зачина(н)ю синодѣ назначоного чекати (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 11 зв.); аханіи же княжа левитовъ былъ на(д) пророцствомъ кѣ зачинанью пѣсній: бо былъ вельми мѣдрый (серед. XVII ст. *Хрон.* 251).

Див. ще ЗАЧИНАНІЄ.

Пор. ЗАЧИНАТИ.

ЗАЧИНАНІЄ с. (цсл. зачинание) початок: Млтва пре(д) зачинаніємъ оучитиса (Київ, 1636 *МІКСВ* 319).

Див. ще ЗАЧИНАНЄ.

Пор. ЗАЧИНАТИ.

ЗАЧИНАНЬЄ див. ЗАЧИНАНЄ.

ЗАЧИНАТИ, ЗАЧЫНАТИ дієсл. недок.

1. (що) (приступати до чого-небудь) зачинати, починати: Кипрія(н) до Корниліа папежа ри(м)ского пишѣчи, та(к) листъ зачинаетъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 126 зв.); Зачынаетъ далее Филялетъ часть четвертую и боронитъ патрыарховъ напротивъ деєписа сыноду Берестейского (Вільна, 1599 *Ант.* 911); пробжно и дармо была потреба тѣлькѣи спѣры зачинати, на зѣздѣ ѿномъ флоре(н)ско(м) нещасливомъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 21); подобни(с)те ѿвы(м) //...которые то дѣхо(м) ве(н)цъ речи зачинаю(т), а тѣло(м) за(с) и(х) доконываю(т) (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 1 зв.-2); Збываєтъ намъ еще четвѣртый чась чинєнѣа пѣматѣ оумѣрлымъ, ... ѿ котѣрыхъ тѣмъ зачинаю росправовати спѣсѣбомъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 161); Аггль: ...всюди войны, мо(р)дерства, мѣжеѣби(и)ства зачиналъ еси и всякого нещастя былъ еси причиною (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 270); кѣждаа рѣчь, ко-

тѡрѡю кто зачина́еть, ма́еть быти змѣрана до пѣвнаго цѣлю и конца, албо причыны, дла котѡрой са дѣеть (Львѣв, 1646 *Зобр.* 2 зв.); за бл(с)вѣнїемъ Прп(д): твоего, прѣцы на́ши зачина́емъ (Киѣв, 1648 *МИКСВ* 346); то що южъ зопсовалъ... бѡ бы была дѡсы(т) мѣзѣрнаа рѣчь гды бысь... зачина́ль до нѣкчѣмныхъ речи(и) вертѣтиса (серед. XVII ст. *Кас.* 57); зачынаючи тую аренду в року прошѣломъ,... а кончаючи в року теперешнемъ,... до ретелное посесыи тые // добра ихъ милостемъ подал (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 452-453).

2. (кого) (*давати початок життю*) зачинати: свѣ(д)ча(т) натурали́стове... ижъ та́кй естѣ... в роже́ню люде́й скоу́то(к) и така́а мо(ц), же немова(т)ко... якъко́лве(к) ма́тка его зачина́ючи, в мысли и мнѣма́ню мѣла, знакъ рѣчи, якѣй за́вше преклада́еть, котѡрой рѣчи зна́чный прикла(д) въ бы́тейскы(х) чита́емъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 68 зв.).

3. *Перен.* (що) (*про думки, почуття та ін.*) виклика́ти, породжувати: Дѣша бовѣмъ мнѡго скрѣтыхъ мѣслѣй ма́еть, котѡрыхъ въ годинѣ зачина́еть и рѡдитъ (Вѣльна, 1627 *Дух. б.* 329).

Див. ще ЗАЧАТИ.

ЗАЧИНАТИСЯ, ЗАЧЫНАТИСЯ, ЗАЧИНАТИСЯ *дієсл. недок.* 1. (*становити початок чого-небудь*) зачинатися, розпочинатися; котораа конституо́ція такъ са зачина́еть (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 24 зв.); Которые книги зачына́ются тыми словы (Вѣльна, 1599 *Ант.* 899); Тотъ же о то и симболъ вѣры хрестіянское знаменитый зложылъ, который ся зачына́еть: “кто колвекъ хочеть спасенъ быти” (Вѣльна, 1608 *Гарм.* 197).

2. (*брати початок*) зачинатися, почина́тиса: ѡ(т)ку(л)са тый не(з)годы межи ними зачина́ли (II пол. XVI ст. *КА* 307, на полях); су(д)... бачечи то ижъ яко ся сѣды звык-

лы зачинати и до реестрѡ справы вписованы бывають, теды сторона поводова до реестрѡ тое справы впере(д) вписати и приволанья по двакротъ зчинити не занежала, наказа(л) стороне позвано(и) дале(и) поступовати (Люблѣн, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 146); Яко бовѣмъ гды са рѡкъ докончы́тъ, знѡвѣса зачина́еть, и знѡвѣ якобы ѡ(т)вротъ оучинѣвши, ѡбыхѡдитса, и ѡбертѣа́етьса и схѡдитъса: та́къ и па́мать ѡ любѣимомъ ѡ(т)новлатиса... ма́еть (Киѣв, 1625 *Кол. Ом.* 163); благословеніемъ святѣйшого престола Митрополіи Киевское от Іерусалима благословляем, и всякого противника и того святого нами зачинатися и быти благословеніа бра́тва разорителя, нарушителя... вѣчной анаѡемѣ... отдаемъ (Браславль, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 222); таа война дѣетъса з посторо(н)ными рѣчами, не з вла(с)ною нато́рою, и котѡрая в инѡ́кѡ нѣ ѡ(т)ко(л) не зачина́етъса (серед. XVII ст. *Кас.* 100).

3. (*брати початок життя*) зачинатися: Не скверни(т)са Пречѣйстый, въ мнѣ Дѣвѣ зачина́ющійса: и тѣло свое въ мнѣ справѣющій всего свѣта створѣтелъ и Г(с)дь, не скверни́тъса (Киѣв, 1637 *УЄ Кал.* 822); Снѣ Бжїй сы́номъ челоувѣчимъ ставѣа́етъса, тѣло зъ Дѣха стѣго и зъ Пречистоѣ Приснодѣвы Ма́риѣ взѣвши: а дѡмъ себѣ зъ неѣ створѣвши, доскона́лымъ члѣвкомъ зачина́етъса, абы челоувѣка бѡгомъ оучинѣлъ (Там же, 926).

Див. ще ЗАЧАТИСЯ.

ЗАЧИНАТИСЯ *див. ЗАЧИНАТИСЯ.*

ЗАЧИНЕННЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (замкнений)* зачинений: Виде(л) те(ж) есми скри(н) зачинены(х) готово(и) фа(л)бы пя(т) спалены(х) и попе(л) по(п)сованы(и) (Житомир, 1582 *АЖМУ* 43).

ЗАЧИНИТИ¹, ЗАЧІНІТИ *дієсл. док.* 1. (чим) (*зробити недоступним, затулити щось чим-небудь*) зачинити, закрити: Та(и)-

никъ што былъ зъ замѣкъ земѣлю кѣ дне-
прищѣ ѿделанъ тепе(р) ѿпѣ(ш)чонъ. Ѡкно
зачинено помостомъ и земѣлю (1552 *О Кан. З.*
19); виде(л) есми в за(м)кѣ... ѿкно на бокѣ
што было клѣце(м) зачинено и шинами //
железными перебито ѿто(д)рано... за(м)ки
полѣпаны (Володимир, 1578 *ЖКК I*, 95-96).

2. (що) (замкнути) зачинити: тамъ воро-
та мо(ц)но зачинены а ѣ ворота сторожо(в)
члѣвко(в) з десе(т)и было з рогатинами (Во-
лодимир, 1578 *ЖКК I*, 100); они порвавши
его на цминтару збили и стлукли и до церк-
ви... уволокли и там оним двери зачинив-
ши и с церкви Божое темницу людскую и
катушу уделали (Володимир, 1601 *АрхЮЗР*
1/VI, 309); obumbro зачиніти (I пол. XVII ст.
Своб. 26); зачинити уста див. УСТА.

Див. ще ЗАЧИНЯТИ.

ЗАЧИНИТИ² дієсл. док. (що) (покласти
початок чому-небудь) зачати; розпочати: че-
го костел латынський прагнул, тоє нашол, —
зачинил, то уловил (1608-1609 *Виш. Зач.*
224).

ЗАЧИНИТИСЯ див. ЗАЧИНИТИСЯ.

ЗАЧИНИТИСЯ, ЗАЧИНИТИСЯ дієсл.
док. Замкнутися, зачинитися: панъ ива(н)
...ихъ и(з) светлицы выгна(л) и зачини(л)ся
бы(л) (Володимир, 1572 *ЖКК II*, 36); А по-
томъ на церковъ, гдемъ я былъ ся зачинилъ,
до мене штурмуючи, съ пулгакѣвъ стри-
ляли (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 135);
А потомъ на церковъ, гдемъ я былъ се за-
чинилъ, до мене штурмуючы,... стреляли
(Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 158).

ЗАЧИНЯТИ дієсл. недок. (що) Замикати,
зачиняти: римляне те(ж) косте(л) его часѣ
во(и)ны ѿ(т)чиня(ли) а в покою зачиня(ли)
(1582 *Кр. Стр.* 29 зв.); пану хоружому Ки-
евскому подалъ есми, — на первой: дворъ,
тыномъ огорожено и ворота чимъ зачи-
няти дворъ (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I,
207); А ви ворота желѣзные рихло зачиняй-

те, И зводи звѣвши ланцѣхами заволякай-
те (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 28).

Див. ще ЗАЧИНИТИ¹.

ЗАЧИПАТИ див. ЗАЧѢПАТИ.

ЗАЧИРАТИ дієсл. недок. (набирати рі-
дину) зачерпувати, діал. зачирати: Рекла к
немоу жена ги дай ми тои воды абы(х) тоу
не ходила а ни зачирала (1556-1561 *ПЄ*
354 зв.).

Див. ще ЗАЧЕРПАТИ, ЗАЧЕРТИ.

ЗАЧИХАНЬЄ, ЗАЧИХАНЬА с. Чханья:
не вѣрмо бра(т)я оуво сны оу ворожи въ
стрѣчи в зачиханьа (1489 *Чет.* 119 зв.); оу
стрѣчу и в зачиханье не вѣримо (Там же,
266).

ЗАЧИХАНЬА див. ЗАЧИХАНЬЄ.

ЗАЧІНІТИ див. ЗАЧИНИТИ¹.

ЗАЧНѢЙШИЙ див. ЗАЦНѢЙШИЙ.

ЗАЧРѢПАТИ див. ЗАЧЕРПАТИ.

ЗАЧРѢТЫ див. ЗАЧЕРТИ.

ЗАЧУДОВАТИСА дієсл. док. (дуже здиву-
ватися) зачудуватися: то слышавши црѣа
елена. зачѣдовалася... и вробѣла скрѣню...
и вложила в ню кр(с)ть. и вѣдовала црковъ
(XVI ст. *УЄ* № 29519, 166); На тотъ часъ
котрѣи ѿбачать здѣмѣватиса бѣдѣтъ, и
злѣкнѣтъ, и зачѣдѣются, заволяють,... страхъ
ѿбѣйдетъ ихъ (Львів, 1642 *Час. Слово* 270 зв.).

ЗАЧѢ, ЗАЧѢ ч. (стп. *zacz*) ♦ што зачѢ
(зачѢ), щобы зачѢ — хто такий, що за чо-
ловік: ажебы того привилею костелови
римскомѣ надано(г) зацность тымъ явнѣй-
ша была, годится оуважити што то зачѢ
былъ тотъ фока надавца его (Острог, 1598-
1599 *Апокр.* 123 зв.); ѿ мандрагоре што зачѢ
есть (серед. XVII ст. *Хрон.* 47); И такого
монарху пред себе ставятъ: // И Кайфашъ
зъ Аннашемъ до него речъ правят. Щобы
зачѢ былъ, смѣле ся Пана пытаются: И по-
личокъ му, ахъ мнѣ ахъ, выгинают (Львів,
1630 *Траг. п.* 162-163); ни зачѢ — ні за що:
Все собѣ Первомѣчникъ, нѣ зачѢ поважилъ:

Кгды(ж) бовѣ(м) на едно бы(л), статѣчне наваѣжи(л) (Львів, 1616 *Бер. В.* 84).

ЗАЧЫМЪ *див. ЗАЧИМЪ.*

ЗАЧЫНАТИ *див. ЗАЧИНАТИ.*

ЗАЧЫНАТИСЯ *див. ЗАЧИНАТИСЯ.*

ЗАЧѢПАТИ, ЗАЧИПАТИ, ЗАЧЕПАТИ

дієсл. недок. 1. (що) (втручатися у що-небудь, завдавати шкоди чиймось інтересам) зачіпати: А тыи подданыи мои повѣдили, же они з воли своими шли черезъ Коруну Полскую и тамъ на мѣстцехъ звычайныхъ чыто Корунное сполна заплатили, а Великого Князства земли ничимъ не зачепали (1537 *РЕА I*, 209).

2. Перен. (чим) (звертатися до кого-небудь, намагаючись поговорити) зачіпати: Бо если бы красного што на собѣ носи(л), ты бы на него миле(и)ко погладова(л), и говорити з ни(м) прагнѣ(л) и поро(ж)ными бесѣдами // зачепа(л). а в то(м) бы емѣ перешкѣдѣ, и забавѣ, мѣсль ѡ(т)торѣгаючи ѡ(т) памати бѣжѣа чини(л) (п. 1596 *Виш. Кн.* 234-234 зв.).

3. Перен. (кого) (прискипуватися до кого-небудь) зачіпати: слѣгъ своихъ к себѣ заволаймо, И скажемо ми имъ аби томѣ Хр(с)тѣ дали покой, Жеби его не зачипали, жеби и намъ билъ оупокой (I пол. XVII ст. *См. о см.* 17); Але радше того Хр(с)та не зачѣпаймо! ѡ(т)кѣдѣ есть, того добре не знаемо (Там же, 18).

Див. ще ЗАЧЕПИТИ.

ЗАЧЫМЪ *див. ЗАЧИМЪ.*

ЗАЧЫНАТИСЯ *див. ЗАЧИНАТИСЯ.*

ЗАЧЯТЬСЯ *див. ЗАЧАТЬСЯ.*

ЗАШАНЦОВАНИЕ *с. (смп. zaszańcowanie) обведення шанцями, окопами: пере(д) местомъ ѡтѣкѣль лацне(и)ши(и) пристѣпъ къ за(м)кѣ могло бы быти або заша(н)цованье делъ (1552 ОКр. З. 148 зв.).*

ЗАШАРОВАНИЕ *с. Занечищення: онъ, маючи дворъ и гумно свое на велме крутой*

*а высокой горе, надъ ставкомъ пана Пере-сецкого, Скалинъскимъ, съ которое горы панъ Ласко такъ зъ гумна солому, яко и гной, кажетъ въ тотъ ставокъ зарытъ и метать, ку шкоде моей и ку зашарованю, замуленю того ставку Скалинскаго (Кременецъ, 1594 *АрхЮЗР* 6/I, 243).*

ЗАШАСТѢТИ *дієсл. док. (швидко пробігти, пролетѣти повз кого-, що-небудь) прошигнути:* скоро дей мя уколото у горло, власне яко оса укусила, и зараз зашастѣло, из светлицы бегучи, которого и дей угонити не мог, бо была дей мене рана змогла (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 373).

ЗАШЕПТАТИ *дієсл. док. (почати шептати; шепнути) зашептати:* гды братѣа... сѣдѣтъ... жадѣ(н)... анѣ зашептѣти смѣе, ѡпро(ч) того, котѣрий ради(т) манастире(м) (серед. XVII ст. *Кас.* 42 зв.).

ЗАШИВАТИ *дієсл. недок. Зашивати:* insuo, вишиваю, зашиваю (1642 *ЛС* 241).

Див. ще ЗАШИТИ.

ЗАШИЙОКЪ *ч. (удар по зашийку) зашийник:* ѡмѣслѣне погоржѣно хлопатѣ(м) его, вѣ шмата(х) рѣче(и) нѣжъ в ѡдѣню ходѣль оубрѣкѣаны(и), оумазаны(и)... же са ни(м) ѡцѣ... збрідити... моглъ: чѣстые погѣбки заши(и)ки, и попыхѣна... ѡ(т)носи(л) (серед. XVII ст. *Кас.* 50).

ЗАШИТИ *дієсл. док. 1. (з'єднати нитками краї рани) зашити:* і яко бы аггль ясны(и) прибѣжа(л). и вѣналъ ср(д)це зѣ дѣтѣе. вырѣзова(л) мѣсца чѣрныи с него. і полока(л) вѣ винѣ. і важи(л) з ѣными ср(д)цы ано сѣмо переважѣло на сто ины(х) ср(д)цѣ. и засѣ вѣложи(л) и заши(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 42).

2. (чим) (нашиваючи тканину, покрити що-небудь) обшити: стихаръ полотна простого, бакгазиею зашитый (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 163).

Див. ще ЗАШИВАТИ.

ЗАШИТЫЙ дієпримк. у знач. примк. (зашитий, закритий) запечатаний: виправиль есми былъ сына... пана Ивана Загоровского до двора его королевское милости, давши ему мамрамовъ три отворонныхъ,... а три мамрамы зашитые на листы, под печатью и с подписомъ руки своее (Луцьк, 1520 *АрхЮЗР* 1/VI, 59); мы до рѣкъ твоих посылаемъ листь нашъ зашитый (Варшава, 1566 *AS* VII, 105); его мл(ст) кнѣзь а(н)дре(и)... проси(л) мене... абы(х) я с ты(м) листо(м) зашиты(м) его кролевское мл(ст)и... поеха(л) до (й)меньа (1582 *ЖКК* II, 152); панъ Романъ... // ...листы зашитые и мамрамы его, съ печатью его справленые... послати хотель (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 361-362); А умоцованый стороны позваное поведиль, ижъ дей листомъ зашитымъ, которого отъ пана Подорецкого якобы въ томъ до себе писаный показываетъ, довести ничого не можетъ (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 423); писалъ до людей листовъ зашитыхъ и отвористыхъ, упевняючи ихъ, ижъ не ведаеть, ани мыслить о томъ отщепенстве (Берестя, 1596 *МИВР* 68).

ЗАШКОДА ж. Пошкодження: Повреда: Зашкода (1627 *ЛБ* 84).

Див. ще **ЗАШКОЖЕНЄ**.

ЗАШКОДИТИ, ЗАШКОДІТИ дієсл. док. (кому, чому і без додатка) (завдати шкоди) зашкодити: а котории дей слѣги, зашкодивши, ѳтекають емѣ до него, а онъ ихъ не выдаеть (Краків, 1524 *AS* III, 260); Што ся дотычет ставу пана Загоровского Свищовского, тот его мл. маєт подыимовати,... абы тот ставъ Свищовский млына не подтопил и спусту ставу Дублянскому ничого не зашкодил, коли его будет спущати (Свищів, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 30); то(т) торокано(в) бѣдѣчи слѣгою... //...за(ш)коди(в)шы немало кнѣзю... про(ч) втѣ(к) (Миленовичі, 1583 *ЖКК* II, 165-166); братіа и ѱ(т)-

ци не будемо лакоми на чужии наклады... на што есь са не працювал того не руш бо тым ся не споможеш але собѣ болше зашкодиш (1594 *Свенц.* 73); на(м) то(т) идъ нічого зашкодити не можетъ коли бѣдемо стоати вѣ(р)не прі его сто(и) милости (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 43 зв.); еднѣкъ мѣвилъ имъ,... жебы гды са моуры ѱбѣла(т) на землю, не всѣ рѣзомъ в' пе(р)шоую бѣрамоу входіли, жебы себѣ сами не зашкѣділи, але ко(ж)дый з нихъ з краю мѣстца того, на котѣро(м) стоѣли жолнѣре (поч. XVII ст. *Проп. р.* 241); И такъ то много зашкодило панству рускому вельми, же не могли школь и наукъ посполитыхъ разширяти и оныхъ не фундовано (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26); що за пожытокъ чоловѣкови, если бы оувѣсь свѣ(т) позыскалъ, а дѣши своѣй зашкѣди(л) (Острог, 1607 *Лѣк.* 102); И Гѣрпѣи рѣги за нѣмъ схизматѣцкихъ И хѣтрыхъ злѣстей штѣки Геретѣцкихъ Намъ не зашкѣдатъ: онъ все дѣбре спѣви(т), Дѣбре направить (Київ, 1633 *Евфон.* 308); Не зашкѣдило бѣгѣтство Авраѣмови (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 480).

Див. ще **ЗАШКОЖЕВАТИ**.

ЗАШКОДІТИ див. **ЗАШКОДИТИ**.

ЗАШКОЖЕВАТИ дієсл. недок. (завдавати шкоди) зашкоджувати: Повреждаю: шкѣжд, заважаю, зашкѣждю (1627 *ЛБ* 84).

Див. ще **ЗАШКОДИТИ**.

ЗАШКОЖЕНЄ с. 1. Пошкодження: Поврежденіє: Зашкоже(н)є (1627 *ЛБ* 84).

2. Нанесення шкоди; перешкода: такъ великоѣ сѣлы в' зашкоженю ѣнши(м) нѣ мають, якъ великѣю сѣлѣ маѣтъ, много маючѣй, а шкѣдити хотѣчѣй (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 700).

Див. ще **ЗАШКОДА**.

ЗАШЛЫЙ примк. (суп. *zaszły*) який відбувся, стався: шляхе(т)ны(и) па(н) микола(и) Кири(к) чини(л) ѱповѣданє... Ижъ

што се бы(л) ѓписа(л) до реестрѣ пере(д) сѣ(д) и(х) м(л): Пано(в) Комисаро(в) кото-ры(х) Єго Ко(р): м(л): до воево(д)ства че(р)-ниговского зосла(л) на ро(з)сѣжене ѓшеля-ки(х) кривдѣ и розниць... межи и(х) м(л): ...зашлы(х) и не сѣжоны(х) (Чернігів, 1636 *ЛНБ* 5, II 4061, 17); ѿ чи(м) шире(и) до(с)та-то(ч)не(и) декре(т) поменены(и) и вве(с) проѣ(с) пра(в)ны(и) въ то(и) справе зашлы(и) ѿбмовляеть (Житомир, 1642 *ЛНБ* 5, II 4064, 84); су(д)... ро(к) сторонамъ ѿбо(м)... захо-ва(л) ѿ чо(м) тые декрета дияци(и) хоро(б) декре(т) трибуна(л)ски(и) и ѓве(с) по(с)ту-по(к) пра(в)ны(и) в то(и) справе за(ш)лы(и) шире(и) в собе ѿбмовляє(т) (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 126).

ЗАШНУРОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Зашнурований: тлѣмо(к) скѣраны(и) велики(и) зашнѣрованы(и) замкнены(и) и саквы великие скѣраные (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 7).

ЗАШСТЬЄ *див. ЗАЙСТЬЄ.*

ЗАШТЕ *див. ЗАЙСТЬЄ.*

ЗАШТЬЄ *див. ЗАЙСТЬЄ.*

ЗАШТЬЄ *див. ЗАЙСТЬЄ.*

ЗАШУМѢТИ *дієсл. док. (почати створювати шум)* зашумѣти: зишо(л) дож(д)ѣ, и пришли рѣки, и зашоумѣли вѣтрове, и напали на ѿный до(м), и не оупа(л), абовѣ(м) оуфѣ(н)дова(н) бы(л) на камени (1598 *Розм. нап.* 51 зв.); И зышолѣ дожчѣ, и пришли рѣки, и зашумѣли вѣтрове, и приперлися до оно(г)о дому, и упалѣ, и было розвалене его велико (1603 *Пит.* 94); реклѣ г(с)дѣ до Самоила: ото я чиню слово во Израилю, которое хто колвекѣ ѓслышитѣ, зашѣматѣ ѿбѣ оуши егѿ (серед. XVII ст. *Хрон.* 200 зв.).

ЗАШЧЕПЪКА *див. ЗАЩѢПЪКА.*

ЗАШЬСТЬЄ *див. ЗАЙСТЬЄ.*

ЗАШЬТЬЄ *див. ЗАЙСТЬЄ.*

ЗАЩЕПКА *див. ЗАЩѢПЪКА.*

ЗАЩЕПНУТИ *дієсл. док. (що) (закри-ти на зацінку)* защепнути: в клети спали-ли є(с)мо ихъ юшко(в) тежѣ сы(н) лещѣ тамъ же з нами былѣ и клетѣ защепнѣлѣ (Володимир, 1588 *ЖКК* I, 294); пани двери защепнувши, за защепку держала (Володи-мир, 1601 *АрхЮЗР* 8/III, 482).

ЗАЩЕПЪКА *див. ЗАЩѢПЪКА.*

ЗАЩИПКА *див. ЗАЩѢПЪКА.*

ЗАЩИТА *ж. (цсл. защита)* захист: и даль намъ хс снѣ бжѣй кр(с)тъ стѣи... абы єсмоєа боронѣли и защитоу мѣли кр(с)томъ стѣмъ, маючи доброую надѣю и вѣроу избавителя нашего (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 27).

ЗАЩИТИТИ, ЗАЩЫТИТИ *дієсл. док. (цсл. защитити)* (кого, від чо(г)о) оборони-ти, захистити: ѿнѣ... ѿ(т) напасти защи-титѣ вѣ беда(х) поможе(т) всѣ(м) вѣрны(м) хр(с)тяно(м) (1489 *Чет.* 91 зв.); Богъ... ото всихъ бѣдѣ и скорбей... боронити и защытити рачилѣ (1609 *АЮЗР* II, 58); жємо в тобѣ надѣю мѣли, выбавилєсь на(с): жємо знѣли има твое, Защитѣлєсь насѣ (Віль-на, 1620 *См. Каз.* 27 зв.).

ЗАЩИТИТИСА *дієсл. док. (цсл. защити-тися)* (чим) захиститися: И на(м) гѣди(т)-єа щѣто(м) мѣцны(м) защититися, то є(ст) слѣво(м) бжѣи(м) (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 15 зв.).

ЗАЩИТНИКЪ, ЗАЩЫТНИКЪ *ч. (цсл. защитѣникъ)* захисник, охоронець, по-мѣчник: ра(д)уиса козмо. блгѣоразоумныи защитниче печалнымъ (1489 *Чет.* 69 зв.); opitul(us), помощникъ, защи(т)никъ (1642 *ЛС* 293);

опѣкун, патрон: то(и) бо є(ст) нашѣ за-щы(т)никъ и застѣпни(к) крѣпо(к) и силє(н), томъ же слава и дє(р)жава подобає(т) вѣ вѣки (Кричів, 1600 *ЛСБ* 352); patronus, за-щи(т)никъ (1642 *ЛС* 303).

ЗАЩИТЪ *ч.* Засув: в которой клюни ворота двои, едни с приборємъ и защитомъ,

а другие без прибою (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 299).

ЗАЩИЧАТИ *див. ЗАЩИЩАТИ.*

ЗАЩИЩАТИ, ЗАЩИЧАТИ *дієсл. недок.*

(*цсл.* защищати) (кого, кого від чого) обороняти, захищати: бѣ повелѣлъ настѣпати на всю силоу и(х) и хр(с)тъянѣ защищати ѡ(т) дхѣ нечисты(х) (1489 *Чет.* 34); Защища(и) же на(с) ѡборѡнцо ншѣ и Пѡне ра́менами своїми Всесильными, а мы по(д) крѣлами твоими бѣ(з)печне оуфѣати бѣдемо (Вільна, 1620 *См. Каз.* 27 зв.); справедливость, то естѣ животь зѣ цнотами... якѣ... панцирь чловѣка защищаетъ отѣ раненья (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 859); propugno, защищаю, заступаю (1642 *ЛС* 334); tego, покриваю, защищаю (Там же, 394).

ЗАЩИЩЕНІЄ, ЗАЩИЩЕНІЄ *с. (цсл.* защищение) захист, охорона, оборона: по(ст)стѣи почато(к) є(ст) всего добро(г)... по(ст)є(ст) защищеніє ѡ(т) всѣ(х) сѣтеи діавольскихѣ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 31 зв.); patrosiniu(m), защищеніє (1642 *ЛС* 303).

ЗАЩИЩЕНЪ *дієприкм. у знач. прикм.* (*цсл.* защищенъ) (який перебуває під чиею сь охороною, опікою, обороною) захищений: tectus, покровень, защищенъ (1642 *ЛС* 393).

ЗАЩЫТИТИ *див. ЗАЩИТИТИ.*

ЗАЩЫТНИКЪ *див. ЗАЩИТНИКЪ.*

ЗАЩѢПКА, ЗАЩИПКА, ЗАЩЕПКА, ЗАЩЕПКА, ЗАСЧЕПКА, ЗАСЧЕПКА, ЗАЩЕПКА *ж. 1. (гачок або інший запір) защіпка: Столъ и(з) скринєю и(з) защѣпкою (1552 ОКЗ 149); ста(и)ня ворота изѣ защѣпкою (Забороль, 1566 ПВКРДА III-2, 4); виде(л) те(ж) єсми... знаки кгва(л)ту... ѡ(д)ве(р)ки та(к)же вырубаны и защи(п)ки повырываны (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 24); в дѣверей броварных засчепка железная с прибоем (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 352); у ворот защепка толстая железная (Луцьк, 1573 *АрхЮЗР* 7/I, 238); скоро ихъ*

[дверей] трѡхи порушоно, зѣ гачовѣ спали и вывалилися, только на засчѣпци зависли (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 317); видиломѣ тежѣ въ коморахѣ, въ светѣлицахѣ замки поодбивано, защѣпки поламано (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 147); А пото(м) де(и)... замо(к) и заще(п)кѣ ѡ(т)би(в)ши має(т)но(ст)мою... побрали (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 18 зв.); з двору дѣверы... пятеро сосновыхъ зѣ завесами и зѣ засчѣпками,... оддерѣли зѣ зависами (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 96).

2. (металеve пристосування для скріплення чого-небудь — на книзі, футлярі і т. ін.) застібка, защіпка: На слѣдѣбникѣ и пѣкле(в) срѣбрьныхъ и таблица насерединѣ срѣбрьнаа и защѣпки срѣбрьны(и) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); у церкви книг: евангеліє напрестолное, на нем бляшок серебряныхъ пят..., клевзорьки малые и защепки (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288); а по тыхъ местцахъ воскомъ налепленыхъ печат однакую немалую притиснено и цвечками чотыры печати на тыхъ местцахъ прибитые, а то вышей скобля и засчѣпки (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 562).

3. Вл. н., ч.: Матвѣй защѣпка (1649 *РЗВ* 192 зв.).

ЗАЪЖДЖАТИ *див. ЗАЄЖДЖАТИ.*

ЗАЪЖДЖАЮЧЫЙ *див. ЗАЄЖДЖАЮЧЫЙ.*

ЗАЪХАТИ *див. ЗАЄХАТИ.*

ЗАЮЧЫЙ *див. ЗАЯЧЫЙ.*

ЗАЮШАТИСА *дієсл. недок., перен.* Розлютовуватися, розізлитися: Гдѣса одінъ зѣ незбѣжныхъ срдѣзе заюшаєтъ, Громогласный полічокъ Панѣ вытинаєтъ (Львів, 1631 *Волк.* 5 зв.).

ЗАЮШИТИ¹, ЗАЮШЫТИ *дієсл. док. (залити кров'ю) заюшити, окровавити: Абы тои звады болше понехали далѣ(и) ихали. Ле(ч) трѣ(д)но было ба(р)зо заюшыли. З*

обохъ сторо(н) быты(х) ра(н)ны(х) начинили
(1636 *Лям. о приг.* 9 зв.); *Образно*: И такъ
се през час немалый надъ крвею шляхец-
кою хрестіанъскою серцами заюшоны паст-
вечи на кгвалтъ волали (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР*
1/VI, 682).

ЗАЮШИТИ² *дієсл. док. 1. Перен. (розлю-
тувати, розізлити)* роз'юшити: нас то дохо-
дит, жебы тот поганин, будучи там заюшо-
ный, же прошлое вторгнене в панства ко-
ронные по мысли ему пало, маеть о томъ
премысливати, якобы знову на тые там крае
натерлъ (Краків, 1605 *ЧИОНЛ XV-3*, 130);
А тым се не конътентовавши и овъшем бар-
зей будучи заюшеные, яко люде люзные...
в ден неделный... нападши, самого, кото-
рый свое здоровье утецкою ратоват мусел,
з дому выпудивъши, шкоды незносные...
починивъши, одошли (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР*
1/VI, 688).

2. Перен. (чим і без додатка) (*викликати
нервовое збудження*) роз'юшити; розпалити:
якожъ самъ помененый канторъ въ ночи,
кгда се хлопи заюшени кровю шляхетскою,
за сполною радою своею, маючы брамы и
форты добре, абы нихтъ з места не виеджалъ
...посполу съ товариствомъ... всихъ... спя-
чихъ... потаемене побравши, не забили и
потопили, до плебании ушли (*Житомир*,
1640 *АрхЮЗР 6/I*, 525); в'сталь црѣ предо
днѣмъ и наготоваль вѣйска кѣ бѣтвѣ, и
оударили в' трѣбы. а слонѣмъ оуказова-
ли кровь ягодъ вѣннихъ, и мѣрвы, абы ихъ
заюшіли кѣ бѣтвѣ (серед. XVII ст. *Хрон.*
483).

ЗАЮШИТИСА *дієсл. док., перен.* Запляму-
ватися, зганьбитися, споганитися: Євгѣній
папа... южъ дѣбре са бѣлъ заюшилъ и
оплюска(л) в' крѣви хр(с)тіан'ской, бо са
збѣтне оу валькахъ кохаль, и покѣю нерадѣ
мѣжи крѣблями видѣлъ (Острог, 1598 *Ист.*
фл. син. 49 зв.); албо для того бы(с)те розд-

мѣли непожито(ч)не приехати є(му) и(ж)
ѡнъ видѣлъ црковъ х(с)вѣ заплюгавлѣнѣю
нече(с)тивы(м) пасты(р)ми чревопа(с)ными,
мѣста хвалы бжѣа позалѣганѣю,... и видѣлъ
яко во(л)ци пастырообра(з)ные на стѣрвѣ
церковного лихой(м)ства мѣчно сѣдатъ,
и заюшилиса сѣтъ (1598 *Виш. Кн.* 288 зв.);
Ѡ дѣше... //...з' слѣги твоего смѣх' дѣти
строили, През' дѣких' звѣра(т) знѣгла
живота позбѣли. А тепѣрѣ чѣм' не кѣжеш'
тымса(ж) заюшити, Твоихъ прѣшкѣан-
ны(х) дѣтѣи поглѣтити (Львѣв, 1631 *Волк.*
12-12 зв.).

ЗАЮШЫТИ *див. ЗАЮШИТИ*¹.

ЗАЯЗДЪ *ч. (стп. zajazd)* Визначення меж
якоїсь територіі: то(т) кгрѣ(нт) во(д)лѣ(г)
зая(з)дѣ по(з)вано(г) є(ст) вла(с)ны(и) єго
и до свищова зѣстарода(в)на належа(л)
(Луцьк, 1607 *ЛНБ 5, II 4052*, 19 зв.);

частина земельного володіння: па(н) по(д)-
комори(и)... сторонѣ поводово(и) дуктъ и
зая(з)дѣ в граница(х) єє наказаль (*Київщина*,
1600 *ККПС 130*).

Див. ще ЗАЄЗДЪ.

ЗАЯКЛИВЫЙ, ЗААКЛИВЫЙ *прикм.*
(*цсл. заакливъ*) (*який заїкається*) заїкува-
тий: Немовѣющі: шепѣчѣчї(и), гѣгнѣви(и),
прѣ(з) нѣсъ мѣвачїй, косноазѣчный, зааклі-
вый (1627 *ЛБ 74*); Рѣклъ Мѡ(и)сѣй прошѣ
г(с)ди не єстемъ вѣмѣвный ѡ(т) дна вчѣраш-
негѡ и трѣтегѡ коли єстѣсь промѣвилъ до
слѣги твоего заяклѣвагѡ азѣка (серед.
XVII ст. *Хрон.* 82).

ЗАЯТРЕНЄ *с. (стп. zajątrzenie)* роз'ятрен-
ня: панъ подвоеводий будучи напленный
большого гнева и заянтрення, на домъ мой
слугъ своихъ... наславши, мѣчно кгвалтомъ
маетность мою всю... побрали (*Житомир*,
1618 *АрхЮЗР 1/VI*, 457).

Див. ще ЗАЯТРЕНЄ, ЗАЯТРЕНЄСЕ.

ЗАЯРНЫЙ *прикм. 1.* Який живе за яром,
діал. заярный: Я я(ц)ко пузи(к)... жона...

а до(ч)ка и(х)... троє на(с) зая(р)ного члѣвѣ
люди ме(с)та кие(в)ского... вы(з)наваемо...
симъ нашимъ прода(ж)ны(м)... ли(с)томъ...
и(ж) продали є(с)мо дво(р) сво(и) вла(с)ны(и)
(Київ, 1597 ЦНБ ДА/П-216, 76).

2. Вл. н.: ю(с)ко Зая(р)ный (1649 РЗВ
140 зв.).

**ЗАЯТРЕНЄ, ЗАЯТРЕНЪЄ, ЗАЯТРЕНЬЄ,
ЗАЯТРЪНЬЄ, ЗААТРЕНЄ, ЗААТРЪНЬЄ**
с. (стан сильного роздратування) роз'ятрен-
ня: Пов'адили єсте свѣтъ,... распорошили
брáтерство, прогна́ли пріа́знь, в'пров'ади-
ли заятрѣньє, в'несли надоу́тос(т)ь, боу́тѣ,
пыхѣ (Острог, 1598 *Отп. КО* 16 зв.); А што
ся дотычетъ листу его (хотя бы-мъ могъ
не мало противностей въ немъ показати
яко противъ Богу такъ и противъ милос-
ти хрестиянской,... ку болшому заятренью
хрестиянскихъ людей, не ку згоде и по-
меркованью... выданого), — а ведже не моя
речь съ таковымъ чоловекомъ, которого
особу и достоинство шаную, сперечатися
(Вільна, 1599 *Ант.* 917); Гнѣвъ: Ядовитость,
...встекли́вость, заа́трѣньє, не́терпли́вость,
жолѣдкованье (1627 *ЛБ* 26); Негодованіє:
Зáзлемѣньє, гнѣ(в), заятрѣньє (Там же, 72);
по(с)лали змежы себе дво(х) брати(и)... за-
прошуючи... до прочитаня листовъ, на(д)то
пытаючи прычины заятрєня, а(л)бо тежъ
неро(з)су(д)ного ѿпорѣ (Львів, 1635 *ЛСБ* 1043,
43 зв.); Иншыє зáсь злослѣвыє Мыта́рст-
ва, зáздроси, и запалчѣвостѣ, и порѣжней
хлѣбы,... и гнѣва: быстро́ркости те́жъ,
и заа́трє́на (Львів, 1642 *Час. Слово* 268 зв.).

Див. ще **ЗАЯНТРЕНЄ, ЗАЯТРЕНЄСЕ.**

ЗАЯТРЕНЄСЕ с. Гнів, лютъ, ненависть:
таковое ба(р)зо великое збѣ(н)тованє и за-
ятренєсе то(г) мѣста... є(г) м(л) противъко
себе видѣчы... слѣга(м)... каретѣ каза(л)
ѡ(д) мѣста в поле... ѡбе(р)нувъши ѡходи-
ти росказа(л) (Володимир, 1631 *ЦДІА Лен.*
823, 1, 579, 122 зв.).

Див. ще **ЗАЯНТРЕНЄ, ЗАЯТРЕНЄ.**

ЗАЯТРЕНЪЄ див. **ЗАЯТРЕНЄ.**

ЗАЯТРЕНЬЙ дієприкм. у знач. прикм.
(сповнений гніву, люті, ненависті; сильно
роздратований) роз'ятрений: Который ви-
делъ добре сердца и умыслы ваши заятре-
ные, же-сте не на згоду, але на розорванье
згоды светое были собралися, — протожъ
вамъ не допустилъ... кровью невинною,...
помазати (Вільна, 1599 *Ант.* 881); Которые
слова и нехуть ее кгда услышалъ и обачыль...
въ себе афектъ злый и заятрєный на выко-
нанье злого учынкѣ маючи, заразомъ ее
чеканомъ... въ голову ударилъ (Луцьк, 1644
АрхЮЗР 8/III, 600); которые подданные,...
што в замыслахъ и заятрєныхъ сердцахъ ихъ
было,... под час тое козачсчизны,... тыє
маєтности вси опановавши и там мешкаю-
чы, розъные шкоды выражали (Луцьк, 1649
АрхЮЗР 3/IV, 176).

2. У знач. ім. с. р. **заятрєное** — (те, що
накипіло в душі і викликає гнів, роздрату-
вання) зле, -го: то(г) па(н) Григоре(и) Ко(с)-
тюшкови(ч) взя(в)ши пере(д) себе злы(и)
ѡмысль... никгда не маючи ничо(г) заят-
рєного проти(в) небо(ж)чикѣ тѣ(р)скому...
вночи... насла(в)ши слѣгѣ своего... в го(с)по-
де спячого чере(з) двери... замо(р)доваль
(Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 39 зв.).

ЗАЯТРЕНЬЄ див. **ЗАЯТРЕНЄ.**

ЗАЯТРЪНЬЄ див. **ЗАЯТРЕНЄ.**

ЗАЯЦЪ, ЗАЯЦЬ, ЗААЦЪ, ЗАЄЦЪ ч.

1. (тварина) заєць: толко заєцы намъ в том
гаи пана войского..., сам на потребу свою
ловить волно (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI,
369); Петре... пода(и) же Давидѣ нецо за-
яца и кролика розбери ты кѣропатвы
(к. XVI ст. *Розм.* 13 зв.); тѣты мысли(в)-
цѣ не птахо(в), ани заяцѣ гѣна(т) (Львів,
поч. XVII ст. *Крон.* 65); *lepus* заяць (I пол.
XVII ст. *Сем.* 108); Заяць тежъ... пережѣва-
єть але копыто не дѣлѣть (серед. XVII ст.
Хрон. 118 зв.); У порівн.: Сла(в) съвршителью

Боу, давшомѣ по зачалѣ и конецъ. Яко(ж) заяць ра(д) избега(л) тенета, а птица сила, тако(ж) и писа(р) ра(д), дописавши послѣ(д)-ней строки (Мукачів, 1599 *Яв. ИЗ* 13); А правда, пане ҃илялете, же-мъ ты тутъ, яко заеца, выткнулъ (Вільна, 1599 *Ант.* 737).

2. (заяче хутро) заецъ: Мо(р)дасть Васюкови(ч)... мель това(р) сво(и) до кгда(н)-ска са(р)нѣ ҃ї... заецо(в) ҃чс (Берсстя, 1583 *Мит. кн.* 2).

3. (заяче м'ясо) заячина, заятина: Кѣ томѣ выполняються тѣи словѣ Ап(с)льскѣи и на тепѣрешны(х) септѣрехъ: ... Бѣ свинѣны. заѣца, оугѣрича,... и иныхъ покармѣ(в)... оудалаються, и тѣми са покармы брыда(т) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 147).

4. Вл. н.: а) антропонім: панъ Богушъ Заецъ (Луцьк, 1504 *АрхЮЗР* 1/І, 439); проси(л) мене богу(ш) зае(ц) абы тоє оповеда(н)є... его в книги за(м)ковые было записано (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 72); Марко Заяць (1649 *РЗВ* 376); Хве(д)ко Заецъ (Там же, 446 зв.); б) ойкодомонім: я иванъ з' Барлемонтѣ зєзнаваю ижемъ на-ня(л) Петрѣ марша(л)кѣ домъ в Антверпѣи на рынкѣ збѣдованый по(д) знако(м) зайца з' подворемъ и з стѣднею (к. XVI ст. *Розм.* 68 зв.); я... взялъ... сѣмѣ... взглядо(м) домѣ которы(и) єсть в А(н)тве(р)пѣи на рынкѣ подѣ знако(м) зайца который онѣ на-ня(л) ѣ мене (Там же, 69 зв.).

ЗАЯЦЬ див. **ЗАЯЦЬ**.

ЗАЯЧИЙ, ЗАЄЧИЙ, ЗАЄЧЬИЙ, ЗАЮЧИЙ прикм. 1. (який стосується зайця) заячий: побрали в ни(х): сєтє(и) заєчихъ — па(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 120); у Петра Куцевича взяли сетей заячихъ две (Луцьк, 1585 *АрхЮЗР* 1/І, 210); пограбили..., заячих сетей три (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 137); тепѣрь зновоу стоить посрѣдѣ оучникъ даючи имъ покѣй, и ловы заючи (поч. XVII ст. *Проп. р.* 161); *leporin(us)*, *leporeus*, заячи(й)

(1642 *ЛС* 253); заяча трава див. **ТРАВА**; заячий чоснокъ див. **ЧОСНОКЪ**.

2. (виготовлений із хутра зайця) заячий: У Максима... взято в коморѣ з бо(д)ни. // ...шубку заєчую из бѣбро(м) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 106-107); Купцы витебьскіє... оповедали, и(ж) его м(л) пан(у) Ха(р)ли(н)скому... мусели дати мыта... хутро заячєє (Луцьк, 1592 *ТУ* 226).

3. У складі топоніма: [островъ] заєчѣий: Того... панъ янъ свєтицки(и)... ѡ(т) ѡстрова Красного до заєчѣєго вє(л) вдолжъ якобы на (т)рѣ мѣли (1546 *ОГ* 31).

ЗАЯЧИКЪ ч. Заячик. Вл. н.: Озеро... рыболова на ймя Хилка Заячика (Луцьк, 1642 *КМПП* II, 234).

ЗАЯЧИНА, ЗАЄЧИНА ж. Хутро зайця: в ты(х) по(л)стахъ знашли бѣлокъ подо(л)ски(х) ѡди(н)надца(т), заячинъ чотыри (Луцьк, 1565 *ТУ* 112); є(р)мола мє(л) заєчинъ рн (Берсстя, 1583 *Мит. кн.* 30).

ЗААКЛИВЫЙ див. **ЗАЯКЛИВЫЙ**.

ЗААТРЕНЄ див. **ЗАЯТРЕНЄ**.

ЗААТРѢНЬЄ див. **ЗАЯТРЕНЄ**.

ЗААЦЬ див. **ЗАЯЦЬ**.

ЗАӨРАТИ див. **ЗАХОРАТИ**.

ЗБАВЕНЄ, ЗБАВЕНЬЄ, ЗБАВЕНЬЄ, ЗБАВЕНА с. (стп. *zbawienie*) (рятунок від вічних мук) спасіння, визволення, порятунка: надъ всеми вышній,... Богъ, жалуючи прирѣженя людского, многие лѣкарства и дороги, черезъ которые бы упалый народъ чоловеческий до збавенья приходити мєлъ, зоставилъ (Клевань, 1596 *АрхЮЗР* 1/І, 491); Шатанъ єсть великимъ неприятелемъ збавенья людского, для тогожъ и вымыслилъ тую дочасную муку (1603 *Пит.* 59); повѣста(н)-мо, поки ча(с) маємо прѣемный, поки днѣ збавє(н)ѣ, поки є(ст) велѣкаѣ ѡ(т) покаанѣя помо(ч) (Острог, 1607 *Лѣк.* 43); дла имени моєго, що и ва(м) яко виждъ приходи(т) терпѣти, яко ты(м) котрыє на(д) все и(н)шєє

дшѣ своєї збаве(н)є в'про(д) поважаєте (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 1); ктоко́лвекъ для збаве(н)а ближне́го працѣтъ, пѣрвѣй са-момѣ собѣ потѣмъ ближнемѣ пожѣтокъ прино́ситъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 156); Єе м(л) Панєе Анѣны... Траце(в)ское леггация, которая легковати рачила до... брацѣтва луцѣкого // за збавенѣе свое за дѣши... родичовъ своихъ золоты(х) триста (Луцѣк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 146-147); Котрые за всѣхъ збавенѣе, рачилъ поднѣти: Абы насъ с тиранства смерти вѣчнои отнѣти (Львів, 1630 *Траг. п.* 176); Радости напо(л)нѣса, якѣ Бгѣ невидѣмый на земли видѣмымъ явѣса. А в тѣмъ збавѣна на́ше нѣтъ прибли-жѣса (Чернігів, 1646 *Перло* 57).

Див. ще **ЗБАВЕНИЄ, ЗБАВЛЕНЄ, ЗБАВЛЕНИЕ, ИЗБАВЛЕНИЕ, ИЗБАВЛЕНЬЄ.**

Пор. **ЗБАВИТИ.**

ЗБАВЕНИЄ, ЗБАВЕНИЄ, ЗБАВЕНИЄ с. Те саме, що **збавене**: о всякомъ разумѣннѣю околѣдушного збавенѣя латынскѣй костел стои́т (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 171); По-правлѣти роскѣзано тобѣ естѣ товаришовѣ твои(х) лю(д)ское збавѣнѣе, не ѣкъса тобѣ подѣбаєтъ, а́ле вѣдлѣгъ... Ап(с)льскаго и Ѡцѣвскаго подана (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 209); Отѣ юж' блѣжей до на(с) збавѣнѣе на́ше настѣпѣло нѣж' гдысѣмѣ в' достѣтках' роскошѣючи, тѣчилиса и ѣбѣдали (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 56); всѣ еднѣкъ в' той цель и конѣц' змѣрати маю́тъ, ѣкъбысь збавѣнѣе и Цр(с)тво нѣ(с)ное ѣдѣдичилъ (Львів, 1645 *Жел. Тр.* 5 зв.).

Див. ще **ЗБАВЛЕНЄ, ЗБАВЛЕНИЕ, ИЗБАВЛЕНИЕ, ИЗБАВЛЕНЬЄ.**

Пор. **ЗБАВИТИ.**

ЗБАВЕННО *присл.* Спасенно: ѣбѣма бо-вѣмъ збавѣнѣо естѣ боронѣти и ѣблапла-ти ѣ(т)цовѣ стѣхъ дѣкрета (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 10 зв.); Бо до велѣкои за тѣмъ шкѣ-

ды... приходѣтъ, тѣе штѣбы ємѣ пожѣте(ч)-но и збавѣнно бѣти мѣло, роздѣючи же южѣ маєтъ, занѣ(д)бѣвши (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 4).

ЗБАВЕННЫЙ, ЗБАВЕННЫЙ *прикм.* (*стп.* *zbawienny*) (*який приносить рятуюнок від вічних мук*) спасеннѣй: А гдѣжѣ найлѣ-пѣй и снаднѣй ма бѣтъ проповѣдѣ науки збавенное, ажѣ не вѣ церкви (1603 *Пит.* 81); А тепѣ(р) зычачи вѣмъ добраго здоро(в)я и збавенны(х) потѣхъ ѣ(т) гдѣ бога (Жов-чѣв, 1616 *ЛСБ* 467, 1); кѣторѣи погордѣвши лѣскою бѣією..., лѣгце вѣжачи собѣ роска-зѣна бѣіє, и нао́укѣ збавѣннѣю. ѣ(т)лѣдчи-лиса ѣ(т) бѣа дѣброма (Почаѣв, 1618 *Зерц.* 26); Вспомнимъ и мы,... Ижѣ насѣ... Тлѣ-мѣлъ, гѣбѣлъ,... просто до дорѣги збавѣн-ной провѣдилъ... штожѣ далѣй чинѣти (Вѣльна, 1620 *Лям. К.* 11); В тѣе слова зѣ жалемъ до него мѣвѣчи: И о збавенное ти тѣло просѣчи (Львів, 1630 *Траг. п.* 169); А прѣто всѣ которѣ прѣгнетѣ, до збавѣннаго сего потѣка прѣйдѣтъ и чѣрпѣйте, а напѣв-шиса оувеселѣтѣса (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 178); Потребѣчомѣ порѣды, подѣти здоро-вѣю радѣ, та(к) до дорѣги збавѣнои, ѣкъ до всѣхъ цнѣтъ и пристѣйностѣй (Львів, 1646 *Зобр.* 71); Тѣ Аггѣловѣ свѣтомѣ пре-моудрѣсти ѣбавлѣєшѣ. Тѣ члѣвкомѣ Тѣйны збавѣннѣи ѣбавлѣєшѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 30 зв.);

у знач. ім. с. р. збавенное — (*те, що приносить рятуюнок, сприяє врятуванню від чого-небудь*) спасѣннѣя: а тутѣ до насѣ прѣ-ѣзждѣючи, жадныхъ диспуѣцѣй зѣ ино-вѣрными не чинѣтъ, и сѣ писѣма бѣжіяго отвѣтовѣ,... зѣ ними мѣти не хотѣтъ, толь-ко пожѣточное, большѣй нижли збавенное опѣтрѣючи зѣ насѣ (Новѣгородѣк, 1594 *МССЛ* I-2, 554).

Див. ще **ЗБАВЛЕННЫЙ.**

ЗБАВЕННѢЙ *присл. в. ст.* Бѣлѣш спа-сенно: Запрѣвды бѣзпѣчнѣй и збавеннѣй

єсть, слѣхати... што Синоды постановили
Київ, бл. 1619 *Аз. В. 28*).

Пор. ЗБАВЕННО.

ЗБАВЕННѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Більш
спасенний: Зайсте безпечнѢйшаа и збавен-
нѢйшаа... рѣчъ, переставати на писмѣ, яснє
тѣю, ѡ которѣю идѣтъ рѣчъ,... нѣжели на
позѣрныхъ Архгѣмѣнтахъ (Київ, бл. 1619
Аз. В. 170).

ЗБАВЕНЬЄ *див. ЗБАВЕНЄ.*

ЗБАВЕНЬЙ *див. ЗБАВЕННЫЙ.*

ЗБАВЕНЬЄ *див. ЗБАВЕНЄ.*

ЗБАВЕНА *див. ЗБАВЕНЄ.*

ЗБАВИТЕЛЕВЪ *прикм. (який належить
спасителю)* спасителів: Самѣю збавителевѣ
власть, якомъ рекъ, римскій папѣжъ пере-
ворочаетъ (Острог, 1598-1599 *Апокр. 189*);
Тѣло бовѣ(м) Збавителево за збаве(н)є на-
шого тѣла... яко тѣо прѣ(д) тѣмъ прѣфѣкгѣ-
рова(л) Мѡисей (Київ, бл. 1619 *Аз. В. 223*);
Ляментъ матки збавитилевы над сыномъ
еи (Львів, 1630 *Траг. п. 164*); Але и самѣи
Рѣды Збавителевы вѣплънити оусилѣють,...
на Па(н)скѣю Вечѣрѣ идѣтъ..., вмѣстѣвши
слово Збавителево вѣ собѣ (Київ, 1632 *МКСВ*
285).

ЗБАВИТЕЛЬ *ч. 1. (той, хто приносить
рятунок від вічних мук)* спаситель: Хрыс-
та, збавителя нашего, словеса зъ ѣсть его
божественныхъ мовленє..., яснє насъ
наѣчаютъ (1577 *Аз. VI, 80*); а ѡвы(м) за(с)
дѣбре, котрые для пѣна збавителя своего
терпа(т) (Ясси, 1614 *ЛСВ 451, 1*); И вшелѣ-
къ на всюмъ ч(с)тымиса найдоуѣмѡ, И Хѣ
Збавителя вѣ всюмъ наслѣдоуѣмѡ (Львів,
1616 *Бер. В. 94*); архистратигъ Михаил ѡг-
нем и жѣпелѣм такого бѣдетъ гѣбылъ ес-
ли би кто мѣл ѡ(т)далити... що сам збавител
...лѣпше знаетъ що са дѣало и дѣати маѣт
(Середня Вижиця, 1644 *Паньк. 25*); С по-
клѣномъ, чѣсть и слѣвѣ, Хвалѣнїє, и блѣго-
дарѣнїє, збавителеви нашемѣ ѡ(т)дава(и)мо

(Чернігів, 1646 *Перло 62 зв.*); До чоѡ всѣхъ
Збавитель нашъ рѣдою своѣю потагѣетъ:
гды на пытанїє єдномѣ..., тѣкъ ѡ(т)повѣдѣлъ
(Київ, 1648 *МКСВ 349*).

2. Рятівник, визволитель: Якожъ и вѣ тѣ-
ню зѣкона, Моисей назывѣльсѣ збавителемъ
Израила: бо ѣхъ зъ Єгиптѣ вѣвелъ (Вільна,
1627 *Дух. б. 94*).

Див. ще ИЗБАВИТЕЛЬ.

ЗБАВИТИ, ЗБАВЫТЫ *дієсл. док. 1. (чо-
го) (забрати щось у кого-небудь, залишити
кого-, що-небудь без чогось)* збавити, позба-
вити: всѣхъ ѡбѣтницъ своих не выполнил,
только раз гороху и крупъ принес, за што
тую дочѣку мою паненства збавивъши, и
до уроженѣя... // ...потомѣства привѣлъ
(Володимир, 1607 *АрхЮЗР 8/III, 524-525*);
такъ же и жѡну его окрутнє збили киями,
покалечили и здоровѣя збавили (Луцьк,
1637 *АрхЮЗР 6/I, 506*); на... панюю... Соколо-
вую, которая, препомѣнявши права поспо-
литого и винъ в немъ описаныхъ,... якобы
его здоровѣя и худѡбы збавыты, напередъ
протестуючѡму малжѡнѣку взяла (Луцьк,
1649 *АрхЮЗР 8/III, 619*); **пулѣвеку збави-
ти** — скоротити життѣя: одъ которого збитѣя
и змордованѣя,... леч каликою вечным зо-
стаѣтъ, але пулѣвеку его збавили,... вѡнѣт-
роба з него кавалѣками... през усѣта вы-
падаетъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР 3/IV, 537*);
горла збавити *див. ГОРЛО; зъ свита*
збавити, свѣта збавити *див. СВѢТЪ.*

2. (що, кого, з чоѡ, від чоѡ) (*врятува-
ти від вічних мук*) спасти: хто бойтѣса гѣа
бѣга,... нехай не бойтѣса тѣхъ плѡнѣнихъ
страховъ которѣми грозѣтъ же без того па-
пы, и его калѣ(н)дара жадѣнъ збавленъ бы-
ти не можѣтъ (Острог, 1587 *См. Кл. 17 зв.*);
Збѣвенъ бѣдетъ прѣ(з) ѡгѡнъ, тѣ ѣстъ не
ѡбѣрне(т)сѣ вѣнѣвѣчъ, ѣлѣ бѣдѣтъ трѣвати вѣ
огни, терпачи мѣки наѣвѣки (Київ, бл. 1619
О обр. 134); Для того бовѣмъ Г(с)дѣ зышѡлъ,

жебы грѣшныхъ збавилъ, мѣртвыхъ въскре-
силь (Вильна, 1627 *Дух. б.* 102); молимъ
пѣлнѡ мл(с)рдіе твоѣ... збави насъ ѡ(т)
страшногѡ потѡпѣ ѡгнѣнногѡ (Чернігів,
1646 *Перло* 169).

3. (кого) (*захистити кого-небудь від чо-
гось небезпечногo*) врятувати: покрий на(с)
ч(с)тнимъ свои(м) покрово(м) и збавъ на(с)
ѡ(т) бѣ(д) злы(х) (1489 *Чет.* 51 зв.); ины(х)
збавлѣ(т) нѣхай са(м) себѣ збавить (к. XVI ст.
УЄ № 77, 28 зв.); Михайлъ Архаггль... //
...збавилъ самсо́на ѡ(т) филисти(м)скѡи
злѡсти (Чернігів, 1646 *Перло* 42-42 зв.).

4. (кого) Затримати, притримати: панове
Макарские... способами разными протес-
танта уводили... на остатокъ збавивши его
и зволокъши до дня оногодашнего (Луцьк,
1638 *АрхЮЗР* 8/III, 596).

Див. ще ЗБАВЛЯТИ, ИЗБАВИТИ.

ЗБАВИТИСА *дієсл. док. 1.* (від кого)
Позбутися (кого): аще са того покає(т), тои
збавитса ѡ(т) ни(х) (1489 *Чет.* 366 зв.).

2. (чого) (*врятуватися, визволитися від
вічних мук*) спастися: Прѡситъ: абы ѡ нѡмъ
в' млтѡва(х) паматати, Якобыса вѣчныхъ
моукъ ѡныхъ срѡкгихъ збави(л) (Львів,
1615 *Лям. Жел.* 7).

**ЗБАВЛЕНЄ, ЗБАВЛЕНЬЄ, ЗБАВЛѢ-
НЄ** *с.* Те саме, що **збавене**: также и на(м)
не го(д)тса зѡзрѣти збавлѣна лю(д)ского,
але са с того ра(д)уймо и веселѣмо (XVI ст.
УЄ № 29519, 8 зв.); если то(л)ко... хоцемо
вѣдати дороги котрыми бысмо мали прѣ-
ити коу збавлѣнѡ дѣшевномѡу едина є(ст)
таа дорога прѣшаа... абы... гнѣѡва нѣ на
кого не по(д)носити (к. XVI ст. *УЄ* № 31,
15); А то вчиниламъ такъ для збавленья
души моеи (Вишнівець, 1619 *АЮЗР* II, 72);
Избавлѣніе: Искѡпле(н)є, збавле(н)є, ѡ(т)кѡп-
ленье (1627 *ЛБ* 45).

*Див. ще ЗБАВЕНИЄ, ЗБАВЛЕНИЄ,
ИЗБАВЛЕНИЄ, ИЗБАВЛЕНЬЄ.*

Пор. ЗБАВИТИ.

ЗБАВЛЕННЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.*
Те саме, що **збавенный** у 1 знач.: Бгъ кгре-
комъ и рѣси все ѡ(т)на(л), не мають ани
памати, абы оумѣти ѡ(т)чена(ш) и вѣрѣ въ
бога, ани розѣмѣ абы зба(в)ленные рѣчы ба-
чити (Острог, 1587 *См. Кл.* 4 зв.); ѡпрѣснокъ
тежъ жишовъски(и) мерѣтѡвый, речъ дочасъ-
нѣю... ѡставилъ вмѣсто хлѣба повсѣднев-
ного досконалого, и в сакраме(н)тѣ збав-
леномъ тѣла х(р)стоѡа справѡвати (Там же,
18 зв.).

ЗБАВЛЕНЬЄ *див. ЗБАВЛЕНЄ.*

ЗБАВЛѢНЄ *див. ЗБАВЛЕНЄ.*

ЗБАВЛѢТИ *див. ЗБАВЛЯТИ.*

ЗБАВЛЯТИ, ЗБАВЛАТИ, ЗБАВЛѢТИ
дієсл. недок. 1. (чого) (*заподіявши каліц-
тво, залишити кого-небудь без чогось*) по-
збавляти: Прѡтивъ Пѣтогѡ Приказана всѣ
доброхѡтныє забѡйци... грѣша(т) котѡріє
члѡнкѡ(в) блѣжнегѡ збавлѣютъ (Київ, 1646
Мог. Тр. 908).

2. (кого і без додатка) (*рятувати від
вічних мук*) спасати: ины(х) збавлѣ(т) нѣ-
хай са(м) себѣ збавить (к. XVI ст. *УЄ* № 77,
28 зв.); ѡ котрыє ѡ(т) згинѣна людѣ збав-
лѣете, и живота вѣчного їхъ набавлѣете
(Львів, 1614 *Кн. о св.* 29 нenum.); оучѣнки
бе(з) вѣры, а вѣра бе(з) оучѣнкѡвъ не збав-
лѣеть (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 830).

Див. ще ЗБАВИТИ.

ЗБАВЛАТИ *див. ЗБАВЛЯТИ.*

ЗБАВЫТЫ *див. ЗБАВИТИ.*

ЗБАЛАМУТИТИ *дієсл. док. (кого)* Зба-
ламутити: *chotylibyste mene zbálámutytywszy*
(Раків, поч. XVII ст. *Траг. фотокоп.* 6).

ЗБАНОКЪ, ДЗБАНОКЪ, ЖБАНОКЪ
ч. Дзбанок, жбанок, *діал.* збанок: ѡ(т) мѣне
пѣти прѡсишь... ани збанка нѣ маешь а ко-
лодазь є(ст) глоубокіи (поч. XVII ст. *Проп. р.*
9 зв.); збанѡкъ *Amphorula* (*Уж.* 1645, 40 зв.);
Кгды котѡри(и) з ни(х) дзбанѡкъ глѣна-
ны(и),... зѡпсѣе, або згѣби(т)... емѣ не быва-

еть проше(н)но (серед. XVII ст. *Кас.* 41 зв.); мовить г(с)дь бгѣ... горнець мѣки не ѡстане(т), ани жбанокъ мѣсла не ѡбѣде(т), ажъ до дна которо҃го земли дасть г(с)дь дождь (серед. XVII ст. *Хрон.* 310).

ЗБАНОЧОКЪ ч. Дзбаночок, *діал.* збаночок: збаночокъ *Amphorula* (*Уж.* 1645, 40 зв.).

ЗБАНЪ, ЗБАНЬ ч. Дзбан, *діал.* збан: Тыє люди стародавнього платѣ даютъ н г(рш)... // ...а є збановъ глиненыхъ (1552 *ОЛЗ* 185-185 зв.); члѣкъ которыи в' скоудѣлници водоу понесе(т) [в збану або в' глекоу] идѣте жъ за нимъ в домъ до которого онъ вѣидеть (1556-1561 *ПС* 318); то҃гда ѡна(а) то жена ѡставив'ши // вѣдро свое [або глекъ, або збанъ] и пошла до мѣста (Там же, 355 зв.-356); збаномъ є ква(р)тъ горѣ(л)ки межи мѣры сто(л)клѣсмы кра(в)цево(и)... что челя(д) напавала (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 71); скѣдѣль, гліняны(и) зба(н) (1596 *ЛЗ* 79); Скѣдѣль: Гліняный збанъ, или горнець (1627 *ЛБ* 115); збанъ *Amphora* (*Уж.* 1645, 22 зв.); справиль соломонъ все начинье в' домѣ г(с)днемъ и збаны, и гѣчки, и кѣбки и междѣрики (серед. XVII ст. *Хрон.* 295).

ЗБАНЬ *див.* **ЗБАНЪ.**

ЗБЕГАТИ *дієсл. недок.* Утікати: мы, Господарь... розказуемъ, абысте... также и тыхъ, которые бы зъ осель.... зрадивши пановъ, своихъ, на Украинну збегали, службы не маючи.... // ...гамовали.... и на запо-роги... таковымъ ходити забороняли (Варшава, 1596 *АрхЮЗР* 3/1, 132-133).

ЗБЕГЛЫЙ *див.* **ЗБѢГЛЫЙ.**

ЗБЕГЪ *див.* **ЗБѢГЪ.**

ЗБЕГЪЛЫЙ *див.* **ЗБѢГЛЫЙ.**

ЗБЕГЪ *див.* **ЗБѢГЪ.**

ЗБЕЖАТИСА *див.* **ЗБѢЖАТИСА.**

ЗБЕЗЧЕСТИТИ *дієсл. док.* (кого) Збезчестити, знеславити, зганьбити: Людей нашихъ вѣры Руской греческой... збезчещено и зъ церкви выпхано (1637 *АЗР* V, 24).

ЗБЕРАНЕ *див.* **ЗБИРАНЕ.**

ЗБЕРАТИ *див.* **ЗБИРАТИ.**

ЗБЕРАТИСЕ *див.* **ЗБИРАТИСЯ.**

ЗБЕРЪ *див.* **ЗБОРЪ.**

ЗБЕСТВИТИ *дієсл. док.* (*смп.* zbestwić) (що) розлютити, розсердити: Вшетечѣнство ...тѣхое а скромное прироженіє лю(д)ское збѣствило и зерѡжило, розѣмное и безрозѣмное ѡ(т)мѣнїло (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 986).

ЗБЕСТВИТИСА *дієсл. док.* (*смп.* zbestwić się) здичіти, показитися: Оуснѣлъ Пастыръ того гдѣ ѡвцыа збѣствїли, Без лѣтости драпѣжне живота збавїли (Львів, 1631 *Волк.* 18 зв.).

ЗБЕЧИ *див.* **ЗБѢЧИ.**

ЗБЕЧИСЕ *див.* **ЗБѢЧИСЯ.**

ЗБЕЧИСЯ *див.* **ЗБѢЧИСЯ.**

ЗБЕЧИСА *див.* **ЗБѢЧИСЯ.**

ЗБИВАНЕ с. (з'єднання докупн) збивання: Съѡбращѣнїє: ѡберта(н)єса в' ко́ло, ста́ча(н)є, зва́ла(н)є, збива(н)є вкрѣ(г) (1627 *ЛБ* 167).

Пор. **ЗБИВАТИ¹.**

ЗБИВАНЕСА с. (*смп.* zbywanie się) (зді́йснення) відбування: Позѡрище по́двигѡ(в), по́прище: Заго́нь, мѣсце где быва́ють вѣтѣчки и ширмѣрства, и збива(н)єса ѡгръ, ѡ́лбо Та́нцев', и за́водѡвъ (1627 *ЛБ* 86).

ЗБИВАНЬЕ с. 1. Відхилення, заперечення: не могѣчи дей єсми... сама в сѣдѣ быти, даю моц зѣполнѣю слѣдѣбникѣ, Богѡшѣ Засѣѣ Лѣковскомѣ, як на збиванье позвѣ так и на тот позов перед сѣдом земѣским... ѡбмовѣ всакѣю, кѣ томѣ належачою вчинити (Володимир, 1570 *АС* VII, 873).

Див. ще **ЗБИЯНЕ, ЗБИАНІЕ.**

Пор. **ЗБИВАТИ¹.**

ЗБИВАТИ¹, ЗБЫВАТИ, ЗЪБИВАТИ, СБИВАТИ *дієсл. недок.* 1. (кого) (бити, катувати) збивати: они... ихъ [людей] имаючи и самихъ збивають и мордуютъ, и товары ихъ въ нихъ отнимають (Петрків, 1526

РЕА I, 140); он... людей моих збиваетъ и грабить (Львів, 1537 *АС IV*, 83); а што чернѣцовъ старихъ при церкѣви zostало, тых вставичне съромотити и збивати почаль (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР I/VI*, 366).

2. (чим) (ударом, поштовхом зрушувати з місця, змушувати падати) збивати: та(к) ты(ж) и посланіе // ѡ(т) ба ѡ(т)ца нб(с)наго, котораа на та кличе абы(с) са не бояль ты(х) страхо(в)... анѣ того моу(т)ного и во(л)нами збивающаго ѡзера, то є(ст) свѣта того мизе(р)наго (к. XVI ст. *УС* № 31, 191-191 зв.).

3. (що) (влучаючи, змушувати падати додолу) збивати: Аще бо хто верже камень на высоту, мняще небесную збивати красоту всемирного солнца ясного свѣтила, на самого его падет тая сила (к. XVI ст. *Укр. п.* 72).

4. (що) (прибивати що-небудь одне до одного) збивати: да(в) я(м)... грѣ(ш) на трѣ(н)нѣ на вгѣздя (!) що трнѣ (!) збива(л) (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 6 зв.); теслю(м) що те(р)птици на пя(н)трѣ збивали дале(м) fr. 2:21 (Львів, 1635 *ЛСБ* 1054, 17 зв.).

5. (кого) Об'єднувати, згромаджувати: Где зась в' витю егѡ Корѡны положѣ слѣзъ ѡногѡ жрѡдло; рѣчъ в прѡвѣдѣ рѣдкѡю и котѡраа // в' многѣхъ нелатѡвса знайдѣ(т), котѡрыхъ ннѣ збиваетъ таѣмны(и) варстѣтъ (Київ, 1627 *Тр.* 555-556).

♦ на паль збивати див. ПАЛЬ.

Див. ще ЗБИТИ.

ЗБИВАТИ² див. ЗБЫВАТИ¹.

ЗБИВАТИСА дієсл. недок. Битися, змагатися: Подвизаюса: Працюю, боюю, ширмюю, збиваюса, и тѣжъ хвѣюса, стараюса, ширмѣрскюю штѣкѣ показюю, моцюса с' кѣмъ, ѡсилюю... ѡбоучюса (1627 *ЛБ* 85); Страдалчествюю: На гѣрцѣ боюю: вѣлчу, збиваюса, борѣса, шы(р)мюю, заводѣ бѣжоу (Там же, 122).

ЗБИВАЮЧИЙСА дієприкм. (який відбувається, стає дійсністю) здійснюваний: Не еди(н) абовѣ(м) єсть ѡбразъ и подобіе Агглское, такъ же анѣ творцы сѣтъ Аггли, але створеніе и слѡги. Бѡ кгды видѣли всѣ рѣчи Бѣо(м) створены, пѣли // и хвалили ...ѡ всѣхъ речахъ збиваючихса волею его (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 4-5).

ЗБИРАНЕ, ЗБЕРАНЕ, ЗБИРАНЬЕ, ЗБИРАНЬА с. 1. Збирання, скликання: И што пишеш, жебы ѡныє рѣшенѣ и збираниа Волынцов завжды бывали за росказанемъ и волею корола... и нашою,... естли коли (в тых) речах,... была, тогда то было за властною // справою (твоєю) (Краків, 1542 *АС IV*, 320-321); ѡколо поря(д)ку збира(н)я во(и)ска и ѡквиты абы не бы(ли) при роспущенью во(и)ска (1566 *ВЛС* 131 зв.); Для того урядомъ,... тымъ листом нашим росказуемо и мѣти то хочемо, жебы купеня, збираниа и выхоженя такового обывателемъ ...в границы и панства чужоземские,... сурове и пилно забороняли (Краків, 1609 *ЧИОНЛ XV-3*, 133).

2. Збирання, нагромадження: дѡбре ты(ж) и пѣньство свое направи(ш), єсли до має(т)ностей крѡлѣв'ски(х) скѡрбѣ пристойне // причинишъ, тѣлько(ж) з' справедливѣ(х) прихѡдовъ, а не з несправе(д)ливѡго збираниа (Острѡг, 1614 *Тест.* 152-153); Сънисканіе: Приѡбрѣтѣніе, зыск',... набы(т)є, збира(н)є (1627 *ЛБ* 128); Сѣтъ и ѣныи бѣ(з) лѣчбы перешкѡды: котѡрыи ѡпѣстѣвши, се(д)мюю и ѡста(т)ною на(д) всѣ ѣныи. страшнѣ(и)шю припоминаю, збираниє мѣстностей многѡе для самѡго влѣсного пожиткѣ и оутѣхи (Київ, 1632 *МИКСВ* 288).

3. Маєток, добро: Федѡр Липка... прибравши до себе казацтва и гультайства... вси збераниа шляхецкѣе бралъ, плундровалъ, пустошылъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР 3/IV*, 72).

4. (знімання врожаю) збирання, збір: Іма́нїе вина: Збира́нье вина (1627 ЛБ 48); Ча́сь бовѣмъ о́ный збира́на ча́сь є(ст), а не дѣла́на (Київ, 1637 УЄ Кал. 284); И ре́клъ воо́зь до рѣѣы: Слѣхай дочко не ходи на ѣншое по́ле на збира́нье, ани ѡ(т)ходи з тогѡ мѣста (серед. XVII ст. Хрон. 194).

ЗБИРАНЬЄ див. **ЗБИРАНЕ**.

ЗБИРАНЬА див. **ЗБИРАНЕ**.

ЗБИРАНЬА с. (скупчення, згуртування людей з якою-небудь метою) збирання: подчас сваволенства великого и збираня се купъ свавольных гултяев,... некийсь Александр Кушка,... поднес корогов... для збираня козаков и розных гултаев (Житомир, 1618 ЧИОНЛ XV-3, 153).

ЗБИРАТИ, ЗБЕРАТИ, ЗБІРАТИ, ЗБЫРАТИ, ЗБИРАТЬ дієсл. недок. 1. (що) (складати що-небудь до купи, в одне місце) збирати: земля кипѣти починаеть и поро́хъ зъ себе выкидаеть... Который изверженный царскіи слуги збирають и чару зъ ней учинити дають (Київ, 1621 Коп. Пал. 842); слѣнце вѣ́ше(д)ши на́ землю, // ...вси прѡмѣни свои збира́еть в'кѡпѣ идѣчи в' до́мъ сво́й (Вільна, 1627 Дух. б. 380-381); Исчита́ю: Вылічѣю, на па́ма(т) привѡ́жд ре(ч) прѡ́шлѣю, збираю в'кѡпѣ (1627 ЛБ 52);

(складати що-небудь, щоб забрати зі собою) збирати: не трѣба имъ было... тлѣмковъ збира́ти. ани росправла́ти маѣтностѣи своихъ (XVI ст. УЄ № 29519, 182 зв.).

2. (що) (про побори) (стягати) збирати: Мають они тыи платы збирати на одно мѣсто и въ одну скринку класти (Краків, 1507 АЗР II, 11).

3. (чого, що і без додатка) (нагромаджувати) збирати (що): збырайте собѣ ска́рбъ на нѡ́се(х) (XVI ст. УЄ № 29519, 13); для того не казалъ собѣ сокровища на земли збирати,... абысмо там сердца нашѣ ховали, где и ска́рбы наши (Львів, 1605-1606 Перест.

50); бога(т)ство добродѣйства, не може(т) быти ро́стрѣчено, в роспороше́нью зби́рано бывае(т) (Острог, 1614 Тест. 138); мы на землі́ бога(т)ство зби́раемо (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 215 зв.); Понева́ж... зби́рають мнѡгіѣ а частокро́тъ, а́нѣ дѣти ихъ того зобра́на не ѡдѣдичѣють, нѣ прѣ́ателѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 659); А то са(м) собѣ ѡ члѣвче и зби́раешъ, самовла́стіемъ своимъ, гды егѡ зле зажива́ешъ (Чернігів, 1646 Перло 5);

(що) (підбирати, виби́рувати) збирати: Пси ты(ж) на то(м) до́сы(т) маю(т) зби́раючи ѡдрѡ́бины, по́не́же на́кормаю(т)са (Львів, 1585 УЄ № 5, 259, на полях); Иди́жъ ѡ дѣше мо́а... Иди, а сто́пы егѡ мѣ́ле лобыза́ти, Не прѣста́нь прѣ(с)тои крѣ́е кро́плѣ зби́рати (Львів, 1631 Волк. 14 зв.); Лѣка́рства на хорѡ́бѣ ѡларгі́рии... стере́жѣмоса //... абысмо грошии (котѡрими смо ра́з) ѡ землю ѡда́рили) збирати бо́(л)шъ не хотѣли (серед. XVII ст. Кас. 115-115 зв.);

(що) (виби́рати, наби́рати, бра́ти) збирати: Хотѣ́ле(м) и я позавѣ́дѣти пчо́ла(м), котѡры хотѣ́и на вса́ки(х) цѣ́вѣтахъ лѣ́таю(т), а́ле не ѡ(т) всѣ́(х) ме́дѣ зби́раю(т) (Київ, 1619 Гр. Сл. 186);

(що) (зриваючи або піднімаючи з землі, наби́рати чо́го-небудь у якійсь кількості) збирати: Милыи мои ступилъ естъ до заграды своей, на мѣстѣ́ благово́нныхъ рѣ́чей, бы ся паслъ у заградахъ а лиліе збиралъ (поч. XVI ст. Песн. п. 54); И вѣ́шолъ одѣ́нь на по́ле, а́бы зби́ралъ зе́лье полевѡ́е и нашо́лъ я́кѡ ма́тицѣ вѣ́ннѣю (серед. XVII ст. Хрон. 323).

4. (що і без додатка) (знімати урожай) збирати: вѣ́зрѣ(и)те на п'тицѣ́ нѡ(с)́ныи и(ж) они не сѣ́ю(т), ани ж'ноу́ть ани в' жит'ни́цю не з'бираю(т) а о́цъ вашъ нѡ́сныи кор'ми(т) ихъ (1556-1561 ПЄ 37 зв.); посмотри́те на пташки небесныи, и(ж) ани сѣ́ю(т), ани

жну(т) ани збераю(т) до гуме(н) а ште(ц) вашъ небесныи живи(т) ихъ (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 6 зв.); на томъ полю... вшелякое збо(ж)є... збиралъ (Житомир, 1583 *АЖМУ* 64); Трѡма лѣты не бѣдешъ збирати ѡвоцѣ егѡ, але занехаєшъ егѡ; ижъ еще дѣрево не дошлѡ до своѣѣ сѣлы (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 243); оурожѣи збожѣа всѣкогѡ... //..., нехѣи збирають до гѣменъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 66 зв.-67).

5. (кого, що) (скликати; зганяти) збирати: А цѣсарь Тѡрецький злый ѡмысль маєт и збирает люди, войско великое..., хотечи пойти... на Вѣдне, на Угры (Вільна, 1547 *AS IV*, 528); Забѣгли оны митрополитѣ, абы не збиралъ собору (Львів, 1605-1606 *Перест.* 29); Тѡи сѣи пастырь дѡбрѣй збираетъ ѡвѣцъ свои(х) ѡ(т) падѡловъ темныхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 50); о што и не пооднокротъ копу збирали и о тыхъ шкодахъ своихъ опытъ чинили (Овруч, 1628 *АрхЮЗР* 4/I, 78); панъ Линевський... громады збирать..., ведлугъ инвентара, не допустилъ (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 6/I, 496); А то(т)... котѡромѡ... брѣтию бѣдѣти и до коупи збирати злечѣно, не та(к) я(к) сѣ емѡ подѡбаєтъ, ѣнѣ ѡ то(м) чѣсѣ гды ѡнѣ вночи ѡбѣди(т)сѣ... //...на звѣзды глѣдачи, пѣвности чѣсѡ... до вѣдоватисѣ повѣне(н) (серед. XVII ст. *Кас.* 22-22 зв.).

6. (з ким) (бути з ким-небудь однієї думки) з'єднуватися, зближуватися: Анатолинская церков, яко статечне на Христѣ фундованую вѣру сполечне // Изъ сынами своими неотмѣнно держить, со Христом-господом збираючи, не грѣшить (1603 *Укр. п.* 153-154); Албо якъсѣ, похвалѣтъ далѣй же з' Хмѣ збирають, надки егѡ не захѡвѣючи, яко(ж) не поличоны бѣдѣтъ за злѡдѣи и розбѣйники (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 199).

7. (кого) (здійснювати підготовку до чогонбудь, готувати) збирати: Для чѡго тѣи...,

гды котѡрого при(и)мѣю(т), та(к) его збирають(т) зо всеи его да(в)нои вла(с)ности... // вѣстави(в)ши его посере(д) брѣти(и), на тѡе зобрѣны(х) (серед. XVII ст. *Кас.* 34 зв.).

8. (що) (прибирати, знімати; ховати) збирати: в че(т)ве(р) на(и)пе(р)ше коли посадку и грѡбо(в)ци збирали с цркве котори(и) робили хлопо(в) ѣ (Львів, 1591 *ЛСБ* 1036, 22).

9. (стягуючи, робити складки) збирати: Стиха(р) рѣбковы(и) не збыраны(и) (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 53 зв.).

Див. ще **ЗОБРАТИ, ИЗБИРАТИ², СОБИРАТИ.**

ЗБИРАТИСѦ *див.* **ЗБИРАТИСѦ.**

ЗБИРАТИСѦ *див.* **ЗБИРАТИСѦ.**

ЗБИРАТИСѦ, ЗБИРАТИСѦ, ЗБИРАТИСѦ, ЗБИРАТИСѦ, ЗБЕРАТИСѦ *дієсл. недок.* 1. (*сходитися, з'їжджатися*) збиратися: I wyby wżo żadnoho y nowoho roskania naszoho neożydaiuczy, ... na onoie mesto od nas złożenoie, iechali y czym narychley jako na hwalt tam sia pospieszali y zbirali (Краків, 1539 *ŽD VI*, 151); Прирекши у пятницу о 14 године збералисе и речи зачат(ыи) кончити, и розѣхалисе (Берестя, 1596 *МИВР* 68); И того ж часу подданные пана его Посяговецкие почали сѣ збирати з рогатинами, с кийми..., хотячи легкость пану Красовскому... выредити (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 92); и самого Христа, ... зашію на суд влекут, и свѣдки збираются, судіеве готовы (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47); Звѣчай... Жѣдовѣ мѣли, на Празники, и в' Шѣбасѣ... до шкѡл' збиратисѣ, абы в' законѣ цвѣчили сѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 666); Абовѣ(м) жѣдове мѣю(т) обыча(и) збиратисѣ вѣ соуботѡу абысѣ оучѣли вѣ законѣ свѣе(м) (1645 *УЄ* № 32, 182 зв.);

(до чѡго, чим і без додатка) (*групуватися яким-небудь способом*) збиратися (в що, чим): ѡнѣи збираючи сѣ собѡрно... ѡныѣ

во(л)ки и зміи ѡ(т)гонѧли, съ престѡловъ змѣтовали, и анаѡѣмъ предавали (Острог, 1587 *См. Кал.* 10 зв.); некоторые своволники еще при замкахъ,... знову зась до таковогожъ купы збиратисе, поголоски о собе... пушаютъ (Варшава, 1596 *АрхЮЗР* 3/І, 131); Не чинѣте... несправедливости в' сѣдѣ, и, нехѧйсѧ не збираютьъ громадами, жѣбы по свѡей воли сѣдомъ кієровѧли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 96);

(*організовуватися*) збиратися: повелили воиньцы ижъ в того ме(ст)ца переровьца збирае(т)се // копа з великого князства (1546 *ОГ* 6-6 зв.); ѡ(т) всего Собѡрѣ, яко рѡвный Ап(с)лѡ(м) бы(л) шанѡванный, для щірои вѣры и правослѧвіѧ егѡ, яко спрѧвы Собѡрѣ, котѡрый сѧ збирѧлъ по сѣдмо(м) все(л)е(н)ско(м) Собѡрѣ, бѧрзо яснѣ ѡповѣдають (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 264).

2. (*поступово нагромаджуватися*) збиратися: В морѣ естѣ мѣсто сикилля. та(м) гди сѧ води збираю(т), по(д) землю, а текутъ по камѣню тогди и камѣня несѣ(т)... на долъ (серед. XVII ст. *Луц.* 538);

(на що) (*мати ознаки наближення чого-небудь, початку якої-небудь дії*) збиратися: садовѡе дѣрево на цвѣтѣ збирѧет'сѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 152).

♦ **збиратисѧ зъ розумомъ** — притомніти: Прихождѣ в' себе: Збирѧюсѧ з' рѡзѣммомъ (1627 *ЛБ* 100); **ледве зъ душею збиратисѧ** — великому страховѣ піддаватися, дуже боятися: вспѡмнимѡ на огѣнь, котѡрый безъ мѧлости, все што сѧ тѡл'кѡ навине(т), пожираѣтъ, лѣдве з' дѡшѣю збирѧемѡсѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 72).

ЗБИРАТЬ *див. ЗБИРАТИ.*

ЗБИРЪ *див. ЗБОРЪ.*

ЗБИТЕ¹, ЗБИТЬСѢ, ЗБИТЬСѢ, ЗБИТЬЯ, ЗБИТЯ, ЗБЫТЕ², ЗБЫТЬСѢ с. Биття, катування: Войтех Паевский из жоною своею служебнику его млти панову маршалкову Михайлу Несвечкому и инымъ збите и зра-

нене свое..., отпустили (Верба, 1564 *ВИАС* II, 230); Якож на огледане и на осветчене збытя ранъ своихъ брал у мене вижомъ... служебника Остапа (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 1/VI, 56); ѡтъ того збитѧ, зранѣнѧ и везенѧ... естемъ здоровѧ неспособного (1577 *АС* VI, 71); И на ѡгледанѣе того кгва(л)товного нахоженѧ ѡтъ пна Васильѧ Богдановича... збитѧ, зранѣнѧ своего... бралъ... з уряду возного повѣту воеводѣства Києвского (Житомир, 1583 *АЖМУ* 69); которое збитѣ... сѧ ему стало отъ ксенѣдза Кгрекгора и иншихъ помочниковъ его (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/І, 218); Передо... Васком, Демкомъ присяжньными, ставшы очевисто Иванъ Трохимишин братъ жаловал и оповедал на Евхима слесара о збите и зранене (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 11); ѡно(г)[о] по[и]ма(в)ши... рѡсказа(л) зби(т)... такъ далеце, же та(м) же заразо(м) ѡ(д) такового ѡкру(т)ного зби(т)я з ты(м) сѧ свято(м) пожекгна(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 199).

Див. ще ЗБИТЕ¹, ИЗБИТЬСѢ.

Пор. ЗБИТИ¹.

ЗБИТЕ² *див. ЗБЫТЕ.*

ЗБИТИ¹, ЗБИТЬ, ЗБЫТИ, ЗЪБИТИ, СБИТИ *дієсл. док. 1.* (кого) (*сильно побити кого-небудь*) збити: па(н) Богда(н) гарасимови(ч) ни(т) видома в которы(и) обыча(и)... наехавши ѣ по(л)но(ч) на со(н)ного его самого ро(з)би(л) зби(л) змо(р)дова(л) и зрани(л) (Київ, 1501 *ЦНБ* II 21039, 1); Пилипа Жѧковича и брата его збито и зранено (Луцьк, 1560 *АС* VII, 60); священник... слугу пана Петрова,... самъ рукою своею сбилъ, скрѡвавилъ,... до двора своего отвел, и тамъ дей его повторне збил (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 1/VI, 53); служебника его... богдана збили и зранили шкодъливе (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 79 зв.); жонѣ его самъ дѣ(и) вла(с)ною рѣкою своею збылъ зрани(л) и злѣпи(л) (Володимир, 1585 *ЖКК* I, 270); панъ Рафахъ Давидовичъ... прѣте(с)-

товалъся... ѿ то, и(ж)... панъ Чехо(в)ски(и)... до... бе(с)пече(н)ства по(д)даны(х) княжати... привелъ, которые... зъневажили... и оны(х)... зъбили и поранили (Київ, 1643 ДМВН 266); зновъ в копачовъ жо(л)нѣрѡ(в)... збили, и возы и(х) побрали (серед. XVII ст. ЛЛ 169); оно(г)[о] по[и]ма(в)ши... ѡкру(т)не а неми-лосе(р)дѣне росказа(л) зби(т) и змо(р)дова(т) (Житомир, 1650 ДМВН 199).

2. (чим) (ударяючи, знівечити, знищити) збити: гора синайскаа блйскавицею и грѡ-мо(м) была збйтаа (поч. XVII ст. Проп. р. 263).

3. (що) (різким рухом скинути що-небудь) збити: товариша, де(и), мое(го)... збили, сто(р)совали и ша(п)ку... з него збили (Луцьк, 1563 ТУ 102).

4. (чого) (стерти, зіпсувати що-небудь) збити: зъѣхавши з мосту от Пятницкое бѣроны, дорога по самомъ валѣ положена, аж до передмостя Заваля, оттого дорогою валу не мало збито (Луцьк, 1566 СИМКЦА 63);

(що) (стоптати, сходити взуття) зби-ти: А у насъ въ свято, якъ у попа, у мѣща-нина и у хлопка обачено свѣтлое што на хребтѣ, такъ долго около того ходити бу-детъ панъ, пани и урядникъ, же ажъ му-ситъ збыти убогій худаць! (Київ, 1621 Коп. Пал. 929).

5. (кого, що) (об'єднати, згуртувати) збити: его милость панъ Анѣдрей Лагодов-ский,... до купы вси села збивши... // ...згро-мадивши не малую купу хлопства пяного костель обступитъ казалъ (Луцьк, 1634 АрхЮЗР 6/І, 499-500); ихъ милость,... збив-ши до громады такъ даракгановъ, козаковъ, яко и подданныхъ зъ маетностей своихъ... на село пана протестуючого наехали (Жи-томир, 1643 АрхЮЗР 6/І, 535).

♦ на паль збити див. ПАЛЬ.

Див. ще ЗБИВАТИ¹, ИЗБИТИ¹.

ЗБИТИ² див. ЗБЫТИ¹.

ЗБИТИЙ див. ЗБИТЫЙ.

ЗБИТИСЕ див. ЗБИТИСЯ.

ЗБИТИСЯ, ЗБИТИСЕ дієсл. док. 1. (зни-щитися від удару) розбитися, діал. збитися: оуказалса емѣ малый, а вельми тіхій пташекъ, котѡрый прилетѣлъ на егѡ лѡно, и знѣслъ яице, котѡрое оупало на зѣмлю и збйлосе (серед. XVII ст. Хрон. 397 зв.).

2. (з чого) (травмуватися, потовктися) забитися: онъ ся дей хоробою заложиль, и повѣдилъ, якобы ся мѣлъ изъ санокъ збити (Луцьк, 1579 АрхЮЗР 3/І, 10).

ЗБИТИЄ¹ с. (руйнування, нищення) збиван-ня: Але часъ южъ рѣшитиса до штѣрмѣ на збитіє вѣжъ вѣнеслыхъ, вывышайочи(х)са (Київ, 1619 Гр. Сл. 189).

Див. ще ЗБИТЕ¹.

ЗБИТИЄ² с. Те саме, що збыте у 3 знач.: Потрѣбно здалѡ ми са ѡ дѣвный ѡѣбѡре, повстати зъ Бѡгомъ, на збитіє Николаѣвы(х) шйтѡ(в) и слѡвъ (Київ, 1619 Гр. Сл. 235).

Пор. ЗБЫТИ¹.

ЗБИТНІЙ див. ЗБЫТНИЙ.

ЗБИТЬ див. ЗБИТЫЙ.

ЗБИТЬЄ див. ЗБИТЕ¹.

ЗБИТЫЙ, ЗБИТИЙ, ЗЪБИТЫЙ, ЗБИТЬ дієприкм. у знач. прикм. 1. (якому завдали побоїв) збитий, побитий: Роман Ѳедорович Сонкгушковича... // ...бралъ вижемъ..., Вой-теха, на ѡбвоженъе того кгвалтѣ и на ѡгле-дане ран людей збитых и пораненых (Луцьк, 1560 АС VII, 60); пото(м) ѡказова(л) мнѣ во(з)ному служебни(к)... десатника... лево-на збито(г) на которо(м) есми виде(л)... по хрыбту раны синіє битые (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 10); И проси(л) пнѣ Ба(л)-це(р)... ѡ возно(г) на ѡ(г)леда(н)є збито(г) зранено(г) боярина сво(и)го (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 26); панъ Рафахъ Давидо-вичъ... протѣ(с)товалъса... ѿ то, и(ж)... Ка-лину за(с) мельника зъбитого... не ведати

де подели (Київ, 1643 ДМВН 266); на которые то слова пана Шылневые, яко на старьшого, все праве место на поляков побурило, якож веле збитыхъ и потлучоныхъ... зостало такъ белыхъ головъ, яко и мусчизнъ (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 309);

(травмований, потовчений) побитий: тая рука вса збита синя (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 36); я за оказованем у того попа... видел есми..., на носе рану збитую, спухлую (Володимир, 1582 АрхЮЗР 1/VI, 75); губа сподняя збитая, кривавая и шпухлаа (Житомир, 1584 АЖМУ 129); мешанъ барзо збили, же ажъ ранъ збитихъ синихъ... розознать не сможетъ (Київ, 1646 ЛНБ 103, 22/Id, 2015, 1).

2. (розгромлений, знищений) розбитий: смоутнаа зненацка новина, и вынищены(м) и збиты(м) іілю, ѿ смрти саоула и іонаѿи и всѣ(х) наймоцнѣйши(х) въ іоудеи была принѣсена (поч. XVII ст. Проп. р. 84 зв.).

3. Пооббиваний, пошкоджений: пе(ч) поливаны(и) зелены(и) збиты(и) дерявы(и) комино(к) подле печи мѣрованы(и) (Забороль, 1566 ПВКРДА III-2, 2).

4. (выготовлений певним способом) збитий, издавлений: А то ёсть што чинить бѣдешъ на олтарѣ: два баранки бѣдѣтъ рѣчныи што днѣ оуставичнѣ, одно(го) баранка поранѣ, а дрѣгоѿ въ вѣчорѣ, десѣтѣю ча(ст) ёфи преднѣй мѣки закроплѣной олівою збитою (серед. XVII ст. Хрон. 107 зв.).

ЗБИТЬ див. **ЗБИТИ**¹.

ЗБИТЬЄ див. **ЗБИТЕ**¹.

ЗБИТЬЯ див. **ЗБИТЕ**.

ЗБИТЯ див. **ЗБИТЕ**¹.

ЗБИЧИСА див. **ЗБѢЧИСЯ**.

ЗБИЯНЕ, ЗБИЯНЪЄ с. (стп. zbijanie) відхилення, заперечення: тоє апеляцы(и) зажива(т) не можуть, ажъбы по скуточно(и) росправе, а до то(го) ѿ(т) збиянъя по(з)ву и року,... право посполитое апеляцыи бо-

ронить (1599 ККПС 120); для и(н)фо(р)мова(н)я **вм** пане по(д)коморы(и) приточиле(м) просечи абы **вм** не дбаючи ничего на ты(е) непра(в)ные ѿбороны стороне по(з)вано(и) збия(н)е те(р)минѣ юри(з)дыцию свою з пови(н)но(с)ти своеє и права по(с)политого фѣ(н)дова(л) (Кременець, 1605 ЛНБ 103, 20/Id, 1989, 102).

Див. ще **ЗБИВАНЪЄ, ЗБИТЕ**², **ЗБИАНІЄ**.

ЗБИЯНЪЄ див. **ЗБИЯНЕ**.

ЗБИЯТИ, ЗЪБИЯТИ дієсл. недок. (стп. zbijać) 1. (кого чим) (бити, катувати) збивати: менованые авторые при(н)ципалове... в таковы(м) свои(м) злы(м) и непристо(и)но(м) поступьку.. не ѿставуючы; ю(ж) за є(і) м(л) протестуючы(м)се... слѣгами и челядю є(г) м(л)... пре(з) поле кѣ лесови ѿходячыми... киями збияли (Володимир, 1631 ЦДІА Лен. 823, 1, 579, 38 зв.).

2. (що) Відхиляти, заперечувати, відкидати: Напередъ умоцованые позъваного теръминъ зъбияли (Варшава, 1621 ЧИОНЛ XIV-3, 122).

ЗБИАНІЄ с. (стп. zbijanie) те саме, що **збияне**: ѿстѣтнюю чѣсть тои мѣвы пошлемо! В котѣрой ѿказаніє и збианіє Николѣевыхъ слѣвъ, ііле **Бѣ** помѣжетъ, оучинимъ (Київ, 1619 Гр. Сл. 229).

Див. ще **ЗБИВАНЪЄ, ЗБИТЕ**².

Пор. **ЗБИЯТИ**.

ЗБІРАТИ див. **ЗБИРАТИ**.

ЗБЛАЖНИТИСА дієсл. док. (о кім) Спокуситися на гріх (щодо кого): тогды петръ рекль ємоу, и рекль имъ іс всѣ вы зблажнитеса ѿ мнѣ в' сїю ноцъ, бо такъ єсть написано... // бы са пакъ и всѣ поблажнили(с), але са я не з' блажню (1556-1561 ПЄ 185 зв.-186).

Див. ще **ЗБЛАЖНЯТИСЯ, СОБЛАЗНИТИСЯ**.

ЗБЛАЖНЯТИСЯ дієсл. недок. Спокушатися на гріх: Прето нехай ся никтоже не

зблагняєт из отступников от православное вѣры (1608-1609 *Виш. Зач.* 200).

Див. ще **ЗБЛАЖНИТИСА.**

ЗБЛАЖНАТИ дієсл. недок. (кого) Спокушати на гріх: если же роука твоа праваа зблаг'нає(т) та ѡ(т)сѣцї ю (1556-1561 *ПЄ* 33).

Див. ще **ЗБЛАЗНИТИ, СОБЛАЗНАТИ.**

ЗБЛАЗНЕНЄ с. (цсл. съблазнение) спокуса: Блázнь: Згоршѣньє, зблазне(н)є, ѡмылѣньє (1627 *ЛБ* 10).

Див. ще **СОБЛАЗНЕНЬЄ.**

ЗБЛАЗНИТИ, ЗЪБЛАЗНИТИ дієсл. док. 1. (кого чим) Обманути, ошукати, одурити: дла того са на него пи(л)не ѡгледали и(ж) ѡ(т) немалого часу зъбла(з)ни(л) и(х) бы(л) чо(р)нокни(з)ство(м) свои(м) (II пол. XVI ст. *КА* 40).

2. (кого) Спокусити на гріх: лѣпше бы емоу [человѣкоу] самѡмѡ сѡбѣ оувазѣвши кѡмѣ(н) млы(н)ны(и) на шїю, и ѡтопїти(с) в глоубиноу ни(ж)ли на(и)мѣ(н)шого зблазнити змѣ(ж) ѡвѣчо(к) свои(х) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 30 зв.).

Див. ще **ЗБЛАЖНАТИ, СОБЛАЗНИТИ.**

ЗБЛЕДНѢТИ дієсл. док. Те саме, що **зблѣднути** у 1 знач.: коли поднеслѣ очи свои и палаючима очима запалчивость ср(д)-ца своего оуказалѣ, оупала цреваа и зблѣднѣвши омлѣла (серед. XVII ст. *Хрон.* 380).

Див. ще **ЗБЛЯДНУТИ.**

ЗБЛИЖАТИ дієсл. недок. (що) (*переміщаючи, наближати що-небудь*) зближати: а робѡта їхъ [персѡвъ] была вѣдлѣ(г) намѡвы гѡтѡвана з' обѡхъ сторѡнѣ, пѡ земли в'п'равдѣ армѡтѡ до штѡрмѡ и вывалѣнѡ мѡрѡ способнѡю зближѡти (Київ, 1627 *Тр.* 661).

ЗБЛИЖАТИСЕ *див.* **ЗБЛИЖАТИСА.**

ЗБЛИЖАТИСА, ЗБЛЫЖАТИСА, ЗБЛИЖАТИСЕ, СБЛИЖАТИСЯ дієсл.

недок. 1. (к чому, на кого) (переміщаючись, ставати ближчим до кого-, чого-небудь) зближати(ся) (до кого, чого): Ненѡвисти зближѡючоїса на мене ѡвшѣки оухилїти миса належѡло (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 12); тѡкѣ и ср(д)це члѣвческое, мѡєтѣ помышлѣнїа дѡб'рыи: до котѡрого рѣки злѡсти оуставїчне з'ближѡються хѡтачи єгѡ вѣвернѣти (Вільна, 1627 *Дух. б.* 341); кгда се тот неприятел року прошлѡго, ... ку воеводству Волынскому зближал, тот же менованный Павел Тетер, ... до тоєж ребеллии козацкое утеклѣ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 402).

2. (к чому, до чого) (*про час*) (*наставати, наступати*) зближати(ся) (до чого): неприятель // ...розерванье учинилѣ, а имѣ далѣй, тымѣ барзѣй, особливе коли, по тысячномѣ року, личба шестсотныхъ лѣтѣ докончевалася, а шестдесятъ и шестая до выполнения своего сближается, тогды явно ся стало... отступление и прелщєніє (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 315-316); Поневѡжъ бѡвѣмѣ кѡ концѡ са зближѡє(т) стѣй Четверодесатны(и) Пѡстѣ, жебы Лѣуде..., до дѣхѡвныхъ прѡцѣ и пѡдвигѡвъ не ѡслабѣли (Київ, 1627 *Тр.* 619); Бгѣ ал'бѡвѣмѣ всемогѡщїй зашѡлѣ имѣ в' раю дорѡгѡ вѣ полѣдне, показѣючи же южѣ вѡшѣ живѡт' зближѡєтса кѣ зѡходѡ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 939).

Див. ще **ЗБЛИЖИТИСЯ.**

ЗБЛИЖИТИСЯ, ЗБЛИЖИТИСА, ЗБЛИЖЫТИСЯ, ЗБЛИЗИТИСЯ, ЗБЛИЗИТИСА дієсл. док. 1. (до кого, до чого і без додатка) (*переміщаючись, стати ближчим до кого-, чого-небудь*) зблизитися: в'станѣте а поидѣмо, бо южѣ то(т) которыи ма продаєтѣ з'блїжилѣса (1556-1561 *ПЄ* 187 зв.); ѡкѣ желѣзо до огнѡ са зблїживши розвѡрѡєтѣ стѣдень, тѡкѣ и камѣн'є ѡное гѡрадовое в' вѡдѣ мѡрскѡю в'пѡдши, справѣєтѣ то же на тых'мѣстѣ кипѣти бѡдєтѣ (Київ, 1627 *Тр.* 668);

(про час) (настати, наступити) зблиз-
тися: заты(м) вече(р) ся зближы(л) и змо-
ле(с)тованые братия розешилися (Львів, 1644
ЛСБ 1043, 63 зв.).

2. Зблизитися: Но ижъ то(и) Ива(н) дрѣ-
ка(р) помисли(л) бы(л) бо(л)ше кни(г) ре-
месла своего дрѣка(р)ского... выдати, На
що зближи(л)ся бы(л) зо всѣми варстаты
ѡсѣ зо всѣми належачими штуками заста-
ви(л) взчиненое имя до жидо(в) в суме не-
мало(и) (Львів, 1585 ЛСБ 70).

**3. (к кому, до кого) (стати схожим, спо-
відненим) наблизитися (до кого):** Ѡнъ к'
на(м) з' Нѡа на землю позволи зстѡпити...,
и такъ са понїжи(л), Же са до на(с) не(н)-
дзникѡ(в) вѣдлѡ(г) тѣла зблїжи(л) (Київ,
1618 Вѣзер. 16); самъ в' цнѡтахъ к' Бгѡ са
зближїти Прѡгнешъ, и Своїхъ к' томѡ жъ
спорадїти (Київ, 1630 Имнол. 2 зв.).

Див. ще ЗБЛИЖАТИСА.

ЗБЛИЖИТИСА *див. ЗБЛИЖИТИСЯ.*

ЗБЛИЗИТИСЯ *див. ЗБЛИЖИТИСЯ.*

ЗБЛИЗИТИСА *див. ЗБЛИЖИТИСЯ.*

ЗБЛИЗКА *присл. (з невеликої віддалі)*
зблизька: Зблизка и Здалека (Париж, 1645
На г. Бриг. 5).

ЗБЛО *с. (стп. zbło, źdźbło) (частина
трав'янистої рослини) стебло:* кáждомѡ
лáтвѣи в' лѹдскомѡ ѡцѣ трѣскѡ и збло
ѡбáчити, нѣжъ в' свѡемѡ трамѡ и колѡдѡ
ѡмáцати (Львів, 1639 Ап. 12 зв. ненум.).

ЗБЛУДИТИ, ЗБЛУДИТЬ *дієсл. док. 1. (з
чого, од чого) (збитися з правильного на-
прямку, втратити просторову орієнтацію)*
зблудити, заблудити: поспешимъ трошкѡ
// роспѣстивъши кони... ѡбаваяюса быхмы
з дороги не зблѡдили (к. XVI ст. Розм. 36-
36 зв.); Але якъ вижоу бáрзо смо далѣко
ѡ(т) поўти зблѡдїли (поч. XVII ст. Проп. р.
194); Навчїтъ са бѣгѡ ѡ(т) ней новѡго, Якъ
не зблѡдїте ѡ(т) пѣти прáваго; Тáа вамъ
бѡдетъ додавáтъ помочи: Тѣмнои нѡчи (Львів,
1642 Бут. 9).

**2. Перен. (чого, від чого і без додатка)
(стати на хибний шлях життя) зблудити**
(з чого, через що): Такъ те(ж) подѡбно... пá-
пежъ, кгда обáчи(л) же календаръ пре(д)-
ковъ его стáры(и) дороги прáвое далѣко
зблѡди(л)... зарáзомъ яко... лѣкаръ и рос-
трѡпны(и) строитель, ѡ(т)рѣза(л) члѡнки
здорѡвые (Острог, 1587 См. Кл. 13); Они
[наставники] зблудить не могутъ, бо отъ Бо-
га послани суть... Естлибы зблудили..., вы
бы есте были вымовени, а они бы были
прокляты (Вільна, 1597 РИБ XIX, 242);
Вїделемъ тѣды..., ижъ мы в нáшихъ це(р)-
квáхъ,... ѡ(д) прáвой дорѡги далеко з'блѡ-
дїли (Єв'е або Вільна, п. 1616 Прич. отех.
11 зв.); а еслї бы котѡраа дѣша зблѡдила
през грѣхъ,... южъ не мѡжетса звáти дѣ-
вою чїстою (Почаїв, 1618 Зерц. 53).

ЗБЛУДИТЬ *див. ЗБЛУДИТИ.*

ЗБЛУЗНИТИ *дієсл. док. (кого) Зганьби-
ти, зневажити:* Але если новѡю речъ оучи-
нить г(с)дѣ же ѡ(т)воривши зезма пащекѡ
свою пожреть ихъ, и все што до нихъ на-
лежить, и встѡпа(т) живы до адѡ, познаете,
же зблѡзнили г(с)да (серед. XVII ст. Хрон.
138).

ЗБЛЫЖАТИСА *див. ЗБЛИЖАТИСА.*

ЗБЛѢДНУТИ *дієсл. док. 1. (стати
блідим) зблїднути: ...а їс... ѡ(т) велїкого
смоу(т)коу зблѢдноўль (поч. XVII ст. УС
№ 256, 9).*

**2. Перен. (втратити свіжість, яскравість
кольору) зблїднути:** Гдѣ молѡдость: гдѣ глáд-
кость: гдѣ оурѡда тѣла; Пре(д) ты(м) якъ
квѣ(т), нынѣ ю(ж) зблѣ(д), и тва(р) счернѣла
(Львів, 1615 Лям. Жел. 2 зв.).

Див. ще ЗБЛЕДНѢТИ, ЗБЛЯДНУТИ.

ЗБЛЮСТИ *дієсл. док. (що) (не втрати-
ти) зберегти:* вшо(л) бо самъ г(с)бъ вѣ твои
светыи живо(т)..., и плоть при не(м) ѡ(т)
тебе вышо(л), а двѣри чис(т)ого дѣвѣства
твое(г) нероушѣныи зблюль (1489 Чет.
47 зв.).

ЗБЛЯДНУТИ дієсл. док. (стп. zbladnać) те саме, що **зблѣднути** у 1 знач.: отъ которого зараженъя заразомъ дей есми на твари зблядъ и зминилсѧ (Володимир, 1596 АрхЮЗР 1/1, 489).

Див. ще **ЗБЛЕДНѢТИ**.

ЗБОГАТИТИ дієсл. док. 1. (стати багатим) збагатити: Безроздмный лакомца, и такъ оуже збогаче(н), еще еднѧкъ, пропѧстнѧю свою несѧтъ показѧетъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 651).

2. Перен. (кого чим) (зробити досконалішим, кращим) збагатити: А нищетѧю своею збогатилъ есѧ насъ (Чернігів, 1646 Перло 59).

Див. ще **ЗБОГАТѢТИ**, **ЗБОГАЧАТИ**.

ЗБОГАТИТИСЯ, **ЗБОГАТѢТИСЯ** дієсл. док. 1. (з чого і без додатка) (стати багатим) збагатитися (чим і без додатка): цинамону и кадила и ма(с)ти и вина... ку(п)щи ты(х) рече(и) збогатившисѧ ѡ(т) неи зда-лека буду(т) стоати (XVI ст. КАЗ 648); Мо-ви(т) ап(с)лъ пѧвель: хотѧчѧ бо збогатѢти-сѧ члѣкъ: то въ мнѧгѧи нѧпасти в'падѧетъ (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 156 зв.); побралъ Іаковъ все што мѣлъ ѡцъ нашъ, а з' егѡ маетности, збогатившисѧ сталсе зац-нымъ (серед. XVII ст. Хрон. 47).

2. Перен. (стати досконалішим, кращим) збагатитися: бо поведеѧ(ш) е(с) е(с)ми бо-гаты(и) и (з)богати(л)сѧ есми... а... навчаю ру(ш) же сѧ и пока(и)сѧ (XVI ст. КАЗ 604); А тепѣръ в' ср(д)цѧ ихъ высокомыслность рѧдитъ мѧвачи, досконалымъ естесъ: дѧсытъ мѧешъ, збогатѧлесѧ, никѧгѡ не потребѧ-ешъ, щасливымъ естесъ (Вільна, 1627 Дух. б. 255).

ЗБОГАТѢТИ дієсл. док. 1. (по кому) (стати багатим) збагатити: Его намѣстници им бы погордѣли, иже, яко цареве, по нем збо-гатѣли (к. XVI ст. Укр. п. 72).

2. Перен. (стати досконалішим, кращим) збагатити: Весели(м) же сѧ зато вси братѧе,

же чѣре(з) мл(с)рдѧе бжѧе тѣды наше лю(д)ское и оубѧгое прироженѧе збогатѣло (Київ, 1637 УЄ Кал. 896).

Див. ще **ЗБОГАТИТИ**.

ЗБОГАТѢТИСЯ див. **ЗБОГАТИТИСЯ**.

ЗБОГАЧАТИ дієсл. недок., перен. (на чому) (робити кого-небудь досконалішим, кращим) збагачувати (чим): презъ воду и Духъ знову сѧ отрождають, то естѧ иле ихъ крестѧтъ, въ которихъ то мешкаетъ Духъ свѧтый, якъ въ власномъ дому сво-емъ, и збогачаетъ ихъ на всемъ добромъ, на дѣли, на словѣ, и на умысли (Єгипет, 1602 Діал. 55).

Див. ще **ЗБОГАТѢТИ**, **ЗБОГАТИТИ**.

ЗБОГАЧАТИСЯ дієсл. недок. Збагачува-тися: Тепѣръ абовѣмъ инѧчеи з'богачѧются, и Бо(з)ства пожадливостѧю пѧлѧють христѧн-е (Вільна, 1627 Дух. б. 264).

ЗБОГАЧЕНЄ, **ЗБОГАЧЕНЬЄ** с. Збагачен-ня: дрѣгихъ о надолѣженъю оутратъ презъ себе по(д)натыхъ, о добромъ мѣнъю сво-емъ, и о збогаченъю кривныхъ промышли-ванѣ... на хлѣбъ дхѧвный зѧгають (Острог, 1598-1599 Апокр. 170 зв.); Та(к)же што ко(л)-векъ любѧ Игѣменови любѧ которомъ ко(л)-векъ братѧ ѡ(т) кого ко(л)ве(к) в способъ я(л)мѣжны бѣде(т) дано, все тѧе на всѣхъ выживе(н)е а не єдиной ѡсобы збогаче(н)е по(д) сѣмне(н)емъ ити мае(т) (Луцьк, 1624 ПВКРДА I-1, 75).

ЗБОГАЧЕНЬЄ див. **ЗБОГАЧЕНЄ**.

ЗБОДАТИ дієсл. док. (що) (зробити на-скрізну рану) пронизати. Образно: Ѡ стрѣла скѧрби, ср(д)це котрѧа збодѧешъ (Львів, 1631 Волк. 14).

ЗБОДЕНЪ див. **ЗБОДЕНЬ**.

ЗБОДЕНЬ, **ЗБОДЕНЪ** дієприкм.

1. (чим) Поколотий, зраний: О Голово Пана, терньемъ збоденѧ; О Твари бозская, крвю вся сплыненѧ (Львів, 1630 Траг. п. 169).

2. *Перен.* (чим) Поражений, охоплений: Послѣшавши тѣды Иродѣ чѣда хвѣы, а сѣмне(н)емъ збѣденъ, вѣдаючи ижъ несправѣдливѣе... Іоанна оубѣлѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 905).

ЗБОЖЕ, ЗБОЖЬЄ, ЗБОЖЬЄ, ЗБОЖЯ, ЗБОЖА, ЗБУЖЕ, ЗБѢЖЕ, СБОЖЕ с. 1. (*хлібні злакові рослини*) збіжжя: Его Милост... // ...тый сѣла в мене ѡтнал и которое збоже свое малом... посеаное... тоє збоже мое на себе пожати казал (Берестя, 1512 *АС III*, 97-98); иншее збоже повозили, а иншее жнѣт и жнѣчи на возы берѣт (Острог, 1546 *АС IV*, 503); а коли выседить маеть жати є копѣ збожѣа (1552 *ОКЗ* 44 зв.); Было пакъ в' соуботоу второпрѣвою ишоль черезъ з'божа [черезъ паш'ню] и вытрѣгали оученици его класы и или (1556-1561 *ЛС* 232); в гумнѣх збожа в дворе два стоги жита, а сто коп пшеницы (1560 *АрхЮЗР* 8/VI, 94); которые слуги якобы прискочити мели къ нему на конѣхъ безъ дороги, черезъ збожѣе (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 272); Свѣато тѣжъ трѣтее на схѣдѣ рѣкѣ, кгда зберѣтъ вси збѣжѣа твои з пѣла (серед. XVII ст. *Хрон.* 100 зв.); ничого згола не заста(л) ве (д)ворѣ: ани быде(л), ани збожѣ, ани спрату домового (Житомир, 1650 *ДМВН* 197); Збѣжѣ. Frumentum. Ador (1650 *ЛК* 451).

2. (*зерно хлібних злаків*) збіжжя: отъ накладного воза купецкого по полугрошю, кромѣ збожа, а отъ коня продажного..., по два пенязи (Вільна, 1529 *РЕА I*, 167); на полѣрочѣ да(л) емъ г мацѣ збѣжѣа на хлѣ(б) и мацѣ пшеницѣ (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 20); Мы... ѡстатокъ долгу, скоро бы(х)мо збо(ж)ѣ продали, заплати(т) ѡбѣщали (Володимир, 1580 *ТУ* 183); на которо(м) [возѣ] збо(ж)ѣа было: жита коло(д) три, пшеницы по(л)торы колоды меры жити(р)ское (Житомир, 1583 *АЖМУ* 54); пани татияна малы(н)ская при(с)лавши на

торгъ збожа того(ж) казала колодѣ до бра(т)ства взети (Львів, 1621 *ЛСБ* 1049, 1 зв.); И(з) того позволяю дочкамъ мои(м) тро(м),... по три ко(р)цы збожа то є(ст) пшеницы,... су(р)жицы и жита (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 471); видело(м)... збожа ро(з)ма(и)того: жита, пшеницы, ѡ(в)са и и(н)шихъ рече(и) немало побрано (Житомир, 1650 *ДМВН* 209).

ЗБОЖНОСТЬ ж. (*стп.* zbożność) 1. Побожність: Што пристойнѣйшого, што оказалшого и надѣ вшелякую збожність побожнѣйшого єсть? (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 347); бѣдѣтъ лѣде самолюбцы,... здрѣдцы,... маючіѣ поставѣ збѣж'ности, ѣле моцы са єѣ запираючіѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 1017).

2. Благочестя, праведність: Щѣ тежъ ѡ побѣжности трѣба прекладати; Слѣхи слѣшнѣ оукрѣвши, ѡ чо(м) волю дати. Абы явне ѡныи тѣе ѡгладали, И збѣжности дѣлѣ твои(х) свѣдо(ц)ство выдали (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15).

ЗБОЖНЫЙ прикм. (*стп.* zbożny) 1. Побожний: И тѣтъ зайсте мнѣманіє єсть збѣжное, и хрѣстіан'ской надѣѣ не прѣтивное; ѣле на сѣмъ мѣстѣ не правдѣвое (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 451).

2. Благочестивый, праведный: И єсли тѣды мѣвит', же істность взѣлѣ, присмотри(ж)-ми са, ѣко єсть не збѣжное и не Хрѣстіанское роздмѣніє и вѣра (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 243).

ЗБОЖЬЄ див. **ЗБОЖЕ**.

ЗБОЖЬЄ див. **ЗБОЖЕ**.

ЗБОЖЯ див. **ЗБОЖЕ**.

ЗБОЖА див. **ЗБОЖЕ**.

ЗБОЙЦА, ЗБУЙЦА ч. (*стп.* zbojca) розбійник, розбишака: того зрадцу и збойцу зятя твоего, брата нашего, намъ на шію выдалѣ со всею братьею (Вільна, 1509 *АЗР II*, 62); то зле є(ст) ижъ таа дорога полна єсть збойцовѣ (к. XVI ст. *Розм.* 37 зв.); а ѡнѣ... рѣклѣ и(м): ѣко на збоуицѣ вѣшлисте з ме-

ча́ми и з кѣйми пойма́ти ма (поч. XVII ст. *Проп. р.* 92); Хто не вхо́ди(т), повѣда двѣрми до двѣрѣ ѡвчого але ѣнѣды вска́кдѣтъ, то́тъ зло́дѣй е́сть и збо́йца (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 198); Котрого то през Крестъ и на смерть сказали: И межи збуйцами повѣсити дали (Львів, 1630 *Траг. п.* 170); ѡ(т)повѣди(л): я ѣжъ єдинѣмъ чо́вникомъ по мо́рю люде(м) шкѣдѣ чиню, збо́йцею мене называ́ють, а ты Алексáндре, такъ мнѡгими ѡкрѣтами то́ежъ чѣнишъ, а Крѣлемъ тебе называ́ють (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 945); **збойца морской** — пірат: Пішетъ Плюта́рхъ ѡ вели́комъ Алексáндрѣ кото́рый пойма́вши єди́ногѡ збо́йца мо́рскогѡ, пыта(л): Чомѣ бы по мо́рю такѣи шкѣды люде́мъ чини(л) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 945).

ЗБОКУ, ЗЪБОКУ *присл. 1. (з боковой стороны)* збоку: Кто те́ды хо́че(т) оумѣти тѣи Кроу́ги водѣти, вѣдай то ѣжъ звѣрхѣ пора(д)ко(м) напісаны двана(д)ца(т) кни(ж)ни(х) м(с)цей, на обо(х) стра́нѣца(х)... а збо́кѣ за(с) крѣгѡ(в) де́ве(т)на(д)ца(т) (Острог, 1612 *Час. Табл.* 315 зв.); въ-посро́дѣ церкве ставленѣй былъ столъ, на немъ... крестъ, и свѣчки, и лампы; ниже мало, якобы зъ боку, ѡронъ и царъ на немъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 699); Киѡтъ на(и)бо(л)шы(и) ѡ пя(т)и вежа(х) на ве(р)хѣ и зъбоку двѣма (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 14); А двѣри оурубѣилъ зъбо́кѣ // и мешка́ньче́кѣ со́бѣ почѣнилъ в немъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 14 зв.-15).

2. Не прямо, не відкрито, хитро: его м(л)... слышачи такову збоку на (з)мове зъ стороною позваною учиненую и занесеную протестацию... протестовалъ (Київ, 1643 *ДМВН* 247).

3. *У знач. прийм. (з дав.) а (виражає протестові відношення (вказує на місце знаходження чого-небудь)* збоку, біля, поруч: Криско...продал ниву свою // власную, никому не заведеную на селищи збоку Денисовой, Мит-

кови за золотых три (Бориспіль, 1638 *АБМУ* 24-25); **6)** (*виражає об'єктні відношення*) збоку, поруч: повсталъ Іоанаѡанъ, и сѣлъ Авенірь збо́кѣ садлови (серед. XVII ст. *Хрон.* 226).

ЗБОЛЕЛЫЙ, ЗБОЛѢЛЫЙ *дієприкм.*

1. (*змучений горем, стражданням*) зболѣлий: Пла́чте хо́рыи, пла́чте та́жко зболѣлые (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 7);

(*змучений фізичним болем, хворобою*) зболѣлий: Трафилоса в'по́ль доро́ги же́на зболѣлаа та́жкою крѣва́вою не́мочю (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 296, на полях); Прета́жко(ст) го́ркои скорби до(м) бѣ́дно стрѣхлѣлы(и), **О**пѣсти твоѣ ма́рны(и) гма(х) ѡкрѣтне зболѣлы(и). Неха́й а ѡка́анный, неха́й оумира́ю (Львів, 1631 *Волк.* 12); Бѣ́дѣчи абѡ́вѣ(м) ба́рзѡ зболѣлы(м), допѣсти́лъ себе нести (Київ, 1637 *УЄ* *Кал.* 107).

2. *У знач. прикм. (змучений фізичним болем, хворобою)* зболѣлий: панъ Михал Лисовицкий,... зболелый и схорелый, а праве напо́лы живѣй, противко... пану Алеќсандрови Мака́рскому... жалостне ся сведчи́лъ и протестовалъ (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 8/III, 595).

3. *У знач. ім.* Зболѣлий, -ого; хворий, -ого: мѣлъ в' Реестрѣ в' па́мѣти всѣхъ бедныхъ зболѣлыхъ (Вільна, 1620 *Лям. К.* 7); ба́рзѡ при́кро то быва́еть зболѣломѣ, з' до́мѣ выходѣти, а хорѡ́бѣ свою... показовати (Київ, 1637 *УЄ* *Кал.* 107).

ЗБОЛЕНЕ *с. (стп. zbolenie) (відчуття болю, страждання)* бо́лість: Я́зѡ, привременное страда́ніє и смѣщеніє тѣ́ла, хорѡ́ба, ко́рѡткое зболе́(н)є тѣ́ла (1627 *ЛБ* 160).

Див. ще ЗБОЛЕНІЄ.

ЗБОЛЕНІЄ *с.* Те саме, що **зболенє**: Не́мо́ч' єсть, до́лгогѡ ча́сѣ боль, а хорѡ́ба, ко́рѡткое зболе́ніє тѣ́ла (Київ, 1637 *УЄ* *Кал.* 795 зв.).

ЗБОЛѢЛЫЙ *див. ЗБОЛЕЛЫЙ.*

ЗБОРГОВАТИ *дієсл. док. (кому і без додатка) (опинитися в боргу перед ким-*

небудь, стати зобов'язаним кому-небудь у чомусь) заборгувати: Хотя се то зъ ними братаемъ и на папежа,... згажаемъ, не зборговали, але рыхлѣй бы нѣмое быдло (яко насъ называютъ) до обору своее загнали! (Вільна, 1595 Ун. гр. 147); И Духови Св.... тии на все смѣлыи мѣшанцы въ томъ разѣ не зборговали, гды вырокы его ...зневажити поважилися (Київ, 1621 Коп. Пал. 689).

ЗБОРЖІТИ, ЗБОРЖІТИ дієсл. недок. Квапити: арргоpero збожіті (І пол. XVII ст. Своб. 26);

спішити: deproporo зборжіті (І пол. XVII ст. Своб. 26).

ЗБОРИСКО с. 1. (зібрання людей в якому-небудь місці з певною метою) зборисько: Стефанъ абовѣмъ св. на збориску образоборцовъ стоячи... не одного толко біскупа Римского вспоминаеть, але и другихъ патріарховъ (Київ, 1621 Коп. Пал. 564); Часъ оного: Былъ оучачи Іисъ в' єднѣмъ зъ зборискъ в' сѣбѣотѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 664).

2. (молитовний будинок у євреїв) синагога: Иисусъ Христосъ мовить... иле ся Церковь... отдѣляетъ отъ Збориска, то есть о той церкви своей, которую самъ мѣлъ уфундовати (Київ, 1621 Коп. Пал. 376); Звѣчай... Жидове мѣли, на Празники, и в' Шабасъ до зборискъ, або якъ теперь зовѣтъ до шкѣлъ збираѣтсѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 666).

3. Перен. Вмістилище, пристанище: сама натѣра товаришкою єсть бѣсѣмъ и дѣхомъ злѣсти, такъже Аггелѣмъ и Дѣхъ стго: єсть зборискомъ шатана, и церковю Дѣхъ стго (Вільна, 1627 Дух. б. 266).

Див. ще **ЗБОРИЩЕ**.

ЗБОРИЩЕ, ЗБОРЫЩЕ, СБОРИЩЕ с. 1. (зібрання людей в якому-небудь місці з певною метою) зборище: выстерѣгайтесѣ людиє бо выдавати ва(с) боудоу(т) на сонмы

и на зборища(х) (1556-1561 ПЄ 50); за ни(м) шѣли оучнцы є(г). а коли была соубота, почаль на зборыще(х) оучити и(х) (Там же, 146 зв.); Єще арїанове в' коста(н)тиньпѣлю мѣли свою схадзькѣ абѣ зборище (XVI ст. УЄ № 29519, 280).

2. (група людей з якою-небудь спільною негативною ознакою) зборище: ганить синоподъ берестейскій, не синодо(м) его але зборищемъ каменичнымъ зовѣчи, вл(д)кы шацоуетъ // и(з) иншими дѣховными и свѣтскими осѣбами (Острог, 1598-1599 Апокр. 70-70 зв.); Хотяй едно поровнати першыхъ святыхъ соборовъ науку,... // ...с твоимъ осмымъ Трыденскимъ зборищемъ (Слуцьк, 1616 АрхЮЗР 1/VII, 268-269); нехѣй в' потѣпѣна станетсѣ зборище жидѣвское (Львів, 1642 Час. Слово 277 зв.); Іѣанъ стѣй назывѣеть мѣремъ бѣрлѣви(м) зборища геретѣцкѣи (Чернігів, 1646 Перло 137).

3. (молитовний будинок іновірців) божниця: нѣчого не зостало божницѣмъ поганѣскимъ, и зборищѣмъ еретѣцкимъ; тѣлко тѣмность, въ котѣрой блѣдѣтъ яѣо слѣпцы (Почаїв, 1618 Зерц. 56).

Див. ще **ЗБОРИСКО**.

ЗБОРИЩОВЫЙ прикм. Який стосується синагоги: пришѣлъ нѣхто ѡ(т) прелѣжѣного // зборищового, мѣвачи ємѣ, ижъ оумерла дочка тѣва, не наприкрѣйсѣ Оучѣтелеви (Київ, 1637 УЄ Кал. 622-623).

ЗБОРНЫЙ прикм. (на якому збирається велика кількість людей з певною метою) збірний, спільний: проси(л) ѡны(и) врадни(к)... абы ту(т) въ я(р)маро(к) тепере(ш)ни(и) збо(р)ны(и) росказа(л) вывола(т) дѣла ведомости жебы ко(ж)ды(и) хто(ж) ко(л)ве сезде на я(р)ма(р)ку ѡбывателе(и) ка(ж)дого стану... веда(л) (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 38); поменены(и) ѡте(ц) прѣтопопа володѣме(р)ски(и)... на я(р)ма(р)ку тутошнѣ(м) // Володѣме(р)скомъ збо(р)номъ

з книгами,... се бавячи, межи и(н)шими книгами книгу рускую,... велебному ѡ(т)цу Євля(м)пиеви Обла(м)пскому прода(л) бы(л) (Володимир, 1638 ТУ 306-307).

♦ **субота зборная** див. СУБОТА.

Див. ще ЗБОРОВЫЙ.

ЗБОРОВЫЙ прикм. (стп. zborowy) 1. (який стосується протестантизму) протестантський: Але речѣтъ Арїанинъ... ѡ глѣпче, и Дѣа Ба в' собѣ не маючїй єретиче. Гдѣ тї роздѣмъ, и ро(з)трѣпность ро(з)сѣдкѣ; На вѣкладехъ Сѡцина, Чеховича,... и ѣны(х) ремесниковъ... и на ѣхъ оустѣвахъ зборѣвыхъ полагаѣте (Київ, бл. 1619 Аз. В. 28);

у знач. ім. (послѣдовник протестантизму) протестант: По нѣмъ зѣра(з) повстѣлъ... оучень єгѡ Кѣлвинъ, и переницовѣлъ наѣкѣ мѣстра свѣго Лѣутера, котѣрю тепѣрь держѣтъ Зборѣвый, штѣ са назывѣють Євангеликѣми (Київ, бл. 1619 О обр. 34).

2. Те саме, що зборный у 2 знач.: ѡ(н), препомѣнивѣши повинѣности своѣ(и) купе(ц)кои,.. тутъ у Володимери подѣ ча(с) ярѣма(р)ку зборѣвого недавно прошѣлого... товари пѣна єго заарешѣтовѣлъ, же ѣхъ вѣ ярѣмарѣкъ спродати не моглѣ (Володимир, 1613 ТУ 253).

ЗБОРОНИТИ дієсл. док. (кому, чого) Заборонити: ино я, с побожности хрестиянское и з зычливости, маючи з отцем того Ивана повинѣность и захованѣ скревное, оному мешканѣя при мне не зборонилѣ (Луцьк, 1600 АрхЮЗР 1/VI, 280); А коли вѣдлѣгъ звычѣю хотѣлѣ войти до єй комѣры, зборѣнилѣ ємѣ оцѣ єй (серед. XVII ст. Хрон. 185 зв.).

Див. ще ЗБОРОНЯТИ.

ЗБОРОНѢНЬЄ с. Заборона: Прѣткновѣнїє: Перешкѣда, поткнѣ(н)є, зборонѣнѣ, згорше(н)є (1627 ЛБ 96).

Пор. ЗБОРОНИТИ.

ЗБОРОНЯТИ, ЗБОРОНАТИ дієсл. недок. (що і без додатка) (не дозволяти робити,

здійснювати що-небудь) забороняти: ѣхъ милости увѣзѣлъ и вѣ держанѣе спокойне подѣлъ... у шесть пляцов в замку Луцкомѣ и вѣ месте,... зо всеми пожитки,... и належностями, чого ни-хто нигде такѣ ѣѣханѣя и подѣня ничимѣ не зборонѣлъ и противко декретѣви... жѣден противѣнѣ не былѣ (Луцьк, 1574 АрхЮЗР 8/VI, 410); Головецкомѣ из громадою вшиткою росказую... абысте не были противко томѣ зѣпорними же хочет той поп церковѣ с того мѣсѣя на иншее перенести... абы жѣден княз и хлоп того не зборонѣлъ (Самѣр, 1582 Свѣнц. 75); ѡ(т)-рѣкѣю, или ѡ(т)рицѣю: наѣѣю ѡ(т)мѣнѣю, зборонѣю (1627 ЛБ 146); То мовитѣ г(с)дѣ бѣѣ єврейскїй, пѣсти лю(д) мой, абы мнѣ офѣровѣлъ. А єсли // єще зборонѣєшъ и задержишъ ѣхъ, ѣто рѣка моѣ бѣде на полѣ твоѣ (серед. XVII ст. Хрон. 85 зв.-86).

Див. ще ИЗБОРОНАТИ.

ЗБОРОНЯТИСЯ див. ЗБОРОНЯТИСЯ.

ЗБОРОНЯТИСЯ, ЗБОРОНЯТИСЯ, ЗБОРОНАТИСА, ЗЪБОРОНЯТИСЯ дієсл. недок. (чому, чого і без додатка) (не погоджуватися що-небудь робити) відмовлятися (від чого), противитися (чому): А кого бы брата выбѣрали на старѣ(и)шинѣство а ѣнѣ бы сѣ зборонѣлъ безѣ причинѣ слѣдѣщее винѣнѣ дѣти три бѣ(з)мѣны воскѣ (Львѣв, 1586 ЛСБ 71); Для чого потомѣ и на синоде зѣборонѣлися зо всеми видѣти и зѣ владыкою Луцкимѣ о то справѣ метѣ? (Вѣльна, 1599 Ант. 887); Але єсли бы сѣ мѣлѣ зборонѣти, маѣ(т) бѣѣти кѣра(н) винѣю цѣркѣвною (Львѣв, 1603 ЛСБ 384); позываю(т) // на тепѣрешные рѣчки ѡ то и(ж) вѣ(л)мо(ж)-ность вѣша под(д)ѣного на (и)ме Коновѣла... вѣда(т) не хочѣте и ѣвше(м) сѣ зборонѣєте... котѣрого под(д)ѣного на невѣда(н)є... поведѣвая сторона шаѣде(т) сѣбе... на пѣ(т)со(т) гривѣнѣ монѣты и личбы по(л)ское (Кременѣць, 1619 ЦДІАЛ 765, 1, 5, 1-1 зв.); Лѣчѣ гдѣ бискупѣве Римскїи почѣли собѣ тѣи

титулы привлащати за право на зверхность единовладства, Грекове ихъ тыми... титулами здобити зборонялися (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 505); панъ Киевъски(и) сѣмъмѣ певнѣю... ѡ(т)далъ а пятисотъ золотыхъ... ѡ(т)дати... теперешнемѣ поводови зборонялься (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 147 зв.); панъ Лакгановський збороняль се тое справедливости учинити и не учинилъ (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 71); брѣтїа... его... до монастырѣ ѡ(т)провѣдивши, брѣтїи ѡ(т)дали; чѣго сѣ ѡ(н) зборонѣль (серед. XVII ст. *Кас.* 53 зв.).

Див. ще ЗБРАНЯТИСЯ.

ЗБОРОНЯТИСЯ *див. ЗБОРОНЯТИСЯ.*

ЗБОРОНАТИ *див. ЗБОРОНЯТИ.*

ЗБОРОНАТИСА *див. ЗБОРОНЯТИСЯ.*

ЗБОРОТИ *дієсл. док.* (кого) Збороти, перемогти: тогды котѣрїи бѣдѣ(т) в жи(до)в-ствѣ, нехай бѣжа(т) на гѣры, а если сѣ чѣе(т) кто мощны(м) быти абы зборо(л) шатана неха(и) достои(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 25).

ЗБОРЪ, ЗБЕРЪ, ЗЪБЕРЪ, ЗБИРЪ, ЗЪБУРЪ, СБОРЪ *ч. 1.* Майно, достатки: которые то пенези... взял... и ов збор, который яко матка, дитям своим ховала, // оный побравши, ве второк... з розказанья до него приехала (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 486-487); тые то насланъцы... //... ѡны(и) домъ протѣстѣющого зо вѣсѣмъ... зъберомъ... ѡсегнѣвъши,... протѣ(с)тѣющо(г) с тыхъ добръ... вибили (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103-103 зв.); по(д)даные зборы и субста(н)цию (и) ѡны(х) позабирали весполъ с правами (Житомир, 1649 *ДМВН* 186); по уступеню родичов з детъками,... увесъ збер и убозътво, которое было позосътало... в гумънах... // ...розобравшы, поделилисе (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 534-535);

прибуток, зиск: мно́го грѣшей з робѣты ка(ж)дого зби(р) ма́ю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 40);

(*досягнення, успіх*) здобуток: Вотѣйте, бы мѣлъ Сатѣрнѣсовыми Зѣмный оуружа́й чѣсы золотѣми Приѡздоблѣнный;... Ща́стѣ вѣ пожѣтю... Да́йте мѣ вы́рокъ зѣ оусть своѣихъ корѣльныхъ, Зычачи зѣровъ вѣ своѣи ене́рѣльныхъ Дѣѡцѣ́зи, ѡ(т)правлѣть щасли́ве: и свѣтоблѣ́ве (Львів, 1642 *Бум.* 8);

(*вид податку*) збір: А зо вѣсего зборѣ жидовъского идеть на ключъника на вели(к)де(н) копа гршъ (1552 *ОЛЗ* 178 зв.).

2. (*громада, група*) збір: то є(ст) збо(р) ве(р)ныхъ выбрѣны(х) (XVI ст. *КАЗ* 656, на полях); другой отрок, взлюбив домовую лежню,... глупских збор, игрцев корчмолюбных..., и в прожнѣсти вѣсѣ часы жития изнурити любячего (1615 *Виш. Поз. мисл.* 243); ста(л) ісѣѣа сего дне оу зѣбрѣ ты(х) котѣрїи ѡсвѣчѣни соутъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 127 зв.); **Ѡ** зѣв(р) або зѣбрѣна прѣзѣчноє котѣрому нѣкды на свѣтѣ не было подѣбное! (Там же, 264 зв.).

3. (*скликання членів організації, общини*) збір, зібрання: А прото какъ тыхъ часовъ бѣдете на соѣме в Лѣцкѣ, на зборъ и бѣдетли то в обычаи..., ижъ хто ѡ землю сѣ правѣеть, самъ не присагаеть, нижли светки ихъ присагѣ делаютъ (Петрків, 1527 *АС* III, 319); князь Андрей присылал к намъ сына своего..., поведѣючи,... абыхмо ємѣ тотъ рокъ на инший чѣсѣ ѡтложили, ѡсѣпѣвши ѣ великий постъ, на зборъ (Петрків, 1527 *АС* III, 319); я(н) поко(в)ски(и) ѡжалова(л)... мѣща(н) воло(ди)мѣ(р)ски(х) которые часу я(р)маро(ч)ного ѡ зборе не(дѣ)вно прошло(м) посту тепере(ш)него... по улица(м)... хо(д)и(л) якобы ѡни мѣли кѣва(л)то(м) на го(спод)ѣ єго... в ночи находити (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 73); потомъ взялъ полгакъ свой, с которымъ перед тымъ ездилъ на ярмарокъ до Володимера, на збор (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 375).

4. (*з'їзд представників християнського духовенства*) собор: ваша милость... секту

орианськую одправуючы... // не помнечи
ничого на суровость права посполитого...
смели и важилис... заложивши публичные
згромаженя албо збор, зъ инъшими ария-
нами одправуючы... секту арианскую за-
разливаю... розсевати и оною разныхъ за-
ражати (Володимир, 1648 *АрхЮЗР* 1/VI,
819-820); історикове церковныхъ... дѣвѣ...
описѣючи той второй Ефескій... зборъ...,
о аппеляціи нѣ однимъ словомъ зменки не
учинили (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 610).

5. Конфесія: Потомъ мещане места Луц-
кого и Жиды обоого збору: Рабанъского
и Караимского, зо всимъ посполитствомъ
чинили жалобу на тыхъ же // свовольни-
ковъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 112); в...
календарѣ... ѿ(т)цѣ папѣжъ григорій... ѿ(т)-
мѣнѣ... оучинилъ... для того, абы с позво-
ленъемъ восточной цркви и нѣкоторыхъ
заходныхъ зборѣвъ, котѣрые са ѿ(т) него
оторвѣли, свою... власть ствердѣти... былъ
мѣгль (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 47 зв.);
повюзъ его у хыжу густьскую — то то есть
церковъ святая и зъбуръ есть хрестяну-
мъ (XVI ст. *НС* 160); А наконецъ смѣють нѣ-
которые и то мовити, ижъ зборы еванге-
лицкіе ближшіе суть вѣрѣ... церкви Вос-
точное съ церымоніями своими, анижли
Рымляне (Вільна, 1608 *Гарм.* 170); антѣхристъ
війде з геретѣцкихъ зборѣвъ и захо(д)ныхъ
краѣвъ (Чернігів, 1646 *Перло* 137 зв.).

6. (молитовний будинок іновіріців) божни-
ця: теды они,... позывають на всказане на
васъ таксы тое и винъ правныхъ,... тудеж
до прислухання забороненя верностямъ ва-
шимъ таковыхъ академій блюзнірскихъ...
без позволеня Речипосполитое выставле-
ныхъ школ и зборовъ противко костелови
Божему (Володимир, 1640 *АрхЮЗР* 1/VI,
759); про то судъ головный... наказуетъ,
абы позванный панъ Ерій Чапличъ зборъ
тотъ арианский въ Киселине,... зъ кгрун-

ту знеслъ и напотомъ никгды не реставъ-
ровала (Люблін, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 795);
Єретичеськихъ книгъ не читати, до Зборѣвъ
їхъ не ходѣти и Казана не слѣхати (Львів,
1646 *Зобр.* 37 зв.).

ЗБОРЫЩЕ див. **ЗБОРИЩЕ**.

ЗБОАТИСА дієсл. док. Злякаться, пе-
релякаться: Сщѣнни(к) // хотѣлъ дѣти знѣ-
ти люде(м), и збоавса бо было бы забѣйст-
ва немѣло (1509-1633 *Остр. л.* 131-131 зв.);
не знашлѣ тѣла его, а кровъ знашли и якъ
ка́мъ(н) иссѣласа, збоалиса, и вѣшли по-
вѣдаючи вши(т)кымъ (XVI ст. *УС* № 29519,
162 зв.); такъ же вѣдѣлъ Жѣдъ и збоалъса
ба́рзо (Київ, бл. 1619 *О обр.* 26); пр(о)ркъ
ѿны(х) жлѣнѣровъ до самарѣи запровадилъ:
где прише(д)ши,... межи непрѣате(л)скими
коша́ми себе бѣйти обѣчили, такъ са збоа-
ли, же для стра́хѣ на землю попадали (поч.
XVII ст. *Проп. р.* 189); войшли въ пѣчь рос-
палендѣю, семъ разъ по(д)паландѣю, на́мнѣи
са не збоавши, а́нѣ оустрашѣвшиса (Київ,
1637 *УС* *Кал.* 833).

ЗБРАНЕНИЕ с. (цсл. възбранение) за-
борона: На то отвѣщаем тако: сие бо збране-
ние бѣгати в горы иноку нѣ есть Златоусто-
го; то самым им покажем (1615-1616 *Виш.*
Поз. мисл. 240).

ЗБРАНЯТИСЕ див. **ЗБРАНЯТИСЯ**.

**ЗБРАНЯТИСЯ, ЗБРАНЯТИСЕ, ЗБРА-
НАТИСА** дієсл. недок. (стп. zbraniać się)
(чого, перед ким і без додатка) ухилятися,
відмовлятися (від чого): Пакъ ли бы тежъ...
на раде таковыхъ переставаячи... и того
збранятися будешъ... богомолца своего
верного взгордишъ (Рожанка, 1598 *Л. Пот.*
1029); Лоуциферъ,... прибрѣвши тоеижъ
мысли а́ггловъ тѣе оучинѣти збрана(л)са
(поч. XVII ст. *Проп. р.* 40 зв.); я... яко ду-
ховная особа,... до звирхнийшихъ особъ
розсудку... справоватись перед... паном
подвоеводимъ збранялсе (Житомир, 1618

АрхЮЗР 1/VI, 457); Нехай бѣдетъ воля в томъ Бѣа стого. А я не збраняюся, стлю, того (I пол. XVII ст. *Рез.* 178); которо(г)[о] [акту]... панъ комо(р)никъ читати не хотель и (з)браняльсе (Київщина, 1639 *ККПС* 289).

Див. ще **ЗБОРОНЯТИСЯ**.

ЗБРАНАТИСА див. **ЗБРАНЯТИСЯ**.

ЗБРАТАТИСА дієсл. док. (з ким) (близько здружитися, виявити до когось братні почуття) збрататися: то ёй нешлахе(т)ной мѣре дѣти, котрій... ба(р)зо са с ними збратали, и стоваришили (XVI ст. *УЄ* № 29519, 231).

ЗБРИДЗЕНЄ с. (смп. *zbrzydzenie*) огида, відраза: Вспомнимъ и мы, лечъ невчасъ его напоменѣа. Поднебѣню нѣшемъ гѣркѣи з' збридзѣна (Вільна, 1620 *Лям. К.* 11).

ЗБРИДИТИ дієсл. док. (ким кому) Викликати огиду (у кого), збридити: Хотѣ(л) онъ бѣ(з)бѣжнѣи збѣйца вѣе(с) рѣжай то(т) з'гладити... або принамнѣ(и) зопсовати и заразити жебы и(м) собѣ з'бриди(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 40 зв.).

ЗБРИДИТИСА дієсл. док. (ким, чим) Згидувати, збридитися: по(д) Нѣбомъ все што око видить... хто(ж) са нѣмъ... не збриди(т) (Вільна, 1620 *Лям. К.* 24); захарѣи..., гонѣрами и рѣскошами свѣта того збридѣвшиса в поущѣ ѡ(т)ишо(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 254 зв.); ходѣлъ оубрѣканы(и), оумазаны(и)... же са ни(м) ѡцѣ... збридити... могль (серед. XVII ст. *Кас.* 50).

ЗБРИДНУТИ дієсл. док. (кому) Стати бридким, збриднути: Не по(до)ба(и)са собѣ з способности або довѣпнѣ твоѣго жебы(с) не збридлѣ бѣгѣ (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 16).

ЗБРОДЕНЬ ч. (смп. *zbrodzień*) злочинець: заходніи отцеве на Вигиліа, такъ великого збродня і отцеубійцу... кровію Христовою не подписовалися (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 739); яко тежъ духовных особъ килку,...

оних зброднюв лагодными словы, абы... такого кѣвалту не чинили, упоминали, киями и каменми побили (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 687); року 796 наступилъ на папѣжство Бонифаціушъ шестѣи, збродень і ліотръ великій (бл. 1626 *Кир. Н.* 23).

ЗБРОДНЬИЙ прикм. у знач. ім. с. р. **збродное** — злочин: я зо всіми товаришамы естесмы готовы Ганского, яко принцыпала тоее все справы поприсягнути, ижъ што колвекъ есмо такого збродного чинили, то все за побудкою... его (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 111).

ЗБРОДНЯ ж. (смп. *zbrodnia*) злочин: просиль и домовлялься, абы тые то злочинцы... за такые злые поступки и збродни ихъ, срокгимъ караньемъ на горле караны были (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 110); А зажъ Диоскоръ, патриарха Александрейский, который... местцемъ былъ зацнейший, нижъ апостатове владыкове..., межы иншими зброднями и ереси своими... на старшего своего кинулъ (Вільна, 1599 *Ант.* 563); а варуючи им то, иж люди места оног... никгда нияких збродней и заченок с панствы прилеглыми..., чинити не могут (Варшава, 1605 *ЧИОНЛ* XIV-3, 110); и та(к) збро(д)нѣ... не(з)носны(и) чинили, ѡ(т)ца митрополитового челя(д)ника Петра на штуки ро(з)сѣкли (серед. XVII ст. *ЛЛ* 168).

ЗБРОА див. **ЗБРОЯ**.

ЗБРОИКА ж. Обладунок: побра(но)... // поясы рема(н)ные, збройки розмаитыми послѣшци, шолькомъ вышиваные (Луцьк, 1573 *ТУ* 154-155).

ЗБРОИТИ дієсл. док. (смп. *zbroić*) (що) наброїти, нашкодити, натворити: еще што го(р)шого зброили ижъ де(и) будучи тебе в ыме(н)ю на местцу анѣдрѣа чо(л)га(н)ского (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 79); манѣсѣа што та(к) злѣго зброи(л), сѣтвори(л)

лоукавое пре(з) очѣма гнѣма (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 208); Штожъ такъ великого и нѣколи въ церкви... небывалого зброилъ Фотій, же ся такъ отцеве тіи... на него подписовати мѣли? (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 738); Вѣны истѣзѣю: карѣ, сѣжѣ. прѣстѣпки, вивѣдѣюса ѡ томъ што кто збрѣилъ (1627 *ЛБ* 15).

ЗБРОІНЦА ж. Арсенал зброї, споряджен-
ня: armamentaria зброїница (I пол. XVII ст. *Своб.* 26).

ЗБРОЙНЕ, ЗБРОЙНѢ (смп. zbrojnie)
збройно: также бы твоя милость казалъ
имъ поготову быти, коннѢ а збройнѢ (Кра-
ків, 1524 *АЗР* II, 156); Староста тежъ ѡка-
залъ дрѣги(и) почотъ драбо(в) же да(в-
неи)шихъ которые тамъ по(д) его моцью
слѣдили шестьдесятъ ихъ збро(и)не (1552
ОЧерк. 3. 16); рече юда къ жѣдо(м) зберѣте
собѣ... войско великое, а вши(т)ко жо(л)нѣ-
ре абы в желѣзѣ и збройне съ мною ишли
(XVI ст. *УС* № 29519, 39); еслѣ бовѣмъ
страхъ Бжѣй ховаемо въ сѣрдца(х) нашы(х),
и распаматывана ѡ смѣрти въ дѣши ѡбно-
сити бѣдемъ: бы те(ж) и всѣ бѣсы на насъ
збрѣйне боювали, жаднымъ спѣсобо(м) шкѣ-
дити намъ не змогѣтъ (Львів, 1642 *Час.*
Слово 278 зв.).

Див. ще ЗБРОЙНО.

ЗБРОЙНО, ЗБРУЙНО присл. Збройно:
кназемъ Сонкѣшковичомъ... казали на
тоеж мѣстцо коню, а збройно тагнѣти, без
каждого ѡмешкана (Львів, 1537 *АС* IV, 87);
на тое мѣстцо,... водле ѡставы... конно, а
збройно ехали (Вільна, 1541 *АС* IV, 288);
намъ с тыхъ имене(и)... слѣжбѣ вое(н)нѣю...
ко(н)но збро(и)но слѣжити маю(т) (Миляно-
вичі, 1572 *ЖКК* I, 38); которые то при(н)ципа-
ловѣ... ко(н)но збрѣ(и)но и пешо... ѡ године
двана(д)цато(и)... до за(м)кѣ припѣ(с)тили
(Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 40 зв.); Въ
томъ Мѣрсъ збрѣйно ставѣетъ (Київ, 1646

МІКСВ 374); Препоясавши тѣды двѣ мѣчѣ
его на шѣты свои иналь коштовѣти, если
бы збрѣйно могъ ходѣти: бо не мѣлѣ такъ
ходѣти (серед. XVII ст. *Хрон.* 220).

Див. ще ЗБРОЙНЕ.

ЗБРОЙНЫЙ прикм. Збройний, озброе-
ний: отецъ Феодосій... зѣ... людомъ збро-
йнымъ... // ...хочетъ дей у столицу епископи
Володимерское... уехати и еѣ осести (Луцьк,
1565 *АрхЮЗР* I/I, 7-8); довѣдалиса о лю-
дѣ слѣжѣбномъ збрѣйномъ ижѣ естѣ пого-
товѣ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 50); Црѣ
...казалъ стати збро(и)нымъ жолнѣромъ
зѣ добытыми мѣчами (поч. XVII ст. *Пчела*
5 зв.); Кнѣзѣ Кѣфского... Володѣмеръ, зѣ
кона // мѣжне вѣсѣдивши, поимѣлъ звѣзѣлъ
и збрѣйного до свѣгѣ войска привѣлъ (Ки-
їв, 1623 *МІКСВ* 69-70); А тѣи антихристѣ:
зберѣ себѣ великое войска збрѣйное, зо
всѣхъ нѣродѣвъ погѣнскихъ (Чернѣгів, 1646
Перло 138 зв.); Пѣрсовѣ..., всѣ зѣ великимъ
гѣрмомъ зѣбрѣйни на кони вѣсѣвши стигали
Алексѣндра (серед. XVII ст. *Хрон.* 421 зв.);

У знач. ім. Озброений, -ого: некоторые
пановѣ светскіе зѣ великою личбою зброй-
ныхъ,... пострахи и погрози ѡтцомъ згро-
мажонымъ чинили (Вільна, 1597 *РИБ* XIX,
188).

ЗБРОЙНѢ див. ЗБРОЙНЕ.

ЗБРОЯ, ЗБРОА, ЗБРОА ж. 1. (зѣря-
дѣя для нападу або оборони) збрѣя: здоби-
чу немалую войско... взяло: зброй большѣ
двухъ тысячъ (Вільна, 1564 *АЗР* III, 134);
ма(л)жонокъ мо(и) с тымъ же братомъ сво-
имъ... на ве(ч)ны(и) дѣ(л) мелѣ... кле(и)ноты
пе(р)ла ла(н)цухи шѣты зѣброю ценѣ медѣ
(Варковичі, 1572 *ЛНБ* III, 4071, 32 зв.); мыш-
лю, абы и до ѡны(х) краи(н) которы(х) для
далеко(с)ти грани(ц) збрѣя и стрѣлы ли-
то(в)скіе досегнути не могли, слава досѣ(г)-
нула (1582 *Кр. Стр.* 15); Томѣ кѣвалѣтъ и
грозѣа збрѣа, не мѣжетъ нѣгды зѣпсовѣти

по́кба (Львів, 1591 *Просф.* 68); Вѣдаючи то пребезако(н)ный Іюда, теды штонаиры(х)-лѣ побѣжа(л) до старѣшинѣ жишовьски(х), абы слоуги свои послали к з'брои и(з) свѣтло(м) (XVI ст. *УЄ Трост.* 57); они з́ара(з) не до збро́и и стрѣльбы, ани до троу(б) оудали́са, бо того чиніти нѣкг(д)ы не звѣкли для б́га сво́его (Дермань, 1604 *Охт.* 10); таа война не збро́ею але розво́мо(м) скончы́ласа (поч. XVII ст. *Проп. р.* 286); Коза́к нѣма́ючи нѣ збро́и, нѣ шиша́ка, Стига́е(т) Та́тарь: бы мо́глъ допа́(с)ти Лоша́ка (Київ, 1622 *Сак. В.* 39); Ордѣ́їе: Мѣ́чъ, брѣ́нь, збро́а (1627 *ЛБ* 153).

2. (споря́дження во́їна) збу́ря: Староста тежѣ ѡказалѣ дрѣ́ги(и) почотѣ драбо(в)... которые тамѣ по(д) его мо́цью слѣ́жили... по два копи(и)ники в зброахѣ... а по ѡсми стрельцовѣ з рѣ́чницами з мечи (1552 *ОЧерк.* 3. 16); Пахоло(к) га(в)рыло се́менови(ч) на не(м) збро́я бляховая (1567 *ЦНБ Лит.* 16, 3, 91); Вѣсе́ордѣ́їе: Зѣ́полнаа збро́а (1627 *ЛБ* 22); меновите взято... // ...рыш-тѣ́нъкѣ до во(и)ны нале́жачого то е́сть збро́я зъ зарѣ́кавями зъ шиша́ками з наколе́нька-ми (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 105-105 зв.); на то́мъ Ко́ню Аѓглъ Бѣ́йи в' тѣ́лѣ лю(д)-ско́мъ, збро́а на не́мъ о́гненаа (Черні́гів, 1646 *Перло* 14); побралѣ да́видъ збро́и зо-лотыи кото́рыхъ мѣ́ли слѣ́ги адразеро́вы цр́а сѣ́вскогѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 253).

3. Збу́ря, упря́ж: И тежѣ дей вѣ мѣ́щанѣ нашихѣ ко́ни на поли и збро́и отнимае́ш и за то дей на нихѣ ви́ны бере́шъ (Ві́льна, 1523 *АЮЗР* II, 132); А сы́ну мо́емѣ, кна́зю Дми́трию, ѡтпи́сую шѣ́бѣ собо́лю,... збро́а сребренаа на ко́н, ѡ́зда, поперси́ны (Володи́мир, 1547 *АС* IV, 564); я Рома́н Ѳе́доровичъ Санкѣ́шко... да́рую... ко́ни ѡ́здныи и воз-ники..., кро́мъ збро́и... кна́гини Але́ксандре Гре́горовне Хо́дкевичовне (Горо́док, 1561 *АС* VII, 63); Приѡздобла́ютъ е́гѡ [ко́ня] брѣ́-

ню́, то е́сть збро́ею и ки́рисомъ (Ві́льна, 1627 *Дух. б.* 215).

4. *Перен. (засі́б для дося́гнення чо́го-небу́дь)* збро́я: а прото и(м) да(л) мо(ц)ню́ збро́ю то е́(ст) вѣ́рѣ стѣ́ю (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 95); та́къ мо́лачиса Г(с)дѣ́, бере́тъ з' нѣ́ба збро́ю Дѣ́а, ѡ кото́рыхъ Ап(с)лѣ́ мо-вить (Ві́льна, 1627 *Дух. б.* 212); на ко́ждо(м) мѣ́стцѣ́,... мо́літвы я́ко найга́ртѡвнѣ́(и)ше́е збро́ѣ... за́жѣти мо́же(м) (Київ, 1634 *МКСВ* 313); Бере́тъ ѡхѡ́тне дѣ́хѡвню́ збро́ю: Иде́тъ до бо́ю (Львів, 1642 *Бут.* 10 зв.); Збро́а ва́ша и ѡрдѣ́їе,... Вѣ́ра непо́колѣ́ймаа (Черні́гів, 1646 *Перло* 46); *Образно:* братіе... обле́цѣ́теся в зу́полную збро́ю Бо́жую, бы́сте мѣ́ли ста́ти проти́вко заса́дкам бисовскимѣ́ (Ві́льна, 1600 *Катех.* 80).

ЗБРО́А *див. ЗБРО́Я.*

ЗБРУ́ЙНО *див. ЗБРО́ЙНО.*

ЗБРЫ́ДЛИВОСТЬ *ж. (смп. zbrzydliwość)* бри́дливі́сть: Же́либорскі́й... Ве́длѣ́гъ Со́у-дѣ́ Бѣ́жго з' Свѣ́та того́ зышо́лѣ. А та́къже, якъ всѣ́, до зѣ́псована́а пришо́лѣ, Ахѣ́ не сто́уйтежѣ́, що́ мы то́у за жи́во́тъ ма́емѡ, Же́са та́къ Смирѣ́до(м) збры́дливѡсти ста́ва-емѡ (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 3 зв.).

ЗБУ́ДИТИ *дієсл. док. 1. (кого) (пере-рвати чийсь сон, змусити прокинутись кого-небу́дь)* збудити: то́гды при́стоупив'ши к немо́у оучени́ци его́ и з'боудили́ его́ (1556-1561 *ПЄ* 43 зв.); она... нашла́ его́ ра́ньного,... збудивши́ его́, пы́тала: што́ бы́ ся ему́ дѣ́ят мѣ́ло? (Лу́цьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 375); по млі́твѣ́ до апо́столо(в) пришо́(в), пашо́лѣ и(х) спя́чихъ, и збоуди́(л) и(х) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 241 зв.); та(м) же́ лѣ́(г) по(д)... дре́во(м) оу́ тѣ́ни, и пришо́(л) до не́го аѓглъ бѣ́йи и збѣ́диль его́ (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 8); х́с спа́лѣ в то(и) ча́(с)... и збоуді́ли его́ мо́вачи ѓи изба́ви на(с) а́бовѣ́(м) по́гыбае́(м) (1645 *УЄ* № 32, 89).

2. (кого) Оживити, воскресити: лаза́рь прі́ятель на́ш ѡу́сноу(л). Але́ по́идоу а́бы(х)

его зо сно(8) збоудиль (1556-1561 ПЄ 394 зв.); бѣ ѿ(т)цо(в) наши(х) збуди(л) іса которо-го вы забили повѣси(в)ши на деревѣ (II пол. XVI ст. КА 26); лазарь другъ на(ш)... оумерль... але по(д)мы ко немоу абы смы гѣ збоудѣли (поч. XVII ст. УЄ № 256, 1); **збудити отъ умерлыхъ** (кого) — оживити: неха(и) же буде(т) ва(м) всѣ(м) авно... же во (и)ма іса хры(с)та назаранина которого вы ра(с)пали которого бо(г) збѣди(л) ѿ(т) ѿме(р)лы(х) чере(з) того то(и) стои(т) пере(д) вами здоро(в) (II пол. XVI ст. КА 17).

ЗБУДОВАНЄ, ЗБУДОВАНЬЄ, ЗБУДОВАНЬЄ, ЗБУДОВАНЯ с. 1. Збудування, спорудження: а кто бы з' ва(с) хотѣль стол'пъ боу(до)вати [або вежоу] то впере(д) сѣдши розличи(т) маєт'ности свои если боуде(т) имѣти спотребоу коу з'бударованю (1556-1561 ПЄ 286 зв.); оѣраховали есмо з добрымъ розмысломъ збудованє того мосту на чотырыста копъ гроше(и) литовскихъ (Рожища, 1594 *Свенц.* 75); Кгды(ж) тоє панове... ѡслышали ѿ(т) неи таковую хо(т) и волю... еи позволили ю(и) и мѣстце показѣли на збудованя кели(и)ки (Львѣв, 1600 ЛСБ 1043, 10 зв.); панъ Гневошъ... листъ... свой... на записанъе вечистое островка... на берези тогожъ озера, до збудованъя на немъ дворца... просил абы... в книги нинешние уписанъ (Луцьк, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 433); Създаніє: Збѣдова(н)є, створе(н)є, заложѣнє (1627 ЛБ 127); Сѣтъ... перешкѣды, котѣры ѿпѣстѣвши, се(д)мѣю и ѿста(т)нюю на(д) всѣ йны(и), страшнѣ(и)шую припоминаю, Збиран'є маєтностей... якѡ ѿнѣи, оу Лѣки...богѣчъ, котѣрый мыслачи ѿ розширен'ю и збѣдован'ю стодѡль и шпихлѣровъ до дѣшѣ своѣи мѡвилъ (Киѣв, 1632 *МКСВ* 288); Тотъже протестансѣ, маючи новой данине дарованое собе позволенє збудованя рудни в Романовомъ Мостѣ, начинє все, до рудни належачое, справиль былъ и до Романового

Мосту запровадилъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 405).

2. Будівля, споруда. *Образно*: Кáмене(м) нарэкл' Цркв', котѡраа навáлности прѣймѣ(т) и не хвѣе(т)сѧ... Але запытáеш' ли, если мáе(т) тѡе збѣдовáн'є камѣн'є, áлбо дѣрево, áлбо желѣзо: Нѣт', мѡвить (Львѣв, 1625 *Злат. Н.* 130).

3. *Перен.* Грунт, основа: Але пригáнѣ подлѣглы(и) зайсте я́ко непотрѣбны(и) и збудовáна жáдного не ма́ючѣй,... ѿпѣстѣти // потрѣба А... заживáти,... потрѣба, котѡрый силлои(з)м налѣжитъ всѣмъ проповѣдáчо(м) прáвды (Киѣв, 1619 *Гр. Сл.* 205-206).

4. *Перен.* (забезпечення умов для виникнення чогось) створення, формування: Але на ты(х) мѣст прише(д)ши посре(д)кѣ всѣ(х) събрáны(х)... повѣнность свою залицѣвши, обѣцáтисѧ має(т) до збѣдована мл(с)ти братѣрской (Львѣв, 1603 ЛСБ 384); мы маючи залецѡнѣю справѣ... дрѣка(р)скимъ масти(р)-ствомъ книгъ бѣжестве(н)ны(х) на собѣ выпѣща(н)я, в посполиты(и) пожитокъ и в збѣдѡва(н)є спѣсенія дѣшъ народѣ хрестия(н)-ского, побо(ж)носте(и) ваши(х)... до вѣрны(х) рѣкъ подало (Киѣв, 1627 ЛСБ 496);

розвиток, змѣцнення: щѡ бы за пожѣтокъ и я́коє збѣдовáн'є ѿ(т)неслá цер'ковъ... з' ѡного заразлѣвого и бѣгѣ прѡтѣвного дѣкре-тѣ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 27);

моральне вдосконалення: хотя бы и праведное обличение на лживый быти разум имѣло, еднѧк иж пожѣтку ни едного и збудованъя душевнаго не приносѣт (1608-1609 *Виш. Зач.* 212); оумрѣ мѡвимъ дла грѣхѡвъ нáши(х), а вѣскр(с)ъ дла збудовáна нашого (поч. XVII ст. *Проп. р.* 156); Спѣсите-лю мѡй... рачѣ менѣ мѡвáчѡгѡ,... блг(д)тѣю свѡею посилковáти, áбы тáа мѡва была... всѣмъ намъ на дѣшѣполезное збѣдовáн'є (Киѣв, 1646 *Мог. Тр.* 937).

ЗБУДОВАНЬЄ див. **ЗБУДОВАНЄ**.

ЗБУДОВАНЬЄ *див. ЗБУДОВАНЄ.*

ЗБУДОВАНЯ *див. ЗБУДОВАНЄ.*

ЗБУДОВАТИ, ЗБУДОВАТЬ, ЗЬБУДОВАТИ *дієсл. док. 1.* (що, з чого) (*спорудити, звести яку-небудь будівлю*) збудувати: дозволити Ємѣ то(т) замочо(к) збѣдовати в ымѣньи его оу во(р)тели (Межириччя, 1503 *Арх. Р.* фотокоп. 50); если бы що хотѣ(л) бѣдовати во(л)но ємѣ боудоватиса не бѣде мати до того нѣкто нѣчого що збѣдѣть (Львів, 1585 *Юр.* 9 зв.); до(м) мо(и) збудованы(и) на плацу мое(м)... ѡгнемъ згорелъ (Черкаси, 1589 *ЦНБ II* 23258, 1); Къ тому допускаемъ въ мѣстѣ пререченомъ ратушъ збудувати (Краків, 1592 *АрхЮЗР* 7/III, 298); фєдѣ(р) за(н)чя(т) помѣгль ѡлѣксѣ збѣ(д)овати дѣмъ (Одрехова, 1603 *ЦДІАЛ* 37, 1, 29 зв.); я василе(и) со(с)ни(ц)ки(и)... положи(л) є(с)ми по(з)во(в) ше(ст)... ѡ поселе(н)є двора кгва(л)то(м) на ставѣ на ѡ(с)трове... и ѡ выби(т)є... с по(л)проро(б)ко(в) кгрѣ(н)то(в) на которо(м) фо(л)варо(к) зьбѣдоваль (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 46 зв.); Сїмонъ посланный є(ст) збѣдовати Цр̑квь на земли (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 124 зв.); авгоу(ст) кесарь хотѣ(л) збѣдовати єдинѣ бо(ж)ніцѣ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 398); а естлибы старший в монастыри што зъначного зьбудоваль або направиль, тотъ коштъ маю вернути за першимъ упоминаньемъ (Луцьк, 1642 *КМПМ II*, 235); збѣдоваль бр̑амы з' каменѣа над' мѣрѣ высѣкїи (серед. XVII ст. *Хрон.* 363);

(*про став*) запрудити, загатити: Панъ янъ светицки(и)... поведиль ижъ на то(и) рє(т)це (!) ставъ збѣдованъ (1546 *ОГ* 47 зв.); што збудует став або сажавки заставит, тогды я и потомки мои, выкупуючи тые волокы, маемо накладъ увес его милости отложити водле слушныхъ реестров (Вільна, 1562 *АрхЮЗР* 8/VI, 127);

виготовити: Израилт̑ане... скр̑ыню Прими(р)а,... хѣчтьо з' дѣрева, з' зѣлота, и з'

срѣбра збѣдована была,... з' страхо(м) и оучтївостю поклонъ... ей ѡ(т)давали (Київ, 1632 *МІКСВ* 278); *Образно:* на та(к)... мо(ц)ны(х) фѣндаме(н)тахъ та(к) высѣкаа досконало(ст) мѣсѣла быти збѣдована (серед. XVII ст. *Кас.* 33 зв.).

2. Перен. (кого, що) Створити, сформува-ти: на конє(ц) гды тм(с) зо мною дрѣзки поживає(ш) сѣгѣбшѣю прия(з)нь собѣ збѣдѣшь (Кореличі, 1593 *ЛСБ* 246, 1); Єдинорѣдний бж̑їй сн̑ъ вѣкы збоудоваль (поч. XVII ст. *Проп. р.* 144); Рѣки твоѣ створили ма и збѣдовали ма (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 259).

3. Перен. (кого) Піднести, морально вдосконалити: а такъ тую книжку чытай, штобысь и самъ себе збудовать и другимъ добрую справу о томъ синоде дати могль (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 186).

ЗБУДОВАТИСЄ *див. ЗБУДОВАТИСЯ.*

ЗБУДОВАТИСЯ, ЗБУДОВАТИСЄ, ЗБУДОВАТЬСЄ, ЗБУДОВАТЬСЄ *дієсл. док. 1.*

1. Збудуватися, спорудитися: шпитал старожитный... до кгрунту згорел, который, жадного наданя не маючи, знову се збудовать... и выживеня // слушного мети не можетъ (Варшава, 1619 *АрхЮЗР* 1/VI, 474-475);

(*про став*) запрудитися, загатитися: стависко на диком болоте у колєсца, где може се збудовать ставъ, греблю приткнуть до берегу Городелского,... розделити се мають на три части (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 336).

2. Перен. (що) Створитися, сформуватися: Презъ що абѣ са мѣ п̑аматка збудовала, А твоа п̑анє сл̑ава, несмертѣлна трѣвала (Львів, 1614 *Кн. о св.* 2 зв. ненум.); Цр̑квь, якъ са збѣдѣтъ, Ключѣ Цр(с)тва Нб(с)ногѡ, якъ прїймешъ ѡ(т) менє; Кого зв̑ажеш', а кого розв̑ажешъ (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 124 зв.); Такїмъ бовѣмъ спѣсѣбомъ все са збѣдѣтъ, Штѣ са в' пожїтокъ Цр̑кве, в' тобѣ готѣтъ (Київ, 1630 *Имнol.* 3).

3. *Перен.* Морально вдосконалитися: То ест первое: основатися правдивым исповѣданием вѣры,... будоватися заповѣдми, евангельскаго повелѣннѣя дѣлы, збудовавши же ся — совершитися, то есть по истиннѣ... и за истинну готовы быти смертию печатовать (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 169).

ЗБУДОВАТЬ *див. ЗБУДОВАТИ.*

ЗБУДОВАТЬСЯ *див. ЗБУДОВАТИСЯ.*

ЗБУЖАТИ *дієсл. недок. (смп. zburzać) перен.* (на кому) збурювати, розбурхувати (в кому): кгда(ж) то нешто и(н)шое, то(л)-ко зави(ст) мати грѣховаа все збѣжае(т) на на(с) (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 2).

Див. ще ЗБУЖОВАТИ.

ЗБУЖЕ *див. ЗБОЖЕ.*

ЗБУЖОВАТИ *дієсл. недок., перен.* (що) збурювати, підбурювати: идолосложѣнїа вѣстоупокъ бы(л) члѣкъ оучинилъ... бжїю ласкою прѣтивъ собѣ збѣждѣтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 12).

Див. ще ЗБУЖАТИ.

ЗБУЙЦА *див. ЗБОЙЦА.*

ЗБУНТОВАНЄ *див. ЗБУНТОВАНЯ.*

ЗБУНТОВАНЫЙ, ЗБУНЪТОВАНЫЙ *дієприкм. 1. У знач. прикм. (який стосується бунтарства)* збунтований: а видячы час по тому способный и барзо латвый, подчасъ кграссацыи збунътованого хлопства,... субърдыновали и намовили тоежъ хлопство свовольное, удаючи, же зошѣлый панъ Ясчурский релегии католицкое естъ и недалеко з великими скарбами зоставаеъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 332).

2. *У знач. ім. (той, хто збунтувався, підняв бунт)* бунтівник, збунтований, -ого: И такъ, бачачы збунтованыхъ, ничего не справивши, прочъ одыйти муселъ (Луцьк, 1620 *ПККДА* I-1, 15).

ЗБУНТОВАНЯ, ЗБУНТОВАНЄ *с. Бунт:* Што все збунтованя, такъ же тежъ и для пригрозокъ его милости пана Кгдешин-

ского учинили, зъ великою шкодою протестующого (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/I, 453); таковое ба(р)зо великое збѣнтованѣ и зятренѣсе то(г) места... е(г) м(л) противъ-ко собе видечы... слѣга(м)... каретѣ каза(л) ѡ(д) места в поле... ѡбѣ(р)нувѣши ѡходити росказа(л) (Володимир, 1631 *ЦДІА Лен.* 323, 1, 579, 122 зв.).

ЗБУНТОВАНАСА *с. (смп. zbuntowanie się)* те саме, що **збунтованя**: Крамола: Рѣзрѣхъ, бѣнтъ,... збѣжѣнаса, заколочѣнаса, зѣбѣнтована́наса (1627 *ЛБ* 55).

Пор. ЗБУНТОВАТИСЯ.

ЗБУНТОВАТИСЯ *див. ЗБУНТОВАТИСЯ.*

ЗБУНТОВАТИСЯ, ЗБУНТОВАТИСА, ЗБУНТОВАТИСЕ, ЗБУНЪТОВАТИСЕ, ЗБУНЪТОВАТИСА *дієсл. док. (проти кого, на кого, з ким, і без додатка)* збунтуватися: пни ма(т)феевая сенютина... выведася же по(д)даные и(х) хлопство збу(н)това(в)ши-ся... пна... сенюту... мужа моего до сме(р)ти забили (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103/Id, 1810, 11); та(к)же... служебни(к) пне(и) ѡа(л)че(в)-ское по(д)даны(х)... пыта(л) чемѣ са де(и) есте бе(з) причины проти(в)ку пане(и) мое(и) збу(н)това(ли)... в по(д)воды еха(ти) не хочете (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 9); королѣ нѣкоторѣи въ еропе (!) а(н)тихре(с)то-ви мо(ц) свою по(д)дали бо пу(д)лу(г) воли его... королюю(т) збунътовавшиа проти(в) ха (XVI ст. *КАЗ* 644, на полях); мешчане Луцкие, збунтовавшиа,... // ...все з олтра и с церкви Божое побѣрали, выграбили и въ дом свои внесли (Луцьк, 1602 *АрхЮЗР* 1/VI, 331-332); подданные чорѣнники, которые подѣчас свояволи козацкое збунтовалисе, бунѣты и розные шкоды..., пану своему... починили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 205).

ЗБУНТОВАТИСА *див. ЗБУНТОВАТИСЯ.*

ЗБУНЬТОВАНЫЙ див. **ЗБУНТОВА-**
НЫЙ.

ЗБУНЬТОВАТИСЯ див. **ЗБУНТОВА-**
ТИСЯ.

ЗБУНЬТОВАТИСА див. **ЗБУНТОВА-**
ТИСЯ.

ЗБУРЕНЄ, ЗБУРЕНЬЄ, ЗБУРЕНЬЄ,
ЗБУРЬНА с. 1. (порушення спокою, поряд-
ку) збурення: Проповѣдає(т) х̄с, збоуренье
цр̄квноє ты(ж) о знамени напослѣ(д)неи-
ши(х) днєвъ, который оукорочени боудоу(т)
(1556-1561 ПС 100 зв.).

2. Руйнування, збурення: стрѣтъ, збѣре(н)є
мѣста а(л)бо людѣ побитьє (1596 ЛЗ 79);
Также ест и ве Лвове... склеп великій книг
словенских... до купи знесеных по збуреню
и осягненю панства руского (Львів, 1605-
1606 Перест. 26); а мало на томъ маючи
по збѣренью и спаленью ме(с)та и замѣкѣ
немало люде(и)... окрѣтъне... повезавъши
...до домовъ своихъ ѿ(т)провадили (Жито-
мир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 41); Достігши
тѣды Сарварѣ ажъ и до Халкідѣна,... все
што ено кѣлвек' кѣ збѣреню тогѡ Великого
Царствѣючого Мѣста налѣжало, зготовля-
ет' (Київ, 1627 Тр. 658); Слово о збѣреню
пекла єгда Хр(с)тосѣ ѿ(т) мртвѣхъ встав-
ши пекло збѣрилѣ (І пол. XVII ст. Сл. о зб.
13).

3. Знищення, загибель, смерть: хто ви-
да(л) на схищеніє то є(ст) на (з)бѣрѣна жи-
да іакова промыслнікомъ и(х) (к. XVI ст.
УЄ № 31, 61 зв.).

ЗБУРЕНЬЄ див. **ЗБУРЕНЄ.**

ЗБУРЕНЬЄ див. **ЗБУРЕНЄ.**

ЗБУРИТЕЛЬ ч. Нищівник, нищитель:
Ты же, костеле латинский,... збурителем
тому святому образу быти ся показуеш
(1608-1609 Виш. Зач. 228).

ЗБУРИТИ, ЗБУРЫТИ, ЗЪБУРИТИ,
СБУРИТИ дієсл. док. 1. (що) (порушити
спокій, певний порядок) збурити: и отступле-

ние от православной вѣры влѣзло, и чтили-
ще боготворное на земли явилосѣ и покору
и науку христову збурило (1608-1609 Виш.
Зач. 228).

2. (кого на кого) (підбити когось до бун-
ту) збурити, підбурити: рѣзь на него аріа-
не, посполіты(х) людѣй збѣрили, и камѣ-
на(м) на нѣго мѣчѣчи, мало єго не вбѣли
(XVI ст. УЄ №29519, 273 зв.).

3. (що від кого, чим, кого) зруйнувати,
знищити, діал. збурити: Но козаки пре(д)
ты(м) перекопѣ збѣрили и замѣкѣ з мѣсто(м)
спѣлили (1509-1633 Остр. л. 128 зв.); кгда
тые козаки до паньства нашого прыйдуть,
а будуть ли межи ними тые, которые не-
давно... Очаковѣ збурыли (Рудники, 1561
АЮЗР II, 156); а жидове... вчини(в)ши гук
збурили мѣ(с)то (II пол. XVI ст. КА 92);
виделѣ есми,... знатѣ же хаты были, але
попалены, а иншиє пороскиданы и зъбуре-
ны (Житомир, 1605 АрхЮЗР 6/1, 309); А
ты Николаю не злѣкнешься такѣ великій
и мѣцный кгрѣнтѣ всего Бо(з)ского дѣмѣ...,
штѣрмами софізмацкими... збѣрити (Київ,
1619 Гр. Сл. 205); А такѣ вѣсь людѣ вшо(л)
до дѣмѣ Саѣла и збѣрили єгѡ (серед. XVII ст.
Хрон. 332); окна вси потлучонные, олтары
сбуронные (Володимир, 1650 АрхЮЗР 3/IV,
419).

Див. ще **ЗБУРОВАТИ.**

ЗБУРИТИСЯ, ЗБУРИТИСА дієсл. док.

1. (стати дуже неспокійним) збуритися:
к(д)ы са збоурить море, тѣды є(ст) ба(р)зо
страшное (к. XVI ст. УЄ № 31, 106).

2. (втратити цілісність) розпастися,
розсипатися, зруйнуватися: Не зостанѣтъ
тѣтъ камѣнь на камѣни, котѣрій не збѣрѣтъ-
ся (Вільна, 1627 Дух. б. 42).

3. (підняти бунт, збунтуватися) збури-
тися: Которы(и) презъ вѣста давида слуги
своего поведи(л) для чо(г) ся народы збури-
ли (Хорошів, 1581 Є. Нег. 115); дияволѣ и

свѣтъ повстають против христа и церкви Его, о чомъ Давидъ святой и Лука евангелистъ пишутъ: “для чого ся народове збурили...?” (Вільна, 1600 *Катех.* 42).

ЗБУРИТИСЯ див. **ЗБУРИТИСЯ**.

ЗБУРОВАТИ дієсл. недок. Руйнувати, нищити, збурювати: Разарáю: Розмѣтáю, збѣрáю (1627 *ЛБ* 104).

Див. ще **ЗБУРИТИ**.

ЗБУРЫТИ див. **ЗБУРИТИ**.

ЗБУРѢНА див. **ЗБУРЕНЄ**.

ЗБУТВѢЛЫЙ прикм. (стп. *zbutwiały*) у знач. ім. с. р. **збутвѢлое** — струхнявіле, -ого; зотліле, -ого: Але и Римлáне... надѣвши́са гѣрдостю и мáрною дѣмою, штѣ не по(д)лагáе(т) по(д) діалекти́цкїи оусиловáна превротни́и, я́къ гни́лоє и збѣтвѢлое ѡ(т)-кида́ю(т) з' вели́кимъ зневаже́ніємъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 221).

Див. ще **ЗБУТНѢЛЫЙ**.

ЗБУТЛЕННЫЙ дієприкм. Набундючений, гордовитий: Признаваю ти тое, езовито, яко и римского костела зовомая вѣра состоит, але показал есмь, иж пофальшованная и еще болше от других еретиков збутленая (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 186).

ЗБУТНѢЛЫЙ прикм. у знач. ім. с. р. **збутнѢлое** — струхнявіле, -ого; зотліле, -ого: на на(с) пѣтвáрь кладѣшь, и(ж)бымы... збоу(т)нѢлое имѣли дрѣжати, или сѣгнѢлое (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 128 зв.).

Див. ще **ЗБУТВѢЛЫЙ**.

ЗБУТНѢТИ дієсл. док. Струхлявити, зотліти: Дѣсáтое на(м) при́поминаєши, ѡ сакра́ментѣ вели́каго чѣтвѣртка и(ж)бы имѣль збоу́тнѢти или спѣрѡ(х)нѣвѢти, в чѣ(м) са ве(л)ми мѣлишь, бѣ тое не може(т) збоу́тнѢти, ани согнѢти, поне(ж) раство́рено естѣ солѣю (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 123).

ЗБЫВАНІЄ с. (позбавлення себе від чого-небудь) збування, позбування: гдѣ́са мо́лит-

ва ко(н)чѣтъ, анѣ сплюва́е(т) жа́де(н), анѣ збыва́ніє(м) // флáгмы чѣти жа(д)ного, анѣ ка(ш)лючого оучѣшь (серед. XVII ст. *Кас.* 16-16 зв.).

Пор. **ЗБЫВАТИ**¹.

ЗБЫВАТИ¹, **ЗБИВАТИ** дієсл. недок.

1. (чим) (виконувати своє призначення) прислужуватися: ѡни... // ѡбѣвѣ́ня... ѡживáти не хота(т)... ты(м) самы(м) выклада́ючи собѣ ѡное позво́леніє г(с)днеє... я́ко ко́лвекъ, хо(т) малѣю заба(в)кою ѡною, нѣщо емѣ догажа́ючи, збыва́ли (серед. XVII ст. *Кас.* 7 зв.).

2. (кого, чого) (продавати що-небудь) збувати (що): чого всего с тыхъ всѣхъ пятидесять и пяти каме(н) мело зосѣтавати и збивати протесѣтанѣти се́мъ камене́(и) и десять фунѣтовъ кажѣды(и) каменѣ, водлугъ то(р)гу,... платити... не хочутъ (Володимир, 1643 *ТУ* 323); которую суму подданные тамошныя убогіе складати и оддати мусели, беручи, збиваючи воловъ, коней и всего убѣзтва своего до розныхъ жидовъ (Володимир, 1645 *АрхЮЗР* 3/I, 396).

3. (чого, що, чим) (позбавлятися чого-небудь якимось чином) збуватися, позбуватися: кого в'кѣсила змѣа, приходили до того дрѣва, і смотрачи поклона́лиса, и ты(м) з'бивали сѣ́рти (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 114); А ѡнѣ ѡбмѣвиско и злѣе оудáніє тѣе збивáючи оусправедливае́тсá я́сне и́жъ не вѣритъ тáкъ, áле ѡ(т) Ѡ́ца похѣди́ти ѡного вѣдле подáна пѣсма Сѣ́го (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 217); Рáдѣйса, же вѣчнои ю(ж) збивáеши' тескнѣ́цѣ. З' темопреиспѣднеи ю(ж) выхѣдиши' темнѣ́цѣ (Львів, 1631 *Волк.* 24 зв.);

(чого, що) відкидати, заперечувати, відхиляти: А естлибы хто с тыхъ сѣде́й наших на тот рокъ кѣ ѡной справе нашої быти не мог,... те́ды нaтoмeстe ма́емъ ко́го иншо́го сѣдею́ собѣ́ взати, а тым не ма́емъ ѡдин дрѣ-

гомѣ права збивати (Турійськ, 1550 *AS VI*, 104); А онъ ѡбмовиско и злое оуданіе тоє збиваючи оусправедливається яснє (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 217); я са(м) а по (м)нє ма(л)-жо(н)ка и пото(м)ки мое... пови(н)ни будємо... по(з)вѣ и року ничи(м) нє (з)биваючи...суму... позычонѣю... ѡ(т)дати (Вінниця, 1620 *ЛНБ 5*, III 4057, 31);

(чим) ігнорувати (що): Зѣхо(д)ные о(т)-цєвє мнѡгими аркумє(н)ты збивѣли, а ѣншіє мѣстца оу свойхъ звѡдєхъ або тєкстахъ ѡ(т)-мѣннє з'найдовѣли (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 45).

4. (чого, на чому) Не ставати, не вистачати, бракувати (чого): Прото не оныхъ, гдѣ зъ ласки Божєе и вѣра, набоженство, и сукцєссія апостолская,... и церковныя правила вцалє задрѣжѣныє..., але оныхъ, которымъ на тыхъ поменєныхъ рєчѣхъ збиваєть (1603 *Пит.* 26); на мнѡгихъ розмаѣтыхъ и лѣцныхъ, до збавєна нѣсъ вєдѣчихъ дорогахъ... намъ нє збивѣєть (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 59).

5. (чого) Бути в надлишку: Ѡ(т) избытка: Зъ ѡстѣнка,... зъ збытка, съ тогѡ що збивѣєть (1627 *ЛБ* 145); а що збивѣєть на(д) прирѡжєна в тѣлѣ, тѡє нє вѡскрєснєть (Чернігів, 1646 *Перло* 144).

6. У знач. присудк. сл. (потрібно, необхідно) належати: Збиваєть єднакъ повѣсти на слова овыи, надъ апостолы вывышиль єго (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 452); тѣл'кѡ тѣтъ збивѣєть, абѣс'тє вы ѡхѡтнє и набѡжнє до такѡвы(х) ѡ(т)правѡвѣна и заживѣна Тѣємниці, та(к) самѣхъ сєбє, ѣкѡ и послѣдѣющѣ(х) васъ, побѣжѣли, взывѣли и в'правѡвѣли (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 6); Збивѣєть повтѡрє, Абѣстє вы Сщєнници справєдлѣвє, бє(з) жѣдны(х)... вѣмыслѡ(в),... вєє в той стѡй Кнѣзѣ найдѣющєсѣ,... ѡ(т)правѡвѣли (Там же).

7. (що кому) Проходити, минати: Збивѣєть намъ єщє чєтвѣртый чѣсъ чинєнья

пѣмѣти Оумѣрлымъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 161).

Див. щє ЗБЫТИ¹.

ЗБЫВАТИ² *див. ЗБИВАТИ¹.*

ЗБЫВАЮЧИЙ *дієприкм. у знач. прикм.*

Пройдєшний, минулий: А то и тєпєрь року того 603 ѡбхѡдити будєтє, надъ звычѣи и постановєнє церковнѡє, мѣсѣца ѡстѣтнєго зимнєго, который ѡтъ збивѣающихъ днєи лунѣ за три лѣта урѡстѣєть, назывѣємъ єго прибылымъ тринадцѣтымъ мѣсѣцємъ (1603 *Пит.* 90).

ЗБИРАТИ *див. ЗБИРАТИ.*

ЗБИРАТИСѦ *див. ЗБИРАТИСѦ.*

ЗБИТЕ, ЗБИТЕ *с. 1. (усування від чого-небудь небажаного) звільнення, позбавлення:* И ѣкъ є(ст) рєчъ нєсправє(д)лѣваѣ хорѡбою тажкою хорѣющѡмъ, абѣ сєбє для збы(т)ѣ тогѡ бѡлю зѣбилъ а затрѣти(л) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 38).

2. Втрата: Панъ Янѣи Савѣлови(ч)... в ѡпа(д)кѡ свои(м) и збытѣю маєтнѡсти, ѡтѣклѣсѣ съ прѡсѣбѡю вѣсилною до брати(и) прѡсѣчи ѡ рѣкѡ пѡмѡчи (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 31 зв.); **збытє розуму** — (позбавлення здѣтнѡсти правильно мислити) утрѣта розуму: Патѣя кгда дє(в)ка нєрѣ(д)ныє дѣи(н)ки чинить... // ...шѡстѣя кгда рѡдичѡ(в) ѡпущѣаю(т) вѣ збы(т)ю розѣмѡ(в) ихъ (1566 *ВЛС* 77-77 зв.).

3. Запєрєчєння, вѣдхилєння, вѣдкидѣння: за зби(т)ємъ ѡ(т) вашѡє мл(с)ти позву тѣя справѣ ску(т)ку нє вѣзѣла и нє ско(н)чила сє (Луцьк, 1585 *ЛНБ 5*, II 4043, 118); Алє ѣлє кѡ збитѣю двѡхъ пѣрѣши(х) Никѡлѣєвыхъ Щѣтовъ зѣдѣмѣсѣ дѡсѣтъ на то(м). А тєпєрь и до дѣлѣшихъ єгѡ ѡбєрнѣсѣ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 257).

ЗБИТЕЧНЫЙ *прикм. (стп. zbyteczny)* нєстримний, свѣвѣльний: живѡтъ спрѡстный, свѡвѡльний и збытєчний (Острог, 1607 *Лѣк.* 36); Кѡждѡє бѡ мѣтництво ѡсѡблѣвыи грѣ-

хи принѡсѣть єи: ... и збытѣчны(х) смѣхѡв и брыдкихъ, и цѣлованъ шпѣтныхъ и плюгавыхъ (Львѣв, 1642 *Час. Слово* 268); Где заразъ спѡсобъ ѡписѣтъ тоєи дѣховнои мл(с)ти, абѣ не была змѣшленаа, телѣснаа, и збытѣчнаа (Киѣв, 1646 *Мог. Тр.* 932).

ЗБЫТИ¹, **ЗБИТИ** *дієсл. док. 1.* (чого, що від кого, кому) (*позбавитися від кого-, чого-небудь, увільнитися*) збутися, позбутися: Єго м(л)... не ведаючи, яко того збыти, своего жа(л) ему было... дати ну(ж) въ є(д)нанє з ними, и чужымъ кгру(н)томъ,... нагородилъ им шкоды (Киѣвщина, 1600 *ККПС* 133); а ѡ(н) невдячны(и) члѣкъ... Патрыа(р)хи..., пре(з) которого и пога(н)-ское слѣпѡты збы(л) и свѣто(м)... Познаня ѡсвѣчи(в) є(ст) послѣдшенѣства зреклься (Киѣв, 1621 *ЛСБ* 483, 1); Ѡ якѡ тежъ вазѣнъа, кгдыса трафитъ збыти ва(з)неви: и кайданѡвъ, южъ позбывши жѣти Азѣжъ са не радѣтъ (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 18); гды ма свѣцкихъ люди(и) гмѣнъ ѡбстѡпиль,... // ...и(х) ѡ(т) себе збыти инѣче(и) не мѡгъчи, рѣкѡ мъ на и(х) сосѣды положи(л) (серед. XVII ст. *Кас.* 81-81 зв.);

(*втратити що-небудь*) збутися, позбутися: Наконє(ц) коли всеи мѡци збы(л) и сѣлы не стѣло, слоуха(и) що писмо стѡє на(м) повѣдаєтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 150 зв.); зъ очѣй збыти — забрати: По учителя, котрого, миле набыли. А потомъ с тяжкимъ го жалемъ зъ очѣй збыли (Львѣв, 1630 *Траг. п.* 175).

2. (що і без додатка) Відкинути, заперечити, відхилити: тѡтъ показа(л)... Кѡтѡрый ихъ довѡдъ кгды ѡ(т) вѡсто(ч)никовъ явне збѣтъ бы(л), ѡными... слѡвы, ѡ(т) мѡбєго рѣзм(а), ѡ(т) моеє скрѣтости моудрѡсти, ѡ(т) мѡбєго єдиносоущєства (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 39 зв.); роззмѣю жѣ потрѣба задаванъа ѡныє збѣти... кѡтѡрыє... оу кѣждѡго звѣкли злѣыхъ рѣчѣй бѣти насѣнемъ

(Дермань, 1605 *Мел. Л.* 11 зв.); Безпрекослѡбный: Не преборѣмы(и), не предѣспѡтованный, кѡтѡрог(о) трѣднѡ збѣти (1627 *ЛБ* 6).

3. (на чѡму) Забракнути: Хвѣла на вѣсѡкѡстахъ Бѡу, нехѣй боудєтъ: Кѡтрѡму нѣкгды на хвѣлѣ єгѡ не збоудє(т) (Львѣв, 1616 *Бер. В.* 70).

Див. ще ИЗБЫТИ.

ЗБЫТИ² *див. ЗБИТИ*¹.

ЗБЫТИСЯ¹, **ЗБЫТИСА** *дієсл. док. (що, кому) (стати дійсністю, здійснитися)* збутися: што коли боудєтє хотѣти просити зъбоудє(т)са вамъ (1556-1561 *ПС* 415); Абы їхъ свѣѣты збытисѣ не мѣли, и вѣтромъ, як порох, скоро рѡзлетѣли (к. XVI ст. *Укр. п.* 71); Тѣє Сѣыхъ Вєрхѡвныхъ апѡстѡлѣ Петрѣ и Пѣвѣла слѡвѣ, єсли не истынно на... римланєхъ збылѣса, разсѣждай молю; з настѣпѣющихъ ѡ(т)мѣнъ пѡтъ прѣвѣди хѣлит са зараз (Киѣв, 1621 *Кон. Пал. (Лв.)* 23).

ЗБЫТИСЯ², **ЗБЫТИСА** *дієсл. док. 1.* (чого) (*уникнути чого-небудь небажанѡго, увільнитися*) збутися, позбутися: Кѡтѡкѡльвєкъ, жѣдєнъ са не мѡжє Смерѣти збыти: Анѣ тѣжъ са прѣдѣ мечѣмъ єи оухилѣти (Львѣв, 1615 *Лям. Жел.* 3).

2. (*рятуватися від чого-небудь*) уникати: Кгдыжъ грѡзи(т) жѣ конѣчне нимъ крєстѣти боудє(т), И жѣдє(н) са тамъ зъ невѣрны(х) прѣ(д) нимъ не збѣдє(т) (Львѣв, 1616 *Бер. В.* 94); Кгды труба страшная всюдѣ брмѣти будєтъ: И жадєнъ сѣ прѣд судомъ твоимъ не збудєтъ (Львѣв, 1630 *Траг. п.* 171).

ЗБЫТИСА¹ *див. ЗБЫТИСЯ¹.*

ЗБЫТИСА² *див. ЗБЫТИСЯ².*

ЗБЫТКОВАНЪЄ с. Збиткування, знущання: над змерлымъ духовънымъ, в церкви погребѣ очєкивающимъ збыткованъє и уруганъє,... и инъшихъ вєлє єксѣсєсовъ порѡбєнъє (Луцьк, 1646 *АрхЮЗР* 1/VI, 800).

Пор. ЗБЫТКОВАТИ.

ЗБЫТКОВАТИ *дієсл. недок.* Збиткувати, знущатися: а самъ другого дня... на маєт-

ность мою... наехавши,... съ помочниками
своими, яко хотель, збытковалъ: побралъ
и полупилъ подданныхъ моихъ Андреевскихъ
Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/1, 159).

ЗБЫТКОВАТИСА дієсл. недок. (над-
ким, з кого) Збиткуватися, знущатися: Мёрз-
кою невдѣчностю бчи заслѣпѣвши. На(д)
влѣсны(м) своїмъ ѡ(т)цѣмъ страшне са збы(т)-
кѣ(т) (Львів, 1631 *Волк.* 3 зв.); **Ѡ**то чѣстаа
пѣнна жалостне рыдаєть: // ...Ижъ на(д)
ѣи любѣзнымъ дѣкоса збыткѣють, Безъ
вшелѣкои лѣтости, срѣдзѣ поличкѣю(т)
(Там же, 6-6 зв.).

ЗБЫТКУЮЧИЙ дієприкм. у знач. прикм.
Пустотливий: законъницы с церкви выхо-
дячи..., тых панов студентовъ збыткующихъ
застали и с того лагодне упоминали и стро-
фовали (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 594).

ЗБЫТНЕ присл. (стп. *zbytnie*) надмірно,
надто: А тежъ йншіи, край, штѣ збытне в
порѣдкахъ са кохаютъ, дѣвнаа рѣчь, жѣ
рѣзности калѣндарѣвъ, за причинѣ нерѣдѣ
такъ далѣце не почитаютъ(т) (Острог, 1598-
1599 *Апокр.* 50); тогѣ мѣ а дла мл(с)ти
чинѣти по(д)налѣса, не и(ж) бымъ достѣтокъ
збытне чѣсѣ мѣлъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.*
9 зв.); Напраснѣвъ: Оупѣрный, напрѣсникъ,
збытне смѣлы(и) (1627 *ЛБ* 69); Крѣкъ Со-
дѣмы и Гомѣры розмѣжилса, и грѣхъ ихъ
збытне ѡтажалъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 30).

ЗБЫТНИЙ, ЗБЫТНЫЙ, ЗБЫТНІЙ
прикм. (стп. *zbytny*) 1. (значний щодо величи-
ни, розміру, міри виявлення) надмірний: ве-
домо всимъ людемъ..., жемъ, держачы тѣ
именя..., не искалъ пожитку збытного одно
на вихованю слушномъ (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР*
1/1, 23); слѣнце прѣменѣ тѣплыи ѡ зѣмлю
ѡпираєть, и збытнее зѣмно прогѣнить (По-
чаїв, 1618 *Зерц.* 11 зв.); Якъ по збытнемъ
дожчи чѣстый ѣеръ и свѣтлый стаєтса: Такъ
по слѣзно(м) дожчи ѣсность ѣмнаа настѣ-
пѣ(т) (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 20); Рѣдитса ле-

нивѣство з мѣлости збытней, рѣчей внѣш-
нихъ (Львів, 1645 *О тайн.* 54); смѣрть...
горѣню гамѣть, ѡ(т) сребролюбѣи, и збыт-
ней рѣскоши (Чернігів, 1646 *Перло* 120 зв.).

2. Зайвий, непотрѣбний: Варѣмоса всѣ-
кои збы(т)неи и прохѣрои мѣрнои и порѣжнеи
мѣвы (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 306); **Ѡ** стережѣ-
нюса збы(т)ны(х) сло(в) ѣзѣка (Київ, 1623
Мог. Кн. 17 зв.); Лѣшшій: Выбѣрный, ѡсоб-
лѣвы(и), збытнѣй, непотрѣбный (1627 *ЛБ*
59); **Ѡ**плѣзство: ѣхищренѣе, ... збытнаа або
непотрѣ(б)наа двѣрность (Там же, 152); при-
клѣдо(в) ихъ. не захѣвали а(л)бо не подѣли:
пристои(т) тѣжъ на(м) ѡ(д)тинѣти, яко рѣчи
збытныѣ и непожите(ч)ныѣ (серед. XVII ст.
Кас. 4).

3. Аморальный, разпусной: **Ѡ** стережѣ-
нюса збы(т)наго товари(ст)ва (Київ, 1623
Мог. Тр. 16 зв.); одѣнъ прр(о)къ... реклъ
ѣмѣ... котѣрѣю вѣдѣлъ ѣсь всю тѣю зкгрѣю
збытнюю, ѣто я да(м) ю в' рѣки твои нѣ
(серед. XVII ст. *Хрон.* 313 зв.).

ЗБЫТНІЙ див. **ЗБЫТНИЙ**.

ЗБЫТНЫЙ див. **ЗБЫТНИЙ**.

ЗБЫТОКЪ, ЗБИТОКЪ ч. 1. (те, що
залишилося) рѣшта: бж(с)твомъ з малѣхъ
пѣти хлѣбѣвъ, оумножѣвъ и накорѣмѣвъ
пѣтъ тѣсѣщъ нарѣдоувъ, кромѣ же(н) и
дѣтѣй, и збыткѣ ѡкрѣховъ дванадѣсѣтъ кѣ-
шѣй напѣлнѣвъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 24 не-
нум.); **Ѡ**(т) избытка: з' ѡстѣнка, з' ѡбфѣ-
тости, з' збыткѣ, с' тогѣ що збывѣетъ (1627
ЛБ 145).

2. (те, що зайве) надмір: спѣжа(р)нѣ ихъ
ѣлбо скѣрѣбнищъ напѣлнѣны, и ѡ(т) збы(т)кѣ
напо(л)нѣючи, з' тои в дрѣгѣю (Вільна, 1596
З. Каз. 19 зв.); Прѣсыщѣнѣе: ... збытокъ в'
ѣдѣнью и в' питѣю (1627 *ЛБ* 96); Просимѣ
тежъ и ѡ той хлѣбъ доча(с)ный, ... ѡ всѣкѣ
ѣншіѣ потрѣбы, безъ котѣрыхъ члѣвѣкъ жѣ-
ти не мѣжетъ, еднѣкъ не на збытки (Львів,
1646 *Зобр.* 63 зв.); а если(ж) ѣны(х) збыто(к)

хлѣба, до такої пропасти грѣховъ привѣлъ, що роздѣлы ѿ ты(х) маємо, котѣрыи... важа(т)са ма(с) и вина непомѣрне ѿживати (серед. XVII ст. *Кас.* 65).

3. *Перев. мн. (зло, шкода)* збитки: Мещане не терпѣчи збытковъ,... пѣню ошталоса ма́ло не оубѣли на́ смѣрть (1509-1633 *Остр. л.* 131 зв.); они... // ...ѿт таковых збытков подданных своих повстагнѣти не хочѣт (Петрѣв, 1538 *AS IV*, 129-130); тамъ же,... безъ вшелякого милосердя,... розные збытки, кгвалты,... лупы почынили (Житомир, 1638 *АрхЮЗР* 3/I, 380); жалосне осведчилъ се шляхетный панъ Базилій Яцкевичъ Низевскій... // ...въ тые козацкіе... завирухи и наѣзды, показачившисе,... на маетность Плоскую и Стадники... наезжаючи, великие збытки, кривды,... подкорму (!) кременецкому, чинили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 8/IV, 122-123).

4. *Лише у мн.* Збитки, пустоші, жарти: На онъ ча(с) теды жолнѣре пре(з) тые выражѣна збытку(в) награвѣлися з не́го (поч. XVII ст. *Проп. р.* 101); збытки стрѣбачи, и вѣ пестотѣхъ кохѣячиса, и весѣло ховѣяючи, трѣтилиемъ мои лѣта (Лѣвѣв, 1642 *Час. Слово* 267).

5. *(нерозумне використання)* марнотратство: ѿ збытковъ и опилства оногомъ частокротъ... гамоваль, упоминаль, бо штомъ колвекъ пиняжковъ... ему даваль, то все на сваволность, на опилство оборочаль (Луцкъ, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 281); ѿто онъ... маѣ(т)ностью добре своею шафоваль, Не на костки, и кѣрты, и збитки ѿбе(р)таль (Киѣв, 1622 *Сак. В.* 47); на́ши тера(з) кнѣзи и властѣтель... маѣтность... ро(з)точоу(т)... на // костыръства,... збытки, а слѣги хвѣы нагѣи ѿ(т) морѣзѣ померѣзѣють (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 100).

Див. ще ИЗЫТОКЪ.

ЗЫТОЧНЕ *присл.* Занадто, забагато, надмірно: Борис Охлоповскій, зыточне

опившися горелки с попом Охлоповскимъ, былъ тошен малжонки своее небыта (Луцкъ, 1593 *АрхЮЗР* 8/III, 392).

Див. ще ИЗБИТОЧНО.

ЗЫТОЧНЫЙ *прикм.* 1. Зайвий: а ту(т) паве(л) штроѣуе(т) нѣкотѣры(х) кориньтски(х) наѣчителе(и) не и(ж) бы ѿчили яки(х) фа(л)шивы(х) наѣкъ але и(ж)са парали лю(д)ски(ми) збыто(ч)ными выводы лю(д)скою мудро(ст)ю бо(л)ше(и) ни(ж)ли божею (II пол. XVI ст. *КА* 307, на полях); Залѣшний, Зыто́чный (1627 *ЛБ* 41).

2. Шкідливий: того быхмо не ради слышали, абы в панстве нашемъ таковыи речѣи зыточныи ѿ тыхъ своволныхъ людеѣй походит мели (Вѣльна, 1541 *AS IV*, 292).

3. *У знач. ім.* Збиточник, збитошник: надъ то дей люди розные: костыри, пѣяницы и иные зыточныи, в мѣстѣ безъ службы мѣшкают (Луцкъ, 1566 *СИМКЦА* 60).

ЗЫТЬ, ЗЫТЬ, ЗЫТ *присл. (стп. zbut)* надто, занадто, надмірно: Оные то тамъ дѣточки свакготлѣвые: При пѣрса(х) ма́тѣ(к) своихъ, зыть пещо(т)лѣвые (Лѣвѣв, 1616 *Бер. В.* 82); Ты зась яко мѣлостни(к) Цркви зыть ревнѣвы(и), Хотѣль и допѣлесь то яко не лѣнѣвый (Киѣв, 1618 *Вѣзер.* 16); Излѣшне попечѣтелный: зытъ трѣсклѣвый, печалѣвый (1627 *ЛБ* 46); Южъ земля в неплодствѣ нѣби желѣзная Котрая в часъ продкомъ была збитъ жизньная (1648 *Елег.* 152).

ЗЫТЬ¹, ЗЫТЬ² *дієсл. док. (чого)* Збуться, позбуться: котѣрый то Соловицкій, зъ мукъ великихъ, яко его научили, ляда што блюзнилъ, спѣдеваючысе за то мукъ зыть и живъ зостать (Люблѣн, 1624 *АрхЮЗР* 3/I, 278); хочешъ ли тыхъ мукъ зыть, а волностей нашихъ козацкихъ уживать, признай же се до злодейства, жесмо тебе на той роботѣ поймали (Там же).

ЗБЫТЬ² див. **ЗБЫТЬ**.

ЗБѢГАТИ дієсл. док. (що) (*обійти яку-небудь територію з певною метою*) збігати: Чи подобная то речъ, жебы въ такъ короткомъ Часѣ тотъ Иличъ все панство короны Польское... мѣлъ збѣгати (Вільна, 1608 АЮЗР II, 44).

ЗБѢГАТИСА, ЗБЕГАТИСЕ, ЗБЕГАТИСА дієсл. недок. 1. (*бігом збиратися в одне місце*) збігатися: голо(с) кры(л) и(х) якобы голо(с) возо(в) коли много коне(и) збегаются к битве (XVI ст. КАЗ 621).

2. (*сходитися, збиратися де-небудь*) збігатися: рі(с)таю сѣристаю(с), збѣгаюса, вытѣкаюса, на кѣпѣ схождѣса (1596 ЛЗ 73); пастоушкѣве са збѣгаю(т) (поч. XVII ст. Проп. р. 6); людь ѡдвсѣоль з'бѣгальсѣса (Вільна, 1627 Дух. б. 249); Стицаюса: Збѣгаюса (1627 ЛБ 121).

3. (*межувати, з'єднуюватися*) збігатися: ту(т) збегаю(т) три кгрѣ(н)ты або чотыри яко се веле збегаю(т) до пети кгрѣ(н)то(в) (Новий Острів, 1614 ЛНБ 5, III 4054, 102); Сріщѣса: Сристаюса, Збѣгаюса. Припадаю (1627 ЛБ 120); владзою моею... [росъказую,... абы(с)те] передо [мъною]... стали..., у речки албо ручая, которы(и) чере(з) гостинещъ с Копачева до Києва идучи бежи(т),... на которомъ се збегаю(т) петы кгрунтьтовъ добръ вашихъ помененыхъ (Шумськ, 1638 ККПС 176).

Див. ще **ЗБѢЧИСЯ**.

ЗБѢГЛОСТЬ ж. ◊ **збѣглость моря** — відплив: Кри(т)стіи, а(б) цеѡіъмъ: стираючій, а(б) зѣлото. си(р) и е(в): збѣгло(ст) мѡра (1627 ЛБ 218).

ЗБѢГЛУСТЬ ж. (стп. zbiegłość) втеча: за чикла за єго збѣгλουсть взято золоты(х). ꙗ. оу вана (!) мадараша чого бы(л) неповине(н) (Одрехова, 1644 ЦДІАЛ 37, 2, 54 зв.).

ЗБѢГЛЫЙ, ЗБЕГЛЫЙ, ЗБЕГЪЛЫЙ прикм. (стп. zbiegły) 1. (*який утік звідкись*)

збіглий: повине(н) є(ст) па(н) Дороста(и)-ски(и) по(д)даны(х) нѣши(х) збеглы(х),... намъ ѡ(т)дати (1599 ККПС 122); возны(и) єнера(л)... положи(л) позо(в)... ѡ (з)беглые по(д)даныє с помененого села до мѣста... жо(р)нищъ (Вінниця, 1602 ЛНБ 5, II 4050, 50); самъ теды... двери до костела выбивши,... яко бы збеглого челядника своего,... шукать казалъ (Луцьк, 1634 АрхЮЗР 6/I, 500); А поводова Сторона поведила же єсть Акѣторомъ належънымъ, альбовемъ чинить, ѡ подѣданыє свое вла(с)ные збегълыє яко ѡ кривѣдѣ свою (Київ, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 141).

2. У знач. ім. Збіглий, -ого, утікач: А который был челоѡѣкъ не оповѣдавшися врандику при войтѣ утекъ зъ волоки... а збѣглого самъ врьдъ и черезъ войта искати мають (1557 АЗР III, 86).

ЗБѢГЪ, ЗБѢГЪ, ЗБЕГЪ, ЗБЕГЪ, ЗБЕКГЪ, ЗЪБѢГЪ ч. (стп. zbieg) 1. Утікач: а к томѣ ѡ збегі, люди ѡтчизные и непохожие, которые повтекали з ымѣней Єго Милости (Заслав, 1544 АС IV, 377); отъ того часу не маєте збекговъ, одинъ отъ другого, подѣданыхъ прыймовати (1554 РИБ XXX, 264); сѣдъ нинешни(и) кгро(д)ски(и) киевски(и) ...на позваны(х)... таксѣ за (з)бе(ги) поводѣ... присѣжає(т) (Київ, 1607 ЛНБ 5, II 4052, 30 зв.); perfuga, збѣгъ (1642 ЛС 308); Мѣста выдѣлѣны на збѣги... коли до одного з ты(х) мѣстъ оутечи мѡже(т)... бѣдѣ(т) мѡвилъ старши(м) мѣста ѡнаго то, што єго покаже невінны(м) (серед. XVII ст. Хрон. 170); всѣ sprawy, переводы правъные процесса з ро(з)ными ѡсобами, а меновите з княжате(м) Коре(ц)ки(м) ѡ збегі реми(с)сы,... погинули (Житомир, 1650 ДМВН 197);

перен. (*той, хто відмовляється від попередніх переконань*) відступник: єще же и мона(с)ты(р) днє(в)ски(и) все(г)да звє(р)хно(с)-ти митрополиє нѣшеє бѣдѣчи(и) назбира(в)ши

до себе че(р)нъцовъ збѣго(в) мона(с)ты(р)-ски(х) и до свѣцко(г) права тамошнего игумена споволочи(в)ши ѡбиди(ш) (Вільна, 1594 ЛСБ 255, 1); Але не дивъ збегови костела католического, якимъ онъ есть! (Вільна, 1599 Ант. 911).

2. (поєднання) збіг: Стечєніє: Збѣгъ (1627 ЛБ 121).

ЗБѢДЫ присл. Випадково: Збѣды casu forte (Уж. 1643, 51).

ЗБѢЖАТИ дієсл. док. 1. (стекти) збігти: Воды которые сѣтъ понижей збѣжать и ѡпадѣтъ: а которые повышѣ идѣтъ во одной кѣпѣ са застановатѣ (серед. XVII ст. Хрон. 161 зв.).

2. (минути, пройти) збігти: нижъ ся листы во вси повѣти розошлютъ, тогды тотъ часъ збѣжитъ (1576 АСД IV, 22).

3. Пробігти: хотѣ(и) хто мѣло алѣбо много збѣжитъ, тилко жебы добѣгль, где повиненъ (Чорна, 1629 Діал. о см. 264).

ЗБѢЖАТИСА, ЗБЕЖАТИСА дієсл. док. (бігом зібратися в одне місце) збігтися: збежалосѣ мно(з)ство люде(и) и стало-сѣ в ни(х) замеша(н)є (II пол. XVI ст. КА 6); вси мѣжеве Израильскіи збѣжавшисѣ до цѣра рекли ємѣ: чомѣ тебе оукрали братьѣ наши мѣжеве Іудейскіи (серед. XVII ст. Хрон. 274).

ЗБѢЖЕ див. **ЗБОЖЕ**.

ЗБѢЖЕНІЄ с. Втеча: причіна была збѣжєніѣ его и(з) землѣ сеннѣрѣ, и(ж) не хѣтѣ(л) и(з) не(м)рото(м) вежоу вавель бѣдовати (Львів, поч. XVII ст. Крон. 9).

Пор. **ЗБѢЧИ**.

ЗБѢЖѢНАСА с. Зіткнення: Крамола: Рѣзрѣхъ, бѣнтѣ, свѣрка, посвѣрка, збѣжѣна-сѣ, заколочѣнаса. збѣнтова́наса (1627 ЛБ 55).

ЗБѢЛѢТИ дієсл. док. Збіліти, побіліти: на(д)то гдѣ рѣклѣ. вложи рѣкоу до пазухи твоеи, што кѣ(д)ы(ж) бнѣ вѣчїни(л), пото(м)

єє вына(л), а што збѣлѣла ѡ(т) трѣдѣ і якъ снѣгъ (Львів, поч. XVII ст. Крон. 18); што уже Маріамъ оуказаласѣ збѣлѣлою трѣдомъ якѡ снѣгъ (серед. XVII ст. Хрон. 134 зв.).

ЗБѢСНѢЛЫЙ прикм. Який запродавсѣ дияволу: Если бо... назвались в правду и вкупѣ стоящие — отступники и отметники, а един збѣснѣлый и зеретиченый — основание или фундамент, то бы и тѣя хула пала на апостолы (1608-1609 Виш. Зач. 214).

ЗБѢЧИ, ЗБЕЧИ, ЗЪБЕЧИ дієсл. док. (утекти звідки-небудь) збігти: кнѣзь корѣцкїи... лє(д)ве в кїлко кѣней з воло(х) збѣгъ (1509-1633 Остр. л. 129); по(д)даны(и) по-водо(в)... до... мє(ст)а жо(р)нищѣ, збє(г) и та(м) мє(ш)каєтъ (Люблін, 1602 ЛНБ 5, II 4050, 59); подѣданыє ихъ... з... местечка миколаєвѣки з жонами зѣ детѣми... прочѣ зѣбегѣли (Київ, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 139 зв.); Писанный тотъ позовѣ... в справе до вида- (н)ѣ по(д)даны(х)... до маєтности позвано-го мѣстечка алѣбо слободи ѡлшаное збег-ли(х) того(ж) року и м(с)ца дня чоти(р)на(д)-цатого іюня (Київ, 1646 ЛНБ 103, 22/Id, 2015, I зв.); **кровю збеглый** — налитий кровію: са(м) ѡвє(с) по за(с)ку(р)ю кро(в)ю збє(г)лы(и), с которо(г) де(и) ру(ч)но(г)... змо(р)дова(н)ѣ ѡмє(р) (Київ, 1590 ЦДІА Лен. 823, I, 133, 77).

ЗБѢЧИСА, ЗБѢЧИСА, ЗБЕЧИСА, ЗБЕЧИСА, ЗБЕЧИСЕ, ЗБИЧИСА дієсл. док. 1. (бігом зібратися в одне місце) збігтися: та(м) же поведила ма(т)ка ста(р)цова и(ж) де(и) яко на кѣва(л)тѣ ту(т) сѣ были збігли люди тутошніє горо(д)чанє (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, I, 2, 8); И зѣбѣгѣсѣ великій народ, хотѣчи вас загубити, ажъ вас... уряд замковый оборонил (Львів, 1605-1606 Перест. 44); Иноцы, видѣчи страхъ, збѣглисѣ... до башты монастырской (Київ, 1621 Кон. Пал. 1021).

2. (зійтисѣ, зібратисѣ де-небудь) збігтися: Ка(р)дина́ли і бісѣпи котѣрыє сѣ бы-

лий но(ч)ю до папы збѣгли,... мѣчно са при не(м) опоновали (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 49); коли са де(р)жа(л) хромы(и) которы(и) бы(л) ѣздоро(в)ле(н) петра... збѣ(г)са к ни(м) ѣве(с) лю(д) (II пол. XVI ст. *КА* 13); кгда се их болшей есче збегло, з тых дверей сходками до церкви вдаривше, лихтари, формы в ней повыворочали (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 687).

3. (*зосередитися, опинитися в одному місці*) збігтися: А па(к)ли бы ко(л)ко до(л)ж-нико(в)... на ѡдного (!) име(н)е збе(г)лоса ...то(г)ды з оста(т)ними записы маю(т) тые пнзе(и) свои(х) на и(ст)цѣ доходити (1566 *ВЛС* 72 зв.).

4. (*з'єднатися межами*) збігтися: Шостый лыст розездный..., в котором грани меновите описаны от пяты, где ся збегла земля Корецкая, Звеголская, Хлапотинская (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 128); пленипотенътове..., конъчачи дукътъ свои(и), повелили, же у того Пробитого валу, три пе(т)ы кгрунъто(в) зъбегълисѣ (Киѣвщина, 1639 *ККПС* 273).

5. (*стектися*) збігтися: тогды земла была посрѣдѣ ѡ(д) невѣдома, яко желтокъ в посрѣдкѣ яйца; по повелѣнїемъ бжїимъ, збѣглиса вѣды в низины, на єдино мѣсто (Почаїв, 1618 *Зерц.* 15).

Див. ще ЗБѢГАТИСЯ, ИЗБѢГТИСЯ.

ЗБЮРЪ, ЗБЮР ч. (*стп. zbiór*) **1.** (*одяг, вбрання*) убір: пани братовая... // ...увес збюр домовый забрала, так иж не было в чомъ и тела небожъчиковского поховать (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 585-586); тые то насланцы... // ...тотъ домъ... зо всѣмъ бѣдованъемъ з светлицами... з лямѣсомъ и зо въсимъ збюро(м) и мае(т)ностью Єго рѣхомою... кгвальтовъне взяли (Киѣв, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103-103 зв.).

Див. ще ЗБОРЪ.

ЗВАБИТИ дієсл. док. **1.** (що) (*привернути увагу, викликати цікавість*) звабити,

притягти: Аж до Голгоѣы го съ Крестомъ провадили, И тамъ болшую еще тлушу звабили (Львів, 1630 *Траг. п.* 163).

2. (кого) (*спокусити чим-небудь, викликати у кого-небудь бажання щось зробити*) звабити: Горлівая Бжїа мѣлость то справила, Же его на тѣй падолъ мѣзерны(и) звабила (Львів, 1631 *Волк.* 10 зв.); якихсь предикантовъ своихъ..., звабивши зъ розныхъ мѣсть..., въ той своей блюзниръской академии... уфундовали оныи (Люблін, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 789).

3. (кого) (*привабити, привернути до себе*) звабити, спокусити: Siądmoż sobi pod toiu sosnu welikoіu Aż zwabimo tuiu żonku lichuiu (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 5 зв.).

ЗВАДА ж. Звада, незгода, ворожнеча: **Ѡ** звада(х) шляхе(т)скихъ и навѣ(з)кахъ: Кто бы кому рѣкѣ або ногѣ втя(л), або ѡко, ѣхо,... и за ко(ж)ды(и) таковы(и) члоно(к) платити пя(т)деса(т) ко(п) гроше(и) мае(т) (1566 *ВЛС* 91 зв.); еше и тепе(р) естъ великая звада и га(д)ка межи кра(м)матиками (1582 *Кр. Стр.* 14); домовыхъ звадъ оутѣкай приватны(х) крївдъ занѣдбавай (Дермань, 1604 *Нал. На г. Остр.* 6); нѣвый календаръ ѡблудный, токмо... незгѣдѣ и звадѣ творѣчїи (Киѣв, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 27); Кѣвъ: Звада, бѣнтова(н)е, рѣзрѣ(х) (1627 *ЛБ* 53); звада мѣжы ними поточна (Киѣв, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3); впрод даючи причину до звады, сами..., потомъ се до шабел порѣвавши..., сечи почали (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 8/III, 597);

сварка: и там же дей слуги твои, попивши, сами межи собою зваду учинили, въ которой то зваде их один другого ранили (Луцьк, 1592 *ВИАС* I, 14); Рѣспра: Звада, свѣръ (1627 *ЛБ* 106); всѣ зго(д)не братия в ча(с) забѣгаючи злому абы болше нерѣ(д)-ны(х) ро(с)ти(р)ковъ и ко(р)чемъны(х) зва(д)

и би(т)въ в дому бжомъ не было, хвалили таковы(х) бе(з)чи(н)никовъ... казнити и карати (Львів, 1633 ЛСБ 1043, 35).

ЗВАДЖЕВАТИ дієсл. недок. (зводитьи наклепи) обмовляти: наваждаю; зва́дждю (1596 ЛЗ 58); Облагаю: Обкла́ддю, обмовлаю, зва́дждю, о́сдждаю (1627 ЛБ 148).

ЗВАДЖЕНЬЄ, ЗВАЖДЕНЬЄ с. Наклеп: нава́женіє, зва́женіє (1596 ЛЗ 58); Нава́женіє: Зва́женіє, а́лбо насоченіє (1627 ЛБ 68).

ЗВАДИТИ дієсл. док. (кого) Вікликати ворожнечу (між ким): хто(ж) до того радилъ Абы люде з обохъ сторо(н) та(к) ганебне звадилъ (1636 Лям. о приг. 7).

ЗВАДИТИСА дієсл. док. (в чім) Прийти до незгоди (з приводу чого), посваритися (через що): о́де(н)... з нихъ по(р)вавши скланищъ з горе(л)кою на пана келемета киндлъ и в то(м) са звадили (Володимир, 1572 ЖКК II, 36); Єсли бы са зва́дили мѣжеве, и оудари́лъ бы оди́нь блі́жнегѡ своегѡ ка́менемъ..., а онъ бы не оу́мерлъ, а́ле бы лежа(л) на лѡжкѡ... не ви́ненъ бѡде ко́торый бы оударилъ (серед. XVII ст. Хрон. 98 зв.).

ЗВАДНИЦА ж. Наклепница: Нава́дница: Клеве́тница, двоесло́вница, зва́дница, дѣдчица (1627 ЛБ 68).

ЗВАДЦА¹ ч. (стп. zwadca) 1. Сварлива людина, бунтівник: Кѡвникъ: Зва́дца, бѣн-то́вни(к) (1627 ЛБ 54).

2. Наклепник: нава(д)ни(к), зва(д)ца (1596 ЛЗ 58); Клеве́тникъ: Ябедни(к), потва́рца, зва́дца, о́шдсть, лга́ръ, обмовца, оболга́тель (1627 ЛБ 53).

ЗВАДЦА² ч. Звідник: Кѡница ѡ(т) женихо(в) а ѡ(т) зваде(ц) (1552 ОЧорн. З. 56 зв.).

ЗВАЖАТИ дієсл. недок. (кого, з ким) Сіяти незгоду, ворожнечу (між ким); сварити: то(т) же хме(л)... мене зважа(л) ку (з)ломѡ мешка(н)ю приводи(л) (Ковель, 1574 ЖКК II, 279); позволяй же теды... в добрыхъ

кохатиса. и згѡдѡ чиніти межи подѣдаными, а не еди́ногѡ з дроу́гимъ зважати (Острог, 1614 Тест. 177); Крамолю: Зважаю, розрѣхъ чинію (1627 ЛБ 55).

ЗВАЖАЮЧІЙСА дієприкм. у знач. ім. Той, хто свариться: Аарѡнъ: Сѡдачій, шацѣ-ючій, мнѣма́ючій, зда(н)є свое повѣда́ючій, а́бо свѣрачійса, ва́дачійса, правѣючі(с), зважаючі(и)са (1627 ЛБ 170).

ЗВАЖДЕНЬЄ див. **ЗВАДЖЕНЬЄ**.

ЗВАЖИТИСА дієсл. док. Звестися, обманутися: а е́сли кто... са зва́жеть оу́мысломъ ѡ(т)ча́нїа,... я́къ мо́жеть звѣтажити, а́лбо спроти́витиса оутѣ́каючи (Острог, 1607 Лѣк. 16).

ЗВАЖОВАТИ дієсл. недок. (визначати, оцінювати що-небудь) зважувати: я, зважуючи, ижъ тотъ то храмъ не маєть бы наменшого доходку, и уминилъ ємъ себѣ нецо зо своего грунту солтыского на церковь святую удѣлити (Фольварк, 1606 НЗУж. XIV, 225).

ЗВАЗНЕНЄ с. (стп. zwaśnienie) незгода, неприязнь, розбрат: тамъ на дорозе пришла Твоей Милости вѣсть ѡ звазнени томъ Браславцов и Вѣничан (Вільна, 1541 АS IV, 280).

ЗВАЗНЕННЫЙ дієприкм. у знач. прикм. Неприязний: причины зва(з)ненные на ни(х) покладаны з стороны нѣкѡторы(х) по(д)даны(х)... абы могли жидо(в) з ме(ст) выкоренити (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 53).

ЗВАЗНИТИСЯ, ЗВАЗНИТИСА, ЗВАСНИТИСЯ, ЗВАСНИТИСА, ЗВАСЪНИТИСЕ дієсл. док. (стп. zwaśnić się) (на кого) (поворожому ставитися до кого-небудь) зненавидіти (кого), посваритися (з ким): заруки, которые бы землянинъ або слуга старостинъ, звазнившися на мещанина, положилъ, съ нихъ на себе брати не мають (Вільна, 1509 АрхЮЗР 5/1, 28); И вы... за то на нихъ са

зваснивши и отповеди и похвалки на них чините (Краків, 1538 *АС IV*, 157); то па(к) де(и) па(н) су(д)я и па(н) по(д)судо(к) не веда(ти) для которе причины бе(з)ви(н)не за(з)ни(в)шиса на мене словы ѳу(к)ливыми на мене са почали то(р)гать (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 7); але панъ Иона Охлоповский, зваснившись на нее гневомъ, о то з нею чинит и то на неи позыскати хочеть (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 378); то(т) дря(д)никъ... за(с)ни(в)ши се на на(с)... з ве(р)хъ меноваными лю(д)ми... ѡбачи(в)ши на(с)... збили зъранили и злѣпили (Луцьк, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 72 зв.); тые жидове, звасънившисе на челядѣ менованую... улицею през село шли, а панове жолънерове... до села тогожъ вежджали, тотъ жидъ старый, идучи за челядю, а обачившы жолнеровъ, горелъки заволаѣ, а потомъ людей невинныхъ самъ, рогатиною бючи, волаѣ, ижъ суть козацы (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 193).

ЗВАЗНИТИСЯ *див. ЗВАЗНИТИСЯ.*

ЗВАЛЕНЬЕ *с. (стп. zwalenie) визволен-
ня, звільнення: галгáлы звалѣнье же з ни(х)
звали(л) г(с)дѣ зло(ст) егѣпецкѣю (серед.
XVII ст. Хрон. 162 зв.).*

Пор. ЗВАЛИТИ.

ЗВАЛИТИ *дієсл. док. 1. (шо) (знищи-
ти, зруйнувати) звалити: тыхъ, которые за-
кладываютъ фундаментъ дому своего, то есть
вѣру, на песку змышленныхъ речій, которо-
го... ляда небезпеченство, ляда пострахи,...
звалити можетъ (1603 Пит. 94).*

2. (шо з кого) Визволити, звільнити (ко-
го від чого): галгáлы звалѣнье же з ни(х)
звали(л) г(с)дѣ зло(ст) егѣпецкѣю (серед.
XVII ст. Хрон. 162 зв.).

Див. ще ЗВАЛЯТИ.

**ЗВАЛИТИСЯ, ЗВАЛИТИСЯ, СВАЛИ-
ТИСЯ** *дієсл. док. 1. (з кого) (упасти вниз)
звалитися: подданные Вышковские зознава-
ли: ижъ видели кгда тотъ небожчикъ одѣ*

Луцка... ехалъ вже передѣ вечоромъ, и на
кгрunte Вышковскомъ... съ коня звалился
(Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 6/I, 256); Подданный
Жидичинский Ивашко,... зезналъ: ижъ...
виделъ того забитого, кгда одѣ Луцка ран-
ный ехалъ а на кгрunte Вышковскомъ съ
коня свалился, — розумели есмо, же пьяный
(Там же, 257).

2. Перен. (випасти на долю кого-небудь)
звалитися, навалитися: забили Іошанавана
и Аминодава, и Мелхесда сыны Садловы,
и весь тежаръ битвы звалился на Садла (се-
ред. XVII ст. *Хрон.* 241 зв.).

ЗВАЛИТИСЯ *див. ЗВАЛИТИСЯ.*

Див. ще ЗВАЛЧИТИ.

ЗВАЛЧЕНЕ, ЗВАЛЧЕНЯ *с. (стп. zwal-
czenie) 1. Поборення, захоплення: а естли-
бы... презъ неприятельское зничене и звал-
чене добра оные косътельные столу викаре-
йского утерпеть притрафили се, на тотъ
часть иншую угоду... зо мъною и зъ моими
потомъками... князя викареи... учинити бу-
дутъ повинъни (Луцьк, 1559 *АрхЮЗР* 8/VI,
68).*

2. Подужання, подолання: зезна(л) то
доброво(л)не... яко проста(к) нѣкгда ѡ
то(м) анѣ мысли(л)... ѡбычае(м) но(ч)ны(м)
пре(з) за(л)чѣня дверѣ(и) це(р)ко(в)ны(х),
ѡме(р)лого на кгрѣ(н)тѣ намѣтовати (Львів,
1612 *ЛСБ* 1038).

Пор. ЗВАЛЧИТИ.

ЗВАЛЧИТИ *дієсл. док. (стп. zwalczyć)
(кого, що) побороити, перебороити, подолати:
кгда(ж) з родѣ и народѣ в̄м ни(х)то забо(и)-
це(м) и мо(р)дере(м) не был чого и в̄ша м(л)
ѡчинити не ра(ч) бо то в̄м не пристои(т) ѡбо-
гого чоловѣка за(л)чи(т) го(р)ла збави(т)
(Ковель, 1574 *ЖКК* II, 281); Гдѣжъ есѣли
бы такѡвое было, за часо(м) бы са розвали-
ло: а Вызна(н)е Блгч(с)тїа, ани бѣсы, ани
їное котѡрое створѣнїе звáлчити не мѡгѣтъ
(Київ, 1625 *Злат. Н.* 130); Непреборїмый:
Не звáлченный, котѡрого нѣхто звáлчити не*

мѡжетъ (1627 ЛБ 75); Тѡмъ в'про(д) звѡл'чишъ Питѡна (Київ, 1632 Євх. 303); в ма-настыра(х) до(л)го вкѡпѣ преме(ш)кавши... в глѡбѡкѡю пѣстыню ѡдаю(т)са; маючи волю щона(и)сро(ж)шии шатанѣ зв(л)чити, и з ихъ покѡсами моцовѡтисѡ (серед. XVII ст. Кас. 85).

Див. ще **ЗВАЛЧОВАТИ**.

ЗВАЛЧОВАТИ дієсл. недок. Поборювати, переборювати, долати: побѣ(ж)дѡю, звита-жѡю, зв(л)чѡю (1596 ЛЗ 71); Побѣждаю: Звитажѡю, звѡлчѡю (1627 ЛБ 84).

ЗВАЛЯТИ дієсл. недок. (що) 1. (скида-ти вниз) звалювати: Снѣ(г) то(л)ко зве(р)хѡ ска(л) на ни(х), кгда ю(ж) в серединѣ вошли, зваляючи и та(к) ихъ снѣжною броню до кгрѣ(н)тѣ поразили (1582 Кр. Стр. 44).

2. Перен. (що на що) (перекладати від-повідальність) звалювати: чомѣ в сѣдѣ бѣжи встѣпоючи звоеванѣ и осаженѣ того при-чину на тоє, же греки не папѣжа ри(м)ского, але самого хѡ гѡ за оновла(д)цѣ косте(л)но-го мѣли, безбожне причинѣ звалає(т) (Острог, 1598-1599 Апокр. 158).

Див. ще **ЗВАЛИТИ**.

ЗВАЛАНЄ с. Валяння: Сѡбращѣніє: Ѳберта(н)есѡ в' кѡло, ста(ч)а(н)є, звала(н)є, збива(н)є вкрѣ(г) (1627 ЛБ 167).

Пор. **ЗВАЛЯТИ**.

ЗВАНЄ с. 1. Те саме, що **званіє** у 1 знач.: Жаловали намъ..., черци монастыра све-того Николы Пустинского... ижъ дей ты, през зване свое духовное, безвинне звасни-вшись на нихъ, самъ черезъ себе... отповеди и похвалки имъ самимъ..., чинишъ, на здо-рове ихъ стоишъ, хотячи ихъ о горла при-правовати (Варшава, 1581 АрхЮЗР 1/VI, 73).

2. Поклик, клич, зов: коли пузавъ Мат-ѡеѡ изъ мыта, и лишивъ усе, та пушовъ за званіємъ Христовымъ (XVI ст. НЄ 91).

3. Служба, служіння: Притерпи дѣля Бога и ходи зъ правдовъ у званю Божумъ,

што бы изъ своевъ мл(с)тю бывъ избави-тѣль и што бы давъ намъ вѣчное царство (XVI ст. НЄ 72).

Пор. **ЗВАТИ**.

ЗВАНИЕ, ЗВАНІЄ с. 1. (назва-ознака належності до якого-небудь колективу чи соціального стану) звання: предася... в за-конѣ хранити христоименитымъ... людемъ, да досто(и)но званию и непорочно житие ...слышати на страшномъ сѣдѣ сподобятъ-ся (Львів, 1586 ЛСБ 71); Свѣти(т) еще тѡй Єп(с)пъ... въ всѣ(х) в' нѡродѣ Рѡсскомъ црѣвахъ двѣма своіми сынѡвцами... ѡщен-ными в' чинѣ с(т) Аггл(с)кагѡ Иноческого звѡніѡ (Київ, 1623 МКСВ 82); Дѣховны есь, не мѣшѡйсѡ в' справѣ свѣцкѣ тобѣ неналѣж-ныѣ: лѣчъ во звѡніѣ, в' нѣм же звѡнъ еси пребывѡй (Львів, 1646 Жел. Сл. 2 зв.); Та(к) нище(т)наѡ бѣти має(т) ѡдѣжа, жебы... // нѣчѡго не мѣла ин'шого на(д) ин'шіє, котѡ-ріє того(ж) соу(т) звѡніѡ а(л)бо пре(д)савзѡта з нѡми (серед. XVII ст. Кас. 3-3 зв.).

2. Звертання, іменування: поваж'нѣишее мѣсце на з'борищахъ любать... и цѣлованіѡ на трѣжищахъ и званіѡ ѡ(т) людѣи оучителю але вы не хотѣте называни быти оучител'ми (1556-1561 ПЄ 97 зв.).

3. Покликання, призначення: ѡ(т)че єп(с)-кпе лво(в)ски(и) телеснаго здравіѡ и дѣше(в)-наго перебуваніѡ ѡ(т) господа бѡга получи-ти звѡнію ти желѡю (Кореличі, 1593 ЛСБ 246, 1); Где которы(и) з ва(с) єп(с)пѣство ѡ(т) вѣшнего звѡніѡ, дарованіѡ и ѡщеніѡ и ѡ(т) всенарѡ(д)наго избраніѡ гласа воспри-а(л) (1598 Виш. Кн. 280 зв.).

4. Запрошення: Такъ хотѣвъ Бгъ учинити изъ тѣми людѣми, они не хотѣли слухати званіє его, што звавъ ихъ на вечерю свою, што бы давъ имъ усякую доброту небесную (XVI ст. НЄ 169).

Див. ще **ЗВАНЄ**.

Пор. **ЗВАТИ**.

ЗВАННЫЙ, ЗВАНЬНЫЙ *прикм. 1.* (яко-го запросили, запрошений) званий: повѣдаю бо ва(м), иже ни единыи ис ты(х) моужей званъ-ны(х) не в'коуси(т) мои вечерѣ (1556-1561 ПЄ 286).

2. У знач. *ім.* (той, хто отримав запрошення) запрошений, -ого: Члкъ нѣкоторыи оучинил вечероу великоюу... и послалъ слоугы с'вои в годиноу вечерѣ мовачи званъ-ны(м), абы пришли (1556-1561 ПЄ 285); рекль слѣга(м) свои(м) што ѡбѣ(д) мой го-то(в) є(ст). але тыи званныи теды не соу(т) го(д)ными на него идѣте(ж) по дорогах) всоуды и которы(х) найдете прѣзовѣте и(х) на то(т) бра(к) (к. XVI ст. УЄ № 31, 168 зв.); А одны выдѣ тыхъ званныхъ пушли на дѣ-ло свое и на куплю свою (XVI ст. НЄ 130); много естъ званныхъ, але мало выбранныхъ (1603 Пит. 8).

Див. ще ЗВАНЫЙ.

ЗВАНЫЙ *дієприкм. 1.* У знач. *прикм.* (яко-го запросили, запрошений) званий: а того госта своего званого в дому свое(м)... зби(л) (1566 ВЛС 93); маючи великое мно(з)ство зѡлота, и такъ достѣтне и гѡйне звѣныи гѡсти частѣтъ, стѣващи прѣ(д) нихъ што рѣзъ рѡзныи и ѡ(д)мѣнныи пѡкармы (Виль-на, 1627 Дух. б. 190).

2. У знач. *ім.* (той, кого запросили) званий, -ого; запрошений, -ого: коли было готово усе, и пуславъ слуги свои, што бы звали тыхъ званныхъ у мѣсто, а они што бы (у ориг. — за што што бы. — Прим. вид.) не загубили имѣніе и жоны на сѹмѣ свѣ-тѣ, они лишили вечерю Божию (XVI ст. НЄ 167).

Див. ще ЗВАННЫЙ.

ЗВАНЬНЫЙ *див. ЗВАННЫЙ.*

ЗВАРИТИ *дієсл. док.* (що, в чому) (*при-готувати страву, напій*) сварити: драчіе, єсть хоина, котѡраа в винѣ звѣрена (1596 ЛЗ 45); Та(к)же насоушивши боуквицѣ с

прѣ(с)ны(м) медо(м) намѣша(и) и (з)варив-ши пій. селезе(н), и крѣ(в)... оуздоровлає(т) (XVI ст. УТ фотокоп. 6); Koli ryby dostáne-mo W toim horsczyku zwáremo (Яворів, 1619 Гав. 17); елисѣй... двѣ на деса(т) пѣръ волѡвъ заколо(л)... и в' начинію волѡвомъ звари(л) (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 234); Prodavala... babusienka iayca, — Hde-m sia wziaiw kozak zdrayca, Vchopyw y zwaryw y zyw babusine iayca (бл. 1650 ШКН 179);

(*приготувати пиво*) сварити: А коли пи-во зварѣтъ тогды они повиновати тоє пиво до двѡра гнидова ѡтѣвести (1552 ОЛЗ 184); Swiety Hávrył piwo zwárył háli (Паків, поч. XVII ст. Траг. фотокоп. 4 зв.).

ЗВАРИТИСЯ *дієсл. док.* (в чому) Зваритися: Koli ryby dostánemo W toim horsczyku zwáremo A w toim sia zwárył tysto (Яворів, 1619 Гав. 17).

ЗВАРОВАТИ *дієсл. недок.* Приборкува-ти, скоряти: ѡмѣчаю: Стравлѣю, звѣрую, ѡкрѡчаю, оускромлѣю (1627 ЛБ 139).

ЗВАРОВАТИ *дієсл. док.* (що) (*оцінити по-новому*) переглянути, змінити: але дей хотечи умыслѣне тую справу звартовати, зникал, а сумы дей пенезей от пана Михаи-ла не брал (Володимир, 1567 АрхЮЗР 8/VI, 204).

ЗВАСНИТИСЯ *див. ЗВАЗНИТИСЯ.*

ЗВАСНИТИСА *див. ЗВАЗНИТИСЯ.*

ЗВАСЪНИТИСЕ *див. ЗВАЗНИТИСЯ.*

ЗВАТИ *дієсл. недок. 1.* (кого, що, ким, чим) (*іменувати кого-, що-небудь*) звати: они жадныхъ знаков, ани грани не вказали и через тѡю дорогѣ полем... повѣли до лѣ-са, которого зовѣтъ Волков лѣс (Шайно, АС 1538 IV, 173); пришоль до мѣста самари-таньского которое то зовоуть сихарѣ (1556-1561 ПЄ 353); египтъчики хама хато(м), а дрѡгие хамоно(м) зва(ли) (1582 Кр. Стр. 27); И выписана єсть в мѣсте зовѡмо(м) во Л'во-ве. Рѣкою... андреа попа (Львів, 1585 УЄ

№ 5, 1); Павелъ светый зоветъ его чловѣкомъ безаконія и сыномъ погибели (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 149); Было у Ерусалимѣ на Овчумъ купели, што звали его по жидувскы (XVI ст. *НЄ* 57); Припоу(т)никъ є(ст) зеліе вельми добро, бо не да(р)мо зовоу(т) припоу(т)нико(м) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 1); Każy o sczo pytaіemo Та јак те zwáty maіemo (Яворів, 1619 *Гав.* 20); Преч(с)тнѣйшій нашъ Ѡ(т)че Прометѣѡмъ звáный, Ѡ(т)тóль бѣдешъ в' Рóссїи, запоmѣрковáнный (Київ, 1632 *Євх.* 295); Алексáндер' всѣдши на кóнь котóрогo звáль дѣчепáль вѣскочилъ на гѣрстъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 422);

2. (що, кого ким, кого чим) (*визнавати, вважати ким-, чим-небудь*) звати: але тепе(р) мóже(т) вáшѣ тьи церемонѣи нóвыи, бе(з) встýдѣ звáти кѣмєндыє (!) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 146 зв.); А папєжъ самъ себе головою и отцемъ всеє церкви зоветъ (1582 *Посл. до лат.* 1134); Иоанъ светый тыхъ всѣхъ антихристами зоветъ, которые, бывши первѣй зъ нами въ единой церкви... хрестиянской, не змѣшкали зъ нами (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 166); А што было причиною до ганѣнья и до называн'я костáнтѣ антихрісто(мъ), тó, же былъ арїаниномъ,... якбго кóждого иоáннъ сѣтый антїхристомъ зовѣтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 57); Видишь, Христось звáль сыномъ бетѣжного чоловѣка а ты 'Скарго,... людей... шкалюеш, гониш, срамотиш, глупими зовеш (1608-1609 *Виш. Зач.* 221); Августинъ... Петра межи апостолами зоветъ апостоломъ напершимъ, а Павла напоследнѣйшимъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 528); злослѣвьи нѣкоторые люде,... велемовцею его и лгарѣмъ звáти почáли (Київ, 1627 *Тр.* 557); у старомъ законѣ... все церков'ное начине почитано и поклоняем' было и свято звано (Супральський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 55).

3. (кого, що) (*кликати кого-, що-небудь*) звати: Тамъ же дей копа вся, на томъ слѣ-

ду зостоновивъшися (!), и послала до того сельца ихъ, зовучи на слидъ, абы они шли (Луцьк, 1583 *Ив.* 272); Маю(т) свои часы, зовѣт' сѣа до рокѣ, тáковыи што в' ни(х) напóлы шáлею(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 94 зв.); Пристóйне теды и слѣшнє, јакъ Іоáсь Црѣ Ійл(с)кїй Єлїссѣа плáчѣчи звáль егo и мóвилъ, Ѡ(т)че ѡ(т)че (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 27); Глашáю, 8: Зовѣ, клѣчѣ (1627 *ЛБ* 25); ocelamito, as, кричу, зову (1642 *ЛС* 288); **звати ку праву див. ПРАВО¹;**

(кого) (*запрошувати куди-небудь*) звати: Тежъ казали єсмо имъ людей вольныхъ, прихожихъ у место наше звати и садити (Краків, 1509 *АрхЮЗР* 5/1, 31); єсли чинишь пирь... зови оубогыи,... хромыи и слєпыи (1556-1561 *ПЄ* 284 зв.); А другыи, што звали Христа, та ходивъ икъ нимъ Христось (XVI ст. *НЄ* 111); Пирáне: Звáнный на дчтѣ (1627 *ЛБ* 81); тогды бнѣ рѣклъ:... чомѣ єсте пѣстїли члѣвка, зовите егo áбы ѣль хлѣба (серед. XVII ст. *Хрон.* 80 зв.);

(кого) (*закликати до чого-небудь*) звати: Изъ сего евангелїя имаєє сякую науку: первое, што за фѣль людей звавъ Христось, што бы пушли за нимъ? (XVI ст. *НЄ* 89); а прѣто хр(с)тїанє вѣр'ныи... к(д)ыжъ видимо и слишимо и(ж) маємо такого добротливого гá и бá своего, которїй на(с) зове(т) и тагнє(т) абы(с)мы за ни(м) шли ѡставмо(ж) и мы тако(ж) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 106).

ЗВАТИСЕ див. ЗВАТИСЯ.

ЗВАТИСЬ див. ЗВАТИСЯ.

ЗВАТИСѢ див. ЗВАТИСЯ.

ЗВАТИСЯ, ЗВАТИСА, ЗВАТИСЕ, ЗВАТИСѢ, ЗВАТИСЬ дієсл. недок. 1. (*мати ім'я, іменуватися, називатися*) зватися: за гордость сотона с нба сверженъ, со всѣми своими слѣгами што нинє зовоутсá бѣси (1489 *Чет.* 285); даровалъ пререченому мѣсту... зложєньє и шинкованьє пива и меду и вина, которое жѣ Нѣмецкимъ языкомъ

зоветься шротарство (Краків, 1507 АЗР II, 11); Петръ воевода... дали... есми селище ... //...мѣсто за млин... где сѣ зовет млин Михѣлаш (Ясси, 1576 МЭФ I, 92-93); по(р)фира естъ жо(л)въ ѡлбо риба котѡраа з сеѣе пѣщае(т), ша(р)ла(т)ны(и) то естъ багрѡвы(и) по(т) котѡрого збираю(т) на ша(р)ла(т)нѡю фа(р)бѡ, ѡ(т)ты са зове(т) ша(р)ла(т) (1596 ЛЗ 68); слуга и пахолѡкъ мой рукоданыи, который се звалъ Станиславѡмъ Доманскимъ... // ...окрадши мене и служебника моего (Володимир, 1599 АрхЮЗР 6/1, 272-273); Той Петръ..., зъ села Дворецъ, надъ рѣкою Ратою, въ монастиру св. Спаса мѣшкаль, гдѣ и теперъ Петровъ Кутъ надъ гою рѣкою зоветься (Київ, 1621 Кон. Пал. 1025); тамъ вѣ печѣрѣ ѡной погребль Авраамъ Сѡррѡ жонѡ свою... Котѡраа нѣва и печѣра Авраамѡви зовѣтса ѡжъ до сегѡ часѡ (серед. XVII ст. Хрон. 36 зв.).

2. (важатися ким-, чим-небудь) зватися: Че(м) же са вы дѡхвны(ми) зовете а телѣсне и пога(н)ски м(д)рѣствдѣте и глѣте (1598 Виш. Кн. 286); не е(ст)е(м) годѣ(н) звати(с) снѡмъ, але прѣими ма яко напо(д)лѣйшого наемнѣка въ цр(ст)вѣи нѡ(с)нѡмъ (к. XVI ст. УЄ № 31, 4 зв.); а если бы котѡраа дѣша зблѣдила през грѣхъ,... такѡваа южъ не мѡжет са звѣти дѣвою чѣстою (Почаїв, 1618 Зерц. 53); Бо гдѣ морѣ всю зѣмлю вѣ кѡло обхѡдитъ, А конѣцъ до почѣткѡ незначне привѡдитъ, Щеѣанѡмъ зовѣтса (Київ, 1632 Євх. 298); Якъ бовѣмъ рѣцѣю ѡлбо довѡдомъ звѣтиса мѡжетъ гѡдно тоѣ, що вѣрѡ... вѣвернѣти оусилѣтъ (Дермань, 1605 Мел. Л. 24 зв.).

3. (давати про себе знати, бути відчутним) виявлятися, відзиватися: Та(к)же котѡрому члѡку селезе(н) зовет(с)а ємоу // насѣна кропи(в)нѡе стѣ(р)ши з водою тѣплою, ѡ(т)гони(т) зазнобленоую оутрѡбою и ѡто(к) чревныи (XVI ст. УТ фотокоп. 9 зв.-10).

ЗВАТИСА див. **ЗВАТИСЯ**.

ЗВЕДЕНЄ, ЗВЕДЕНЪЄ, ЗВЕДЕНЬЄ

с. 1. Зведення, обман: бѣда, бѣда, мѣшкаючи(м) нѣ земли, и нѣ мори, и(ж) розвѣза(н) естъ сатанѣ ѡ(т) темнѣи своєи, на зведѣньє і ошѣканье нарѡдѡвъ (Острог, 1598 Ист. фл. син. 47).

2. Знищення, занапащення: Кгды вѣдитъ [непрѣатель], до чѡго нѣболшей хто стѣра(н)є и милѡсть сердѣчную маѣтъ, о(т)тѡла ѡнъ, вину ѡбо ѡказію прѣймѣтъ до прѣступу... тамъ вынайдуѣтъ спѡсѡбъ зведѣна и оупѣдку (Острог, 1598 Отп. КО 5 зв.).

3. Зведення, збирання: потѡмъ ѡного, для инѣшихъ потребъ, и зѡбранья и зведѣнья болшей людеи рыцѣрскихъ, зъ листами своими,... до панѣства тутошнего ехати росказати рачили (Житомир, 1611 АрхЮЗР 3/1, 169); **зведенье з дороги** — зведення на манѣвці: Сѣвращѣнїє сѣ пѣтѣ: Зведѣньє зѣ дѡрѡги (1627 ЛБ 126).

Див. ще **ЗВЕДЕНІЄ**.

ЗВЕДЕНІЄ с. Спокушення, зваблення: коли ѡуже сѣгрѣшили адамъ... а прѣстоупи(л) прѣказанїє бжѣє чѣре(з) пора(д)у а (з)ведѣнїє сѣтонїно, котрѣи не хотѣ(л) роушити дѣрева що ємоу бо(г) заказаль и ѡвощоу єго (к. XVI ст. УЄ № 31, 93 зв.).

Див. ще **ЗВЕДЕНЄ**.

ЗВЕДЕНЪЄ див. **ЗВЕДЕНЄ**.

ЗВЕДЕНЬИЙ дієприкм. у знач. ім. Спокушений, -ого, зваблений, -ого: ѡ Дѣрево кр(с)тнѡе, и зведѣныхъ до ѡдѡ вѣзвѣло (Київ, 1637 УЄ Кал. 779).

ЗВЕДЕНЬЄ див. **ЗВЕДЕНЄ**.

ЗВЕДИТИ дієсл. док. Довѣдатися, побачити, діал. звидіти: свѡво(л)нико(в) и бѣ(з)чи(н)но ходячихъ братѣи ѡ(т)лѡчати(с) Ап(с)лѣ розказѣ(т)... але не зведивъши трѣдно розмѣти и мѣти за бѣ(з)чи(н)ника (Скит, 1633 ЛСБ 520, 2).

Див. ще **ИЗВЕДАТИ**.

ЗВЕДОМЫЙ див. СВѢДОМЫЙ.

ЗВЕЗАНЬЕ див. ЗВЯЗАНЬЕ.

ЗВЕЗАТИ див. ЗВЯЗАТИ.

ЗВЕЗАТИСЯ дієсл. док. (з ким) Зв'язатися. ◊ зъ **обу** **сторонѣ** **звезатися** (з ким) — (вступити у взаємовідносини, виявляючи спільні інтереси) взаємодіяти: султанъ Шынкгерей,... зъ войскомъ запорожскимъ замирилъ... противъ каждого непріятели зъ **обу** **сторонѣ** **звезалися** з собою (Корсунь, 1625 КМПП I, дод. 275).

ЗВЕЗАТЬ див. ЗВЯЗАТИ.

ЗВЕЗДА див. ЗВѢЗДА.

ЗВЕЗТИ, ЗВЕСТИ дієсл. док. 1. (кого, що) (доставити багато чого-небудь в одне місце) **звести**: панове Загоровские того селища в держани своем мети на тыйден себе заховали, покѣл сѣна их с того селища **звезены** бѣдѣт (Володимир, 1549 АС VI, 4); а та(к) м(л) г(с)дрю **которыи** по(д)даныи **вм** **звезли** бы(ли) на подима(н)ѣ **чти** **пана** **воеводы** **ѣ(г)** **м(л)** **кѣ(в)ского** на **де(н)** **стѣго** **семишона** (Київ, 1555-1568 Гр. Мат. 1); **Хто** **бы** на **чѣ(и)** **земли** **жито** **посея(л)** **то(г)ды** **то(тѣ)...** **маѣ(т)** **взя(ти)** **во(з)ного...** и **маѣтѣ** **заповѣдати** по(д) **закладо(м)** на **на(с)...** **што** **бы** **онѣ** **того** **жита** **домо(в)** не **зве(з)** (1566 ВЛС 82); **кня(з)...** на **свое(м)** **кгру(н)те...** **сея(л)** и с **копѣ** **звести** до **того** **гу(м)на** **веле(л)** (Володимир, 1569 ЖKK II, 114); А **маѣтностѣ** **мою...** до **имѣнѣ** **Рѣчицы**, **яко** до **мѣстѣ** **варовнѣйшихъ...** **розныхъ** **часовѣ** **звезѣ** (Луцьк, 1607 АСД I, 233); **ихѣ** **милостѣ** **панове** **Подореццы** **позосталые** **ихѣ** **халупы** до **сѣла** **Зарубинецѣ...** **звезли** (Житомир, 1646 АрхЮЗР 6/I, 540);

(що) **відвезти**: **лечѣ** **иж...** **козацькое** **небезпеченѣство** на **воеводство** **Волинское...**, **нагле** **наступовало**, **тых** **всѣх** **речей...** не **могучы** **ничого** **праве**, **ледво** **што** **сереберко** **некоторое** **звести** (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/VI, 269).

Див. ще **ЗВОЗИТИ**.

ЗВЕКА див. ЗВѢКА.

ЗВЕКОВѢ див. ЗВѢКОВѢ.

ЗВЕНЧАСТЫЙ прикм. Який складається з окремих дуг: У томѣ свирне **ничого** **нить**, **одно** **две** **колеса** **звенчастые**, **шины** **ободраны** з **нихѣ** (Луцьк, 1565 АрхЮЗР 8/VI, 161).

ЗВЕНЧАТИ див. ЗВИНЧАТИ.

ЗВЕРА див. ЗВѢРЯ.

ЗВЕРГНУТИ дієсл. док. (що) Те саме, що **зверечи** у 1 знач.: **если** **што** **порвавши**, **вѣгорѣ** по(д)несетѣ: **прѣдко**, а **правѣ** **вѣ** **едной** **годинѣ**, на **долѣ** **тоѣ** **звергнетѣ** (поч. XVII ст. Пчела 29).

ЗВЕРЕЧИ дієсл. док. 1. (кого, що) (кинути **кого-**, **що-небудь** **униз**) **скинути**: **але** **што** за **пожитокѣ** с **того** **дарована**, **коли** **ѣ(т)** **тебѣ** **діавола** за **го(р)до(ст)** **сѣ** **нѣсе** на **до(л)** **зверѣже(н)ного** **тоѣ** **достое(н)ство** **прѣймѣ** (1599-1600 Виш. Кн. 208 зв.); за **гордостѣ** и **противенство** **Богѣ** з **неба** **ангеловѣ** **звергль** **во** **преисподняя** (Київ, 1626 ЧИОНЛ XV-3, 217); **Аггловѣ...** **злѣ** **ѣжѣли** **вѣлности** **своѣй** ...**зверѣжены** зѣ **нѣсѣ** до **тѣмностѣй** **пекѣльныхѣ** **во** **вѣчной** **нѣжи** **хвалѣ** **нѣ(с)нѣю** **оутрѣтивши** **зѣостѣли** и **в** **тѣмныи** **сѣ** **бѣсы** **ѣ(т)менѣли** (серед. XVII ст. Хрон. 3 зв.).

2. (що) (**зіштовхнути**, **зіпхнути** **що-небудь** **униз**) **скинути**: **для** **законопреступленія** **служащихѣ** **ѣму** **звитѣжство** **сѣ** **стало** и **скрыня** **взята** **была** и **занесена** до **чужей** **земли**, **свою** **крѣпостѣ** **показала**, с **которого** **болвана** **оного** на **землю** **звергла** (Львів, 1605-1606 Перест. 45); **ѣлеазѣръ** **капла(н)**, **звергль** **цѣсарскою** **ѣфѣрѣ** зѣ **ѣлтѣра** (Львів, поч. XVII ст. Крон. 81 зв.); А **ѣни** **полѣпѣвши** **ѣхендѣжностѣ** **дѣмѣ** **Бѣжго**, и **крестѣ** зѣ **нихѣ** **звергши**, **подѣбныи** **мечѣтѣ(м)** **татѣрски(м)** **почѣинѣли** (Київ, бл. 1619 О обр. 49).

3. (чим, од **чого**, з **чого**, **кого**) (**позбавити** **влади**, **звання**, **сану**) **скинути** (**кого**): **признаваючы** **ѣго** за **пастыра** **преднѣйшого** **церкви** **Божое**, **утекалсе** до **него** **вѣ** **крив-**

дахъ своихъ, кгда былъ зъ столицы сво-
еѣ патріаршеское одъ Феофила зверженъ
(Вільна, 1595 *Ун. гр.* 152); А зажъ Диоскоръ,...
одъ синоду Халкидонъскаго четвертого
не большей (ли) за то само былъ осужонъ
(и зверженъ), ижъ ся на старшого свое-
го кинулъ (Вільна, 1599 *Ант.* 563); Котѣ-
рыхъ они проклинали, и мы проклинаемо:
Котѣрыхъ... зъ достѣинствъ звѣргли, и мы
змѣтѣмо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 78).

4. (що, з кого) (*звільнитися від чого-не-
будь, позбутися чогось тяжкого*) скинути:
бѣрема лѣгкое з себе звѣргши, желѣзны-
ми шкѣвами вмѣсто шны(х) себе шковалесь
(Острог, 1607 *Лѣк.* 12); **ярмо зверечи** —
(*звільнитися від залежності, здобути волю*)
скинути ярмо: Михаилъ Рагоза... не осмѣ-
лился явне ярма зверечи папѣжскаго (Київ,
1621 *Коп. Пал.* 1045).

Див. ще ЗВЕРГНУТИ, ИЗВЕРЕЧИ.

**ЗВЕРЖЕНЄ, ЗВЕРЖЕНЬЄ, СВЕР-
ЖѢНЬЄ** с. Скинення: хотѣлъ бы(л) сото-
на на нѣ(с)и црѣствовать, а дольнаго свер-
жѣнья не вѣдалъ (1489 *Чет.* 351 зв.).

2. (*позбавлення влади, сану*) скинення:
Мы... заказѣмъ звѣрхностю и мѣцю пастыр-
ства нашего собѣрне, абы... еп(с)кпѣ Львѣв-
ски(и) и по нѣмъ бѣдѣчие зрѣшати ни в чѣмъ
всѣхъ рѣче(и) бра(т)ства... никако(ж) не
дерзнѣли по(д)... конѣчнымъ звержѣ(н)емъ
сану (Берестя, 1590 *ЛСБ* 121); если бы пак
свещенник то удѣлал, таковой зверженю
подлегаеть (Берестя, 1591 *ПФ* 104); А хтѣ
зневажаетъ тѣю Црѣвке оухвалѣ..., карана
не оубѣгнетъ. Овъ зверженъ зъ стѣнѣ своего
// а овъ по(д) ш(т)лѣченіе по(д)падаеть (Ки-
їв, бл. 1619 *О обр.* 166-167); потомъ ксіонже
Острозскій Василій,... просилъ святѣйшо-
го патріарху Іеремея, будучаго на той часъ
въ Вилнѣ, по зверженю Онисифора, про-
силъ,... абы того Патѣя отъ жишовства на-
мовилъ на христіанство (1626 *Кир. Н.* 10).

*Див. ще ЗВЕРЖЕНІЄ, ИЗВЕРЖЕ-
НІЄ.*

Пор. ЗВЕРЕЧИ.

ЗВЕРЖЕНІЄ, ЗВЕРЖЕНІЇЄ с. (*цсл.*
свержение) те саме, що **зверженє** у 2 знач.:
Прѣтожъ мы... приказѣмъ..., дабы еси до
назначаго терминѣ... ш всѣхъ помененыхъ
винахъ... подъ зве(р)женіемъ стану твоего
святительства... не вымовляючися жадны-
ми забѣвами ѣ судѣ... во всемъ справитися
станулъ коне(ч)не (Вільна, 1594 *ЛСБ* 221,
2); велебны(и) гедеш(и) болобанъ... в ста-
не своемъ еп(с)кпѣскомъ в законѣ и вѣре
и правѣ нарѣшонъ и коне(ч)номѣ зве(р)же-
нїю по(д)паль (Новгородок, 1595 *ЛСБ* 276,
1); Вся бо вѣмъ церковь Христова ими ся
гнушаетъ и ихъ набоженствомъ... ся брѣ-
дитъ, якъ и въ Брестю Литовскомъ, по
зверженїю того Патѣя на собѣрѣ и по от-
лученю духовнаго его сану (бл. 1626 *Кир.*
Н. 15).

Див. ще ИЗВЕРЖЕНІЄ.

Пор. ЗВЕРЕЧИ.

ЗВЕРЖЕНІЇЄ *див. ЗВЕРЖЕНІЄ.*

ЗВЕРЖЕНЬЄ *див. ЗВЕРЖЕНЄ.*

ЗВЕРИНА *див. ЗВѢРИНА.*

ЗВЕРИННЫЙ *див. ЗВѢРИННЫЙ.*

ЗВЕРИНЪНЪЙ *див. ЗВѢРИНЪНЪЙ.*

ЗВЕРИНЫЙ *див. ЗВѢРИННЫЙ.*

ЗВЕРИТИ *див. ЗВѢРИТИ.*

ЗВЕРИТИСЕ *див. ЗВѢРИТИСА.*

ЗВЕРИТИСЯ *див. ЗВѢРИТИСА.*

ЗВЕРИТЬ *див. ЗВѢРИТИ.*

ЗВЕРНЕНЄ, ЗВЕРНЕНЬЄ с. Поверне-
ння, поворот: Прѣто... приказуемъ вернос-
тямъ вашимъ, абысте... // всѣ таковыя спра-
вы, отъ даты сего листу нашего до зверне-
ня ихъ зъ Риму, откладывали и вѣцѣле заста-
вляли (Краків, 1595 *АрхЮЗР* 1/1, 457-458);
сѣдъ нинѣшны(и)..., тѣю всю справѣ ш(д)-
кладаеть, и завѣшаетъ, ажъ до зве(р)ненья

с тоє по(с)лѣги рѣчи посполитое (Люблін, 1602 ЛНБ 5, II 4050, 59 зв.).

Див. ще **ЗВЕРНЕНЄСЯ**.

Пор. **ЗВЕРНУТИ**.

ЗВЕРНЕНЄСЯ, ЗВЕРНЕНЄСА, ЗВЕРНЕНЬЄСЬ с. Те саме, що **зверненє**: патріарха Константинопольскій... пустился... до Москвы,... абы под часъ, да Богъ зверненєся зъ Москвы,... соборъ оголосилъ и собралъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1058); По звернѣньюса тѣды ѿ(т) Бѣлгарѡвъ, провадилѣса кораблѣми (Київ, 1627 *Тр.* 667); потом, по зверненьюс Хмельницкого до Киева,... // ...веломъ подавано универсалы (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 127-128).

Пор. **ЗВЕРНУТИСЯ**.

ЗВЕРНЕНЄСА див. **ЗВЕРНЕНЄСЯ**.

ЗВЕРНЕНЬЄСЬ див. **ЗВЕРНЕНЄСЯ**.

ЗВЕРНЕНЬЄ див. **ЗВЕРНЕНЄ**.

ЗВЕРНУТИ дієсл. док. 1. (чим, з чого і без додатка) (змінити напрямок руху, повернути) звернути: тоюж дорогою поехавши и звернувши лугомъ до долины Глубокое, в которой долине и озеро стоитъ (Київ, 1571 *ЗНТШ* XI, 16); ѡза затрима(л) роукѡю архѡу, хѡтѣчи зѣдрѣжѣти вѡза; абѣи вѡлы нѣ звѣрнѣли, вѣсхла ємѣ рѣка (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 20 зв.); мы заразъ, звернувши з дороги,... къ тому огню подышли (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 21).

2. Перекинути, перевернути: Яцъко сенъничий поведилъ: бочку // дей мою зъ рыбою солоною на землѡю звернувши, одну въ болото втопѣтавши, а иншую рыбу зъ собою побрали (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/I, 217-218).

3. Упасти: а тѣмъ порѣжка тѣмъса стала котѡрыи сѣхомъ воевѣли, и мѣры ѡбалѣти и нѣ землѡю звѣрнѣти кѣсилисѣ (Київ, 1627 *Тр.* 661).

Див. ще **ЗВЕРТАТИ**.

ЗВЕРНУТИСЕ див. **ЗВЕРНУТИСЯ**.

ЗВЕРНУТИСЬ див. **ЗВЕРНУТИСЯ**.

ЗВЕРНУТИСЯ, ЗВЕРНУТИСЕ, ЗВЕРНУТИСЬ, ЗВЕРНУТИСА, ЗВЕРЪНУТИСЯ, ЗВЕРЪНУТИСА дієсл. док. 1. (до кого, перед ким) (сказати, написати, спрямовуючи свою мову до когось) звернутися (до кого): который [возный] того слугу... въ пекарни на печи лежачого заставъши и побите оно-го огледавъши и до мене заразъ звернувшисе, доброволне и правѣдиве быти созналъ (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 591); который возный... таковой учынокъ его всимъ... объволавлъ, и... звернувшись перед урядомъ нынешнымъ, о томъ реляцію свою созналъ (Луцьк, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 601);

(в що) (апелювати) звернутися (до чого): на дово(д) того всего стави(л) возного єненрала... которы(и)... засвижа спѣ(с)тошеня... тоє має(т)ности ѡгледа(в)ши звѣ(р)нѣ(в)шисе в мощъ пра(в)дивос(т) сознания своего тѣжъ... созна(л) (Кременецъ, 1618 ЛНБ 103, 55/Ie, 256, 28).

2. (прийти, приїхати назад) звернутися, повернутися: а тымъ часомъ, нижъ ся послове зверънули,... обрали двоухъ маръшалъковъ для порядъку (Вільна, 1599 *Ант.* 525); пан Вороничъ, упросивши... протестуючого..., абы в небытности его, ним бы ся з експедиции... звернулъ, в дому его... примешкал (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 8/III, 573); У которого помененый протестанс, яко у старшого, звернувшис з Полски в тые край волынские..., о то все упоминал (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 270).

3. Звернутися, перехилитися: а кто пакъ слышитъ а не чинить подобень є(ст) члѣкови томоу которыи зѣбоудоваль до(м) сво(и)... безъ фѡудаменьтоу на которы(и) то коли приперѣла рѣка а боръзо са є(ст) зѣверъноуль (1556-1561 *ПС* 238 зв.-239); кто па(к) слѣши(т), а нѣ чини(т) по(до)бень є(ст) члѣкѣ томоу, котѡрыи збоу(до)валь до(м) свои на

зе(м)ли без фоу(до)ментоу, на которыи то приперла рѣка, і абіе зврѣноулса є(ст), оучинилоса онѡго то домоу велікое паденіє (XVI ст. *УЄ Літк.* 25).

ЗВЕРНУТИСА *див.* **ЗВЕРНУТИСЯ.**

ЗВЕРНЫЙ *прикм.* Звіриний. ♦ **ловля зверная** *див.* **ЛОВЛЯ.**

ЗВЕРТАТИ *дієсл. недок. 1.* (змінювати *напрямок руху вбік від попереднього*) звертати: ѡклонѧюса: Варѡюса, выстерѣгаюса, ѡ(т)вертаюса, звертаю в стѡронѸ (1627 *ЛБ* 138).

2. (що) Пошкодити: и плуть ихъ не звертатъ, тай не стопѣтанъ на // перелазѣ (XVI ст. *НЄ* 66-67).

Див. ще **ЗВЕРНУТИ.**

ЗВЕРХА *присл. 1.* (у *зовнішньому світі*) зовні: дѡбры(и) а побо(ж)ныи члѣкъ, справы свои первѣ(и) вевнѡтръ росправѣс, котріи звє(р)ха має чиніти (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 13).

2. (на *вигляд, за зовнішніми ознаками*) зовні: так' же и вы з'вер'ха са оказоуете лю-де(м) быти справед'ливы а в'ноутрьностѧ(х) є(ст) єсте пол'ни безаконїа и неправды (1556-1561 *ПЄ* 99 зв.).

Див. ще **ЗВЕРХУ¹.**

ЗВЕРХНЕ *присл.* (зовні) *зверху:* Если ся и зверхне яко цнотливую убиrom и фарбами уматлюеши, але однакож от внутрь, яко вшетечна еси, всѣм явно се вѣдомо естъ (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 177).

ЗВЕРХНЕЙШИЙ, ЗВЕРХНѢЙШИЙ, ЗВЕРХНѢЙШІЙ, ЗВЕРХНѢШИЙ, ЗВЕРХНѢШИЙ, ЗВЕРХНѢШИЙ, ЗВЕРХНѢШИЙ *прикм. найв. ст. 1.* Верховний: Вамъ мещаномъ лвовскимъ которіе суть єсте противници... сѡго братства постановенаго... Іеремеемъ вселенскимъ патриархомъ, зверхне(и)шимъ пастыремъ нашимъ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142); И тая злая... вѣсть, пришла до вѣдомости за бѣтность... Іеремїи... пат-

риа(р)ха зверхнѣшого ѡ(т)ца и пастыря нашего (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); вселенського Патріарха зверхнѣшого пастыря нашего благословѣньство мѣти хощемъ (Львів, 1591 *ЛСБ* 155); я... яко духовная особа, отзываючись до духовного права, до звирхнийшихъ особъ розсудку... справоватись перед... паномъ подвоеводимъ збранялсе (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 457); Врѣховный: Зверхнѣйшій (1627 *ЛБ* 15); Тепѣрь... тѡе пожаданѣ скѣто(к) свой ѡ(т)неслѡ: прє(з)... Г(с)дна ѡ(т)ца Петра Могїлы... Црѣви с(т) Россійскои з'верхнѣшого Пастыря (Львів, 1646 *Зобр.* 2 зв.); Продковѣло в' тым' трѣдѣ нашомъ, Бл(с)вѣніє ѡ(т)цевское было и старанѣ вшелѣкое, Прп(д): твѡего, ѧко Звѣрхнѣшого намъ Предводїтеля (Київ, 1648 *МКСВ* 348).

2. Найвищий, найголовніший: Моужный ѡнъ црѣ езекиа запє(р) або затвори(л) жрѣдло звє(р)хнѣшее вѡ(д) сиѡнскы(х) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 269).

3. У *знач. ім.* Зверхник, начальник: Смотрижъ, яко тые, будучи епископами Греческими, просили папежа о розгрѣшенїе! Чого бы учинитъ не могли, еслибы папа Римскій не былъ зверхнѣшимъ и головою (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 134).

Пор. **ЗВЕРХНИЙ.**

ЗВЕРХНИЙ, ЗВЕРХНІЙ, ЗВЕРХНЫЙ, ЗВЕРХѢННИЙ, ЗВЕРХѢНИЙ, ЗВЕРХѢНИЙ, ЗВЕРХѢНИЙ, ЗВѢРХНИЙ, ЗВѢРХНИЙ, ЗВѢРХНИЙ *прикм. 1.* (обернений *назовні, зовнішній*) зверхнїй: если хто ѧншїй п'стрїтса звѣрхнима ѡкрѣсами набоже(н)ства, томоу не зѣзри(т) (Острог, 1598 *Отп. КО* 17 зв.).

2. (який не *зачіпає суті чого-небудь*) зверхнїй, поверхневий, неглибокий: а впро(д) ...ѡважаю и(ж)... здавна все здѡрожное по мне раздѣмѣючи по зверхно(мѣ) вшелѣкую зверхно(ст) причїтаючими... нехо(т) и неласку ѡ слѣве мое(и) кновати рачи(ш) (Ко-

реличі, 1593 *ЛСБ* 246, 1); На всеѣ томѣ хоруєте, для того, ижѣ болшѣ звирхней діалектики, анижли внутрної Богомѣ дарованой церковной философіи наслѣдуєте (1603 *Пит.* 108); бѣсове помышлѣніа нашого не знають, анѣ бѣдѣшаго, но толїко звѣрхнии справы, члѣка назирають (Почаїв, 1618 *Зерц.* 8); Внѣшній: Надвѣрній, звѣрхній(и) (1627 *ЛБ* 16).

3. Головний, старший, верховний: Оста-ви(л) тежѣ панѣ бо(г) на то(т) ча(с) право, абы мужобо(и)цове бы(ли) тоєю жѣ смѣ(р)тью забияны якѣ оны и(н)ши(х) забива(ли), з ро(з)сѣдкѣ вѣрядѣ звѣрхнего (1582 *Кр. Стр.* 21); Гѣ бѣгѣ... зослати на(м) рачы(л)... его мл(с)ти стѣишаго Іеремею патриарха Кон-станътинопо(л)ска(г) пастыря нашего звѣрх-него (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); Будучи на(м) нѣ по(д) обороною... звѣ(рх)ного пастыря нѣшего и о(т)починули(с)мо были на двѣ лѣте (Львів, 1593 *ЛСБ* 225); Петрови дей правомѣ Божымѣ вси главы свое скланяю-ть, а княжата звѣрхніе сего свѣта, яко са-мому Господу Исусови послушають (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 136); Ото маешѣ и пана звѣрхне-го помазанѣца Божого (Вільна, 1599 *Ант.* 841); Приказѣмо звѣ(рх)ною є(го) к(р) м(л) владзою моею воево(д)скою абы... на ро(ч)-ка(х) кѣро(д)ски(х) кїевѣски(х)... самѣ об-ли(ч)нѣ... ста(л) на жалобѣ... Пна Миколая Коренѣвського (Київ, 1622 *ЦДІАК* 221, 1, 80, 1); влади(с)ла(в) чѣ(т)вѣ(р)ты(и)... те-бе княже... само(г)... а тебе фи(р)лѣеая с прито(м)но(ст)ю ма(л)жо(н)ка твоє(г) яко опекуна зви(рх)нѣ(г) позываю(т) (Київ, 1640 *ЦНБ II*, № 23271, 1);

у знач. ім. Зверхник, начальник: консти-туция обострала, абы... жаденѣ звѣрхний не важилѣсе лежѣ самѣ себе оберати (Во-лодимир, 1645 *АрхЮЗР* 3/І, 391).

4. Кращий, перший: молвит Василий Ве-ликий: Иже еще в смѣшению челоѣческом

от добродѣтели не имѣет притупити что, хоть же наиболший звѣрхний хитрословец и философ, але еще если ся не отлучить в пустыню от челоѣк, страсти мирских всѣх, ни единое... свободитися // не может (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 240-241).

5. Божественный, небесный: а не познав-ший вѣру — несмыслен и слѣп в правом исповѣдании вѣры... если бы и преинамуд-рѣйший был от звѣрхних и свѣцких наук (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 167); Признаваю то, же естѣ добрая и потребная речѣ звѣрх-нихъ словѣ вѣдане (1603 *Пит.* 107); Оучителѣ ...розѣмѣю(т) звѣрхній вѣды то естѣ оsobы хлѣба и винá (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 205); Вздыха(и) и жалѣ(и) же(с) еще та(к) телес-ны(и) и свѣ(ц)кїи, та(к) по(л)ны(и) пожа(д)ли-вости пор(ѣ)шѣна та(к) нерѣштрѣпны(и) в звѣ(рх)ны(х) смы(с)ла(х) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 52); Мнѣго са рѣчїй сѣодатѣ до кáждої тáйны... Знакѣ звѣрхний, лáска бѣжаа по(д) оны(м) и постановлѣнѣ хѣво (Львів, 1642 *О тайн.* 3 зв.).

6. (який стосується зовнішнього світу) зовнішній, земний: явно всякому, здоровѣ имѣющему, яко от звѣрхнего мирского и по-ганского прагненѣя власти... тая хвороба гордое власти от духов лукавых... в твоєм костеле лживом ся ушрубовала (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 177).

Див. ще **ЗВЕРХОВНЫЙ**.

ЗВЕРХНИКЪ ч. Зверхник, начальник: овечки... жалуются, шѣобы пастыр мѣль на ных себе непослушных жаловатися яко пану звѣрхнику, который повинен естѣсь непослушных и спротивляючихся карати (Львів, 1605-1606 *Перест.* 41).

ЗВЕРХНІЙ див. **ЗВЕРХНИЙ**.

ЗВЕРХНОСТЬ, ЗВЕРХЪНОСТЬ, ЗВЕРЪХ-НОСТЬ, ЗВЕРЬХНОСТЬ, ЗВИРХНОСТЬ, ЗВРЪХНОСТЬ, ЗВЪРХНОСТЬ, ЗЪВИРХ-НОСТЬ, СВЕРХНОСТЬ ж. 1. (влада)

зверхність: вси двори... и волости, по смерти князя Жославского..., мощью звирхности наше господарское в заведани своемъ мети до того часѣ, покола... воевода Киевский с паном Троцким росправѣ ѿ тѣю ѿпекѣ прииметь (Вільна, 1562 *AS* VI, 56); такъ ижъ они... били на(м) чоломъ абы(х)мо зъвирхности наше го(с)пода(р)ское имъ в то(м) ратѣнокъ и ѣбезпеченье ѣделали (Варшава, 1581 *ЖКК* II, 89); су(д)ичъ земьски(и)... з многими слуга(ми)... ко(н)но и збро(и)но не смотречи... // ...на зве(р)хъно(ст) правую, наехавши... на имене жоны моеѣ,... попалили (Житомир, 1584 *АЖМУ* 100-101); Прото(ж)мы зверхности пастырства нашего мешчанъ лво(в)ски(х)... яко проти(в)никовъ и разорытеле(в) закону божого не бл(с)вляемъ (Львів, 1588 *ЛСБ* 92); мешчане... были... сѣжени... пре(з) посланцы свое... жадали ѿ(т)ца митрополита... по(д) ты(м) способомъ абы того часу южъ мѣли престѣти блѣзнити и вальчити на законъ стѣ(и) и на зверхность цр̄ко(в)ную (Київ, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 32, 1); в̄ша бы милость розѣмеючи быть ве(ли)ко а ве(ли)коважную того по(т)ребѣ воли бо(ж)еи и зверхности пастырства н̄шого ни в чомъ не бѣдѣчи проти(в)ны ѿного священника... бра(т)ству це(р)ковномѣ виленскомѣ на ча(с) ѣзычити (Вільна, 1592 *ЛСБ* 192); а такъ се самъ съ тоѣ влады, которая ему первой служила, вызулъ, до чого и церковный правоверного духовенства, отъ которого власне духовная свержность даваная бываетъ (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 513); Не мовить о свецкомъ паньстве и звирхности Римской: бо вжо была до Царокгроду перенесена (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 254); Юрей Струсь с Коморова, кашталянъ Галицкий... ясневельможному княжати Янушови Острозскому... с тых же и зъ иншихъ добръ в.м. ...зверхностию его кор. мил. и з владности уряду моего старостин-

ского приказую (Вінниця, 1603 *АрхЮЗР* 7/II, 386); удѣльной зверхности... надъ патриархами папѣжъ не мѣль (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 731); Власть: Владза, звѣрхность (1627 *ЛБ* 16); Владыславъ Доминикъ... роботным: Павлови Волошынови, Иванови Буланови... // ...зверхностию его королевское милости а моею старостинскою владзою прыказую (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 421).

2. (*перевага, вищість*) зверхність: оны(и) де(и) па(н) зѣнько чо(в)гарь видечы ижъ ма зви(р)хность ѣ домѣ моемъ казалъ до комо(р) замъки ѿ(т)биати и маѣ(т)но(ст) мою... брати (Володимир, 1585 *ЖКК* I, 270); бѣчи(ш) якъ то ѣсть рѣчь злѣа непов'стаг-ливаа рѣскошъ, и дла нѣе трѣтити прирѣжѣнѣю звѣрхность, и мѣже(м) боудѣчи, невѣстами бѣти зневѣленомѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 101); слово бовѣ(м) звѣрхность мѣеть в насъ нѣ(с)ныхъ дарѣвъ, котѣрое кг(д)ы боудѣтъ оутрѣчено, восполъ з ни(м) и все наше згѣнѣти моу(си)т (Острог, 1614 *Тест.* 179).

3. (*гордість, ни́ха*) зверхність: Звѣрхность, Слава, Ѡздѣба, то все по (!) ногою, Вѣра, Мѣлость до Бѣга, то надъ головою (Київ, 1632 *Євх.* 293).

4. Сила, могутність: Пошто жъ бы ездили такъ здалека с восточныхъ сторонъ на справѣ и ѿчисченье свое кгды бы звирхности римского бискупа не знали (Берестя, 1597 *РИБ* XIX, 31); Дръжава: ...моуѣ, сила,... велможность, можность, албо звѣрхность (1627 *ЛБ* 29).

5. Право: другая ихъ рѣчь болить ижъ се ихъ в томъ пристанью до костела владыкове не радили, ани ихъ призволенѣа чекали прывлащаючи собе в томъ дѣховънѣю звирхность и власть, и с того собе славу чынечи (Берестя, 1597 *РИБ* XIX, 24).

ЗВЕРХНЫЙ *див.* **ЗВЕРХНИЙ.**

ЗВЕРХНѢЙШИЙ *див.* **ЗВЕРХНЕЙШИЙ.**

ЗВЕРХНѢЙШІЙ див. **ЗВЕРХНЕЙШІЙ**.

ЗВЕРХНѢШІЙ див. **ЗВЕРХНЕЙШІЙ**.

ЗВЕРХОВНЫЙ, ЗВИРХОВНЫЙ прикм.

1. Головной, верховный: Если tedy зъ того апостолского мѣстца отступникова своей найвышшей видомой головы и зверховного ей пастырства ряду и справованя доводятъ,... tedy голову тую свою напомянути повинни (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 491).

2. Видимый, зовнішній: Євгеній папа ѡвчи(м) одѣнье(м) зви(р)хѡвней поста́вы, прикрыва́ль и тайль вноутрнего вѡлка, а в' рѣчи с плачѣмъ ѡмова́ль на́ то не позволя́ючи (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 49 зв.).

♦ **звирховный человекъ** див. **ЧОЛОВѢКЪ**.

Див. ще **ЗВЕРХНИЙ**.

ЗВЕРХУ¹, ЗВЕРѢХУ, ЗВѢРХУ, ЗЪВЕРХУ, ЗВРѢХУ, СВЕРХУ присл. 1. (у *верхній частині чого-небудь*) зверху, угорі: Дерево которое на бѣдова(н)є замѣкѣ того за ло(н)-ского лета зве(р)хѣ волостами поднепрѣскими припроважено лежить покидано (Канів, 1552 *ОКан.* 3. 19 зв.); Могѣть люди по валѣ великомѣ ходачи а за ме(н)шимъ... столчи ѡборонѣ стенамѣ чинити зве(р)хѣ (1552 *ОЧерк.* 3. 16 зв.); земля вса окрѣгла єсть яко яблоко, на котѡрой вѡды лежа(т) зо в'си(х) сторѡнѣ: и з дѡлѣ и звѣрхѣ, и з бѡкѡвъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 16 зв.); Ми(р)ница... на ла(н)цѡшку завѣси(с)тая з'ве(р)хѣ з шрѣбкою (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 18 зв.); Василія Кграбовського в руку правую зверѣху од костѣки ку члонком пострелено (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* 1/VI, 754); Пекло єсть з верхѣ ѣзко а зисподу широко (серед. XVII ст. *Луц.* 525); первой самую протестующую оденѣ зъ тыхъ принѣципалов косою въ голову зверху тьяль и рану кровавую, шкодливую задалѣ (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 67).

2. (на *поверхні чого-небудь*) зверху: зве(р)хѣ на помосте невеликая была старая дыра (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 96); Добра єсть згѡда,... але абы въ той, ва́шой ѡцѣкрѡваной зверхѣ потра́вѣ не было трѣтизны (Острог, 1598 *Отп. КО* 6); Дѣялося на кгрунѣте на ме(ст)цу пев[ном, на могиле], на которой копе(ц) є(ст) усыпаны(и) зве(р)ху (Київщина, 1638 *ККПС* 182).

3. (зовні) зверху: горе ва(м) к'ниж'ници и фарисее... ижѣ очищаете зъве(р)хоу с'тланицѣ и мисы але в'ноутрѣ єсте пол'ни грабеж'ства и неправды (1556-1561 *ПЕ* 99); А если же то по себе берутъ, же зъ овощей ихъ познавати кажутъ, — ино и то часто траѡляется, же зверѣху бывають красныи, а в'нутрѣ полъныи смроду и черв'вей (Вільна, 1599 *Ант.* 609); То ли тоє правдивы костел римский, езовито, яко Петра изгоняет,... люд христианский прелщает и изводит, и фарбами смачными вместо правды сверху показывает, а в'нутрѣ ядом смертельное лжи дышаще нагло убивает (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 183); лю(де) по́то(м)... ходили до того ѡкрѣтѣ, а лѣпали смѡлоу з него, котѡроу бы(л) ѡкрѣ(т) поклии(л) звѣрхоу (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 6 зв.); Вѣмый... з'внѣтра шкляницѣ, // абы и з'вѣрхѣ чѣста была (Київ, 1637 *УС Кал.* 723-724); оучиніте єй та́къ. Скрѣню з дере́ва негнѣючѡго... позво́лти(ш) єи зѡлотомѣ штоначѣстьшимѣ в'нѣтри и (з)вѣрхѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 102);

(на *перший погляд, не вникаючи в суть*) зверху, зовні: Неледа́къ бы тѣє єдино ѡстныє слова́ Хвѣ оуважати // и ро(з)сѣжати потре́ба, кгда(ж) здадѣтса зве(р)хѣ якобы сѣ(т) собѣ проти(в)ны (Острог, 1587 *См. Кл.* 9-9 зв.); Слушне жѣ tedy и мы оныхъ, яко облудныхъ пастыровѣ, яко слѣпыхъ вожовѣ... // ...(зверху удаючися богомолца, а в'нутрѣ смѣхотворца!),... наукъ ихъ и благословенства не приймаемо, ани прагнемо! (1603 *Пит.* 103-104).

4. (у напрямку вниз, згори) зверху: Козакъ або яки(и)колвекъ гость хто до киева зве(р)хѡ низѡ або зъ заполяа приедеть повиненъ дати кажъды(и) обѣвистъки наме(ст)никѡ воеводиномѡ грошъ (1552 ОКЗ 39); вѣша мл(с)ть рачи(ли)... црѣвъ на(ш)у малева(ти) ѡ середине по все(м) стена(м) почо(н)ши зврѣху а(ж) надо(л) (Ясси, 1565 ЛСБ 38).

5. Перен. (з боку чогось вищого, верховного) зверху: вторая сила и моц, тое книги: покров и мир, тишину всякую зверху от троичнаго божества дарующ, абы воздушныхъ духов разум лживый..., от православные вѣры не отвлек (1608-1609 Виш. Зач. 204).

6. Цілко́м, повні́стю: соу́кня которая была не шита, але зверху тькана (Володимир, 1571 УЄ Вол. 95); Соу́кню бовѣ(м) неші́тоую ѡ(т) врѣхѡ а(ж) на доу(л) цѣлодзѣлноую... врѣгши ѡ ню лѡсы на кого пала: томоу єи дали. А не шита была вса пре(ч) ажъ звѣрхѡ (поч. XVII ст. Проп. р. 105).

Див. ще **ЗВЕРХА, ЗВЕРХЪ**.

ЗВЕРХУ² прийм. (з род.) (виражає протистові відношення) (вказує на місцезнаходження чогось) зверху: также боднара замѣкового, сродзе а немилосердне задавъшы ему ранъ две зверху головы, а третью за плечыма през пацере, барзо шкодливых, посекали (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 350).

Див. ще **ЗВЕРХЪ**.

ЗВЕРХЪ прийм. (з род.) (виражає протистові відношення) (вказує на місцезнаходження чогось) поверх, вище: Дѣялося на кгрунѣте..., зве(р)х Руди ѡ(т) пяти кгрунѣто(в) урожное єе м(л) панєе Барѣбары Че(р)касовны Гумени(ц)ко(и) (Київщина, 1636 ККПС 173).

Див. ще **ЗВЕРХУ**².

ЗВЕРХЪНОСТЬ див. **ЗВЕРХНОСТЬ**.

ЗВЕРЦАДЛО с. (стп. zwierciadło) 1. (відшліфована поверхня, яка відображає пред-

мети) дзеркало: Тымѣже спѡсобомѣ, и таа дѡхѡвнаа Діоптра якъ вѣ зверѣцадле нѣакомѣ, мизерѣный,... // ...живѡтъ нашѣ ѡписѡючи свѣта мѡрѣность ѡкаѣзеть (Єв'є, 1612 Dion. 1 зв.-2); Тотѣ грабе(ж) не будетѣ ѡ(д)даны(и) а(ж) ми подарокѣ, меновите штуку поло(т)на, ѡбрусѣ, тузи(н) серветѣ..., зверца(д)ло... дадутѣ (Володимир, 1635 ТУ 303).

2. Перен. (відображення яких-небудь явищ, процесів і т.ін.) дзеркало: Маю те(ж) кнѣги стѣи на потѣхѡ, и на зве(р)цадло живота..., на ѡсобливѡю ѡтѣхѡ и лѣка(р)ство (Київ, 1623 Мог. Кн. 54 зв.).

3. Деталь спорядження воїна: ѡгледа(л) зраненого и коня ше(р)стѣю гнедого на которо(м)... ѡ(н) седе(л) а на не(м)... зброя была прозываємаа зве(р)ца(д)ло (Володимир, 1575 ЖКК I, 62); А што се дотычетѣ рыштунку военного: рядовѣ, сѣделѣ, зброй черкаскихѣ, зверцаделѣ..., немало вѣ замку моемѣ... огнемѣ погорѣло (Луцьк, 1576 АрхЮЗР 1/I, 104).

Див. ще **ЗВЕРЦАЛО, ЗЕРКАЛО, ЗЕРЦАЛО**.

ЗВЕРЦАЛО с. Те саме, що **зверцадло** у 1 знач. Образно: В зве(р)цало покори х(с)вы смотрѣте, а на добротѣ его нынѣ вспомянѣте (к. XVI — поч. XVII ст. ПДПИ 182, 108).

Див. ще **ЗЕРКАЛО, ЗЕРЦАЛО**.

ЗВЕРЧЕНЫЙ дієприкм. у знач. прикм. Скручений, згорнутий: Світокѣ: Цидѡла, папѣрѣ звѣрчєный (1627 ЛБ 111).

ЗВЕРЪ див. **ЗВѢРЪ**.

ЗВЕРѢНУТИСЯ див. **ЗВЕРНУТИСЯ**.

ЗВЕРѢХНИЙ див. **ЗВЕРХНИЙ**.

ЗВЕРѢХНЫЙ див. **ЗВЕРХНИЙ**.

ЗВЕРѢХНОСТЬ див. **ЗВЕРХНОСТЬ**.

ЗВЕРѢХУ див. **ЗВЕРХУ**¹.

ЗВЕРѢНѢЙШИЙ див. **ЗВЕРХНЕЙШИЙ**.

ЗВЕРЪ див. **ЗВѢРЪ**.

ЗВЕРЬХНІЙ див. ЗВЕРХНІЙ.

ЗВЕРЬХНОСТЬ див. ЗВЕРХНОСТЬ.

ЗВЕРЬХУ див. ЗВЕРХУ¹.

ЗВЕРЯ див. ЗВѢРЯ.

ЗВЕРЯЧИЙ див. ЗВѢРЯЧИЙ.

ЗВЕРА див. ЗВѢРЯ.

ЗВЕРАТИСА дієсл. недок. (чого, кому) (виявляти довір'я, довіряти кому-небудь свої думки) звірятися (у чому): Великое речи заправды са имъ звераютъ, если такъ і в животѣ вѣчномъ, не вѣмъ, если не ѳтераютъ (Острог, 1587 См. Кл. 19).

Див. ще ЗВѢРИТИСА.

ЗВЕСТИ, ЗВѢСТИ, ЗВЕСТИ дієсл. док.

1. (кого) звести, привести, вывести: коли пришо(л) звели его на кгано(к) (II пол. XVI ст. КА 50).

2. (кого) (зібрати людей із певною метою) звести, привести: а которые люди бѣдетъ князь Сонкгѣшковичъ с Рѣжинъа звел за себе..., тыи люди заса маєтъ князь Сонкгѣшковичъ князю Роговицкомѣ податъ (Краків, 1510 AS III, 73); Просили теж през ма ѱ час и ѱ место, на которые бы были кѣ тыи справе приателе свое могли звестъ (Белз, 1552 AS VI, 128); єднож тепер мамы подданных Єго Милости всих наѱчне звести (Звиняче, 1553 AS VI, 9); звѣ(в)ши трѱ(х) ма(и)стро(в) мѣля(р)ски(х) ты(м) за трыкро(т)-ную на гру(н)те бы(т)но(ст) далемъ зло(т) 2 (Львів, 1628 ЛСБ 1051, 6);

(чого) (зібрати засідання) скликати, зібрати (що): Якожъ потомъ на сейме близько припадаючомъ звели их (Львів, 1605-1606 Перест. 40); просиломъ о приложенье печатей людей зацныхъ... которые при справованью сего тестаменту моего, въ небытности вряду земского, которого есми звести не могъ... власными руками своими подписати рачили (Луцьк, 1607 АСД I, 235); (що): панъ Юшковски(и)... протестова(л) противко его м(л) пану Сенявскому ѱ то,

иждъ его м(л)... уряду по(д)комо(р)ского спо(л)на мѣ (!) коштомъ зве(с)ти не хотель и не хочеть, ѱ што и повторе протестовальсе (Ісаїки, 1643 ДМВН 239).

3. (кого) (забрати звідки-небудь) вывести: и поймавши его звели вонъ изъ винограда и забили (1556-1561 ЛЄ 93); па(н) рамо(лт) ...люде(и) пыковскихъ... с по(л) не зве(л) (Вінниця, 1605 ЛНБ 5, II 4051, 111);

перен. (кого) (позбавити чого-небудь) звести: а та(к)... ѳпоминає(м) ва(с) абы ся есте не противили и(н)ши(м) люде(м) которые су(т) зведены ѱ(т) ѳста(в) ѱ(т) века ѳста(в)лены(х), але абы є(с)те и(х) выпо(л)няли я(к) звѣка бого(м) дано є(ст) (Васлуй, 1561 ЛСБ 34).

4. (що) Звести, підняти, підвести: И зводи звѣвши ланцѱхами заволѣкайте (I пол. XVII ст. Сл. о зб. 28);

перен. (кого, з чого) (підняти з хвороби, посприяти одужанню) звести, вывести: ежели мене уже гдѣ бо(г) с тоє хоробы..., не (з)ведеть..., теды ѱному дѱа мое(г)[о] в руки его святые поручаючи, ѱдѣдаю (Тригорськ, 1649 ДМВН 211).

5. (кого, кому, чим, через що) (привабити чимось заманливим, спокусливим) звести, звабити, спокусити: аньтихре(с)тови бѣ(с) да(л) мо(ц) к чиненью чудо(в) абы тыи были зведены(и) которые правды припати не хотѣли (XVI ст. КАЗ 631, на полях); теды яко(м) пе(р)ше не бывши ѱ(т) жадной дѱѣ намовле(н) анѣ ѳблаганъ анѣ примѣшенъ и жадными словами не зведе(н) толко з мило(с)ти хр(с)тиянскои... цркви сто(и)... прода(л) (Лопушна, 1598 ЦДІАЛ 201, 4, 12, 49 зв.); с тоѣ причіны то(т)... члѣкъ, мно҃го людіѣ звѣлъ своєю... зраділивою... мо́вою на свою стрѱнѣ (Львів, поч. XVII ст. Крон. 10 зв.); Засъ оучітеле(м) его называєтъ, жебы латѣ(и) его звѣлъ если бы неѱстрожного знашо(л), приазнь и дѱбро(т) змышлѣючи,

яко оужъ оусты с ласкана фосто(м) за(с) оукоушдѣтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 212 зв.); онъ, яко сенаторъ ростропный, ... маючи розумъ..., жаднымъ не дал ся звести покусамъ Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1140);

(кого) (*про дівчину*) (*звabити, спокусити*) звести: Если бы хтѡ звѣлъ пánнѣ ещѣ непошлюбленю, ... дaстѣ ей вѣно и бѣде ей мѣлъ за жонѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 99 зв.).

6. (чого) Здобути, досягти, добитися: и о штом вжо того Ледницкого и до права позывал на то есми много наложил, нижли собѣ о том з ним справедливости звести не могу (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 287).

7. *Перен.* (з чого що) Добути, викликати: пробій закамeнѣлое ср(д)це мое, гвѡздми твоим(и), зведи з негѡ рѣки слѣзнѣи, на омыта Ра(н) твои(х) прeстѣ(х) (Чернігів, 1646 *Перло* 100 зв.).

8. (на кого) (*звести наклеп*) вигадати: При том и братства уставилъ, которые будут и уже сут гонителѣе на владыковъ: хотяй чого не будет, зведуть и оскаржат (Львів, 1605-1606 *Перест.* 32).

9. (що) (*заснувати, створити*) закласти: на то(м) же кгру(н)тѣ... зве(л) е(с)ми бы(л) слободѣ за ро(с)каза(н)емъ... пна своего (Вінниця, 1599 *ЛНБ* 5, II 4049, 122).

10. (кого) Звести, об'єднати: а намови(в)-шиша коло всего спо(л)не... и(х) же звести бѣдѣ мо(г) на дѣве(р)жение и дкрепление бра(т)ства (Новгородок, 1592 *ЛСБ* 213); **звести до згоды** (кого з ким) — погодити: Найдовалися таковыє люде, же звели пана воеводу кievського до згоды з гетманом коронным (Львів, 1605-1606 *Перест.* 40).

11. (що) Підрахувати, полічити: тогды на иншихъ именъяхъ... и добрахъ моихъ, которые бы такъ много пожитков чинили и вынесли, ... и которые бы за тую пят ти-сячей и триста золотых польскихъ стояли, повинен буду зъ потомками моими таковую

суму... звести, указати и оныє имена... ему... в посесию... //... подати (Дубно, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 415-416).

12. (що, кому) Присвоїти, привласнити: О... отрочене панове Борзобогатые не дбаючи, и на сторону его отложивши, тое право себе звели и вес оный кгрунт вышей мененый листом его мл. господарьским собе воцнили (sic. — *Прим. вид.*) (Бородичі, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 18).

13. (кого) Породити, вивести: и тои е(ст) и(ж) ре(к) изначала да прорастѣтъ землѣ травѣ се(л)ноюу и всѣкии сѣмена порѡди и(х), и... звездоу(т) вѡды дшъ живы(х), и велики(х) кїтовъ (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 184).

♦ **звѣсти битву, битву звести** — вступити у битву: Кр(с)тѡмъ и смѣртю своєю, звѣлъ бїтвѣ съ кнѣзы пеке(л)нїм(и) (Чернігів, 1646 *Перло* 132 зв.); и с ты(м) [тамерляномъ] смѣлъ вито(л)тъ битвѣ зве(с)ти (1582 *Кр. Стр.* 10); **звести з розума, з разуму звести** — а) (що) збити з пантелику: мовлю же не подѡбные рѣчи соуть, не подобна бовѣмъ вѣсь свѣтъ з рѡзѡмъ звестї (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 170); б) (кого) довести до божевїлля: А в томъ вл(д)ковѣ спїсалисе потаѣмне... и старалисе ѡ митрополїта якъ бы егѡ протївъ патріарха розгневати, и звелї его з рѡзѡма пре(з) григѡрка писара (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 45 зв.); **єднаня звести див. ЄДНАНЄ.**

Див. ще ЗВОДИТИ, ИЗВЕСТИ.

ЗВЕСТИСЯ, ЗВЕСТИСА, ЗВѢСТИСЯ *дієсл. док.* 1. (кому з ким) (*з певною метою*) зустрітися: а о тую чотырнацать золотыхъ казали есьмо имъ очевисто звестися съ тымъ Бенедиктомъ Глинскимъ..., въ Люблинѣ (Берестя, 1507 *РЕА* I, 72).

2. (в чому) (*бути зведеним в якому-небудь місці*) стикатися, зїтися: тоуж речкою переехавши вѣверхъ тоу долиною, над ко-

торую долиною копыцовъ чотыри..., в которыхъ копѣцахъ значилася и звелася Гнилецкая и Лесницкая Семена Трещина (Київ, 1571 *ЗНТШ* XI, 16).

3. Звестися, спокуситися, звабитися: А бѣде(т) прих(о)д(е) егѡ вѣторы(и) нѧ землю // ...абы всѣхъ свои(х) котѡрійи звестѣса не дѧвши до конца ждѡчи егѡ вѣтер'пѧ(т),... ѡ(т) всѧкого страхѡ... ан'тихрѣстова мѡцѡ своею выбави(л) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 3 зв.-4); А для тогожъ и терпимо его кротко..., хоронячи его и самыхъ себе, абыхъ мы ся не звели (Єгипет, 1602 *Діал.* 53).

♦ **зъ свѣта звѣстися див. СВѢТЬ.**

Див. ще ЗВОДИТИСА.

ЗВЕСТИТИ *дієсл. док. (кому) (сповістити, повідомити кого-небудь про щось)* звѣстити (кого): Гдыжъ имъ копа знову, чрезъ свое посланцы, третій разъ звестила, абы вийшли на копу; вони... на тотъ заказъ ничего не дбали, и на копу вийти,... не хотели (Луцьк, 1583 *Ив.* 274).

ЗВЕСТИСА *див. ЗВЕСТИСЯ.*

ЗВЕСТЬ *див. ЗВЕСТИ.*

ЗВЕТШАЛЫЙ *прикм. (який став ветхим, постарів)* постарілий: Старий, ветхий: Вѣтхій: Старый, зветшѧлы(и) (1627 *ЛБ* 15);

немічний, кволий: Самъ тѣлько Киринейчи(к) старѡшо(к) зветшѧлы(и), В' слѧбо(м) допоможѣню двѣгати бы(л) трвѧлый (Львів, 1631 *Волк.* 13 зв.);

перен. смертний, грѣшний: Адамъ зветшѧлый, пречъ южъ отложенъ бываетъ: А новый, досконалымъ ся въ собѣ ставаетъ (Львів, 1630 *Траг. п.* 173); И як' оужъ тѣснымъ якѣмъ мѣсцемъ пересмыкаючисѧ, здирѧетъ зъ себе старѡю лѡскѡ: такъ и мы Хрѣстіане, тѣсною дорѡгою хѡдачи, зъ зветшѧлого чловѣка выздѧтисѧ маємо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 340).

ЗВЕТШАТИ, ЗВЕТЬШАТИ *дієсл. док.*

1. (стати непридатним) знищитися: Цер-

ковъ Светого Спаса у Володимири, же барзо зветъшала, а отъцове капитула, през // недостатъки свои, до оправы прийти не могут, теды на побудованье ее золотых полскихъ пять сотъ (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 627-628);

(про одѣжу) зноситися, поноситися: одѣ(н)ѧ вѧши котѡрыми сте сѧ ѡдѣвѧли намнѣй не зветшалѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 151 зв.).

2. (про людину) (занепасти на здоров'ї) знесилитися: лѡ(ж), а неправда, змоцнѣлысѧ на землѣ... Сынѡве... чѡжѣ зветшѧли и похромѣли зъ дорѡгъ своѣхъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 271).

3. Пропасти, зникнути: Лѡскѡ бовѣмъ оу Бѣга таковѣи мѣвѧють Кгды зъ добродѣ(л)ми тѣми прѣ(д) нимъ ставаю(т)... Бо то вѣчно не зѣшло бывѧетъ и трѣвѧло, Вѣш'ше пѣрель злѡта и нѣкгды не зветшѧло (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 8).

Див. ще ЗВЕТШѢТИ.

ЗВЕТШѢТИ *дієсл. док.* Зѣстарѣти, постарѣти, зѣстарѣтисѧ: Ѡбетша(л): Зветшѣ(л), зстѧрѣ(л)сѧ (1627 *ЛБ* 147).

Див. ще ЗВЕТШАТИ.

ЗВЕТЬШАТИ *див. ЗВЕТШАТИ.*

ЗВЕЧЕРА, ЗВЕЧОРА, ЗЪВЕЧЕРА, СВЕЧЕРА *присл. (із часу настання вечора)* звечора: црковъ постановила, абы... нат'що тѣло хѡо прѣимовали, не є(д)ши ани пѣючи ѡ(т) свѣчера (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 115, на полях); пасха Жыдовская была въ субботу, а почаласѧ съ пятницы Великое на субботу зъ вечера (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 141); в пятокъ теды самы(и) з вечера... Єремѣѧ ко-рыбу(т),... до ѡбозѡ того... вихалъ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 181);

увечерѣ: зъ Вѣчера плѧчь бѣдетъ. Рѧно рѧдостъ настанѣтъ (Вільна, 1620 *Лям. К.* 3); зъ Вѣчера напѧлъ на насъ смѣтокъ Зрѧна рѧдостъ настанѣтъ (Там же, 15).

ЗВЕЧИСТЕ *присл. (стп. zwieczyscie)* відвѣчно, одвѣчно, споконвіку: мы... прода-

ли есмо... имѣне свое отчизное... з братьєю и дѣтми..., из слѣдѣями тых людей звечисте звыклыми (Ковель, 1542 *АС IV*, 324).

ЗВЕЧИСТЫЙ, ЗВЕЧЫСТЫЙ *прикм.* *(стп. zwieczysty)* відвічний, одвічний, споконвічний: Присылал к намъ писаръ нашъ, панъ Михайло... жалѣючи ѿ томъ, штожъ дей сѣграничники его в земли звечистыи имениа его... ѿстапають сѣ (Петрків, 1512 *АС III*, 101); Поведил перед нами князь Василей Сонкгѣшковича... дей мытники наши..., переказѣ в томъ емѣ чинать ѿных мыт его звечистых по имениамъ отчизнымъ брати емѣ не допѣщаютъ (Львів, 1537 *АС IV*, 89); подданыи наши стародавныи, звечистыи границы, которыи за предков наших... держаны были, грани были порѣбали и копцы были пороскопывали без наше воли (Ковель, 1540 *АС IV*, 237); Онъ на то отповѣдил ...и жъ то суть озера звечистыи церковныи (Київ, 1545 *АрхЮЗР I/VI*, 40); жаловали... кра(и)чи(и)... ѿ то(м) што(ж) де(и)... вѣша ми(л)сть пѣне Иване... кгва(л)то(м) зы(и)ме(н)я своего... вси(х) по(д)даны(х) свои(х)... чере(з) границѣ звечистую... ѿ(т)возити де(и) вѣша ми(л)сть казали (Луцьк, 1583 *ЛНБ 5, II 7044*, 123); хоть маю... проти(в) пѣна А(н)дрея Сы(н)кгура,... але,... гото(в) е(с)ми з доводо(м) свои(м) границы звечистые зстарода(в)ные ѿ(т)чи(з)ные и дѣди(з)ные ѿказа(т) (Житомир, 1584 *ТУ 59*).

Див. ще ЗВЕЧНЫЙ.

ЗВЕЧНА *присл.* Споконвіку, звѣку, здавна: мають то ихъ милость,... ведле увязаня и поданя через мене з кгрунты, по тому, якомъ ѡбѣхал и подалъ, якося звечна,... в собе в широкости... мають, вечными часы,... держати (Луцьк, 1574 *АрхЮЗР 8/VI*, 410).

ЗВЕЧНЫЙ, ЗВѢЧНЫЙ, ЗВѢЧНЫЙ *прикм.* Те саме, що **звечистый**: предокъ его,... упросылъ былъ у великого князя Швитригайла имѣне вечное церковное на

имя Лѣшнюю (Вильна, 1513 *АрхЮЗР I/VI*, 19); ты забороняешь людемъ его милости ...съ солью и зъ иншими товары ѣздити..., звѣвѣчными дорогами (Петрків, 1526 *РЕА I*, 140); Ѿ дорога(х) старовечныхъ. ѿста(в)уемъ и(ж) дороги вечные маю(т) быти... такъ широки абы сѣ два возы фѣрма(нъ)скихъ розминѣти мо(г)ли (1566 *ВЛС 84* зв.); а листовъ и привилевъ старыхъ шму не пода-ла, бомъ и сама их не мала, яко на звѣвѣчную дѣдизну свою (Затурці, 1570 *АрхЮЗР 8/VI*, 282); игуме(н) и че(р)нцы... жаловали мене... на ѿ(т)ца владыку... и(ж) де(и) ѿни ѣ звечны(и)... кгру(н)тъ нѣшъ... по(д)даны(м) своимъ... входи(т) розказую(т) (Київ, 1585 *ЛОИИ 68, 1, 27, 2*).

ЗВЕЧОРА *див. ЗВЕЧЕРА.*

ЗВЕЧЫСТЫЙ *див. ЗВЕЧИСТЫЙ.*

ЗВИВАТИ, ЗВІВАТИ *дієсл. недок. (що)* Звивати, мостити: цр(с)тво бжїе... подобно е(ст) зрѣнати горчичномуу которое... вѣзросло и оучинїлося дрѣвомъ великы(м) и пѣтицѣ нбснны на вѣтве(х) его звивали собѣ гнѣзѣда (1556-1561 *ПС 281*); црѣство бжїе... пѣподобно ес зернятї горчичномбу (!) которое: ...вѣзросло, и оучнїлося дрѣвомъ великымъ и пѣтицѣ нбснны на розкахъ его звивалї събѣ гнѣзда (Володимир, 1571 *УС Вол. 80*).

ЗВИКЛИЙ *див. ЗВЫКЛЫЙ.*

ЗВИКЛЫЙ *див. ЗВЫКЛЫЙ.*

ЗВИКНУТИ *див. ЗВЫКНУТИ.*

ЗВИЛЧАТАПОЛОВЫЙ *прикм.* Сіро-рудий: у тогожъ попа засталъ есми у дому коня зрыжастрокатого, того менилъ быти дворника Тучинского, а звилчатаполового, того поведилъ быть слуги пана Кгореховского (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР 3/I*, 100).

ЗВИНУТИ *дієсл. док. 1. (що)* Звинуті, згорнути, скрутити: жїдове нбса(т) реме(н)-ныи оузлы, а // звинѣны на четѣри грани, і якобы коло(д)ки (Львів, поч. XVII ст. *Крон.*

89 зв.-90); И взѡлъ илѡа гдѣнкѡ свою, и зви-
нѡлъ ѡи (серед. XVII ст. *Хрон.* 320).

2. (перед чим) (*уникнути чого-небудь*)
втекти (від чого): Троудно нѣндзный пере(д)
Смѣртю мѡжетъ звиноути (Львѡв, 1615 *Лям.*
Жел. 2 зв.).

Див. ще ЗВИТИ.

ЗВИНЧАТИ, ЗВЕНЧАТИ *дієсл. док.*
(кого) Звинчати, повинчати: которую дей-
мы девку,... ведле обычаю закону нашего
хрестянского звенчати дали (Володимир,
1575 *АрхЮЗР* 8/III, 288); Я,... маючи при-
собѣ священника Троецкого,... водлуг за-
кону нашего греческого шлюб давши, то
ест звинчавши, их милостямъ в станъ све-
тый малженский вступити есми благосло-
вил (Володимир, 1584 *АрхЮЗР* 8/III, 345).

ЗВИНѢТИ, ДЗВИНѢТИ *дієл. недок.*
1. (*видавати високий металевий звук*) дзве-
ніти: И гды(ж) бымъ мѡвиль, ѡко аггль, а
любве бы(х) не има(л), бы(м) тѣж яко мѣ(д)
дзвинѣль (XVI ст. *УЄ* № 29519, 219 зв.);
Звенію: Звинію, бразчѡ (1627 *ЛБ* 42); Звѣ-
цаю, або звацаю: Брѣмію, дзвинію, звонію
(Там же).

2. *Перен. (звучати дзвінко)* дзвеніти:
Встанъ, милая моя красная,... атъ звинить
голосъ твои въ оушію мою, бо голосъ твои
сладкіи (поч. XVI ст. *Песн. п.* 51).

ЗВИНАЩІЙ, ЗВИНАЩІЙ *дієприкм.*
у знач. прикм. Дзвінкий: хотаи бы(х) бы(л)
яко мѣ(д) звинащій... а любве ко бли(ж)-
ни(м) своимъ не мѣль, тѣды тыи рѣчи всѣ
нѣзащо соу(т) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 195 зв.);
рече псалмопѣвецъ не ѡ мѣди звинащей и
оргѡнѣх прелщающих, бжественнаа повелѣ-
ваа пѣты пѣсны, — но тымпѡнѡ на(м) свою
плѡтъ скончевѡты (Киѡв, 1621 *Коп. Пал.* (Лв.)
30).

ЗВИНАЩІЙ *див. ЗВИНАЩІЙ.*

ЗВИРХНИЙ *див. ЗВЕРХНИЙ.*

ЗВИРХНИЙШИЙ *див. ЗВЕРХНЕЙ-*
ШИЙ.

ЗВИРХНОСТЬ *див. ЗВЕРХНОСТЬ.*

ЗВИРХНИЙ *див. ЗВЕРХНИЙ.*

ЗВИРХОВНИЙ *див. ЗВЕРХОВНИЙ.*

ЗВИРХѢНОСТЬ *див. ЗВЕРХНОСТЬ.*

ЗВИРХѢНОСТЬ *див. ЗВЕРХНОСТЬ.*

ЗВИРѢ *див. ЗВѢРѢ.*

ЗВИСТОКѢ *ч.* Повѣдомлення, оголоше-
ння: тые вси села Рожищскіе, звышѣпо-
мененные звистку того слухати... не хотели
(Луцьк, 1583 *Ив.* 273).

ЗВИТЕЖИТИ *див. ЗВИТЯЖИТИ.*

ЗВИТЕЖЦА *див. ЗВИТЯЖЦА.*

ЗВИТЕЖѢСТВО *див. ЗВИТЯЖСТВО.*

ЗВИТЕЖЫТИ *див. ЗВИТЯЖИТИ.*

ЗВИТИ *дієсл. док.* **1.** Звити, звинути.
згорнути, скрутити: Пришоль... симонъ
петръ и вшоль въ гробъ и оувидѣ(л) ѡдѣянїе
а ѡно лежи(т) и соударъ кѣторый былъ на
головѣ его... не сполоу зъ ѡдѣнамъ лежечый
але звѣитый ѡсѣбно положеный на единомъ
мѣсѣци (1556-1561 *ПЄ* 435 зв.).

2. *Перен. (кому що)* Створити: вѣнѣцъ
тобѣ ѡ(т) неѡвадаемого и свѣтлаго цвѣтни-
ка (албо мѡки) звѣлемъ (Киѡв, 1628 *Лим.*
7 нenum.).

Див. ЗВИНУТИ.

ЗВИТЯЖАТИ, ЗВИТАЖАТИ, ЗВІТА-
ЖАТИ, ЗВЫТЯЖАТИ, ЗВѢТАЖАТИ
дієсл. недок. **1.** (чим) (*вигравати бій*) пере-
магати: побѣ(ж)даю, звитажаю, звѣ(л)чую
(1596 *ЛЗ* 71); Тѡ и(х) брѡнь была и е(ст),
кр(с)тѡмъ звитажати (Киѡв, 1618 *Вѣзер.* 14);
Моисій... кды прѡтагѡлъ роуки звитажали
и верхъ брали жѣдове (поч. XVII ст. *Проп. р.*
135); Побѣж(д)аю: Звитажаю, звѡлчѡю (1627
ЛБ 84); *Образно:* А дрѣгѡа на земли, прѡтѣвѣ
дѣвола воюетъ, и пѡльки тогѡ звѣтажѣетъ,
то ѣстъ вѣрныи которїи еще на землѣ въ
вѣцѣ се(м) настоѡщемъ живѡтъ в тѣлахъ
смертѣльных, тѣи нѣтъ вѡюютъ и вѡлчатъ
(Почаїв, 1618 *Зерц.* 45).

2. (кого, що) (*отримувати верх над ким-,*
чим-небудь) перемагати, поборювати, дола-

ти: мы, маючи бачення на пелгримокъ тыхъ которые,... отъ земли на небо,... идут и на той дорози биды и напасти в удрученю тила пріймовати, звытяжаючи грѣхъ, изволяютъ Дубно, 1592 *АрхЮЗР* 1/VI, 90); Звѣтажай-те(ж) всѣ(х) противны(х) Жїючи в' тїсѣщю(х) тѣтнихъ: Чворозначный, Клѣйно(т) зацный Київ, 1623 *МИКСВ* 79); Рабыни Верховного Петра звитажаѣтъ, А мене мно́зство грѣхѡв' лю́тѣ побѣ(ж)дае(т) (Львів, 1631 *Волк.* 7 зв.); нехай злости // и грѣхи мои, не звѣтажать чл(с)рдїа твѡего (Чернігів, 1646 *Перло* 99 зв.-100); старшого... то маѣтъ быти стараніе... абы... молоды(и) оучень, доскона́лости... доступїль, абы его... дчи(л) звитажати и переламовати волю свою (серед. XVII ст. *Кас.* 36 зв.); з котрой ко(л)векъ стороны почне кого перемага́ти и звитажати лѣни(в)-ство (Там же, 124 зв.);

Див. ще ЗВИТЯЖИТИ.

ЗВИТЯЖЕНЄ, ЗВИТАЖЕНЄ с. (смп. zwyciężenie) звитяга, перемога: старшого... то маѣтъ быти стараніе... абы... молоды(и) оучень, доскона́лости... доступїль, абы его... дчи(л) звитажати и переламовати волю свою, в которо(м) звитяженю... іно(к)...., похоти(и) злы(х) до рѡскоши... по(в)стагнѣти не мо́же (серед. XVII ст. *Кас.* 36 зв.); в' звитажѣню тои зло́сти теле(ст)нои пе́ршои спробова(в)ши самы(х) себе, тѣю отѣхѡ мѣти бо́удемо, же и дѣхо(в)ны(м) зло́стя(м) здѡлаемо (Там же, 72).

Пор. ЗВИТЯЖИТИ.

ЗВИТЯЖИТИ, ЗВИТЯЖЫТИ, ЗВИТЕЖИТИ, ЗВИТЕЖЫТИ, ЗВИТАЖИТИ, ЗВИТАЖІТИ, ЗВЫТЯЖИТИ, ЗВЫТАЖИТИ, ЗВѢТЕЖИТИ, ЗВѢТЯЖИТИ, ЗВѢТАЖИТИ дієсл. док. (смп. zwyciężyć)

1. (кого) (*виграти бій, завдати супротивникові поразки*) перемогти: то(т) которы(и) на не(м) седѣ(л) мѣ(л) лу(к) и дана му ес(т) коруна и вышо(л) звѣте(з)ца абы звѣтежилъ

(XVI ст. *КАЗ* 610); пора́жонымъ zostáлъ [воевода] и звѣтажены(м) ѡ(т) Бѡлгарѡ(в) (Київ, 1627 *Тр.* 667); Жолнѣрь... звытаживши Непріателя весѣло триѡмфѣетъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 138); тѡй часъ коли се црѣ филиппъ з неприя́теле(м) свои(м) потыка́ль, и ѡного звита́жи(л), видѣль смѡка в' битвѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 397); *Образно:* тѣи то Во(и)нове стѣи звѣтажили діавола (Чернігів, 1646 *Перло* 145 зв.).

2. (кого, що) (*отримати моральну перевагу над ким-, чим-небудь*) перемогти, побороти: гѣ на(ш) іс хс,... живо(т) на(м) приврѣнѣ(л) дѡвола звита́жи(л) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 46 зв.); их вѣры князь мира сего адовыми втратами захватити и звытяжити в затвор своея прелести не может (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 184); ты естєсь Петръ, а я на семъ камени збудую церковь мою, которое врата адовы не звитяжатъ (1603 *Пит.* 21); Не всѣ ли отъ молодости ажъ до старости... въ сварахъ, тяжбахъ,... лжехитростяхъ, абы баламутствомъ ближнего звитежилъ, животъ свой проводили и нынѣ провожаютъ? (Там же, 101); если бы была [цнота] пїлне оуважѡнаа, жа́де(н) бы грѣхъ ненави(ст)ный не мо́глъ на(с) звитажѣти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 303 зв.); если и в тїсѣчѡ оупа(д)ковъ оупадѣтъ в'станѣтъ знѡвѡ, и звѣта́житъ неприя́теля (Острог, 1607 *Лѣк.* 16); пане гетмане..., старайтесь милостью всѣхъ звитежыти (Київ, п. 1621 *АСД* I, 265); Повиндюся,... покара́юся, Быва́ю звитажѡны(и), а́бо превышѡны(и), пони́жоный (1627 *ЛБ* 164); Нѣндзнаа одвѣрни́ца его побѣдила, Нѣкчѣмнаа рабыни лѣтво звѣтажила (Львів, 1631 *Волк.* 7); недба́л'-ствомъ и лѣнївствомъ... звѣтажены бывае́мо, же бе(з) грѣха жїти не мо́жемо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 25); впростили ѡны(х) абы бе(з) жа(д)нои вымовы, тои працы по(д)нялися: яко(ж) по до(л)ги(х) вымова(х) про(з)бами

своими шныхъ звѣтяжывшы зневолили мѣ(с)це ста(р)шы(н)ства засѣсти (Львів, 1644 ЛСБ 10, 62); Мблѣмѣ мл(с)рдїе твбѣ: не-звѣтажѣнное грѣхѣми нашими, црѣ вѣчнои славы (Чернігів, 1646 Перло 168 зв.).

3. (що, чого і без додатка) (*пересилити якісь відчуття, почуття, емоції і т.ін.*) перемогти, перебороти: Постановивль незневоленый сѣсь мѣж' сонъ звѣтажити (Вільна, 1627 Дух. б. 4 зв.); Єсли звѣтажимѣ в' собѣ члѣвчю слабость... збавлены бѣдемо (Київ, 1637 УЄ Кал. 711); Дла того(ж) тверда(т), же иначѣй анѣ гнѣвѣ звѣтажити, анѣ мела(н)кѣлѣи або засмѣчена // оусмѣрити... не мѣже(т) то(и) котѣро(и) са... преслѣдовати в собѣ... вѣлѣ... не наоучи(т) (серед. XVII ст. Кас. 36 зв.-37).

Див. ще ЗВІТЯЖАТИ.

ЗВІТЯЖИТИСЯ, ЗВІТАЖИТИСЯ дієсл. док. (стп. zwyciężyć się) (від чого) пересилити себе, перемогти себе (у чому): а трафи(т)са ємѣ ѡ(т) то(го) чрѣва // и ѡ(т) того го(р)ла звѣтажити(с), томоу нимало не чюдѣйсѣ (п. 1596 Виш. Кн. 249-249 зв.); Яко подобает церкви божией правдивой от диявольских слуг преслѣдованной быти, единако звѣтажитися не дати (1600-1608 Виш. Кр. отв. 172).

Див. ще ЗВІТЯЖАТИ, ЗВІТЯЖИТИ, ЗВІТАЖАТИСА.

ЗВІТЯЖСТВО, ЗВІТЕЖЪСТВО, ЗВІТЯЗСТВО, ЗВІТЯЗТВО, ЗВІТАЖСТВО, ЗВІТАЖЪСТВО, ЗВІТАЖЬСТВО, ЗВІТАЗСТВО, ЗВІТАЗТВО, ЗВІТАЖСТВО, ЗВІТАЗСТВО, ЗВѢТАЗСТВО, ЗВѢТАЗТВО с. 1. (*успіх у бою*) звѣтѣга, перемога: А корѣцкїи... Мнѣго звѣтѣзства ѡдержавъ над' тѣрко(м) (1509-1633 Остр. л. 129 зв.); ѡдолѣніє, звѣта(з)ство (1596 ЛЗ 86); Кр(с)тѣ гѣр'бомъ томоу налѣжи(т), кто рыщѣро(м) єсть дознанный, царю костѣнтїнѣ за звѣта(з)ство в' гѣрбѣ єсть приданный

(Дермань, 1604 На г. Остр. тит. зв.); Кѣдрось... звѣтажѣства своимъ зѣчачи,... в'скочи(л) в громадоу войска (поч. XVII ст. Проп. р 162); твѣрцѣ вѣсь Бѣ полѣцаю, Шаслївого звѣтѣзства зѣвше вѣмъ жадаю (Київ, 1622 Сак. В. 39); А коли се дже звѣтѣжствомъ ворѣчалъ до македѣнїи, забѣжала ємѣ алѣмпѣада, а ѡнъ ю поцѣловѣлъ (серед. XVII ст. Хрон. 397).

2. *Перен. (успіх при досягненні, здійсненні чого-небудь, подолання якихось труднощів)* перемога: не все бо п'шеницы в' посѣанюса знаходи(т)... тако(ж) и межѣ йноки в' доспѣа(н)ню на звѣта(ж)ство того чрѣва мало и(х) єсть (п. 1596 Виш. Кн. 249); але то чѣднѣшаа, и(ж) са вѣ послѣхана(м) правды не хвалѣте, але крѣвдоу и звѣта(з)ство(м) правдѣ хѣл'пѣте (1598 Виш. Кн. 309 зв.); а што дивнейшого — же мученики зѣ мучѣтелей самыхъ звѣтежѣство и триумѣ одѣносили (Володимир, 1598-1599 Відп. ПО 1101); Кто станѣтъ по(д) тою хороговю звѣтажѣства єго тѣи прїїдѣтъ на ѡныи вѣащный... вѣкѣ законоу новѣго (XVI ст. УИ 1911/2, 77); Нѣхай вѣдают непрїятѣлѣ, иж не для (сла)бѣсти божѣе, але для законопрѣступленїя служащихъ єму звѣтажѣство сѣ стало (Львів, 1605-1606 Перест. 45); а што хѣтъ бы мѣгъ кто за вѣлѣкѣю то собѣ оутрѣтѣ почитѣти, же по мнѣгихъ пѣта(х) и прѣацѣх' и звѣта(з)ства(х) ѡупѣдокъ бысѣ стѣлъ (Острог, 1607 Лѣк. 99); Спѣрѣ былъ мѣжѣ огнѣмъ и тѣлами, а єднѣкъ прї тѣлѣхъ зѣстѣло звѣта(з)ство (Київ, 1625 Злат. Н. 128); Зѣзволѣлѣсь, на тѣлѣ смѣрти пожити, Абы прѣзѣ то, звѣтажѣства своѣго зажити (Львів, 1630 Траг. п. 165); Тѣго тѣды звѣтажѣства триумфѣ ѡбѣдѣмо: И при радѣсти сѣ гѣйной, всѣ наѣдѣмо (Там же, 176); Ѡ кѣпїє... Тѣѣѣю дѣавѣлскїи пѣлки прѣгонѣємъ, Прѣз' тѣбе прѣславное звѣтѣзство мѣває(м) (Львів, 1631 Волк. 31); Ѡто ѡуже до вѣро(т) поста прѣбыло єсѣмо а дѣхо(в)наа

на(м) гони(т)ва з' // звѣтазства корѡнами
є(ст) прелѡжѡна (I пол. XVII ст. *УЄ Кал.*
38-39); то дла ихъ... славы зостанѣтъ памáтъ
вѣчнаа, звѣта́зтва и(х) на(д) невидѣмым(и)
чáрти и дѡхами злосѣливими (Чернігів, 1646
Перло 144); Презъ мно́го звѣта́зствъ при-
шѡб(л) ап(с)лъ до на(и)вы(ш)шого триоу(м)фѡ
(серед. XVII ст. *Кас.* 73 зв.).

♦ **знакъ звѣтяжства** *див.* **ЗНАКЪ.**

**ЗВИТЯЖЦА, ЗВИТАЖЦА, ЗВЫТАЖ-
ЦА, ЗВЫТАЗЦА, ЗВѢТАЖЦА, ЗВѢТАЗЦА,
ЗВЫТЕЖЦА, ЗВѢТЕЗЦА** *ч. (стп. zwycięzca)*
звитяжець, переможець: побѣ(л)ни(к), зви-
та(ж)ца, рицерь (1596 *ЛЗ* 71); то(т) которы(и)
на не(м) [кони] седѣ(л) мѣ(л) лу(к) и дана
му є(ст) коруна и вышо(л) звѣте(з)ца абы
звѣтежилъ (XVI ст. *КАЗ* 610); крѣпкіи звѣ-
та́зци міра сегѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 160 зв.);
коли ханакѣйскій црѣ Арода́въ оуслѣшалъ,
же прѣта́гнѡ(л) Ізраїль доро́гою Атарѣмскою,
ва́лчилъ прѡтѣ ємѡ а зоста́вши звѣте́жцею,
побралъ з' негѡ корѣсти (серед. XVII ст.
Хрон. 140);

*перен. (той, хто отримує моральну пере-
могу над ким-, чим-небудь)* переможець, зви-
тяжець: црѣ́въ стаа поє(т) ото то́мѡ зви́та(ж)ци
// на(д) съпрѡтивниками тво́ими (к. XVI ст.
УЄ № 77, 35 зв.-36); Кр(с)тъ звѣзды и мѣсáцъ
и́жъ єсть и телѣ́сне и дѡхѡ́вне, звѣта́жца
тѣхъ ѡбѡихъ не́прѣателѣй невы́мѡвне (Дер-
мань, 1604 *Нал. на г. Остр.* тит. зв.); прѡтѣ́вѡ
тѣхъ мо́чно воевати: абы́смо были звѣта́з-
цами, всеи крѣ́пости бѣсѡ́вьскои (Почаїв,
1618 *Зерц.* 39 зв.); а тѣи всѣ́ мѣ́сце на́полна-
ють,... бѡдѡ́чи... зви́тазцами на(д)... діáво-
ломъ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 3); Нинѣ ю́жъ
збавенъ, всему́ свѣ́ту ся стало: гды́жся зви-
тя́жцу смѣрти, зѣ́мѣртвѣхъ о́глядало (Львів,
1630 *Траг. п.* 173); Кгды́ж Христѡ́съ собою
рачилъ смѣ́рть покѡнати: И якъ зви́тяжца
си, свѣ́тно з мѣ́ртвѣхъ встати (Там же, 177);
Зоста́въ Мѡ́зо похва́лѡ на мѣ́стцѡ́ высо́ко(м),

Где́ Бгъ ста́лъ звѣ́та(ж)цею на(д) пекѣ́лы(м)
смо́комъ (Київ, 1632 *Євх.* 302); ѡ́ Хе́ Црѣ́ вѣ́ч-
но(и) сла́вы,... Звѣ́тазцо́ смѣ́рти сѣ́лный зна-
ме́нітый (Чернігів, 1646 *Перло* 60 зв.); ко-
ли са́ порѡчѡ́ звѣ́та́жцею в покѡ́ю, розпа́лю
тѡю ве́жѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 178 зв.).

Див. ще **ЗВѢТАЗЕЦЬ.**

ЗВИТЯЖЫТИ *див.* **ЗВИТЯЖИТИ.**

ЗВИТЯЗСТВО *див.* **ЗВИТЯЖСТВО.**

ЗВИТЯЗТВО *див.* **ЗВИТЯЖСТВО.**

ЗВИТАЖАТИ *див.* **ЗВИТЯЖАТИ.**

ЗВИТАЖАТИСА *дієсл. недок. (долати
що-небудь)* перемагати: Гдѣ́бовѣ́мъ хѡ́четъ
Бѣ́ зви́тажа́ютъ́са при́роже́нъа по́ра́дки (Ки-
їв, 1625 *Сур. Сл.* 123 зв.).

Див. ще **ЗВИТЯЖИТИСЯ.**

ЗВИТАЖЕНЄ *див.* **ЗВИТЯЖЕНЄ.**

ЗВИТАЖИСТЫЙ *прикм. (який завжди
перемагає)* звѣтяжний, звѣтяжницький: Анд-
ро́нікъ: Мѡ́жепобѣ́дите(л)ный, мѡ́(ж) зви-
та(ж)ны(и) а́бо зви́тажі́сты(и) (1627 *ЛБ*
176).

ЗВИТАЖИТИ *див.* **ЗВИТЯЖИТИ.**

ЗВИТАЖІТИ *див.* **ЗВИТЯЖИТИ.**

ЗВИТАЖНЫЙ *прикм.* Те саме, що **звѣта-
жистый**: Андро́нікъ: Мѡ́жепобѣ́дите(л)ный,
мѡ́(ж) зви́та(ж)ны(и) а́бо зви́тажі́сты(и) (1627
ЛБ 176).

ЗВИТАЖСТВО *див.* **ЗВИТЯЖСТВО.**

ЗВИТАЖЦА *див.* **ЗВИТЯЖЦА.**

ЗВИТАЖЪСТВО *див.* **ЗВИТЯЖСТВО.**

ЗВИТАЖЬСТВО *див.* **ЗВИТЯЖСТВО.**

ЗВИТАЗСТВО *див.* **ЗВИТЯЖСТВО.**

ЗВИТАЗТВО *див.* **ЗВИТЯЖСТВО.**

ЗВИТАЗЦА *див.* **ЗВИТЯЖЦА.**

ЗВИЧАЙ *див.* **ЗВЫЧАЙ.**

ЗВИЧАЙНЫЙ *див.* **ЗВЫЧАЙНЫЙ.**

ЗВИШМЕНОВАНЫЙ *див.* **ЗВЫШМЕ-
НОВАНЫЙ.**

ЗВИШЪ *див.* **ЗВЫШЪ¹.**

ЗВИШЪМЕНОВАНЫЙ *див.* **ЗВЫШМЕ-
НОВАНЫЙ.**

ЗВІВАТИ див. **ЗВИВАТИ**.

ЗВІДАТИ див. **ЗВѢДАТИ**.

ЗВІЗДОСЛОВЪ див. **ЗВѢЗДОСЛОВЪ**.

ЗВІРЪ див. **ЗВѢРЪ**.

ЗВІРОКЪ ч. Тваринка: *Hárást, tá ty zwirká toho kupy — dam ioho ne droho* (Яворів, 1619 Гав. 18).

ЗВІТАЖАТИ див. **ЗВИТЯЖАТИ**.

ЗВЛАСЧА див. **ЗВЛАЩА**.

ЗВЛАСЧЕ присл. (*смп. zwłascza*) 1. Те саме, що **звляща** у 1 знач.: Съ которого мы взявши вѣдомость и въ немъ обачивши речи наше посполитое вельми речъ жалосную и шкодливую, тотъ листъ архимандричій для вырозумѣнья ку вашей милости пану нашему милостивому, и звласче яко кгубернатору и обронцы того дому Божого, посылаемо (Київ, 1575 АСД IV, 15).

2. Те саме, що **звляща** у 2 знач.: 3 писана ва(ш) мл(с̄)ти что є(с)те до на(с) писали зрозѣмли є(с)ми та(к)... некаа ча(ст) мѣрѣ то(г) миєлисте изринѣти а (з)вля(с)че что било цеглою змѣровано менечи аби се мѣало вѣсе тесано(м) каменє(м) мѣровати (Сучава, 1598 ЛСБ 322, 1).

ЗВЛАЩА, ЗЪВЛАЩА, ЗВЛАСЧА присл. (*смп. zwłascza*) 1. Передусім, зокрема, особливо: мы стефанъ воєво(да) знаючи, иж ка(ж)домоу наимоцнѣишому панствѣ... є(ст) пожиточно заховати ми(р)... и(з) иншими панствы,... прилежными и сѣсе(д)ными, а (з)вляща(м) (!) земля(м) наши(м) (Гирлов, 1518 *Cost. DS* 491); маєм тѣю зверинѣ зимою некоторым паном здѣ казат везти, а зъвляща зѣбринѣ (Вільна, 1543 *AS IV*, 372); вмыслили єсмо без мешкана, а звляща того теперешнего лета оный замок наш, Браславль, зновѣ розказат забѣдовати (Олбенг, 1552 *AS VI*, 124); А иньшиє села писатиса не дали в небытности пановъ и вра(д)нико(в) своихъ а звляща... Головного вра(д)ника старосты за(м)кового (1552 *ОВин. З.* 141);

штобы слу(ш)не мѣло быти а (з)вляща 8 дни пра(з)нико(в) госпо(д)ски(х) велики(х) мѣли бы есте приносы чинити (Васлуй, 1561 *ЛСБ* 34); И до того Просити, Абы Прешкрипция На добрахъ... рѣски(х) Не была. А звля(с)ча На ты(х), Котрые до рѣкъ Орьменъски(х) ...заведеные Су(т) (Львів, 1609 *ЛСБ* 421); вмоцованы(и)... // ...впоминалъ ся вперє(д) жебы сторона поводовая... позъву своего вывела, в то(м) звляща пѣ(н)кте где собе черє(з) позовъ бли(з)ко(ст) кре(в)ную по зо(ст)ю небожъчика князя боре(м)ского приписѣю(т) (Кременецъ, 1611 *ЛНБ* 5, III 4053, 25 зв.-26); тыє поменєные слѣги а (з)вля(с)ча третє(с)ки(и) дыбавъски(и)... кгвалътовъ не наехавъши хотєли... тѣю має(т)но(ст)... // ...спѣ(с)тошити (Вінниця, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 32 зв.-33); люде впадають в'... пыху, и прѣжнѣю слѣвѣ, зъвляща гды слѣша(т) же ихъ кто хвѣли(т) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 910); А надъ всѣхъ нечѣстныхъ бѣговъ своихъ пѣгѣго волѣ шановѣли, ...А звляща єсли на азыкѣ на чолѣ... знѣкъ мѣлъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 20); **звляща (же, ижъ)** — тим бѣльше, що: Акибы: Якобы, звляща же (1627 *ЛБ* 162); Дрѣгаѣ, абы звѣзокъ милости ...кѣ Цркви Всхѣдней мѣгль са ѿ(т)новѣти, а звляща, ижъ... почѣлъ са бѣлъ торгати за злослѣвы(м) оуподобѣнѣмъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 227).

2. Головно: а Твоей Милости листъ приповедный... посылаємъ, розказавши писати листъ до княза Кошерского, ижбы тебе з ротою своею послѣшон былъ... звляща постерєгаючи того, якобы са людемъ... ниакѣ шкода... не деєла (Варшава, 1566 *AS VII*, 106); Нѣйпѣче: Пѣчеже, а звляща, нѣйбѣрзѣй (1627 *ЛБ* 69); Що зась маємѣ розѣмѣти ѿ мѣлкой... Архїєрѣвѣ нѣкоторыхъ оумѣѣтности, звляща в' надкахъ Бѣгослѣвски(х) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 3 зв.).

3. Тим бѣльше: 8 вежи воротно(и)... стоа(н)є сторожомъ... затишъно але небе(з)-

печно абы са звлаща ђ ветрѣ не ѡбалило (1552 *ОКан. З.* 18); помененые особы,... а звласча малѣжонка помененая... вси... старалисе..., абы могѣли небожчика... с того света // зѣгладить (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 583-584); Але если бы пѣнѣ бѣлъ на тѣй чѣсѣ не нагорѣдитѣ, звлѣща естъ ли нанѣто пришло за заплатѣ прѣцы егѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 99 зв.).

Див. ще ЗВЛАСЧЕ.

ЗВЛЕКАТИ *дієсл. недок. (стп. zwlekać)* Зволікати: панѣ Станиславѣський любо не по еднокрот обѣцовал справедливѡсть учинити, але, час од часу толко звлекаючи, тѡе справедливѡсти з вышѣреченых подданных... не учинилѣ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 283).

Див. ще ЗВОЛОКАТИ, ЗВОЛОЧАТИ, ЗВОЛОЧИ, ЗВОЛОЧИТИ.

ЗВЛЕЧИ, ЗЪВЛЕЧИ *дієсл. док. (стп. zwlec)* 1. (кого) (волочачи, зібрати в одне місце) зволокити: позване... // ...през тѣе ж люде... тѣла позабѣяныхъ... одны потопили, а другіе до пустокъ зѣвлекъшы, спалили (Варшава, 1641 *ЧИОНЛ* XIV-3, 158-159).

2. *Перен.* (кого з чѡго) Вѣбавити, порятувати (від чѡго). *Образно:* Бѣже мой... з та(ж)кои гнѡсности звлѣци мѣ навѣ(ди) мѣ // збавлѣнїе(м) твои(м) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 46-46 зв.).

ЗВЛОКА *ж. (стп. zwłoka)* зволікання: до skutku справи // прїити не могут, през так многій вѣкъ звлока (Львів, 1608 *АрхЮЗР* 1/XII, 528-529); Звлѡка *prolongatio* (1645 *Уж.* 21 зв.).

ЗВНУТРА *присл.* Те саме, що **звнутрь**: Плѣкали Потѡмкове,... Гѡркѡе выпѣщѣли з'внѣтрѣ нарекѣнїе (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 6); Вѣчистѣ пѣрвѣй з'внѣтра // шклѣнїцѣ, а потѡмъ звѣрхѡ ѡмѣѣшѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 89-90).

ЗВНУТРНИЙ *прикм.* Внутрішній: Зѡбрѣлиса, мѡвлю, манѡвѣнїемъ нѣѣкимсь, и звнѣтрного ѡ(т) Бѣа надхнѣна (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 3).

ЗВНУТРЬ, ЗВНУТРЬ *присл.* (з внутрішньої частини чѡго-небудь) зсередини: нѣѣ вы законѣници што жѣ е(стъ) з'вноутрь конве або мисы чистите (1556-1561 *ПЄ* 270 зв.); прїишол мой прїятел до мене з дороги, а не маю што бѣх положил перед него, а ѡ(н) бѣ з'внутрь о(т)повѣдил... дай ми покой, юж дѡери мои затѡренѣ соут (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 69); ѡбѣ(р)нѣса кѡ гѡрѣ ѡбѣ(р)нѣса нѣ дѡ(л). глѣнѣ звнѣтрѣ (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 5 зв.); Кѡждѡе абѡвѣмъ дрѣво з'внѣтрѣ выпускаѣтъ одѣнѣѣ, ѣкъ бѣчимо, лѣстѣѣ, цѣвтѣ, и ѡвоци (Вільна, 1627 *Дух. б.* 295); Кѣли(х) старѣи(и) на(и)бѡ(л)шы(и) срибрнѣи(и) з'вну(тр) злѡти(с)тѣи(и) (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 6).

Див. ще ЗВНУТРА.

ЗВНѢ *присл.* Зѡвнѣ: вѣну(т)рности бѣдѣ(т) горячка пекти, а звнѣ хлѣ(д) (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 267).

ЗВОДИТЕЛНИЦА *ж.* Спокусниця. *Образно:* тѣя унѣѣ — незнакомитѣя, але зводителница ѡтѣ правдивѡе дороги спасенной (бл. 1626 *Кир. Н.* 17).

ЗВОДИТЕЛСТВО *с.* Обман, обдурювання, спокуса: А понеѡажѣ не ѡтѣ Бога почѡтокъ того начальства мѣли, для того жѣ зводителство и погоршенѣ... презѣ ѡтступѣне показали, бѡ иншого ѡвоцу по собѣ... не мѣли (1603 *Пит.* 100).

ЗВОДИТЕЛЬ *ч.* Спокусник: мы... приказуемъ, абѣсте сѣ таѡвых зводителѣи ѡт православѣя святого ѣко проклѣтых еретиков пилно стерегли (Крило, 1586 *МCSL* I/1, 134); А прѡто не слѣхѣймо зводитѣлювъ члѣкѡвъ, кѣвалтѡвникѡ(в) пѡстѣ с(т) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 152); Люцифѣрь... з' нѣѣ

стрѣченни, и з' аггла сталса сатаноу и зводителемъ людскимъ (Львів, 1646 *Зобр.* 9).

Див. ще **ИЗВОДИТЕЛЬ.**

ЗВОДИТИ дієсл. недок. 1. (що) (переміщати що-небудь зверху вниз) опускати: Бѣде то шатанъ... бѣде показовати мнѡгѣ чѣда лѡжне, и ѡгнь з' Нѣа зводити (Чернігів, 1646 *Перло* 136 зв.);

перен. (кого) (спричиняти моральне падіння) призводити: Пыха до пробасти зводи(т) члѣка, а покѡра з' оупа(д)кѣ подыймѣеть его (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 6).

2. (переміщати що-небудь знизу догори; піднімати) зводити: Вѣставлѣю: Звѡждѣ, подыймѣю, подпираю (1627 *ЛБ* 23);

(що) (про полум'я) (утворюючи, здійсмати, спрямовувати вгору) зводити: А тѣ бѡлшее чѣдо, стои(т) бовѣ(м) Сѣль, не огѡнь звѡдачи, але Дѣа Сѣго, а молѣтвѣ надолго чѣни(т) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 189).

3. (кого) (приводити, збирати багатьох людей) зводити: и вхати(л) (!) смока ѡжа... и вкину(л) его в' пропа(ст)... // ...и вы(и)де(т) абы зводи(л) народы... бы и(х) збира(л) на ва(л)ку (XVI ст. *КАЗ* 654-655); на которых мембранах ест подписы руки ее и его свядков, которых он себе сам зводил (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 488); И якъ собѣ очи лупали о панства,... на помочъ противко себе сусѣдов ограничных зводячи,... великое кровопролитіе межі собою чинили (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26).

4. (кого, з ким) (встановлювати тісніший зв'язок) єднати: Ѡ котрыє Бѣоу офѣрѣ принѡсите,... Бѣа найвышшого з' людми въ єдно звѡдачи, и ѡ збавѣнье ѣхъ до нѣго са мѡлачи (Львів, 1614 *Кн. о св.* 29 ненум. зв.).

5. (що з чим) (надавати відповідності) узгоджувати: тепере(ш)нѣ(г)[о] позву, ани с пѣ(р)шимъ ѡриинальнымъ (!), ани с другимъ по(д)комо(р)скимъ... нѣ (з)водилъ, великую

...вариацию учинилъ (Київщина, 1639 *ККПС* 249).

6. (кого, що) Привертати: Овде хс... то(т) зна(к)... ѡбяснѣ(т), оуказѡючи на(м) зводѣтеля... котѡрый мѣ(л)... обогатѣтиса, и ...всѣ(х) до себе ѡ(т) црѣкве зводити (Вільна, 1596 *З. Каз.* 62 зв.); выдруковавши тамже календар новыи, с тым до нас прѣехали..., и скрите межі собою то ховали, а ласку королевѣскую ку собѣ зводили розмаитими дарунками (Львів, 1605-1606 *Перест.* 33).

7. (кого, що) (приваблювати кого-небудь чимось заманливим, спокусливим) зводити, спокушувати, зваблювати: а тыи комисари ...имъ тых границ не клали, поведѡючи, ижбы Степан Воропаевич через посѣлы (sic! — *Прим. вид.*) то зводил, а границ не положил (Чернче Городок, 1543 *AS* IV, 354); пѡвели іса дѡ пилата и почѣли жѣловати на него... ото, зводи(т) люди, наоучае(т) пѡ в'сѣ(м) жидо(в)ствѣ (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 27); А баснослѡвци..., тѣхъ тѡ Сірінѡвъ повѣдають бѣти пѣахѡвъ, але тѡвѣри зась бѣлоголѡвѣскихъ, котрыє... пѣснами своїми, мѣмо нѣхъ жекглюючихъ,... до себе зѡдаты (Львів, 1614 *Кн. о св.* 439); Перестѣнте жъ зводити людей ненадѣѡны(х) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 53); Прѣлщѣю: Ѡшѣкѡю, зѡждѣ, подхѡждѣ, ѡмѣнюю (1627 *ЛБ* 95); Недопѣщѣти крѣвѣ чинѣти, такъже зводити и лю(д) бѣжѣи ѡшѣкѣвати (Львів, 1646 *Зобр.* 71 зв.); пани Соколова... протестуючому малжѡнѣку взяла... розѣмаитыми обѣтѣницами зводячы ее, обѣцуючы ей дѣдыцѣтво свое дѣты, даровати, записати, “тылѣко покинь веру католицѣкую, а остань рускою”, чѡго доказала, же ее звѣла, же рускою зостала (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 619).

8. (що) (затѣвати, чинити що-небудь) зводити: оныє братя забитого,... просили пословъ земских, абы у причинѣ были за ними у его королевскои милости, абы...

обачил справи того, который тую унѣю чинит и зводит (Львів, 1605-1606 *Перест.* 41); в' Рѣтахъ Цесара... слѣжилъ, где дѣлне... постѣповалъ з' Татари и Тѣрки гарицы звѣдачи, и поединки шасливе чиначи (Київ, 1623 *МКСВ* 84); Не ды(в) еслы зводя(т) бытвѣ с посторо(н)ными. Але то дывъ же ва(л)чатъ з мещаны своими (1636 *Лям. о приг.* 6 зв.).

♦ **з дороги зводити** — (*змушувати відходити від певних дій, переконань*) зводити (збивати) з пуття: Блазнѣный: Омѣлный, небѣ(з)печный, котѣрый з дорѣги звѣди(т) (1627 *ЛБ* 10); **з розуму зводити** — (*змушувати кого-небудь поводитись нерозумно, всупереч логіці*) зводити з розуму (з ума): Тѣе прѣво вѣдаючи... владыкове, а забѣгаючи, абы и мы ѡ(т) тѣхъ дѣбрѣ ѡ(т)стрыхнени не были, оудалиса на тѣе абы шалѣли и лѣдѣли свѣтомъ, а люди што йншого явне бѣачіе и вѣдачіе абы з рѣзѣмѣ зводѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 38 зв.); **зводити до згоди** див. **ЗГОДА**; **право зводити** див. **ПРАВО**¹.

Див. ще **ИЗВОДИТИ**.

ЗВОДИТИСЯ див. **ЗВОДИТИСА**.

ЗВОДИТИСЬ див. **ЗВОДИТИСА**.

ЗВОДИТИСА, ЗВОДИТИСЬ, ЗВОДИТИСЯ дієсл. недок. **1.** Зводитися, вставати, підводитися: А панъ нашъ на коленка почалъ былъ зводитися зъ земли и, вставляючи, еще мовилъ (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 8/III, 482).

2. (кому, чим, чому) (*піддаватися спокусі*) зваблюватися, зводитися: не дава(и)те(ж) са зводити ты(м) которыи поро(ж)не мове(т), а стараю(т)са жебы ва(с) ѡ(т)вели ѡ(т) евангелій (II пол. XVI ст. *КА* 478); нехай са тѣмъ плѣт'камъ зводѣти нхто не даѣтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 199); Леч абысте ся всѣ чуйными были завше..., о томъ старалися, абысте тому... антихристу отпира-

тись умѣли а зводитись не давали (Вавилон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 712).

3. Зводитися, пропадати, гинути: Тойто рѣдзай, нѣкгды нехай са не звѣдитъ (Львів, 1609 *На Злат.* 3 зв.).

Див. ще **ЗВЕСТИСЯ**.

ЗВОДНИКЪ ч. Спокусник: Прелѣстникъ: Ошѣсть, ѡшѣкачъ, звѣдникъ (1627 *ЛБ* 94); Такѣвыми сѣтъ... лихварѣ, драпѣжниковѣ,... зво(д)никовѣ ябедники, и иншіѣ тѣмъ подобныѣ злочынцы, котѣрыѣ са в' болѣтѣ спрѣсны(х) нечистѡ(т) сѣхъ валѣють (Київ, 1637 *УС Кал.* 27).

ЗВОДЪ ч. **1.** Звѣдний: Пригоро(д)коваа вежа воротнаа... справѣлена таа добре съ зводомъ з ла(н)цѣхомъ ѡднымъ (1552 *ОЛЗ* 161 зв.); А ви ворота желѣзные рихло зачинайте, И зводи звѣвши ланцѣхами заволѣкайте (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 28).

2. (*зведені в одне ціле і розміщені в певному порядку тексти, документи, закони і т. ін.*) звѣд: вси епископовѣ... звод книг повинни... с подписами рук своих... до друку отдати (Берестя, 1591 *ПІФ* 104); Понеже праца ѡколо писана моего и старана добры(х) зводовъ, которы(х) емъ за помочю бжїею ѡ(т) давны(х) лѣтъ подпалъ, до того часѣ потѣхою вдѣчною ма ѡхоложаю(т) (Томашів, 1618 *ЗНТШ* LXXIV, 148); окламованіе слѣвъ такеже розѣмѣй бѣти потрѣбно, для тогѡ оучинѣное, же са в' наши(х) стѣрыхъ звѣдѣвъ знайдѣючи, в' грѣцки(х) не знайдѣють (Львів, 1639 *Ап.* 12 зв. нenum.).

3. Обман, підступ, ошуканство: вѣдаемо с повѣстїй костѣлны(х)... якїе рѣзниці, якїе звѣды, якїе зѣезды и синоды з' стороны самѣго великодѣнного празднованья бывѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 49).

ЗВОЄВАНЄ с. Перемагання, здобування, опанування: не мѣста бовѣм' збѣре(н)е ѡплѣкѣю, анѣ злостѣвых' людѣй звоєва(н)е, але дѣши стѣбливое спѣстоше(н)е (Острог, 1607 *Лѣк.* 8).

ЗВОЄВАТИ, ЗВОЮВАТИ дієсл. док. (що) Завоювати, захопити, заволодіти, здобути: они дей як имене звоєвали, зобрали, шкоды вѣликии поделали (Кременець, 1542 *AS* IV, 315); кна(з) велики(и) литовски(и) кгедиминъ звоєвавъши на(д) моремъ кафѣ... и приве(д)ши че(р)касцовъ... посадилъ ихъ на снєпородє (1552 *ОКан. З.* 29 зв.); татарє будѣчи в мѣстє галичи звоєвали, спалили и спустошили столицѣ црѣквѣ на крилосѣ (Новгородок, 1595 *ЛСБ* 1); Плѣнѣнъ: Звоєва(н), ѡхѣпленъ (1627 *ЛБ* 83); ꙗѣ Тѣ(р)-ци Рогати(н) звоєвали (серед. XVII ст. *ЛЛ* 163);

перен. (кого, що) (здобути перемогу) перемогти: Радѣйсѣ, же ѡдское пѣнство звоєвано, Же южъ мѡцнии его брѣмы згрѣхотѣно (Львѣв, 1631 *Волк.* 24 зв.); абовѣ(м) того мѡцнымъ ѡрѣжѣ(м) хр(с)то(м) єдиноро(д)-ны(м) звоюваль (Височани, 1635 *УС* № 62, 48 зв.); И дарѣи ми крѣпость сѣхъ звоєвати, И по выйгрѣной бѣтвѣ Корѡнѣ взѣти. Звѣтазтва, Нѣ(с)ногѡ цр(с)тва (Чернігѣв, 1646 *Перло* 22 зв.).

ЗВОЖЕНЄ с. Ставання: При котором священю Господь Богъ чуд показаль, же при звоженю на службє божєй порваль его духъ нечистый и кинуль (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 30).

ЗВОЗИТИ, ЗВОЗИТЬ дієсл. недок. 1. (чого, що) (доставляти транспортом багато чого-небудь в одне місце) звозити: а што бѣдет на ѡных землах збожа посеано... тыбы росказала то, поженши,... и ѡттол его не звозити (Неполониці, 1542 *AS* IV, 365); сенъ ты(х)... што гнидє(н)цы покосили... звозить не мають по(д) заруками на... сторону ѡкри(в)жоную... пѣтьсо(т) ко(п) гроше(и) (б. Києва, 1585 *ЦНБ ДА/П-216*, 4 зв.); 6500 з ѡ(т)казѣ га(с)ки и марѣшки служе(б)-ки(н) в мо(р) ѡме(р)ши(х) п(н) мѣха(л) звози(л) и ѡ(т)далъ це(г)лы (Львѣв, 1627 *ЛСБ* 1051, 3).

2. (що) (переміщати за допомогою транспорту що-небудь згори вниз) звозити: Того каменѣа сто каменє(и) зложено по(д) замокъ... а єще двє частє(и) его не (з)вожено по гора(м) ѡтѣтѣль гдє его тєсано (1552 *ОКр. З.* 147 зв.).

Див. ще **ЗВЕЗТИ**.

ЗВОЗИТЬ *див.* **ЗВОЗИТИ**.

ЗВОЗЪ ч. Спуск: А пото(м) че(р)нцы... ѡною дорогою з гнидє(н)ского звозу... на дуброву на пашни... менє повєли (Київ, 1585 *ЦНБ ДА/П-216*, 3).

ЗВОЛАТИ дієсл. док. (кого) (зібрати з якою-небудь метою) скликати: рыхло ту прибѣдѣ звѡла(и) дѣтєи (к. XVI ст. *Розм.* 10 зв.); я(н) снєти(н)ски(и)... зо(з)на(л) и(ж) ѡнъ бы(л) на справє... пѣна фєдора сѣсча(н)ского,... гдє заставъшы... сєтѣника, а каза(в)-шы ємѣ звѡлати вси(х) сєвруко(в) прихилиючи(с)... до ли(с)ту доброво(л)ного записѣ ѡдъ ѡроженоє єє м(л): панєє Анѣны (Київ, 1628 *ЦНБ II* 23264, 1); возъны(и)... подѣданы(х) тамошѣнихъ до гѣромады звѡлавъши..., подѣданѣство и посѣлушенѣство ажебы... пану своєму пєльнили, ѡбѣвєсѣтилъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 215).

ЗВОЛЕНЄ, ЗВОЛЕНА с. (*стп.* *zwole- nie*) бажання, воля, веління, дозвіл: А так мы господаръ заховываючисѣ во всєм подданым нашим ѣ справедливости и водлє зволєна ѡбеюх их сторон, так єсмо выроком нашим знашли и сказали (Неполониці, 1531 *AS* III, 386); за зволє(н)ємъ чере(з) листы записныи зєма(н)... в жалобє своє(и) с ка(н)-цлєрєи гєдрѣ(с)ко(и) побраными кѣ росправє с прускимъ... ѡ которєє имє(н)є прѣсы вжє пруски(и) ѡ(т) сєнюты бы(л) позыва(н) (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 4); Мы г(с)дрѣ приставаючи к томѣ зволє(н)ю и ѣфалє и(х) ѣтвє(р)жаємъ... во(л)но... ко(ж)-домѣ имє(н)я свои ѡ(т)чи(з)ныє... што хотѣ... ѡ(т)дати прода(ти) (1566 *ВЛС* 81 зв.); не

для того всю мѡцѣ ѡбира́на при ни(х) зостави(л), але абы оуказалъ ижъ за ѡбира́на(м) и зволѣна(м) милѡючихъ б̄а, идѣтъ вѣра и набожѣнство (поч. XVII ст. *Проп. р.* 146 зв.).

Див. ще **ИЗВОЛЕНІЄ.**

ЗВОЛЕНСТВО с. Можливість, змога: але котрій чл̄кь... тѣлѡ оугоди́а не чини(т) ...не дасть емоу зволе(н)ства коу грѣхоу... оудроучаєть его по(с)томъ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 27 зв.).

ЗВОЛЕНА *див.* **ЗВОЛЕНЄ.**

ЗВОЛИТИ *дієсл. док. 1. (виявити бажан- ня, згоду що-небудь зробити)* зволити: Господаръ корол... казалъ про памать записати, иж мовили... Сонкгушковичи, што ж поделилися промежкѡ... собою имении своими ѡтчинъными и зволили то (Люблін, 1505 *AS* III, 36); *niżli koli panowe rada nasza velikoho kniaźstwa litowskoho... zwolat katoryi p̄lat z swoich lude dati, tohdy kniazi... maiut nam także tot p̄lat z swoich ludey dawati* (Вільна, 1547 *ŽD* VI, 148); Где ж и тую девку панну Ганну передо мною на вряде ставили, которая за пана Федора Ивановича Шишку в малженство пойти зволила (Володимир, 1575 *АрхЮЗР* 8/III, 289).

2. (кому, на що і без додатка) Зволити, дозволити: я... из жоною своею... есмо з ласки милого б̄га зволили и дали до(ч)кѡ н̄шѡ па(н)нѡ фѣдорѡ за п̄на яна б̄гдановича загоро(в)ского (поч. XVI ст. *Арх. Р.* фотокоп. 71); князь Богуш самъ первой так на то зволил, абы тая рич на сойме была в Луцку (Володимир, 1542 *АрхЮЗР* 1/VI, 34); мы твоє(и) мл(с)ти проси(м) штобы твоа мл(с)ть зволи(л) є(м) ты(и) по(л) нивьки выпахати (к. XVI — поч. XVII ст. *Арх. Р.* фотокоп. 2).

3. (кому, що) Погодितися, признати волю: потом они, ѡбѣдѣ стороне з волею корола... рок себе зволили и принали по

масопѣстехъ Рѣских (Львів, 1537 *AS* IV, 85); И рок томѡ правѡ и розездѡ своемѡ с ѡбѡ сторон они зволили и принали ден свѣтого Николы зимнего (Львів, 1537 *AS* IV, 92).

Див. ще **ЗВОЛЯТИ, ИЗВОЛИТИ.**

ЗВОЛИТИСЯ, ЗВОЛИТИСА *дієсл. док.* (з ким, на що і без додатка) Погодитися, згодитися: Се азъ, смиренъный Пафнотей,... зволившися зо всею еже о Хрысте братьею,... учинили есмо грани зъ... Федором Чорто-рыским от земли церковное..., а княжое земли (Земно, 1516 *АрхЮЗР* 8/IV, 29); звол(и)ши са всѣ ѡдноста(и)нымъ зда(н)ємъ маю(т) ѡбрати посло(в) свои(х) ... и послати ихъ на съє(м) (1566 *ВЛС* 2); яко(ж) и я фѣдо(р) семенови(ч) єловича зволи(в)ши-са с п̄но(м) ѡ(т)це(м) мои(м) на тѡю продажу половицѡ име(н)я н̄шого... на то(м) переставаю и по(л)нити винє(н) бѡдѡ (Букойма, 1579 *ЛНБ* 5, II 4044, 52 зв.); А се мы мещане со(л)ские... зволилися є(с)мо вшистцы братство имѣти (Перемишль, 1600 *ПВКРДА* IV-1, 4).

Див. ще **ИЗВОЛИТИСЯ.**

ЗВОЛИТИСА *див.* **ЗВОЛИТИСЯ.**

ЗВОЛОКА ж. Зволікання: приказую... абы твоя м(л) ... на то(м) кгрунтѣ, ... з доводо(м) свои(м) ста(л) и... то во(д)лу(г) ѡ(т)-роче(н)я своего ѡ(т)каза(л), є(ст)ли то твоа м(л). не ку (з)волоце стороне чини(л) (Хабне, 1584 *ККПС* 58); шкрутиниумъ... слухати не хотели и тымъ великое утеженъе и зволоку sprawy учинили (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 254); то(т) екзе(м)птъ не для предлу-женъя справє(д)ливости ѡкривжоны(м) є(ст) даны(и) але на самую ре(ч) которого сторо-на позваная ѡживає(т) кѡ зволоце справє(д)-ливости поводи(и) (Вінниця, 1601 *ЛНБ* 5, II 4050, 4 зв.); Панъ Пенъски(и) ... инакшымъ ѡмысло(м) своимъ шедлѣ с протѣстѡючи(м) ижъ то на зволокѡ то(л)ко того те(р)минѡ

8чини(л) (Чернігів, 1636 ЛНБ 5, II 4061, 17 зв.); та(к) мно́го зво́лки ча́сѣ не чина́чи, жебы зача́тои лѣ́тери слѣ́шний кштáл'тѣ вы́правилъ, але недо́ко(н)чѣ́ннѣю лѣ́тери крѣ́с-кѣ зо(с)та́вѣ (серед. XVII ст. Кас. 39).

ЗВОЛОКАТИ дієсл. недок. 1. (що) (відкла́дати, затримува́ти що-небудь, зата́гувати ви́конання чо́го-небудь на до́вший тер-мін) зволі́кати: невинѣ́не ми справу зво́ло-кають, хотечи ме ѿ бо(л)шую́ шко́ду при-пави́ть (!) (Клочки, 1600 ККПС 164).

2. (з чо́го) Відтя́гати (від чо́го): Аж то́го их мл. учини́ти не хоте́ли и до то́го ча́су, ча́с од ча́су одклада́ючи, зво́локали (Воло-димир, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 243); Та́я унѣ́я съ послу́шенства Бо́жого зво́локае́тъ, а въ послу́шенство сво́е вяже́тъ (бл. 1626 Кир. Н. 16).

Див. ще **ЗВЛЕКАТИ, ЗВОЛОЧИ, ЗВОЛОЧИТИ, ЗВОЛОЧИТИСЯ.**

ЗВОЛОКАТИСА дієсл. недок., перен. (чо́го) Відри́катися, позбува́тися: Якдо́у сла́вою прп(д)ба́а з на(с) ѿ́щи на́ши м(ѣ)ти бо́удѣ(т), гдѣ́ их слі́чнои ста́лости ма́рне зво́лока́ю-чиса́ обна́жа́емо са́ (Острог, 1599 Кл. Остр. 204).

Див. ще **ЗВОЛОЧИСЯ.**

ЗВОЛОЧАТИ дієсл. недок. 1. (кого) (збира́ючи до купи, зосере́джувати, зводи́ти в од́ному ми́сці ко́го-, що-небудь) зволі́кати: Є́днáкъ всѣ́хъ преслѣ́довáлъ Ва́дачи ѿ́хъ з' со́бою, зво́лочáчи всѣ́хъ воіова́л' Превдáч-ного́ Покóю (Київ, 1630 Имнол. 4).

2. (що, чо́го) (відкла́дати, затримува́ти що-небудь, зата́гувати ви́конання чо́го-небудь на до́вший термі́н) зволі́кати: ѿ(н) зада́ючи со́бѣ́ лекга́ле, зво́лча(л) спра́вѣ́ тѣ́ю жебы́ са́ бы(л) спра́вилъ (Львів, 1601 ЛСБ 1043, 4); А́кто(р) се́ све(т)чы(т) на по(з)ва́ного́ же проти́(в)ко́ ко(м)проми́сови зво́лчае́(т) спра́вѣ́ (Луцьк, 1607 ЛНБ 5, II 4052, 17).

Див. ще **ЗВОЛОКАТИ, ЗВОЛОЧИТИ.**

ЗВОЛОЧЕНЕ с. Скида́ння, роздя́гання: Ча́сѣ мо́ви(т), Крѣ́щені́а пома́за(н)е́ Є́лѣ́а да-е́тъса́ по зпóлно́мѣ́ пе́ршеи ша́ты зво́лочѣ́-ню (Київ, 1625 Кон. Ом. 161).

Пор. **ЗВОЛОЧИ.**

ЗВОЛОЧИ дієсл. док. 1. (з ко́го, що́) (зня́ти з се́бе чи з ко́го-небудь одя́г) ски-нути, роздя́гти, роздя́гнути: а ко́лі́ ю́жь са́ е́моу́ насмѣ́вали зво́лок'лі́ из' не́го припра́доу [ша́р'ла́тъ] (1556-1561 ПЄ 193); коли́ ж ю́жь насме́валис є́мѣ́ ре́коучі́ и пору́гані́е чі́нілі́, зво́локлі́ е́го з ба́грані́ци (Володи́мир, 1571 УЄ Вол. 53); о́ного́ по́па... з' одѣ́ннѣ́я ка́планско́го зво́локли́ кгва́лтомъ́ и з' церк-ви́ е́го выпхну́ли (Галич, 1584 MCSL I-1, 99); Є́сли не́ бы́ло Тѣ́ло, чі́й ша́ты зво́лок'лі́ жо́лнѣ́ре, и ро(з)дѣ́лі́ли со́бѣ́ (Київ, 1625 Сур. Сл. 126); А́лекса́ндеръ́ з' бо́яры́ да́рі́а зо́ста́лсе́ в' по́тѣ́мкѣ́, и на тѣ́хъ мѣ́стѣ́ зво́ло́къ з' се́бе ко́штѣ́вныи ша́ты (серед. XVII ст. Хрон. 421);

перен. (кого́, що́) позбу́тися ста́рих по-гля́ді́в, вчинкі́в: зво́лок'шы́ з' се́бе ста́рого чо́лове́ка з' учы́нъками́ е́го, обле́чите но-во́го (Ві́льна, 1599 Ант. 947); а прото́ хр(с)-ті́ане... ста́раймо́са та(к)же́ абы́смы́ пре(з)тѣ́сныи ска́лоубі́ны про́ити мо́гли а (з)во́ло-чи́ и(з) се́бе тѣ́ю ста́ро́ю скѣ́роу (к. XVI ст. УЄ № 31, 97 зв.).

2. (кого́, з ко́го, з чо́го) Ста́гнути, зво́лок-ти: съ́ ко́ня е́го зво́лок'ши́, не́люто́стиве... такъ́ са́мъ, я́ко и е́го помо́чники́ би́ли (Луцьк, 1607 АрхЮЗР 6/I, 346); А́ пото́(м) є́(г)... зво́ло(к)шы́ з до́роги́ в ли́(с) ме́жы коло́ды ѣ́ки-нули́ (Овруч, 1643 ЛНБ 5, II 4064, 164 зв.).

3. (кому́, що́, чим) (відкла́сти, затрима́ти що-небудь, зата́гнути ви́конання чо́гось) зво́лок'ти: А́ кото́ры(и)́ бы́ вѣ́ра(д)... зво́локъ́ то́ до чо́тыре́(х) не́де(л), то́гда то́(т) сѣ́дѣ́ буде́(т) по́виненъ́ сто́роне́ жа́лобли́во(и)́ вси́ шко́ды... шко́довати́ бѣ́де(т) (1566 ВЛС 58); ма́е́тъ се́го вчи́ти... абы́... не́ зо́ста(л) ви́-

ненъ... рѡдичо(м) его и емѡ самѡму, кгда бы ча(с) ему зволокъ, а его ѡ(т) ѡного чого забавѣ(л) (Львѣв, 1587 *ЛСБ* 87, 2 зв.); позваны(и), которы(и) бы хотѣ(л)... те(р)минъ граничны(и) зволочѣ... хоробою, вча(с) далъ пере(д) те(р)миномъ знати ѡ свое(и) хоро-бѣ(е), если бы(т) придала (Киѣв, 1643 *ДМВН* 264).

Див. ще ЗВЛЕКАТИ, ЗВОЛОЧИТИ, ИЗВОЛОЧИ.

ЗВОЛОЧИСЯ, ЗВОЛОЧИСА *дѣсл.* *док.* (кого, чого) Зректися, позбутися: Гдѣ отрекся мѣра, маетности, любве, крѣвности? Гдѣ убозство принялъ, зволокся старого челоуѣка, потомъ очистился,... або отлучился отъ челоуѣкъ? (1603 *Пит.* 101); *Образно:* Просимо прето и молимоса Бгѣ, жебухмо са одѣнѣмъ Спсителя нашего... окрили, невымовною свѣтлостю, зъ которого дѣши наши носачи не зволокѣтса навѣки (Вильна, 1627 *Дух. б.* 205).

Див. ще ЗВОЛОКАТИСА.

ЗВОЛОЧИСА *див.* **ЗВОЛОЧИСЯ.**

ЗВОЛОЧИТИ, ЗВОЛОЧЫТИ *дѣсл.* *док. 1.* (що) (волочачи, тягнуци, зібрати в одне мѣсце) зволокѣти, зволочити, стягнути: то все тое,... побравши, и полупивши, на майданѣ на место зволовичивши, межѣ себе розшарпали (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/І, 261).

2. (що, чим) (затягти виконання чогонебудь на довгий термѣн) зволокѣти, зволочити: позваны(и), которы(и) бы хотѣлъ таковы(и) те(р)минъ граничны(и) зволочити таковою дѣляцією а(л)бо правдивою хоробою, вча(с) далъ передъ те(р)миномъ знати ѡ свое(и) хороуе, если бы се придала (Киѣв, 1643 *ДМВН* 246); лечъ его мил. // отецъ игумен час од часу зволочыл, в чом протестанс видечы свою великую кривду... Костела Божого,... знову упоминалсе (Луцкъ, 1649 *АрхЮЗР* 3/ІV, 270-271).

3. (що) Виловити рибу волоком: Кто бы кому ѡзеро або ста(в) або сажѣ(в)ку зволочы(л) або млы(н) жжо(г)... таковы(и) маѣ(т) платѣти кгва(л)тъ (1566 *ВЛС* 87 зв.).

Див. ще ЗВЛЕЧИ, ЗВОЛОЧИ, ИЗВОЛОЧИТИ.

ЗВОЛОЧЫТИ *див.* **ЗВОЛОЧИТИ.**

ЗВОЛЫВАНЕ *с.* (*смп.* *zwoływanie*) скликання: мовчоу теперъ о томъ, бо хотъ конѣ(ц) синодѣ былъ неправѣ дѡбрый, однакъ зво-лыване и збиране и початокъ его не инакъшѣ былъ, одно яко инши(х) сѣты(х) синодѡвъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 146 зв.).

ЗВОЛѢКАТИСА *дѣсл. недок.* (з чого) Роздѣгати: Дла чѡго тѣи... з вла(с)ны(х) са ша(т) свои(х) зволѣкаю(т), а ѣгѡме(н) и(х) вѣ и(н)шиѣ ѡболокаѣтъ (серед. XVII ст. *Кас.* 34 зв.).

ЗВОЛЯТИ *дѣсл. недок.* Зволяти, хотѣти, бажати: А ваши Латинове,... тутъ Оригеноу науку принявши и зволяючи зъ нимъ по смерти чиститися, надто нижли здѣ што съ тѣломъ пополненныхъ презъ покаянѣ исправляти (1603 *Пит.* 55).

Див. ще ЗВОЛИТИ, ИЗВОЛЯТИ.

ЗВОНЕНЕ, ЗВОНЕНЬЕ, ЗВОНѢНЕ, ДЗВОНЕНЕ *с.* Дзвонѣннѣ: тое зби(т)ѣ и зране(н)ѣ стало в недѣлю про(ш)лую в то(р)-чине ѡ(т) бу(р)мистро(в) радѣ(ц) и вси(х) мѣща(н) то(р)чи(н)ски(х)... за неви(н)ны(м) звоне(н)ѣ(м) и воланѣ(м) и(х) на на(с) кгва(л)-ту (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 29); При томъ на книги до тое церкви свѣтыхъ Апостолъ десѣтъ копѣ грошей, а на звонъ кѣ звонѣнью пѣтъ копѣ грошей записѣю (1577 *AS* VI, 83); Небо(з)чику Єп(с)кпу ѡ(т) звонѣннѣ хлопѡмъ дали г(рш) ѣѣ (Львѣв, 1607 *ЛСБ* 1044, 4 зв.); по которомъ дзвонѣнню зараз неведати якие гулѣтаи,... сердце у дзвону великого..., урезали и з мѡстѣу въ Глушецъ рѣчку,... вѣкинули (Луцкъ, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 797); а кгда кто тело змерѣ-

лого окупить и на позвоньеное дать, теды они, место звоненя звычайного, на тумулть в звоны бють (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 1/VI, 815).

ЗВОНЕНЬЄ *див. ЗВОНЕНЄ.*

ЗВОНЕЦЬ *ч.* Дзвінок: *Zwonec*: *dzwon* (Жовква, 1641 *Dict.* 103); *tintinabulum*, звонець (1642 *ЛС* 398).

ЗВОНИТИ, ЗВОНИТЬ, ДЗВОНИТИ *дієсл. недок.* (у що і без додатка) (*викликати звуки, ударяючи в дзвін*) дзвонити: потомъ церковъ оную запечатовали печатью ...заказуючи..., абы не смѣли тыхъ печатей отрывати и службы божей отпраовать ани звонить (Галич, 1584 *MCSL* I-1, 100); А пани дей Консиновская, ... прибегиши, мешчаномъ не дала звонити и ихъ самихъ своими руками отъ звонницы отопхнула (Житомир, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 418); а кто бы иначеи оучиніти ма(л), то є(г) клѣнѣте, свѣчки гасіте, оу звоно(к) звоніте (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 146); звоню *pulso* (*Уж.* 1645, 61 зв.);

♦ **дзвонити на кгвалть, на кгвалть звонити** — на гвалт дзвонити: Па(н) рѣцкїи з Мѣрохѣвски(м) кгда до мана(с)тыра кгва(л)то(м) наше(д)ши, где сталася битва и дзвонили на кгва(л)ть (Львів, 1615 *ЛСБ* 1047, 4 зв.); Тогó же рѣкѣ кнѣзь великїи москѣвскїи... звѣнь великїи, котрымъ на кгвалть звѣнено до москвы ѿ(т)провадїль (1509-1633 *Остр. л.* 126).

ЗВОНИТЬ *див. ЗВОНИТИ.*

ЗВОНИЦА *див. ЗВОННИЦА.*

ЗВОНКИ *мн.* 1. Звіробій: *hypericon*, зво(н)ки трава (1642 *ЛС* 222).

2. Молочай: *tithymal(us)*, зво(н)ки трава (1642 *ЛС* 398).

ЗВОННИКЪ, ЗВОННІКЪ, ЗВУННИКЪ, ДЗВОННИКЪ, ДЗВУННИКЪ *ч. 1.* Дзвонар: Кѣрсорови дзво(н)никови що ходи(л) з листо(м) до Ко(р)нѣакта далє(м) злотыи (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 6); зво(н)ніковы на

боты, и греко(м) стра(н)ны(м) и за глину пѣцу(в)ку зло(т) 1 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 5); вернѣле(м) зво(н)никѣ за гвоздѣ давныє зло(т) 2 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 6); Реляции дзвѣ(н)ника вы(с)лухано (яко по(с)ла(н)ца...) (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 33 зв.); на бѣты звѣ(н)никови *fr.* 1 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 3 зв.).

2. Вл. н.: шляхетный панъ Анѣдрей Шимановскїи... протестовалъ на противько... Гринкови Олейникови, Федорови Кусикови, ... // ...Дмитрови Звонникови (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 486-487).

ЗВОННИЦА, ЗВОННИЦЯ, ЗВОННІЦЯ, ЗВОНИЦА, ЗВОНЪНИЦА, ДЗВОНИЦА, ДЗВУННИЦЯ *ж.* Дзвіниця: При томъ, звонницы немалые жебы при ѿбєехъ церквахъ... вроблены были (1577 *АС* VI, 77); звонница зъ звонами на томъ плацу стоить (Городище, 1585 *АрхЮЗР* 1/I, 201); ѿ(т) ваги дано гр(ш) з̄ ше(л) в̄. а з ваги прыне(с)ли на зво(н)ницѣ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 20); це(р)ковъ... зновѣ мѣровати ...бл̄г(с)вили єсмо ѿ(л)тар же ѣ зво(н)ніци ради нѣжныя потребы... постїли єсмо (Берестя, 1594 *ЛСБ* 260, 1 зв.); Тєсь(ли) гроши(и) пу(л) шо(с)та ѿ(т) дзв(у)нницѣ. За гву(з)-дѣ шѣ(ст) грош до поправи це(р)ко(в)нои! (Львів, 1607-1645 *РДВ* 31 зв.); Дали(с)мо калимонови що загороди(л), по(д) дзво(н)-ницею: и пло(т) стары(и) направи(л) (Там же, 32 зв.); ива(н)ко кушнѣ(р), котрого же-ну в мо(р) за зво(н)ніцею поховано... далъ зло(т) 2 и 15 (Львів, 1624 *ЛСБ* 1049, 5); они под покрывкою одповедили: “панове студенъты, не маємо казати кому звонити, але сами подте на звѣньницу звонити” (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 682); форту з манастира поламано, дах на дылю поламаныи и пошарпаныи, ... также колодку у дзвоници будучую в нивеч стлучоную (Там же, 690); по(д)часъ запалу ѿ(г)на... ратѣшь

це(р)ковъ звоница пре(з) ѡго(н) згорели (Київ, 1638 *ПИ* 30).

ЗВОННИЧНЫЙ, ДЗВОННИЧНЫЙ *прикм.* Який становить частину дзвінниці: Ключи ѡ(т) склепу дзвон(н)и(ч)ного ѡ(т)-дали(с)мо... СтефанѸ ХомичѸ (Львів, 1616 *ЛСБ* 1043, 23 зв.); з пя(т)ницѸ на сѣботу ѡ годинѸ 4 в ночь гро(м) сроги(и) ѡдары(л) ...в му(р) зво(н)ничны(и) (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 4 зв.).

ЗВОННІКЪ *див.* **ЗВОННИКЪ.**

ЗВОННІЦА *див.* **ЗВОННИЦА.**

ЗВОНО *с.* (одна з головних частин колеса у возі) дзвін: в звонѸ новы(х) в кола г(рш) .д. (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 5 зв.); ѡ(т) кола двѸ звонѸ новы(х) гр(ш) .д. (Там же, 34).

ЗВОНОВЫЙ *прикм.* Який використовується для виготовлення дзвона: А кна(з) коста(н)тинѸ поведаяють с пожарища того вза(л) спижи звоновоє (1552 *ОЖЗ* 120).

ЗВОНОКЪ, ДЗВОНОКЪ *ч.* Дзвінок: зотко миха(и)ловичѸ могилевецѸ ме(л)... //... звонко(в) ка(рт) гребене(и)... за ко(п) кд (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 22 зв.-23); ЗвонецѸ: ДзвонѸкѸ (1627 *ЛБ* 42); Кади(л)ница ...трохи ста(р)шая... ѡ каждого ла(н)цѸшка кре(с)тикѸ з дзво(н)ками (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 8); А оу дѸлѸ при ногѸхъ тоєи(ж) рѸзы вѸ Ѹколо оучѸнишѸ ѸкѸ мѸло кгрѸнѸты... впосерѸдѸ звѸнки вѸ кѸло (серед. XVII ст. *Хрон.* 105 зв.);

(ударний сигнальний підвісний інструмент) дзвін: ѡ кѸхо(н)ны(х) двере(и) єсть замокъ нѸгрены(и) звонокѸ на(д) кѸхнею (1552 *ОКр.* 3. 149 зв.); а кто бы иначе оучинѸти ма(л), то є(г) клѸнѸте, свѸчки гасѸте, оу звѸно(к) звонѸте (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 146); КолокѸлѸ: ЦимбѸлѸ, дзвонѸкѸ (1627 *ЛБ* 54); они,... въпрѸдѸ во дзвонѸкѸ на кгвалѸ ударивши... урожѸныхъ панѸвъ, Карказана и Хмеловского,... немилостиве

кийми збили (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/І, 522); завєсы одѸ инѸшихъ дверей поѸбѸдє-рали, дзвонѸкѸ, вѸ посрѸдку костєла вѸ-сячий,... взяли (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 6/І, 564).

ЗВОНОЧОКЪ *ч.* Дзвіночок: на одномѸ образи срибра може быти золотниковѸ зо три, звоночокѸ малый (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/І, 183); А оу дѸлѸ при ногѸхъ тоєи(ж) рѸзы вѸ Ѹколо оучѸнишѸ ѸкѸ мѸло кгрѸнѸ-ты... впосерѸдѸ звѸнки вѸ кѸло, тѸкѸ жѸбы // звѸнѸчокѸ бѸлѸ золотыи, а мѸло кгрѸнѸ-ть (серед. XVII ст. *Хрон.* 105 зв.-106);

(ударний сигнальний підвісний інструмент) дзвіночок: И прышло до того, же вѸже тамѸ ани жертвы светое беспєчне приносить не можєшѸ, ани в малєнькій звоночокѸ зазвѸ-нити (Вільна, 1608 *Гарм.* 187).

ЗВОНТЛЕННЫЙ *прикм.* (*смп.* *zwątlony*) *У знач. ім.* Ослаблений, -ого: ТѸмѸ бѸдѸетѸ спрацѸванѸм ѸхолѸда, звѸнтлѸннѸм по(д)-пѸра (Київ, 1632 *МІКСВ* 269).

ЗВОНТЛИТИ *дієсл. док.* (*смп.* *zwątlіć*) **1.** (кого) Знесли(и)ти: мѸлємѸ пя(т) або шє(ст) разѸвъ ва(л)кую фебрѸ трясѸдѸ котораѸ мене барзо звѸнтлила (к. XVI ст. *Розм.* 35 зв.).

2. (втрѸтити здѸтнїсть до борѸтьби) ослабнути: Бл(с)вѸєный єстѸ,... за пра(в)ды Ѹный, котѸрый вѸ надѸи нѸмнѸй не похѸбитѸ и не звѸнтлитѸ (Київ, 1625 *МІКСВ* 163).

ЗВОНТПИТИ, ЗВУТПИТИ *дієсл. док.* (*смп.* *zwątpіć*) (о що, чѸго) засумнѸватися, взѸти під сумнѸв (у чѸму, що): кнѸзь ку(р)п-ски(и)... права своєго вє(ч)ного не зво(н)т-пи(л) алє єсчє ствє(р)ди(л), бо ємѸ тє(с)таментѸ чинити право позѸволяєтѸ (Володимир, 1569 *ЖКК* II, 198); папєжѸвє, гдѸ... листовѸ по-сылѸти не хотѸли, патріѸрхѸвє о цѸлѸсть вѸры ихъ звѸнтпивши..., собѸрне єксѸком-муниковали ихъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 733); ѡ(н) повѸдѸлѸ, жє ѡ двѸдцѸто(и) а(ж) зо-брати(с) мали пнѸвє до бра(т)ства, звѸтпи(в)-

бо го́лосъ выдаётъ: такъ прѣзь Стыхъ и дѣхъ полныхъ людей, Дѣхъ стѣй спѣваётъ (Вильна, 1627 *Дух. б.* 372); Zwuk: dzwięk: brzęk (Жовква, 1641 *Dict.* 103); clangor, зву(к) трубны(й) (1642 *ЛС* 125); то(и) котѣри(и) са писаніе(м) забавлае(т) зача(в)ши в то(м) колатаню писати лѣтерѣ, дописати еѣ до ко(н)ца не смѣе, але в' ѡно(м) же пѣн'ктѣ, в котро(м) звѣкъ колатана оуши(и) его до(и)шѣлъ, я(к) з на(и)бо(л)шою прѣдкостю выпадае(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 39).

2. Крик, галас: Заразъ скоро се росвѣтнѣло вывесили головѣ олоферковѣ з мѣрѣ и взалъ каждыи броню свою, и выпали з велики(м) звуко(м) и вереско(м) (серед. XVII ст. *Хрон.* 375 зв.).

ЗВУННИКЪ *див. ЗВОННИКЪ.*

ЗВУНЪ *див. ЗВОНЪ.*

ЗВУТПИТИ *див. ЗВОНТПИТИ.*

ЗВРЪНУТИСА *див. ЗВЕРНУТИСЯ.*

ЗВРЪХНОСТЬ *див. ЗВЕРХНОСТЬ.*

ЗВЫЖЪ *див. ЗВИШЪ¹.*

ЗВЫКАТИ *дієсл. недок. (кому) (пристосува́тися до чого-небудь)* звикати (до чого): Ведати вамъ даемъ, ижъ видечи того потребу быти пильную, абы паства стада Христова розмножалася, ... и доброму строению церковному звикали, и на сие, избравши мужа разумна... подаемъ его вамъ отъ насъ быти ексархомъ (Берестя, 1589 *АрхЮЗР* 1/І, 254).

ЗВЫКЛЕ *присл. (стп. zwykle)* 1. Звикло, звичайно: Также стадо наше абы было добре ховано през зиму, а лети в полях ходити звикле мает (Локачі, 1591 *ПККДА* І-2, 164); В ноці правѣ кгдысмы звѣкле пильновали, И спокѣйности ѡвѣць перестерегали. Аггль знѣгла сталъ на(д) нами (Львів, 1616 *Бер. В.* 71);

у знач. спол. (уживається для приєднання слів, що уточнюють назву) (або, іншими словами) тобто: відріжковати казали...

Книгѣ, названѣю Євхологїонъ, то есть, Молитвословъ; а звѣкле Требникъ (Львів, 1645 *Жел. Тр.* 3).

2. Постійно: О чѣмъ цалѣ тѣши(м), же Вм(с)... Тѣю працѣ нашѣ и оу Себе Похвалнѣю, ... мѣти, ... ѡ рѣчахъ збавѣнны(х)... оудѣлити єзвѣли(м): ховаючи за то... насъ... в' звѣкле мл(с)тивою ласце своѣй (Київ, 1625 *Кон. Апок.* 4); Стерегли з великою ѡхотою в слѣдъ за нею идѣчы Створытелии своему звикле ся молячы (1636 *Лям. о приг.* 3 зв.).

Див. ще ЗВЫКЛО.

ЗВЫКЛО *присл. Звикло, звично: те(ж) абы ведѣчи право ѡ кгру(нт) пенны(и)... з однимъ не ме(л) ѡ(т) кого и(н)шого зъ стороны переказы в томъ правѣ якося то придати звикло ѡ(т) ѡколичны(х) суседа(в) границами и межами прилеглы(х) ку тому кгру(нт)ѣ..., для того... сѣсѣдо(в) на то(т) же выездъ... притегнѣти кѣ пригледа(н)ю выводѣ и станове(н)я грани(ц) (1566 *ВЛС* 59 зв.); а въ томъ часѣ... фольварки нищать, ... и добрамъ церковнымъ зменшене и розобранѣе кгрунтовъ отъ розныхъ особъ звикло се деяти (Варшава, 1589 *АрхЮЗР* 1/І, 259); албо якъ звѣкло бывати по(д) ча(с) прѣстѣа царѣва, в' прѣдъ бывають проважены егѣ Гѣрбы и сцѣптра (Київ, 1627 *Тр.* 472); пѣнове всѣ зго(д)не ѡ(т)повѣдъ дали ... // абы то(л)ко прысто(и)не захотѣли жыти, и ѡсобны(х) трапѣ(з) не закладали яко то ѣ ни(х) звикло бывати (Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 52 зв.).*

Див. ще ЗВЫКЛЕ.

ЗВЫКЛОСТЬ *ж. (стп. zwykłość) (усталений, звичайний для кого-небудь спосіб дії, життя) звичай, звичайність: виделоса // намъ всю землю Волинскѣю... рѣшити, ѡ чомъ, ... до всих вас писати розказали, абы вы... водле звиклостей своих кѣ той потребе нашей... до Браславла спешне и ѡхотне...*

ехали (Олбег, 1552 *AS* VI, 124-125); К тому службѣ зѣ(м)скѣю вое(н)нѣю и рѣше(н)е посполитое... пови(н)ни бѣде(м) застѣповати и слѣжити ведле давное звыклости (Юсківці, 1576 *ЛНБ* 5, II 4044, 87 зв.); А мы по (з)выкло(с)ти наше(и) всѣ(м)... ѡнижоне ѡ(т)слуговати... завше готовы (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 2); Обѣчай, ѡмство: Звѣчай, звыклость, налогъ (1627 *ЛБ* 150).

ЗВЫКЛЫЙ, ЗВИКЛИЙ, ЗВИКЛЫЙ, ЗВЫКЪЛЫЙ, ЗЪВЫКЪЛЫЙ *прикм.* (усталений, прийнятий згідно зі звичаєм, традицією) звиклий, узвичаєний: Поведилъ староста... ижъ воевода киевѣски(и) пѣстилъ корованъ... стороною ѡтъ дороги звыклое киева (1552 *ОКан.* 3. 23); Тежъ обещуе(м)... ижъ все рыце(р)ство шля(х)ту... при во(л)ности(х) и(х) звы(к)лы(х)... бѣде(м) повин(н)и мети заховывати и держати (1566 *ВЛС* 2 зв.); Якожъ певѣне налогъ своего звыклого они не ѡпѣстатъ, же назад идѣчи, всхотат доводити панствам нашимъ шкодѣ и пленъ чинити (Люблін, 1566 *AS* VII, 94); а хтобы въ томъ переказу якую церкви Божей надъ запись его чинити хотѣлъ, на таковыхъ всихъ клятву звыклую въ костелѣ Греческомъ положилъ (Варшава, 1571 *АЮЗР* I, 184); Владыцтва и церкви рускіе, монастыри,... абы на вѣки въ-цалѣ zostавали,... подѣ владзою... и подаванѣмъ епископымъ, со всякимъ послушенствомъ звиклимъ, стародавнымъ (Новгородок, 1594 *МСЛ* I-2, 555); Обѣчный: Звыклый, посполитый (1627 *ЛБ* 150); таковы(и) ко(ж)ды(и)... на го(р)ле каран бѣде(т) чого полковни(к)... нѣжински(и) пилно постерега(т)и мае(т)... што для лепшее ваги, при звыкло(и) печати во(и)сково(и)... се(и) ѡнѣверсалъ ины(м) вида(т) ро(с)казале(м) (Іркліїв, 1650 *ЛОИИ* 238, 2, 69/27, 1);

(*прийнятий згідно з давнім звичаєм*) узвичаєний: мы продали есмо имѣне свое ѡтчизное

...из слѣдѣбами тыхъ людей звечисте звыклыми (Ковель, 1542 *AS* IV, 324); маю(т) приходѣти мѣстрове... до ѡ(т)бира(н)я заплѣты на звы(к)лое мѣсце (Львів, 1598 *ЛСБ* 324); миха(и)ло ласно суд(д)а а григоре(и) ба(и)буза писа(р)... вжо повода по године судо(м) во(д)ле права звыкло(и) приволати казали (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 142); Приказѣю абы вм(с)... // На рочѣкахъ кгродѣскихъ Киевѣскихъ, Которые... на ме(ст)цѣ звыкломъ, сѣдовомъ... ѡ(д)правоватисе зачѣнутъ Самъ ѡбли(ч)не... сталъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 139-139 зв.); такъ Г(с)дѣ Бгѣ Вдѣѡвѣй станъ оучѣтити позвѣлилъ, ижъ Невѣстамъ... не ты(л)кѡ звыклые стѣмъ свои(м) дѣры давалъ, але ѡсобливый мѣжества да(р) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 924); за чимъ ѡны(х) яко не стали(х) и права посполитого не посѣлушѣныхъ... такъже и въ винѣ баниции и еѣ публикации з вольнымъ ѡ(д)накъ тоѣ справы арешѣтомъ до зъвыклого години vzdаль на позовъ которы(и) такъ се въ собе маеѣтъ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 119).

ЗВЫКНУТИ, ЗВИКНУТИ *дієсл. док.* (*набути звички робити що-небудь, поводитися певним чином*) звикнути: Бачачи есмо... же Его Милость не только накладов своихъ великихъ кѣ слѣдѣе Ихъ Милости наложити не жаловал, штож звык чинити, николи не переставаячи и до нынешнего часѣ (Вільна, 1522 *AS* III, 235); звыкъ бы(л) ѡ(т) предковъ своихъ ѡ(т)давати, што належало бгѣ (Острог, 1587 *См. Кл.* 14); И такъ Богъ всегда чинити звыкл, абы вѣрныхъ своихъ, невольствомъ караючи, утверждалъ, а невѣрныхъ наминалъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 49); ѣсти, и пѣти, и ѡдѣватиса не заборонѣетъ намъ... Панъ, але ѡ томъ тѣлѣкѡ и мѣслити, и мѣвити, и трѣскѣтиса борѣнитъ... нѣкоторыѣ, а особливѣ богѣтыѣ, частѡкрѣтѣ мѣвити звыкли, што ѣсти маѣмѡ заѣтра? (Київ, 1637

УС Кал. 368); Тот котрий звикль в днь ясний онои хранити, Тот же будет и в ночи такъ же боронити (I пол. XVII ст. Рез. 178); а дна шостого нехай наготють и на днь сёмый, яко збирать звькли и на кождый днь (серед. XVII ст. Хрон. 93 зв.); которые подданные, въ надею козацькую, яко звькли наступоват на народъ шляхецький и вънивечъ... маетности ихъ оборочати,... тые маетности вси опановавши и там мешкаючи, розъные шкоды выражали (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 176).

Див. ще **ЗВИКНУТИСЯ**.

ЗВЫКНУТИСЯ дієсл. док. Звикнутися, звикнути: А ижъ се звькло заховувати же въ тестаментяхъ, остатнею волею ознаймують долги, хтобы кому што виненъ (Краків, 1595 АСД I, 197).

Див. ще **ЗВЫКНУТИ**.

ЗВЫКЪЛЫЙ див. **ЗВЫКЛЫЙ**.

ЗВЫСОКА присл. (з височини, згори) звисока: яко вода быстро минает воскори И скалы и пѣски мыючи з висока, так грѣшного слава погибнет до вѣка (к. XVI ст. Укр. п. 80); О, якесь небо, и ты солнце стерпѣло: И до перунова ся луку немѣло. Звысока на такихъ зухвалцовъ змѣряти: И стрѣлами, просто въ сердца ихъ трафляти (Львів, 1630 Траг. п. 162); Днь онъ нехай са оборотитъ в темноти, нехай са ѿ немъ не пытаеть бгъ звысока, и нехай не бѣде ѿсвѣчонъ (серед. XVII ст. Хрон. 57).

ЗВЫТЕЖЦА див. **ЗВИТЯЖЦА**.

ЗВЫТЕЗСТВА див. **ЗВИТЯЗСТВО**.

ЗВЫТЯЖАТИ див. **ЗВИТЯЖАТИ**.

ЗВЫТЯЖИТИ див. **ЗВИТЯЖИТИ**.

ЗВЫТЯЖСТВО див. **ЗВИТЯЗСТВО**.

ЗВЫТАЖИТИ див. **ЗВИТЯЖИТИ**.

ЗВЫТАЖИТИСЯ див. **ЗВИТЯЖИТИСЯ**.

ЗВЫТАЖЦА див. **ЗВИТЯЖЦА**.

ЗВЫТАЗСТВО див. **ЗВИТЯЗСТВО**.

ЗВЫТАЗЦА див. **ЗВИТЯЖЦА**.

ЗВЫЧАЙ, ЗВИЧАЙ ч. 1. (загальноприйнятий порядок) звичай, традиція: Звычай есть подлѣ бегѣ свѣтл, абы знамѣнитые, а шотные послѣдги, которыеж маестатѣ панскомѣ напротивкѣ неприятелей его... ѿдаваны были, а прото мы... король Польский... чиним знамѣнито сим нашим листомъ (Львів, 1509 АС III, 69); ты ярѣмарки мають черезъ тыдень стояти и вси люди пополити мають въ нихъ... торговати, водле правъ и звычайю иншихъ местъ нашихъ (Вільна, 1528 АрхЮЗР 5/I, 36); двѣ кади меду при(с)ного (!) мають зѣпо(л)на... даваны быти ведлу(г) старого звычайю (Вишгород, 1605 ЛОИИ 68, 1, 30, 1 зв.); а гды за(с)клепи(ли) тогды всѣ(м) тру(н)калю ве(д)ле звычайю за пѣво... гро(ш) 14 (Львів, 1627 ЛСБ 1051, 4); Тварѣніє: Звычай (1627 ЛБ 131); Похвалы гѣдныи звѣчай в нѣкоторыхъ народахъ споминають Гистѣрики, ижъ скѣро дита народѣлося на свѣ(т), зѣразъ онѣе клѣдено на землю (Київ, 1646 Мог. Тр. 939); Тогды навходоносѣрь... росказѣлъ жѣбы распалѣно пѣчь сѣмъ кро(т) по семи рѣзъ бѣлѣи нѣжли бѣлъ звѣчай палѣть (серед. XVII ст. Хрон. 360 зв.).

2. (невний спосіб дії, манера, поведінка) звичай, звичка: в чѣмъ постѣпоує(т) собѣ звѣчає(м) прокоурѣторо(в), котѣрые оу соудѣ бачачи, и(ж) справѣ несправедливѣю и проигранѣю маю(т), не вдаю(т)са в спѣръ (Острог, 1598-1599 Апокр. 70); Если нѣ маешъ звѣчаю в цркви ѿ(т)правѣти часѣвъ, але в кѣліи. Оучини, якъ есть обычаи, почѣтокъ (Київ, 1625 Кіз. Н. 198); вшакже была бы ли потреба того пилная мѣновите хлѣба, теды имъ жыта купити на фѣрѣ мѣки не ѿ(т)мовляю(т), але то абы не было в звычайю на потымъ (Львів, 1638 ЛСБ 1043, 52 зв.); Тогды министрове вошли в нѣочи вѣдлѣгъ звычайю своего, ... и все зѣли и

спїли (серед. XVII ст. *Хрон.* 371); *Образно*: Та́къ... д̄ша,... а́жъ до гн̄юсности припѣ́рта, зв̄ыча́й во́зме або просыплатиса, а́бо... почне навѣ́жѧніє(м) бра́тїи тѣ́шитиса (серед. XVII ст. *Кас.* 133); **мати въ звычаю, мѣ́ти звыча́й** — матери за звичку: т̄ѧи... не ма́ю(т) в̄ звычаю... ѱ(т) за́ка́заны(х) по́кармо(в), ѱ(т) па(н)ства... повста́га́тиса (серед. XVII ст. *Кас.* 93); Видѣ́лисмо те(ж) є́дно́го... // же собѣ́ са(м) нѣ́гды... їсти не гото́ва́ль... мѣ́ль зв̄ыча(и)... я́ко́го... го́ста зна(и)-шо(л)... з ни(м) в то́ва́ри(ст)вѣ́... иль (Там же, 80).

3. (*загальнообов'язкове правило, яке має юридичну силу*) закон: тогды подле права и статѣѣ и звычаеѣ стародавнихъ великого князства Литовского повиненъ есть и бѣдетъ съ того вырокѣ... кѣ правѣ, передѣ Его Королевскою Милостю поставити подѣ ѡбѡвѡзки и моцѡ тое истое припорѣки и выписовѣ ѡрядѣ Лѣцко́го (Петрків, 1564 *AS* VI, 256); мы тогды... оусмѡтрово́алисмы, же ихъ мл(с)та́мъ // яко посла(м) до на́съ посла́нымъ, ведле зв̄ычаю поспо́лі́того передѣ всѣ́ми на́ми посѣ́лство справо́вати налѣ́жало (Остро́г, 1598-1599 *Апокр.* 14-14 зв.); А притомъ є́дна(к) ведлугъ зв̄ычаю себѣ́ мо́ць зупо(л)-ную зоставѡу въ все(м), поты поки Гдѣ́ Бгъ живота продо́жи(т) (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 471); мы... Иоанна Скиндера... за войта потвержаемо, счѡ которого уряду маєт заживати и держати аж до живота, яко право тое звыча́й свой маєт (Київ, 1649 *Тр.* ЧАК 146); **звыча́й правный** — (*правовий, юридичний закон*) право: во(д)лу(г) зв̄ычаю пра(в)но-(г)[о], іме́не(м) вы́ше(и) ме́нованого п̄на Миха(и)ла Де(д)ко(в)ского и бра(т)и є́го ѡбвола(н)є́ тыми сло́вы учинили, ижъ то(т) ...небо(ж)чикъ... за́би(т) и замо(р)дова(н) є́сть (Житомир, 1605 *ДМВН* 64).

4. (*правило чи догмат християнського вчення*) закон, канон: яко сами до це(р)кви

не ходите, та(к) те(ж) и (з)вычаю(в) хре(с)-тия(н)ски(х) не выпо(л)няете который ѱ(т) века ѡста(в)лены (Васлуй, 1561 *ЛСБ* 34); вша(к) же мы што на на(с) по(с)политы(х) люде(х) належи(т) ве(д)лѡгъ зв̄ычаю наше́го старожи(т)ного грече(с)кого христия(н)ства восточны́а це(р)кви не пѣ(с)тимоса (Львів, 1596 *ЛСБ* 297, 1); законъ Божій... люде́мъ духовнымъ боро́дъ нерку́чи, усѡвъ голити за́казаль, и сама... церко́вь зв̄ычаю тако́вого... не мѣ́вала (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 794); **Ѳ(д)на́къ при(с)то(и)не** во(д)лугъ зв̄ычаю и церемоніє(и) вери нашо(и) хре(с)тиа́ньскои... в мана(с)тире́... похована́я битъ має́ть (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 217).

5. Спосі́б, прийом: Што́жъ такъ великого и нѣ́коли въ церкѡи... небывало́го зброиль Фоті́й, же ся такъ отцеве́ тїи неслиханы́мъ въ церкѡи... зв̄ычае́мъ на него подписовати мѣ́ли? (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 738); Прето(ж) х̄с сп̄сите(л) нашъ хота́чи змо́цнїти въскр(с)нїє́, не зв̄ычае́мъ филосо́фски(м), не силои́змами,... але́ речѡу само́ю и значны́ми чо́удами на ѡчи показáль, // и змо́цни(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 165 зв.-166).

6. Властиві́сть, приро́да, є́ство: Прѣ́то то́е собѣ́ дѣ́ло взáломъ, оуфа́ючи в̄ б̄зѣ́..., понева́жъ ведлѡгъ зв̄ычаю пчелы́ пожитѣ́чно все́го... доста́ючи, ст̄ѧхъ ѡ́цѣвъ до́бrotchи(н)-ности, дла́ д̄шъ позыска́нья вы́писале́мъ (Київ, 1628 *Лим.* 8 ненум.).

ЗВЫЧА́ЙНЕ *присл.* (*стп.* *zwyczajnie*) звичайно, переважно: Ста́ростѣ́ мѣ́сцко́го призва́вши, роска́здетъ є́мѣ́, а́бы всѣ́ рѣ́чи прода́жныи, кото́рыиса зв̄ыча́йне прода́ють, бы́ли за́разъ зъ мѣ́сцъ сво́ихъ рѣ́шены ѧ́ знѣ́сены (Київ, 1627 *Тр.* 273); мо́ужа которого є́(ст) то(и) поа́сь, такъ звáждѣ́тъ... жи́дѡ́ве, и пода́дѣ(т) в рѣ́ки пога́но(м)... гды бы є́го бы(л) па́ве(л) на бе́(д)ра(х) сво́и(х) за́вше зв̄ыча(и)не не носи(л) (серед. XVII ст. *Кас.* 3).

ЗВЫЧАЙНЫЙ, ЗВИЧАЙНЫЙ, ЗЪВЫЧАЙНЫЙ *прикм.* 1. (який нічим не виділяється серед інших, простий) звичайний: той корона(т) фляндрьскій не єсть звичайный той рекгалъ з' подлого злота кованы(и) є(ст) (к. XVI ст. *Розм.* 57 зв.); А ненависти скѣткѣвъ южъ звичайныхъ трѣтізнъ ядовѣты(х), и пѣйналовъ, оутекат' мнѣ пристѣало (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 12); А смѣрть не чекаючи часѣ и ѿ(т)вѣрта дверей звичайныхъ вѣнатны(м) якѣмсь свои(м) правомъ... людѣй гѣбитъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 937); а кгда кто тело змерзлого окупить и на позвонье дастъ, теды они, место звоненя звичайного, на тумултъ в звоны бютъ (Луцк, 1648 *АрхЮЗР* 1/VI, 85).

2. Звичайний, звичний: та(к) те(ж) и мосты поправова(ти) и новыє на стары(х) звича(и)ны(х) ме(с)ца(х) будовати... zostавує(м) (1566 *ВЛС* 8); На то(и) же сесии... посылати ка(р)точкѣ до П. Гаврылия Ярошевича с про(з)бою ѿси(л)ною,... абы та(к) до пѣбти(ч)но(и) ѿпадкѣ справы порады и складьку звича(и)нѣю принѣслъ (Львів, 1618 *ЛСБ* 1043, 27); неяки(с) ры(ж)ко(в)ски(и)... забѣ(г)ши с тылѣ тя(л) в головѣ шко(д)ливѣ Пана хлебо(в)ского которы се хотѣ(л) боронити звича(и)но(ю) броню шаблею але... стрѣ(л)ба гѣстая не допѣстила (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3); хотя(и) ѿ(н) з налѣгѣ и звичаю до(л)гого ѿ // звича(и)нои годѣнѣ ѿчкне(т)са... на звѣзды глѣдачи, пѣвности часѣ... довѣдоватиса повѣне(н) (серед. XVII ст. *Кас.* 22-22 зв.).

3. (який пов'язаний зі звичаєм, законом, з чимось усталеним) прийнятий: А тии подданыи мои повѣдили, же они зъ воли своими шли черезъ Коруну Полскую и тамъ на мѣстцехъ звичайныхъ мыто Корунное сполна заплатили (1537 *РЕА* I, 209); А то маєте в'коротце з' Стáрого Зáкона приклада, якъ єсть звичаинаа лѣдем', и Бѣгъ ми-

лаа рѣчь на(д) ѿмѣрлыми плáкати (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 12); такъже набожество звичайное за душу мою отправовали (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 85); вѣинъ хр(ст)ѣвъ... неха(и)... з пи(л)ністю познає(т), котѣри(и) спѣсѣбъ єсть звича(и)ныхъ мѣтвъ и пса(л)мовъ, ѿ(т) стѣ(х) ѿцѣ в' всхо(д)ни(х) крайнахъ здрáвна постанѣвленный (серед. XVII ст. *Кас.* 9 зв.); такъже и мешчанъ сила погинула, зачымъ инѣтрата зъ староства Володимерского зънишчала и устала, же его милост панъ староста жадною мирою инѣтраты зъвычайное и кварты,... vybrati не мѣгъ (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 149); возны(и)... подѣданы(х) тамошнихъ до гѣромады зволавъши и ѿ новымъ деръжавъцы имъ ѿбѣвесѣтивъши, подѣданѣство и посълушенѣство ажебы звича(и)ное пану своему пѣльнили, ѿбѣвесѣтилъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 215).

♦ **мерочка** *звычайная* *див.* **МЕРОЧКА.**

ЗВЫЧАИТИ *дієсл. недок.* Призвичаюватися, звикати: Звичаю *prateritum* звичаилѣмъ *assueteci* (*Уж.* 1645, 58 зв.).

ЗВЫШЕ, СЪВЫШЕ, СЪВЫШШЕ *присл.*

1. (*стосовно вартості*) бѣльше: А еслибы по смерти моей... близкие моеє поведили, ижъ бы тая была оправа которую я ей, малжонце моей, на третей части именей моихъ вчинилъ, звыше, нижъ и тая третья част, тогды мають всѣ имена моеє в одно место спустити (Вільна, 1555 *АрхЮЗР* 8/IV, 31).

2. Зверху: былъ хитонъ не (с)шѣты(и) съвыше истканѣнь весь [хитонъ соукна не шитая] (1556-1561 *ПС* 432).

3. *Перен. (з боку чогось вищого, верховного)* зверху: а вы оучници мои ждѣте в мѣстѣ ер(с)лимѣ ажъ са ѿблечѣте сѣлоу съвышше // параклітовою (XVI ст. *УЄ* № 29519, 80 зв.-81); а я пошлю вамъ ѿбица(н)кѣ ѿца моего. прото(ж) ѿжидайте сполѣ, докы не

боудете обличені сілою съвыше (к. XVI ст. УЄ № 31, 75 зв.).

Див. ще ЗВЫШЬ.

ЗВЫШЕЙ *прийм. (з род.) (виражає кількісні відношення)* зверх, понад, *діал.* звиш: А што Ёго Милость звышей ста лаштов попелѣ вробит, тот попел маю я... взати по томѣ ж лашть, по полторы копы гроши ладских (Краків, 1539 *AS IV*, 214).

ЗВЫШЕРЕЧЕННЫЙ *див. ЗВЫШЕРЕЧЕНЫЙ.*

ЗВЫШЕРЕЧЕНЫЙ, ЗВЫШЕРЕЧЕНЫЙ, ЗВЫШРЕЧОНЫЙ, ЗВЫШШЕРЕЧОНЫЙ, ЗЪВЫШЪРЕЧОНЫЙ *прикм.* Вищесказаний, вищезгаданий: На сия и сицевая дѣла, бра(т)ство звы(ше)рече(н)ное... блг(с)вение нѣго смирения бѣдетъ съ вами въ вѣки, аминь (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); у селе манастирскомъ подданого зъвишъречоного Евтуха, збили, змордовали (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/І, 392); А на то(т) ча(с) при(м)нѣ, звышречоно(м) комо(р)нику..., были... люди добрые (Житомирщина, 1595 *ККЛС* 61); Дѣла Сіа звѣше реченаа исправляти, Назидати, и сове(р)шати (Львів, 1609 *ЛСБ* 422); А не на што и(н)шее ты(л)ко вла(с)не На правнѣю обронѣ, ты(х) то гроши(и) звышше речоны(х) выдатки были (Львів, 1610 *ЛСБ* 1046, 5 зв.); подчас ребеллии козацкое, кгда звышреченый оркганиста з речома костелными остаткомъ..., презъ тоежъ село Задыбы уходил..., помененные подданные..., речи выжъменованные... вси забрали (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 417).

ЗВЫШМЕНОВАНЫЙ, ЗВИШМЕНОВАННЫЙ, ЗВИШЪМЕНОВАНЫЙ, ЗВЫШМЯНОВАНЫЙ, ЗВЫШЪМЕНОВАНЫЙ, ЗВЫШЪМЪНОВАНЫЙ, ЗЪВЫШЪМЕНОВАНЫЙ *прикм.* Вищеназваний, вищезгаданий: волен будет пан Иваницкий кому хотячи... тоє имєне наше звышъ менованое зо всим на все заставити (Сільце, 1580 *ПККДА*

І-2, 154); я пото(м)... посилал-о(м) во(з)ного повету кие(в)ско(г)[о]... до су(д)и зе(м)ско-го... просячи на ты(х) слу(г) єго мл(с)ти звы(ш)менова(н)ны(х) ѿ справе(д)ливостъ (Житомир, 1583 *АЖМУ* 57); Яко(ж)... тые по(д)даные звы(ш) менованые..., приехавши до (м)лина..., мешано(м), которые... во млыне были то ѿповедали (Там же, 64); Надъ то, урядови и праву посполитому упорне спротивяючися, томужъ зъвышъ менованому воротному... поведилъ еси на то, же я тыхъ ручницъ... не дамъ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/І, 304); ѣ ты(х) кѣни(ч)нико(в) звышъменованы(х) в петрушка ковшаре(н)ка с погреба бчо(л) з у(л)ями и(з) медо(м) пре(с)ны(м), у(л)є(в) сто пограби(л) (Брацлав, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 128); прото Абы вѣа мл(с)ть тыхъ по(д)даны(х) з жонами з де(т)ми и зо всими має(т)ностями ихъ на ро(ч)ки звы(ш)мянованые стави(л) альбо за ни(х) та(к)су заплати(л) (Вінниця, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 45); в которо(и) справе... поводе позованыхъ на роки звышъменованые позовомъ листовнымъ запозвали (Київ, 1618 *ЦНБ* ДА/П-216, 102); рокѣ 1640 септеврия... в понеделокъ панъ матияшъ фєдоровичъ ѣчинилъ рахѣнокъ звышъмѣнованой сѣмы... пере(д) нами (Львів, 1640 *ЛСБ* 1055, 27).

Див. ще ЗВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ, ЗВЫШЪМЕНЕНЫЙ, ЗВЫШЪИМЕНОВАНЫЙ.

ЗВЫШМЯНОВАНЫЙ *див. ЗВЫШМЕНОВАНЫЙ.*

ЗВЫШНАПИСАНЫЙ, ЗВЫШЪНАПИСАНЫЙ, ЗВИШЪНАПИСАНЫЙ *прикм.* Вищенаписаний, вищеназваний: На роках судовы (!)..., от дня свята римского светого Михала в року звышъ написаномъ припалых... панъ Гневошъ... запис свой вечистого фуньдушу... свешченъноиноку отцу Герасиму... просил, абы принять и в книги... уписанъ (Луцьк, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 433);

в рокѣ звы(ш)написано(м) припалы(х) сѣдо(в)нѣ ѡ(т)правовали зачаты(х) пере(д) нами Яно(м) Либише(в)ски(м)... А... Дени(с)ко(м) Мареевски(м) сѣдею ѡря(д)никами (Кременець, 1614 *ЦДІАЛ* 765, 1, 22, 1); На рока(х) сѣдовы(х) Кгро(д)ски(х) Киевъски(х) ...в року звышъ написано(м) припалыхъ... во(з)ны(и) созналъ ижъ ѡнъ... позовъ земъски(и) ...ѡ ворота... ѡ(т)кнѣлъ (1639 *ПИ* № 54).

Див. ще ЗВЫШПИСАНЫЙ.

ЗВЫШОКЪ ч. Надлишок, надмір: а ве-
дже штобы было вышей ста коп грошей с
того мыта, тот звышок князь Кѡзма... хочѣт
вес до скарбѣ королевой... ѡтдати (Вільна,
1541 *AS* IV, 277).

**ЗВЫШПИСАНЫЙ, ЗВЫШЪПИСА-
НЫЙ** *прикм.* Те саме, що **звышнаписаний**:
ѡте(ц) ихъ... позычи(л) в то(г) дя(д)ка сво-
его,... на (и)мѣ(н)я звы(ш)писаные сто ко(п)
гроше(и) (Городно, 1585 *ЛНБ* 5, II 4046,
92); а мы сами черезъ себе,... перешкоды
чинить,... не маемъ и моцы жадное мети
не можемъ, до спокойного выдержаня его,
водлугъ часовъ звышписаныхъ (Бердичів,
1611 *АрхЮЗР* 6/I, 374); Кгды се было при-
точила справа зъ реестру сѣдового... рокѣ
звышъписаного межи велебны(м) в бозе
ѡ(т)це(м) рафаило(м) непитѣщимъ игѣме-
номъ... а ве(л)можными... кнѣжати Ю(р)емъ
Кашталяно(м) Киевскимъ (Київ, 1618 *ЦНБ*
ДА/П-216, 102).

**ЗВЫШПОМЕНЕНЫЙ, ЗВЫШЪПОМЕ-
НЕНЫЙ, ЗВИШЪПОМЕНЕНЫЙ** *прикм.*
Те саме, що **звышменованный**: гдѣ(ж)... бѣ-
дѣчи томѣ вря(д)никѣ его мл(ст)и звыш по-

мененомѣ иванѣ ивановичѣ келеметѣ в ме(с)те
володимери в домѣ васи(л)я капли, которы(и)
...ѡ(н) домъ на то(т) ча(с) в на(и)мѣ де(р)жа(л)
(Володимир, 1572 *ЖКК* II, 17); я ты ре(и)стра
звышъ помененые ѡ то(и) же све(т)лицы...
в сенѣ(и) // ѡ во(д)веро(к) ѡткну(л) (Володи-
мир, 1578 *ЖКК* I, 147-148); то па(к) де(и)
ты филоне сема(ш)ко... не допусти(л) де(и)
еси... звы(ш)помененое нивы резановъское
дубровѣ в поле ро(з)робливати новы(мъ)
ѡбрѣбо(мъ) (Київ, 1580 *ЛНБ* 5, II 4044, 68);
пришол Петрѣ до Іерусалиму на звышъ по-
мененый синод апостольскій (Львів, 1605-
1606 *Перест.* 52); и такъ тая полтора-
ста золотыхъ оборочана маѣтъ быти на звышъ-
помененое богомоле, так пры жытию моемъ
на сем свите, яко и по сходѣ моем от сего
свита во вики (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI,
746).

ЗВЫШРЕЧОНЫЙ *див. ЗВЫШЕРЕЧЕ-
НЫЙ.*

ЗВЫШШЕОПИСАНЫЙ *прикм.* Вищеопи-
саний, вищеназваний: всеѣ сумы... ѡ(т)дано
ему с̄ зо(л) бе(з) в̄ гро(ш) за ѡве(с) звы(ш)ше
ѡписаны(и) каме(н) (Львів, 1598 *ЛСБ* 1039,
8).

ЗВЫШШЕРЕЧОНЫЙ *див. ЗВЫШЕ-
РЕЧЕНЫЙ.*

ЗВЫШЪ¹, ЗВИШЪ, ЗВЫЖЪ *присл.*
в. ст. 1. Вище: а тѣй потѣпъ ѡгнѣнный; не
превозыде вѣшше; тѣлько пѣти стѣнѣтъ на
вѣздѣсѣ, пѣки были вѣды потѣпныи звышъ
ѡ(т) землѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 143).

2. Бѣльше, понад: онъ намъ за тотъ пер-
вый годъ свой выдалъ личбу сполна..., и
ещѣ надто звышъ положилъ на личбѣ сто
копъ и тридцать копъ грошей (Краків, 1508
АЮЗР II, 120); тежъ естлибы князи Сон-
кѣшковици... ѡкладали и брали на его лю-
дехъ поплатки звыжъ, нижли винни имъ...
платити, ино тьи пѣнази мають они князю
Роговицкомѣ вернѣти (Краків, 1510 *AS* III,
73).

3. (стосовно чогось вищого, верховного) зверху: Якъ архієрѣй, звѣшъ ѡ(т) ба поволáнный, и в справедлѣвость естъ, ввесь свѣтно прибрáнный (Львів, 1614 Кн. о св. 4 зв. не- нум.).

4. Спочатку, раніше, скоріше: Прѣж(д)є, с'вѣшше. Спервóткѡ, звѣшъ (1627 ЛБ 93); С'вѣшше: Звысóкости, з'вѣшъ из начала: с' почáтку (Там же, 126);

(про написане, сказане) раніше, вище: а я вже га(н)на ѡнофрее(в)на... ѡ тоє што се звы(ш) поменило ве(ч)ными часы мо(л)чати маю (Овруч, 1577 ЛНБ 5, II 4044, 35); кгда его милость пан Чаплич выкупит сребро тоє, тогды водлуг сего моего листу, яко ся поменило звыш, кому що ся обещаю, отдатъ повинъни (Пересопница, 1612 АрхЮЗР 1/VI, 405).

5. Заввишки, висотою: в той зе(м)ли естъ три гори... а на тихъ горахъ сугъ люде на два локтѣ звышъ (серед. XVII ст. Луц. 531).

ЗВЫШЪ² *прийм.* (з род.) (виражає кількісні відношення) (уживається на позначення перевищення якої-небудь кількості) зверх: а естлибы звыш того мыта ста коп было, тыбыс ѡжо на королевѣю Єє Милость брал (Торчин, 1540 АС IV, 258); а што бы звышъ ста копъ перенесло, ѡписалъ еси листом своим, иж то має быти все до скарбѡ нашого давано (Вільна, 1540 АС IV, 261); а то(т) которы(и) на чуждѣю рѣ(ч) бо(л)шую суму даєтъ, на и(с)цы неха(и) собе то(г) смо(т)рить, што буде(т) на звышъ пе(р)вое сумы да(л) (1566 ВЛС 72 зв.).

ЗВЫШЪМЕНЕНЫЙ *прикм.* Те саме, що **звышменованый**: И на ѡгледа(н)є того кгвалто(в)ного наеха(н)я зби(т)я и зране(н)я ѡныхъ по(д)данныхъ своихъ звышъ мененыхъ и почине(н)я шко(д),... бралъ себе ѡ(т) мене з уря(д)у возного повету земли Киевское (Житомир, 1584 АЖМУ 86).

Див. ще ЗВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ, ЗВЫШЪ-ИМЕНОВАННЫЙ.

ЗВЫШЪПИСАНЫЙ *див.* **ЗВЫШПИ-САНЫЙ.**

ЗВЫШЪУЧИНЕНЫЙ *прикм.* Вищезроблений, вищескладений, вищеданий: А по(д) ѡсве(т)че(н)ємъ, звышъ учинены(м), не ѡ(т)-ступуючи... ѡсве(т)че(н)я своего, звышъ-учиненого..., поведи(л), и(ж)... то судови в. м. кгоро(д)скому суди(ти) не належи(т) (Житомир, 1584 АЖМУ 93).

ЗВЫШЪИМЕНОВАННЫЙ *прикм.* Те саме, що **звышменованый**: А кгда то на вряде панъ Былчинскій ѡповедалъ, токгда заразомъ тогожъ року, мѣсяца и дня звышъ-именованного,... Янъ Валевскій, возный ене-ралъ..., созналъ тыми словы (Луцьк, 1596 Ив. 281).

Див. ще ЗВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ, ЗВЫШЪ-МЕНЕНЫЙ.

ЗВѢДАТИ *дієсл. док.* 1. (що) Відвідати, навідати: яко жъ Александръ въ молодомъ вѣку своемъ звѣдавши чужие краи... забавы молодости своеѡ отправовавъ (Варшава, 1606 АрхЮЗР 8/V, 371).

2. (що) Звідати, пізнати: мене замо(р)дованого ѡ(т) ро(з)бо(и)никовъ (которы(х) на мене было кгва(л)то(в)не зобраны(х) ѡ пя(т)деся(т) на границы прѡ(с)ко(и), бо(м) тежъ прѡ(с)кѡю землю в коло и море(м) и зе(м)лею звѣда(л) во(с)креси(л) (1582 Кр. Стр. 6 зв.).

3. (кого) Розпитати, спитати: а потомъ друогого звѣда(л) ты пакъ еси много длѣ-жень а ѡнъ пови(д)[и]лъ // сто мѣрь п'ше-ницѣ (1556-1561 ПЄ 291 зв.-292); а пілат его повторѣ звѣдал. рѣкучи. нічого ж не ѡ(т)повѣдаєш (Володимир 1571 УЄ Вол. 66); I nu borzo k nemu podmo: A czoho chce ieho zwidaymo ([Раків], поч. XVII ст. Траг. фотокоп. 4).

Див. ще ИЗВѢДАТИ.

ЗВѢДАТИСА *дієсл. док.* (кого) Дізнати-ся, довідатися (у кого): Єсли бы есь тому

не вѣриль звѣдайса вши(т)кы(х) наро́до(в), хо(т) жѣдовъ, тоурко(в). и ѿни тоє(ж) при- знаю(т) (XVI ст. УЄ № 29519, 227).

Див. ще ЗВѢДОВАТИСА.

ЗВѢДЕНІЄ с. Пізнання: Радѣйтеся вѣчною Радостою, И ненасытімою сла́достою. Звѣде́нїа Ха жениха свѣгѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 54).

ЗВѢДОВАТИ дієсл. недок. 1. (що) Від- вѣдувати: Не рекль... “видѣти” Петра, але... “познати” Петра, якъ звѣкли мовити ко- торыи великіи и зацныи мѣста звѣдѡ(ю)тъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 459).

2. (кого, у кого, від кого) Питати, запи- тувати, розпитувати: звѣдоую васъ годить ли са добро чинити в' соуботы или з'ло чиниты (1556-1561 *ПЄ* 233); рекли родічѣ его знаемо и(ж) то є(ст) снѣ на(ш)... а та(к) са(м) ю(ж) є(ст) розѣмны(и), и доро(с)лы(и) в лѣтѣ(х), самѡго звѣдѣйте нега(и) ѡ(т)по- вѣда(т) (XVI ст. УЄ № 29519, 68 зв.).

3. (чого) Досліджувати, пізнавати: Але позовѡльмо и маліюваными рїсами не по(д)- лѣглого маліюваню єстества звѣдовати ѣ ба́датиса ѣкъ Николѣй хѡчетъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 274).

Див. ще ЗВѢДАТИ, ИЗВѢДОВАТИ.

ЗВѢДОВАТИСА дієсл. недок. (кого) Зві- дуватися, довідуватися, випитуватися (у кого): а іс нахилив'ши(с) и писалъ перьстомъ на земли [пал'цемъ] а ѡни его // пере(д) са звѣдовали (1556-1561 *ПЄ* 377-377 зв.); а пото(м) прокло звѣдоваль са іѡанна... кто тѡ с тобою по трї нѡчи розмовлалъ (XVI ст. УЄ № 29519, 279 зв.).

Див. ще ЗВѢДАТИСА, ИЗВѢДОВА- ТИСЯ.

ЗВѢДОМО див. СВѢДОМО.

ЗВѢДОМЪ див. СВѢДОМЪ.

ЗВѢЗДА, ЗВЕЗДА ж. 1. (небесне тіло) зірка, діал. звїзда: нѡ звѣздами оутворено и вѣкрашено (1489 *Чет.* 38 зв.); И бор'зо

по с'крѣби днїи тыхъ сѣнце зам'рѣк'не(т) и мѣсаць не дас'тъ с'вѣтлос'ти своєї и з'вѣз(д)и с'паду(т) с нѡсе силы небес'ныи под'виг'ноу(т) са (1556-1561 *ПЄ* 103); и коли ани сѣнце ани звѣзды чере(з) много дне(и) не вказовали а непогода ты(м) бо(л)- шаа наставала то(г)ды на(м) была ѡ(т)ната вса надѣа здоро(в)а нашего (II пол. XVI ст. *КА* 149); єдинъ м(с)аць и єдины звѣзды на(д) всѣ(м) сїаю(т) (Львів, 1585 УЄ № 5, 11 зв., на полях); чомъ овунъ [слѣпий] не мугъ видѣти сотворѣня Божїе, небо и землю, и солнце, и мѣсяць, и звѣзды (XVI ст. *НЄ* 177); звѣзды на(д) камѣньє соу(т) краснѣй- шими (Острог, 1607 *Лѣк.* 64); Оповѣдено, ижъ звѣзды зъ неба спадутъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 321); Нѡ слїчне и прекрасно звѣзда- ми оугафтованѡе, покрѡвъ тебѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 4); *Образно:* Речъ абовѣмъ єсть то люциперская... хотѣтиса поднести надъ всѣ иншіи епископы, которыи суть звѣздами небес'ными и оболоками церковными (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 712); самыи нѡсѣа красѡтѡ свою ѡ(т)мѣнили... звѣзды лицѣ своѣ те(м)- ностъми закрьли (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 79 зв.); **вечернаа звѣзда** — вечѣрняя зірка, зірниця: И в' тамтѣхъ заправ- ды звѣздахъ, ѡнаа вечѣрнаа звѣзда, а ѡваа зорнїца назывѣет'са (Київ, 1625 *Злат. Н.* 127); **звѣзда жегларская** — провідна зір- ка: Маѣт' таа Кнїга и побѡжныѣ цнѡты якѡ звѣзды жегларскїѣ (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 7);

сузїр'я: Арктось. звѣ(з)да що ме(д)вѣде(м) зовѡ(т), або во(з) нѡ(с)ны(и). Країна по(л)- но(ч)наа (1627 *ЛБ* 180); А коли ходїли надъ переко́помъ мѣсткимъ, рѣклъ анектанѣвъ: снѡ алекса́(н)дре погла́дай на звѣзды, а ба́чатъ звѣздѡ геркѡлѣсовѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 398 зв.); **Ба́бы звѣзды** див. БАБА.

2. Комета: Повѣж ми ѡ звѣздѣ кометѣ (серед. XVII ст. *Луц.* 542); **звѣзда власис-**

тая — комета: аcontia(е) кометы, звѣзды вла-
си(с)тые (1642 ЛС 67); **звѣзда зъ хвостомъ**
— комета: Тогб же рѣкб звѣзда зъ хвост(м)
оуказовалася на нѣѣ пре(з) всю зимѣ (1509-
1633 Остр. л. 130);

планета: Еллїни зась што нечїстныхъ и
плюгавшихъ людѣ(и) за бѣи себѣ мѣвали,
оуподобляючи и ровняючи ихъ именамъ
болшихъ звѣздъ (серед. XVII ст. Хрон. 20);
звезда ранняя (раная) — Венера: обеща-
е(т) вѣ(р)ны(м) духа свето(г) которого зо-
ве(т) зве(з)дою раною... дае(м) му зве(з)ду
ра(н)ною (XVI ст. КАЗ 601); **звѣзда юпи-
терова** — Юпитер: тѣежъ тѣжъ прѣковъ...
тѣмъ же спѣсобомъ пре(з) мнѣгїе вѣки за-
ховывала, нѣжли са опрѣснокъ неквашо-
вый з'явилъ на заходѣ слнца, якобы звѣзда
юпитерова (Дермань, 1605 Мел. Л. 14 зв.);
фортунная звѣзда — доля: ...кгда не фор-
тунные звѣзды, на хр(с)тіанское поколѣнье
розсыпанymi своими прѣменными оудари-
ли... Тогдѣ евгѣній папа ри(м)скїй посла(л)
до цѣсара константинопольского послы (Ост-
рог, 1598 Ист. фл. син. 33).

3. (предмет у формї зірки) зірка: анекта-
навъ... пото(м) оуказалъ ланцѣхъ з кѣсти
слонѣвой справлений, з котѣрого походїли
сѣмь звѣ(з)дъ вельми ясны(х) (серед. XVII ст.
Хрон. 396);

(евхаристїйний предмет) звїзда: Келихъ
великїй сребреный позлотистый миска, лож-
ка и звезда позлотиста (Київ, 1554 КМПИ I,
дод. 6); з престола взяли и пограбили: ке-
лих сребрний, дискос, звезду, ложку и крестъ
(Луцьк, 1602 АрхЮЗР 1/VI, 332); Кели(х)...
ди(с)ко(с), лы(ж)ка, звѣ(з)да всѣ чтыры (!)
штуки важать граве(н) 4 (Львів, 1637 Инв.
Усп. 6 зв.).

4. (світла пляма на лобї тварини) зірка:
ща(с)ны(и) маматееви(ч)... по(д) ни(м) дры-
кга(нт) воро(н) зве(з)да в чолѣ пе(т)но (1567
ЦБ Лит. 16, 3, 86); нахо(д)никовъ два, плес-

нивы(и)..., // а други вороны(и), звезда в
челѣ (Житомир, 1584 АЖМУ 101-102).

ЗВѢЗДАРСКИЙ прикм. Астрологїчний:
Лѣторѣсль Надкѣ трѣтаа, ѣранїа Тѣестъ,
Цвиче(н)е вѣ бѣглости звѣздарской (Київ,
1632 Свх. 301); **звѣздарская наука, наука
звѣздарская** див. НАУКА.

ЗВѢЗДАРЪ ч. Звѣздар, астролог: Звѣз-
дозѣрца: звѣздаръ (1627 ЛБ 38); Звѣздо-
слѣвъ, или астролѣгъ: Практикаръ, такъ же:
звѣздозѣрца, звѣздаръ (Там же).

ЗВѢЗДЕЧКА ж. (евхаристїйний пред-
мет) зірочка: З особна патина и лыже(ч)-
ка... и звѣ(з)де(ч)ка з лѣтерами (Львів, 1637
Инв. Усп. 6).

Див. ще **ЗВѢЗДКА, ЗВѢЗДОЧКА.**

ЗВѢЗДИНЪ прикм. Зоряний. ◊ звѣздина
трава див. ТРАВА.

ЗВѢЗДКА, ЗВѢЗДЪКА ж. Те саме, що
звѣздечка: ве(р)хняя [нарѣчница] вся з
сме(л)цо(м) бѣлы(м) и лазѣровымъ звѣ(з)д-
ка и каменъ три в рожи(ч)ка(х) (Львів, 1637
Инв. Усп. 5); Кели(х) трохи ме(н)шы(и)... з
на(д)писомъ рѣ(с)ки(м) в посро(д)ку га(л)ка
зъ ше(ст)ма рѣжы(ч)ками ди(с)ко(с) и звѣзды-
ка (Там же, 6).

Див. ще **ЗВѢЗДОЧКА.**

ЗВѢЗДКИ мн. Зірчаста айстра: amella,
звѣздки зелїе (1642 ЛС 80); inguinaria, звѣз-
ки трава (Там же, 237).

Див. ще **ЗВѢЗДОЧКИ.**

ЗВѢЗДНЫЙ, ЗВѢЗДЪНЫЙ прикм.
(який стосується зірок) зоряний: ка(к) же
въ кроузе нѣ(с)номъ звѣздного лика никто
же не може(т) исчести такъ же си(х) чюдесъ
никто не може(т) излїчити (1489 Чет. 69);
Не вѣдати чи звѣздны(и) бѣгъ его в томъ
омыли(л), с котѣрымъ законные спрѣвы свое
поспѣлѣ скорикговѣти хотѣлъ (Острог, 1587
См. Кл. 12 зв.); **вѣщокъ звѣздный** див.
ВѢЩОКЪ; практикаръ звѣздный див.
ПРАКТИКАРЪ;

укритий, усіяний зорями: Па́киже йныи а́гглы, работáють сдѣтъ, съдержáтъ кроу́гъ н́ба звѣздно́го (Почаїв, 1618 *Зерц.* 5 зв.); знóвоу иныи а́ггли, кроу(г) н́ба звѣ(з)дно́го, и ѿберѣ́аю(т) н́бо и с́лнце (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 369).

ЗВѢЗДОЗАКОНІЄ с. (цсл. звѣздозако́ніє) астрономія: Астрономі́а: Звѣздозако́ніє, албо звѣздо́че(т)наа сѣ́маа на́дка вызво́ле́наа (1627 *ЛБ* 183).

ЗВѢЗДОЗО́РСТВО с. Астрономія: Звѣздо́зако́ніє: На́дка звѣздарска́а, звѣздо́зѡрство (1627 *ЛБ* 38).

ЗВѢЗДОЗО́РЦА с. Звѣздар, астролог: Звѣздосло́въ, или астроло́гъ: Практыка́рь, та́кже: Звѣздо́зѡрца, звѣзда́рь (1627 *ЛБ* 38); звѣздо́зѡрца, або звѣзда́рь (Там же).

ЗВѢЗДОНО́СНЫЙ прикм. Зореносний: Тре́ба было́ переплы́ти боу(р)ливое́ то́е м(ч)ни(ч)ства мо́ре, жебы́ могли́ приходи́ти... до портѣ́ оутѣ́шного Н́ба звѣздоно́сно-го (поч. XVII ст. *Проп. р.* 29).

ЗВѢЗДОПЛЕ́ТНЫЙ прикм. Який сплетений́ із маленькихъ предметі́в у вигляді́ зірок. *Образно:* за // вѣ́зѣроу́нокъ, и короу́нд, на́прѣвъѣ́й положи́въ б́гъ в церкви́ сво́ей ап(с)лы... и такимъ звѣздоплетнымъ вѣ́нъ-цемъ, вѣ́н'ча́ х́с главѣ́, на́имилъше́й облю́беници́ сво́ей (Почаїв, 1618 *Зерц.* 55-55 зв.).

ЗВѢЗДОСЛОВІЄ с. (цсл. звѣздослові́є) астрологі́а: Астроло́гі́а: Звѣ́здо́сло́віє (1627 *ЛБ* 183).

ЗВѢЗДОСЛОВЪ, ЗВІ́ЗДОСЛОВЪ ч. Звѣздар, астролог: астроло́гъ Звѣ́здо́сло́въ (II пол. XVI ст. *ЛА* 177); Zwizdosłow: astrolog (Жовква, 1641 *Dict.* 103); Звѣ́здо́сло́въ. Astrologus (1650 *ЛК* 448).

ЗВѢЗДОЧЕ́СНЫЙ прикм. Звѣздарський, астрологі́чний: нашолъ́ въ Сі́родонской горѣ́ ондю́ веждъ, которѣ́ю Сі́фовы́ внѣ́чата́ збѣ́до-вали́ передъ́ пото́помъ, а на́ ней звѣ́здочеснѣ́ мѣ́дрость́ написа́ли (серед. XVII ст. *Хрон.* 18).

ЗВѢ́ЗДОЧЕ́ТСТВО с. Астрологі́а: а́манасі́а... пошо(л) въ́ слѣ́дъ чоужи(х), и ѡ́свача(л) с́ны́ свои́ въ́ огни́ воро́жъки, ча́-ры, а звѣ́здочѣ́(т)ства́ строа́чи (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 208); Тотъ́ те́ды Каи́нанъ́ выпи́савши́ оно́е звѣ́здочетство́ наоучи́лъ е́мѣ́ свое́ потомство́ (серед. XVII ст. *Хрон.* 18).

ЗВѢ́ЗДОЧЕ́ТЕЦЪ ч. Астролог, звѣ́здар: чѣ́ждзе́мски(х) звѣ́здочѣ́(т)це́въ не́ вспоми́на-ючи́, припи́сѣ́ю тѣ́тъ сло́во до́ктора кра́ков-ского́ лато́ша, в' календа́рѣ́ такъ́ ро́чни(м), че́резъ́ него́ напи́саны́е (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 48); Астроло́гъ: Звѣ́здочѣ́тецъ́ (1627 *ЛБ* 183); Звѣ́здочѣ́(т)ци́ повѣ́даю́т же́ м(с)ць́ е́сть́ такъ́ я(к) оуве́сь свѣ́тъ́ сей, ѡ́(т) мо́ра до́ мо́ра, а с(л)нце́ ве́ (д)вое́ бо(л)ше́ (серед. XVII ст. *Луц.* 540).

ЗВѢ́ЗДОЧЕ́ТНЫЙ прикм. Астрологі́чний: Астрономі́а: Звѣ́здозако́ніє, а́лбо звѣ́здо-че́(т)наа сѣ́маа на́дка вызво́ле́наа (1627 *ЛБ* 183).

ЗВѢ́ЗДОЧЕ́ТСКИЙ, ЗВѢ́ЗДОЧЕ́ТСКІЙ прикм. Звѣ́здарський, астрологі́чний: Мы́ оу́ звѣ́здочѣ́(т)скі́е о́ то(м) спѣ́ры не́ вдаю́чиса... и с́ той... че́резъ́ ѡ́(т)ца́ па́пѣ́жа оу́чи́неной ѡ́(т)мѣ́ны, вдá́чни́ быти́ не́ // мѣ́же́мо (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 48-48 зв.); Мы́ за́сь у́ звѣ́здочетскі́е о́ то́мъ спѣ́ры не́ вдаю́чися, то́лко оно́е вѣ́даючи́, же́ каноны́ святы́хъ собо́ровые́ я́сне то́ варова́ли, абы́ ни́хто въ́ свята́[хъ]... подѣ́ прокля́цствомъ́ отмѣ́ны и прикладаня́, чини́ти не́ смѣ́лъ (1603 *Пит.* 89); Поста́нови́ли е́ди(н) крѣ́(г) ве́лі́кій, кот-рый́ обхо́ди(т) за́ лѣ́(т). ф́лв. и дрѣ́гги́ за(с) ме́(н)ші́и кроу́гы́ спо́собомъ́ звѣ́здочѣ́(т)ски(м), я́ко с́лнчны́и на́ ќи. // лѣ́(т) (Острог, 1612 *Час. Туп.* 309-309 зв.).

ЗВѢ́ЗДОЧКА́ ж. Те́ саме, що́ звѣ́здечка́: звѣ́здочо́(к) и́ї́ срѣ́брьны(х) позлоти́сты(х) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033).

Див. ще́ **ЗВѢ́ЗДКА́.**

ЗВѢ́ЗДОЧКИ́ мн. Те́ саме, що́ звѣ́здки́: bubonium, звѣ́(з)до́чки́ зе́лие (1642 *ЛС* 105).

ЗВѢЗДѢКА див. **ЗВѢЗДКА**.

ЗВѢЗДѢННІЙ див. **ЗВѢЗДНІЙ**.

ЗВѢЗДѢЧАТЫЙ прикм. Зірчастий: завѣса чи(р)воного атла(с)у звѣздѣчатаа дръга-завѣса того(ж) атла(с)у звѣздѣчатая (Львів, 1579 ЛСБ 1033).

ЗВѢКА, ЗВЕКА присл. Звіку, одвіку, з давніх-давен, споконвіку: Я Фенна... Краєвскаа... Продала єсми... часть свою ѡт-чизнѣю... такъ широко и долго, якъ са съ стародавна и з века таа часть моа... мела (Горохів, 1538 АС IV, 162); а та(к) в ты(х) вси(х) рѣча(х) ѡпоминає(м) ва(с) абы ся є-те не противили и(н)ши(м) люде(м) кото-рыи су(т) звездены ѡ(т) ѡста(в) ѡ(т) века ѡста(в)лены(х), але абы є(с)те и(х) выпо(л)-няли я(к) звѣка бого(м) дано є(ст) (Васлуй, 1561 ЛСБ 34); Скрыты(х) Бѣжи(х) звѣка таємницъ слѣдѣйте(л). И с нѣмъ зѣразъ там-же свѣтло(ст) нась окрѣдила (Львів, 1616 Бер. В. 71).

Див. ще **ЗВѢКОВЪ, ЗВѢКУ, ИЗВѢКА**.

ЗВѢКОВЪ, ЗВЕКОВЪ, ЗВѢКУВЪ, ЗЪВѢКОВЪ присл. Звіку, одвіку, спокон-віку: Поведилъ староста... ижъ воевода киевськи(и)... далъ вожовъ которые ѡтѣпро-вадили корованъ ѡны(и) мановицами кѣды нико-лы з вековъ кѣпцы не хоживали (1552 Окан. З. 23); тые границы и то(т) кгрѣ(н)тъ ѡве(с) до городи(щ) // ли(ш)тви(н)ски(х) звеко(в) належать (Любеч, 1571 ЛНБ 5, II 4043, 38 зв.-39); которы(и) дубъ з вековъ з гра(н)ми и рубежами вечистыми стоялъ на границы... изо бчолами зжогъ (Жито-мир, 1584 АЖМУ 88); До Ха Пна, И Прч(с)-тои Стѣи, З вѣкѣ(в) всѣхъ неслыханои Мѣт-ки такои (Львів, 1616 Бер. В. 79); тисне(т) Апостата Абы єго ѡ(т)стѣпника Пра(во)слав-ны(м) бѣдѣчы ѡ(т)цемъ мѣлъ, и якъ Пастыра слѣха(л), а ѡ(н) невдѣчны(и) члѣкъ ѡ(т)ца и пастыра своего народовѣ рѣскомѣ з вѣ-

ковъ налѣ(ж)ного Патры(р)хи..., пре(з) которого и пога(н)скѣе слѣпѣты збы(л) (Київ, 1621 ЛСБ 483, 1); тую унѣю зъ вѣковъ залѣцають каждому слѣпѣе вожове (бл. 1626 Кир. Н. 14); Рѣдѣса вѣстѣлище, тѣс бовѣмъ вѣстѣил(а), зъ вѣкѣ(в) пожадѣного гѣста породѣла (Львів, 1631 Волк. 26).

Див. ще **ЗВѢКА, ЗВѢКУ**.

ЗВѢКУ, ЗЪВѢКУ присл. Звіку, одвіку, з давніх-давен, споконвіку: десятина дей, которая..., з давнихъ часовъ // з вѣку прихо-дит на монастыр..., тую дей десетину... отнялъ и выдати ее не хочет (Луцьк, 1537 АрхЮЗР 1/VI, 23-24); З вѣкѣ заѣсте тои славѣнскѣи азѣкъ є(ст) знаменѣтъ, котѣро-го Іафѣтъ и єго поколѣнѣе оуживѣло (Київ. 1623 МІКСВ 75); Кѣды и Ангельскѣе хоры будутъ дръжати: И всѣ звѣку святые збытъ ся бояти (Львів, 1630 Траг. п. 171).

Див. ще **ЗВѢКА, ЗВѢКОВЪ**.

ЗВѢКУВЪ див. **ЗВѢКОВЪ**.

ЗВѢРА див. **ЗВѢРЯ**.

ЗВѢРАНИЦА, ЗВѢРАНИЦЯ ж. Вечѣрня зірка, Венера: Такъ на(м) пи(с)мо стѣе по-вѣдаєтъ, иже єдного року де(н)ница бѣжитъ пре(д) сло(н)цемъ, а дрѣмого рокѣ за сло(н)-цемъ, гди пре(д) сло(н)це(м)ъ то де(н)ница, а гди за сло(н)цемъ то звѣраница (серед. XVII ст. Луц. 540); Якъ можетъ звѣзда бити де(н)ницею и звѣранѣцею (Там же).

ЗВѢРАНИЦЯ див. **ЗВѢРАНИЦА**.

ЗВѢРИЄ, ЗВѢРІЄ с., зб. Звѣр'я, звіро-та: Тогда бѣгъ вѣшнѣи, оказѣлъ чѣудъ свои звне презъ аггѣлѣ(в) ижъ на ты(х) мѣстѣ, окроутнѣе звѣрѣє стѣли якъ повѣзаны (Остро-г, 1598 Отп. КО 10); У порѣвн.: Таже паки Василий Великий... рече: ...яко жъ бо звѣ-рие удобѣ уловляемы суть в студено время, тако похоти и гнѣви, ... удобнѣ побѣждає-ма сия бывають и прочая (1615-1616 Виш. Поз. мисл. 241).

ЗВѢРИНА, ЗВЕРИНА ж. (м'ясо дикого звіра) звѣрина: Ян нехай их в бѣчки солит,

бо маєм тѣю зверинѣ зимою некоторым паном здѣ казат везти, а звѣлаща збѣринѣ (Вільна, 1543 *АС IV*, 372); штѣ воза зверины старосте печена (1552 *ОБЗ* 145 зв.); Та była tam y botwiná y wszelákaia zweryná Ot ták sia ia w nebi miłem Ná bánkiety sczo tám byłem (Яворів, 1619 *Гав.* 22); Лечѣ о тыхѣ... шпѣковѣ пришло имѣ до того, ижѣ теразѣ што напреднѣйшихѣ // мясѣ и звѣринѣ заживають, якѣ якии жолнере (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1094-1095).

ЗВѢРИНЕЦЬ ч. 1. Звѣринець: theriotrophion, звѣринець, звѣропиталище (1642 *ЛС* 397); Звѣринець. Theriotrophium (1650 *ЛК* 448).

2. Вл. н.: великіе князи Рускіе къ тому монастырю... придали землю прозываемую Звѣринецъ (Городно, 1568 *АЗР III*, 146).

ЗВѢРИНЫЙ, ЗВЕРИННЫЙ, ЗВЕРИ-ННЫЙ прикм. 1. (який стосується звіра) звѣриний: А от скур звериных... по три гроши (Вільна, 1563 *ПККДА I*, дод. 556); Цена собакамъ: // ...за следника и за брешѣника звери(н)ного ше(ст) рубле(и) (1566 *ВЛС* 100); отецъ владыка и че(р)нцы пече(р)ские по(д)даны(м) своимъ села пече(р)ского новоселано(м)... во... зверины(х) пожи(т)ка(х)... кри(в)ды люде(м) чини(т) розказую(т) (Київ, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 1); Звѣроа́дина: ...Покармѣ звѣрынный (1627 *ЛБ* 38); **звериные ловища, ловища зверинные** (звѣринные) див. **ЛОВИЩА**; **звериные** (зверенные) **ловы, ловы звериные** (звѣринные, звѣринные) див. **ЛОВЫ**.

2. *Перен.* Дикий, жорстокий: а бѣный Хаганѣ звѣрынныхъ а не члове́чихъ бѣдѣчи обычаевъ,... намовѣ ѿ прими(р)ю зане(д)бавши, посланцѣвъ нѣзчѣмъ ѿ(т)п्रा́вилъ (Київ, 1627 *Тр.* 660).

ЗВѢРИТИ, ЗВЕРИТИ, ЗВЕРИТЬ, ЗЪВЕРИТИ дієсл. док. 1. (що) (перевірити) звірити: счо ижѣ се в уряде тутошнемъ и въ

книгах кгородских володимерских не найдуетъ звѣривши, а ижѣ не маш в том повете ани универсалу, ани панов поборцов (Володимир, 1649 *АрхЮЗР 3/IV*, 231).

2. (кому, чому, чого, що) (правдиво, не криючись, довірити кому-небудь свої думки і т. д.) звірити (кому, перед ким): О мамрамахѣ ни якихѣ не ведаю,... Але и я тежѣ по части ведаю, а подобно, певнейшие речы, и бы ми ся годило папирови зверить, — указалѣ бы-мѣ то в.м. же тые новины Краковские же певны суть (Вільна, 1599 *Ант.* 607); а той ап(с)льскій бар'зо пра́вый вырокѣ, нѣшто ма́ло кѣ оузнáнью ины(х) тобѣ звѣри(л), абы сна́ть... причиною не была злѣчона твѣбего мол'чанья пора́да (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 8 зв.); не вѣдалѣ ни о чѣмъ, звѣривши ємѣ все, бо Г(с)дѣ бѣль з нѣмъ, и щáстиль вси спрáвы єгѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 65).

3. (кому, чому, що) Звірити, довірити, доручити (кому, на кого, що): Што сынѣ мой небожчикѣ князь Лев, державца Крычовский, сходачи с того свѣта, зверил и далѣ до рѣк моих в заховане готовых пенезей тисачѣ коп грошей (Городище, 1551 *АС VI*, 107); є(с)ли ма́є(т)ность, если и слѣво на́дки звѣрено ти єсть,... єсли мѣжешъ кого ѿ(т) крѣ(в)ды боронѣти пѣ(л)но са стара(и) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 83 зв.); Боудѣ нѣ в нарожѣню тѣмъ розвеселѣный, Вцáле заховáвши талáнтѣ тобѣ звѣрѣный (Львів, 1616 *Бер. В.* 74).

Див. ще **ИЗВѢРИТИ**.

ЗВѢРИТИСА, ЗВЕРИТИСЕ, ЗВЕРИТИСЯ дієсл. док. 1. (кому, кого, чого) (довірити кому-небудь свої думки, таємниці, розкрити почуття) звіритися: на сповѣди не смѣль са того звѣрити жадномѣ, Боачиса клатвы якѣ намѣстника божого, а клю(ч)ника высокихъ воротѣ, бо бы єго не пѣстиль до неба (Острог, 1587 *См. Кл.* 20); кгдажѣ то-

го секрету ухочеи перед козаками ксендзъ президентъ зъ синъдикомъ своимъ зверилисе были тому попови, а кгда помененый свесченикъ... тые вси речы кляшторные,... побрал... и до того часу вернуты не кажетъ, презъ што вины правъные на особу свою затыгнулъ (Луцкъ, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 160); Прода(в)ши шное потае(м)не, и гроша... доста(в)ши, жебыса на дрѣги(и) здобылъ, ещѣ бо(л)шѣю хѣтъ маєтъ: где его сховати, комѣ са его звѣрити,... не вѣдаеть (серед. XVII ст. *Кас.* 103); позналъ ѡжъ зъ нѣмъ былъ г(с)дѣ бѣгъ, а щастиль кѣждѣю послѣдгѣ въ рѣкѣ егѡ, и в корѣтцѣ звѣрилса емѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 63 зв.).

2. (кому, в чому, чого) (*довѣрити кому-небудь щось, покластися на кого-небудь у чомусь*) звѣритися: если же в' несправедливомъ богатствѣ вѣрни не были, в' справе(д)-ливо(м) пакъ кто са ва(м) звѣритъ (1556-1561 *ЛС* 292 зв.); а слѣзе свое(м) фѣдорѣ голодовичѣ... которому(м) ся... есми бы(л) пѣча(т)и своѣи звери(л)... слѣжечи в мене в многихъ рѣчахъ мене крадывалъ (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 274); А ты перебувай в' томъ чого(ж) са надѣилъ и звѣрено ти са, вѣдаючи ѡ(т) кого са надѣилъ (Киѣв, 1620-1621 *МКСВ* 35).

ЗВѢРИЧНИЙ *прикм.* Звѣрячий, звѣрський: пра(е)ferох, сурови(й), люти(й), звѣри(ч)ни(й) (1642 *ЛС* 325).

ЗВѢРІЄ *див.* **ЗВѢРИЄ.**

ЗВѢРОВИДНИЙ *прикм.* (*надѣлений у поведінці рисами звѣра*) звѣроподібний: А такъ за намѡвою ѡного(ж) звѣровѣдного рѣдиского опѣта, и тѣхъ кѣтѣрыѣ емоу помагали... вѣдаючи и(ж) в' горѣ // аѡ(н)стей было сто и три(д)ца(т) монастырей велѣки(х) мѣрми ѡтѣчоныхъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 53 зв.-54).

ЗВѢРОЕДЪ *ч.* Звѣроїд: томоу не дивѣйса, абовѣ(м) подви(г) и бо(р)ба е(ст) жизнь

таа, кѣторое ты не знае(ш): бо ещѣ еси на во(и)ноу не выбра(в)са... ещѣ еси крѣвое(д), масѣе(д),... звѣрое(д) (п. 1596 *Виш. Кн.* 249).

ЗВѢРОИМЕНИТЫЙ *прикм.* Який має ім'я від назви звѣра: По Михайле настѣпи(л) // звѣроименѣтый Лѣвъ Армени(н), кѣтѣрый повтѣре на ѡбразы войнѣ по(д)неслъ (Киѣв, бл. 1619 *О обр.* 32-33).

Див. ще **ЗВѢРОИМЕННЫЙ.**

ЗВѢРОИМЕННЫЙ *прикм.* Те саме, що **звѣроименитый**: По Михаилѣ настѣпил', звѣроиме(н)ный Лев' Арменин', кѣтѣрый повтѣре на Образы войнѣ по(д)неслъ, и Црковъ з' присѣжѣноѣ ей ѡдѣбы злѣпилъ (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 77).

ЗВѢРОЛЮТСТВО *с.* (*жорстокість, лютість, властива звѣрам*) ѡзвѣріння: видѣлъ яко во(л)ци пастырообра(з)ные на стервѣ цѣркѣвного лихои(м)ства мѣчно сѣдаты... и(з)гнѣти если бы и(х) ѡ(т) того стѣ(р)ва и хотѣлъ, сме(р)ти звѣролю(т)ства ѡны(х) и(з)бѣгнѣти бы не моглъ (1598 *Виш. Кн.* 288 зв.).

ЗВѢРООБРАЗНЫЙ *прикм.* Звѣроподібний, здичавѣлий, лютий: efferus, звѣрообразный(й), сверѣпъ, лють (1642 *ЛС* 174).

ЗВѢРСКИ *присл.* По-звѣрячому: Безсло-вѣснѣ: Звѣрски, нелюд(з)кѡ (1627 *ЛБ* 6).

ЗВѢРСКИЙ, ЗВѢРЬСКИЙ *прикм.* Звѣрячий, звѣриний, звѣрський: тѣла стѣи по оулицѣмъ лежѣтъ извѣрженны,... без' погребенѣа зѣмнаго: мнѡгимъ были грѣбы, звѣрѣскѣи оутрѣбы (Почаѣв, 1618 *Зерц.* 57); belualis, beluin(us), belluos(us) звѣрски(й) (1642 *ЛС* 101).

ЗВѢРХНИЙ *див.* **ЗВЕРХНИЙ.**

ЗВѢРХНОСТЬ *див.* **ЗВЕРХНОСТЬ.**

ЗВѢРХНЫЙ *див.* **ЗВЕРХНИЙ.**

ЗВѢРХОВНИЙ *прикм.* Удаваний, показный: в томъ тѣды чѣсѣ нѣакѣйс члѣкъ ѡме-немъ исѣдоръ словакъ ѡ(т) крае(в) захо(д)-ны(х)... с... лѣсто(м) прѣѣхалъ с постѣвы

звѣрхо(в)ней покорный, склонный, обле́ст-
ный, а вноу́трѣ превро(т)ный хитрый не-
оустаи(ч)ный (Острог, 1598 *Ист. фл. син.*
35).

ЗВѢРХУ див. **ЗВЕРХУ**¹.

ЗВѢРЬ, ЗВѢРЬ, ЗВЕРЬ, ЗВЕРЬ, ЗВИРЬ

ч. 1. (*дика тварина*) звір: Цена зверо(м) ди-
кимъ... За збѣра двана(д)ца(т) // рубле(и)
гроше(и) (1566 *ВЛС* 85 зв.-86); Да(л) ты(ж)
на(м) мно(г) добраго на се(м)ѣ свѣтъ... да́ль
на(м) птицѣ по(д)нб(с)ныи в роуки нашѣ,
скоты и звѣрѣ (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 12 зв.,
на полях); девасилово(ж) кореніє... пріато
...ѣкѣше(н)є ядовиты(х) звере(и)... зажив-
лає(т) (XVI ст. *Травн.* 188); львоу бовѣ(м)
звѣрхность на(д) звѣрми // сі́ла дала (Ост-
рог, 1614 *Тест.* 179-180); хотя́й былъ еси
далеко ѡ(т) зе(м)ли, еднакѣ же шѣкалъ еси
звѣре́й по гора(х) (Чорна, 1629 *Діал. о см.*
271); а закаменѣ́лый богáчъ... на(д)... звѣ-
ра сѣровѣ́йшимъ, и немилосерднѣ́йшимъ зо-
ставáлъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 598); Досить
земля крове нашей ся напилa, Птаство теж
і звѣрей тѣ́лом накормила (1648 *Слег.* 153);
руки, ноги, головы, нѣ́которымъ на разныхъ
мѣ́сцахъ... утинали, псомъ... на покaрмъ и
дикому звирови з трумень выкидали (Креме-
нець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 139); Ѡ створе(н)ю
скотѡвъ звѣровъ и инши(х) живѡтны(х) (се-
ред. XVII ст. *Хрон.* 4); Он hlianul iak zwir
(1648 *П. про пор.* 201); *Образно*: Збудуйте
одну книгу,... которая есть... огорода бла-
гочестию, заступаючи всякий благочести-
вый помысл, абы не выходил... за огороду...
думою, гдѣ зверь ереси живет (1608-1609
Виш. Зач. 204).

2. Зб. Звірина, звірі: ѡп [Михайло]... в
тых ловех своих звѣр ловити ємѣ допѣстил
(Краків, 1538 *AS* IV, 171); тогды... колко
зверѣ вбито (1566 *ВЛС* 85 зв.); При то́мъ
же Троáнѣ, Єуста́фію Плакíдѣ, кгда бы(л)
вы́ѣха(л) в' по́ле ловити звѣрѣ, оуказáльсa

образъ Распáтіa Хвá в'посре́дкѣ рогѡвъ еле-
ни(х) (Київ, бл. 1619 *О Обр.* 14); та(м) до́сы(т)
коу́нѣ, собѡ́лїй, вѣ́дрѣ, попѣ́ли(ц), і инѡ́го
звѣрѣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 26 зв.);
зверь косматый — (*шкура хутрових звірів*)
хутро: у Кузмы взя(л) и пограбилъ ка(д) ме-
ду пресного, коня, ше(р)стю вороно(г)[о]...,
зверу косматого, которы(и)... везли тые
по(д)даныє мои продовати (!) (Житомир,
1584 *АЖМУ* 136).

3. (*м'ясо дикого звіра*) звірина: Сатіри
...звѣрми са жівать (Львів, поч. XVII ст.
Крон. 25); а тий люде не і́дять нѣ́чого и(н)-
шого едно звѣри (серед. XVII ст. *Луц.* 531).

4. Вл. н.: Тыи дѣ́ши, па(т)деса(т) и(х),
па(н) звѣрѣ волчкови(ч) намѣ́сни(к) слоуц-
кїи вписа(л) рѡ(д) свои (Київ, к. XV — поч.
XVI ст. *Пом. Печ.* 42); Которое зволене и
тѡю вмовѣ́ нашѣ мы... вда́чне прина́вши пе-
ред владыкою... Лѣ́цким... паном Звѣ́ром...
не маєм тых рѣ́чей ѣ́зривати (Луцьк, 1544
AS IV, 378); зве́ра тишѣ́ковича село хочене
кѣ́д члѣ́вка пода́чкы даю́ть кѣ́ ко́пѣ и кѣ́ гро-
ше(и) (1552 *ООвр.* 3. 116 зв.).

ЗВѢРЪСКІЙ див. **ЗВѢРСКИЙ**.

ЗВѢРЬ див. **ЗВѢРЬ**.

ЗВѢРЯ, ЗВѢРА, ЗВЕРА, ЗВЕРА с.

1. (*дика тварина*) звірина: А ѡ́тъ ко́ждого
зверати ѣ́битого грѣ́дина (1552 *ОБЗ* 143 зв.);
жабы, миши и и(н)шиє зе(м)ныє звѣ́рята
кгда(с) нѣ́(л) рѣ́ка вы(л)ле(т) на(и)дѣю(т)
в мѣ́лѣ живые недосконалыми еще чло(н)-
ками (1582 *Кр. Стр.* 73 зв.); Створи́л же бѣ́
члѣ́ка, не та́къ я́ко і́ншее сѣ́творѣ́ньє, то́ есть
бы́дло і́ зве́рата, птї́цы и рѣ́бы, і́ проча́а
(Острог, 1588 *Сур.* 3); дана є́му мо(ц)... абы
мо(р)довали мече(м) и голодо(м) и сме(р)тѣю
и звераты зе(м)скими (XVI ст. *КАЗ* 611); и
на пѣ́ршомъ пта́ствѡ я́ко лѣ́гкое поса́дїлъ:
на се́ре́днемъ чї́стыє звѣ́рата, на трѣ́темъ
вшела́кїи чо́лгáючїисa по землї звѣ́рата,
ховати приказáлъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 922);

оучинѣлъ тѣды г(с)дѣ бгъ еще з' земли звѣ-
рата земныи, и всѣкое пѣство повѣтрнее
(серед. XVII ст. *Хрон.* 7).

2. Жива істота, створіння: Єсли бы на(м)
хс гъ не да(л) бы(л) свѣ(т)лого а широкого
пѣсма и роздѣмъ яко и(н)ши(м) звѣрато(м)
тѣды бысмо // не роздѣли ѡ при(ш)лы(х)
радосте(х) свои(х) (поч. XVII ст. УЄ № 236,
75 зв.-76); Роздѣмноѣ по(д) Нѣбомъ где
мѣстце звѣрати, Позволено, тамъ, можешъ
то лѣтво познѣти, Якоѣго бы пожѣткѣ была
и похвалы. Слѡвъ складѣнѣа Надка, презъ
чѣсъ тѣкъ немѣлый (Київ, 1632 *Євх.* 294).

ЗВѢРЯТКО с. Звірятко: Звѣрѣтко. *Ves-*
tiola (1650 *ЛК* 448);

крилата тваринка, яка нѣбито живе у
вогні: *pyralis*, ѡгникъ звѣря(т)ко (1642 *ЛС*
340).

ЗВѢРЯЧИЙ, ЗВѢРЯЧІЙ, ЗВѢРАЧИЙ,
ЗВѢРАЧІЙ, ЗВЕРЯЧИЙ *прикм.* 1. Звірячий,
звіриний: Дозволи(л) па(н) бо(г)... ноєви...
мясо є(сти)... зверячого а(л)бо бы(д)лячо-
го (1582 *Кр. Стр.* 21); а якии же бы то
мѣ(л) живо(т) нашъ быти и якаа(ж) бы то
надѣа наша была и(ж)бы то бы(л) живо(т)
нашъ праве звѣрачій и ве(л)ми коро(т)кы(и)
(к. XVI ст. УЄ № 31, 201); дрѣги(м) обыча-
є(м) было ѡ(б)явлѣнно... пр(о)ркови, по(д)
пѡставѡю звѣрачею, л'вицѣ, парда, і ме(д)-
веда (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 13 зв.); *Вси*
рыбы морскїи рѣцѣи вѣшей подданѣи сѣтъ,
и томѣ тѣды дозволѣлъ їмъ, абы ѡ(т) то-
гѡ чѣсѣ звѣрачѡе,... мѣсо єли и поживѣли
(серед. XVII ст. *Хрон.* 16 зв.); Звѣрѣчій. *Ani-*
malis. Ferinus (1650 *ЛК* 448).

2. *Перен.* Звірячий, лютий, жорстокий,
нелюдський: *Пото(м) хотѣчи ѡны(и) людѣ*
грѣбы(и) з окрѣтно(с)ти звѣрячеи до скром-
нѣ(и)шого житѣя приве(с)ти, ме(д)о(в) сиченѣя
способи вынале(з) (1582 *Кр. Стр.* 54 зв.).

ЗВѢРЯЧІЙ *див.* **ЗВѢРЯЧИЙ.**

ЗВѢРА *див.* **ЗВѢРЯ.**

ЗВѢРАЧИЙ *див.* **ЗВѢРЯЧИЙ.**

ЗВѢРАЧІЙ *див.* **ЗВѢРЯЧИЙ.**

ЗВѢСИТИ *дієсл. док.* (кого і без додат-
ка) Звѣсити: дѣченики взѣ(в)ши єго [сѣвѣла]
вночи чере(з) му(р) єго выпу(с)тили звѣси(в)-
ши в коши (II пол. XVI ст. *КА* 48); Бѣдѣчи
абѡвѣ(м) бѣрзо зболѣлы(м), допѣстѣлъ себе
нести, позволилъ на то, абы дахъ розобрѣв-
ши..., звѣшенъ былъ дѣрою до избы (Київ,
1637 УЄ *Кал.* 107); **очи на долѣ звѣсити**
див. **ОКО.**

ЗВѢСИТИСЯ *дієсл. док.* (*опуститися,*
нахилитися) звѣситись: Смотри(ж) яко(с)
звѣсила нѣзко глѣва єго сѣаа вѣнце(м) трѣ-
новны(м) избѡдена (к. XVI ст. УЄ № 77,
30).

ЗВѢСТВОВАТИ *див.* **ЗВѢСТОВАТИ.**

ЗВѢСТИ *див.* **ЗВЕСТИ.**

ЗВѢСТИТЕЛЬ ч. Провѣсник: А снѣтъ
самъ то(т) Гаврѣиль Архѣггль звѣстѣте(л)
(Львів, 1616 *Бер. В.* 71).

ЗВѢСТИТИ *дієсл. док.* (кому, о чѣм,
чим) Звѣстити, сповѣстити, повѣдомити: бра(т)
ва(ш) мл(с)ти па(н) микѡлай та(к) не би(л)
скоро ѡ(т)правле(н)... ѡ чи(м) са(м) ширѣй
извѣс(ти)л) ва(ш) мл(с)ти (Устя, 1600 *ЛСБ*
353, 1);

(кому, що) звѣстити, провѣстити, передрек-
ти (що): Црковъ Хвѣ... радѡсть невымѡвную
оповѣдаєтъ Котрою тамъ Аггלי Пѣстырѣмъ
звѣстѣли (Львів, 1616 *Бер. В.* 68).

Див. ще **ЗВѢСТОВАТИ, ИЗВѢСТИТИ.**

ЗВѢСТОВАТИ, ЗВѢСТВОВАТИ *дієсл.*
недок. Звѣщати, провѣщати: и нѣмъ Аггль
онѣй звѣствоуючи ѡ(т)стѣпѣлъ, зѣразъ ри-
цѣрства нѡ(с)ного полкъ настѣпѣлъ (Львів,
1616 *Бер. В.* 72); Абѡвѣмъ иле намъ Аггלי
звѣстовѣли, Всѣх мы то нѣѣ, ѡчне в' тобѣ
огладѣли (Там же, 76).

Див. ще **ЗВѢСТИТИ.**

ЗВѢТЕЖИТИ *див.* **ЗВИТЯЖИТИ.**

ЗВѢТЕЗЦА *див.* **ЗВИТЯЖЦА.**

ЗВѢТЯЖИТИ див. **ЗВИТЯЖИТИ**.

ЗВѢТЯЖСТВО див. **ЗВИТЯЖСТВО**.

ЗВѢТЯЗСТВО див. **ЗВИТЯЖСТВО**.

ЗВѢТАЖАТИ див. **ЗВИТАЖАТИ**.

ЗВѢТАЖИТИ див. **ЗВИТЯЖИТИ**.

ЗВѢТАЖОВАТИ дієсл. недок. Те саме, що **звитяжати** у 1 знач.: жо(л)нѣрь..., наоста(т)кѣ смѣлеса потыкає(т), и неприятели звѣтажѣть (Острог, 1607 Лѣк. 97).

ЗВѢТАЖОНЫЙ дієприкм. у знач. ім. Переможений, -ого: Для чоґо Палѣмонъ Лѣба, відачі то, ижъ неприятели еґо Горѣ берѣть, и на(д) звѣтажѣными... Тиран(с)тво викониваєть... маючи при собѣ кѣлкасе(т) члѣвка, зайхаль окрѣтами, В тѣи по(л)но(ч)-ны(и) крає (Чернігів, 1646 Перло 3 нenum.).

ЗВѢТАЖЦА див. **ЗВИТЯЖЦА**.

ЗВѢТАЗЕЦЬ ч. Те саме, що **звитяжца**: Даі же смрѣти звѣтазцю и нашоѣ Пана Воеводичѣ (Київ, 1630 Имнол. 5 зв.).

ЗВѢТАЗСТВО див. **ЗВИТЯЖСТВО**.

ЗВѢТАЗТВО див. **ЗВИТЯЖСТВО**.

ЗВѢТАЗЦА див. **ЗВИТЯЖЦА**.

ЗВѢЧНО присл. Одвічно, одвіку, споконвіку, завжди: а потомъ, доведавшисе, што жъ съ того звѣчно хоживала десятина на тую церковь, и онъ за ся тую десятину казалъ къ той церкви... давати (Вільна, 1513 Арх ЮЗР I/VI, 20).

ЗВѢЧНЫЙ див. **ЗВЕЧНЫЙ**.

ЗВЯЗАНЕ, ЗВАЗАНЕ, ЗВЯЗАНЬЕ, ЗВЕЗАНЬЕ с. 1. Сполучення, скріплення, з'єднання чого-небудь з чим: Союзъ: Звазокъ, зваза(н)є, звѣзка, злѣчѣ(н)є, споєньє (1627 ЛБ 119).

2. Нерозгрішення, невідпущення гріхів: властію звезанья и разрешенья на небѣ и на земли намъ даною, мечомъ духовнымъ отъ Христа въ церкви Его оставленнымъ... Самойла Сенгыла, яко... клеветника оттинаемъ и клятвѣ предаемъ (Володимир, 1608 АСД VI, 120); Мають отступникове передъ

очима свѣжую скутечность владзы тыхъ ключовъ въ св. патріархахъ нашихъ Восточныхъ... въ звязаню... въ розвязаню, оказале въ Львовѣ оставленную (Київ, 1621 Коп. Пал. 469); **крѣвное звязанье** — (взаємини, стосунки між ким-небудь на основі кровної спорідненості) родинні зв'язки: Ино я, хочечи... зъ его милостію паномъ Олехномъ крѣвное звязанье... приняти... приедемъ в дом его милости до Красного (Шумбар, 1552 Арх ЮЗР 8/IV, 28).

3. *Перен.* Опанування, оволодіння: таа па(к) дѣщеръ авраамова котороу // былъ звазаль сотона южъ ѿ лѣтъ чи пакъ не годилося розвѣзати єи ѡ(т) того звязана в днѣ соуботный (1556-1561 ПС 280 зв.-281).

4. Покарання: Патріархъ за другимъ о такомъ тѣлѣ опиталь вѣдомость взявши, же // невѣста одна въ звязаню таковомъ зъ сего свѣта зешла, которая была, [за] святое памяти Генадія патріарху, якобы о нечистый зъ нею выступокъ спотварила, и отъ него за то отъ церкви отлучена (Київ, 1621 Коп. Пал. 471-472);

(духовне покарання) епітимія: Той [священникъ Григорій], року 1589, въ лѣтъ по томъ отлученію и звязаню десять, въ Львовѣ умеръ и погребенъ былъ на цемтару церкви брацкой... въ мѣстѣ (Київ, 1621 Коп. Пал. 470).

ЗВЯЗАНИЙ див. **ЗВЯЗАНЫЙ**.

ЗВЯЗАНЫЙ, ЗВЯЗАНИЙ, ЗВАЗАНИЙ

дієприкм. 1. У знач. прикм. Зв'язаний, скріплений, обв'язаний: а боярина дей моего... сам Василей Борзобогатый... з гаркабуза на смерть забил..., и тело того Романа забитого, звязаного... утопити казал (Луцьк, 1566 Арх ЮЗР 8/VI, 180); Хтожъ еднакъ не видить въ мордерствѣ Игнатіевомъ явного кламства, которому... и зубы были вытолочены... и нагій и звязаний въ студню

быль вкиненъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 741); Зв'язаного Іса безч'єстно порв'али, и з ни(м) прє(д) трєпрокл'аты(м) Анн'ашо(м) прє(д)ст'али (Львів, 1631 *Волк.* 5 зв.).

2. У знач. ім. В'язень: котóражъ теды на-дѣа вызволѣна была зв'язаномоу,... и якъ са(м) єдинъ вѣрхъ одрѣжалъ на(д) мнóгими (поч. XVII ст. *Проп. р.* 150).

3. У знач. прикм. (послiдовний, логiчний) зв'язний: мóже дóбры(и) казнодѣа кáзана повѣсти, и кро(т)ко зв'язаню рѣчь роспро-страніти (Чернігів, 1646 *Перло* 8 зв. нєнум.).

Див. ще **ЗВАЗНИЙ**.

ЗВЯЗАНЬЄ див. **ЗВЯЗАНЄ**.

ЗВЯЗАТИ, ЗВАЗАТИ, ЗВЕЗАТИ, ЗВЕ-ЗАТЬ дієсл. док. 1. (з'єднати в одну в'язку) зв'язати: и та(к) оны ве(с) зв'азо(к) листовъ, та(к) якъ его зв'язано, в' огóнь вкiнѣлъ (сєред. XVII ст. *Кас.* 83);

(що) (зiбрати у снопи) зв'язати: а часѣ жнива рекѣ же(н)цо(м) зберѣте пє(р)ше пле-вѣлы и зважѣте и(х) в снопы (Вiльна, 1596 *З. Каз.* 10).

2. (кого, що, чим) (обкрутити, обв'яза-ти чим-небудь тіло або руки, ноги) зв'язати: бор'зо на свитаню... кни(ж)ники и весь сѣборъ звазав'ши іса и вели его и выдали пилатови (1556-1561 *ПЄ* 191); па(н) криш-тофъ лешневски(и) звезавши невесту ста-течнѣю мужа(т)кѣ васковую мазановую на (и)ме моцѣ и девку тивона хренѣни(ц)кого ...на (и)ме оwdюса(м)... и(х) покгва(л)тиль (Луцьк, 1585 *ЛНБ* 5, II 4048, 89); то(г)ды тои ночи петръ спа(л) межи двєма жо(л)нера-ми звазаны(и) двєма ла(н)цухами (II пол. XVI ст. *КА* 63); а тоє рекши хв'атили єго жiдове, и зваз'али ємѣ рѣки наза(д) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 39); вѣшолъ котóрый былъ оумѣръ маючи зв'язаны рѣки и нóги край-ками (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 168); оных обуха-ми били и мордовалисте посторонньками звезаных зкрепованых трималисте (Воло-димир, 1650 *Арх ЮЗР* 3/IV, 465);

перен. (що) (затримати, перешкодити вiльно рухатися) зв'язати: хто затрима(л) дѣа в рѣка(х) свои(х)? хто зваз'алъ рѣки я́кобы в' оwdнѣю? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 198); *Образно*: если Богъ ангеловъ, кото-ріє згрѣшили, не пошановалъ, але звяз-ками темности звязавши отдалъ на судъ заховати (1603 *Пит.* 67); **сердце звязати** — скувати волю: И каждому противъ него сердце звяжеть: Же не тылко не зможуть ся боронити: Але и сами ся будутъ поло-нити (Львів, 1630 *Траг. п.* 166).

3. *Перен.* (що, чим) (з'єднати, створити одне ціле) зв'язати: Мнѣ са та(к) вiдить, тыє слов'а кгда бы са зє(з)вóлили з ва(с) а ст'анетса имъ, злѣчiли мóчно, и зваз'али крѣпко нера(з)дѣлнѣю сiлѣ вла́сть и єднóсть (Острог, 1587 *См. Кл.* 10); Єсли и на дво'а-кое мѣсто роздѣлена, але вѣроу и любóвию вѣчне зв'язана и сѣвокѣплєнна: єдна в нѣбѣ съ хомъ триоумѣѣ (Почаїв, 1618 *Зєрц.* 45); припомни себѣ кóла оныє, котóріє ви-дѣ(л) єзекеи(л) прр(о)кѣ такъ зваз'аные з собóю, же одно бє(з) дрѣгого не было (поч. XVII ст. *Проп. р.* 265 зв.).

4. (що, від кого, кого, чим) Не розгрі-шити, не відпустити гріхів: а ш'то коли з'важешъ на земли, боуде(т) з'вазано на нбсєхъ (1556-1561 *ПЄ* 74); Бо его то само-го урядъ єсть: откидать и радить, карать и потверѣжать, становить, звєзати и роз-вєзати (Вiльна, 1597 *РИБ* XIX, 256); кого ты звяжешъ на земли, будетъ звязанъ на небєсѣхъ (1603 *Пит.* 20); А кгда его въ томъ своемъ незбожномъ предсєвзятю упартого видѣлъ, владзоу духовною... звязалъ его и отъ церкви отлучилъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 473); а Сщєнници, вл'аднѣтъ дшєю лю(д)-скою, роззв'азѣючи онѣю, з' грѣхов' Бгѣ брiдкихъ, и зв'азѣючи вл'адзоу, о(т) Ха П'ана собѣ д'аноу (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 9); Покѣта, котóраа за грѣхи,... // ...при спб-

вѣди... з' надѣєю ω(т)пѣщѣна дла вылѣна найдоро(ж)шеи крви Сна Бжого, а то чере(з) розгрѣшен'є сщеническое, котѣрымъ моцъ дана єсть ω(т) Хр(с)та г(с)да звязати и розвѣзовати (Львѣв, 1646 *Зобр.* 49 зв.-50).

5. *Перен.* (кого) Опанувати, оволодіти: дѣщерь авраамова котороую // былъ звѣзаль сотона южъ иї лѣтъ чи пакъ не годилоса розвѣзати єи ω(т) того звѣзана в днѣ соуботный (1556-1561 *ПЄ* 280 зв.-281).

♦ **примира звязати** — укласти перемир'я: пріате(л)ство з'єднали и нѣкды нерозорваноє приміра звѣзали (поч. XVII ст. *Проп. р.* 161).

Див. ще ЗВЯЗОВАТИ.

ЗВЯЗКА, ЗВАЗКА ж. 1. (*те, чим зв'язують*) зав'язка, путо: Повѣи: Звѣзки (1627 *ЛБ* 84); *Образно:* розважи звѣ(з)ки злостей свои(х) непобо(ж)ны(х) (Чалгани, 1603 *УЄ* № 78, 11); если Богъ ангеловъ, которіє згрѣшили, не пошановалъ, але звязками темности звязавши отдалъ на судъ заховати (1603 *Пит.* 67).

2. Зв'язок, союз, єдність: Союзъ: Звѣзокъ, звѣза(н)є, звѣзка, злѣчѣ(н)є, споєньє (1627 *ЛБ* 119).

Див. ще ЗВЯЗОКЪ.

ЗВЯЗОВАТИ, ЗВЯЗОВАТЬ, ЗВАЗОВАТИ дієсл. недок. 1. (*скріплювати, збирати, з'єднувати докупи*) зв'язувати: Сплѣтѣю: Сплѣтѣю, звѣзѣю в' кѣпѣ, спісѣю, складѣю (1627 *ЛБ* 128).

2. (кого, чим) (*обкручувати, обв'язувати чим-небудь тіло або руки*) зв'язувати: заказа(л) дхѣ неч(с)томѣ изыйти ω(т) члѣка абовѣмъ ω(т) да(в)ного ча(с)у тѣды є(ст) моучи(л) и звѣзовали єго ла(н)цѣхи (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 215); Свѣзѣю: Звѣзѣю, в' темнѣцѣ сажѣю (1627 *ЛБ* 113).

3. Не розгрішати, не відпускати гріхів: папа Римский... самъ маєть моцъ нависшую редить церковъ (Божью), звязовать и

розвязовать (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 258); Пастыромъ и учителемъ ровную подаєть власть, чому знакъ єсть, же звязують и розвязують, подобне якоже и Петръ (1609 *Пит.* 23).

Див. ще ЗВЯЗАТИ.

ЗВЯЗОВАТЬ див. ЗВЯЗОВАТИ.

ЗВЯЗОКЪ, ЗВАЗОКЪ ч. 1. Єдність, зв'язок, союз: Новинами не забавам Вашей Милости, ωдно то, иж се сезде и поветра не лекают и в заповітроных мѣстцах соймѣи полем мѣти хотат, абы вже з нами доконали того звѣзкѣ и приязни братское, Пане Боже дай (Варшава, 1568 *AS* VII, 307); Союзъ: Звѣзокъ, звѣза(н)є, звѣзка, злѣчѣ(н)є, споєньє (1627 *ЛБ* 119); Крєвнѣсть ѡлбо сродство єсть з'вѣзокъ тѣхъ которые з однѣое крѣви походѣтъ (Львѣв, 1645 *О тайн.* 169); **звѣзокъ малженскій** — подружній зв'язок: Свѣковплєніє, смѣшеніє: Брѣчны(и) сѣюзъ, злѣчѣ(н)є малже(н)ское, ѡлбо звѣзо(к) малжєнскій кѣ спѣлномѣ животѣ (1627 *ЛБ* 167).

2. Те, чим зв'язують, путають: Оуза, юза: звѣзокъ, ланцѣ(х), вѣзанка, темнѣца, фастѣкѣ(л) (1627 *ЛБ* 137);

перен. (те, що зв'язує, затримує, заважає, спутує) пута: пока(и)са... бо та вижу бы(т) в го(р)ко(с)ти жо(л)чи, и вѣ звѣ(з)ку зло(ст)и (II пол. XVI ст. *КА* 41); Христосъ зѣ Гробу: якъ звѣтяжци ж ся поклонѣте: И зѣ звѣзковѣ грѣховныхъ, всѣ ся освободѣте (Львѣв, 1630 *Траг. п.* 173); ю(ж) ро(з)вѣза(л) бѣ звѣзокъ непло(д)ства твоего (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 354); *Образно:* розвѣзанъ є(ст) з'вѣзокъ языка єго (1556-1561 *ПЄ* 155).

3. Зв'язка, в'язка, *dial.* зв'язок: знашли... жи(л) воловы(х) два звѣзки (Луцьк, 1565 *ТУ* 112); слышишъ хлопе той звѣзокъ на бѣрки вложи и ωны(и) занеси до господы моеи (к. XVI ст. *Розм.* 58 зв.); и та(к) ωны

ве(с) звáзо(к) листовъ, та(к) як' его звáзано, в' ѡгнь вкйнѡлъ (серед. XVII ст. *Кас.* 83).

4. *Перен. (особа і т. ін., завдяки яким хто-, що-небудь з'єднуються в одне ціле)* ланка: Третій — тогожъ привилей былъ, ижъ ... Римскій епископъ... // былъ... вѣри православной посторожца и оборонца готовый, стался оттоль звязкомъ навыборнѣйшимъ въ сполечности церковной (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 715-716); и таа то любѡвъ, поневажъ є(ст) звáзкомъ з'єднѡчаючимъ члѡнки црковныи нѣ тѡлко до живѣхъ прѡтагáетьсá, лѣчь и до оумѣрлых' (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 163); *Образно:* Таа бовѣмъ Бж(ст)вѣннаа Трáпеза дшѣ нашей єст' сѣлою жѣлами оума, звá(з)ко(м) оуповáнѣа (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 915).

5. Об'єднання, товариство, братство: яко пры крещенїи немѡято(к) ѡ(т)рыцание сотаны ѡбѣщанїе бгѣ быває(т) тако и нынѣ во совѣ(р)ше(н)номъ во(з)растѣ чловече(с)-ко(м), при братолюбии встѣпѣючи до звя(з)кѣ братского,... неѡ(т)ступне до ко(н)ца жы-вота своего трвати (Львів, 1644 *ЛСБ* 1043, 61 зв.).

6. Правило, закон: Єсли(ж) тѣды вша мѣлость (чого не роздѣмѣмо) проти(в) на(м) озабла, в'жды нехай в̄м рѡуши(т) м̄л(с)ть прáвѣ в̄м кѡтѡрое в' єдны(х) дѡщках' з нашими... // ...замкнѣны, и єдными звáзками оутвержѣны сѣть (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 215 зв.-216).

Див. ще ЗВЯЗКА.

ЗВЯЦАТИ *дієсл. недок.* Дзвякати, брязкати: instrepo, звяцаю, шумлю, гучу, зубами скрегочу (1642 *ЛС* 240); intono, as, гри-маю, звяцаю (Там же, 244).

ЗВАГАНЬЄ *с.* Дзвякання, брязкіт: Многоглаголанїє: Звагáньє (1627 *ЛБ* 64).

ЗВАГОМЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Лайливий, брехливий: Бáсни звагѡмыа:

Вшѣтѣчныи, встыдливый Пѣсни, Гáдки, и Бáйки (Львів, 1642 *Жел. П.* 7 зв.).

ЗВАЗАНЄ *див. ЗВЯЗАНЄ.*

ЗВАЗАНЫЙ *див. ЗВЯЗАНЫЙ.*

ЗВАЗАТИ *див. ЗВЯЗАТИ.*

ЗВАЗКА *див. ЗВЯЗКА.*

ЗВАЗНЫЙ *прикм. (послідовний, логічний)* зв'язний: вѣнць, и найзвazнѣйшее слѡжное Грѣцкое слѡво, подѡбнымъ тáкѣже звáзнымъ, и слѡжнымъ по славѣнскѡ вѣложити є(ст) мѡжно (Київ, 1623 *МІКСВ* 74).

Див. ще ЗВЯЗАНЫЙ.

ЗВАЗНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Послідовніший, логічніший: А за ты(м) то(т) кѡтѡры(и) тых чáсо(в) хо(т) в зацнѣйшо(м), пе(н)кнѣйшо(м), звá(з)нѣйшо(м)... язýкѡ Слове(н)ско(м),... не мнѡги(м) пожѣточѣ(н) бы(л): тепѣ(р) хо(т) в по(д)лѣйшо(м) и простѣйшо(м) язýкѡ,... всѣ(м) Рѣского язýка, якоко(л)ве(к) оумѣе(т)ны(м), потрѣбе(н)... бѣти мѡглъ (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 6 ненум.).

Пор. ЗВАЗНЫЙ.

ЗВАЗОВАТИ *див. ЗВЯЗОВАТИ.*

ЗВАЗОКЪ *див. ЗВЯЗОКЪ.*

ЗВАЗЪ *ж. (що-небудь, утворене переплетенням)* сув'язъ : цвинтаръ коло церкви..., нанавши трачѡвъ и порезавши колоды дѡбовые, што тамъ єсть, ѡ звáзъ ѡхандожне и мѡчно вробити (1577 *AS VI*, 77); въ тѡю звáзъ цвинтаръ цеглою ѡбѣмѡровати (Там же).

ЗВАЛЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (який зів'яв, перестав бути свіжим; в'ялий)* зі-в'ялий: Члѣкъ... трава зáраз' оусыхáючаа, проу(д)ко ѡбѡумѣраючее звáлоє зѣла, згѣбели проу(д)кой по(д)лѣглаа натоура (Острог, 1607 *Лѣк.* 119).

ЗВАНУТИ *дієсл. док. 1. (стати в'ялим, сухим; засохнути)* зів'янути: вѣнчаимѡся рѡжею поки не званѣть (Корець, 1618 *З. Поуч.* 111 зв.); Присвѣднѡ, или Присваде: Звáль, звáнѡлъ (1627 *ЛБ* 99); *Образно:* Крѡвъ таа

вати свою згоду, визнаючи що-небудь правильним, доречним) згоджуватися (з ким, з чим і без додатка): вжобы Твоя Милость... съ старостичом Луцкимъ... и паномъ Дахном... во всемъ бы са еси згожалъ, а они теж мают порады твоее вживати (Львів, 1537 *АС IV*, 87); а ѡ(т) аксанеса, на што се вси євре(и)ские выкладаче згажаю(т), немецкие вси народы пошли (1582 *Кр. Стр.* 32 зв.); А то пречитавшы, абысь на рекъ, ижъ “не толко тыхъ артыкуловъ, о которые ся еще зъ Рымляны не згожаемъ” (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 119); З тым же теды згажаючиса и Бл(с)вѣный Кири(л)лъ, такъ мовить,... // ...якобы мѣлъ оухвалѣти же Дхъ с(т). ...ѡ(т) Сна похѡдитъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 214); Згажаѣтся з тою нашею повѣстю ап(с)лъ пав(е)л(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 292); А хотечи, абы тая справа до ску(т)ку свое(г)[o] при(и)ти мо(г)ла, зъгажаючисе в то(м), с право(м) посполитымъ,... то(т) те(р)ми(н)... на и(н)ши(и) ча(с),... перекладаю (Ржищів, 1639 *ККПС* 226); теды я, комо(р)никъ, згожаючи(с) в ты(м) с правомъ посполиты(м),... таковое дияцны бо(л)шое справы, которое ѡпекунъ пре(з) посланъца своего,... в то(и) справе заживае(т) (Горошки, 1643 *ДМВН* 230); И яса нѣто дръже мой с тобою згожаю (Чернігів, 1646 *Перло* 56 зв.).

2. (з чим, в чому, з ким і без додатка) (*узгоджуватися, бути у відповідності*) згоджуватися: А естли бы не довела то(г)ды позванная сторона... еще те(ж) не пови(н)на ѡ(т)поведати на таковы(и) позо(в) которы(и) бы бы(л) скробаны(и)... а звлаща если бы са ѡди(н) з другимъ не згожа(л) (1566 *ВЛС* 18); жо(н)ки све(т)чили... не в ѡдно слово и не згажаючиса але ро(з)но (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 58); Поневажъ анѣ лѣкаре(м) анѣ дѡкторомъ назвѣти не мѡжемъ, поки цалѡго смѣслѡ и бачѣна естесмо, того котѡрый в' шѣты дѡкторскѣи ѡдѣтый з'вѣр-

хѣ, а бѣглости и оумѣтности дѡкторской не мае(т) што бы са згажала // з' шѣтами (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 219-220); Потреба теды, абы тѣа вѣра вѣша згажалася з'вѣчаами дѡшеспасѣтельными (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 905).

3. (з ким і без додатка) (*жити мирно, у згоді*) згоджуватися: крол вѣрски и чѣски... коли бы познали и(ж) сѣсе(д)нѣи г(с)п(д)рѣе ва(л)чѣ(т) и незгожаются про межи собою, с радою // своею... жадаючи абы панове... ѡбратили бы моци свои на проти(в) поганѡм (Кам'янець, 1510 *Cost. DB* 454-455); мае(м) зъ Єго мѣло(ст)ю ѡ(т)це(м) Єпи(с)копо(м) зъноси(ти) и пороздѣва(ти)ся зъгажаючи-ся зо всѣми правѡвѣ(р)ными хр(с)тияны и ѡборо(н)цами црѣкве востѡ(ч)ное (Острог, 1596 *ЛСБ* 563, 1); и мовите закладаючися иншими причинами, якобы для того чините, иж папеж и патріарха не згажаются (Львів, 1605-1606 *Перест.* 43); для тои причѣны чѣсткро(т) в' пѣсмѣ стѡмъ дѡлгаа терпливо(ст), и милосе(р)днаа нескваплѣиво(ст) якъ се-стрѣчки са згажають (поч. XVII ст. *Проп. р.* 299).

4. (з ким, чого) (*приходить до згоди, домовлятися про що-небудь*) згоджуватися: згожаючиса з ними и теж з старостою Браславскимъ и Вѣницкимъ, князем Богѡшомъ Ѳедоровичомъ Корецкимъ, неприятелю ѡтпоръ... чинилибы (Вільна, 1558 *АС VII*, 21); Зъ якоужъ то смѣлостью и бачѣнемъ, хр(с)тиа(н)скѡ пасхѣ свою, передъ жидѡвскою напередъ дно(в) двадѣсѣть и пѣть внесли, анѣ с хр(с)тияны, анѣ зъ жидами са згожаючи штось велми дивѣно (Острог, 1587 *См. Кл.* 17); А до Присѣдѡ для реме(с)никовъ цехѡ(в) два, в котры(х) вшелякого реме(с)ла згажѣтися И Споряжати бы мѣли, Тѡе Просити абы Надати рачилъ (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 2 зв.).

♦ **згожатися самому з собою** — (з ким) бути послѣдовним у своїх справах: Згожатися

самомѣ з соббою, моужа мою(д)рого и похва-
лы го(д)ного ест' знакъ (Острог, 1614 *Тест.*
155).

ЗГАЖАТИСА *див.* **ЗГАЖАТИСЯ.**

ЗГАЖЕНЬЄ *с.* Згода, порозуміння: и до
згажѣньа ѡ(д)щепе(н)ствъ: и направы исце-
лева(н)а, соединѣнїа, це(р)кѡвного дорогѣ
ѡтворати, и яснѣ показати не занехаяю (Єв'є
або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 14).

ЗГАНБЕНЬЄ *с.* (*стп.* zhańbienie) згань-
блення, знеславлення: На егѡ тоутъ и ѡнде
вѣчное згинѣнье, И рады княжате шатаньского
зганбѣнье (Львѣв, 1616 *Бер. В.* 93); Злославлѣ-
нїе, злохѡлѣнїе: злѡе ѡславѣнїе, зганбѣнье
(1627 *ЛБ* 39).

Пор. **ЗГАНБИТИ.**

ЗГАНБИТИ *дієсл. док.* (кого, що) Зганьби-
ти, знеславити: а инѣи дрѣжа(в)ши слоу(г)
его зга(н)би(в)ши и(х) ещѣ оубили (к. XVI ст.
УЄ № 31, 168 зв.); прѡтївнѣи хотѣжъ са
прѣ(т) бж(с)тва Дѣха СТѣго, вша(к)же мѣло
са ѡ то(м) пїсмы... бѣвають, маючи на томъ
дѡсытъ, абы могли згѣнбити и оукрѣити
Сѡвнѣ бж(с)тво (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 57);
Посрамїлъ: Згѣнбилъ (1627 *ЛБ* 89).

ЗГАНЕНЄ *с.* (*стп.* zganienie) нагана, огу-
да, осуд: Ѡбличѣнїе, строфова(н)є, кара(н)є,
гѣмба, лаа(н)є, поганбѣ(н)є, згане(н)є (1627
ЛБ 148).

Пор. **ЗГАНИТИ.**

ЗГАНЕНЬЙ *дієприкм. у знач. ім.* Зга-
нений, -ого; зганьблений, -ого: ему ты(х)
свѣтко(в) своѡ(л)нѣ гани(л) и ѡстави(л) а
ѡни са выведѡтъ тогды таковы(и) ѡ(ст)авую-
чи с ты(х) свѣ(т)ко(в) ко(ж)догѡ зганено(г)
водле ста(н)у повинѣ(н) будѣ(т) навазовати
подлу(г) родѣ и(х) шля(х)тича яко шля(х)тича
а хлопа яко хлопа такъ яко бы его шля(х)ти-
ча... а хлопа рани(л) (1566 *ВЛС* 79).

ЗГАНИТИ, ЗГАНІТИ *дієсл. док.* (кого,
що, чим і без додатка) Зганити, огудити,
знеславити: Южъ вижѣ же(с) згани(л) тра-

дицїю костела ри(м)ского (1598 *Розм. нап.*
36 зв.); Пнѣ бгѣ нехѣй захѡвѣе(т) абы до
того не приходїло, якожъ кгда тѣи пѡ-
стѣпки митрополїтъ и владѣко(в) рѣчу са-
мою згѣнены и покѣраны боудѡу(т) (Острог,
1598-1599 *Апокр.* 22); Згѣнитъ, з'ѡдѣаетъ
тамъ Г(с)дѣ, згѣромїтъ того, котѡрїй неоумѣ-
тѣи нѡги мѣти бѡдѣтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.*
288); Згѣнивши... Хс... ихъ жадѣна стар-
шѣнства... призываетъ ихъ до себе (Київ,
1637 *УЄ Кал.* 160); анѣ те(ж), же сїе на(д)
захѡвана то в ни(х) найшло, згѣнїти и стро-
фовати не може(м) (серед. XVII ст. *Кас.*
4 зв.).

ЗГАНИТИСА *дієсл. док.* (чим) Зганьби-
тися: анѣ тогѡ бѣчилъ же такъ же оу нїхъ
ѡбхѡженье сѣбѡры тѣмъ, же спѡсобо(м)
якожъ далѣко слѣдшнѣй знестїи и згѣнити
са мѡгоутъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 34 зв.).

ЗГАНІТИ *див.* **ЗГАНИТИ.**

ЗГАНЯТИ, ЗГАНАТИ, ЗГАНАТИ
дієсл. недок. (кого, що) Зганяти, виганяти,
проганяти: Которые теж подданные волок
держат, а волов, а ѡвец и коней не маю
т, тогды таких з волоки зганати и ѡсажо-
вати (1567 *АС VII*, 120); теѡ он, завола-
вши... помѡчникѡв своих,... почал плуги на-
ши с пол наших зганяти (Володимир, 1612
АрхЮЗР 1/VI, 410); а чѣлка шко(д)лївогѡ
з' оурѣдѣ абы зганѣлъ, и побѡжны(м) и цно(т)-
лївымъ абы повѣрѣлъ мѣстѣ прѣложѣн-
ства справѡвати (Острог, 1614 *Тест.* 155).

Див. ще **ЗГОНИТИ.**

ЗГАНАТИ *див.* **ЗГАНЯТИ.**

ЗГАРАТИ *дієсл. недок.* (*знищуватися*
вогнем) згоряти: тепе(р) южъ коупина го-
ри(т) а не згарѣетъ (поч. XVII ст. *Проп. р.*
16 зв.);

перен. гинути, зникати: Шѣстаа звѣзда
тои Корѣны... напѡлнѣннаа свѣта бо(з)когѡ,
и въ ѡгни егѡ бо(з)тва, не згарѣетъ бѣвши
(Чернїгів, 1646 *Перло* 165).

Див. ще **ЗГОРѢТИ.**

ЗГАРДА див. **ВЗГАРДА**.

ЗГАСАТИ дієсл. недок. 1. (*переставати горіти або світити, світитися; погасати*) згасати: оудѣлѣте и на(м) ѿ(т) масла вашєго бо с'вѣтил'ники наши з'гасаю(т) (1556-1561 ПЄ 105); Котрый огонь незгашоный, нинѣ згасаетъ. И робацтво незаснѣлое, южъ здыхаєтъ (Львів, 1630 Траг. п. 177).

2. Перен. (*втрачати значення, цінність; забуватися*) згасати: А твоа п'ане слава, не-смертѣлна трѣвала, бодай п'аматка ѡного не оумираѣла, и всѣхъ цнѣхъ Балабанѡвъ слава не згас'ала (Львів, 1614 Кн. о св. 2 зв. нenum.).

Див. ще **ЗГАСНУТИ**.

ЗГАСИТИ, ЗЪГАСИТИ дієсл. док. 1. (що, чим) (*припинити горіння, світіння*) згасити: моа прїятелко загаси свѣчѣ и при(и)ди трошка до мене // ѡнѣю згашѣ (к. XVI ст. Розм. 45-45 зв.).

2. Перен. (кого, з чого, що) (*не дати розвинутися, придушити*) згасити: Такъ власне... горкая работа зо всего доброго тебе злупила и всю опановала, понизила, спустошила,... з'гасила и праве зъ // к'грун'ту изъгладила! (Рожанка, 1598 Л. Пот. 1025-1027); Прето(ж) сена(т) хотачи... пожадливость згасѣти, ѡбра(з) з того мѣсца вз'авши на мѣсцѣ инши(м) каза(л)... єго поста'вити (поч. XVII ст. Проп. р. 273);

(що) знищити, зруйнувати: Щитъ то єсть "тарча вѣры и любве", которою бысмо могли всѣ стрѣлы огнистыи злосливого згасити (Київ, 1621 Коп. Пал. 860); Три млодѣнцы Пѡстом' печь огнистѣю згасѣли, и незбѡжно-го Тїрана звытажили (Київ, 1637 УЄ Кал. 65).

ЗГАСИТИСА дієсл. док., перен. (*зникнути*) згаситися: ѿ прѣч(с)таа п'ан'но... // ...жѣла(с) завше якъ салам'андра межи по-ломенни грѣхѡвъ, єдна(к) не ѡпалѣла(с) са ...всѣ поломени згасѣлиса (поч. XVII ст. Проп. р. 61 зв.).

ЗГАСНУТИ дієсл. док. 1. (*перестати горіти або світити*) згаснути, погаснути: всѣхъ, мѡвить, до л'аски прїймѣ которыса под'дадѣтъ пѡки Походна горѣти бѡдѣ(т), а з'асъ якъ скѡро зг'аснет', ж'адной надѣи не бѡдѣ(т) ѿ ѣхъ здорѡва цѣлости (Київ, 1625 Коп. Каз. 21); Огень т'амъ нѣкѡли не з'г'аснетъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 42);

(*стемніти, звечоріти*) згаснути: ѿ(з)на- (и)мѣю(чи) ємѣ и(ж) маєтъ на мо(с)квѣ бы(ти) нижъ(ли) зга(с)нѣ(т), а ѿ замокъ єго сто-лечны(и) копию скрѣши(ти) (1582 Кр. Стр. 9 зв.).

2. (*перестати існувати, припинити діяльність*) згаснути: внесена была... дрѣка(р)ня ...которая ижъ за недоста(т)ко(м) а пото(м) за смѣ(р)тю дрѣкаря тоє(и) дрѣка(р)нѣ згас-ла была (Львів, 1586 ЛСБ 80).

3. Перен. (*завмерти, зникнути*) (*про по-чуття, думки і т. ін.*) згаснути: И дла ро(з)-множѣнїа несправе(д)ливости, зг'асне мѣ-лость межи мнѡгими (Вільна, 1596 З. Каз. 38); На жа(д)ныи перешкѡды з'ависти не дб'а-ючи... жѣ з'азростъ оущиплѣваа зг'аснетъ, а пр'аца моа т'аа ѣ пото(м)ны(х) в'да(ч)ност' ѿ(т)несѣтъ (Київ, 1627 МІКСВ 185).

♦ **згасла походня** див. **ПОХОДНЯ**; **свѣ-ча згасла** див. **СВѢЧА**.

Див. ще **ЗГАСАТИ**.

ЗГВАЛТИТИ див. **ЗГВАЛТИТИ**.

ЗГВАЛТОВАТИ див. **ЗГВАЛТОВАТИ**.

ЗГВАЛЧЕНЄ див. **ЗГВАЛЧЕНЄ**.

ЗГВАЛЧЕНИЕЄ див. **ЗГВАЛЧЕНІЄ**.

ЗГВАЛЧЕНЬЯ див. **ЗГВАЛЧЕНЄ**.

ЗГЕРЕТИЧАЛЫЙ, ЗГЕРЕТИЧЪЛЫЙ

дієприкм. 1. У знач. прикм. Який став ере-тиком, відступником: Прѣто стѣй П'авель,... показѣєтъ яснѡ, якѡ спосро(д)кѡ ѿ(т)стѣп- (с)тва, антїхристъ вийдетъ... з мѡра бѣрлї-вого: кѡторѡе то мѡре надим'ають и бѣратъ; дѣх(и) чартѡвскїи вѡлны єго, пѣрвое ѿ(т)-стѣп(с)тво в' Грѣцїи... през' нѣкоторыхъ цѣ-

саровъ згеретичалыхъ (Чернігів, 1646 *Перло* 137).

2. У знач. ім. Єретик, відступник: Але речеть кто, а набѣрзѣй згеретичѣлый: же самогѡ то Бга ёсть, ѡ(т)пѣщати грѣхѣи (Львів, 1646 *Ном.* 4).

ЗГЕРЕТИЧАТИ дієсл. док. Відступитися від догм християнства: протівници наші и лжебратіа Правослѣвіа стѣѡ,... называючи дхѡвны(х) нашихъ недками,... волаючи ижъ Рѣсь Правослѣвнаа згеретичала, Личбы, Фѡрмы, Матѣріи, Интѣнціи, и скѣткѡвъ Таинъ Бж(с)твѣнны(х) не знаеть (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 4).

ЗГЕРЕТИЧѢЛЫЙ див. **ЗГЕРЕТИЧАЛЫЙ**.

ЗГИБАТИ дієсл. недок. Гинути, діал. згибати: А тѣ собѣ // розмышлѣти ижъ оумѣрлыи не згибають и внѣвечъ не оборочѣются, але ёсть имъ повстаніє въ живо(т) вѣчны(и) (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 160-161); Изнемогѡхъ: Захорѣлемъ, застогналемъ. Такожъ: Изнемагаю, дтлѣю, слабѣю, або починаю пѣсти, собѡю вѡнтплю, згигаю, албо погибаю (1627 *ЛБ* 46).

Див. ще **ЗГИБНУТИ**.

ЗГИБЕЛЬ ж. 1. (*втрата життя, смерть*) загибель, погибель: Члѣкъ... згібели проу(д)-кой по(д)лѣглаа натоура (Острог, 1607 *Лѣк.* 119); Звѣтазствомъ непріятелій, абысьса не по(д)носиль нѣкк(д)ы... и не триоу(м)-фоуй ѡ(т) згібели чоловѣка (Острог, 1614 *Тест.* 180).

2. *Перен. (руйнування, занепад, знищення чого-небудь)* погибель: не мѣста бовѣмъ збѣре(н)є ѡплѣкѣю,... але дѣши стѡбливое спѣстоше(н)є, и цркви хр(с)та в собѣ маючю оупа(д)коу и згібели (Острог, 1607 *Лѣк.* 8); так богъ роздѣлил, абы са един в дрѣгого врад не втрѣчал... бо то вже згібел, коли един ѡбѣма владнѣти ѡсилветса (поч. XVII ст. *Вол. В.* 81); якъ тѣе sprawy в котѡ-

рые ты са(м) пѣлне вѣзришъ и оусмѡтришъ, велѣкю прѣимоую(т) попрѣвѣ такъ ёсли що перебѣчишъ, до велѣкое прихѡда(т) згібели (Острог, 1614 *Тест.* 160).

3. *Перен.* Духовний занепад: плывѣчи бовѣ(м) з ва́ми на то(м) ширѡкомъ мѡри, не вѣдаю з яки(х) мѣ(р) послизноу(в)шиса, на самѡе вѣ(ч)ное згібели дно вѣпа(л) (Острог, 1607 *Лѣк.* 13); Хтоса (мовечи) дѡ фѣлозѡфіи... оддѣтъ хѡчетъ,... не оумѣтностъ свою яко наволоѣд нѣакѣю скѣнѣти маеть... котѡраа згібели вѡзомъ... ёсть (Єв'є, 1612 *Діоп.* 2 нenum.); Зачѣмъ преблагій Іс ѡкрѣтнѣй страдаеть, Кгды на вѡлнѣю твою згібелъ погладаеть (Львів, 1631 *Волк.* 17 зв.).

ЗГИБЛЫЙ прикм. Загиблій, діал. згиблій: згіблѣю дѣшѣ до пе(р)шого живота вѣскрѣшаемо (Острог, 1607 *Лѣк.* 15); Церковъ зась Римская радовала би ся и веселила, ижъ, згиблая бывши, нашлася (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 709).

Див. ще **ИЗГИБЛЫЙ**.

ЗГИБНУТИ, ЗГІБНУТИ дієсл. док.

1. (*умерти, згинутти*) загинути, загибнути, діал. згібнути: ѡни ѡт подданных моих втекли и крилися, а затым Татарове их поймали... и там згибли (Шайно, 1538 *AS IV*, 174); щѡжъ теды ѡпоустѣвъ ли еє [овечку] жебы вѣчне згібла (Острог, 1607 *Лѣк.* 28).

2. (*зникнути*) пропасти: всѣ въ(з)веселѣмса яко снѣ мой мртѣвъ бы(л) и ѡ(т)живе и згіблѣ бы(л) и нашо(л)са (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 5 зв.);

(*загубитися через недогляд*) пропасти: а чий ѡдѣтъ конь, за тымъ ѡтбирanjemъ твоимъ, згібъ, тогды ты маешъ водле цены тѣи кони..., имъ поплатити (Вільна, 1546 *AS IV*, 457);

(*зникнути*) щезнути: бѣла вѡда таа за ѡны(х) чѣсо(в), гды ѡ(б)стѣпѣли іер(с)ли(м) поганѣ иноплѣмѣнници, а вода згібла (XVI ст. *УЄ* № 29519, 70).

3. *Перен.* (*перестати існувати, зникнути, пропасти, щезнути*) загинути, загибнути, *діал.* згибнути: Наставилося єпископовъ много, на одну столицу по два: за тымъ и порядокъ згибъ (Варшава, 1582 *АЗР* III, 290); Присмотріса тежъ тымъ... котѳрыє з великою пыхѳю,... нѳзбыть себе и инъшихъ тлоусты(х) ховѳючи, и в хѳлодѳ лежачи за(в)ше, где ѳнаа ихъ по(м)па, згибла тепѳръ (Острог, 1607 *Лѳк.* 36).

Див. ще **ЗГИБАТИ, ИЗЪГЫБНУТИ.**

ЗГИДИТИ *дієсл. док.* (що) Знеславити, згудити, зганъбити: А чомусь о томъ ни какое зменки не учинилъ, а только на самый синодъ Трыдентский, згидивши его несправедливе, тую ото завезку натегаешъ? (Вільна, 1599 *Ант.* 759).

ЗГИНЕНЄ, ЗГИНЕНА, ЗГИНЕНЬЄ, СГИНЕНЄ, СГИНЕНЪЄ *с.* (*стп.* *zginienie*) 1. Зникнення, пропажа: Которое збите и пограбене и кгвалтовное нахоженъе на дом его, так теж и сгинене калиты с пене-зми, менил собе быт от его милости пана Богдана Костюшковича Хоболтовского (Володимир, 1582 *АрхЮЗР* 1/VI, 75); Полагъя Сачковая о сгиненъе сверипы своеє,... жаловала тыми словы (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 6/I, 271); Василева Борзобогатая ризницу зо всѳми привилями взела; тогож дня оповедане его милости о згинене мишка из сегнетомъ (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 150); Та(к)же еслѳ бы хтѳ ѳ(т)да(н)е позычки,... ѳ(т)кладѳлъ за на(з)начѳный ча(с), а тымъ часомъ рѳчь позычѳнаа... згинѳла, повиненъ вѳрнѳти, а особливѳ еслѳ бы межи дѳющимъ и берѳщимъ застановлѳнієсе стѳло, же згине(н)а рѳчы маѳеть шкодовѳти берѳщыи (Львѳв, 1645 *О тайн.* 104).

2. Загибель, смерть, загиблѳ: тыи су(т) котѳрыи по згинѳнью великого а(н)тихре(с)-та навѳ(р)нутса (XVI ст. *КАЗ* 634); або вѳмъ (!) и за часу Ноева, впередъ фѳкгуроваль

то киотъ оный, ижъ што ся колвѳкъ живо-го не в немъ нашло, теѳды згинѳня уйти не могло (Єгипет, 1602 *Діал.* 58); достатѳчне познаѳемо... и дохѳдимо... и якъ великіє такъ згинѳнѳа дѳшъ лѳюдъскихъ, такъ збѳрѳнѳа мѳстъ, и спѳстошенѳа вѳспъ (Дерманъ, 1605 *Мел. Л.* 29 зв.); Пѳгѳба: Погибѳль, врѳдъ, згинѳнѳє, згуба (1627 *ЛБ* 80); Тогды бовѳмъ и сѳмъ старѳшій ихъ Хагѳнъ на ѳко вѳдачи згинѳнѳє своихъ жолнѳрѳ(в),... рѳкамі себе по тѳвѳри бѳлъ и по пѳрсѳмъ (Киѳв, 1627 *Тр.* 662);

(*припинѳня існування чого-небудь*) загибель: Ктѳ жъ сѳ бовѳмъ нѳпрѳдъ вѳжилъ цѳркѳвѳ каѳѳлицкое дѳгмата, и стѳыхъ ѳ(т)цѳ поданѳѳа поламѳти, с чѳго сѳ розѳрѳванѳє цѳрковное // почало, с котѳрого згинѳнѳє оурѳдѳлѳса (Дерманъ, 1605 *Мел. Л.* 30 зв.-31).

3. Духовний занѳпад: Прѳтожъ вѳ томъ единымъ костѳли ѳтъ апѳстола Петра,... збавѳне свое милуючѳму, быти потреба, а ѳтъ него утекати — згинѳне вѳчное (1603 *Пит.* 20); Чи зрѳзмѳлисмы якъ глѳбѳкѳй дѳблъ и прѳпасть згинѳна ѳтѳвѳрена ѳсть, ты(м) котѳрыи толмѳчатъ не ѳсторѳжнѳє. а не тѳкъ я(к) Стѳи ѳцѳи розѳзмѳли слѳва Бо(з)ского пѳсма (Киѳв, 1619 *Гр. Сл.* 256); И ѳбысь не сѳтѳлсѳ (!) слѳпы(м) проводни-кѳмъ слѳпѳѳмѳ, и зъ ѳны(м) вѳспѳлъ въ рѳвъ вѳчногѳ згинѳна не вѳпѳлъ (Львѳв, 1646 *Ном.* 4 зв.).

Див. ще **ЗГИНЕНІЄ.**

ЗГИНЕНІЄ *с.* 1. (*припинѳня існування чого-небудь*) загибель: єгда(ж) не хотѳ(л) подавати зъ себе слѳушныхъ плѳѳѳѳѳвѳ неха(и) же в не(м) рѳстѳ гла(д) тѳрна къ згинѳнѳю є(г) (Львѳв, 1585 *УЄ* № 5, 240 зв., на полях).

2. Те саме, що **згинѳне** у 3 знач.: Не идѳтъ тѳды тѳйны Пр(с)тѳи въ зѳпѳсовѳніє и згинѳнѳє въ небытѳє (Киѳв, бл. 1619 *Аз. В.* 201).

ЗГИНЕНЬЄ *див. ЗГИНЕНЄ.*

ЗГИНЕНА *див. ЗГИНЕНЄ.*

ЗГИНУЛЫЙ *дієприкм. 1. У знач. прикм. (який духовно занепає)* пропащий: Котрый домъ Уйльскій оупадлый поднесётъ И овцоу згиноулѣю, на собѣ принесётъ (Львів, 1616 *Бер. В.* 76); Згинулыхъ овецъ, хочачи позыскати: И имъ у себе якъ пастырь мѣсце дати (Львів, 1630 *Траг п.* 166).

2. У знач. прикм., перен. Згублений: Пожитокъ намъ былъ бы радость, веселіе и утѣха, ижъ ся драхма — церковь Римская — згинулая нашла (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 709).

3. У знач. ім. Той, хто пропав, заблукав: Бѣда, мовить, пастыромъ Уйл'скимъ, который пасли самѣхъ себе, ... а стада мого не паслисте, што было ослабѣлое не оутвердѣлисте, што хрое не оулѣчилисте ... и згінѣлого не пошѣкалисте (Львів, 1645 *Жел. Тр.* 2).

ЗГИНУТИ, ЗГЫНУТИ, СГИНУТИ *дієсл. док. 1.* (кому, в кого, при кому і без додатка) (*пропасти невідомо куди*) зникнути, загубитися, задітися: Тільки пошолъ пѣрвѣи рѣзъ надъ тѣрка зара(з) пойма(н) и бѣзвѣсти згінуль (1509-1633 *Остр. л.* 129 зв.); а такъ дей тыи вси листы, ... безъ вѣдомости згинули (Київ, 1534 *АЮЗР I*, 84); кгдабы дей до ласки Его Крелевское Милости пришел, оказалбы певными листы, которые при нем згинули, иж княгини ... до того малженства с княжною Галшкою, ... сама его привела (Вільна, 1558 *AS VI*, 213); а в то(т) ча(с) што ему згінѣло ... тогды тую ре(ч) ... має(т) вчетверо ценою заплатити (1566 *ВЛС* 109 зв.); при то(м) зби(т)ю и зране(н)ю в ни(х) згинуло две ша(п)ки (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 31); по смерти небожчика тестя моего пана Павла Черневьского в том замешаню часу смерти его сгинула скринка з дому его з листы // потребными (Володимир, 1570 *АрхЮЗР I/VI*, 81-

82); то есть згинуло в мене с коморы зъ замка двѣсти прадива лну (Житомир, 1583 *АЖМУ* 65); А особливе запи(с) до(л)говы(и) и доживо(т)ни(и) на ча(ст) кгрунѣту ... в скрини та(м) же по(д) Пиля(в)цами згинувъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 210).

2. (з ким, від чого, за що і без додатка) Згинути, умерти, загинути: В той же потребѣ по(д) межибоже(м) внѣкъ княза костентина князь ромѣнъ згінѣлъ (1509-1633 *Остр. л.* 126); сховай мечъ твой в похвы, абовѣ(м) кто мече(м) вѣюе(т) ѡ(т) // меча згине(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 34-34 зв.); Царъ Іудіа(н), ... до поганѣства пристѣпи(л), и ламаль образы Хвы, а свои на честь Дію и Арѣю фѣндоваль, и згінѣ(л) зъ нѣми (Київ, бл. 1619 *О обр.* 31); Тое ѣчинил дмитрь царь московский, ... показал послѣ королевскомѣ всѣ скарбы царства московскаго, котрые потом лахи всѣ побрали до полщи, а самъ за пыхѣ зле згинул (поч. XVII ст. *Вол. В.* 100); іюда: ...пошо(л) на стѣорнѣ и оуда-ви(л)са и ѡпѣхнѣвши ро(з)сѣл'са ... згиноу(л) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ № 29515*, 70); Мы слѣги твои обличили есмо почты людѣй военны(х), ... котѣры(и) есмо мѣли подъ рѣкою нашею, а не згінѣлъ и одѣнъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 148 зв.); **съ того свѣта згинути** *див. СВѢТЪ;*

(*перестати існувати внаслідок знищення, руйнування і т. ін.*) згинути: были на то ..., твердости старые ... королей ихъ милости, которые тыми озера, ... церкви святого Софея и святого Михаила ... надали, нижли згинули въ тот часъ, // коли Киев был отъ неприятеля ... збурен (Київ, 1545 *АрхЮЗР I/VI*, 40-41); А тепер бы чого боже ѡхова(и) чере(з) ты(х) свово(л)ны(м) (!) а мало важны(х) люде(и) тая епископия згінѣти мѣла (Стратин, 1588 *ЛСБ* 101);

(*розтопитися, розплавитися*) згинути: Снѣгъ велѣкій выпалъ назавтрее покрѣвы,

а пото(м) згинѡль (1509-1633 *Остр. л.* 127 зв.); Такъ же и злѡтникъ албо сребродѣлца, в' пѣвнѡю мѣрѡ горнѣ розпалѣеть, бѡ если збѣйтнѣй огѡнь бѡдетъ, розпѣститъса и розплынетъса, и згинетъ сребро и злѡто (Вильна, 1627 *Дух. б.* 232).

3. (*минути безповоротно*) згинути, зникнути, пропасти: неха(и) тѣды проклаты(и) гнѣвъ, и срѡгость гню(с)наа згине(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 244 зв.); Пото(м) млоде(н)-чество, а ажъ до ннѣшнегѡ дна, шокѡл'векъ минѡло часѡ згинѡло, наведе(т) ннѣшнѣй днѣ з' смѣртю дѣлимѡ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 938).

4. (*пѣти геть, ніколи не повернутися, зникнути*) згинути: пре(з) сѣмь днѣи не найдетъса ква(с) в' дѡмѣхъ вашихъ хто бы ѣлъ квашѡное згинетъ дѣша егѡ з громады Израїлской, такъ з гѡстѣи якъ з' обывѣтелевъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 89 зв.); хто бы кѡлве ел' квашѡное згинѣ дѣша онаа з' Израїла (Там же); з очу згинути див. **ОКО**.

5. *Перен.* Духовно занепасти: Скоро едно бѣднѣй рѣсин лаховищѡ возмет, то зараз до Римѡ ѡт вѣрных ѡтстѣпивше, праве згинет (поч. XVII ст. *Вол. В.* 82); Абѡвѣ(м) грѣшны(и) члѣкъ... ѡтонѡти в глѡбоко(м) пѣклѣ и на вѣки згинѡти мѡси(т) (Київ, 1683 *Мог. Кн.* 3 зв.); Не иж бы дѣша згинѡти мѣла, тѡ ест' внѣвечъ обернѡтиса, але жѣти бѡдетъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 129).

ЗГІБНУТИ див. **ЗГИБНУТИ**.

ЗГЛАДИТИ, ЗГЛАДИТЬ, СГЛАДИТИ

дієсл. док. 1. (що, чим) Знищити, зруйнувати: Если антихристъ маєть вси знаки и упомѣнки вѣры хрестіянское згладить,... тогды можемъ правдиве рѣчи, же сегоднешнѣе геретикове суть члонками его (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 164); роостропне церковь Божіа... постановила, абы обѡя сторона вѣч-не молчали и всѣ писма... такъ Игнатіеви, яко и Фотіеви огнемъ згладити и внивечъ обернути ухвалили (Київ, 1621 *Коп. Пал.*

755); мѡжи... рекли емѡ: нехай не тѣгне вѣсь людѣ але двѣ, або ꙗко мѡжевъ, нехай идѡтъ а згладатъ мѣсто (серед. XVII ст. *Хрон.* 163 зв.).

2. (що, кого, чим, от кого і без додатка) (*позбавити життя*) вбити, стратити: а то значи(т) а(н)тихре(с)та теперешнегѡ за которы(м) стоа(т) вси баламу(т)нѣ ру(с)кѣи и ѡ(р)меньскѣи... ту(т) вла(с)не зглажѡнь буде(т) (XVI ст. *КАЗ* 631); Кѡждаа дѡшѣ... тогѡ дна нехай бѡдетъ зглажена ѡ(т) людѣи свойхъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 166); Розгѡю Мойсѣѡвою фараѡна и вшѣстки(х) егѣпе(т)-ски(х) кнѣжа(т) звѣтажи(л), зглади(л) позабивѣаль, ѡсловою чѣлюстю (поч. XVII ст. *Проп. р.* 302 зв.); и рѣклъ: чѣлю(с)тью ѡслѣю згладилъ ѣсмь ꙗко мѡже(в) (серед. XVII ст. *Хрон.* 186); зъ того (сего) света згладити див. **СВѢТЪ**.

3. (що) (*про грѣхи*) відпустити: пока(и)те(ж) са и наведе(р)нѣте(ж) са абы были зглажены грѣхи ваши (II пол. XVI ст. *КА* 15); снадне и смѣртѣлнѣй грѣ(х) [еретиче] згладишь и ѡ(т) повшедны(х) грѣхо(в) боудешъ вѡлнѣй (поч. XVII ст. *Проп. р.* 119); Новѣй Адамъ... непрѣязни и свѣры всѣ з грѣнтѡ згладилъ (Київ, 1630 *Имнѡл.* 3); Грѣхъ абѡвѣмъ єденъ смертѣлнѣй, ра(з) попѡлненный, єсть такѡѡ мѡци и власности, же... ѡ вѣчнѡю смѣрть... тогѡ котѡрый са егѡ допѡстѣлъ, приправѣеть, если правдѣвою покѣтою... зглажѡнь не бѡдетъ (Львѣв, 1645 *Жел. Тр.* 4).

Див. ще **ЗГЛАЖАТИ, ЗГЛАЖИВАТИ, ЗГЛАЖОВАТИ**.

ЗГЛАДИТЬ див. **ЗГЛАДИТИ**.

ЗГЛАЖАТИ *дієсл. недок.* 1. Нищити, зруйнувати: оупра(т)нѣю, зглажѣю, по(т)лѡ(м)-лѣю, нищѡ (1596 *ЛЗ* 66).

2. (що) (*про грѣхи*) відпускати: Коли бѡвѣмъ члѣкъ испѡвѣд(а)етса, тогды если мѣлъ пре(д) ѣспѡведѣю грѣхи смѣртѣлнѣе, лѣскѡ

Бѣдѣю прыймѣтъ зглажающѣю ѡныя грѣхи (Львів, 1645 *О тайн.* 10).

Див. ще **ЗГЛАДИТИ, ЗГЛАЖИВАТИ, ЗГЛАЖОВАТИ.**

ЗГЛАЖАТИСЯ дієсл. недок. 1. Бути вбитим, знищеним: тѣды ино є(ст) що на кр(с)тѣ повисаєтъ иншіє ты(ж) котѡріє зглажаються и внѣве(ч) ѡбертаються (поч. XVII ст. *Проп. р.* 134 зв.).

2. (кому) (*про гріхи*) відпускатися: муже(м) и жена(м) згла(ж)аю(т)са грѣхи имена и(х) сѡ(т) напи(с)ны на нѣсе(х) (Стратин, 1565 *ЛСБ* 39, 1 зв.).

ЗГЛАЖЕНЄ с. Скасування, ліквідація: вшелѣкихъ неправостѣй своихъ зглаженѣе прѣгнѣти почнѣтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 47).

ЗГЛАЖЕНІЄ с. (*про гріхи*) відпущення: такъ и сѣй Голѣбѣ знесеніє и зглаженіє грѣхѡ(в) ѡповѣдѣ(л) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 899).

ЗГЛАЖИВАТИ дієсл. недок. (що) Те саме, що **зглажовати** у 1 знач.: А то суть теперешніє геретикове, ... и внутренюю святобливость и набоженство зглаживають, албо имъ всякимъ способомъ перешкажаютъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 165).

Див. ще **ЗГЛАДИТИ, ЗГЛАЖАТИ.**

ЗГЛАЖОВАТИ дієсл. недок. 1. (що) Нищити, знищувати, руйнувати: ѡпраж(д)-наю: ѡ(т)лѣчѣю, ... вынищѣю, зглаждѣю (1627 *ЛБ* 140).

2. (що) (*про гріхи*) відпускати: Не єсть... то надарѣмне вѣмышлено... тѣхъ котѡрыи зышли вѣ Бж(с)твенны(х) таємницахъ споминаємъ, и за нѣхъ пристѡпѣмъ, прѡсѣачи барѣнка, прѣ(д)ложѡногѡ, котѡрый свѣта грѣхъ зглаждѣтъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 151).

Див. ще **ЗГЛАДИТИ, ЗГЛАЖАТИ, ЗГЛАЖИВАТИ.**

ЗГЛИДИТИ дієсл. док. (кого, що) Зглядіти, побачити; помітити: O buduż ioho smárowáty Musit mini y horsczki y wsie powraciá-

ty Tá iák mudry nákrýł sia ós widysz trawoiu szczyby ho ne zchlidyno (Яворів, 1619 *Гав.* 19); Tá chotby oden zieł cáły Krywdá by záś in-szym była Boś my ho usi try zhlidyłá (Там же, 21).

ЗГЛУБОКА присл. Зглибока: Зглубока exproendo (*Уж.* 1643, 48).

ЗГЛУПА присл. Глупо, по-дурному: Мы Рѡсь, та(к) мѡвѣмо зглуба, самолѡвѣка, якобы на мѣшы тыи ѡ(т)пѡсты (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 159 зв.).

ЗГЛУПѢЛОСТЬ ж. Глупість, безглуздя: Хѡчешъ еще бѡлѣшь ѡ зглубѣлости прироже(н)ѣ нашѣго слѣшати? (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 296).

ЗГЛУПѢЛЫЙ дієприкм. у знач. прикм. Глупий, безглуздий: взгѡрженыѣ ѡ(т) свѣта, и зглубѣлыѣ звѣны бывши, оуслѣхали и ишли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 68).

ЗГЛУПѢТИ дієсл. док. Зглупіти, здурніти, втратити глузд: заздростю палѣючи такъ зглубѣли, же и званіє Бжѣє Зневѣжили (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 680).

ЗГНЕДАПЛЕСНИВѢ прикм. Гнідо-сірий: ко(н) по(д) ни(м) згнедапле(с)ни(в) (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 85 зв.).

ЗГНЕДАСТРОКАТѢ прикм. Пістряво-гнідий: по(д) ни(м) ко(н) згнеда строка(т) (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 86).

ЗГНИВАТИ, ЗГНІВАТИ дієсл. недок. (*руйнуватися, розпадатися від гниття*) згнивати: нѣкотѡріи мѡва(т) абыса таѣ немо(ч) прѣгожаѣ ѡ(т) таковы(х) рѣчѣй в котѡро(м) члѣцѣ мо(к)рости теле(с)ныє, а(з) (!) з(г)нѣває(т) мѡзо(к) или оутрѡба, або инѣе чѡ(н)кы ѡ(т) тѣла члч(с)ка(г) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 152); Гды(ж) якъ Тѣло, не бѡде(т)ли со(л)ю потрѣсено, згнивѣѣтъ ѣ засмѣржаєтъса, тѣкъ жѣ всѣмъ ѡ(т) тѣжкою вѡнѣ ѡ(т)ворѡчѣти-са (Вільна, 1627 *Дух. б.* 6).

Див. ще **ЗГНИТИ.**

ЗГНИЛИЙ див. **ЗГНИЛЫЙ.**

ЗГНИЛО *присл.* Ліниво, в'яло, повільно: Шавствѣннѣ: Гнѣсно, згнѣло, лѣнѣно, недба́ле, спанѣле, не ры(х)ло (1627 *ЛБ* 158).

ЗГНИЛОСТЬ *ж.* 1. Загнивання: Трѣтим ра́зо(м), показѣтся члѣкъ потра́вами яковѣмись сы́рыми, до згнѣлости склѣнными и не стра́вными (Київ *Мог. Тр.* 2 зв.).

2. *Перен.* Гниль, гнилизна, гнилятина: дшам' дарѣет' здоро́віе, члѣвчихъ намѣтностѣй згнѣлость вычища́етъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 580); Прѣто дарѣмне горди́шьса и хвалишь, с твбегѣ цар(с)тва, ... самъ бѣдѣчи сосѣдѣ нечистотѣ, мѣхъ згнѣлости (Чернігів, 1646 *Перло* 126 зв.); тѣлько рѣчѣ живы(м) страшливою, рѣба́цтвѣ пожа(д)ливою, землѣю зара(з)ливою, смро(д)ливою згнѣлостью (Там же).

ЗГНИЛЫЙ, ЗГНИЛИЙ, ЗГНЫЛЫЙ, *дієприкм. у знач. прикм.* 1. Згнилий, зігнилий, зогнилий, гнилий: и потомъ-ка того яго(л)ки становили, ѡповедали тежъ того млынка и пали згнилые, ижъ тамъ перѣвшые млыны бывали (1546 *ОГ* 1 зв.); В свирѣне... маса сви(н)ного згнылого што и собаки не еда(т) покышилося в громаде лежить з возъ на ѡдинъ конь (1556 *ОКЗ* 36 зв.); опрѣсно(к) не солѣны(и), є(с)ть я́ко згнилы(и) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 44 зв.); домъ бра(т)ски(и) ..., ю(ж) праве згнилы(и) и ѡпа(д)лы(и) за позволенѣмъ всѣ(х) брати(и) прода(в)ши жидови ѡтобра́ле(м) ... 350 (Львів, 1620 *ЛСБ* 1049, 1); pra(e)rancid(us), згнилий (1642 *ЛС* 327); А тѣи всѣ грѣшныци; вѣскреснѣтъ и вѣйдѣтъ из грѣбѣвъ своѣхъ, в' тѣмныхъ тѣла(х) шпѣтны; я́ко мѣринове, и смро(д)ливыхъ я́ко пси згнилыи (Чернігів, 1646 *Перло* 145 зв.).

2. *Перен. (грішний, аморальний)* гнилий, згнилий: Тая унѣя кождоу часу подлегати обѣцуется и офѣрується, где потреба укажетъ, уняти свѣтыхъ уставы, а приложити свое згнилое зданя и новыя хитрыя вымыс-

лы (1626 *Кир. Н.* 23); На той ча(с) позбѣвши прехѣтрыхъ з'гнилыхъ, и страшливы(х) дѣховѣ ѡныхъ, идѣтъ въ ѡнѣю невыповѣдѣмѣю ра́до(ст) (Львів, 1642 *Час. Слово* 269).

ЗГНИТИ, ЗЪГНИТИ *дієсл. док. (зруйнуватися, розпастися від гниття)* зігнити, зогнити: кѣхъна згнила покритѣе пошпада-ло (1552 *ОКан. З.* 18 зв.); ѡбѣдѣ [кѣхъни] напо́лы зъгнили (1552 *ОЛЗ* 158 зв.); все будоване згнило и жадного пожитку // не чинило (Смоличів, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 310-311); Зъ припадковой розмовы... повѣдѣль ему одинъ зъ Грековъ... же отъ патріарховъ... христіанскихъ звязаныи тѣла згнити не могутъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 471); те́ды гѣ бѣ великѣю карно(ст) допоусти(л) на ірода. Жигавица ємѣ // бывала, и свербъ великы(и) и нечисты(и) ѡпѣ(х) и згни(л) и черви єго точили живого и смѣрдѣль (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 143 зв.); одни [овочи] квѣтнѣтъ, дѣрѣгѣи зрѣютъ, дѣрѣгѣи зрѣлыи на зѣмлю пада́ютъ, а згнѣвши не смерда́тъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 5 зв.).

ЗГНИТЬСЯ *с. (те, що зруйноване гниттям)* гниль: дѣрѣгѣи [овочи] зрѣлыи на зѣмлю пада́ютъ, а згнѣвши не смерда́тъ, але и поро́хъ згнѣтъ ѡвѣчу ѡногѣ вѣлми в' сѣбѣ вѣдѣчнѣю вѣнность ма́етъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 5 зв.).

ЗГНІВАТИ *див. ЗГНИВАТИ.*

ЗГНЫЛЫЙ *див. ЗГНИЛЫЙ.*

ЗГНѢТИ *дієсл. док. (смп. zgnieść) (сминуть, здавити що-небудь)* згнітити: сѣжа́хъ грѣздѣ въ ча́шѣ: згнѣлемъ грѣбно в' кѣли(х) (1627 *ЛБ* 127).

ЗГНѢТИТИСА *дієсл. док. (про відомості, чутки)* поширитися, розійтися, піти: ѡ(т) жидѣвъ та́а вѣшла помѣвка, же вѣскр(с)єніє хѣѣ єсть продано, и ѡвше(м) и тѣе ѡ(т)тола згнѣті́лося, же оу́чники єго оукрали (поч. XVII ст. *Проп. р.* 125 зв.).

ЗГОВОРІТЕЛЬ *ч.* Той, хто умовився з ким-небудь про щось: пришол нѣхто ѡсиѣѣ.

ω(т) аримафѣя. бл̄гоωбразенъ и зговори-
тель (1489 *Чет.* 325); зговоритель томоу
тѣлѣ былъ иωсифъ (Там же, 326).

ЗГОДА, ЗЪГОДА ж. 1. (*взаємна домов-
леність, порозуміння*) згода: И(ж) пре(д)
с̄тое памети короле(м) Стефано(м) ѓгодѣ
Албо застановле(н)е стало(с), Ажъ до згоды
папежа ри(м)ского з патриа(р)хи нашими
ц̄рквамъ нашимъ въ всяки(х) ωбрядо(х) по-
ко(и) дати (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 1); ωбачте
теды якъ вола на́ша и згѣда спѣлнаа вы-
кладне зезво́лили, и якса розѣмѣтъ тое
же всѣ въ ада́мѣ замкнѣныє с̄ггрѣши́ли
(поч. XVII ст. *Проп. р.* 191 зв.); июлиа 23
дна за згодою всѣ(х) п(н) ста(р)шы(х) и
моло(д)шы(х) выдачи великое ѓтиснена на
грѣ(н)тѣ казали мѣровати на(д) шѣколою
для поставлена дрѣка(р)нѣ (Львів, 1633
ЛСБ 1054, 5); теды станула всѣхъ згода
абы занѣ(с)ши протѣ(с)тацию ω ω(т)нетя
кгрѣ(н)ту з онѣми правне чинити (Львів,
1634 *ЛСБ* 1043, 39 зв.); стороны ωбѣдвѣ тоє
справы... до розсѣдѣкѣ правѣного не при-
пѣсѣчаючи онѣю в надѣю згоды и приятел-
ского поме(р)кованясе... презъ пленипоте(н)-
товъ своихъ росписали (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5,
4069, 148 зв.).

2. Договір, умова, угода: А на той нашої
згоде был... пан Иван Андреевич, подскар-
бей дворный... корола (Єго Милости) (Виль-
на, 1522 *АС* III, 232); контра́ктъ слово згѣда
(к. XVI ст. *Розм.* 30 зв.); четвѣртый злослі-
вый мѣрѣ; алѣбо згѣда злослівы(х) людѣи
и грѣшникѣвъ сѣ дѣаволо(м) (Почаїв, 1618
Зерц. 29 нenum.); При тѣи же згодѣ иванъ
сѣховѣжи з вислѣ(ч)ка бы(л) (Одрехова, 1629
ЦДІАЛ 37, 6, 8); в сре(д) гды по зго(дѣ) я(н)
афе(н)ди(к) и ма(л)же(н)ка єго записо(м)
зозна(ли) до(л)гѣ бра(тс)тву на камени(ц)-
ихъ... тогды... выдадемъ ω(р)товъ 2 то єсть
зло(т) 1/2 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 5); **зго-
ду замкнути** — укласти угоду: з прокопо-

вы(ми) пото(м)ки згодѣ за(м)кнѣвши и и(н)-
те(р)цѣєю ѓтвѣ(р)дивши... напро(д) чиншу
взєле(м)... 42 (Львів, 1621 *ЛСБ* 1049, 1 зв.);
приходити до згоди — порозуміватися, до-
мовлятися, приходити до згоди: Там же ся
розбѣють гѣрдыє народы, иже з антихрис-
том приходять до згоды (к. XVI ст. *Укр. п.*
71).

3. (*взаємна дружба, мирні стосунки*) зго-
да, злагода: А што єсми презыскал на кна-
зю Василю... через єднане небожчика пана
Богѣша... триста коп грошей,... то єсми
кназю Василю для братской згоды ωпѣс-
тил (Задиби, 1531 *АС* III, 393); Сего ради
мы смиренны(и) Єпископъ бачачы и(х) згодѣ
и любовь... повелѣває(м) хранить и(м) сѣя
преданія не разорне и вѣчне (Львів, 1602
ЛСБ 369); Прошу тогды слезне пана брата
моего... и зятя моего... и дочки моеї... абы
напередъ межи собою милость и згоду по-
винную заховали (Луцьк, 1607 *АСД* I, 235);
якω свѣдчитъ Сира́хъ, мѣвачи: Три рѣчи
сѣтъ кѣ оуподобаню Б̄г̄ и лю́демъ, згѣда
братѣи, мѣлость блѣжних(х), и згѣда межи
мѣжемъ а жонѣю (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 919);
въ згодѣ — у дружбѣ, мирно, злагоджено:
Што розѣмѣшь ω(т)чѣ велѣбный пр(о)ркѣ
с пр(о)рко(м) в мл(с)ти и в згодѣ вѣ домоу
пр(о)рцко(м), а негдѣ йнде побѣсѣдовали
(Острог, 1598 *Отп. КО* 10 зв.); Ровне тежъ
и священникъ также противко брацству в
покою и згодѣ заховатися маєтъ (Львів,
1633 *КМПИ* II, 19); **в згодѣ быти, быти
в згоде** — дружити, бути в мирѣ, у злагоді:
Ли(ст) стѣ(и)шого патриа(р)хи, в котрѣ(м)
стало(ст) бра(т)скѣю в вѣрѣ похвалѣє(т),
и в згодѣ конечно и(м) бы(ти) ро(с)казѣє(т)
(Ясси, 1614 *ЛСБ* 451); пастыреве мѣсєли
опѣстити заходѣного костєла вожа. Который
ачѣ бѣдѣчи з нами в єдности и зъгоде, прѣвое
мѣстѣце засєда(л), алє потомъ... забы(л)
б̄га сп̄са своего (Острог, 1587 *См. Кл.* 18);

жыти в згоде — жити в мирі, у злагоді: Хто васъ одъ оныхъ светыхъ патриарховъ Греческихъ, которые съ церквою Рымскою жили въ згоде... отрываеъ (Вільна, 1599 *Ант.* 969); **прийти на згоду** — порозумітися, домовитися, прийти до згоди: А на потомъ зъ obu сторонъ пришли на згоду, и мы промежи ими знашли — паномъ Ляховскимъ якъ бы третья часть того лѣса, о который же они помежи себе споръ мели, а паномъ Радовицкимъ яко бы две доли (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/VI, 83).

4. (*погодженість, гармонія*) злагода: и ѿ члч(с)комъ съставѣ тожъ роздѣлѣти мѡжешъ; ижъ вѣдле своѣи бытности мнѡгѣи члѡнѣки рѡзныи згѡдѡ и съединѣніе съ собѡю имѣють (Почаїв, 1618 *Зерц.* 29 нenum.); И тої прѣз(д)никъ ѡбходѣ зъ тридѣмфомъ дхѡвнымъ Прѣймѡючи вейзъре(н)емъ кѡж(д)ого любѡвнымъ Яко бысмы тѡ въ згѡдѣ... спѣвали (Київ, 1630 *Имнol.* 5); Дла того(ж) тверда(т), же иначѣй ѡнѣ гнѣвѡ звѣтажити ... // ...ѡнѣ є(д)ности або згѡды є(д)ности(и)нои... з брѣтією захѡвѣти... то(и) котѡри(и) са... преслѣдовати в собѣ... вѡлѣ, и пѣстѡшити єи, не наоучи(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 36 зв.-37).

5. Примирення; мир: мы ти(ж) послали єсмо наши вѣрныи и ра(д)ныи панове... и пре(з) и(х) посрѣдокъ и ѡтвердили и ѡдѣлали згодѡ и покѡи и миръ вѣчныи межи... кроле(м)... и... воеводою (Ясси, 1510 *Cost. DB* 469); Пѡты(м) зѡ спѡлнымъ зезволѣнѣмъ патріарха и старшого мѣсцкогѡ и всегѡ поспѡлства, вѣслани бѣли нѣкоторые зъ мѣста зъ оупомѣнками ѡ примѣрѣ мѡвити дѡ скѡшѡвъ, и до покѡю и згѡды ѣхъ призывѣти (Київ, 1627 *Тр.* 660); потѡмъ блѡгословѣни сѡтъ и тѣи, котѡрыи межи людѣми згѡдѡ чѣнатъ (Львѣв, 1646 *Зобр.* 73); що кгда ся донєсло хмє(л)ницкого не схѡтѣлъ покою и згоды жа(д)ной (серед. XVII ст.

ЛЛ 181); **звести до згоди** (кого) — помирити: Найдѡвалися таковє людє, же звєли пана воеводу кѣвѣского до згоды з гетманом коронным (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 40); **у згоду привести** (кого) — помирити: мы хотєчи межи их милѡсти вєчный а сусєдский впокой вчинити, в тѡє єсмося вложили и их мл. з обудву сторонъ у згоду привєли (Свищѣв, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 30); **приводити до згоды** (кого) — мирити, примиряти: за(с)талисмы єп(с)па лѡ(в)ска(г) ѡ кѣ(г) м(л) с которого прибыта нашє(г)... є(г) м(л) ба(р)зо бѣ(л) вдячє(н) и пла(ч)ливє ѡпроси(л) ѡмоли(в) привѡдачи до згоды ѡ(т)ца мѣха(й)ла и вѣм (Острог, 1595 *ЛСБ* 246).

6. Союз, згода: Отожъ, и мы теперъ приступуючы до згоды зъ Рымляны того жъ испѡвѣданія учителей Греческихъ моцно держимосє (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 129); И в Берєстѣ великомъ і в собѡрной церкви вашѡй, гдє єстє в той згодѣ вашѡй первую литургію, з папєжниками змѣшавшися, служили, сталося вам вино в кєлиху вашєм водою (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 44); Набоженства водлє мысли своєє научати прѡтивко униєи святои, рѡучи в томъ Рєчпѡсполитую и згоду светую християнскую казят (Луцьк, 1620 *АрхЮЗР* 1/VI, 481); Розумѣтєся унѣа, попросту рєкши згода, то єсть єдностъ двѡмъ набоженствомъ, грєческому и латинскому, которую прѣдъ всѣми людѣми залєцають, абѣ до нєй приступили (бл. 1626 *Кир. Н.* 9).

ЗГОДЕНЬ *див. ЗГОДНЫЙ.*

ЗГОДИТИ¹, ЗГОДИТИ² *дієсл. док. 1.* (кого, у чѡму, на чѡму) (*привести до згоди*) погодити, поєднати: ми(л)ка... с пасє(р)бы свѣми... // зєзнали и(ж) учини(ли) згоду вѣчную с тою то мачєхою своє(ю) по смє(р)ти ѡца своє(г) и то вши(т)ко ѡ(д) нєѣ вз(ли) на чи(м) и(х) право згодило (Одрєхова, 1576 *ЦДІАЛ* 37, 1, 4 зв.-5); А и(ж) то(т) фєдѡ(р)

маеть браты моло(т)шииѣ якъ доро(с)тѣтъ лѣти (!) мае(т) ихъ люде згодити альбо ихъ стрыковѣ (Одрехова, 1608 *ЦДІАЛ* 37, 2, 12); *cohaerentia* згодити (I пол. XVII ст. *Сем.* 52).

2. (що) (*встановити відповідність, єдність*) узгодити: Бо если хотель быти справедливымъ выкладачомъ писма светого, потреба было и противные доводы зъ своими доводами — альбо поровнати и згодити (ихъ) и такъ ихъ (потомъ) приводити, якобы одны противъ другимъ не перечыли (Вільна, 1599 *Ант.* 909); то(т) же умоцованы(и) стороны по(з)ваное, ... поведилъ, и(ж) позовъ, пре(з) поводовую сторону, поднесены(и), е(ст) непоря(д)ны(и), албовемъ, того по(з)ву на то(т) те(р)минъ, выдано(г)[о] не стосовалъ, и не (з)годилъ, с по(з)вомъ ориинальнымъ (Київщина, 1639 *ККПС* 249); Котѣрыє мѣсца хотачи згодити блѣженный ѿшодоритъ, такъ мѣвитъ: Розѣмѣю ѣжъ Гистѣрикъ всѣ лѣта лѣчитъ Соломѣна, котѣрыє на Цѣрствѣ прожѣлъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 943).

3. (на що) (*дати згоду*) згодитися, погодитися: его милость князь Романъ Ружинский, самъ передъ тымъ впередъ зъ малжонкою своею на пополнене учинку, нижей описаного, згодивши, дѣбре ся нарадивши, ... зъ бубѣнами, трубами и сурмами... на мистечко, названое Черемошку... наяхавши (Житомир, 1609 *АрхЮЗР* 6/І, 351); На што все, што вышей поменили, пререченные особы сповне згодивши и зезволивши и то очевисто передъ судомъ... признавши, просили, абы то ихъ очевистое зознанье до книгъ принято и вписано было (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 74).

Див. ще **ИЗГОДИТИ**.

ЗГОДИТИ² *дієсл. док.* Згодити, почекати: Котѣры(и) [Лукашъ Бартникович]... подакова(л) братия(м) за декре(т). Пото(м) мало згодивши слова свое поча(л) ревоковати взгаржаючи декрето(м) (Львів, 1600 *ЛСБ* 1043, 2).

ЗГОДИТИСЯ *див. ЗГОДИТИСЯ*.

ЗГОДИТИСЯ, ЗГОДИТИСА, ЗГОДИТИСЯ *дієсл. док.* 1. (з ким, між ким, о що, на що і без додатка) (*прийти до згоди, порозумітися*) погодитися: кгда оны(и) ро(к)... припа(л) они са ѿ то спо(л)не згоди(в)ши листы своими са записали того року... мнѣ то ѿ(б)явили (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Іd, 2032, 4); были есмо ѿ ѿ(т)ца вл(д)кы ѿ пято(к) прошлы(и). и та(к) намъ повѣдѣлъ лаго(д)ными словы згодѣтеса сами (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 162); вѣдаете што вамъ потреба ѿчинити тѣразъ тѣды поневажъ межи собою згодитиса не можемъ (к. XVI ст. *Розм.* 55 зв.); право емѿ сказало само сѣмомѿ (!) прися(г)нѣти... ми(с)кови марочя(т)... а иже ся згодили выпѣстиль его с присягы и записѿ емѿ вѣчьного допѣстили (Одрехова, 1608 *ЦДІАЛ* 37, 2, 12 зв.); Якожъ и на соборѣ Флорентейскомъ первей, анижли се згодили, былъ споръ о то (Вільна, 1608 *Гарм.* 185); Иноцы, ... приняли ихъ и на унію позволили, и згодилися зъ ними (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1022); ге(р)бу(р)тъ из ста(д)ницки(м) воинѿ точили, и по(и)ма(л) бы(л) ста(д)ни(ц)кого и згодилися были в Жолкѣви (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166).

2. (з ким і без додатка) (*спільно вирішити що-небудь*) згодитися, умовитися: Протож штобы есте с тыми его сѣдѣями, котѣрыхъ онъ съ своеє рѣки ѿзметъ, згодивши са поспол, рок подобный положили и его ѿбослали... и ѿ томбы есте межи ними досмотрѣли и справедливость томѿ вчинили (Краків, 1512 *AS* II, 100); мы... рассказали есмо писати листъ нашъ до ты(х) дѣлчих... абы они... з дѣ(л)чими твоими згодившиса... огледавши записо(в)... штобы е(и) слушне во(д)ле права и статуту належало выделили и в дѣ(р)жание е(и) подали (Петрків, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Іd, 1810, 3 зв.); вси визнали и(ж) змови(в)шиса и згодилися ѿстап-

ко з мару(х)ною... діаконовою продали имѣна лазорєви то є(ст) до(м) и са(д) (Львів, 1578 *Юр.* 3 зв.); да(н)ко ма(ц)ко и сидѣ(р) сынове небощика Федора пахырового... за оугодою та(к) ся згодили же взяли ѿ(д) пе(т)ра па(ш)кового за вши(т)ко зло(т) три(и)ця(т)... теды ты(х) ·Л̄· зло(т) маю(т) ве(р)нѣти томѣ пе(т)рови (Одрехова, 1625 *ЦДІАЛ* 37, 2, 38); за побѣдкою бѣнаго премѣжнаго а безѣмнога Неврѣда згоди́вши-са вси, и рекли: пойдѣмо начинѣмо цѣгли (серед. XVII ст. *Хрон.* 18).

3. (в чому, з ким) (*прийти до одностайности в чому-небудь, мати однаковий погляд*) згодитися, зійтися: виделъ бымъ тую згуду быти пожиточную, а ведъже не такую, же бысмы ся мели претворити зо всимъ во инъшый образъ,... а только некоторыхъ речей поправивъши,... згодитися съ тими, съ которыми єсмо и передъ тымъ въ единосѣтвѣ были (Вільна, 1599 *Ант.* 603); До того и на соборѣ Флорентейскомъ вси светые отцы згодилися въ томъ артыкулѣ, опрочъ единого Марка Ефезского (Вільна, 1608 *Гарм.* 178); засѣ(в)ши теды... на свое(м) мѣсци и радили вотовали и згодилися всѣ единомудшно на ты(х) п̄ чѣтыро(х) ста(р)шы(х) (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 69).

4. (на що, з чим, о що) (*дати згоду на щось*) згодитися, погодитися (на що, з чим): по(п) пече(р)ски(и)... з моимъ выезде(м) са згоди(л) (Київ, 1585 *ЦНБ* ДА/П-216, 4); а заты(м) ю(ж) оулацнѣньемъса о бѣлшомъ артиклѣ, снаднѣи о мѣншіє са згоди́ли (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 46); А иж се ѿбоя сторона на префи(к)сю, до которо(г)[о] бы часу тая дияця мела бы(с) по(з)воленна, не згодила, теды(м)... тую справу ѿ(т)-вола(т) росказале(м) (Горошки, 1643 *ДМВН* 230).

5. (з ким, з чим) (*визнати що-небудь правильним, доречним, підтримати когось*) по-

годитися: А заты(м) што оуросло; послѣжѣли богѣмъ ихъ. згоди́лися з нѣми оу ихъ набоже(н)ствѣ (Острог, 1598 *Отп. КО* 7); дале́къ са то мо́жетъ з' приповѣстю згоди́ти, дерево живота єсть ты(м) котѣрые живо(т) позна́ли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 296); И если не згоди(т)са з' штѣчными и майстерскими шкѣльными ихъ аркѣмѣнтами и прѣбамы, то́ албо́ яко по́длое ѿ(т)кѣнѣли, албо што зда́стса протѣвно, быти наѣцѣ, то́ ѿ(т)та́вши ве́длѣгъ оуподобана Арѣсто́телского зда́на ѿ(т)мѣнѣли, и яко правди́вшого борѣнать (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 202).

6. (до чого, з чим, чому) Узгодитися, збігтися (з ким, з чим): ѣказовали мнѣ сли(д) которы(и) єсмо змирили и (з)годи(в)ся до тоє де(в)ки рай(н)ки чреви́ко(в) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 96); мо́вать нѣкоторыи, ижъ тоє(ж) єсть ко(н)трифаль, што и бѣрштынъ: если такъ є(ст), што са зго́дитъ матерѣи на́шей (поч. XVII ст. *Проп. р.* 207 зв.); тоу(т) бере(т)са дѣша за самы(и) розѣмъ, за(с) пре(з) волю порѣша́етса апѣти́къ по-чоува́ючѣй, жебы згоди́лса з выш̄шою час̄тю (Там же, 219).

ЗГОДИТИСЬ *див.* **ЗГОДИТИСА**¹.

ЗГОДИТИСА¹, **ЗГОДИТИСЬ** *дієсл. док.*

(до чого, в чому, кому, в що, на що) Згодитиса, пригодитися, знадобитися: мы также для Твоей Милости вчиним, в чом са колвек, могом (!) Твоей Милости згодити (Вільна, бл. 1530 *AS* III, 362); добра є(ст) соль але если бы соль смакъ оутратила то чи(м) бы ѿсолено было ани в' землю ани в гной не з'годитса (1556-1561 *ПС* 287); маєть... пани дадинаа моа... ихъ [дѣтей]... дать ѣчити..., такъ яко бы са напотомъ, зъ доброе наѣки своеє, Богѣ милостивомѣ... згодитиса могли (1577 *AS* VI, 74); а щобы те(ж) на попра(в)у не згодило(с), тоє знову до часѣ побѣдова(т)... ѿбѣчала(с) (Львів, 1591 *ЛСБ* 154).

ЗГОДИТИСЯ² *див. ЗГОДИТИСЯ.*

ЗГОДІТІ *див. ЗГОДИТИ*¹.

ЗГОДЛИВЕ *присл. 1.* У згоді, в єдності: а всѣ который вѣрили были на ѡ(д)но(м) мѣ(с)цу всего споле(ч)не о(у)живаючи ѡсѣло(с)ти и має(т)ности продавали дѣлечи и(х) всѣ(х) чого ко(л)ко кому была потреба // а о(у)стави(ч)не трываючи зго(д)ливе въ це(р)кви и ломечи в доме(х) хлѣ(б) при(и)мовали поко(р)мъ з радо(ст)ю про(с)то(с)ти се(р)ца (II пол. XVI ст. КА 11-12);

мирно: А и мы тежъ яко до чернцовъ тамошнихъ такъ и до архимандрита ихъ листъ нашъ писати казали, розказуючи, абы они жадное возни и ростыркѡвъ съ собою не починали и згодливе ся заховали (Краків, 1540 КМПМ I, дод., 2);

2. Разом, спільно: Тыбы ѡ томъ ведал и зеждчаючи съ тамошнего замкѡ нашего, хочемъ то мети, ажбы єси... врадникѡ своемѡ тамошнемѡ згодливе з нимъ заховати са бы єси велѣл конечно (Варшава, 1558 AS VII, 40); Розказуєш себе на главах носити, будуть ся о тебѣ бѣсове хваліти, з ними бо згодливе поваги вживаєш и смутіти церков ѡным помагаш (к. XVI ст. Укр. н. 79); Инодшѣню, єдино вси: Всѣ спѡлне... всѣ згодливе, незгодливе (1627 ЛБ 49).

3. Одностайно, разом: А коли приходи(л) де(н) па(т)десаты(и) были вси зго(д)ливе на ѡдно(м) ме(с)цы (II пол. XVI ст. КА 5); Плещѣмо рѣками радѹючиса всѣ згодливе (Львів, 1591 Просф. 68); Прр(о)ци, и бгѡ-словоци... згодливе ѹко єдинѹми оустѹи мѡвѣть, ѡ томъ мѣстѣ стѡмъ (Почаїв, 1618 Зерц. 61 зв.).

4. Узгоджено: а ты(х) то люде(и) на кгрѡ(н)те мона(с)ты(р)ско(м) живѡчи(х)... с ты(х) теѡды до(м)ко(в) мона(с)ты(р)ски(х) слу(ш)не, и зго(д)ливе ве(д)ле выда(т)ку приѡѡдова(н)є и(х) заплативши и(м) ѡ(т)пусти(ти) и(х) при(ка)зує(м) (Львів, 1591 ЛСБ 154).

5. Згидливо, покїрно: Рѡжа то Рѡжа пѣршої ѡздѡбы, Берѣтъ початокъ пре(з) працы, ѡсѡбы ѡ Савромѡтовѣ значної щасливѣ, Берѣтъ згодливе (Київ, 1633 Евфон. 307).

ЗГОДЛИВШИЙ *прикм. в. ст.* Придатніший: єсли же ѡсѡба залѣцѣнаа не здастъса имъ на такѡвый оура(д) згѡжа, тогды залеце(н)ю мѣсца не зоставѡючи, иншого котѡрого згодлившого видѣть бѣити, собѣ обираютъ (Острог, 1598-1599 Апокр. 167 зв.); А єсли бы са тѣя залецѣная ѡсѡба имъ на тотъ урядъ не здала згѡжа, теѡды залецѣаню мѣстца не зоставѡючи иншого, которого згодлившого видѣть быти собѣ, обираютъ (1603 Пит. 28).

ЗГОДЛИВЫЙ *прикм. 1.* (такий, з яким легко дїйти згоди, який легко їде на поступки) згодливий, згидливий: смирітелъны(и), зго(д)ливы(и) (1596 ЛЗ 79); Смирітелный: Згодливы(и), поєднѣный, погѡжѣный, єднѣючи(и) (1627 ЛБ 117);

(який характеризується наявністю згоди, поступливості) згидливий: сталося в дому бра(т)скомъ при бы(т)ности всѣ(х) купно... в мѣстѣ лвовѣ та(к) грековъ ѹко рѣси певное постановѣня и зго(д)ливое межи нами бра(т)ство(м)... зъ єдної сторѡны а славетны(м) пѣномъ павломъ римѣянино(м)... з другої сторѡны (Львів, 1591 ЛСБ 159).

2. Одностайний: о чомъ тоє нинѣшнее сознанье... правдивое а не змышленнѣ одностайнѣ и згодливимъ сознаньемъ учинили (Галич, 1584 MCSL I-1, 100); Єдиноѡбразны(и): Єдиноѡмыслны(и), згодливы(и) (1627 ЛБ 35); Пови(н)нысѡмо бо... послѡшен(ст)во ѡ(т)давати... ты(м) ко(т)рїє старѡдѣвно(ст) та(к) мнѡга вѣко(в) и незличѡное мнѡ(з)ство стѣ(х) ѡ(т)це(в) зго(д)ливы(м) зе(з)волѣнїє(м) оутвердїло (серед. XVII ст. Кас. 4 зв.).

3. (вїдповїдний до чого-небудь) згидний: ѡста(в)уємъ и(ж) кгда бы таковы(и) позо(в) ѡ(т) ѡ(б)жалованого на праве бы(л) положѡ(н)

то(г)ды сторона поводова маеть возны(м) на него то(г) довести ижъ ему далъ позо(в) целы(и) а не скробаны(и) въ дате и во (в)семъ згодливы(и) (1566 *ВЛС* 18); А тые позвы не мазаные, не скробаные, в дате и во въсемъ зго(д)ливые (Житомир, 1583 *АЖМУ* 67); а позовъ даломъ нескробанный, немазанный, въ дате въ титуле и во всемъ згодливый (Київ, 1594 *АрхЮЗР* 6/I, 241); далиса захо(д)ниці намовити, а йле видечи в'... бго-сло́ва... ареопагыты... и в' латинскомъ тек-стѣ... згодливые сло́ва... потомъ оустѣпи-ли (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 46); зѣпѣлно(ст)... зго(д)ливаа, е(ст) з голо(д)ны(м) жолѣдко(м). Не мае(т) то(и)... чѣстости дѣше(в)ной и телѣсной, котѣры(и) са не старае(т)... по(в)стагливо(ст) заховати (серед. XVII ст. *Кас.* 67).

ЗГОДНЕ, ЗГОДЪНЕ *присл. (смп. zgodnie)* 1. Згѣдно, одностайно: кѣды бы сѣдѣи полюбо(в)ные комѣ презыскъ яки(и) судо(в)-не сказали и ли(ст) того сказа(н)я зго(д)не сполѣ ѡбѣдве стороне... дали а то(т) бы во(д)ле суда и(х)... томѣ досы(т)чинити не хоте(л), тогды то(т) листъ мае(т) быти по-ложо(н) пере(д) сѣдомъ земскимъ (1566 *ВЛС* 27 зв.); Але абы зго(д)не на едино(м) пора(д)-коу за единого з' собою переставяючи всѣ рѣчи свои до пора(д)коу и(х) належачѣи, вкоупѣ и(х) ѡ(т)правовали (Львів, 1603 *ЛСБ* 384); Мы Иванъ Петрижицкѣй Гетманъ, Асаѣлове, Полковники и все Войско его Королевской Милости Запорожское, // ...згодне и единостайне просили... его милости... Петра Могилы..., абы школы... // ...перенести зе-зволить до Кіева (Канів, 1632 *ПВКРДА* II-1, 127-129); а к томѣ мно́гѣ йныхъ фамѣлѣй минаю, с тогѣ дѣмѣ више(д)шихъ, тѣлко до само́гѣ пристѣпѣю Витѣнеса: власно́гѣ потѣмка Палѣмо́на лѣби: которогѣ зго(д)не ѡбра́нѣ на Кназтво литѣвское (Чернігів, 1646 *Перло* 4 нenum.); Та(м) стра(х) а не

хѣлѣ зго(д)не прославляю(т) премирныа лики немѣ(л)чно спѣваю(т) (к. XVI — поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 102);

в один голос, хором: тыи котѣрыи то слышали зго(д)не по(д)не(с)ши голо(с) сво(и) кѣ бгу мовили (II пол. XVI ст. *КА* 19).

2. Злагоджено, дружно: е́сли са в' когѣ тако́е тела в'тѣли(т) тогды онѣ та́мъ вси з'годне праздни́кѣють, и та́нцы бѣсѣвскѣи справѣють (серед. XVII ст. *Хрон.* 20); все то хлопи розобрали и з'годне поделилисе (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 240).

3. (*так, як треба; належним чином*) відповідно: не оденъ бискупъ, ани два, ани тежъ едина епархія тое отправовала, але зо всего свѣта бискупы..., яко и тотъ вто-рій Константинопольскѣй повшехный синодъ од всѣхъ енералитеръ, сполне и згодне отправовался и кончилъ (1603 *Пит.* 18); На́дто та́къ ба́рзо е́сть пѣнкне в' мо́вѣ плынѣчѣи, и згѣдне спо́ражений, же и са́мѣю найтвер-дѣйшѣю дѣшѣ достатѣченъ е(ст) оумагкчѣи (Київ, 1627 *Тр.* 619); абы те́ды все згод-не сталоса и любовъ межи лю(д)ми православъными была неха(и) и ваши и наши кѣпѣци на граници станѣтъ и все собѣ съчо в кого побрано поворочають (Переяслав, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 38).

Див. ще ЗГОДНО.

ЗГОДНО *присл. 1.* Згѣдно, згѣдливо, одностайно: я са(м) з ни(ми) зѣхавшисе на ѡпкое(н)ное ме(ст)це ты(м) же спосо(м) вса ѡбмышлевати зго(д)но... хо́щѣ (Новгородок, 1592 *ЛСБ* 213); яну(ш) ѡстро(з)ки(и) ...наславши... ѡря(д)ника своего... з слѣгами ...дерева дѣбовъ ѡко(л)кона(д)цать тисече(и) Котѣрые зго(д)но на бѣдова(н)е и на бо(р)-ти порѣбали (Вінниця, 1599 *ЛНБ* 5, II 4049, 122); Подѣбитъса, видитъса, ка, Згодно е́ст', е́дностайно е́ст' (1627 *ЛБ* 164).

2. *У знач. присудк. сл.* Згѣдно, відповідно: зрозѣмѣвши... с копѣи в которѣ(и) зѣло

проти(в)но и це(р)кви смушате(л)но и (п)е(р)-шимъ писания(м) и листо(м) все(л)е(н)ского патрия(р)хи не зго(д)но, але и проти(в)но и та(к) и(ж) пришло ве(л)ми постыдѣтисѧ на(м) таково(му) бе(з)местию (Новгородок, 1592 ЛСБ 213).

3. У знач. прийм. (з ор. відм. та прийм. з) (вживається на означення відповідності з чим-небудь) згідно: Прочита(в)ши Еп(с)пи тѣи лісты, и выбадавши пѣлно рѣзѣмъ ѣхъ, знашлѣсмы згѣдно зъ тѣми мѣвами котѣрыи ѡ(т)ѡла посланы были (Київ, 1619 Гр. Сл. 216).

Див. ще **ЗГОДНЕ**.

ЗГОДНЫЙ, ЗЪГОДНЫЙ, ЗГОДЕНЪ

прикм. **1.** (який має однакові з кимось погляди, солідарний з ким-небудь у чомусь) згідний, згодний, згоден: обоихъ достойныхъ патріарховъ судимо быти, которыхъ споры до вѣры нѣчого не належать. Въ той або вѣмъ Игнатій и Фотій згодны и единомислны были (Київ, 1621 Коп. Пал. 745).

2. (який виявляє, виражає спільну волю) одностайний: понѣже и лѣкаръ, такъ тѣло на пришлый часъ заховаетъ, кгда неоулѣбный члѣно(к) ѡ(т)тинае(т), и воевода кгда едностайне згѣднѣю злоую мѣсль въ роспроше(н)е привѣди(т) (Острог, 1598 Отп. КО 14 зв.); А тое згодное обране наше руками нашими подписалисмы и печати притисноли (!) (Київ, 1624 КММ I, дод. 270); На то(и) сес(с)ии згодная всѣ(х) ѡ(х)вала, абы па(н) Фере(н)цъ Они(с)кови(ч) еха(л) до Люблина на трыбуна(л) в справѣ це(р)ковно(и) (Львів, 1623 ЛСБ 1043, 33 зв.); их милости панове комисаре згодными голоса своими, досыт чинечи воли его королевское милости, покой межѣ Русею унітами а неунітами учынили и церквями оныхъ подилили (Луцьк, 1635 АрхЮЗР 1/VI, 701).

3. (який дає, виявляє згоду) згодний, згоден, згідний; узгіднений: василиса ѡшо(в)-

ская половицѣ име(н)я кунева... григо(р)ю... букоемъскомѣ наве(ч)но продали яко(ж) на то запи(с) ѡное продажи с печа(т)ми ихъ а с по(д)писо(м) рѣки и зго(д)ны(м) на то зе(з)воле(н)емъ сына семенова фѣдора еловича куневско(г)... пере(д) нами покладено (Вільна, 1579 ЛНБ 5, II 4044, 51); Я, бачечи ѡбедѣе стороне быть до того прыхильные и зъго(д)ные и владзу свою подъкоморъскую фунѣдовалъ (Житомирщина, 1588 ККПС 103); Тогдыжъ. Всѣхъ зго(д)ные вота, абы... дочекавши на ве(с)нѣ фѣ(р)тку деревяную при не(и) и шку(л)кѣ муро(м) осмотрити (Львів, 1633 ЛСБ 1043, зв.); тѣды я, афѣкѣтаций и зго(д)ному зезволеню сторо(н) ѡбо(х) досы(т) чинечи, тую справу... до дня второго мѣ(с)ца декабра в року теперешне(м)... заховую (Сокільча, 1638 ККПС 178);

У знач. ім. (той, хто виявляє згоду) згідний, -ого: такуюжъ мо(ц) зупо(л)ную и(х) мл(с)ти пано(м) посло(м) дае(м)... // абы... тоє ро(з)граниченъ... ѡчини(ли) такъ зго(д)ны(х) копцами и знаками ѡтве(р)дили яко и ты(х) гдѣ бы згоды не было правне межѣ сторонами ско(н)чили (Луцьк, 1595 ЛНБ 5, II 4048, 77-78).

4. (відповідний до чого-небудь) згідний; узгоджений: Рабѣ сѣгрѣшившѣ, бѣенъ бываетъ вл(д)ка непови́ненъ, котѣрый все(г) времени на обновленіе пріѣмле(т), котѣре пѣрвѣй и на сзѣданіе принѣлъ, абы и кончѣна зго(д)на с почѣткомъ сѧ оказала (Острог, 1588 Сур. б); Я Марекъ Барано(в)ски(и)... со(з)наваю... и(ж)... копѣи з листѣ его кр. м(л)... зго(д)ные и (з)корыкгованъ... ѡво(т)кнѣло(м) копѣю... ѡчевисто в рѣки... па(н)ѣ аксакови само-мѣ (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 8); И присмотрѣ ми сѧ рѣзности выпѣщанію и посыланію, я(к) бѣрзо явно ѣсть и зъ правдою зго(д)ное (Київ, 1619 Гр. Сл. 245).

5. (який приводить до миру, згоди) розважливий, мирний: а то тымъ умысломъ,

абы до порадного въ милости сыноду от-
правованья и до згодного, а всимъ хрести-
анскимъ людемъ потешного его завартья.
дорога услаться бить могла (Берестя, 1596
АрхЮЗР 1/1, 520); Справуючысе его милость
панъ воевода Киевський и до покою и до
згодного трактованья обетницу учинилъ
(Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 190); А де(н) ѡ(д)
дня елекцію ѡ(д)кладѡучы, для надѣи зго(д)-
ного ѡспокоєня ме(ж)дѡ собою з П. Романо(м)
которое и(ж) не до(ш)ло а в ты(м) братия
ро(з)не по я(р)марка(х) ро(з)ихалися (Львів,
1644 *ЦДІАЛ* 1043, 61).

6. Злагоджений: В Армо́нїю на хѡры,
слїчне спєвѡючи: И згѡднымъ гѡлосомъ,
весѣло волаѡючи (Львів, 1616 *Бер. В.* 75).

7. Справедливый: Штѡ и чїни(т) прє(з)
насъ згѡднымъ вѣроко(м), надки ѡблѡд-
лївыи знѡсачи, А неѡмылнѡю Ѱ(т)цѡ(в)
Сты(х) вѣрѡ визнаваючи (Київ, бл. 1619 *Аз. В.*
133).

8. (який можна використовувати, вжива-
ти) придатний: през три мисєци... дерева
сосньового, дубового, березового на будо-
ванье избы, синєй,... // стаїни згодного,
на чотырдесять тысячєй и далєй вырубаїи
(Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 117-118).

◊ **згодный листъ** *див.* **ЛИСТЬ**²; **кон-**
трактъ згодный *див.* **КОНТРАКТЪ**;
пактъ згодный *див.* **ПАКТЪ**; **письмо згод-**
ное *див.* **ПИСМО**.

ЗГОДЪНЕ *див.* **ЗГОДНЕ**.

ЗГОДЪНЫЙ *див.* **ЗГОДНЫЙ**.

ЗГОЄНЄ *с. (стп. zgojenie)* загоєння: Трѡд-
наѡ до згѡєна рѡна (Вільна, 1620 *Лям. К.*
10).

Пор. **ЗГОИТИ**.

ЗГОЖАТИ *див.* **ЗГАЖАТИ**.

ЗГОЖАТИСЯ *див.* **ЗГАЖАТИСЯ**.

ЗГОЖИЙ, ЗГОЖІЙ, ЗЪГОЖИЙ *прикм.*

Згожий, придатний, здатний: сосна была
сухая на лу(чи)ну згожая (Володимир, 1567

ЦДІАК 28, 1, 2, 19); Писа(л)... па(н) але-
кса(н)дръ Вороничъ... // ...и(ж)... бояры...
наєха(в)ши на... кгрѡ(н)т мо(и)... и(н)шого
дерева ро(з)ного сосо(н) и дѡбѣя с по(д)писа-
ми на дерево бо(р)тное зъгожєє и на дрѡти
на двє тисєчи дерева порѡбаїи (Житомир,
1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 44-44 зв.); Є(ст) прикла(д)
въ исхѡдѣ згожїи до на́шой рѣчи, кды бѣ
моисєа на дорѡзѣ забїти постановїлъ бы(л)
(поч. XVII ст. *Проп. р.* 66); Маєшь тутъ при-
клѡды челѡвѣчє мнѡгїи: Выбїрай котѡрыи
тобѣ сѡтъ згѡжїѣ (Київ, 1622 *Сак. В.* 43);
Ключѡемый: Згѡжїй, потрѣбны(и) (1627 *ЛБ*
53); Вза(в)ши пото(м) кнїгѡ ѡнѡю пїсанѡю
нѣ на що // не згѡжѡю... то(и) ти(л)ко по-
жїто(к) з єи мѣлѣ и(ж)... за прѡцѡ свою
жївно(ст) з поспѡли того зарѡбѡкѡ брѡлѣ
(сєред. XVII ст. *Кас.* 87 зв.-88); а надѣто,...
дєдїцство повоѡово... внївєчѣ ѡбєрнути
усїлюючи... в дубровы и лєсы былицкїє...
вѣєждѡючи, дерева, на будынѣки згожа-
го, берєзы, дубы, осїни..., выпустѡшїи и
внївєчѣ ѡбєрнули (Володимир, 1650 *АрхЮЗР*
3/IV, 470).

ЗГОЖІЙ *див.* **ЗГОЖИЙ**.

ЗГОЖОСТЬ *ж.* Придатнїсть, здатнїсть,
кориснїсть: Ключїмость: Потѡмно(ст), при-
трѡфно(ст), згѡжо(ст), погѡжость (1627 *ЛБ*
53); Zhożost: przygoda (Жовква, 1641 *Dict.*
103).

ЗГОИТИ, ЗЪГОИТИ *дїєсл. док.* Згої-
ти: Згою sanabo (Уж. 1645, 59 зв.); видїлѣ...
на верху голѡвы, любѡ южє зъгоєный, але
великий шрамъ (Володимир, 1649 *АрхЮЗР*
3/IV, 70).

ЗГОИТИСЄ *дїєсл. док.* Згоїтїся: не зго-
їлѡє — insanabilis (I пол. XVII ст. *Свѡб.*
36).

ЗГОЛА *прїсл. (стп. zgoła)* 1. Зѡвсїм,
цїлком, *діал.* згола: постєрегаючи в том
пан Іляшѣ Несвѣцкїй шкѡды сѡєє, не хо-
тел ми напєред весєля згола тых пенєзєй

дати (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 97); неха(и) вперед) прися(г)н(т) а тепе(р) згола не дамо ничего (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 162); по(з)ваны(и) побра(л)... ово згола о(т) маля до веля спряты... домовые (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.); впокорієм'са пре(д) гдмъ моѣмъ... и о(т)далем'са емѸ весь з'гола (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 186); Ле(ч), кгда та(м) приеха(л), ничего згола: ани быделъ, ове(ц), свине(и), коне(и) з стада, ани збожъ,... ово згола жа(д)но(и) на(м)не(и)шо(и) речи не заста(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 196).

2. (у цілому, без виділення частин, по-дробиць) загалом, узагалі, діал. згола: вси... села и приселки... з деревомъ бортнымъ осаженнымъ и пустымъ,... и згола зо всеми кгрунты,... малъжонку моему записую (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 354); А новокрещенцы пакъ и до коньца въ ни-во-што оборочають и згола всѣмъ дѣткомъ крестъ одыймуютъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 163); Наконецъ..., тоє, што первой в нашей церкви ганили, згола всѣ нашѣ церемонѣ и вѣры вызнана и сакрамента, тоє все юже хвалят (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50); тоє бовѣмъ е(ст) Стѣхъ поданѣ и назка згбѣла найпожитечнѣйшаа (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 200); ни бѣда, мѣчъ, ни смѣрть, ни живѣтъ, ничѣго згола протівного, а́л'бо помысл'ного о(т) Любѣ Бжѣа не о(т)разило (Київ, 1648 *МКСВ* 349).

3. Особливо: ово згбѣла коли кѣлвекъ Нааснѣйшій, Корѣль Пѣлскій, вѣбиралъ за́слѣжѣныхъ о(т)чѣзнѣ и мѣдрыхъ мѣжѣй на столци Сенаторскѣй, за́вше находилъ в' домѸ ПП: Стеткевичѣвъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 5); Ту(т) тыжъ... хотѣли... старши(х)... о(т) праць цѣрквны(х) вѣво(л)нити и... моло(д)-шихъ вѣбрати, згола до(л)го молестуючися вѣколо того (Львів, 1641 *ЛСБ* 1043, 54 зв.).

4. Просто: Поневажъ всякие sprawy вечные,... не згола справованы, але писмомъ

объяснены бывають, абы с памяти и ведомости людских не сходили (Сілець, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 47).

5. У знач. *вставн. сл.* Коротко кажучи, одним словом, словом: Згола — самижъ лаяють, сами ихъ на славе доброй и почтивости мажутъ, (щиплютъ.) маестности церкѣвныя // кривдять, одыймуютъ (Вільна, 1599 *Ант.* 951-953); Ово згбѣла а́л'бо ты звѣтажъ а́л'бо самъ оумри смѣле, за речъ посполитѣю (Дермань, 1604 *На г. Остр.* тит. зв.); Згола — мужъ словомъ, силою, и дѣломъ, цнотами и добродѣйствы преславный! (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1136).

ЗГОЛДОВАНЕ с. (*стп.* zhołdowanie) підкорення, скорення: Тѣа война з' злослівыми бѣса́ми, та́к'же зголдován'є, и звѣта́зство, Наконѣць з' звѣта́зства Корѣны (Київ, 1625 *Кіз. О стп.* 205).

Див. ще ЗГОЛДОВАНЕСА.

Пор. ЗГОЛДОВАТИ.

ЗГОЛДОВАНЕСА с. (*стп.* zhołdowanie się) підкорення: а з' зголдován'аса мѣки тымъ кѣтѣрыи згрѣшіли и не покѣтѣю(т), ижъ не тѣлко са до иноковъ а́ле и до свѣцкихъ стага́ю(т) (Київ, 1625 *Кіз. О стп.* 205).

Див. ще ЗГОЛДОВАНЕ.

ЗГОЛДОВАНЫЙ дієприкм. у знач. *прикм.* (*стп.* zhołdowany) Підкорений: Не та́къ за́правды та́жкое тиранство, и на(д) самѣми Непрі́яте́лами зголдováными вѣдправдѣютъ (Київ, 1648 *МКСВ* 346).

ЗГОЛДОВАТИ, ЗЪГОЛЪДОВАТИ дієсл. док. (*стп.* zhołdować) 1. (кого к кому, що кому) Підкорити, покорити, скорити: ознаймуемы, ижъ маючи ведомость певную...отъ... княжати Костентина Острозского...о великой небезпечности панства... отъ Козаковъ, которые обычаемъ непрятельскимъ не мало замковъ..., сель украинныхъ повоевавши, зголдававши маестность брати нашей... // ...згромадилося до купы (Володи-

мир, 1593 *АрхЮЗР* 49-50); Кретенъчикове, о которыхъ ты баешъ, якобы мечемъ отъ Венетовъ зголдовани быти мели, ижъ на сесь часъ не меломъ при собе гисториковъ, не хочу за певную твердити (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1067); О, не дай того, Сыну Божый, кгда бы ся якъ нога Рымляномъ повинула, жебы ихъ такъ зъгольдовали геретикове, яко (ся) въ Анъгглии (стало)! (Вільна, 1599 *Ант.* 667); Року 1514. Жикгимонтъ кроль Польскій, не малое войско выправивши такъ зъ Литвы, якъ и зъ Полщи, до Вифлянтъ // послалъ и оныхъ ку собѣ зголдовалъ (поч. XVII ст. *КЛ* 74-75); Пръшаа [причина]: жебы розѣмне справедливѣ, а не гвалтѣвне або вше(х)моцнѣости своєї сѣлоу шатана зголдова(л) и звѣтажи(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 297 зв.); Пѣрскій Царъ Хѣзрой,... едного зъ Старѣшсть Сървара ѡменемъ, зъ бързо мнѣгими тѣсачами посылаеъ, жебы емѣ всю Вскѣдную стѣорнѣ зго(л)довали и вѣ по(д)данство по(д)дали (Київ, 1627 *Тр.* 680); Хс... Всѣхъ неприятели по(д) свою мѣцъ зголдовалъ (Львів, 1631 *Волк.* 24 зв.); А гды прѣйде на свѣтъ антихристъ тогда зголдѣетъ по(д) моцъ своѣю, всѣхъ народоѡвъ пога(н)скихъ невѣрныхъ (Чернігів, 1646 *Перло* 138).

2. (ким, кого) (схилити до недозволеных, небажаних учинків) спокусити: Адамъ пѣршій живѣчи въ рѣскошахъ Радъ,... Хитростю Жонѣ бѣсомъ ѡшѣканои, И на всегѣ готѣвость зголдѡванои, Ижъ зведѣный на(д) заказъ скоштовалъ дрѣва Слѣчный ѡвоцъ, котрѣгѡ дала мѣ Ева (Київ, 1630 *Имнol.* 3 зв.).

3. (кому) Підкоритися, покоритися, скоритися: Hlian, obernisia, stan, zadiwisia, wi-disz liudey mnoho. Czy ty zwoiuiesz, czy im zhołduiesz, bo to w rukach Bozich (1648 *П. про Пот.* 201).

ЗГОЛОВЕ, ЗЪГОЛОВЕ с. Подушка: в той же светлицы ложко, на томъ ложьку

зъголове рабое (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 350); твоа мл(ст)... наехавши мощно кгва(л)-то(м)... то все побра(л)... // ...пери(н) две зголове(и) чотыри ко(лд)ро кита(и)чанѡе з баво(л)ною на лава(х) зголове(и) чотыри скураны(х) (Кременецъ, 1571 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1921, 6-6 зв.); тые еѣ мл(с) менила же... и(х) не ѡ(т) князя маю але ѡ(т) дочки своеѣ зголове скѣранѡе (1578 *ЖКК* I, 122).

ЗГОЛОВНЫЙ прикм. (який передѡе всѣм дальшим, наступним) першій: На другомъ поли 7 нивокъ: 6 по мѣсту, самаа зголовная на потукъ ку(н)цом, за форашом (Бенедиківці, 1603 *НЗ Ужг.* XIV, 222).

ЗГОЛОДНѢЛЫЙ дієприкм. у знач. прикм. Зголоднілий, голодний: Перенеслъ Господь Богъ во мгновеніи ока зъ земли Жидовской до земли Ассирійской пророка своего Аввакума, абы зголоднѣлого Данила въ ровѣ межи лвами накормилъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1068).

ЗГОЛОДНѢТИ дієсл. док. (відчути голод, захотіти їсти) зголодніти: Старали(с) ап(с)лы, мылѣючи народи, и просіли ха, абы и(х) ѡ(т)прави(л), абы не зголо(д)нѣли, на пѣщи (XVI ст. *УЄ* № 29519, 91).

Див. ще **ИЗГОЛОДНѢТИ**.

ЗГОЛОЖЕНЫЙ прикм., перен. (який жадае чого-небудь, жадібний до чогось, на щось) спраглий: Пришелъ еси... едина нѣша, по Бзѣ надѣе и по(д)пѣро, с котѣрого ѡсть на(д) мю(д) и солѣдкость, слова солѣдшыи и надка выплываѣетъ, котрою мы аковы нѣ-якімі кошѣтѣвными потрѣвами зголожѣены розѣмы нѣшы накормляемо (Манява, 1619 *Привит. Феод.* 288).

ЗГОНИТИ дієсл. док. 1. (кого) (примусити покинути певне місце) зігнати, виселити: па(н) рамо(лт)... ты(х) добръ... до ѡвяза(н)я ѡрядѣвого не пода(л), поведаючи неха(и) па(н) по(д)комори(и) люде(и) кнѣжати его мл(с)ти пыко(в)ски(х) са(м) ѡ(т)то(л)

згони(т) (Вінниця, 1605 ЛНБ 5, II 4051, 111).

2. *Перен.* (що) Вигнати, вивести: Зміа варена і пріата прокаженіє с тѣла згони(т) (XVI ст. *Травн.* 180).

Див. ще ЗГАНЯТИ.

ЗГОНЩИЗНА ж. Податок, за переймання чужої худоби: Кгды зженеть хто злодеа ѡтъ конє(и) зго(н)щи(з)ны ѡ(т) кона // по вѣ г(рш)(и) (1552 *ОВін.З.* 133 зв.-134); а тыхъ часовъ почали брати зго(н)щи(з)ны по л гршъ (Там же, 134).

ЗГОНЪ ч. Стадо, череда: Панъ Юре(и) Макаровичъ... заграбилъ... // ...Ялови(ц) Купленыхъ до Згонѡ шестъдесять... воловъ до згонѡ кѡплєны(х) // Семъдеся(т) (Київ, 1633 ЛНБ 5, II 4060, 28 зв.-29).

ЗГОНЯТИ дієсл. недок. (*примушувати переселятися звідки-небудь*) зганяти: во(и)тъ немировски(и) росказа(л) на(м) абы(х)мо... люде(и) и куни(ч)нико(в) пна песочи(н)ского ѡ(т)сель згоняли (Жорнища, 1590 ЛНБ 5, II 4047, 18 зв.).

ЗГОРДА ж. Погорда, презирство: Бѣдѣте хотѣли вырозѣмѣти часо(м) якиє сѣ(т) и даровати и(м) ѡразы свое якиє бы ко(л)ве(к) были,... а на ѡстато(к) и ненави(ст) ѡ(т)ложити которѡю пыха роди(т) а межи пышными згорда нѣколи не быває(т) (Острог, 1607 ЛСБ 410).

ЗГОРДЕТИ див. ЗГОРДѢТИ.

ЗГОРДИТЕЛЬ ч. Зневажник: ты запо-вѣдалъ еси тѣмъ згордѣтелюмъ твоѣмъ, абы твою волю творѣли (Чернігів, 1646 *Перло* 151 зв.).

ЗГОРДИТИ див. ЗГОРДѢТИ.

ЗГОРДѢТИ, ЗГОРДЕТИ, ЗГОРДИТИ, ЗГРѢДѢТИ дієсл. док. 1. (чим) Згордити, згордувати, погордувати: Але ѡніи тлѣщове богачеве лицемѣрники фарисее, згрѣдѣли възвѣніє(м) стѣ(м) (XVI ст. УЄ № 29519, 140); На вѣчнѡю згѣбѡ такъ са затвє(р)дили,

врази креста х(ст)ва стѣ(х) путь зго(р)дили (к. XVI ст. — поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 105); латынски же костел, маткою своею згордевши и от матерняго промысла спасителнаго оторвавшись... по широком гостинцы роскоши свѣта сего скитаєтца (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 186); они... того мѣсца светого... уступили, згордившы тымъ мѣсцомъ светымъ (Вільна, 1608 *АЮЗР* II, 45); Берѣшь в' рѣки Кре(ст) хвѣ; палашемъ згордѣвши (Львів, 1642 *Бут.* 5).

2. Загордіти, загордитися: а та(к) ємоу засмаковала ѡбе(т)ница ѡнаа, и(ж) згордѣль и престоупиль приказаніє га (Львів, 1585 УЄ № 5, 5); то(т) зна(к) х(с)въ, тепѣрь єдины з' глѣ(п)ства и ѡпѡрѣ, згѡрѣди(в)ши покѣндли, а дрѣгѣє єретици... на нога(х) свои(х) нѡса(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 80).

ЗГОРЕЛЫЙ див. **ЗГОРѢЛЫЙ.**

ЗГОРЕНЄ, ЗГОРЕНЬЄ с. Спалення: при кгвалтовномъ згорєнью недавныхъ часовъ места нашего Луцка, шпиталъ старожитный тамешный руский до кгрунту згорєл (Варшава, 1619 *АрхЮЗР* 1/VI, 474); ѡво зъгола все Аве што ѡ(д)но Колѣвєкъ в томъ за(м)кѣ и (с)карѣбѣ было... погорєло же залє(д)во самъ Єго м(л) с пнєю ма(л)жонькою своею и (з) дєтѣками ѡшолъ згорєнья (Київ, 1640 ЛНБ 5, III 4063, 21).

Пор. ЗГОРѢТИ.

ЗГОРЕНЬЄ див. **ЗГОРЕНЄ.**

ЗГОРЕТИ див. **ЗГОРѢТИ.**

ЗГОРЖЕННЫЙ прикм. (*який викликає зневагу*) погорджений: Єсли бы(с) члѣка м(д)рого вѣдѣлъ пѡдлоую нѣакоюу спрѣвѣ и згоржѣннѡю збирѣти, ѡшѣканого и незнаємого себе соудѣлъ бысь яко то(т) котѡрый єще не дозна(л) бы(с) ѡного зѣла цнѡты (поч. XVII ст. *Проп. р.* 219 зв.).

ЗГОРИ див. **ЗГОРЫ.**

ЗГОРШЕНЄ, ЗГОРШЕНЬЄ, ЗЪГОРЪШЕНЬЄ с. (*сmn. zgorszenie*) 1. (*поганий вчи-*

нок, моральний розклад) зіпсутість, деморалізація; спокуса: ты выверже́нье за вы́стѣпокъ, ма́ешъ за згорше́нье, комоу бовѣмъ напáхнеть кр(с)тъ, тотъ хѣ шата́номъ е́сть (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 41); Блазнѣ: Згорше́нье, зблазне(н)е, омыле́нье (1627 *ЛБ* 10).

2. (погіршення стосунків) розбрат, незгода: постерегаючи, абы маетьность моя никому ку зъгорьшенью не стала... // всю маетьность... малъжонцы моей... отписую (Загайці, 1584 *АрхЮЗР* 8/III, 425-426); А прѣтожъ знѣвѣ ѡзнаймѣмъ сватобливости твоѣи, абысь мѣлъ пѣвность ѡ Артикѣлѣ, прѣ(з) котѣрый трафилиса згорше́на межи Църквами Бжими (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 224); Недобре и зле Миколай папежъ учинилъ, же тому Григорію неслушне и неналежне отухи додалъ, и затымъ ся згоршенье стало и роздоры ся всчали (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 749).

Див. ще ЗГОРШЕНІЄ.

ЗГОРШЕНІЄ *с.* Те саме, що згоршене у 1 знач.: Пойди наза́дъ мене шата́не, згорше́ніємъ е́стесъ мнѣ, понева́жъ не мыслишь што́ е́сть Бжго, а́ле што лю(д)ского (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 210); тогды е́слибы котѣрый з ни(х) пере(д) хорѣбою исповѣда(л)са и прагнѣлъ причастіа, мо́жетъса емѣ позво́лити б́ылебы то(л)ко было бѣ(з) згорше́ніа (Львів, 1645 *О тайн.* 44).

ЗГОРШЕНЬЄ *див. ЗГОРШЕНЄ.*

ЗГОРШИТЕЛНЫЙ *прикм.* Зневажливый: а во вто́рихъ в́ратехъ; то е́сть на сѣдѣ Бжемъ, сѣдитъ црѣ страшнои сла́ви, та́мъ ѡ дѣле(х) злы(х) стра́шно прѣбѣетъ, и за сло́ва пра(з)нїи, згорші́телнїи, не фолгѣетъ, по дѣлѣмъ ко́ждогѡ пра́ве(д)ногѡ сѣдитъ (Чернігів, 1646 *Перло* 120); А за тымъ: и оуста́ и язы́къ та́кже свою ѡсѣбнѣю мѣкѣ постражда́етъ, за пра́зными сло́ва згорші́телными (Там же, 157).

ЗГОРШИТЕЛЬ *ч. (стп. zgorszyciel) (той, хто виявляє зневагу, презирство) зневаж-*

*ник: А проти(в) того рече́ть ли преслѣшникъ Църкви Бжеи, згорші́тель брáтїи своѣи, и брѣхѣ своѣмѣ оуго(д)никъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 162).*

ЗГОРШИТИ *дієсл. док. (кого, що) (негативно вплинути на кого-небудь) зіпсувати, здеморалізувати: Если бовѣмъ кто єднѣго згорші́тъ, ка́рanye безъ похѣбы ѡ(т)днѣситъ (!) срѣкгоє (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 42 зв.); росказа́ніє Бжеє на́первѣи Єва прѣстѣпила, и пото(м) згорші́ла Ада́ма (Київ, бл. 1619 *О обр.* 162); Познава́ите и(ж) то су(т) лжи-вы пророки, Которые повстали въ ѡстанни вѣки. Абы кла(м)ствамы и(х) и ва(с) поло-ви[ли], наро(д) православны собою згѣ(р)-шили (к. XVI — поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 105); тѣй сѣтворитъ сѣдъ з на́ми... ѡ сло-ва́хъ пра́зныхъ, згорші́телныхъ, щѣсѡмѡ згорші́ли блї́жныхъ нашихъ, и до грѣха привели (Чернігів, 1646 *Перло* 150 зв.).*

ЗГОРШИТИСА, ЗГОРЪШИТИСА, ЗЪГОРЪШИТИСЕ *дієсл. док. 1. (чим, зкого і без додатка) Збентежитися, стривожитися; злякатися (кого, чого і без додатка): Тоу за́пра́вды, а́бы са кто не згоръши́въ, слѣшачи ѡ гнѣвѣ бжемъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 58 зв.); Е́слибы тобѣ была го́ркою хорѣба, е́слибы(с) та́готою оубо(з)ства згоръши(л)са... ба́ мѣлоу(и) (поч. XVII ст *Проп. р.* 221 зв.); В́звѣлъ ѣхъ на Го́рѣ, жебы ѣмъ ѡказа́лъ сла́вѣ Бо(з)ства, и показал ѣмъ, же то́тъ є(ст) котѣрый выбавля́є(т) Ізраїла, ѣкъ и прѣ(з) Прр(о)ки показáлъ, и жебы́ ся зъ не́гѡ не згорші́ли (Київ, 1625 *Сур.Сл.* 123 зв.).*

2. Зіпсуватися, здеморалізуватися: тогды зго́рша(т)са мнѣгѣе, и єди(н) дрѣгѣго вы-дасть, и зненавіди(т) дрѣгъ дрѣга (Вільна, 1596 *З. Каз.* 36); Бо то е́сть я́вно в. м. всимъ ꙗко се люде́ нашеє релии зъгоръшили, и такъ су́тъ въ набоженствахъ своихъ оста-ли, лениви недѣбали, ижъ не то́лько абы мѣли постерега́ть повинности своеє... и за-

становитися за церквю Божую..., але еще ...до розмаитыхъ сектъ утекають (Вільна, 1599 *Ант.* 583).

ЗГОРЪШИТИСА *див.* **ЗГОРШИТИСА.**

ЗГОРЫ, ЗГОРИ *присл.* Згори, зверху: на завтриє коли были в дорози вже бли(з)ко ме(с)та вшо(л) петръ згори на до(л) моли-тиса (II пол. XVI ст. *КА* 52); на оштáто(к) прѣ(з) выгнáна и смѣрть до свого сро(д)коу пришлое(с) // яко штоўка олова, котораа ...если згори иде(т) зара(з) до ни(з)кости з'стоупоуе(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 224-224 зв.); гонѣли їхъ [мѣжєвъ] непрѣѣтели о(т) брáмы áжъ до катафарѣса, и бѣли їхъ оутєка́ющихъ згоры (серед. XVII ст. *Хрон.* 163 зв.);

(з небес, від Бога) згори: Держѣмо штó Бо(з)скимъ зражѣнѣемъ на(м) з' Бо(з)ского пѣсма показано ёсть. Понева(ж) всáкое да-ровáнѣ дóброе, и всáкѣй даръ досконáльный ёсть з'горы, зстѣпнѣющѣй о(т) Оца свѣтлостей (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 206).

ЗГОРѢВАТИ *дієсл. недок.* Згоряти: Што на(д) óгнь є(ст) срѣжшеє, а што на(д) Кóрч' подлѣйшеє; а еднáкъ ани дѣрево згорѢва-ло, ани óгнь гáснѣ(л) (Київ, 1625 *Злат. Н.* 128).

ЗГОРѢЛЪКА *ж.* Горѣлка: на згорѢлѣкѣ да(л)є(м) грѣшь (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 20).

Див. ще ГОРѢЛКА.

ЗГОРѢЛЫЙ, ЗГОРЕЛЫЙ *дієпримк. у знач. примк.* Згорѣлий: а на деватомъ мѣстѣ пополовинѣ громадѣ клєпѣковъ згорѢлѣю которѣю де(и) по о(т)єха(н)ю пна а(н)дрєа монѣто(л)та по(д)данѣ скѣли(н)скѣе ра-товали (1577 *ЖКК* I, 87); панцєровъ згоре-лыхъ три (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 131); Тотъ шпита(л) згорєлы(и) зо вси(м) што до него належи(т), в дозо(р) и обмышлєва-нѣ побожное вєчнє подали (Варшава, 1632 *ПВКРДА* I-1, 5).

ЗГОРѢТИ, ЗГОРЕТИ, ЗЪГОРѢТИ

дієсл. док. 1. (знищитися вогнем) згорѣти: а кѣ тому дей какъ замокъ Браславъ зго-рѣлъ, ино дей и остатокъ тыхъ листовъ... погорѣло (Краків, 1505 *АЛМ* I/2, 165); А кгда тежъ стары(и) замокъ... згорєлъ при-годою самъ собою люди розышлися по за(м)-комъ околичѣнымъ (1552 *ОЖЗ* 120); як розька оуохнет и збірають єи и на вогон оукі-дают и зъгорит (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 58); Коли моя хижа згорѣла нижеи села, тогда не зна(л)є(м) ся ка(м) ся дѣти (Бене-диківці, 1603 *НЗ Ужг.* XIV, 224); зъ середѣ на четвє(р)гѣ вночи... до(м) мо(и)... вогнемъ згорєлъ (Черкаси, 1589 *ЦНБ* II 23258, 1); Чудъ то знаменитый, же євангєліє въ огонь подѣ часть крєщєнѣя земли Роской вкиненоє не згорѣло (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1067); а онъ ты(м)... цє(р)ко(в) покрыва(л), котрая по(д) тє(н) мо(р) згорѣла была (Львів, 1624 *ЛСБ* 1049, 4 зв.); пере(д) зелєными стѣ... 8 Львовѣ... вши(ст)ко пере(д)мѣстя згорѣло (серед. XVII ст. *ЛЛ* 176); *Образно:* бо если сам Златоусты потребовал утѣкати от мир-скаго огня в Сигор, жебы не згорѢв огнем грѣха похотным, пѣвнє и другим тую ж по-раду... подавал (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 239); Не меншій... чудъ єсть православный, же як вкиненный посередѣ огня на онъ часть паперѣ, такъ тепєрь... посередѣ огня гнѣвомъ палающихъ сердець отступниковъ нашихъ внесєнный... въ нашей церкви возстави(тє)ль не згорѣлъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1067).

2. Перен. (звестися напѣвєць) пропасти: а если кóторого // робѣта згори(т) шкодѣ о(т)несєть, лє(ч) са(м) збавє(н) боудєть (1598 *Розм. нап.* 34-34 зв.); И то ёсть штó Ап(с)лѣ мѣвити, Чіá робѣта згори(т), шкодѣ понесєть (Київ, бл. 1619 *О обр.* 140).

Див. ще ЗГАРАТИ.

ЗГОТОВАНЄ *с. 1.* Приготування: Оуст-роєнїє: Стáнъ, кштáлтъ, спѣсобъ, обѣчай,

надка, цвиче(н)є, споражѣ(н)є кáждои рѣчи на єи слѣдшности, ... приправова(н)є, зготова(н)є (1627 ЛБ 141).

2. Виготовлення: Състроєніє, ... Зготова(н)є, зроблѣнє, приправлѣнє (1627 ЛБ 129).

Пор. ЗГОТОВАТИ.

ЗГОТОВАТИ, ЗЫГОТОВАТИ дієсл. док.

1. (що, що кому і без додатка) (*зробити придатним, готовим до використання*) приготувати: Мы тот попел и комагѣ зготованѣю на березе ѡ Волода(вѣ) княза Єго Милости ѡгледали со всим зготованѣю (Володава, 1551 АС VI, 112); Члкъ нѣкоторыи... послалѣ слоугы с'во(и) в годиноу вечерѣ мовачи з'ван'ны(м) абы пришли, бо южѣ все єсть зготовано (1556-1561 ПЄ 285); а повинє(н) будє(т) пнѣ павє(л) муля(р) то(т) камє(н) дати ѡ(т) горы красова свои(м) кошто(м) зготовати и вывезти на мѣсце назначєное (Львѣв, 1591 ЛСБ 159); ю(ж) та(м) была єго с'той мл(с)ти зготована го(р)ница и баранокѣ великодный оупечєно (XVI ст. УЄ Трост. 51); внѣт са ѡнѣ постáралѣ, ѡжѣ мѣсце згóтовáно И всѣмѣ хорымѣ достáтки, гóйне додавáно (Луцьк, 1628 Андр. Лям. 7); В тóй чáсѣ повѣдано црѣви..., ѡжѣ Армєніá протівѣ емѣ се бѣрила, ... зготовáвши вóйско, послáлѣ тáмѣ алексáндра, áбы // воевáлѣ з нými (серед. XVII ст. Хрон. 401-401 зв.);

(що до чого, що на що) (*довести до стану, відповідного чому-небудь*) приготувати: прóто(ж) и то велми добрѣ црѣкѣвѣ постановила, абы... тѣла свои к томуу прýстоинѣ зготовали (Львѣв, 1585 УЄ № 5, 115, на полях); если та(к) соузнѣ(н)є своє зготоуємо, ... тєды на(м) мáлыє лѣта нѣчóго не оумє(н)шатѣ (Острог, 1607 Лѣк. 27);

(що на що) (*зробити запас, заготовити*) приготувати: Дерєво на млынѣ тотѣ повинєнѣ зготовати в лєсє млынарѣ (Володимир,

1552 ОВол. З. 196); Мєновитє взято... голєє пашни... которая была зготована... на сєвѣд то є(ст) жита ми(р) пѣ(т) (Київ, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 106 зв.); по фольваркахѣ... збожѣ молочєныхѣ... на насєнє зготованых, яко и немолочєныхѣ до пєтнáдцєти тѣсєчєй копѣ... забрали, знесли (Кременєц, 1649 АрхЮЗР З/IV, 259).

2. (що) (*зробити, виготовити що-небудь*) зготувати: такжє отѣ подклєтовѣ, абы шпихлєровѣ, штóмѣ былѣ зготовалѣ зѣ власныхѣ присєвковѣ и власное прáцы, накладу рóботы моеє на три кояги... пустити мєлѣ (Володимир, 1593 АрхЮЗР I/I, 340); Състрой-вый, с'здáвый: Котóры(и) збѣдова(л), зготова(л) (1627 ЛБ 129); Зготѣшѣ тѣжѣ чєтѣрє колцá золотѣи и припрáвишѣ ѡхѣ до чєтѣрєхѣ оугловѣ тогó жѣ столá кóждою нóги (серед. XVII ст. Хрон. 102 зв.);

(що) (*написати, створити*) скласти: а имѣ ближшимѣ того кресу бити сєбѣ бачитѣ, тымѣ тєжѣ наболѣшѣи то передѣ очимá єго єсть, абы рєєстра своє зготовалѣ (Луцьк, 1607 АСД I, 230).

3. (що) (*зварити, приготувати їжу*) зготувати: Кто пакѣ з ва(с) маючи слоугоу а ѡнѣ ѡрєтѣ абы волы пасєтѣ а коли бы (с) полá пришолѣ и не // рєчє(т) ємоу бор'зо сѣдѣ за сто(л) алє рєчєтѣ ємоу зготовай ми што боудоу вєчєралѣ (1556-1561 ПЄ 296); Члкъ то(т)... которѣи то зготова(л) бы(л)... ѡбѣ(д) є(ст)... бѣ ѡцѣ (к. XVI ст. УЄ № 31, 168 зв.); Згóтовáла она потрáвы (серед. XVII ст. Хрон. 41 зв.).

4. (що, що кому) (*забезпечити здійснення чого-небудь*) підготувати, підготувати: и выш'ли оучєницѣ єго и приш'ли до мѣстá и нашли такѣ якѣ ѡнѣ повидѣлѣ имѣ и зыготовали пасхоу (1556-1561 ПЄ 185); по(д)бно є(ст) пр(с)тво нб(с)нóє чл́коу црю котрый зготова(л) вєсѣла снѣ своємоу (XVI ст. УЄ № 29915, 106).

5. (кому що, що і без додатка) (*заздалегідь призначити що-небудь*) уготовити: На ты(х) мѣстѣ, окроутные звѣрїе стаіи якъ повѣзаны, и гнѣвъ царскїй оберноул'са въ оумилѣніе, и слезїль по тѣхъ страшныхъ зготованыхъ имъ моукахъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 10); мы, глупая Русь,... дедичество вѣчное от Христа избавителя нашего... зготованое в царствѣ небесном, наслѣдим и получим (1608-1609 *Виш. Зач.* 230); В той часъ ѡдѣдичимо бныи добра, котрыи ни бко видѣло, ни оухо слышало,... яковїе зготовалъ Бгъ кохѣнкомъ (Львїв, 1642 *Час. Слово* 271); Сынѡвство Бжїе намъ даровано, и Цр(с)тво Нб(с)ное зготованно (Чернїгїв, 1646 *Перло* 15).

Див. ще **ЗГОТОВИТИ, ЗГОТОВЛАТИ. ЗГОТОВАТИСА** *див.* **ЗГОТОВАТИСЯ. ЗГОТОВАТИСЯ, ЗГОТОВАТИСА** *дієсл.*

док. 1. (що, до чого і без додатка) (*підготуватися до чого-небудь заздалегідь, завчасно*) зготуватися, підготуватися, підготовитися: I twoia by Miłost raczył wse k temu czasu sia zhotowati y na tot rok tam byti (Краків, 1523 *ŻD VI*, 150); так нам господарѣ, яко и вам всим пожиточнѣю и потребнѣю за часѣ са зготовали и водлѣ звыклостей своих кѣ той потребе нашой... до Брѣславла... спешне ехали (Олбенг, 1552 *AS VI*, 125); Што панъ Угриновскїй мною вижом врядовым и людми сторонними осветчивши, ехалъ з Несвѣча до имени князей Соколских Михлина, бо ся самъ в дворе къ тому веселю былъ добре зготовал (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР 8/III*, 53).

2. (що) (*про будівництво*) завершитися: кды ся це(р)ко(в) зготуе(т) а вы ѣ то(т) ча(с) да(и)те на(м) знати (Ясси, 1559 *ЛСБ* 29).

Див. ще **ЗГОТОВИТИСЯ.**

ЗГОТОВИТИ, ЗГОТОВІТИ *дієсл. док.*

1. (що) (*зробити придатним, готовим до використання*) приготувити: Оныи пак жо-

ны... врьноувшис зготовілі ароматы и міро (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 84);

(що, чого) (*зробити запас, зготовити*) приготувити: Пани Ивановаа, своакини моа, рачила ми дать тое дерево все, которое на замокъ ѣ Вортели пан Иван небожчикъ былъ зготовилъ (Мстиславль, 1553 *AS VI*, 134); Скоро теды да(ст) бгъ в с(т) по(ст) зготовивші сами ѡтошлемо... збожа того (Устя, 1634 *ЛСБ* 521, 1).

2. (кому і без додатка) (*забезпечити здійснення чого-небудь*) підготувати, підготувити: В пер'вый же днѣ опрѣ(с)но(ч)ны(и) прис'тоупили оученици ко исоу, и рек'ли емоу гдѣ хочешъ з'готовимо ти яс'ти пас'хоу (1556-1561 *ПЄ* 110 зв.); Такъ и патріархъ,... листами унѣверсальными // всюду каждого злость обличил и на суд зготовилъ (Львїв, 1605-1606 *Перест.* 42-43).

3. (що) (*заздалегідь приготувати, забезпечити що-небудь*) уготовити: И рекль оучнкомъ свои(м)... в' домоу ѡ(т)ца моего ѡбители многыи естѣ [меш'кана] а ес'ли бы иначеи было, повидѣль бы(х) вамъ але идоу абыхъ вамъ з'готовилъ мѣсце (1556-1561 *ПЄ* 411).

Див. ще **ЗГОТОВАТИ, ЗГОТОВЛАТИ, ЗГОТОВОВАТИ, ИЗГОТОВИТИ.**

ЗГОТОВИТИСЯ *дієсл. док. (приготуватися до чого-небудь завчасно)* зготовитися, зготуватися, підготуватися, підготовитися: y raczył by Twoia miłost kazati wsim poddanym naszym zemli wołynskoie... wedati dati, aby koždyi z ninich k tomu roku sia zhotowił (Краків, 1523 *ŻD VI*, 150).

Див. ще **ЗГОТОВАТИСЯ.**

ЗГОТОВІТИ *див.* **ЗГОТОВИТИ.**

ЗГОТОВЛАТИ *дієсл. недок. 1.* Готувати, виготовляти: Състроаю: Приправлаю, зготовлаю, зроблаю (1627 *ЛБ* 129).

2. (що) (*забезпечувати здійснення чого-небудь*) підготовляти: Достїгши теды Сарваръ ажъ и до Халкїдѡна, ѣ ѡблѣгши егѡ

жолнѣрство(м), все што ено ко́лвек' кѣ збѣ-
рѣню тогѡ Велікогѡ Царствѣючогѡ Мѣста
нале́жало, з'готовлѣет' (Київ, 1627 *Тр.* 658).

*Див. ще ЗГОТОВАТИ, ЗГОТОВИТИ,
ЗГОТОВОВАТИ.*

ЗГОТОВОВАТИ дієсл. недок. Готувати,
приготовувати, підготовляти: зготовѣть хс,
и ѡрѣжиємъ пригото́влѣе(т) (к. XVI ст. УЄ
№ 31, 95 зв.).

*Див. ще ЗГОТОВАТИ, ЗГОТОВИТИ,
ЗГОТОВЛАТИ.*

ЗГРАБЕНЄ, ЗГРАБЕНЯ с. (стп. *zgra-
bienie*) пограбування: Не втручаючи теды
въ то зубожєня, розогнаня, забраня и згра-
бєня подданныхъ тыхъ селъ церковныхъ... //
...просили... о придане возъныхъ до огле-
даня знищеня, спустошеня тыхъ маєтност-
тей (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/І, 407-408);
вкратце о том осведчене и протестацию до
книг занєши, а ширшєе и досконалшєе
волное самому его милости отцу владыце
и капитуле, за данєм знати о том чинєне
зоставивши, о придане очевистое возныхъ до
огледаня от них того замкнєня, запечатова-
ня, зграбєня... просили (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР*
1/VI, 557).

Див. ще ЗГРАБЛЕНЬЄ.

Пор. ЗГРАБИТИ.

ЗГРАБЕНЯ див. **ЗГРАБЕНЄ.**

ЗГРАБИТИ дієсл. док. (кого, що) По-
грабувати: А если бы не пошолъ тогды ата-
манъ тєселски(и) волєнь его зграбити ѡса-
дити бє(з) воли воротного (1552 *ОЛЗ* 176 зв.);
А в клетя(х) ихъ што колвекъ было має(т)-
но(сти): сукни музские, сукни же(н)ские...
забрано и бє(з)правнє зграблєно (Житомир,
1584 *АЖМУ* 116); незвычайнымъ, неприяте-
леви, кромъ спалєня, належнымъ обычаємъ
пустками увєсь манастирь учинили, сплен-
дровали и зграбили (Луцьк, 1608 *АрхЮЗР*
1/VI, 380).

ЗГРАБЛЕНЬЄ с. Пограбування: людей
всихъ, такимъ своволнымъ наєханьємъ,

зграблєньємъ и выбираньємъ зъ нихъ не-
звычайныхъ винъ, потревожилъ (Володимир,
1592 *АрхЮЗР* 6/І, 218).

Див. ще ЗГРАБЕНЄ.

Пор. ЗГРАБИТИ.

ЗГРЕБНЫЙ прикм. (стп. *zgrzebny*) 1. (який
складається або зроблений із начосів льону,
коноплі) прядив'яний: и бѣде(т) крѣпо(ст)
и(х) яко паздеріє згребное (до 1596 *Виш. Кн.*
266); закричали на него філістїнове на(д)
тобѡю сампсонє: котѡрый розорвалъ поврѡ-
зы яко коли бы хто перервалъ нить оукрѣчѡ-
нѣю з паздѣрїй згрѣбны(х) (серед. XVII ст.
Хрон. 186 зв.).

2. (грубий, товстий) (про полотно) згрѣб-
ний: 8 степана а(н)дрєсовича взято... поло(т)-
на згрє(б)ного локо(т) (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.*
823, 1 133, 73 зв.).

ЗГРЕБА, ЗГРѢБЯ с. Ключя, діал. згрѣб'я:
Ярость, рѣть: Попѣдлївость, починяючїйса
гнѣвъ, до гнѣвъ перхлївость, сердїтость.
Яро(ст) подо(б)на згрѣбю запалєномѣ, котѡ-
рое прѣ(д)ко Гвалтѡвнє загори(т)са, а ри(х)-
ло ѣгасѣе(т) (1627 *ЛБ* 161); А слѣги цр(с)кїи
котѡрыи їхъ бѣли в'кїнѣли не престали
подпалѣть пѣчи нафтою и згрѣбами (серед.
XVII ст. *Хрон.* 360 зв.).

ЗГРЕШИТИ див. **ЗГРѢШИТИ.**

ЗГРЕШЫТИ див. **ЗГРѢШИТИ.**

ЗГРИБѢЛОСТЬ ж. (стп. *zgrzybłość*)
по-старіння, дряхлїсть: Щавство: Грѣ(ч):
Влакеїл, з' пещоты недбалство и взгоржѣ-
нє, лѣнївство, гнѣсность, згрибѢлость, грѣ-
бѣанство (1627 *ЛБ* 158).

ЗГРИБѢЛЫЙ, ЗГРѢБѢЛЫЙ прикм.
(стп. *zgrzybiły*) старезний, дряхлий: Лѣбєдѣ
в' лѣтє(х) згрѣбѢлый, котры(х) ти дойзрѣ-
ти В ѡпекѣнство ѡставилъ; оусѣ свои дѣ-
ти (Львів, 1642 *Бут.* 5); в' згодѣ и мїлос-
ти малжѣнскої ажъ до згрибѢлої старѡсти
жиючи, знѣкъ найпреднѣшїй блѣгословѣн-
ства малжєнскогѡ... // ...ѡгладали (Київ,

1646 *Мог. Тр.* 934-935); а гды ко до(л)го(и) в'зг'ордѣ принѣты(и) былѣ, з примовками же з'грибѣлы(и) старецѣ... в'проша(л)са до манастира... не маючи гдѣ бы са ин'дей обернѣти и притѣлити мѣль (серед. XVII ст. *Кас.* 52 зв.).

ЗГРИМѢТИ *дієсл. док. (почати гримі-ти)* заgrimіти, загуркотіти: $\bar{\alpha}\bar{f}\bar{o}\bar{a}$. М(с)ца лютого з'grimѣло з блискѣна(м) веліки(м) (1509-1633 *Остр. Л.* 127).

ЗГРОЖЕНЬЕ *с. (стп. zgrożenie)* залякування: Але Бгъ самъ нѣто ѡсоблѣвыхъ, и свойхъ власт'ныхъ Послѡвъ назначаѣтъ; и Наѡана Пр(о)рѡка на з'грожѣнье Крѡла вѣслалъ (Єв'е або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 15 зв.).

ЗГРОМАДЕНЕ *с.* Громада, гурт, збір: о што и вси на тотъ часъ люде стану шляхетского, немалое згромадене, у суду будучое... противко урожоному его милости пану Михалови Линевскому,... соленнитеръ сведчили се и протестовали (Луцьк, 1630 *АрхЮЗР* 6/1, 469).

Див. ще **ЗГРОМАЖЕНЕ, ЗГРОМАДЗЕНЕ.**

ЗГРОМАДЖѢНЕ *див. ЗГРОМАЖЕНЕ.*

ЗГРОМАДИТЕЛЬ *ч., перен.* Той, хто нагромаджує, згуртовує: И все ѡ(т) ѡца рѣхающогося ѡказѣна свѣтлости похожѣніе к' на(м) з лѣски прихѡдачєе, и(ж) знѡвѣ споѣючаѣ мѡцъ ѡборочѣѣтсѣ кѣ єдности згромадѣтєла ѡца, и Бгѡмъ вѣдѣной прѡстости (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 206).

ЗГРОМАДИТИ *дієсл. док. 1.* (що чим, кого) (*згребти, складаючи в одне місце*) згромадити: ѡнь має(т) в роука(х) лопѣтоу и згромади(т) пшеницю // до гоу(м)на своего, а половоу испали(т) оу ѡгни (XVI ст. *УС* № 29519, 48-48 зв.); по пѣсты(х) пола(х) ...сѣтни(к) и иншіе фѣсты, котѡріє вѣтръ сѣуды и тѣды поро(с)кидѣлъ, рѣкамі згро-

мади(в)ши,... ѡбѣдѣ... наготовали (серед. XVII ст. *Кас.* 45 зв.); оучинилъ тѣды г(с)дѣ, же выдыхѣли жѣбы, в' домѡхъ, в сѣлахъ, и в' полѣхъ, и згромадили їхъ в' немѣрныи кѣпы (серед. XVII ст. *Хрон.* 85).

2. *Перен.* (кого, що і без додатка) (*зібрати разом, скупчити*) згромадити: Соборъ Берестейскій. Згромаженые воймя Исуса Христа Господа и Бога нашего, — превелебные отцове... отправивши звычайные молитвы..., день одинъ до зачатъя собору на послы ждали (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 188); ѡ чо(м) и самъ дѣлъ знѣти в' ева(н)гѣліи мѡвачи... кѡлькѡкрѡтъ хотѣле(м) з'громадити дѣточкѣ твое, я(к) кѡкошъ збирає(т) пѣашѣта свои по(д) крѣла, и не хотѣлисте (Острог, 1607 *Лѣк.* 61); Мы... ознаймуємъ тымъ листѡмъ... ижъ... отецъ Елисей Плетенецкій... з того свѣта смертію зшѡлъ, по котораго смерти... мы обыватели воеводства Киевскаго на рѡчкѣ вышъ менєные для справъ своихъ згромажєные... // зѣхалисѡся (Київ, 1624 *КМПС* I, дод. 269-270); судъ... // ...возного... придаєтъ котѡры(и) то возны(и)... тую баницію на позѣванныхъ ту(т) на рѣшѣ любєльськомъ при бытѣности велю люде(и) запѣны(х) з рѡзѣны(х) воеводствъ згромажѡныхъ... ѡбѣволаѣлъ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4059, 122-122 зв.); В тѡй часъ алексѣндєрь згромадивши людѣ велікоствє валѣчнагѡ пришѡлъ кѣ лѣчбѣ \bar{p} людѣ, з' котѡрымъ прѣхѣлъ кѣ рѣцѣ прѡзвище океѣнъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 415).

3. (*приставати до чого-небудь*) прилягати: Мають те(ж) и носа(т) шкаплѣрики,... котѡріє ѡ(т) шии самѡби спѣстѣистые,... вокѡло члѣвка ѡкривѣютъ и зо всѣ(х) сторо(н) по(д)-тѣгаю(т) абы за препѡсанѣ(м) и(х), широко(ст) ѡдѣна до тѣла згромажєна и зѡбрѣна была (серед. XVII ст. *Кас.* 6).

ЗГРОМАДИТИСЯ *див. ЗГРОМАДИТИСЯ.*

ЗГРОМАДИТИСЯ, ЗГРОМАДИТИСЯ, ЗГРОМАДИТИСЯ дієсл. док. 1. (*зібратися разом, скупчитися*) згромадитися: Мы сенаторове, дыкгнитаре... есмо ся тутъ до Берестя на сынодъ згромадили (Берестя, 1576 *АрхЮЗР* 1/1, 530); А такъ кгда са были южъ всѣ на то(т) съборъ згромадили выбрали прѣмежи себе заходъниці философѣ и рытора... яна парижанѣна (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 37); И ты(х), што яко власны(х) свои(х) про(д)ковъ гасло побо(ж)ности принавши, на оное са по(д)писали то есть тѣи што са потѣмъ были згромадили вѣ Кѣнста(н)тінопѣли... вѣрѣ запечатовали (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 133); Скрына тестаментѣу кдыса до іѡ(р)данѡу приближала воды ра(з)дѣлилися и ѡ(т)всюдѣ ѡ(т) ѡбои(х) сторонѣ згромадившисѣ горѣ оучинили (поч. XVII ст. *Проп. р.* 251 зв.); третій [раз] передъ церковью цѣминтару, при бытности велю людей зацѣныхъ, которые се на тотъ погребъ згромадили, голосомъ вынесълымъ поволанье учинили есмо (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 587); Всѣ жалѣ, всѣ болѣзни кѣ намъ са згромадѣте (Львів, 1631 *Волк.* 5);

з'єднатися, сконсолїдуватися: згромада(т)са новии народове для имѣне бжїа и послоушни боудутъ приказанїа бжїа (поч. XVII ст. *Проп.* 8).

2. *Перен.* (*набрати певного вигляду*) сформуватися: И далѣ мнѣ г(с)дѣ двѣ табліцы... вси слова котѣры(х) вамъ мѡвилъ на горѣ зпосрѣдкѣ огна, колї са былъ згромадилъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 152).

Див. ще ЗГРОМАЖАТИСЯ.

ЗГРОМАДИТИСЯ *див. ЗГРОМАДИТИСЯ.*

ЗГРОМАДНЫЙ *прикм.* Чисельный, багатолюдный: на... неушанованье такъ згромадное процесии... некоторые з них попы руские, у фортыци тогожъ монастыра стоячи, дивовалисе (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 681).

ЗГРОМАЖАТИ дієсл. недок. 1. (що) (*згрібати, складаючи в одне місце*) згромаджувати: фенїксъ єдиный самъ дрѣвца згромажаѣ(т), На котѣрыхъ спалѣный для на(с) быти маѣтъ (Львів, 1631 *Волк.* 13 зв.).

2. *Перен.* (кого) (*збирати разом, скупчувати*) згромаджувати: добрый сей пастырь словесный овцы Хвѣ паствѣ своѣй повѣренны паслѣ, згромажалъ распорѣшенны, збира(л) розбѣгли (Вільна, 1620 *См. Каз.* 20 зв.); Котѣрый коли пастырь овѣчки посылаетъ посрѣдѣ волковъ; але рачей гды видѣть влѣка, згромажаѣтъ овѣчки (Київ, 1625 *Злат. Н.* 128 зв.).

3. (кого) Скликати, збирати: але ша(т)а(н) ...всѣ(х) свои(х) хочачи... на вѣ(ч)ныє рѣскоши посадѣти... старючи(с) // абы всѣ... лжехѣ... поклонїлися, котѣрый... всего свѣта ѡпѣкѣно(м) назва(в)шисѣ... послѡ(в) высылаетъ всѣ(х) кролѣ(в)... до своѣи столицы згромажаючи (Вільна, 1596 *З. Каз.* 63 зв.-64).

4 (що) (*поступово збирати, відкладати що-небудь*) нагромаджувати: Въ ни-во-што оборачаемъ тыхъ, которые якимъ же колвекъ способомъ... надъ то, нижли што потреба, згромажають (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 134); Не хотѣ(л) бѣ абы снѡве ійлѣстїи и на(д) потребѣ мѣннѣ събирали, не хотѣ(л) абы на многыє дни згромажали (поч. XVII ст. *Проп. р.* 289 зв.).

ЗГРОМАЖАТИСЯ, ЗГРОМАЖАТИСЯ дієсл. недок. 1. (до кого) (*поступово збиратися, відкладатися, скупчуватися у якій-небудь кількості*) нагромаджуватися: Тѣшься зъ помощницы твоей незгоды, гдыжъ ся зъ студни пекелной пропасти вынурила, абы ся до тебе великїи скарбовъ купы згромажали (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 875).

2. Згромаджуватися, збиратися, сходитися: абѡвѣмъ // згромажаючи на такїи акты нѣчого їного не дѣали, єно плакали

и рыдали (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 8-9); В сей... день... правовѣрныхъ з'громажають'са зобра́на, Молїтвами и Мол'бами поспѣлѣ весе́лачїса (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 75).

Див. ще ЗГРОМАДИТИСЯ.

ЗГРОМАЖАТИСА *див. ЗГРОМАЖАТИСЯ.*

ЗГРОМАЖАЮЧІЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Який згромаджує, згуртовує: Ава'сарь: Отець згромажаючи(и), або отець выполнаючи́й, або кончаючи́й. сынъ корѣовъ (1627 *ЛБ* 170).

ЗГРОМАЖЕНЄ, ЗГРОМАЖЕНЬЄ, ЗГРОМАЖЕНЬЄ, ЗГРОМАЖЕНЯ, ЗГРОМАЖЕНА, ЗГРОМАДЖѢНЄ *с. 1.* (*збір групи людей*) згромадження, збирання: Нащо и манастирь свѣй... инокомъ ѡ(т)далъ на згромаже(н)є до нѣго людѣй бѣгобѣйныхъ... и оучѣбныхъ (Дермань, 1603-1604 *ПВКРДА* IV-1, 105).

2. Нагромадження, накопичення: Прѣто тежъ и едѣнъ зъ бѣгонѣсны(х) Ѡ(т)ць гдѣ южъ пришѣлъ до старости, звѣкъ мѣвити: я в' мѣлодисти (!) мѣей, часѣ згромажен'а мѣегѡ, тѣ есть, добродѣтелей, границы нѣ мѣлемъ, але вшелакїй часъ погѣжїи ми былъ до згромажен'а (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 196);

(*скупчення чого-небудь*) накопичення: поневажъ церковь есть згромажене якобы каменїй живыхъ, маеть просто и той камень, который есть фундаментомъ, быти тежъ чловѣкъ которїй, а не якая цнота (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 377); Сѣнмъ во(д)ный: Зтѣкъ, вѣдъ згромаженье, ставъ, бѣюркъ, ѣзеро (1627 *ЛБ* 119); А жерѣла и стѣ(д)ни и кѣждое згромаженье вѣдъ бѣде чїсто (серед. XVII ст. *Хрон.* 119).

3. (*группа людей, об'єднаних спільністю становища, інтересів та ін.*) громада: подобалася рѣ(ч) таа всему тому згромаже(н)ю и ѡбрали Стефана (II пол. XVI ст. *КА* 28);

по(д)несїжъ теде и тепе(р) розоумные свои ѡчи, и посмотри на ѡное з'громаже(н)є, не с такіхъ зѣбрано людѣй, але зъ ѡныхъ которые на(д) злѣто... соу(т) зацнѣйшими (Острог, 1607 *Лѣк.* 48); Юрей Чарторійский... жаловаль... ижъ... при одправовантѣ судовъ... [Колпытовские]... при всюмъ згромажентѣ велю людей зацнихъ... [его]... злаяли (Володимир, 1619 *АрхЮЗР* 8/III, 556); тѣй Іакѡвъ... теде при велїко(м) згромажентѣ Пѣновъ Дѣмныхъ... мѣвилъ в' тѣи слова (Київ, 1629 *МКСВ* 71); Тѣржество: Згромаже(н)є посполїтое зѣбръ прѣзничный, ярмарокъ (1627 *ЛБ* 133); А коли се все згромаженье клѣнало. Спѣваки и тѣи котори держали трѣбы, чинїли свой ѣрадъ, ажъ се докончїло всесо(ж)женїє (серед. XVII ст. *Хрон.* 341);

(*релїгїйне об'єднання*) громада: Црѣвь: Хра́мъ Бѣжїй, до(м) Бѣжїй. Црѣковь єсть названа ѡ(т) цара, ижъ царскимъ дѣмомъ єсть. а в' Грѣцкомъ языкѣ Єкклїсія, црѣковь. ѡ(т)сѣлю называєт'са съѣбръ, ѡ(т) зѣбрана. згромадѣ(н)є, ѡ(т) зѣзвана в' кѣпѣ на грома́дѣ (1627 *ЛБ* 155); Състо́анїє,... съѣбръ,... Црѣковь,... згромаже(н)є, зѣбръ (Там же, 167); Пѣтръ и іѡа(н) оу велїко(м) згромажентѣ жиѣовско(м) кѣзана повѣдають (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 151).

4. З'їзд, збір; синод: Съѣбръ: Згромаже(н)є, зѣбране (1627 *ЛБ* 126); сеймики якиеся, албо згромаженя, праву Божому и духовному, такъ же конституции и декретомъ короннымъ спротивляючись, а тымъ блюзницомъ поблажаючи..., становятъ (Люблін, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 789); в онѣчасъ... //... подѣ Луцькомъ згромажентѣ назѣначили были (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 394-395).

Див. ще ЗГРОМАЖЕНІЄ, ЗГРОМАДЗЕНЄ.

ЗГРОМАЖЕНІЄ *с. 1.* Те саме, що **згромаженє** у 3 знач.: Не маєшъ ли дѣсытъ ѡ

Николаю на ѡсторѡгѡ неѡблѡ(д)нои Бг̃о-
словїи згромаженіе такъ велики(х)... и такъ
дѣвнѣхъ Бг̃омъ надхненѣхъ ѡцѡвъ (Київ,
1619 *Гр. Сл.* 293).

2. Те саме, що згромажене у 4 знач.: И
такъ тоѣ тройчастое згромаженіе, ѡ(т)цовъ
и ихъ събѡрованіе по(д) єдинъ Сино(д) за-
мкнено (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 141).

Див. ще ЗГРОМАДЗЕНЄ.

ЗГРОМАЖЕНЬЄ *див. ЗГРОМАЖЕ-*
НЄ.

ЗГРОМАЖЕНЬЄ *див. ЗГРОМАЖЕ-*
НЄ.

ЗГРОМАЖЕНЯ *див. ЗГРОМАЖЕНЄ.*

ЗГРОМАЖЕНА *див. ЗГРОМАЖЕНЄ.*

ЗГРОМАЖОНЬЙ *дієпримк. у знач.*
примк. Нерозлучний, згуртований: Позри
ѡчима и ѡбачъ сны твои згромажѡныє (поч.
XVII ст. Проп. р. 123).

ЗГРОМЕНІЄ *с. Кара: И тотъ зайсте мнѣ-*
маніе Єсть збѡжное, и хрїстїанской надѣѣ
непротївное...: бо Гнѣ згромѣніе, прїимати
намъ того не допѡсчаѣтъ (Київ, 1637 УЄ Кал.
451).

ЗГРОМИТИ *дієсл. док. (стп. zgromic)*
(кого, що) вилаяти, висварити: Аза не вѣ-
даемъ, же Мойсей, для упрошеня гнѣву Бо-
жого Аарона згромивши, три тысячи человѣ-
ка посполитого мордуєтъ? (1603 Пим. 102);
Тылко строфѡвати и згромити хотачи ѡблѡд-
нѡю и ѡмѣлнѡю надкѡ ты(х) котѡрыи..., оуси-
лѡютьсѡ оуказати же Пренѡсватшїй Дх̃ъ
и(з) Сна такъ якъ и(з) ѡца похѡди(т) (Київ,
1619 Гр. Сл. 252); Згѡнитъ, зѣѡкаєтъ тамъ
Г(с)дѣ, згромитъ того, котѡрій неѡумытыи
нѡги мѣти бѡдетъ (Вільна, 1627 Дух. б. 288);
И згромилъ Єго Іис, и вѣшолъ зъ нѣго дїаволь
(Київ, 1637 УЄ Кал. 450).

ЗГРУБИТИ *дієсл. док. (в чому) Нагру-*
бити, нагрубїянити: такъ и прошу покорне
вашого найяснѣйшого королевского вели-
чества прощенїя, въ чемъ бы колвекъ згру-

билъ и погрѣшилъ, яко человекъ, предъ
найяснѣйшимъ вашего величества маєста-
томъ (Київ, 1622 АЮЗР II, 73).

ЗГРѢДѢТИ *див. ЗГОРДѢТИ.*

ЗГРЫЗАТИ *дієсл. недок., перен. (що)*
(нищити, нївечити) згризати: Фагедѣны бо-
вѣмъ и Гангрѣны хорѡбы та(к) назвѡаны,
же Пѣршаа тѣло члѣвчєє згрызѡєтъ, а Дрѣгаа
оумрѣшвлѡєтъ (Київ, 1631 Син. Тр. 816).

ЗГРѢБЯ *див. ЗГРЕБА.*

ЗГРѢБѢЛЫЙ *див. ЗГРИБѢЛЫЙ.*

ЗГРѢШИТИ, ЗГРЕШИТИ, ЗГРЕШЫТИ
дієсл. док. 1. (кому і без додатка) (учинити
gr̃ix) згрїшити (щодо кого і без додатка):
бо агг(с)ко є(ст) вѣдле оучїтеле(и) нѡши(х),
не грѣшити, а дїаво(л)ское згрѣшївши въ
затве(р)дѣлости ср(д)ца... трѣвати, а не кѡа-
тисѡ (Острог, 1599 Кл. Остр. 226); а если
згрѣша(т) снѡве и(с)л(с)кїи вѣда(м) ихъ в
нѡроды ѡбщєє и тамъ зѡйдѡтъ, и бѡдѡ(т)
слоужїти бого(м) чоужи(м) (поч. XVII ст.
Проп. р. 143 зв.); тогды засмѣтѡтѡсѡ грѣш-
никѡве и вѣйдѡтъ якъ слѣпыѣ, понеѡажъ
згрѣшїли Бѡ (Київ, 1637 УЄ Кал. 41); А
хотѡй вїдѣлъ, якѡ мѣли Аггловѡе згрѣшї-
ти, и лѡски єгѡ стѡй на вѣки ѡ(т)пѡсти. А
предѣца ихъ сѣтворївъ (Чернїгїв, 1646 Перло
1 зв.).

2. (на що, для кого, перед ким і без до-
датка) (*зробити поганий учинок, допустити*
помилку в чому-небудь і т. ін.) згрїшити
(щодо кого, задля кого і без додатка): колъко
// кро(т) если згреши(т) брать мои противъ-
ко мнѣ до семи ли кро(т) ѡ(т)поущѡу ємоу
(1556-1561 ПЄ 80 зв.-81); а ижъ ѡ Литовском
панствѣ вистѣпил и згрешил..., скоро по
смерти небожчика кнѡза Єрослава..., абы
был ставенъ и выдан до врадѡ нашего (Віль-
на, 1565 AS VI, 277); Также и сєсѣ жѡны
(в ориг. жѡно. — Прим. вид.) згрѣшили дво-
ма кѣпы (XVI ст. НЄ 56); Бѡчишъ ли котѡры(х)
плѡчетъ, а котѡры(х) не жѡлѡє(т). не ты(х)

которы́е згѣрѣши́ли, але которы́е не пока́али-
са (Острог, 1607 *Лѣк.* 87); Блѣдны́й сынъ,...
прихо́дитъ до оца́ мо́вачи: Оче́ згѣрѣши́лемъ
на́ Нбо́ и пре(д) то́бю, и не е́стемъ го́денъ
назѣ́тиса снѡмъ тво́ймъ (Київ, 1627 *Тр.* 29);
Ста́рый за́ко́нъ то́е мѣ(л) пра́во... яко на
о́нъ ча(с) тако́е кара́на бы́ло скѡ́ро ктѡ
згѣрѣши(л) зара(з) то́й трѣ(д) то́ е(ст) па́р'хи
бри(т)кѣ(и) на тѣ́ло(с) егѡ́ вы́метали (Устри-
ки, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 141); коли́бы
хто з' запа(л)чы́вости вели́кое, а́л'бо з' гнѣ́вѡ
оуда́ри(л) кого́, мнѣ́й згѣрѣши(л) бы, ни(ж)ли
то́тъ, кото́рый бы ро(з)мы́сльне (Львів, 1645
О тайн. 68); мно́го йхъ погѣ́нѡло, и побѣ́то,
и згѣрѣши́ло дла́ же́нъ (серед. XVII ст. *Хрон.*
367 зв.).

Див. ще **ИЗГРѢШИТИ**.

ЗГУБА, ЗЪГУБА, СГУБА ж. 1. Утрата,
втрата, страта: Те(ж) ѡста(в)уе́мъ кому́ бы
листы на до(л)ги на за́ставы и на име́(н)я
згинули... а то(т) кому́ тые листы́ належали
скоро́ того(ж) ча(с)у по о́но(и) згубе́ пере(д)
нами... ма́ет довести́ людьми́ до(б)рыми //...
которы́е ли(с)ты ви́де(ли) (1566 *ВЛС* 74 зв.-
75); Ма́те(и) дѡди́(н)ски(и)... со(з)на(л) же́
...козы́ которы́е е(ст) покра́деные пнѣ́ Бѣ́-
дише́(в)скомѣ́ за(с)та(л) и е́мѣ́ само́мѣ́ сто́-
роны́ сгѣ́бы ѡве́(ц) соро́ка бара́но(в) два(д)-
цати ко(з) два(д)цати ви́нѣ́ да(л) (Житомир,
1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 44); такъ згѣ́бы ѡве́ц
своѣ́хъ, пре(з) Проро́ка Іезе́кійла Бѣ́гъ Все́-
могѡ́щій, з' рѣ́к' Па́стырѡвъ оупомина́тиса
ѡбѣ́цѡе́тъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 10); те́пе(р)
...ѡ тако́во(и) згубе́ свое́(и) ѡпове́да(л)се́ и
ѡ(с)ве́(д)ча(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 210).

2. Затра́та, загла́да, заги́бель, пора́зка,
поги́бель: нео́счацованы́е речъ́ поспо́литая
хре́стьянська́я шко́ды и нео́плаканую́ згубу́
панѣ́ствъ, зни́щенье вели́кихъ и сла́вныхъ
Короле́вствъ,... въ́ рукахъ́ погански́хъ нево́-
лю́ отно́ситъ и зажива́е́тъ (Варшава, 1596
АрхЮЗР 1/1, 502); Лечъ́ па́па... написа́лъ

ли́стъ, по́лонъ боя́зни и стра́ху, въ́ кото́ромъ
я́вне и съ́ проклина́ньемъ́ проро́куе́тъ упа́-
докъ и згубу́ оста́тнюю́ неща́сливыхъ́ Кгре́-
ковъ́ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 294); Што́ ба-
чачи́, яко́ сенато́ръ не то́лько́ же са́м терп́-
лю́ кривду́ и тебе́́ упомина́ю, але́ ви́жу же́
то́ ку оста́тней згубе́ все́и Коро́ны Польско́е
иде́тъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 39); Вы́разне́
то́ се не ра(з) показа́ло, и те́пе(р) показѣ́(т),
и(ж) вы́ на згубу́ дру́ка(р)нѣ́ нѣ́шое́ Пече́(р)-
ско́е,... нѣ́мѣ́ Кни́ги тые́ которы́(х) ѡ́ на(с)
е́сть в ска́(р)бѣ́ ба(р)зо́ мно́го, ѡ́собли́ве́ слѣ́-
же́бни́ковъ, з на́шого́ е́кзе́(м)пла́рѣ́ на пере́-
ш'ко́дѣ́ дрѣ́кѡе́те (Київ, 1646 *ЛСБ* 573);

моральни́й занепа́д: ка́жда́а причи́на и
поча́то́къ на́шей зго́убы ѡ(т)то́у(л) фѣ́нда-
ме́нтъ ма́е́тъ, же́бы в' нѣ́ши(х) спра́ва(х) свѣ́та
смо́ са́ ради́ли а не́ ба́ (поч. XVII ст. *Проп. р.*
217 зв.); в'схо́ди́тъ слѣ́нце, а ѡ́бача́е́тъ дѣ́ша
свою́ згѣ́бѣ́ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 93); Пѣ́ха
в' мы́сли и мо́вы тво́ей не́ха(и) не́ панѣ́е́тъ,
бо́ з не́й е́сть згѣ́бы все́й поча́то́къ (серед.
XVII ст. *Хрон.* 385 зв.); **згуба́ души́, души́**
згуба́ — моральни́й занепа́д: са́ми доброво́л-
не́ в по́гибел не́ идѣ́те, того́ свое́го вра́га
на ка́рки свои́ не́ вса́жайте, кото́рый шу́ка-
е́тъ згубы́ ду́шъ ва́шихъ (Київ, 1644 *КМПП*
II, 289); В́зглену́лъ те́жъ и на́ насъ́ Госпо́дь
Бо́гъ,... и ро́зерѣ́ваньє́ то́е, кото́рое́ злы́е
люди́ ме́жы́ костело́мъ́ Кгре́цькимъ́ и Ла́-
тиньски́м зъ́ вели́кою ду́шъ лю́дьски́хъ згу́-
бо́у бы́ли учы́нили, до́ е́днѡсти́ приве́сти
рачы́лъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 185).

3. (заги́бель, сме́рть кого́-небу́дь) згуба́:
Ги́бель: мо́ръ, повѣ́трѣ́е. а́лбо згѣ́ба, погѣ́-
бель (1627 *ЛБ* 25); И́ долго́го поко́ю о́ныхъ
наба́вилъ, По́ки а́жъ ся́ бунто́вни́цы зъ́ свѣ́-
та́ зве́ли: А́ доброхотне́ згубу́ на́ ся́ приве́-
ли (Львів, 1630 *Траг. п.* 162); бра́тья Іо́сифа
...мы́слили е́го́ заби́тъ,... и́ я́кѡ́ неприя́те-
ли́ е́го́ ра́ди́тъ ѡ́ згѣ́бѣ́ е́го́ по́чали (серед.
XVII ст. *Хрон.* 60).

4. (те, що згубилось, пропало, зникло куди-небудь) згуба: котораа згѣба ѿ когочо(л)векъ бы са в рокъ... затаенаа показала тогды тую рѣ(ч)у... мае(т) в четверо ценою заплатити (1566 ВЛС 109 зв.); Теды заразомъ и на завтрее рано о той згубе своей чинила есмы опытъ (Луцьк, 1598 АрхЮЗР 6/І, 271); А прѣто(ж), гды сей братъ твой... нашолъса... // ...оувеселѣтиса и оурадовати налѣжалѡ... хто наше(д)ши згѣбѡ свою, не радѣтса (Київ, 1637 УС Кал. 35-36); Иже-(м) я для то(го) тую книгу, Триѡ(д) Цвѣтную, з Це(р)квы украденую для то(го), и(ж) и(н)-шие згубы при то(и) книзе сталисе, затри-ма(л) и заарештова(л) (Володимир, 1638 ТУ 308).

ЗГУБИТИ, ЗГУБИТИ, СГУБИТИ дієсл. док. 1. (що) (через неухажність загубити або забути що-небудь) згубити: радуите-са съ мною // бо нашла есми драгѡмуоу котороую была есми зѣгоубила (1556-1561 ПЄ 288-288 зв.); цирокграфъ згѣбилемъ (к. ХVІ ст. Розм. 72); кды плѣщъ згоубишъ жалоуешъ понева(ж) твоу(и) былъ (поч. ХVІІ ст. Проп. р. 226 зв.); нашолемъ мѣшѡкъ,... которѣй згѣбилъ былъ (Вільна, 1627 Дух. б. 256); Собо(р)-ничокъ in quarto ѡцѣ... згѣби(л) (Львів, 1637 Інв. Усп. 27 зв.); та(к) ты(ж) ежели що на-йдешъ веселѣшса, а гды що згѣбишъ то жалѣшъ (Устрики, І пол. ХVІІ ст. УС № 29515, 158); Кгды которѣи(и) з ни(х) дѣбанѡкъ глѣнаны(и),... зопсѣе, або згѣби(т)у... емѡ не бываѣтъ прощѣ(н)но (серед. ХVІІ ст. Кас. 41 зв.).

2. (чого, що) (втратити, не зберегти щось належне, притаманне кому-, чому-небудь) згубити: Пытаю(т) оученѣи хѡ ѡ невѣдо-мы(х) рѣче(х), боячисѡ того, абы не згоуби-ли тоеи ла(с)кы и мл(с)ти бѣжеи (к. ХVІ ст. УС № 31, 152 зв.); любимѣи брате,... до по-ганских учителей... не ходи, бо вѣру згу-биш (1608-1609 Виш. Зач. 203); але и(ж)

есмо пре(з) грѣ(х) неви(н)но(ст) страѣтили згѣбилисмо те(ж) правдивѡе бл(с)ве(н)ство для того потреба абы(с)мо са те(р)плѣвос-ти тримѣли (Київ, 1623 Мог. Кн. 25); Кто... ты(м) спѡсобѡмъ дѣшѣ своеѣ щадѣтъ, згѣ-би(т) еѣ (Київ, 1637 УС Кал. 129); згубѣти deperdo (І пол. ХVІІ ст. Сем. 67).

3. (кого, що) (привести до загибелі, по-збавити життя, убити) згубити: слѡна вода мѡрская: абовѣмъ еслибы была неслѡ(н)а и тѡкъ дѡлго стоѡчи, безъ порѣшенѡ... // ...тогда быса загнила... и живѡтъ лю(д)скѣи згѣбила (Почаїв, 1618 Зерц. 15 зв.-16); Где пытаються нѣкоторые для ѡкои бы причи-ны сѡмъ дѣвѣ цр(с)твѣючи, не казѡлъ забѡй-цѡ Іѡѡна згѣбѣти, лечъ сынови приказѣтъ, абы по смѣрти егѡ казѡлъ ѡного зъ свѣта зглѡдити (Київ, 1646 Мог. Тр. 941); ꙗѡфѣз Налива(и)ка згѣблено (серед. ХVІІ ст. ЛЛ 165);

(кого) (привести до втрати вѣчного життя) занапастити: и вкѣсилъ зъ рѡкъ еѣ ѡвѡчъ // и перестѣпилъ прѡво и росказѡнье створителя... и сѡмъ себе и потѡмковъ сво-и(х)у... сгѣбилъ (серед. ХVІІ ст. Хрон. 8 зв.-9);

(що) знищити, зруйнувати: Тамъ же прѡ-тестовалисе пленипотенѣтове княжа(т)у... Коре(ц)ки(х), по(з)ваны(х), же доро(ж)ку грани(ч)ную пошрано и (з)гублено (Київ-щина, 1639 ККПС 272); Тым москѡвѡ четвер-тым не стерпѣвши богъ згѣбил (поч. ХVІІ ст. Вол. В. 82).

Див. ще **ИЗГУБИТИ**.

ЗГУБИТИ див. **ЗГУБИТИ**.

ЗГУБЛЕННЫЙ дієприкм. у знач. прикм.

Втрачений, згублений: Прирождѡнаа смѣртъ згѣбленоє добрѡ привертѡѣтъ члѡвѡд, а Грѣха смѣртъ все добрѡ члѡвѡчеє внѣвѣчь оберѣѣтъ (Вільна, 1620 Сл. Каз. 11).

ЗГУКАНѢ с. Скликання: Атѣиль: Грѣ-хѡ згѣка(н)ѣ, жѡль: има мѡж(а) (1627 ЛБ 183).

ЗГУЛНЫЙ *прикм.* Огульный, загальный: Тая унѣя предводителница отъ малого початку отщепенства на великое згульное беззаконство и до вѣчной муки углаженная стежка (Київ, бл. 1626 *Кир. Н.* 18).

ЗГУСТЛЫЙ *прикм.* Згустлий, густий: И мѣсце бное очѣстивши, и жрѣдла самѣю жѣлѣ тѣстѣ початокъ глѣбѣко вѣшѣкавши, што кѣлѣ(к) бѣло болѣта и землѣ згѣстлѣ // повымѣтати постарѣлѣсѣ (Київ, 1631 *Син. Гр.* 814-815).

ЗГУСТѢЛЫЙ *прикм.* (який згустився) згустѣлий: Оусуре(н)ныи: Згѣстѣлыи, зсѣлы(и) (1627 *ЛБ* 141).

ЗГУСТѢТИ *дієсл. док.* Згустѣти, згустѣтися: Гди ся зе(м)ская пара и(з)з (!) зи(м)-ною водою изз (!) мглою по(м)тикаеть (!) тое не може(т) згѣстѣти на снѣгъ едно такъ спадаеть на низъ дощемъ (серед. XVII ст. *Луц.* 543).

ЗГЫНУТИ *див.* **ЗГИНУТИ.**

ЗГАЗАТИ *див.* **ЗГАЖАТИ.**

ЗГАЛТОВАНЄ *див.* **ЗГВАЛТОВАНЄ.**

ЗГВАЛТИТИ, ЗКГВАЛТИТИ, ЗКГВАЛѢТИТИ, ЗГВАЛѢТИТИ, ЗЪКВАЛТИТИ, ЗЪКГВАЛѢТИТИ, ЗЪКГѢВАЛТИТИ *дієсл. док.* (*смп.* *zgwałcić*) 1. (кого) Згвалтувати, збезчестити: естли бы хто де(в)ку або ѣчтливую невесту... ѣси(л)ство(м) зкгва(л)-ти(л),... тогды таковы(и) має(т) быти кара(н) го(р)ломъ (1566 *ВЛС* 89 зв.); тую швачку, девку учтливую,... самъ особою своею ее кгвалтомъ а усиством згвалтилъ и зъцноты ее паненское злупилъ (Люблін, 1603 *АрхЮЗР* 1/VI, 335); Мойсея самого збили и жону его на йме Катерину згвалтили (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 241).

2. (що) Спрофанувати, збезчестити, знеславити: панъ Лодзинский... тымъ побранѣмъ того торгового церковъ Божую зъквалтилъ, ихъ добра церковные на себе побралъ (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 391); церковъ светого Ни-

коли мощно, кгвалтомъ окрѣвавили и надѣ право посполитое зкгвалтили (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 135); То сѣтъ слова, влѣсного дѣктора рѣмского костѣла, котѣрый признаѣеть же тою попрѣвою никѣйскѣй собѣръ естъ зкгвалчѣ(н) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 48); такъ власне, якобы неприятѣли крижа светого, церковъ святую скривавивши, зкгвалтилес и спустѣшил (Луцьк, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 315);

(що) (вчинити *наругу*) поглумитися (надчим): урядникъ Степанский, з немалымъ оршакомъ людей и стрѣлцовъ... домъ оногѣ презвитѣра окрѣвавивши и згвалтивши,... уехалъ и неведѣмо што ся з нимъ дееть (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 224); домъ Божий и домъ мешканѣ ихъ скрѣвавили и зкгвалтили (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 259); поменѣныхъ вышѣ ма(л)жо(н)ко(в) приѣха(в)ши са(м) и поменѣные нае(з)дѣники... прѣте(с)туючѣго в домѣ менѣваны(м) напѣ(д)ши... до(м) тепѣре(ш)-ны(х) прѣтѣстуючи(х) зкгв(а)лтили и по(г)рабили (Житомир, 1650 *ДМВН* 204).

3. (що, чим) Образити, зганѣбити: вѣм... не захѣуе(ш)са... по(д)лугъ чину свѣтого малженского, але з него на(д) зако(н), и правила свѣты(х) ѣте(ц) выкрѣчаючи ѣны(и) еси ѣобразилъ, и зкгвалти(л) рѣчами таки-ми, длѣ котѣры(х) де(и) она в ма(л)женствѣ з вѣм по(д)лугъ правѣ дѣхо(в)ныхъ болѣше(и) мешка(т)и не можетъ (Луцьк, 1587 *ЛНБ* 5, II 4046, 34); Ѡ(т)бѣла то са стѣло, же еѣвѣн-гельская гѣднѣсть безъ карѣнья зкгвалчѣ-на естъ (Дерманъ, 1605 *Мел. Л.* 33 зв.).

4. (що) Зламѣти, порушити (що), не до-тримѣтися (чѣго): А естли бы и мы погрѣши-ли) в чо(м), и не захѣва(ли)са водлѣ(г) пристѣиности станѣ нѣшѣго и ѣузакоѣное на(м) зкгва(л)ти(ли); и не выпѣ(л)ни(ли); го(р)ше нежелѣ вы прѣстаки. ѣсѣждѣни, и вѣ гѣе(н)нѣ вѣве(р)жѣни боѣдемо (п. 1596 *Виш. Кн.* 251 зв.); Бо ведаѣи, ижѣ карѣнья Божѣго

не уйдешъ за тые блюзнерѣства свое, которыми-сь людей невинныхъ помазалъ, и Божее и людѣское право зѣкгвалтътилъ (Вільна, 1599 *Ант.* 947); позванные... не огледаючысе на зверхность нашу,... покой посполитый зѣкгвалтивъшы,... // ...важылесе и смели... на речи посполитое державы поводовое... ударыти (Варшава, 1641 *ЧИОНЛ* XIV-3, 157-158); панъ Рафахъ Давидовичъ ...протѣ(с)товалъса... ѿ то, и(ж)... поко(и) и бѣ(з)печѣ(н)ство права посполито(г)[о] и судо(в) зъневажали и зѣкгъва(л)тили (Київ, 1643 *ДМВН* 266); През который таковой свой поступокъ менованные подъданные, право посполитое зѣкгвалтътивши, въ вины в нем описанные попали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 197); ку пожиткови своему тое все обернули, през што покой посполитий, правомъ обварований зѣкгвалтили (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 488).

Див. ще ЗГВАЛТОВАТИ.

ЗГВАЛЪТИТИ *див. ЗГВАЛТИТИ.*

ЗГВАЛТОВАНЄ, ЗКГВАЛТОВАНЯ, ЗКГВАЛТОВАНЄ с. 1. Згвалтування: уткнулъ есми чотыри позвы кгородские ...одинъ позовъ до шкрутынѣи стороны кгвалтованя дѣвки Полажки, другий позовъ о самый учинокъ зѣкгвалтованя тоето дѣвки Полажки (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 400).

2. Профанація, збезчещення: прето братия лѣмѣннѣю(т) тую справд... до пришлое схадзки, такъ ѿ преслушание, яко и ѿ зѣкгвалтованя мѣа стѣго (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 35).

Див. ще ЗГВАЛЧЕНЄ, ЗГВАЛЧЕНІЄ.

Пор. ЗГВАЛТОВАТИ.

ЗГВАЛТОВАНЯ *див. ЗГВАЛТОВАНЄ.*

ЗГВАЛТОВАТИ, ЗКГВАЛТОВАТИ, ЗГВАЛТОВАТИ *дієсл. док.* 1. (кого) Згвалтувати, збезчестити: тогож дей часу, в до-

розе едучи,... мене за жону собе не мел,... которое нелюбости своее и знак оказовал, же девку тую... именем Татьяну... зѣкгвалтовал (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 135); Такъ же те(ж)... книги свѣ(д)ча(т), яко гѣ бѣ скáралъ мѣсто... и(ж) в то(м) мѣстѣ младѣнцѣ, єдного гѣста жонѣ зѣква(л)товáли (XVI ст. УЄ № 29519, 228); то все отъ мала до велика побрали, кгвалты белымъ головамъ статечнымъ починили, жону Васка Винника на име Марушу,... зѣкгвалтовали (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 251).

2. (що) Зламати, порушити: истинну звѣтяжити и евангелскую // проповѣдь зѣквалтовати понуждаєт (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 166-167); А когда неподвижно правдивы костел римский, а о чем же правдивые все уставы, законы и учреждения,... зѣквалтовал и в шидерскую, машкарскую... игру хвалу божию претворил? (Там же, 181).

Див. ще ЗГВАЛТИТИ.

ЗГВАЛЧЕНЄ, ЗКГВАЛЧЕНЄ, ЗКГВАЛЧЕНЬЄ, ЗГВАЛЧЕНЄ, ЗГВАЛЧЕНЬЯ с. (*стп.* zgwałcenie) 1. Згвалтування, збезчещення: року теперъ идучого,... былисмы ...на справе пана Яна Циминского, то єсть на огледане зѣквалченя дѣвки Палажки, швачки, служебници пана Циминского (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 396-397).

2. Профанація, збезчещення: за пастырства вашей милости, досыть всего злого въ законѣ нашомъ сталося, яко зѣквалченья святостей, святыхъ Тайнъ замыканья,... заказанье звоненья (Варшава, 1585 *АЗР* III, 389); Але рачей: незгоды,... угоненєся за марными того свѣта дигнитарствы, и набыте презъ нихъ маєтностей, для которыхъ иногда и вѣры отступують, а затымъ за зѣквалченемъ доброго сумнѣня, душу посполу съ тѣломъ тратять (1603 *Пит.* 108).

3. Наруга, глум: А коли они вѣшли припáли на побитыхъ дрѣгіє сынове Іáкововы;

и сплендровали мѣсто на помѣстѣ згвалчѣнѣа (серед. XVII ст. *Хрон.* 52 зв.).

4. Порухення, недотримання: Любо то щита са, же великій по́стѣ по́статѣ шбѣче в началѣ по́стѣ своево́латѣ и двома днами по(ст) розорають..., что вла(с)не не є(ст) по́стѣ, але престѣпство, и згвалчѣ(н)є по́стѣ (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 26); Па(т)деса́т-ни́цу за́сь всю не прина́лисмо ѡ(т) Сты́(х) По́стити: Прѣто и ты́сь повинѣнѣ та́къ чи-ни́ти,... а́ле ма́ешѣ ра́чей ко́нѣчне разрѣша́ти ты́и ве́длѣгѣ ѣхѣ прикла́дѣ... и не бо́лей вѣ то́мѣ ва́жити собѣ во́лю свою и розсѣдо́къ..., гды(ж) сѣть и тако́гѡ на́рѣшенѣа и згвалчѣна́ ты́х Оуоставѣ подѣаны каранѣа (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 202).

Див. ще ЗГВАЛТОВАНЄ, ЗГВАЛЧЕНІЄ.

Пор. ЗГВАЛТИТИ.

ЗГВАЛЧЕНІЄ, ЗГВАЛЧЕНИЕ с. 1. Те саме, що **згвалченє** у 2 знач.: чего ни один кроль з первых кролев важитися не смѣл, то нынѣ езувита тѣ пожитки в земли вольной и спокойной будует, то есть — згвалчение сомнения королевского (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 165).

2. Те саме, що **згвалченє** у 4 знач.: по истыннѣ вещь явственна є(ст), иж всѣако и ѡ(т)нюдѣ нѡвый календарѣ шблѣдныи, то́кмо згвалчѣнїє свѣтъ незгѡдѣ и звѣдѣ творѣчїи (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 27).

Див. ще ЗГВАЛТОВАНЄ.

Пор. ЗГВАЛТИТИ.

ЗГВАЛЧЕНЬЄ *див. ЗГВАЛЧЕНЄ.*

ЗГВАЛЧОНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Згвалтований, збезчещений: быле(с) и ты марнотравны(м) ѡсїхе(м), кды бовѣ(м) पोше(д)ши з крви цр̄(с)кои, идїны мл̄(с)тю оуплѣтавшиа шндю згвалчѡндю ѡ(т)вїоле(с), аѡ ѡ(т)далїле(с) зѣра(з) жїво(т) и цр̄(с)тво оутрѣтиле(с) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 291).

ЗГЕЛКЪ ч. (*стп. zgiełk*) го́мін, гу́л, га-лас, гармидер, гамір: Мо́лва, или млѣ́ва: Ро́зрѣхѣ, го́монѣ, гѣкъ ѡ(т) мо́вы лю́дзкои, ѡ́крикѣ, трѣ́вога, или крѣ́къ, зва́да, бѣ́рда, тѣ́рнѣа, фасо(л), замѣ́ша(н)є, згелкѣ (1627 *ЛБ* 65); Смѣ́щенїє, Та́рахо(с): Згѣ́лкѣ (Там же, 166).

ЗГЛЯГАНЫЙ *прикм.* Скислои, *діал.* згледжений: а гди ся мають зачати, тогди на се(д)мѣ дни(и) пре(д) тимѣ молоко, а се(д)мѣ дни(и) кровѣ, пото(м) зи́де(т)ся тоє по(с)полу и буде(т) якѣ згляганое молоко (серед. XVII ст. *Луц.* 544).

ЗГНИЛЫЙ *див. ЗГНИЛЫЙ.*

ЗГРАЯ, ЗКГРАЯ ж. (*стп. zgraja*) *перен.* (*юрба людей*) зграя: Ве́дѣже, абы ка́ждый, яко наскромней быти мо́жетѣ, прие́ждѣчалѣ, не беручи зѣ собою зкграи непотребное (Варшава, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 504); одїнѣ прр(о)къ... реклѣ ємѣ котѡ́рѣю вїдѣ́ль є́сь всю тѣю зкгра́ю збѣ́гнїюю, ѡто я́ да(м) ю́ вѣ рѣ́ки твои ны́ѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 313 зв.).

ЗГРОМАДЗЕНЄ, ЗКГРОМАДЗЕНЄ с. (*стп. zgromadzenie*) те саме, що **згромаде-нє**: Теды сама кнежна єе милост пани во-еводиная Виленская там же в Корцу, при немаломѣ конкурсе и зкгромадзене́м сенаторовѣ... преречѡному єго милости отцу Пузыне, яко належному тых там дыѡцезїи єпископови, визитоватѣ и ревиловатѣ за-боронила (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 1/VI, 674).

Див. ще ЗГРОМАЖЕНІЄ.

ЗГРУНТУ, ЗКГРУНТУ *присл.* (*стп. z gruntu*) зовсїм, ці́лком: то́лко до(м) ра́вы блоу́(д)ни́ци зоста(л) в ца́ле, иншіє всѣ згроу́нтоу соу(т) зѣпсѡва́ны (поч. XVII ст. *Проп. р.* 192); Превзѣ́тость Бо́зства, створѣ́ню обѣ́снѣючи: И ты(м) балвохвѣ́лство, З кгроу́нтѣ скорѣ́нѣючи (Львів, 1616 *ЧИОНЛ* XXIII/3, 79); Ѱ(т)ню́дѣ, ве́сма, всѣ́ако, всѣ́-чески, овше́ки, згѡ́ла, згѣ́рѣнтѣ (1627 *ЛБ* 146).

ЗГРУХОТАТИ, ЗКГРУХОТАТИ дієсл. док. (стп. *zgruchotać*) (зламати, розбити на частини, шматки) розтрощити: окна, шиби у церкве, школ, целли и шпиталя каменями повыбияные, скринку деревяную в нивеч зкгрухотаную а другую железную шпиталную з ланџушка урваную (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 1/VI, 690);

(що чим) (пошкодити, поранити яку-небудь частину тіла) розтрощити: ранѣ две в голове шкодливых, ... до мозку перетятых, руку левую обухами зкгрухотаную... огледалѣ (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 8/III, 611);

(що) (зруйнувати, знищити, зліквідувати що-небудь) розтрощити: гигант^у лежи(т) потѣжне звазаны(и), Ото адѣ темный внѣ-ве(ч) силне згрѣхотавши, всѣ моцныи фортеци з^у землею зровнавши // Вазней долго триманы(х) с пашѣкъ выривает^у (Львів, 1631 *Волк.* 30-30 зв.); *Образно*: Хс Црѣ, ты рачѣ самѣ къ мнѣ пристѣпѣти, ... закаменѣлость мою ра(ч) самѣ зепсовати, Моцно(ст) каменій мои(х) тажки(х) згрѣхотати (Львів, 1631 *Волк.* 8); Лѣчѣ хтѣ ми мѣже(т) истѣчникѣ слез^у дати; Твѣрдость моѣго ср(д)ца згрѣхотати. Абы за грѣхи болѣстне стогнало (Там же, 21 зв.).

ЗГРЫТАНЄ, ЗКГРЫТАНЄ с. (стп. *zgrzytanie*) скрегіт, скреготання: але послѣ того грѣбѣ, и по роба(ч)ствѣ тепѣрешне(м), вѣспаматай неоумираючіе ѣные че(р)ви, и ѡгѣнь незгасаючіи, и зкгрыта(н)є збѣами (Острог, 1607 *Лѣк.* 37); лакаюса згрытана збѣаго, абѣвѣмъ не є(ст) оучастиникомъ теплоты (Львів, 1642 *Час. Слово* 266).

Пор. **ЗГРЫТАТИ.**

ЗГРЫТАТИ дієсл. док. (стп. *zgrzytać*) (чим) скреготати, скреготіти: всѣ приходиачіе и минаючіе пѣте(м), покиваю(т) головами и по(з)вѣздю(т) гѣлосами, ѡтворают^у оуста и згрытаю(т) збѣами (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 228).

ЗГУСЛИТИ, ЗКГУСЛИТИ дієсл. док. (кого) (подіяти на когось чарами) зчарувати: А тамѣ, до Любча приехавѣши, зараз з розмаитых мер о здорове его перемышливаючи, наперед розмаитыми чарами и кгуслами дябелскими розмаитых чаровниц до себе потаемене зводит, и з ними скутечне порозумене маючи, оного чаровала, згуслила (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 497).

ЗДА с. 1. Дах, покрівля: *tectum*, зда, кровѣ, да(х) (1642 *ЛС* 394).

2. *Перен.* Будинок, будівля, дим: зданіе, зда, бѣдѣва(н)є, по(д)стрѣшѣ (1596 *ЛЗ* 48).

ЗДАВАНЄ с. (стп. *zdawanie*) інформування, доповідання, звіт: кгды ся пререченый панѣ Иванѣ Терлецкий слова его и убезпеченства..., упоминаль и просиль, абы его, яко шляхтича полного, отѣ послугъ своихъ волныхъ учиниль, — место слова своего и нагороды... золжилъ и злаяль и здавания послугъ его и личбы... слухати не хотелъ (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 275).

ЗДАВАТИ дієсл. недок. 1. (чого, на що) (передавати обов'язки, доручену справу, річ і т. ін. тому, хто цим має відати, займатися) здавати: а на ѡстаток ѡбвѣзю из тым, гдѣбыколве по всем имѣньам моим могли, платы выбираючи, або дани, а тым долги мои слѣжебником моим за слѣжбѣ платили, то здаю на их розѣм и справѣ и сѣмненье их (Острог, 1539 *АС* IV, 208); А если бы которая сторона з на(с) в то(м) року вышеименова(н)но(м) спра(в) наши(х)... ѡди(н) проти(в) дрѣгому в небы(т)ности и прибы(т)ности пи(л)нова(л) ѡстава(л) алибо здава(л) тѣды то ѡ ка(ж)дѣго права ме(ст)ца ме(ти) и при(и)мовано бы(ти) не може(т) (Острог, 1596 *ЛСБ* 563, 1);

передавати в оренду: Врадѣникъ пѣни воеводиное сѣдоми(р)ское... поведиль штомѣ мениль пѣ(р)ве(и) того посреде болота границѣ пѣна своего села Лѣшетова... тѣтъ

тежъ здавамъ на лево(и) стороне панѣ воеводичѣ равъскомѣ селомъ его... хлопимъ рогомъ стрелъчѣ копытомъ (1546 *ОГ* 65).

2. (що, кому) Доводити до відома, доповідати (що, кому), інформувати (кого): велъ насъ панъ **Островски(и)**... до небожъки ѡзера и тамъ здаваєтъ **пнѣ** дѣшы поведаячы ижъ того ѡзера половицѣ в князстве а половица в корѣне (1546 *ОГ* 67); Ино князь Романъ передъ Его Королевскою Милостію на то поведилъ и зъ горла своего... до хорѣжого... слалъ и ставилъ шапкѣ, здаючи то на вызнане его хорѣжого, ижъ они зъ именей своихъ господарю,... слѣжбѣ земскѣю завжды служатъ (Петрків, 1564 *АС* VI, 255); При то(м) те(ж) и того поче(ст): **вѣши(х)** **дѣховны(х)** и(х) **м(л): вѣши(х)** **свѣцки(х)** **пи(л)-не** потребѣ(м), што здавало, ра(ч)те дати на и(н)стрѣкціи посланы(м) ѡ(т) себе з досконалою моцю до постанове(н)а, и заминена соборового (Городок, 1640 *ПВКРДА* I-1, 156).

3. (кого) Притягати до відповідальності, осуджувати: А того еп(с)кпа... гедѣбна болѣбана... ѡ шкѣды и нагорѣды цркви бѣжеи и бра(т)ствѣ до свѣцкѣго и вѣзде належачого права здаемъ (Новгородок, 1594 *ЛСБ* 267); В избѣ веліко(и) **Пнѣ**в радѣ(ц) кгда(м) здава(л) П. Прокопа на перши(и) Позевъ и на дрѣги(и) далѣ(м) гро(ш) **вѣ** (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 8 зв.).

4. (кому) Здаватися, видаватися: Єсли ти здає, же сіла ѡмѣ(ш), и досы(т) дѣбре розѡмѣшъ. Вѣда(и) прѣ(д)ца и(ж) є(ст) далѣко болше рѣчій, котры(х) не ѡмѣ(ш) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 12).

Див. ще ЗДАТИ.

ЗДАВАТИСЯ *див. ЗДАВАТИСЯ.*

ЗДАВАТИСЯ, ЗДАВАТИСА, ЗДАВАТИСЕ, ЗДАВАТЬСЯ *дієсл. недок.* 1. (кому що, кому за що, кому чим, чому і без додатка) (*мати в чийсь уяві той чи інший*

вигляд, справляти на кого-небудь якесь враження) здаватися, виглядати: Кто на ре(ч) пылнѣю оуципліве задѣнѣю мо(л)чѣтъ, здаєтъса якобы позволяє(т) Или винѣ(н) са подаває(т) (Острог, 1587 *См. Кл.* 5, на полях); мнѣ бовѣ(м) то лацнѣйшею рѣчѣ бѣти, здає(т)са, на(д) вшѣлѣкіє его задеръжа(н)а, вѣрватиса ѡ(т) грѣха (Острог, 1607 *Лѣк.* 77); вѣрѣймо всѣюди Бгви, и не спротивлѣймося емѣ, хотѣ(ж), смѣслѡ(м) нѣши(м) и видѣнѣю нѣшемѣ здаєтъса бѣти прѣтѣвно (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 185); Ажебыся жа(д)ному за кривду не здавало..., тѣды ведлугъ звычайю при бы(т)ности ниже(и) менованы(х) особа(х) проси(л) абы тоє на писмѣ зоставало, и в Книгы вписано было (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 471); А коли пристѣпили блѣзко, мѣвилъ: я єстѣмъ Іосифъ братъ вашъ котѣрогѡ єсте продѣли до Єгѣптѣ, не бѣйтѣся и нѣхѣй се вѣмъ не здаєтъ рѣчѣ тѣжка, же єсте мене продѣли до тѣхъ краєвъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 72 зв.);

(кому) (*поставати в уяві, думках, уявлятися*) здаватися, видаватися: здає(т) ми са же(м) тебе нѣкгда види(л) лечъ не досы(т) памѣтаю гдѣ (к. XVI ст. *Розм.* 43); пѣки кто в самой пѣчи ро(с)кошій лежи(т), бы мѣ те(ж) і тѣсѣчѣ такѣвыхъ прикладѣвъ оуказа(л), за ре(ч) немѣжнѣю здаєтъса емѣ вѣйти с тоє пѣчи (Острог, 1607 *Лѣк.* 15); Вѣдитса: Здаєтъса (1627 *ЛБ* 15); ѡ(т)повѣдѣлъ: Здаєтмиса ижъ ѡ(т) пороженѣа моєгѡ маю лѣтъ чотырѣсѣтъ и па(т) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 943); Побожнии засъ дѣши будутъ в себѣ такую мло(ст) мѣти ижъ що еди(н) оу другого оузритъ то ему и здаєтъся, якъ би на собѣ тоє маєтъ (серед. XVII ст. *Луц.* 547).

2. (кому, чому) Доводитися, приходитися; траплятися: Бо хотѣй што и доброе здаєтся вѣмъ чинити, а єсли не по воли єсть бѣваемое..., все ни за что єсть (1603 *Пит.*

71); до полѣпше(н)а живота на́продъ и старанья ѿ оулѣченю злѣстей прѣшлыхъ, нелѣцно здаѣтся намъ приходити (Острог, 1607 *Лѣк.* 4 зв.); При то(м) те(ж)... пи(л)не потребе(м) штобы са которо(мѣ) бра(т)ству потребного што здавало, ра(ч)те дати на и(н)стрѣкѣи посланы(м) ѿ(т) себе з досконалою моцю до постановен(а), и замкнена соборово(г) (Городок, 1640 *Гр. Мог.* 1 зв.).

3. (вдавати кого-, що-небудь) лицемірити, прикидатися: Притворяюса: Лицемѣрія ѿпотребляю, ѿзлюбляюса, здаюса, змышляю, лицемѣрѣю, ѿблѣдне що чиню (1627 *ЛБ* 100).

4. (кому) Бути стосовним, слушним: зо всего сердца моего предъ Господемъ Богомъ шлюбую, ижъ имъ все тое, штоколвекъ будетъ описано въ фундушу одъ мене имъ поданомъ, безъ отволоки и безъ учинку до skutку приводити въ Кіевѣ въ Монастырю Печерскомъ, альбо гдѣ мнѣ и имъ здаваться будетъ (Львів, 1631 *ОЛ* 17).

5. (на що) (наводити аргументи для підтвердження своїх слів) покликатися: Далий што са дотычет рѣчей рѣхомах, кнагини...менила, якобы еи тыи рѣчи... были вжо ѿщатованы и ѿправени, а иншии через... мѣжа еѣ дарованы на тастаментѣ, на который са кнагини... здавала (Неполоничі, 1531 *AS* III, 387).

Див. ще ЗДАТИСЯ, ИЗДАВАТИСА.

ЗДАВАТИСА див. **ЗДАВАТИСЯ.**

ЗДАВАТЬСА див. **ЗДАВАТИСЯ.**

ЗДАВИТИ дієсл. док. (що) Видавити, видушити, вичавити: Та(к)же на которо(м) члѣцѣ жо(л)таницѣ, съкъ здави кропи(в)нии вити(с)ноувши з вино(м) ча(с)то пїи здра(в) боуде(т) (XVI ст. *УТ*, фотокоп. 9 зв.).

ЗДАВНА, ЗДАВѢНА, ЗЪДАВНА, ЗЪДАВѢНА присл. Здавна, здавен: кнзю андрѣю... половица мѣста з лю(д)ми дан-

ными и (з) землею пашною... и во все(м) што коли зда(в)на к томѣ прислѣхало (Кошир, 1502 *Арх. Р.*, фотокоп. 18а); а перед тымъ здавна старостове замкѣ нашего Веницкого до именей ихъ слѣгъ своихъ не всылали и ѿное кликовщины не бирали (Вільна, 1546 *AS* IV, 455); пови(н)ни здавѣна вежѣ тѣю робити люди и(з) села конюховѣ (1552 *ОВол.* 3. 191); Михайло Джуса тотъ монастырь, зъ севѣбою,... и зо всими доходы, которые здавѣна ку нему належатъ,... за насъ и за все хрестяньство... Бога уставичне просити повиненъ будетъ (Варшава, 1575 *АрхЮЗР* 1/І, 51); А вы залѣцивши добро(ст) и мило(ст) божую въ ѿбѣцаномъ здавна... А потомъ ску(т)комъ свету дарованымъ... Хота(ж) водлу(г) зъ ѿ(т)цов вроженого познали и ѿверили люди (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 1 зв.); Я Ма(л)ко фѣдорови(ч)... вы(з)наваю... (и)ж е(с)ми прода(л) коморѣ свою... зо всими на все менеными и не поменеными ку то(и) коморе зда(в)на и тепе(р) приналежащими пожи(т)ками (Київ, 1600 *ПИ* № 28); Тѣтъ днѣ Црковѣ повшѣхнаа здавѣна обхѣди(т) (Львів, 1616 *Бер. В.* 92); позванные помененую церквовѣ... и добра до тое церкви зъдавѣна належачие... держать и уживають подданныхъ, беручи з нихъ незвычайные податки (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 558); я... тотъ кгрuntъ пляцъ,... зо всимъ такъ, яко се самъ в собе в шир и в должъ зъ давѣна мелъ и тепер маеть, брацѣству вышѣречоному до моцы, влады,... и спокойного уживанья и посесии подалъ (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 646); а мы якъ здавна продкове нашѣ з во(и)-ска запоро(з)кого црѣ его милости вшелякую доброчиньно(ст) чинили и тепе(р) при томъ стоимо (Черкаси, 1648 *ДБХ*, фотокоп. 11); А той // былъ обычай здавна во Израїлю межѣ повінными: же если коли одінъ дрѣгѣмѣ своего прѣва оустѣповалъ, абы оустѣпованье было вѣжно, зъзвѣалъ члѣвкъ ботъ

свѣой, и давалъ еѡ блѣ(з)комѡ своемѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 196-196 зв.).

Див. ще ИЗДАВНА.

ЗДАВѢНА *див. ЗДАВНА.*

ЗДАЛЕКА, ЗЪДАЛЕКА *присл. (з далекої відстані, віддалік)* здалека, здалеку: зышли-са к нему в'си ар'хієреє и старшіи и оучителиве петръ пакъ шоль за нимъ здалека ажъ до двора архієреѡвого (1556-1561 *ПС* 189); А пото(м)..., преставши кліка(ти) здалека, при(ш)ла бли(з)ко и в'клонѣласа хоу (Львів, 1585 *УС* № 5, 258 зв., на полях); которые, еще здалека мне обачивши, назадъ заразомъ вернули (Луцк, 1598 *АрхЮЗР* 6/І, 276); Тѡмѡ са александерь... с пригѡди при-смотрѣлса здалека... и бързо са с того веселиль (XVI ст. *УС* № 29519, 249 зв.); если коли ѡбачиль их пристѡпоующих здалека, с кона з'сѣдалъ заразъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 82); гды прѣйдешъ... до боу'р'мистра чемоу та(м) здалека знімаешъ шалкоу (Устрики, І пол. XVII ст. *УС* № 29515, 34 зв.); Гди рѡдичѣ здалека стоали, в' жалю тажкомъ бывши, радити ѡ семъ не ѡмѣли, якѡбы могли, Тѣло прѡведногѡ снѣти съ Кр(с)та (Чернігів, 1646 Перло 91 зв.); И станѣлъ людѣ здалека (серед. XVII ст. *Хрон.* 97);

(з віддаленої місцевості) здалека, здалеку: По штожь бы ездили такъ зъ далека зъ Восточныхъ сторонъ на справу и очисченъе свое, кгда бы звирхности Римского бискупа не знали? (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 252); тры цри ѡ(т) звѣзды проважѡные ѡ(т) всхѡдѡ здалека до бетлее(м) са спѣша(т), жебы че(ст) нѡворождѣн'номуу црѣ царѣй ѡ(т)дали (поч. XVII ст. *Проп.* р. 16).

(явно, очевидно) здалека, здалеку: приведенная отъ Креузы... повѣсть, якобы его мѣлъ святити... папа Римскій, есть у насъ Езопова о колодѣ на мори здалека видѣна байка! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 637).

Див. ще ИЗДАЛЕКА.

ЗДАНЕ, ЗДАНЬЕ, ЗДАНЯ, ЗДАНА *с. (стп. zdanie)* 1. Думка, переконання, *dial.* здання: Маеть и волна будетъ малжонка моя...на двохъ частехъ всѣхъ именей моих... вод-ле воли и зданья своего налепшого уживати (Красне, 1557 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 34); сѡ(ж)дѡ, сѡдждѡ, зда(н)е свое ѡповѣдаю де(к)ре(т) ска(з)ю (1596 *ЛЗ* 78); Вемъ, же (тутъ) на мя Руские попы крыкнутьъ, и лепей ѡилялетово зданье похвалять (Вільна, 1599 *Ант.* 743); справы людскіе у правахъ, судахъ,... декретахъ — зданя фортелне, иле ведле свѣта, отправуются (1603 *Пит.* 105); але ин'шое е(ст) здана и посполѣтшое и правдѣвшое, же па(т) ѡные рѣны зѣвше соу(т) явные (поч. XVII ст. *Проп.* р. 164); Ажебы та ты(ж) ѡпѣчнаа мысль не трапила ѡ травѣню Пр(с)тыхъ Тѣинъ, слѣхай еще ѡ то(м) здана СТѣхъ ѡ(т)цѣ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 199); Тая унѣя каждому часу подлегати обещуется и ѡфѣруется, где потреба укажетъ, уняти святыхъ уставы, а приложити свое згнилое зданя и новые хитрые вымыслы (бл. 1626 *Кир. Н.* 23); Совершѣтелъ тоѣ та(и)ны ве(д)лѡгъ самое присто(и)ности, и стѣ(х) ѡцѣ зда(н)а... есть Епи(с)копъ (Львів, 1645 *О тайн.* 31); Скарбъ то никѡли не ѡскѡдѣваючѣй, досконѣле богатѣючѣй члѣка, ведлѡгъ здана Васѣліа стѡгѡ (Київ, 1648 *МИКСВ* 349); Не пойдешъ за громадѡю кѡ зле чинноу, ани оу сѡдѡ не перестѣнешъ на зданью мнѡжства и(х) ѡбысь ѡ(т) прѣвды ѡ(т)стѣпѣлъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 100).

2. Розпорядження, наказ, рішення: И пишеш к намъ здане свое, абы есте, бѡдѡчи тепер на Волюню, ѡтчизный имена розделили (Вільна, 1541 *AS* IV, 275); Показовали тежь справу..., и(ж), за зда(н)емъ на вря(д) Києвськи(и) на деляте ѡ(т) побѡ(р)цы киевського..., панъ воевода киевськи(и), за неѡ(т)да(н)емъ побѡру его королевское м(л)ти,... тые вси кгру(н)ты... // ...три годы

де(р)жалъ (Київщина, 1600 *ККПС* 149-150);
Снове ійлеви в поуци жаждѡщїи в' егїпе(т)
хотѣли са в'рънѡти, але кды ѡбѡчили водѡ
с камена текоучоую ѡ(т)мѣнили здана свое
(поч. XVII ст. *Проп. р.* 187).

З. Речення: Слѣшишь ли, и(ж) не тѣлько
роздѣна и здана, але и слѡвка и склѡдѡ
штѡ з' двѡхъ литѣрь взборѡнѡеть ѡ(т)мѣ-
нѡти и перестѡпати не допускає(т) (Київ,
1619 *Гр. Сл.* 215).

◦ **зданє** **справы** *див.* **СПРАВА.**

Див. ще **ЗДАНІЄ¹.**

ЗДАНИЕ, ЗДАНІЄ *с. (цсл. здание) 1.* Бу-
дівництво, будування: такое старане рачите
чинити около зданїа тои стои цркви чере(з)
которо(г) и тепе(р) посилами тисе(ч) золоти(х)
по(л)ски(х) (Сучава, 1599 *ЛСБ* 335).

2. (*архітектурна споруда, будова*) бу-
дівля: Знаю и(ж) працюито(ст) любовное,
вм(л)сте(и), ѡ реча(х) хр(с)тия(н)скихъ, це(р)-
ковныхъ стара(н)є, помножає(т)ся Праца
не рекучи абы(с)те ты(л)ко зданіе стѣнъ
по(д)вышѡли и ѡкрашали, але абы и согла-
шеніе красногласное в то(м) зданіи ѡмножа-
лося (Острог, 1633 *ЛСБ* 519); *repticulum*,
повѣтрникъ на зданіи (1642 *ЛС* 305).

ЗДАНІЄ¹ *с. (цсл. здание) те саме, що зда-
не у 1 знач.: А ты не встыдѡешь ли са оукѡ-
здючи вѣсполь и Сна жрѡдломъ Бо(з)ства;
И если твоє зданіе // позволїтъса, якъ мѡва
с(т). Дїонїїа зостане(т) (Київ, 1619 *Гр. Сл.*
208-209); Аще кобїждо пребѡдетъ во званїи
свое(м), в' нѣм же званъ є(ст), Котѡраа ѡ(т)-
повѣдь, моймъ зданіємъ, а роздѣю, // же
и кѡждоѡ оуважноѡ, єсть бѡрзѡ пристѡй-
на, мѡдра и побѡжна (Львів, 1646 *Жел. Сл.*
2-2 зв.); Бо є(д)носта(и)него... ѡфѡленого
постановѣна, не мѡє(т) перевы(ш)шати зданіе
нѣкоторы(х), анѣ то бѣти бо(л)шеи повѡги
(серед. XVII ст. *Кас.* 4 зв.).*

ЗДАНІЄ² *див.* **ЗДАНИЕ.**

ЗДАНЬЄ *див.* **ЗДАНЄ.**

ЗДАНЯ *див.* **ЗДАНЄ.**

ЗДАНА *див.* **ЗДАНЄ.**

ЗДАРЕНЄ *с.* Благословенство, дар Бо-
жий: того то здраицу и длу(ж)ника Мошка,...
поменены(и) Ки(р)ко(р)... шука(л)... бли(з)ко
ле(т) тре(х)..., то(г)ды за (з)дарє(н)ємъ бо(з)-
ки(м) и пи(л)но(ст)ю своею налязлѣ его в
старостве Ковє(л)скимъ (Володимир, 1600
ТУ 232).

Пор. **ЗДАРИТИ.**

ЗДАРИТИ, ЗДАРЫТИ, ЗЪДАРИТИ
дїєсл. док. (кому, чому, що і без додатка)
Здарувати (що), обдарувати (чим); побла-
гословити (кого); дати (кому): дхѡвны(х)
слѡхати трѣба, до пїсма оутечи(м) са, азѡ
гѣ бѣ здарїтъ жє и тотѣ дѣпїсь знѡсачи
прїкладомъ мои(м) писмѡ с писмѡмъ, яко
оу и(н)ши(х) блоудѣхъ такъ и в томъ са
обѡчитъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 66); Бгѡ
хвала котрїй здарылѣ почѡткѡ бѣти, и тои
прєвзѡтои Кнїги докончїти (Львів, 1614
Кн. о св. 447); Здарь имъ, Христе Цару, и
всѣмъ мѣста того мѣшканцемъ голосу то-
го услухати (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 815); Здарь
намъ бѣсмо воскрєсша тебе ѡгладѡли,
Оутѣшнои рѡдѡсти мїле заживѡли (Львів,
1631 *Волк.* 23); здарит час гды сланы дожчѣ
ѡстѡпит ѡ(т) очи а слонце ласки его мрак
ѡ(т)женет ночи (Венеція, 1641 *Анаф.* 22);
Абы тѣды и недбѡл'ство и жѡднаа злѡсть
стѡго сана Прєсвїтерского не шпѣтила, зда-
рїтъ то всєсїл'ный Бгѣ, гдѣса и Молїт-
вою и Чтєніємъ оупражднѡти бѡдемъ (Львів,
1645 *Жел. Тр.* 6 зв.); Ажно бгѣ всемогѡщи(и)
здаривъ на(м) ѡ(т) твоего ца(р)ского величе-
ства посланцѡвъ хочѣ не до на(с) до Пана
Кисєля послани(х) в потребахъ его (Чер-
каси, 1648 *ВУР*, фотокоп. № 12);

(кому) дати змогу: отдаючи Господу Богу
же онѣ самѣ тое злое часу своего усмирить
и вѣ чувство имѣ прїйти зъдарить (Дермань,
1628 *КМПИ* I, дод. 319).

ЗДАРИТИСЯ *див. ЗДАРИТИСА.*

ЗДАРИТИСА, ЗДАРИТИСЯ *дієсл. док. (смп. zdarzyć się) 1.* (кому) Пощастити, вда-тися, *діал.* здаритися: И оумѣтнѡсть мѡвы дѡ нѡсь пристѡпѡла. Же кѡдѡса нѡмѡ здарѡло тѡе огладѡти, Почѡлисмѡ Пѡна вѡ тѡе слѡвѡ витѡти (Лѡвѡв, 1616 *Бер. В.* 72).

2. (кому) Трапитися, випасти, *діал.* здаритися: А тая то засѡ невеста,... о Закревскѡмѡ и жадномѡ слугѡе иншѡмѡ,... ничѡго не споминаѡть; снатѡ се до конца не здарило имѡ зѡ собою порозумѡвать (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/1, 417); Я ива(н) баби(н)-ски(и)... а я га(н)на загорова... по(з)воляѡмѡ... такимѡ способѡмѡ и(ж) ѡстѡли бы мнѡ ...придалѡ се и (з)дарило ѡмѡ(р)ти тѡды поменѡная Анѡна зѡ загорова... половицѡ села бабина... маѡ(т)... дѡ(р)жати... зѡ вси(м) правомѡ (Луцѡк, 1619 *ЦДІАЛ* 201, 4, 189, 1); Прѡ(д) з мѡртвы(х) встанѡѡмѡ, жа(д)номѡ за оучѡнки прѡшлѡго животѡ, заплѡты принѡти сѡ не здарѡло (Киѡв, бл. 1619 *О обр.* 130); если нѡто добротлѡвогѡ Бѡга вѡла бѡдѡтѡ, иншѡй чѡсѡ до ро(з)мѡвы зѡ мѡстѡца сѡго здарѡйтѡса мнѡ мѡжѡть (Вѡльна, 1620 *См. Каз.* 7).

Див. ще ЗДАРАТИСА.

ЗДАРТИ *дієсл. док. 1.* (щѡ, щѡ з когѡ) (*зірвати, зняти щѡ-небудь одягненѡ, взутѡ і т. ін.*) здѡрти: онѡе охандѡженства ѡго и // прикрѡте ѡго, зѡ долѡ ажѡ до самого верха, здартѡе и скиненѡе видѡли (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/1, 507-508); зѡ жѡны ѡго сѡрѡягу, плѡхту здарто (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 6/1, 536).

2. (*забрати, вѡднѡяти щѡ-небудь силою*) обдѡрти, пограбувати: лѡчѡ то злѡ ѡ(ст) ижѡ таѡ дорога полна ѡстѡ збѡйцовѡ ѡнегда здартѡ(и) ѡ(ст) ѡдинѡ богатыѡ кѡпецѡ (к. XVI ст. *Розм.* 37 зв.).

Див. ще ЗДЕРТИ.

ЗДАРЫТИ *див. ЗДАРИТИ.*

ЗДАРАТИСА *дієсл. недок. (смп. zdarzać się)* траплятися, випадати, *діал.* здарятися: ѡни не тѡлко не вѡнны, алѡ... з велѡки(м) жѡлемѡ за примѡѡсомѡ а невѡлею небожѡта тѡ(р)па(т), живѡчи вѡ хр(с)тѡѡнскоѡ вѡрѡ тѡкѡ ѡкѡ мѡгѡтѡ, коли тѡкѡ ѡкобы рѡди не здарѡѡтѡса (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 167); Ёсли бы сѡ бѡ(з) працы щѡсливое повоже-не здарѡло, не было бы южѡ хр(с)тѡѡнство каменѡмѡ обрѡзы и опѡкою погоршенѡа (Вѡльна, 1627 *Дух. б.* 267).

Див. ще ЗДАРИТИСА.

ЗДАТ *див. ЗДАТИ.*

ЗДАТЕЛЬ *ч. (цсл. зьдатель) (той, хто створюѡ матеріѡльні або духовні цѡнності)* творѡць: Скѡдель ѡ здатѡлю мѡвити не вмѡ-ѡ(т) и члѡвѡкѡ ѡ бѡзствѡ мыслити не смѡѡ(т) (к. XVI — поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 97); ѡсно-вѡтель: Здѡтель (1627 *ЛБ* 153); fīctor, здѡте(л) (1642 *ЛС* 197).

ЗДАТИ, ЗДАТ *дієсл. док. 1.* (щѡ, щѡ ко-му, щѡ на когѡ) (*вѡддати у чѡю-небудь влас-ність, у чѡѡсь володѡння*) передати (щѡ, щѡ кому): ѡни тѡѡ имѡнѡе сѡ всѡмѡ правомѡ и власностью,... кнѡзѡу Андрею... и ѡго дѡтемѡ и потомкомѡ на вѡчност продали и все право сѡѡе на нихѡ здали (Краків, 1539 *AS* IV, 185); кѡдѡ сѡ тая аренѡда и(х) черезѡ тры лета... доконѡчить, маѡть ѡпя(т) тѡѡе вси пожѡтки,... в целѡсти зда(ти) и пусти-ти (Вѡльна, 1560 *ТУ* 89); Сте(ц)... записѡѡѡ(т) сѡ гро(ш) свѡ(м) борѡни(ти) брата сѡѡѡ(г) ѡ(д) вшѡлаки(х) пѡ(р)сѡу(н) и троу(д)ности которѡѡ имѡѡна зда(л) бр(т)ѡу (!) сѡѡѡѡму (Одрѡхова, 1579 *ЦДІАЛ* 37, 16, 8); мѡ ма(т)ка пови(н)на здѡти дѡдицтво (Лѡвѡв, 1595 *Юр.* 19 зв.); **здѡти фрымаркомѡ** *див. ФРИМА-РОКѡ; здѡти з рукѡ* *див. РУКА;*

(щѡ кому) (*вѡддати назѡд щѡ-небудь узѡте*) повернути: двѡранинѡ нашѡ Иван Прѡта-совѡичѡ прѡдѡ нами повѡдѡилѡ, ижѡ онѡ... архѡмѡндрита зѡ вѡзенѡа выпустѡилѡ и тотѡ

монастырь ему поступилъ и речи его здати ему казалъ (Краків, 1540 *КМПП I*, дод. 2);

(що) (*передати що-небудь у чиєсь розпорядження*) здати: отец Федор Яковович... здавши манастир зо вѣсим тым, щим ему был подан, которое спущенье его добровольное пн Чирский принял (Варшава, 1571 *ПІФ 25*).

2. (що, що з кого) Скласти обов'язки, повноваження: одному зъ владыкъ можете тымъ не укарати: бо былъ сенаторомъ зацнымъ, и седель часъ не // малый въ лавицы панской,... и здаль тотъ вѣрядъ зъ себе учтыве, вѣступуючы на станъ духовный (Вільна, 1599 *Ант.* 685-687); А ижъ не водлугъ фундушу и опису своего мни даного, але своволне тамъ мешкали, самиж чернѣци проч порозышлися, манастир опустили и старшенство самъ з себе здаль (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР 1/VI*, 367); таж вѣра вѣша..., якъ нааснѣйшее свѣтилѡ въ ср(д)цахъ вашихъ маѣт' свѣтити,... абѣсте ѡблечѣнногѡ въ ѡдѣж(д)ѡ бѣлѡ невинности ѡкрещѣнагѡ презъ оувесь вѣкъ свой слѡвомъ и дѣло(м) надѣчали,... ажъ пѡки здасте з' себе ѡпѣкѡ ѡного прѣд страшнымъ сѣдомъ Бжѣимъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 906); **здати личбу** *див. ЛИЧБА.*

3. (що) (*передати на вирішення іншій інстанції*) здати, передати: и с ѡбѡ сторон здали ѡни то на вырок господарський, хтобы близший был держана своего доводити (Львів, 1537 *AS IV*, 84); тыѣ єсмо вси речи... достато(ч)не ѡ(т) ни(х) выслу(х)а(в)ши на то(т) ли(ст) на(ш) выпи(с)а(в)ши здали то на розо(з)на(н)є и выро(к) г(с)дрѣски(и) (Володимир, 1544 *ЛНБ 103*, 22/*Id*, 2032, 6 зв.).

4. (кого на що, до чого) Приректи, засудити: ѡно та(м) яв'не мѡви(т): самъ... мѡви(т)... и блѣше трѣплю, нѣ(ж)ли тѣи котрѣи...на копаня кроу(ш)цю здѣни соу(т) (XVI ст.

УЄ № 29519, 285); ѡно та(м) яв'не мѡви(т): же то маѣ(т) бѣти по сѡ(д)но(м) дни, гды з дѣкретѡ зда(н) бѡдѣ(т) до вѣчны(х) мѡ(к) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 7 зв.); не мл(с)рдный бѣсове... ма прѣдко здадѡтъ на мѡки (поч. XVII ст. *Пчела 6*); **Ѡ** прѣч(с)таа Пѣнно,... Южъ твой любѣзны(и) на смѣртъ є(ст) срѡгѡ зданы(и) (Львів, 1631 *Волк.* 14 зв.); дѣвно мл(с)т' Бжѣаа ѡутаѣнаа крѣтъса... Остѣнимъ вѣрокомъ хѡтачи... ѡсѡдѣти **Ха**, и на смѣртъ здѣти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 110).

5. (кого, кого на що, кого за що) (*визнати судом винним когось у чому-небудь*) присудити (кому що), оскаржити (кого в чому): сторона не ѡставаѡчая рокѡ маѣтъ бѣти зда-на и сказана за не(с)та(н)є свое (1566 *ВЛС 15* зв.); єго милость за не(с)танье свое на ѡпа(д) бѣ(л) зданъ (Володимир, 1583 *ЛНБ 5*, II 4045, 2); с тыхъ причинъ єго милость в речи свое(и) ѡпаль, и за не(с)талого єго єсмо здали (Там само, 2 зв.); сторона пово(д)овая тую то сторону позваную яко не(с)талую и п(ра)ва посполито(г) непослу(ш)ную ѡ вина(х) стату(т)овы(х) пѣ(р)шого не(с)та(н)я за допусче(н)ємъ судѡ нинѣшнѣ(г) зда(л)а (Вінниця, 1605 *ЛНБ 5*, II 4051, 106 зв.); На по(д)замчѡ, яко тежъ И в мѣсцко(и) Юри(с)диции Наро(д) рѣски(и) абы бѣ(л) **Ѡсѡжонъ** Здекрѣтова(н), а(л)бо Инъконтумация(м) зда(н) (Львів, 1609 *ЛСБ 421*, 2); ѡного прѣречѡны(и) ѡмоцѡваны(и) пово(д)ѡ(в) яко не стало(г) и права посполитого непослу(ш)ного на ѡпа(д) в зыскѡ рѣчы... здаль (Київ, 1617 *ЦДІАЛ 181*, 2, 125, 2, 1); отец архимандрѣт с капитулою... мѡвили: иж ѡ нем ведати не хочѣм, же насъ там здѣт допусчѡно и здѣно нехристианско, незбожнѣ и несправѣдливѣ (Житомир, 1618 *АрхЮЗР 1/VI*, 461).

6. Створити: **Ѡ** землѣ запѡстѣлаа и зарѡслаа, трѣнѣє(м) безъвѣрѣа і бѣ(з)божѣа, ѡ ѡбразѣ бжѣй по подобѣю зда(н)ный (до 1596

Виш. Кн. 264 зв.); Назидати: Здати (1627 ЛБ 68).

7. Зуміти: абымъ дла ѡказанья ихъ, тогѡ писанья поднатиса здати мѡглъ, самѡго... бѣа мл(с)тью, и его дѡфѣючи лѣсце до писанья того листа оудале(м)са а не дла шалѣное ѡказѡлости, ани дла прѡжнихъ академѣйцѣхъ школныхъ бѡсловцовъ свѡровъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 10).

Див. ще ЗДАВАТИ.

ЗДАТИСЕ див. ЗДАТИСЯ.

ЗДАТИСЯ, ЗДАТИСЕ, ЗДАТИСА, СДАТИСЯ *дієсл. док. 1.* (кому, кому за що, у кого і без додатка) (*сприйнятися так чи інакше, таким чи інакшим*) здатися, видатися (кому, кому чим): кнагини... менила, якобы ей тьи рѣчи... были вжо ѡшацованы и ѡправени, а иншии через... мѡжа ее дарованы на тастаменте,... который... са нам здали быти не певный (Неполоничі, 1531 *АС III*, 387); тоу с ты(х) слѡвъ бѣа нашего каждыи члѣкъ слѡшне ѡбѣчити мѡже... и такое ср(д)це которое ѡ собѣ мно(г) розѡмѣе. а инѣи люде здадоу(т)са оу него бы(ти) и простаи и не та(к) ѡко ѡ(н) са(м) дѡбрыи (Львѣв, 1585 *УС* № 5, 4, на полях); О которомъ та(к) зацномъ и велико(м) потребно(м) соборѣ здадомися за рѣчь потребную В(ш) м(л) паномъ и братия(м) мои(м) ѡзна(и)мити (Стратин, 1588 *ЛСБ* 101); теде(с)мы ѡпатрно(м)у... пнѡ ромѡнови, ѡ много рѣча(х), ѡ котры(х) са на(м) здѣло пожите(ч)ны(х) ѡстне ро(с)-казали вѣмъ ѡповѣ(с)ти (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 2 зв.); Нѣгды собѣ не ѡбѣцѡ(и) бѣ(з)-пече(н)ства в то(м) животѣ, хо(т) бы(с) добрѣи са зда(л) собѣ зако(н)ни(к), або набо(ж)-ны(и) пѣсты(н)ни(к) (Киѣв, 1623 *Мог. Кн.* 19); мѡвлю иж' мѡ(ж) ѡный котѡрѣи на ѡболока(х) на вѡзѣ на чтыри возники летѡючѣи езекеиль здѣл'са бѣти з бѡрштѣнѡ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 207 зв.).

2. (кому і без додатка) (*постати в уяві, думках, явитися*) здатися: коли была по-

ѡстала... тѣжкаа и шкодливаа ва(л)ка межи... кроле(м) полски(м)... и межи нами, богданѡ(м) воеводою... и здалося, ка(к)бы тѡта ва(л)ка имѣлася велико множити... кра(л) ѡгрѣский ...//...посла(л) кѡ ѡстановленію тоито валки послы и паны ра(д)ныи свои (Ясси, 1510 *Cost. DB* 468-469); Влѣсне ѡкъ котѡры в днѣ корабля лежѣтъ, здастьса имъ же в нѣмъ стоѡтъ кды нѣпроѡдше бѣжѣтъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 2); А гды тѡе тамѣса справѡвало. ѡеѡдѡра Царѣца на свитѣнью в' днѣ Пѣткѡвый на сѡнѣ оуклонѣвшиса, здалѡса ей ѡкобы знашлѣса оу столпѣ Кр(с)тного (Киѣв, 1627 *Тр.* 294); Повѣдалъ тѣде фараѡнъ што видѣлъ. Здалѡмиса, жѣмъ стоѡлъ на берегѣ рѣки, з котѡрой выходѣло сѣмъ корѡвъ велии ѡздѡбныхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 66).

3. (кому) Здатися слушним, видатися потрібним: але иж' мѡрко ефѣскѣи трѣхъ патріѡрхѡ(в) персѡнѡ на собѣ носи(л), не здѣлося всѣмъ без' его сѣборовѣти (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 41 зв.); тымъ снадней сдалося,... // ...абысте жаднымъ вѣтромъ апостатского унитского дыхания хвѣяти-ся не допушѣли (Киѣв, 1623 *КМПИ I* (дод.), 265-266); лѣчь же мнѡгѣи прѣ(д) нѣми дѡсыт' ѡбфѣте вѣславили и ѡписѣли, не здѣлося нѣмъ тѡ тѣмъ забавлѣти, рѣчей до бных' ѡ(т)слѣти (Киѣв, 1623 *МИКСВ* 81); Тыи соу(т) причѣны, заисте зацные, котѡрѣи на почѣтку мѡвы нашої здадомися принести (поч. XVII ст. *Проп. р.* 156); здалося те(ж) намъ и ѡ то(м) вашѡмѡ ца(р)скомѡ величѣствѡ ѡзна(и)мити же пѣ(в)ная на(с) вѣдомѡсть за(и)шла ѡ(т) князя дѡмѣника заславѣского (Черкаси, 1648 *ВУР*, фоток. 12).

4. (кому, що і без додатка) Трапитися, статися; випасти: а еслѣ са тѡ не здѣсть, а штѡ жъ тѡ вѣди(т), жѣ кѡждый ведле своеѡ цркви прѣдѣнѣи свѣта // ѡходи(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 49 зв.-50); Жѡдаѣмъ пилно... чѣре(з) то(и) дѣ(н) сѣты(и) недѣлны(и)

перебыти где бы бу(д) ъ ѡтца василия
сше(н)ника бу(д) те(ж) где ся в̄м зда(ст)
кгда(ж) тамъ хочемо в мѣстѣ быти в ча(с)
(Жовців, 1616 ЛСБ 467, 1); А если(ж) здалосѣ
тобѣ то оучинѣти, годѣлосѣ тобѣ оуперѣдѣ
положити Єв̄(г)лскѣи слѡва, котѡрыи Зба-
витель мѡви(т) ѡ собѣ (Київ, 1619 Гр. Сл.
301); Еслибы за(с) // человекъ былъ зо двѣ-
ма головами, а(л)бо жебы сѣ здало быти
двоѣ дитѣто(к) спо(л)зрѡслыхъ, тогды пер-
вей маѣть крестѣти однѡ головѡ (Львѣв, 1645
О тайн. 22-23).

5. (кому) (потрібно, слід) належатися,
належати: Зоставуем теж собе... бояров трехъ,
...для посылана листовъ кгда бы венцъ зда-
лося им з лѣпшим пожитком посадити ихъ
на певном чиншу (Локачі, 1591 ПККДА I-2,
164); До плачѣнья арѣнды не здаѣтсѣ намъ
никѡго примѣшати (Острог, 1598-1599 Апокр.
37); Тѡ похвалу намъ пристѡйнѣю и налѣжнѣю
здаѣ(т)сѣ оучинѣти ѡ(т)цѡ нашѣмѡ Бл̄жѣнной
Пѣамѣти Архімандрѣтови (Київ, 1625 Кон.
Каз. 22).

6. (на кого) Покликатися, послатися:
Тѣды иван ставив довод до Федора Корого-
да; Федор Корогод поведил, жей я того не
сведомъ, хто его бив, одно в мене будучы
оповедавъ, и на другого здався (Бориспѣль,
1615 АБМУ 11).

7. (на що) Пристраститися, приохотитися
(до чого), захопитися (чим): Ласкосрѣдый:
Полизачъ мѣсо(к),... мѣрѡ перебираючі(и)
въ ѣдѣнѣю, котѡрый такъ на лѣкоты зда(л)сѣ,
же и пѣлцѣ ѡблѣзѣтъ и тарѣлѣ (1627 ЛБ
57).

Див. ще **ЗДАВАТИСЯ, ИЗДАТИСЯ.**
ЗДАТИСЯ див. **ЗДАТИСЯ.**

ЗДВОРА присл. (із зовнішнього боку при-
міщення, ззовні) знадвору: Внѣѡудоу: Зна-
двѡра, здворѣ, на дворѣ (1627 ЛБ 16).

Див. ще **ЗДВОРУ.**

ЗДВОРУ присл. Те саме, що **здвора**: Спрѣ-
вили тѣжъ заслонѡ... и починѣлъ въ цркви

ѡбна похѡдистыи, то(ж) єсть во внѣтръ, про-
сторонный, а здвѡрѡ ѡузшѣи (серед. XVII ст.
Хрон. 294 зв.).

ЗДЕ, ЗДѢ присл. 1. (у цьому місці) тут:
равъви [оучителю] добро єсть намъ зде быти
(1556-1561 ПС 159 зв.); ѡчинѣте ваша мл(с)тъ,
...малую мл(с)тню для потреби выше реченои
цркви, и для школы, и дрѡка(р)нѣ, котраѣ
наидѣтсѣ зде ѡ на(с) (Львѣв, 1590 ЛСБ 146);
ѡлѣ ѡ(т)менѣвши слѡво рычати бѡдѣте во-
лаючи злѣ на(м) зде то є(ст) вѣ ѡдѣ быти
(поч. XVII ст. Проп. р. 271 зв.); въ чѡжѡмъ
домѡ живѣшъ, якѡ ап̄(с)толѣ рѣкъ; не имѣми
бо зде грѣда, но пови(н)нисмѡ градушаго
позысковати (Чернігів, 1646 Перло 128 зв.);
до здѣ — досі: О школах латынских и на-
уках до здѣ (1608-1609 Виш. Зач. 227);

(у місце, вказане, назване раніше або ві-
доме з наявної ситуації) сюди: прото при-
ка(з)уємъ тебе... абы єси того ж ча(с)у скоро
то(т) двѡрани(н) нашъ... до тебе приѣде ѡно-
му боарину... розказа(л) абы ѡ(н)... с тымъ
двѡранино(м) нѣшимъ зде до на(с) ничего
не мѣ(ш)каю(чи) єха(л) (Вільна, 1540 ЛНБ
5, II 4043, 3 зв.); и тыхъ одинадцѣти человекъ-
ковъ узнали, и нашли бытъ винными и при-
слали ихъ зде, до вряду кгородского замку
Господарского Киевского до везѣня (Жи-
томир, 1585 АрхЮЗР 2/1, 16).

2. (у цьому випадку, за цих обставин) тут:
Зде пакъ братѣи и ѡ(т)ци сшѣнѣици, и дѣако-
ни. Прѡчитаючи тоѣ писанѣє розѡумѣйте ѡ
чѡмъ даѣмы вамы нѡѡукоу (1556-1561 ПС
443); тѣды то єсть з(д)ѣ болъшаѣ єще радость,
которую на(м) пр(ѡ)ркѣ сѣгы повѣдаѣтъ
(XVI ст. УИ 1911/2, 75); Напрѣ(д) тебе ѡ(т)
тоѣ прѣлѣсти ѡстерегаю (лю)бѣмы(и) про-
чи(та)телю, да не ищѣши зде хитрѡстей слѡ-
говъ сплетенѡрѣчны(х) наказанѣѣ гллі(н)скаго,
ѡлѣ слѣдъ сѡсше(ст)ва прѣвѣды (1599-1600
Виш. Кн. 202 зв.); Здѣ ми дѡша стрѡхомъ ѡуми-
раѣтъ, И нѡждею слѣзы на ланѣты выливаѣтъ

яко не досто́инѣ Ѡ(т)ца Нб(с)ногѡ нарица́еть (Чернігів, 1646 *Перло* 19 зв.).

3. (у цей час, у цей момент) тут: Ѡ(з)на(и)-муе́мъ ва(мъ) и(ж) зде́ мае́(мъ) великое на-ва(ж)де́ние ѡ(т) неприя́(з)ни (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 162); Зде́ приспѣ́ли е́(с)мо до чѣда бе-рести(и)ского (1598 *Виш. Кн.* 304 зв.); Альбо ачей бы еси показал... ученика, который бы ...науку... выполнил,... который здѣ́ юж всѣ́ми дары чюдотворенными своих учеников обогатил (1608-1609 *Виш. Зач.* 226).

Див. ще **ЗДЕСЯ**.

ЗДЕЗОЛОВАТИ дієсл. док. (лат. desolo) (що) Знищити, спустошити: а потом сами, кгвалтовне и арматне на двор помененый наехавшы, все домоство што едно было..., в способъ лупу забрали и... здезоловали (Володимир, 1646 *АрхЮЗР* 3/IV, 366).

ЗДЕЙМОВАТИ дієсл. недок. (стп. zdejmować), перен. (кого) (пройма́ти, охоплюва́ти) (про почуття) зді́мати: З бо́лемъ се́рца мо́го за́ж' не мѣшѣ́ стогна́ти: Бо ма́ фасѣнокъ та́жкїй, прета́жко здеймѣ́тъ, всѣ́ мой смѣ́слы, срѣ́дзе, всѣ́ в'нѣ́трности псѣ́тъ (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 2).

Див. ще **ЗДОЙНЯТИ**.

ЗДЕКРЕТОВАТИ дієсл. док. (стп. zdekretować) піддати осуду (кого), винести вирок, присуд (кому), позбавити привілеїв і прав (кого): которы(и) бы бра(т) знамение(м) братски(м) мѣ́(л) взго́(р)дѣ́ти,... таки(и) мае́(т) быти ѡсѣ́жены(и) и здекретованы(и) ведлѣ́гъ права и статѣ́тѣ́ братского (Львів, 1599 *ЛСБ* 1043, 1 зв.); А кды не става(л) три мѣ́цѣ́ и двѣ́ недели зновѣ́ ко́не(ч)ны(м) декретѡ́(м) ѡ(т)цѣ́ митрополи(т) з е́п(с)помѣ́ лу(ц)кимѣ́... в новагоро́(д)кѣ́ ко́не(ч)ны(м) сѣ́до(м) здекретова(л) и... листы своими ѡповѣ́(д)ши(х) во цр́квахъ ѡголосивъ (Львів, к. XVI ст. *ЛНБ* 4, 2, 31); Єсли бы те́(ж) заносили декрета Якие а́(л)бо Инѣ́ко(н)тѣ́мащє́, Такъ На по́(д)-за(м)чаны, ижъ не маю́тъ быти Є́(д)но По

два реме́(с)ники ка(ж)до́го реме́сла На по́(д)-замѣ́чѣ, яко тежѣ́ И в месцко(и) Юри(с)дицїи Наро́(д) рѣ́ски(и) абы бы́(л) Ѡсѣ́жонѣ́, Здекретова(н), а́(л)бо Инѣ́контумация(м) зда́(н) (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 2).

ЗДЕРЖАТИ, СДЕРЖАТИ дієсл. док.

1. (що, що кому) (точно зді́йснити що-небудь) дотримати (чого, чого кому): тоє́ в́сьє́ вы́ше-писанное слю́бѣ(м) вам здержати и пополнити по́(д)лу́(г) сего́ нашего листѣ́ (Сучава, 1522 *ЦДІАЛ* 131, 335); Якож тоє́ застано-вене́ гды бы я самѣ́, або сын мой того поста-новє́ня водле́ змовы́ наше́е здержати не хо-тел,... тогды́ маю́ заруки запла́тити (Підлісі, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 50); Подобная приса́га кро́ля полского жикгмонта тре́тего рѣ́си бѣ́дной, що́ приса́гал их вѣ́рѣ́ им вца́ле захова́ти и послушенство их патріа́рхом ѡтдава́ти..., того́ не сдержал и его́ сенато-рове́. Горе́ им, яко́ лга́ремѣ́ (поч. XVII ст. *Вол. В.* 98); которое́ то наданя́ фѣ́ндованя́ и постано́влѣ́ня моє́́ яко́ са́(м) поки́ живѣ́ есте́(м) по́ванє́(н)є́мѣ́ зде́(р)жати (Тополь-ниця, 1616 *ЦДІАЛ* 14, 1, 96, 646); **слово здержати** див. **СЛОВО**.

2. (бути в змозі утримати що-небудь у собі) здержати, вдержати: ѡбжира́льсє́ еси, ажъ́ и го́(р)ло з'де́(р)жати́ не́ могло́, позби-ва́ль еси́ з' го́(р)ла, чтобы́ зара́зъ зновѣ́ ѡбо-жра́(л)сє́я (1629 *Діал. о см.* 271).

3. (від кого) Одержати, отримати, дістати: А та́къ понева́жъ́ дла́ Бѣ́а́ Авраа́мъ, погору́де́(л) всѣ́ми рѣ́чами, сде́ржалъ ѡ(т) Бѣ́а́ все́го́ дале́ко бо́лей (Єв'є́ або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 13).

ЗДЕРЖАТИСА дієсл. док. (утриматися на чо́му-небудь) здержатися; вдержатися: инѣ́и на́ поли́ за стѣ́рнь мо́цно вѣ́завши́сє́, и держа́ли́сє́ е́сли не́ пѣ́стїли́ вѣ́трѣ́ под се́бе́, а ко́то́рїи пѣ́стїли́ вѣ́(т)рѣ́ под се́бе́, то не здержа́всє́а, понесло́ не́ зна́ти гдє́ (1509-1633 *Остр. л.* 129).

ЗДЕРЖОВАТИСА дієсл. недок. (від чо-го) (стримувати себе від вияву яких-небудь почуттів) здержуватися: смотрѣте абы ни-(х)то нікому злы(м) за злоє не ѡ(т)дава(л) ...//... а што є(ст) добро того сѧ де(р)жите ѡ(т)... зло(с)ти зде(р)жова(и)тєсѧ (II пол. XVI ст. КА 499).

ЗДЕРТИ дієсл. док. 1. (що) Подерти, порвати: ник'то плата нового соук'на не оуоставляеть в соук'мань стары(и) а если иначый тог(д)ы и новое здереть (1556-1561 ЛС 231 зв.); нїхто плѧта новѧго соукна не оустѧвляе(т) в сбукню стѧроу, и еслїже ина-чеи тогды и нѡвое здере(т), а ве(т)хомоу не прїстоить зѧлата з нѡваго (XVI ст. УЄ Літк. 19).

2. (що, що з кого) Здерти, зірвати, зняти: оные охандоженства его и // прикрыте его, зъ долу ажъ до самого верха, здартые и скиненные видели, такъ тежъ и антимись неподвижный зъ него взятый и здертый (Володимир, 1596 АрхЮЗР 1/І, 507-508); Образно: ннѣ латїна, зде(р)ши хвалѣ з ба, и на папѣжа в'кладаю(т) (п. 1596 Виш. Кн. 251).

3. Перен. (кому) Стерти, знищити: на(м) го(т) идѣ нїчого зашкодити не можетъ коли бѣдемо стоати вѣ(р)не прї его сѣо(и) милости и(ж) є(ст) намъ ты(ж) з(д)ертый пре(з) него ѡно(н) запїсь котрымъ сѧ были запїсали... про(д)ковє нашѣ (к. XVI ст. УЄ № 31, 43 зв.).

Див. ще **ЗДАРТИ**.

ЗДЕРТЫЙ дієприкм. у знач. прикм. Подертий, порваний: Дне(с) тѣло єго... котрое на ѡкроу(т)ной моуцѣ бѣло, я(к) мѣ(х) здерты(и) тѣло его здрапаное (XVI ст. УЄ № 29519, 46 зв.).

ЗДЕСЕ див. **ЗДЕСЯ**.

ЗДЕСПЕКТОВАНЕ с. (смп. zdespektowanie) образа, ганьба, кривда: менили тежъ собе быт при тым насланю на озеро их ма-

настырское и побытїю и помордованю, яко и здеспектованю... и пошарпанїю отца архимандрыта и побытїю и помордованю подданных их (Луцьк, 1622 АрхЮЗР 1/VI, 527); архимандрит Дорогобузський... протестовалсе соленитер на помененого пана Соколского о здеспектоване свое (Луцьк, 1623 АрхЮЗР 1/VI, 528); панъ Адам Недобылский, скоро толко почавъши до здорова приходити по срокгим збитїю и здеспектованю од особъ нижей менованных,... протестовалъ в тотъ способъ нижей описанный (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 307); при котором збитїю и здеспектованю протестанта и челядника его,... колясу его с парюю конми з речома вѣсьми, которые на колясе были... вѣзели (1650 АрхЮЗР 3/IV, 531).

Пор. **ЗДЕСПЕКТОВАТИ**.

ЗДЕСПЕКТОВАТИ, ЗДЕСПЕКЪТОВАТИ, ЗДЕСЪПЕКТОВАТИ, ЗЪДЕСЪПЕКТОВАТИ дієсл. док. (смп. zdespektować, лат. despectare) (кого) зневажити, скривдити, образити: поменєны(и) панъ Чєсѣковѣски(и),... кгвальтовѣне сѣ поменєные фѣлисами своими нападыши... такъ самого того протєсѣтуючогосє и чєляди, при немѣ будучое, зѣбивъши и зѣдєсѣпекѣтовавъши, шѣкуту зєкѣ(р)вавивши..., стамѣтолѣ ѡдошѣли (Володимир, 1627 ТУ 279); и такъ оных зранивъши, збивъши и здєспекѣтовавъши..., уєжѣдзати с тамтолѣ казали (Луцьк, 1638 АрхЮЗР 8/III, 597); Его милость панъ Олизарѣ,... такой учинокѣ, же пана Карказана и пана Хмєлевского здєспектовали, похвалилѣ (Житомир, 1640 АрхЮЗР 6/I, 526); такъже чєляд при том же єксѣсєсє зранєную и здєспектованую, ...//...видєлѣ и оглєдалѣ (Луцьк, 1648 АрхЮЗР 8/III, 611-612); И такъ збитый, зранєный, тыранѣско змордованный и в кондицію урожєня своего шляхєцкогосє од хлопѣства зєдєсѣпектованный и скаличоный, кгды без памєти, яко умерлый, зоставал, прєрєчє-

ные их милости панъ Миколай Богдашевский, державъца того места, яко старший, афектовали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 537).

ЗДЕСЯ, ЗДЕСА, ЗДЕСЕ, ЗДѢСА, ЗДѢСЬ, ЗДѢСЕ присл. 1. (у цьому місці) тут: кѣ тому теж госпоже кнагинє зде́са жаловали намъ подданыи наши,... на тых данников (Острог, 1520 *АС* III, 196); при томъ ра(ч)те вѣ́ша мл(с)ть ведати што(ж) котораа цр̑ко(в) бо(ж)я зде́се в месте лво́ве в̑спение пр̑ч(с)тыя вл(д)чца н̑шеа б̑цы пр(с)по дв̑и мариа распалася на полы (Львів, 1547 *ЛСБ* 12); Зде́са бѣдѣчи нам в Житомери, поведиль передъ нами Єго Милость князь Роман Федорович Сенкѣшковича... штож дей..., едѣчи... через мѣстечко кнагини Илиное Єе Милости Чѣдновское и зоставил дей в том местечкѣ дѣака своего сыкнетом своим (Київ, 1558 *АС* VII, 37); а и(ж) є(с)мо здѣ́се в це(р)кви рогати(н)ско(и) вбачили нѣшто не в̑мы(с)лне але в невѣдании вбразъ боже(ст)ва описаны(и) и почитаемы(и)... ва(м) в сто(м) дѣ́се повелевае(м) и во(з)браняе(м) таковы(х) боже(ст)ва описание вбразо(в) не имети ни ни писати (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 158);

(у місце, вказане, назване раніше або в́доме з наявної ситуації) сюди: Ино онъ здѣ́са приехалъ для посполитого дела ихъ (Львів, 1524 *АС* III, 266); *meszczane hospodarskyi załowaly na ziemian, jż oni posłow u honcow cudzoziemców, u też posłancow hospodarskich, kotoryi w sprawach przyjeżdżajut zdeśe, ludem swoim z nimi pospoł podnimat nakazut* (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 24).

2. (у цьому випадку, за цих обставин) тут: Повѣдаем вамъ, штож неприател нашъ,... хочет тагнѣти в панство нашо..., чо́гож ємѣ́ Бо́же не помози; для чо́гож мы здѣ́се в̑чевисто розказали... князю Федорѣ... зо вси-ми вами в одно мѣ́стцо са зѣхати (Краків, 1538 *АС* IV, 152); яко злато оу огни, тако ю искушаєть здѣ́сь многими скорб̑ями и бѣ́-

дами розмоитыми и печальми (поч. XVI ст. *Песн. п.* 55).

3. (у цей час, у цей момент) тут: И зде́се были в нас зема́не полоскии и мѣщане и лю-ди волосныи и жаловали нам на тебѣ́, штож дей ты им великии кривды чиниш (Мельник, 1501 *АС* I, 146); в̑ перекопы розкажемъ зде́са подскарбе́мѣ́ нашомѣ́, абы поправены были (Вільна, 1541 *АС* IV, 280).

ЗДЕСА див. **ЗДЕСЯ**.

ЗДЕШНИЙ, ЗДЕШНЫЙ, ЗДЕШНІЙ, ЗДѢШНИЙ прикм. 1. (наявний для да-ного місця; місцевий) тутешній: Ижъ што перво сего зъ ласки Нашое Государское дали есмо мѣщанамъ Нашимъ Луцкимъ, за-кону хрестіянскаго, вольность и вызволение отъ даванья мыть отъ всякихъ товаровъ... в̑ здѣ́шнемъ панствѣ́ Нашомъ (Вільна, 1556 *РЕА* II, 52); Милостивый господарю! писалъ быхъ до вашей милости о здѣ́шнихъ нови-нахъ Кіевскихъ, ино иншихъ новинъ нико-торыхъ нѣтъ (Київ, 1559-1567 *АЮЗР* I, 146); то(т) Иванъ боя(р)ски(и) не могъ ты(х) по-зво(в) давати бо де(и) возны(м) ани в̑селы(м) в здешне(м) воево(д)стве не є(ст) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 26 зв.); *Здѣ́шний. Nostras. Domesticus. Pra(e)[s]ens. Natiuus* (1650 *ЛК* 451).

2. (який мешкає в даному місці) тутеш-ній: посмотри́мъ здѣ́шни(х) велможъ (1489 *Чет.* 52); *to pak dey on, pobrawszy penezu, u dwe czasty toho zamka swojmy budmy zarobił, a tretjuju czast na ziemian u meszczan zdesz-nich gwałtom zakinuł* (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 19); послали есмо и(з) симъ листо(м) н̑шмъ мѣща(н) здешни(х) лво(в)ски(х) св̑ще-ника миха(и)ла якова и па(в)ла (Львів, 1547 *ЛСБ* 12).

3. (який стосується життя на землі) зем-ний: весь нашъ здѣ́шний живѣ́тъ протівъ пр̑йшломѣ́, кѣ́ротокъ є́ст̑, и на́мнѣ́й не по-ро́внанъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 601).

ЗДЕШНІЙ див. **ЗДЕШНИЙ**.

ЗДЕШНЫЙ див. **ЗДЕШНИЙ**.

ЗДИВИТИСЬ див. **ЗДИВИТИСЯ**.

ЗДИВИТИСЯ, ЗДИВИТИСЕ, ЗДИВИТИСА дієсл. док. 1. (чому і без додатка) (виявити подив, здивування) здивуватися: Здивиль бы се ваша кнежацькая милость, гдебысь тамъ будучи у-въ островахъ Греческихъ... яко посполу Грекове зъ Рымляны,... спольне процесыи (со кресты отправують) и молебны о всякой потребе... чинять нераздельно! (Рожанка, 1598 Л. Пот. 995); слѣга ѡный... почелюсто(к) мою вѣтинаєтъ, дла того: ижъ и пѣнь збавите(л) яко того котрый пре(д) тымъ здѣвилса, а тера(з) до почелюстковъ на него порвалса не зє злости але лагодне са его пытаєтъ (поч. XVII ст. Проп. р. 94); Есть ся, заправды, въ справѣ той чому здивити (Київ, 1621 Коп. Пал. 981).

2. (чому) Надивуватися: Здивитися тому не могу: што то за потороча той ѿилялетъ! (Вільна, 1599 Ант. 935).

ЗДИВИТИСА див. **ЗДИВИТИСЯ**.

ЗДИРАТИ дієсл. недок. 1. (що з кого) (про шкуру змії) (скидати зовнішній покрив) здирати: як' оужъ тѣсным' якѣм' мѣсцем' пересмыкаючиса, здираєтъ з' себе старѣю лѣска: так' и мы Хрістіане, тѣсною дорѣгою хѣдачи, з' зветшалого чловѣка вызвѣатиса маємо (Київ, 1637 УЄ Кал. 340).

2. (що) (займатися мародерством) грабувати: Пришѣлъ тѣды Іоасафѣтъ и вѣсь людъ з нимъ, жѣ бы здирали лѣпы побитыхъ: и нашли межи трѣпами спрѣтъ розмайтии, шѣты тѣжъ и начинѣе велми коштовное (серед. XVII ст. Хрон. 318 зв.).

3. Перен. (кого з чого, що з кого, що з чого, що на кому) (позбавляти чого-небудь притаманного) забирати, віднімати (що у кого, що у чого): Пытаємо... // чому ты(х) цркви(ц) црквами признаѣти не хочете... чому

з нихъ... чистые шѣты здираете (Острог, 1598 Отп. КО 25 зв.-26); едно абы з' славы и з' добраго мѣня одѣнь дрѣгого здирѣти (Київ, 1623 МІКСВ 76); Жѣденъ са члѣкъ смерти не можетъ ѡперети, Нѣмашъ на ню лѣкарства, нѣмашъ и ѡборѣны, З самыхъ Царѣй здираетъ свѣтныи и(х) Корѣны (Київ, 1622 Сак. В. 44).

Див. ще **ИЗДИРАТИ**.

ЗДИХАТИ¹ див. **ЗДЫХАТИ**¹.

ЗДИХАТИ² див. **ЗДЫХАТИ**².

ЗДИЧАЛЫЙ дієприкм. (який втратив позитивні риси, вироджений) здичілий, здичавілий: тотъ и дѣшѣ пѣстою и грѣхомъ здичалѣю до пе(р)шеи доброты своѣи, скромности и покѣа Дѣхомъ ѡбѣтници стѣмъ Бѣжѣмъ, привести мѣже(т) (Вільна, 1627 Дух. б. 345).

ЗДИХАТИ див. **ЗДЫХАТИ**².

ЗДНЯТИ див. **ЗНЯТИ**.

ЗДОБИТИ, ЗДОБЫТИ дієсл. недок. (стп. zdobić) 1. (додавати собою краси, привабливості) оздоблювати, прикрашати: дѣры бѣвѣ(м) и роспо(р)ки в рѣкавица(х), пре(з) котѣріє прѣла прѣстеныи ѡказѣются еще зѣба(т) бѣрѣи (!) и п(ст)ратъ (поч. XVII ст. Проп. р. 164 зв.).

2. Перен. (що і без додатка) Звеличувати, прославляти: При тѣхъ вѣдѣне брѣмѣчихъ вѣдѣхъ, єи зѣбѣачи: На позрѣньєса Слѣчныхъ дрѣвъ, всѣхъ привѣдачи (Львів, 1609 На Злат. 2 зв.); Вѣм(ст) на(ш) м(л). Пѣанъ... несмертѣльною славою дѣмъ фамѣлѣи своѣе яко найкоштовнѣйшою корѣною зѣбѣишь (Єв'є, 1612 Діоп. 3 нenum.); сѣла тѣжъ, тѣла тѣлько звѣта(з)ствомъ зѣбѣить, а дѣшевныи старѣня потлоумлѣетъ (Острог, 1614 Тест. 139); Тѣ... Пѣбѣзри на три Кѣпѣи, котрѣми вѣспираєтъ вѣкѣпѣмне ѡ(т)чѣзнѣ, зѣбѣить вывышаєтъ (Київ, 1631 Зем. Зам., тит. зв.); Валѣчы(х) Богатырѣвъ Клѣино(т) знаменѣтый,... Гды в' цнѣтѣхъ сѣми єго пѣстою(т) пристѣине: Тѣмже свѣи(х) потѣмкѣ(в) нѣдто

здѡба(т) го́йне (Львів, 1642 *Час. На г. Льв.*, тит. зв.); то трѡе, щѡ сѧ вѣше(и) спомина́ло ба́рзо здѡби(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 60);

(кого чим) вшановувати, відзначати; величати: церковнии наши гимни и иншихъ святителей таковыми титулами здобя́ть (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 500); гды бискупове Римскіи почали собѣ тии титулы привлащати за право на зверхность единовладства, Грекове ихъ тыми... титулами здобити зборонялися (Там же, 505).

3. Перен. (що, що чим) (*про мову*) (*робити виразнішим, яскравішим*) прикрашати: Заходниці,... ширѡкими слѡвы рѣчь свою здобѣчи, змоцнѣли (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 40 зв.); мусять и отступникове свою речъ здобити, хотячи до своей сѣти людій невѣдомихъ повабити (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 797); Пасха панская Пасха: и зась реку знову: Пасха, на честь Тройци: здобячи свою мову (Львів, 1630 *Траг. п.* 174); Потрѣба бовѣмъ..., абы и силлѣбы мѡвъ Кролѣвскихъ ва́жны(х) корѡткостью здѡблены были (Львів, 1640 *Окт.* 2 ненум.).

ЗДОБИТИСЯ дієсл. недок. **1.** (*надавати собі красивішого вигляду*) прикрашатися, причепурюватися: ошпѣченни на розѣмѣ... лице олѣйками нама́зють, и полічки вытира́ють и набѣлюются, и в' зѣркалѣ здѡбатсѧ, абы могли оуловѣти извести дшѣ (Львів, 1642 *Час. Слово* 376);

(*покриватися квітами, зеленню*) прикрашатися: та(к)же и травъ цвѣты в' онъ ча(с) з' внѣтрнего лѡна земли вихѡдять, и ѡкрива́етсѧ и здѡбитсѧ землѧ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 56).

2. Перен. (чим) Звеличуватися, прославлятися; гордиться: Кгды(ж) то зна́къ набожѣнства и ста́лое вѣры, ты(м) сѧ зда́вна ихъ здѡба(т) сынѡве и дщѣры (Єв'є, 1611 *Єпігр. Ог.* 2); Єв(гл)скою бѡвѣмъ шлахѣтностью здѡбатсѧ. И Бѣ доскона́лый и члѣкъ

Гѣ на́шъ Іс Хс в' нѣхъ ѡповѣда́етсѧ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 216); Который знакомъ набоженства и ап(с)лской вѣры Тымъ сѧ здавна здобя́ть ихъ сынове и дщѣры (Угорці, 1620 *На г. Шент.* 2); тѡй котѡрый дшѣ и тѣло створилъ, приказѣтъ не ве(д)лѣгъ тѣла здѡбити себе, але ве(д)лѣгъ дшѣ аж' и на́дѣрь здѡбитисѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 367).

ЗДОБУТ ч. Здобування, роздобування: здобут, пожѣтку — commodum (I пол. XVII ст. *Своб.* 27).

ЗДОБЫВАНЕ с. (чого) (*повернення собі чого-небудь*) здобування, роздобування: Братство... радачисѧ, такъ ѡ мѡрваню цркви, якъ и ѡ при здобыва(н)ю кгрѣ(н)товъ рѣски(х) ѡпалы(х) в рѣки такъ ѡ(р)маномъ якъ и жидомъ... постановили и ѡмоцнили, абы вшелаки(м) способомъ... за ѡбсылана(м) па(н)новъ ста(р)шихъ цѣха была братская (Львів, 1599 *ЛСБ* 1043, 1 зв.).

Пор. ЗДОБЫВАТИ.

ЗДОБЫВАНАСА с. (на що) (*докладання зусиль до чого-небудь*) силкування: мѡжнаѧ єсть рѣчь и на каждомъ мѣсци, и бе(з) здобыва(н)ѧ сѧ на такіє гроу́бые рѣчи бгѣ догодѣти (Дермань, 1604 *Охт.* 5).

ЗДОБЫВАТИ дієсл. недок. (чого і без додатка) (*захоплювати здобич*) здобувати, роздобувати: Кгды за его приводомъ замокъ московскій Белгородъ добывали, Кгды презъ штурмъ и бой добылъ места и замку, где войско здобывало. Скарбу немало (поч. XVII ст. *КЛ* 91); Tut Kozaki Wse yonaki, Zdobywaet, Propiwaet. Szczo maiet, Pregraiet (1625 *П. про Кул.* 24); Day szczosz mi tu za besida, Ni prytela, ni susida, Ty se zdobywyat poydesz, A mnie smutnoiu odeydesz (Там же, 25).

Див. ще ЗДОБЫТИ¹, ЗДОБЫТИСЯ.

ЗДОБЫВАТИСЯ, ЗДОБЫВАТИСѧ дієсл. недок. **1.** (що) (*діставати, придбавати що-небудь*) здобуватися, роздобувати-

ся: гды сѣсѣдовѣ своѣхъ,... честовѣти хотѣтъ, и на обѣдѣ ихъ... запрѣшдють: не единѣ, анѣ еднѣкѣ потрѣвы, але розмаѣтыѣ готдють,... ро(з)маѣтыхъ смѣковѣ потрѣвы здобываю(т)са, и до роскошовѣна, запрѣшѣны(м) // сѣсѣдов(м) и прѣѣтеле(м) подають (Київ, 1637 УЄ Кал. 433-434).

2. (на що) (одержувати бажане) досягати, добиватися, доходити (чого): Єсли жъ тѣды такъ срѣгий сѣдѣ ѡ(т)носѣтъ, которыѣ... мѣлости не чѣнатъ, якъ бѣрзѣй срѣжшомѣ сѣдѣ подлѣгѣтъ, котѣрыѣ чѣжѣе грѣбѣтъ и драпѣжатъ, а зъ слѣзѣ и зъ крви оубѣгихъ людѣй на богатство са здобывають (Київ, 1637 УЄ Кал. 53).

3. (на що) Спромагатися, *діал.* здобуватися: митрополѣтъ... Хотѣчи тѣю покѣзанѣю, оунѣи берестѣ(и)скоѣ баламѣтнѣю и невѣжностъ дѣепѣсѣ затѣрти,... на довѣды тогѣ то та(м) то ѣнде здобываѣ(т)са (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 58 зв.); Тымъ самымъ дѣется знѣти, же вашѣ наука слаба, и мусѣте отколѣ-инолѣ на неѣ са здобывати, а звлѣща отѣ визнаѣцовѣ кѣстѣла Римскогѣ (1603 *Пит.* 105); понѣхѣвши вѣмовѣкѣ своѣ(х), на котѣрыѣ длѣ оугодѣна тѣлѣ здобываютьсѣ, ...//...пѣсты... захѣвѣйте (Київ, бл. 1619 *О обр.* 178-179).

Див. ще ЗДОБИТИСЯ.

ЗДОБЫВАТИСА *див. ЗДОБЫВАТИСЯ.*

ЗДОБЫТИ¹ *дієсл. док. 1.* (що) (одержати, дістати) здобути: алѣсь самъ собѣ залѣцѣна здобѣлѣтъ, зъ молодѣ(х) лѣтъ своѣхъ, забавлѣю чисѣ зѣвше оуслѣгою жолнѣрскою (Київ, 1637 УЄ Кал. 6).

2. (захопити здобич) здобути, роздобути: Kozak szczęśliw, chot niebohat, Nikomu nic niewinowat. On horuie, On czotuie. Gde po-ydu, Zdobodu: // Boiaryn, Tataryn (1625 *П. про Кул.* 24-25).

Див. ще ЗДОБЫВАТИ.

ЗДОБЫТИ² *див. ЗДОБИТИ.*

ЗДОБИТИСЯ, ЗДОБИТИСА *дієсл. не-док. і док. 1.* (на що) (одержати бажане) досягти, добитися, дійти (чого): гдѣ са замѣлодѣ на бо(л)шѣю сѣмѣ не здобѣде, в ста-рѣсти знѣсти и вѣтерпѣти трѣдно (серед. XVII ст. *Кас.* 103); Прода(в)ши ѡное потѣ-ѣ(м)нѣ, и грошѣ... достѣ(в)ши, жебѣсѣ на дрѣги(и) здобѣлѣтъ, ещѣ бо(л)шѣю хѣтъ маѣтъ (Там же).

2. (захоплювати, захопити здобич) здобувати, здобути: Лѣпеи здобѣлисѣ козѣкѣ дѣма, нѣже нѣ морѣ хѣдачи (1509-1633 *Остр. л.* 130 зв.); Такъ же кѣдѣ козѣки в зем-ли неприѣтельско(и) здобывшисѣ приходѣтъ з добѣткѣ того старѣсте ѡдно што лѣпшѣе (1552 *О Черк.* 3 9 зв.).

3. (на що) Спромогтисѣ, *діал.* здобутисѣ: Мы са обѣснѣѣмо, же на такѣвѣю терплѣ-вѣсть, жебѣ то, коли болѣтъ не стѣгнѣти и не о(х)тѣти здобѣтисѣ не мѣжѣмъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 214); еслѣ кто оубѣгнѣтъ тоѣ шѣта(н)скоѣ сѣти, такѣвѣй знѣвѣсѣ на сѣлоу свою здобѣвши, и а(ж) до ѡста(т)нѣе годѣны смѣрѣти не оустѣнѣтъ вѣлѣчѣти з нѣмъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 16);

(на що) наѣжитисѣ, вѣдѣжитисѣ, *діал.* здобутисѣ: тѣра(н) тѣрѣцкѣй, хо(т) прѣсѣглы(м) крѣвѣ хр(с)тѣа(н)скоѣ нѣпрѣѣтеле(м) бѣдѣчи, на кѣроу(н)то(в)ноѣ вытѣрачѣнѣ ѣхъ нѣкѣдѣ здобѣтисѣ не мѣжѣ(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 159 зв.).

*Див. ще ЗДОБЫВАТИ, ЗДОБЫВАТИСЯ, ЗДОБЫТИ*¹.

ЗДОБИТИСА *див. ЗДОБИТИСЯ.*

ЗДОБЫЧЪ, ЗДОБЫЧЪ *ж. 1.* (воєнні, бойові трофеї) здобич: кѣгѣлѣкѣ мѣрза зъ тѣтѣры поѣажнѣ в землѣу нѣшѣ вшѣдши... шѣлѣжинѣци спѣлили... и зъ вѣлѣкою здѣбѣ-чѣ до землѣ своѣѣ вернѣлисѣ (1509-1633 *Остр. л.* 129 зв.); князь Ружинскѣй сѣ по-лѣяками зѣ рознѣхъ сторѣнъ удѣрили на

таборъ Шуйского и розгромилъ таборъ, добычъ немалую одержалъ (поч. XVII ст. *КЛ* 80); Плѣнь: Плѣонъ, ясѣръ, поло(н), здобы(ч) и ты(ж) война (1627 *ЛБ* 83); веле речей менованные подъянные... позабиравъши, межи себе, въ способъ яковоесси добычы козачкое, позабирали и теперь оныхъ на пожитокъ свой заживаютъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 175-а); *У порівн.*: оное войско,... спряты мои домовые мощно кгвалтомъ побрали, полупили и оною маетностью, яко якою добычею, албо бутынкомъ, делилися (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/I, 226).

2. (*домашне майно*) здобуток, набуток, пожиток: панъ Немиричъ ...//... зо въсее маетности и добычи наше нась злупилъ, и побралъ (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 179-180); Добытїе: Набытокъ, здобы(ч) (1627 *ЛБ* 30); Прижитїе: Приплѣдо(к), пото(м)ство, прибыто(к), здобы(ч), поживе(н)є (Там же, 97); А при томъ в способъ лупу и добычи скрини две с пинезми, одну малую, шпиталную,... у ланцушка урвали (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 688); у Гаврила... шесть пневъ псчол на голову выбил, и тую всю добычъ на свой пожиток обернулъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 274).

ЗДОБЫЧЬ *див.* **ЗДОБЫЧЬ.**

ЗДОГОНИТИ *дієсл. док.* (кого) (*настигнути*) здогонити, здогнати, наздогнати: Кирил,... там в тропы за Грегоркомъ верхниковъ своихъ послалъ, которые, ажъ за Пинском в лѣсах Григорка здогонивши, розбили (Львів, 1605-1606 *Перест.* 29).

ЗДОЙМАТИ *див.* **ЗДЫЙМАТИ.**

ЗДОЙМОМ *див.* **ЗДОЙМОМЪ.**

ЗДОЙМОМЪ, ЗДОЙМОМ *присл.* (*без винятку*) гуртом, разом: которые люди для великого драпезства всѣмъ здоймом хочут пойти проч (1560 *АрхЮЗР* 8/VI, 94); записую... то все огулом, або здоймом, зо всим на все,... на его милост пана малъжонка своего (Вов-

ковїі, 1572 *АрхЮЗР* 8/VI, 385); вси тые именья мои... вси здоймомъ, з дворами и ихъ будованемъ дворным,... // невестка моя... масть шафовати (Липівка, 1581 *АрхЮЗР* 8/III, 327-328).

ЗДОЙНЯТИ *дієсл. док.* 1. (що з кого) (*скинути що-небудь одягнене, начеплене*) здіяняти, зняти: Такъ же и ты, если ся годнымъ того быти чуешь, открий лице свое, здойми тотъ личманъ скомороский (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1049); ієрей... поты(м) здѣйме с не́го ѡдѣ́на его, и ѡстрыже емоу всѣмъ вѣ́лосы егѡ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 294 зв.); **шапку здо-йняти** (перед ким) — (*виразити свою повагу кому-небудь*) шапку здіяняти: перед тыми хлопи нѣхто славный шапки не здо-ймет, а перед нами и воеводы здоймают и низко кланяются (1598 *Виш. Кн.* 105).

2. (що) (*звільнитися від чого-небудь, позбутися чогось*) здіяняти, скинути: Здойми одно ѡ(т)че владѣ́ка, жестоковѣ́йство фараѡнское або егѣ́петское с кѣ́ркѡ (Острог, 1598 *Отп. КО* 15 зв.).

3. *Перен.* (кого) (*повністю оволодіти ким-небудь, заповонити когось*) здіяняти, охопити: Рѣдо́сть тѣ́ды й Триѣ́мфъ..., Нехѣ́й ннѣ́ кѡ́ж(д)ого здѣ́йметъ чоловѣ́ка (Київ, 1630 *Имнol.* 5).

Див. ще **ЗДЫЙМАТИ, ЗДЫЙМОВАТИ.**

ЗДОЛАТИ *дієсл. док.* 1. (що) (*справитися з чим-небудь*) здолати, здоліти: Я те́жъ пра́ве на(д) сѣ́лѡ, и мѣ́лкость довѣ́пѡ Котрѣ́й пѣ́вне не́вмѣ́лъ бы здѡ́лати и цѣ́пѡ (Київ, 1618 *Вѣзер.* 16); в' тых' рѣ́чах' котѡ́рым' не спроста́еш', и котѡ́рым' не здѡ́лаешъ, живо́т' свой гѣ́биш' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 367);

(що) (*перебороти, подолати що-небудь небажане*) здолати, здоліти: Постановѣ́ль не́зневѡ́лений сѣ́съ мѣ́ж' со́нъ звѣ́тажити: ...цѣ́лѣю два(д)цѣть днѣ́й и нѡ́чей (пра́ви)

не входілемъ по(д) покріте, жебѣмъ сонъ з'дблалъ (Вільна, 1627 Дух. б. 4 зв.);

(чому) (*приборкати в собі які-небудь почуття*) здолати, здоліти, пересилити (що): в' звитаженю тои злѣсти теле(с)нои першои спробова(в)ши самы(х) себе, тѣю штѣхѣ мѣти боудемо, же и дѣхо(в)ны(м) злѣстя(м) здѣлаемо (серед. XVII ст. Кас. 72).

2. (*спромогтися, зуміти зробити що-небудь*) здолати, здоліти: Єсли бовѣмъ з'потребы збідеться Снѣвская персѣна з'Щѣвскою кѣ выпѣщеню Дѣа, якъ тѣе не полічиться за немѣжность Щѣви, якобы не здѣла(л) выпѣщати Дѣа бѣ(з) помочи Снѣ(в)скои (Київ, 1619 Гр. Сл. 290); Вѣдит' можност' непріятеля, же хѣчетъ напасти и забіти, але не здѣлаетъ в'посрѣдъ еи абовѣмъ егѣпетски(х) дѣхѣвъ стойтъ Г(с)дѣ (Вільна, 1627 Дух. б. 370); Помагати за(с) и ѡ давно зачатое ц(р)кве Бѣоматере бѣдова(н)я докона(н)ю, иле силъ моихъ и ѡказіи повага здолати може(т),... ты(л)ко бы лѣпшая ани(ж)ли за Сага(и)дачно(г) вдячно(ст) быти могла (Київ, 1627 ЛСБ 496); бра(т)... ѡ(т)повѣдилъ, же нѣчѣго анѣ не оумѣ(т), анѣ мѣже з ты(х) речи(и) потрафити, або и здѣлати // що ін'шии братіа робили (серед. XVII ст. Кас. 87-87 зв.);

(ку чому) (*привести до чого-небудь, спричинити що-небудь*) допровадити (до чого): єсли са до неповстагливыхъ свѣровъ ѡбѣрнешъ, што(ж) єсть (мѣй мѣлый) чомоу бы кѣ выворѣченю не здѣла(л) спѣръ наоуки ѡное сварлѣвое, за котѣрою а з'влѣща ты(х) оплаканыхъ чѣсовъ бѣослѣвци, оуганѣют-са (Дермань, 1605 Мел. Л. 9).

Див. ще **ЗДОЛѢТИ**.

ЗДОЛНОСТЬ див. **ЗДОЛЬНОСТЬ**.

ЗДОЛУ, ЗЪДОЛУ присл. (*з місця, яке розташоване внизу*) здолу, знизу: На горѣ замѣковѣю з долу до стѣны нигдѣ з лѣка до-стѣли(ти) не може (Кременець, 1552 ОКр. 3.

148 зв.); самъ ведати не могѣ, хто єсть, бра-та моего... зъ аркабѣза чѣтырма кѣлами зъ долѣ въ задѣ пострѣлилъ, с которыхъ дей-ранъ трѣдно маєть быти живѣ (Луцьк, 1564 AS IV, 232); тот Валентый Желѣхъ... //..., таємне подышедшы под коморкѣ потребнѣю, з долѣ того княза Ярослава... зрадливѣ в нѣчы дирѣю з гаркабѣза чѣтырма кѣлами пострѣлилъ (Вільна, 1565 AS VI, 275-276); земля всѣ окрѣгла єсть якъ ѣблоко, на ко-тѣрой вѣды лежа(т) зо в'си(х) сторѣнъ: и з дѣлѣ, и звѣрхѣ, и з бѣкѣвъ (Почаїв, 1618 Зерц. 16 зв.); Здолѣ ab infra (Уж. 1643, 49).

Див. ще **ИЗДОЛУ**.

ЗДОЛЬНОСТЬ, ЗДОЛНОСТЬ ж. (*смп. zdolność*) здатнѣсть, спроможнѣсть, здѣбнѣсть: Ажебымъ сѣптѣлнѣи и глѣбѣи по здѣлности силъ моихъ вѣмовилъ, пѣлнѣ слѣхати хотѣте (Вільна, 1627 Дух. б. 32); потѣмъ дрѣгѣхъ по здѣлности сѣлъ нѣши(х) бѣдовѣати мѣемо (Там же, 192); єднакѣ // поки мене благодѣть Бѣжѣа на томъ Свѣтѣ задержитъ, вшѣлако во всѣмъ онѣмъ опекѣномъ и про-моторомъ маю быти, якъ ми з'дѣльность и забавы Архимандрѣческѣи допѣщати бѣдѣтъ (Львѣв, 1631 ПВКРДА II-1, 95-96).

ЗДОЛНЬИЙ прикм. (*смп. zdolny*) здат-ний, спроможний: А моє недѣстѣинство єѣ тепѣръ Тѣпо(м) поновѣло з' Єкземплѣрѣ Печѣрскогѣ потрѣте дрѣковѣаногѣ; не розд-мѣючи самѣмнѣннѣ ѡ собѣ, ѣбымъ таковѣмѣ дѣлѣ, ѣбѣ на(д) ѣннѣхъ, ѣбѣ з' ѣннѣми лѣ-бѣотрѣднѣми бы(л) здѣл'ный (Львѣв, 1646 Жел. Сл. 5 зв.).

ЗДОЛѢТИ дієсл. док. (що, чому) (*спра-витися з чим-небудь, дати раду чому-небудь*) здоліти, здолати (що): вѣлебный Феодосий ...оповѣдаючи намъ то, ижъ онѣ..., вѣжо до старѣсти пришѣлъ, и не будучи способный справѣмъ духовнымъ здолѣти... просилъ насъ за то, абыхѣмо ему тотъ урядъ духовный... архимандрѣту Киевскому спуститъ... дозво-

лили (Варшава, 1579 *АрхЮЗР* 1/1, 120); Над' твои сілы ёсть справа, самъ ей не здолѣешь (серед. XVII ст. *Хрон.* 95 зв.).

Див. ще ЗДОЛАТИ.

ЗДОРОВЕ, ЗДОРОВЪЕ, ЗДОРОВЬЕ, ЗЪДОРОВЪЕ, ЗДОРОВЯ, ЗДОРОВА, ЗДОРОВЪА с. 1. (*стан організму, при якому нормально функціонують усі його органи*) здоров'я: Здорова, щаста... Вашей Милости... вѣрне зычѣ (Бабин, 1540 *АС* IV, 245); не ходи къ тымъ, што такъ чинять, не надѣй ся на здорова твое, албо на юнство твое (XVI ст. *НС* 18); янъ мо(д)рицьки(и) скоро о(д)но по збитю и зъраненю мало што до зъдоровъя прише(д)ши... протѣ(с)товаль противко... во(и)техови селе(ц)кому (*Житомир*, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 91); ѡбѣвѣня... дживати не хота(т); ты(л)ко гды злѣе здорова прийде, або пораннего зи(м)на ѡстро(ст) (серед. XVII ст. *Кас.* 7 зв.); **въ добромъ здоровю (здорове, здорови)** — (*фізично і психічно правочинний*) у доброму здоров'ї: Лешко Марьковъ бы(в)ши в добро(м) здоровю. признава(т) доброво(л)ное женѣ своєї иже має(т) при ню(м) два воли (Одrehова, к. XVI — поч. XVII ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 15); Бѣдѣчи в добромъ здорове... по своей доброй воли вчинил єсми змовѣ с княземъ... Ковелскимъ (Задиби, 1536 *АС* IV, 49); бѣдѣчи єсми в добромъ здорови... даровал єсми сына моего... всимъ Степанемъ (Острог, 1522 *АС* III, 237); **за здорова доброго** — те саме, що **въ добромъ здоровю**: за здорова доброго своего... явно чиню си(м) мои(м) писа(н)є(м) всякомѣ врядѣ (Львів, 1594 *ЛСБ* 265, 1); **при добромъ здоровю (здоровью)** — те саме, що **въ добромъ здоровю**: Та(м) же пытали(х)мы є(г) ѣ то(т) ча(с) если хоче(т) заховати то(т) тестаментъ которы(и) вчинил за добро(и) памяти своєї при добро(м) здоровю будѣчи (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 3); я, Ипатій Потей,... бу-

дучи при добромъ здоровью и памяти зупелной,... написаломъ сей мой тестаментъ для лѣпшого вѣры (Володимир, 1609 *АСД* X, 230); **у полномъ здоровьи** — те саме, що **въ добромъ здоровю**: Я Михайло Павша, посполито съ моею жоною ѡеклоу, будучи у полномъ своемъ здоровьи... чинимъ знамянито симъ нашимъ листомъ, кому ся его усхочетъ видѣти (Київ, 1512 *АЮЗР* I, 45); **цѣлый на здорови** — те саме, що **въ добромъ здоровю**: Я... бѣдѣчи цѣлый на здорови и на смысле моемъ... вчинил єсми тотъ запис (Краків, 1539 *АС* IV, 177).

2. Життя, існування: презъ целый день... жаденъ зъ замочку выйти, а ни ся въ замочку остояти не могъ, ажъ всѣ, боронячи здорова, на коленкахъ по кутехъ сѣдели, а иные въ церкви мурованой здорове заховали (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/1, 11); венедове бѣдѣчи з родѣ троя(н)ского... венецию мѣ(с)то сла(в)ное збѣдовали, та(к) же и(н)ши где мо(г)ли здоро(в)я заховали (1582 *Кр. Стр.* 69); третьего дня руками нашими вси начи(н)а с корабля выкинули є(с)мо, и коли ани слнце ани звѣзды чере(з) много днє(и) не вказовали а непогода ты(м) бо(л)шаа наставала то(г)ды на(м) была ѡ(т)ната вса надѣа здоро(в)а нашего (II пол. XVI ст. *КА* 149); Вправдѣ, князя Володимерского Ярослава сестра, именемъ Збислава, за королемъ Кривоустовымъ Болеславомъ была, которому не помогло сповиновачене, бовѣмъ его подѣ Галичомъ Россове поразили, же ледва самъ здорова унеслѣ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1014); Авє(л) здорова; Авраамъ сѣна своѣго перворо(д)ного: далъ для рѣди и оуподобана бо(з)когѡ на смѣртъ (Чернігів, 1646 *Перло* 2); ѡнъ рѣклъ ласкаве: ...я єстѣмъ Іѡсифъ братъ вашъ... для здоровья вашего послалъ мене бгѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 72 зв.); манифє(с)та(н)сѣ, уносечи здорове свое зъ де(р)жавы свое(и)... до По(л)ски уходилъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 210);

цілість, безпека: на здорове ихъ имъ ѡт-поведати не велель и самъ рѣкою своєю на нихъ не сагалъ, а во всемъ с ними сѣпокойне са заховалъ под тымъ закладомъ нашимъ (Краків, 1538 *АС IV*, 158); будучи есмо не безпечни здорова свого, мусели есми зъехати проч (Луцьк, 1575 *АрхЮЗР 8/VI*, 422); ѡ(т) мнѡгы(х) шляхѣцкихъ становъ, и посполитыхъ людѣй ѡставѣчное небезпеченство здоровѣа и шкѡды подоймѣлисмы, и рѣны терпѣли (Львів, 1591 *ЛСБ* 155); Олекса бывшый бурмистр жаловав и оповедав на Гарасыма тыми словами: “и жъ дей наважив на здорове мое и хотѣв мене бит, о чомъ... добрые люде... мне сказали” (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 10); Ѳемистѡклесъ валѣчный дѡбре памѣтѣеть, Гды ѡ(т)чѣзны здоро(в)е надъ все прекладѣеть Гортѣнсѣа и Кира (Київ, 1632 *Євх.* 302).

3. У знач. присл. Живцем, живим: подданныхъ килку поймали, звезали..., напавши на дворъ, побили и оныхъ розогнали, — ледве до леса здоровемъ повходили (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР 6/I*, 505); Которы(и) челя(д)ни(к), ле(д)во ѡ(д) тыхъ ѡпра(в)цо(в) вы(р)ва(в)шися, здоро(в)емъ ушо(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 201).

Див. ще **ЗДОРОВІЄ, ЗДРАВИЄ, ЗДРОВЄ.**

ЗДОРОВЕНЬКИЙ прикм. Здоровенький: Boday boday moy milenki buwal zdrawenki Szco nezabul szco nezabul swoiey milenki (серед. XVII ст. *Лір. н.* 133).

ЗДОРОВІЄ, ЗДОРОВІЄ с. 1. Те саме, що здорове у 1 знач.: Єреме(и) Могила... Господаръ Брацтва ѡспеніа прѣчтыа бѣа ве Лвовѣ здоровіа ѡ(т) бога (Устя, 1600 *ЛСБ* 351); Пѡста власность естъ здоровіе, моцъ и дѡлгій вѣкъ, а ѡбжѣрства и ѡпилъства власность естъ боль, хорѡбы (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 148); за тое, же захорѣвши, ѡ здоровіе свое радитисѣ ѡмыслилъ ве(л)зеоула бѡга

(серед. XVII ст. *Кас.* 1 зв.); у **полномъ здоровіи** — (фізично і психічно правочинний) у доброму здоров'ї: Я... из женою своєю,... будучи у полном своемъ здоровіи и у цѣломъ своемъ разумѣ... чиню знаменито симъ моимъ листомъ, кому ся его усхощеть видети (Київ, 1507 *АрхЮЗР 1/VI*, 10).

2. Те саме, що **здорове** у 2 знач.: где богѣтый пѣлацы своѣ розширѣеть, ѡ(т)тѡлы оубѡгій не тѡлѣко зъ халѡпкою, але и здоровіемъ своѣ(м) оумыкѣти мѣситъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 69).

ЗДОРОВО присл. 1. (при здоров'ї, у доброму стані здоров'я) здорово: намысливши се сама доброволне и ростропне, трезво, здорово... вено мое, его милости... малжонкови моему намилшому, даю и дарую (Володимир, 1569 *АрхЮЗР 8/III*, 184).

2. Благополучно, у доброму здоров'ї: а йншіе в' земли немѣцкой, оу одной побожной невѣсти, оу винници скрѣвшися, здорово потѡмъ до домѡвъ своїхъ оушли (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 51 зв); вы... стадо в' обѡрѣ правѡвѣрѣа, цѣло и здорово стоѣчеє хѡлите (1598 *Виш. Кн.* 283).

3. Сильно, міцно, надійно: тѣло церковное и чѣтыре персты в руцѣ, здорово стоящие, и ж пятый перст конечно славою суеты вѣка сего ѡмертвел и гнильствомъ гордостнымъ здоровье стратил (1608-1609 *Виш. Зач.* 216).

4. (на здоровий глузд, розсудливо) тверезо: и ѡбмыслити здорово, прѣгладаючи, абы вра(г) по прѣ(ж)дне(мѡ) воюючи(и), поборение вѣше ѡ це(р)кве г(с)дне(и), рога не во(з)носи(л) и не глѣлъ на бѣа неправдѡ (Новгородок, 1592 *ЛСБ* 213).

5. У знач. присудк. сл. (корисно для здоров'я) здорово: Прѣто ты недолѡжнымъ бѡдѣчи,... не пѣй воды, хѣба в' ча(с) жнѣвъ. и то досвѣдчивши если ти здорово бѡде(т) (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 201).

ЗДОРОВОСТЬ ж. 1. (*стан організму, при якому нормально функціонують усі його органи*) здоров'я: здорова здорово(с)ти (I пол. XVII ст. Сем. 154); Здорóвость тѣла (Уж. 1645, 75).

2. *Перен.* Чистота, правильність, святість: набаръзей оусылою: абы Ры(м)ские блѣды ѡ(д)крѣлиса: правда, и здорóвость, Кафто-лѣческой надки, и цвѣчѣнѣа ѡ(т)ворáласе (Єв'є або Вільна, п. 1616 Прич. отех. 16).

Див. ще ЗДРАВÓСТЬ.

ЗДОРОВШІЙ прикм. в. ст. Здоровший, здоровіший: И в' телѣсных'... и в' дѣховных' прáцахъ, лѹде, котóрыѣ пѣлно... працѣют', здорóвшими... и на тѣлѣ, и на дѣшѣ бывáютъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 665).

ЗДОРОВЪ див. **ЗДОРОВЫЙ**.

ЗДОРОВЫ див. **ЗДОРОВЫЙ**.

ЗДОРОВЫЙ, ЗДОРОВЪ, ЗДОРОВЫ, ЗДОРОВЪ, ЗЪДОРОВЫЙ прикм. 1. (*який має добрий стан здоров'я*) здоровий: князь Иванъ... єщо за живота своего, бѣдѣчи ѡ хоро́бе своей, с которoe сá вѣжо николи не надевал здоровымъ и живымъ бити, жонѡ свою..., вѣ моц и в опе́кѡ подал князю Кос-тантинѡ... Ѡстро́зькомѡ (Вільна, 1546 AS IV, 450); Та(к)же хто на оутробоу боли(т) то є(ст) на бѣгоу(н)коу. з вино(м) албо из ѡц-томъ, оувари и пи́и здоро(в) буде(т) (XVI ст. УТ, фотокоп. 1); Не ходи просити, коли єсь здоровъ, не лѣнуй ся, али роби (XVI ст. НЄ 19); кождый человекъ, хотъ же будучи и здоровый, години смерти єсть небезъпеч-ный (Луцьк, 1574 АрхЮЗР 8/III, 284); Sut woły tá y korowy Wsie máiu kolim zdrowy (Яворів, 1619 Гав. 17); зміа хотъ и тіса-чѣ рáн' ѡ(т)несе(т), гóловѡ єдна(к) свою гды хова́ет': то вса є(ст) здоро́ва (Київ, 1625 Злат. Н. 129); вла(с)не та(к) оувада́е(т) члѣкъ я(к) трава, бо ннѣ члѣкъ здо́ро(в) а до́ вечера хорóбою зара́жо(н) (1645 УЄ № 32, 82); онъ [Іо́сифъ]..., выта́лъ їхъ мо́вачи: здорóвъ

ли єсть оѣ́ вашъ ста́рый (серед. XVII ст. Хрон. 70); здоровый на тѣлѣ, на теле здо-ровый див. **ТѢЛО**; здоровый на умыслѣ, на умысли здоровый див. **УМЫСЛЪ**; вѣ па́мети здоровый див. **ПАМЯТЬ**; на баче-ню здоровый див. **БАЧЕНЯ**; на розумѣ здоровый див. **РОЗУМЪ**; при здоровомъ умысле див. **УМЫСЛЪ**;

(*про органи та частини тіла*) (*неушкоджен-ний*) здоровий: лѣкаръ довѣ́пны(и) кгда обачитъ яки(и) шкодливый вродъ,... не жа-луєть напередѣ здоро́вого члонка оу́рѣзати, абы все тѣло ѡ(т) того сá не псовáло (Ост-рог, 1587 См. Кл. 14); мо́ви(т) злато́д(ст) в ма(р)га́рѣте ѡчи слепые члѡ́нки гнѣ́лые здо́ровымъ за́вада (1600 ЦНБ 476 П/1736, 47); “палец мертвый и непотребный от ру-ки и четырех здоровых отсѣчен и отвержен єсть” (1608-1609 Виш. Зач. 214); самого про-тестуючого барзо збитого, змордованого, якъ колода спухлого, синего, кровю сплы-неного, же тела и мѣстца здорового намней не было,... видел и огледалъ (Луцьк, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 538);

перен. морально здоровий, чистий, незі-псований: Бо што ѡ́чюмъ здо́ровымъ ба́рзо є́сть протѣ́вно, то́е на то́тъ ча́сь приро́же-(н)є и мо́цъ свою ѡ(т)ложѣвши, здо́ровымъ зоста́ло (Київ, 1631 Син. Тр. 814).

2. (*корисний для здоров'я*) здоровий: з ро́ли по́житкомъ обфѣто́уючеи, из жрѡ́д-ла во́дѣ здо́ровы(х) оплава́ючого,... ла́к-ноучихъ ѡ(т)живѣти, и пра́гнѣчи(х) охоло́ди-ти мо́глъ (Львів, 1614 Кн. о св. 3 зв. ненум.); з а́птыки гдє здо́ровые лѣ́ка(р)ства, и ко́ш-то́вныє ѡлѣ́йки прода́ются, часо(м) выхѡ-дитъ я́дъ и смѣ́ртелнаа трѣ́ти(з)на (поч. XVII ст. Проп. р. 211); А пастѣ́шѡкъ оубѡ́гѣи, по(д) лѣ́стѣмъ Бѣ́ковымъ, Прѡ́сты(х) пѣ́снѣи скла-да́е(т) Рѣ́т(м), в' тѣ́ню здо́ровы(м) (Київ, 1632 Євх. 302).

3. (*цілий, неушкоджений, живий*) здоро-вий: мы за́сь,... по́житкѣ ннѣ ѡ(д)бѣ́ра́ємо,

гды ты щасливе до насъ зврочёного, здоро-
вого и ненарѣшеного о҃глядаемо (Манява,
1619 *Привит. Феод.* 288); Самъ... показѣ-
лесь дѣлность твою... гдысь... з' посрѣдкѣ
непріѣтелей ласкою Бжею, ...//... мѣжне
ражачи кѣрки их', напоивши мечь свой,
крѣвю непріѣтел'скою з' пострѣленымъ ко-
нѣмъ вѣшолъ здоровый (Київ, 1637 *УЄ Кал.*
6-7).

4. *Перен.* Истинный, правильный, правди-
вый, непомильный: а наша вѣра ч(с)таа цѣла
и здорова стои(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 254 зв.);
за Латинниками есмо пошли, ... за сталою
правою опокою Петра, и за верою здоровою
(Вільна, 1597 *РИБ XIX*, 286); оучнемъ, и
дѣбре вѣрѣ Каѣтоли(ц)кой зычливымъ, и
здоровѣю надкѣ маючимъ згѣла се тѣе Кни-
ги заказуют' и одыймѣют' (Єв'е або Вільна,
п. 1616 *Прич. отех.* 4 зв.); Тѣкже хтѣ бы ѡ(т)
здоровои вѣры и наменшеє штѣ перемѣни(л),
всю вѣрѣ нарѣшаєтъ и псѣтетъ (Київ, 1619
Гр. Сл. 234);

добрий, корисный: а што(ж) ты здоро-
вого знає(ш) да говори(ш), а што(ж) за по-
жито(к) ѣнокѣ ѡ(т) твѣеє бесѣды (п. 1596
Виш. Кн. 245 зв.); ѡ вѣрнаа оутѣчко, где
крѣмъ воуи'тѣпливости оутоноути тѣ прѣ-
идетъ, ѡ здороваа порадо, през' котѣрѣю
конѣчне згѣи'дти моу'сишъ (Дермань, 1605
Мел. Л. 38 зв.); што мы видачи волю, и ра-
дѣ его Милости здоровѣю, и Церкви Божой
велѣце потребную, и пожитечнѣю, // позво-
лилисмо, абы... отецъ Архимандрита... да-
нины, грѣнты, ... въ своемъ завѣдованью
мѣлъ (Київ, 1631 *ПВКРДА II-1*, 105-106);
Потребѣючѣмъ порѣды подѣти здоровѣю ра-
дѣ (Львѣв, 1646 *Зобр.* 71);

тверезий, розсудливый: иншую угоду
аренѣды зо мѣною и зъ моими потомѣками,
такъ яко преречѣно естъ, выражѣныє зѣдо-
ровымъ побожънымъ и сѣлушънымъ умирѣ-
кованьемъ, кнзя викареи, на он часъ буду-

чие, учинити будут повинѣни (Луцьк, 1559
АрхЮЗР 8/VI, 68); Баче(н)е здорового вы-
роздме(н)а неха(и) то тм(с) само зо мною
розсѣди(т) (Кореличѣ, 1593 *ЛСБ* 287, 1); Здо-
ровый рѣздмъ мѣй ѡ православной наоуцѣ
(Острог, 1614 *Тест.* 136); Повѣжте намъ
Нѣбса, чи ѡнъ васъ злѣмъ слѣвомъ, Помыш-
лѣнемъ образилъ в' рѣзмыслѣ здоровѣмъ
(Вільна, 1620 *Лям. К.* 4); абы(с)мо //... здо-
ровыми очѣма, ... могли ихъ на яво вѣдати
и причѣны або поча(т)ки ѡсвѣтити (серед.
XVII ст. *Кас.* 62-62 зв.).

7. *У знач. ім.* Здоровый, -ого: Же ся лю-
ди дивовали видячи немые мовячи уло(м)-
ные здоровые хромыє ходячие... и славили
бога Израє(л)ского (Хорошѣв, 1581 *Є. Нег.*
15 зв.); якъ здоровѣмъ лѣкарства, такъ рѣ-
чи цѣлой поправле(н)а не потреба (Острог,
1587 *См. Кл.* 16 зв.); не потребоуѣтъ здоро-
вые лѣкара ѣле хѣрыє (Острог, 1607 *Лѣк.*
4); не пришѣ(л) є(м) для здѣровы(х), ѣле
для хѣрихъ котѣрѣи потребоуѣтъ лѣкарства
(поч. XVII ст. *УЄ № 91*, 49 зв.); вѣдлѣгъ
Хрѣстѣанскогѣ старѣдавногѣ звычаю нашо-
го, ... здоровѣѣ навѣжаймѣ хѣрыхъ (Київ,
1637 *УЄ Кал.* 85); **буди здоровъ** — (*уста-
лена форма вѣтанья при зустрѣчѣ*) здоров
будь (здоровѣ будьте): бор'зо пристѣ(ѣ)пи(в)-
ши къ їсѣви реклѣ боуди з(д)оровъ оучителю
и поцеловалъ его (1556-1561 *ПЄ* 113 зв.);
будте здоровы — (*пожажання здоров'я при
частуванні*) будьте здоровѣ: ѡ такомъ банкетѣ
бѣдте здоровы панѣ ѡ(и)чѣ и пани матко
(к. XVI ст. *Розм.* 23 зв.); **бодай здоровъ
былъ** — (*пожажання здоров'я при згадцѣ про
кого-небудь*) нехай здоровый буде: Тыє ж
Кгрекове... и то пишут: бодай господарѣ
цесарѣ нашѣ здоровъ былъ, же мы Кгреко-
ве за его панствомъ в покою сѣдимѣ (Львѣв,
1605-1606 *Перест.* 36).

Див. ще **ЗДРАВЫЙ, ЗДРОВЫЙ.**
ЗДОРОВЪ див. ЗДРОВЫЙ.

ЗДОРОВЬЕ див. **ЗДОРОВЕ**.

ЗДОРОВЬА див. **ЗДОРОВЕ**.

ЗДОРОВЯ див. **ЗДОРОВЕ**.

ЗДОРОВА див. **ЗДОРОВЕ**.

ЗДОРОЖНИЙ див. **ЗДОРОЖНЫЙ**.

ЗДОРОЖНОСТЬ ж. Помилка, хиба:

Збываєть ми въ томъ девятомъ отступнищкомъ роздѣлѣ отповѣдати як на иншіи ихъ здорожности, такъ особливе на листъ Петра патріархи Антіохійскаго (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 788); **домъ здорожности** — дім розпусти: Дѣмъ здоро(ж)нос(т)и, до(м) вытагнѣ(н)а, або Тѣрна (1627 *ЛБ* 194).

ЗДОРОЖНЫЙ, ЗДОРОЖНИЙ прикм.

(стп. zdrożny) 1. Недоречный, неодоладный, нестосовный: за́чности и знаменѣтости свѣта сегѡ шд́кати, и тѣми еи здѣбити и слáвити, рѣчь єсть здоро(ж)наа (Вільна, 1620 *См. Каз.* 16);

у знач. ім. с. р. **здоровное** — неодоладне, -ого; недоречне, -ого: ничего здоро(ж)ного не боуде(т), егда тоє слово ...//... о первенство пора(д)кѣ, а не зверхности роздѣйти боудешъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 102 зв.-103).

2. Нечесный, гідний осуду, злий, грішний, неморальный: тѣ(ст)... здавна все здѣрожное по мне раздѣючи по зверхно(мѣ) вше-лякую зверхно(ст) причита́ющими а за́чне и ѡпри(и)ме нехо(т) и нелáску ѡ слáве мое(и) кновати рачи(ш) (Кореличі, 1593 *ЛСБ* 246, 1); И далее... мовить: “бы ся добре было на него што и здорожного показало, якожъ не показало, предѣся выступокъ особы справы и моцы вряду не могъ бы увлачати и уймо-вати” (Вільна, 1599 *Ант.* 823);

у знач. ім. с. р. **здоровное** — гріховне, -ого; неморальне, -ого: Пѣколъ чловѣкъ Бѣга са держить, и пѣколъ при нѣмъ найдѣ-етъса, пѣты нѣчѣго не брѣитъ здорожного (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 23).

ЗДОСТАТЧИТИ дієсл. док. (чого) (на-дати кому-небудь засоби до існування) за-

безпечити: братью чернцовъ водлугъ замож-ности доходовъ того монастыря тамъ ховати и опатровати, такъ много, иле бы здостатчити могли пожитки того монастыря на выхованье братьи (Краків, 1605 *АЗР IV*, 253).

ЗДОХЛИНА ж. (труп дохлої тварини; падло) дохлятина: Всáкое што ма́е(т) пѣрье и лѣскѣ єсть бѣдете, а што кѣлвекъ пѣрья и лѣски не ма́е(т), тѣи сѣтъ обрыдлѣви, ма́са ихъ єсть не бѣдете а здѣхлинъ варѣвать са бѣдете (серед. XVII ст. *Хрон.* 118 зв.); єсли хто водѣю полїєтъ насѣнье а потѣмъ єгѡ здѣхлина доткне, на тѣхъ мѣстѣ бѣдетъ сплюгáвено (Там же, 119).

ЗДОХЛЫЙ, ЗЪДОХЪЛЫЙ, ЗЪДХ-ЛЫЙ прикм. (про пада́ль) дохлий, дохлий: в томъ стаде... виде(л) єсми вола зѣдохълого (Луцьк, 1564 *ТУ* 108); Ой ты, мужу не-обачный! Зроби жонѣ бенкетъ смачъный: Змажъ ю лоемъ зѣдохлого хорта, Ачей зже-нешъ з шкуры чорта (Луцьк, 1575 *КС XXV*, 98); ѡвожъ єще прѣшій ѡнъ ада́мъ вы́гнанный з раю зе(м)ского скороми себе приѡдѣвъ здѣхлы(х) звѣра(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 13 зв.); Та́къже и прѣтѣвникѡве, гды все што мѣли потравѣли, вѣ та́къ срѣгѣи недо-ста́токъ, и нево́лю зѣ гѣлодѣ вѣпали, же и тѣла чловѣ́чи, и бѣдло здѣхлое,... мѣсѣли ѣсти (Київ, 1627 *Тр.* 668); па́нъ єгѡ ѡ(т)-дастъ вола за вола, а здѣхлогѡ себѣ во́зме (серед. XVI ст. *Хрон.* 99).

ЗДОХНУТИ дієсл. док. 1. (про тварин) дохнути, згинути: Гринца безвинне с попелом выгнали, тамже ему кон дох (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 101); єсли бы хто кому за-стави(л) коня або вола бѣ(з) року або и на ро(к) а в то(м) часе ѡное застави то(т) ко(н) а(л)бо во(л) дохнѣтъ бѣзъ причины..., тогды такового кона... платити не повинѣ(н) (1566 *ВЛС* 74); Огѣнь та́мъ нѣкѣли не зѣгáс-нѣтъ, чѣрвѣ та́мъ нѣгды не здѣхнѣтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 42); пта(х) якъ летѣ(в) прѣ(з)

мѣсто то впаль и здохъ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 165).

2. Зневажл. (про людину) здохнути, померти: песа(р) тѣр'скїи селим' сїрїю, егїпе(т), и аравїю взавши, оу константинополю здо(х) (1509-1633 *Остр. л.* 126); Егда... царь еретикъ здохъ, жена его ...//... православїе утвердила (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 65-66); тогды(ж) его ѿдари(л) аггль па(н)ски(и) дла того и(ж) не да(л) хвалы богу и будучи сточоны(и) ѿ(т) че(р)-ве(и) здо(х) (II пол. XVI ст. *КА* 66); борис ѿт страха нагле здох (поч. XVII ст. *Вол. В.* 99); Єдїнъ нѣакїйсъ з' межи протївныхъ Сараценѡвъ конный,... в' едєнъ ровъ з' конємъ падши, здохъ (Київ, 1627 *Тр.* 667); *Образно:* Се(и) єсть трѡпъ того рапсака папеж'ского гла(с)а, нагле здохлы(и) лежи(т) (1599 *Виш. Кн.* 216 зв.).

Див. ще **ИЗДОХНУТИ.**

ЗДРАВИЄ, ЗДРАВИЄ, ЗДРАВИЄ, ЗДРАВИЄ с. (цсл. здравїє) **1.** (стан організму, при якому нормально функціонують усі його органи) здоров'я: кр(с)ть ослаблены(м) здравїє гладным хлѣбъ (1489 *Чет.* 21 зв.); мы... хоче(м) дрѣжати... дла своего дѡшев-наго спсєніа и телєснаго здравїа тымъ ѡбычає(м) бра(т)ствѡ дхвное (Львів, 1544 *ЛСБ* 10); Писа(н)є любви вашеє врѣчено ми є(ст) ѿ(т) посла(н)ны(х) к ва(м) бра(тїи) вилє(н)-ское чере(з) которы(х) за посещение здравїа моего хѡдого велико дакѡю (Новгородок, 1592 *ЛСБ* 213); Заты(м) зычїми в(ш) мл(с)ти ѿ(т) га ба добро(г) здравїа (Сучава, 1599 *ЛСБ* 345, 1 зв.); довѣет ми свой струп соглядати и к здравїю приводити, а не других раздражняти (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 192); Тѣмъ же възрадова(х)са... ѡ здравїи твое(м) (Ірклїїв, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37); **учинити за здравїє** — відправити молебєнь за здоров'я: мы... сь нашимъ млєб-никѡм... кир силїѡанѡм,... ѡчини(х)мо за наше з(л)равїє (Сучава, 1514 *Cost. DB* 327).

2. Перен. Благодать Божя: єсли бы в хо-рѡбѡ якѡю дхѡвнѡю, то єс(т) в' грѣхї впаль, абы покаїніє(м) яко лекѡрство(м) на(и)скѡ-те(ч)нейши(м) здравїа пє(р)во(г) то єсть бл҃годѡти Бжїа достѣпи(л) (Львів, 1645 *О тайн.* 6).

Див. ще **ЗДОРОВЄ, ЗДРОВЄ.**

ЗДРАВИЙ *див.* **ЗДРАВЫЙ.**

ЗДРАВИЄ *див.* **ЗДРАВИЄ.**

ЗДРАВИЄ *див.* **ЗДРАВИЄ.**

ЗДРАВИЙ *див.* **ЗДРАВЫЙ.**

ЗДРАВНЫЙ *прикм. (цсл. здравнии) (який містить побажання здоров'я) заздоровний:* А на кожды(и) ро(к) имаю(т) быти д: ли-то(р)гїи (!) за все бра(т)ство за все здра(в)-наа и пама(т)наа (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399).

ЗДРАВѦСТЬ ж. (цсл. здравѡсть) (стан організму, при якому нормально функціонують усі його органи) здоров'я: Четвѣртаа звѣзда; значїтъ здравѡсть тѣла (Чернігів, 1646 *Перло* 164 зв.).

Див. ще **ЗДОРОВОСТЬ.**

ЗДРАВСТВОВАТИ дієсл. *недок. (цсл. здравствовати) (бути здоровим, благополучно існувати) здравствовати, здраствувати:* Братствѡ лвовскому ѡспєния прѣ(с)тое бѣи матерє божєи ѡ г(с)дѣ радовати(с) и ми(р)не здравствова(ти) жєлає(м) (Дубно, 1592 *ЛСБ* 212); здра(в)ствѡ(и)те и молитє(с) за мя ѡка-я(н)нѡю... писавша... сє(ст)ра и послѣшница та(т)яна боговити(л)о(в)на мали(н)ска (Вєрба, 1606 *ЛСБ* 407, 1); вѣша м(л) за дє(р)зно-венное про(с)тите и ми(р)но здра(в)ству(и)те (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1 зв.); valeo, здравст-вую, могу (1642 *ЛС* 407); князю Семєну ва-си(л)євичѡ Прозоро(в)ско(мѡ)... воеводѣ... Пути(в)скомѡ Си(л)вєстє(р) Косовѡ... здра(в)-ствова(ти) и радоватїся многѡ(т)нє жєла-є(т) (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 34).

ЗДРАВЪ *див.* **ЗДРАВЫЙ.**

ЗДРАВЫЄ *див.* **ЗДРАВИЄ.**

ЗДРАВЫЙ, ЗДРАВИЙ, ЗДРАВИЙ,
ЗДРАВЪ, ЗДРАВЪ *прикм.* 1. (який має добрий стан здоров'я) здоровий: Та(к)же ѡ(т) кашлю ѡзми боуквицѣ и сто(л)ци с прѣсны(м) медомъ оувари и пїи тѣплѣ здравѣ боуде(т) (XVI ст. УТ, фотокоп. 7); з ла(с)ки бѣжи споко(и)но в на(с), и вси есмы здрави (Львів, 1590 ЛНБ 4, 1136, 2, 30, 2); А ко-гда их в том неприклонных и гордых увидели, тогда их от соборной церкви, яко гнили уд от здраваго тѣла, отсеки и проклели (1600-1601 Виш. Кр. отв. 176); incolumis, здравѣ, цѣлѣ (1642 ЛС 231); такѡво(г) дѣрѣ; Бѣгѣ слѣдшне борѡнѣти, такѡви(м) люде(м), котѡры здрави бѣли (Чернігів, 1646 Перло 125).

2. *Перен.* Істинний, правильний, правдивий, непомильний: если кто... не есть единомыслен в здоровом и // чистом исповѣданіи правое, соборное и апостольское божественное церкви вѣры, таковий во истинну живо и вѣчне умер (1600-1601 Виш. Кр. отв. 168-169);

тверезий, розсудливий: Вто́рое събо́рно съзва(в)ши бра(ти)ю правѣслав'ны(х) в шко́лѣ рано по проспáніи но́шно(м) доко́ла еще мо(л)ва міркаа (!) смѣщеніе и попеченіе на мѣсль бо(д)рѣю и з(д)равѣю не вѣзы(и)де(т) (1599-1600 Виш. Кн. 201 зв.); Зри жѣ ту судом здравым мысли любимый прочитателю, того ходатая зовемого исусового живота, проповѣдника евангельского — не лживый ли то таковий исусов живот (1600-1601 Виш. Кр. отв. 165); святые отцы,... видѣвши не-исцѣлную рану гордаго помысла латинского, мудрость от здраваго мудрования благочестивое вѣры отсѣкли (1608-1609 Виш. Зач. 208); Что сна́дне з настѣпѣющих перегѓрафо(в) здравый рѣзѣмъ всѣакомѣ имѣщемѣ познѣаты (Київ, 1621 Кон. Пал. (Лв.) 33).

3. *У знач. ім.* здоровий, -ого: не требѣ-ють бо здравии врача но болащии (1489

Чет. 308); и не потребѣють здравіи врача (Заблудів, 1568 УЄ № 552, 2 зв.).

Див. ще **ЗДОРОВЫЙ, ЗДРОВЫЙ.**

ЗДРАВЪ *див.* **ЗДРАВЫЙ.**

ЗДРАДА, ЗЪДРАДА *ж. (стп. zdrada)*

1. (*перехід на бік ворога*) зрада: Если он признает, же не по конѣ пана воеводы кіевского, але от мене з здрадою ѣздилѣ, я готовѣ горло мое дати (Львів, 1605-1606 *Перест.* 38); полковникѣ, учинивѣши на протестанѣта фурию,... шыю хотел утяти, задаючи тое, же войско Запорозьское лекѣ-це важилѣ и о зраде его мыслилѣ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 127).

2. (*віроломство, зрадництво, підступ*) зрада: Якож дей онѣ самѣ небожчикѣ тое забите свое приятелем и суседом околечнымѣ оповедаль..., ижѣ забито его в дому спячого здрадою (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 369); Доткнися одно сумненья своего, ти-лялете, што людамѣ ѣальшы и зрады и поступки задаешѣ, обачишѣ (и самѣ,) на ка-комѣ тая прывара зостанетѣ (Вільна, 1599 *Ант.* 813); Клѣмства, фѣлшѣ, зрады, по(д)-стѣпкѣ, пѣтвары,... ненависти отиніюдѣ не знѣлѣ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 19); Небож-чикѣ, постерегши в горелце порошокѣ, оба-вляючисе таковое зѣдрады,... тое горелѣки пит не хотел (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 584); Бѣгѣ, ...//... пре(д) всѣми ѡ(т)крѣе(т), мо́вы и зрады, хитрости и ненависти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 42-43); и тое место презѣ здраду тыхже месчанѣ луцких опановаль (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 426).

3. (*відмова від своїх переконань, поглядів і т. ін.*) зрада: далеко болшѣ вѣ правѣ духовномѣ зрада духовная, которая вѣ та-комѣ поступку явне се указуетѣ (Володи-мир, 1608 *АСД* VI, 118); А слѣхаючи Ап(с)ла, Абѣсмы ю(ж) не бѣли дѣтми хвѣючи-миса, и не бѣли оунѣсены ѡ(т) ко́ждого вѣтрѣ надѣки вѣ лѣжи лю(д)скои, вѣ хитрости

штѣкъ здрѣды (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 286); мы..., такъ бѣрзо варѣмосѣ хитровѣти и преврѣтне роздѣмѣти, ѡлбо новѣтнини вѣжитисѣ вѣ подѣно(м) нѣмѣ мѣчно // вызнѣнѣю повшѣхнои Ап(с)льскои непѣкѣланѣи вѣры, ѣле мѣжемо роздѣмѣти вѣ то(м) смертѣлнои здрѣды живота свѣего (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 195-196); если прѣто рѣзмѣ егѣ понѣконѣдѣ лѣгкимѣ бѣдетѣ, прирѣзитѣсѣ мѣслемѣ нечѣстымѣ, натѣхѣмѣстѣ дѣхове зѣдрѣды, жи(р) собѣ найдѣютѣ (Вѣльна, 1627 *Дух. б.* 341).

Див. щѣ **ЗРАДА.**

ЗРАДЕЦКЕ *присл. (смп. zdradzieckie)* зрадливо, по-зраднически, пѣдступно: Плачливе свѣтчусѣ и ускаржаю на нѣякого Вѣйтеха Домановского... и... помѣчниковѣ, которые...засадившихѣ непристойне, умыслне, зрадецке, з немалым ѣудей, ...// мене кѣвалтом, зле, непристойне... на сани вкинули (Луцѣк, 1598 *АрхЮЗР* 8/III, 476-477).

Див. щѣ **ЗРАДЕЦКО, ЗРАДЛИВЕ, ЗРАДЕЦКИ, ЗРАДЕЦКО, ЗРАДЛИВЕ, ЗРАДНЕ.**

ЗРАДЕЦКИЙ *прим. (смп. zdradziecki)* (пѣдступный, вѣроломный) зрадницький: за таковым ѡкрутным и тиранским, зрадецким замордованѣемѣ брат нашѣ небожчик пан Счасный Харлезский с того свѣта зшѣл (Луцѣк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 495).

Див. щѣ **ЗРАДЕЦКИЙ.**

ЗРАДЕЦКО, ЗЪЗРАДЕЦЪКО *присл. (смп. zdradziecko)* те саме, щѣ **зрадецке**: кѣдѣ мене вѣ томѣ зрадецко поступуючи зо мною, упевнилѣ, ... ужилемѣ пана Александра Мирского, ѡбы впрѣдѣ до того то Пакевича ехѣлѣ (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 160); по котѣромѣ дзвонѣнѣю зараз неведати ѣкие гулѣтай, пропомѣневши бѣязѣни Божѣе... сердце у дзвону великого... зѣзрадецѣко по злодейску влѣзши... урезали (Луцѣк, 1644 *АрхЮЗР* 6/I, 797); ѣлитѣ нападѣетѣ Птоломѣй на пѣныхѣ зрадѣцѣко

и безѣ вѣсти, и такѣ всѣхѣ банкетѣющихѣса позабѣлѣлѣ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 942).

Див. щѣ **ЗРАДЕЦКИ, ЗРАДЕЦКО, ЗРАДЛИВЕ, ЗРАДЛИВЕ, ЗРАДНЕ.**

ЗРАДЕЦСТВО *с. (смп. zdradziectwo)* *перен. (повѣдинка, вчинки зрадника)* зрадництво, зрада: Пр(ѣ)ркѣ Бжѣй ѣускаржаѣетсѣ, ѣкѣбы на зрадѣцтво ѣлбо недѣдержѣнѣ слѣва смѣрти, ѣжѣ ѣкнѣми вѣшла и позабивѣла ѣхѣ ѣтрѣчѣта и ѣнѣбша (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 937).

Див. щѣ **ЗРАДЕЦСТВО.**

ЗРАДЗАТѢ *дѣсл. недѣк. (смп. zdradzać)* (кого) (дѣяти по-зраднически, пѣдступно, вѣроломно стѣсовно кого-небѣдѣ) зрадѣжувати: кѣдѣмѣ кѣо намавѣла до брати свѣ(и) повѣдалѣ же ѣ нехѣце пана пѣдѣкомѣрого зрадзѣтѣ бо ты за то побрѣла ѣ нихѣ пенѣнѣдзы (Луцѣк, 1580 *ЖКК* I, 186).

Див. щѣ **ЗРАДИТИ, ЗРАЖАТИ, ЗРАЖОВАТѢ, ЗРАДИТИ, ЗРАЖАТИ.**

ЗРАДИТИ *дѣсл. дѣк. (кого) (учинити по-зраднически, пѣдступно, вѣроломно)* зрадити: Klim: Myły brate ia z toboiu Ta iák każesz szco tia zdrádiu Kotá v pered w tot mich wsádyw (ѣворѣв, 1619 *Гав.* 19); онѣ безѣроздѣмѣникѣ... несправѣдливѣ Пѣана свѣего здрѣдилѣ (Київ, 1637 *Уѣ Кал.* 430); А коли ѣузрѣла жѣна Самѣила, крѣкнѣла велѣкимѣ гѣбѣлѣсомѣ, и рекѣла до Садѣла: чѣмѣ ѣсѣ мене здрѣдилѣ (сѣред. XVII ст. *Хрон.* 238); *Образно*: Прѣдѣко свѣтѣ той зрадитѣ чѣлѣвка: и ѣучинитѣ бѣгѣтого ѣубѣбѣгимѣ (пѣч. XVII ст. *Пчѣла* 29 зв.).

Див. щѣ **ЗРАДЗАТѢ, ЗРАЖАТИ, ЗРАЖОВАТѢ, ЗРАДИТИ, ЗРАЖАТИ.**

ЗРАДЛИВЕ *присл. (смп. zdradliwie)* те саме, щѣ **зрадецке**: припа(д)ши здра(д)-ливе прѣрѣчѣны(и) Вѣрѣщѣака ис тыми тѣта(р)ми, ... пана ро(т)мѣистра... з росказа(н)ѣя ...//... пана вѣѣвѣды кѣѣвского, ... здра(д)-ливе егѣ само(г) [ѣ] и при не(м) товаришовѣ

...помо(р)довали (Житомир, 1584 АЖМУ 117-118); Не оуслѣхавши Кáинъ Г(с̄)да б̄га и оупоминáнъя егѡ, здрадливе брáта на пѡле вѣзавши забѣлѣ (серед. XVII ст. Хрон. 11); року прошлого, ... козаки Запорозькие с татари, ... зъ гультайствомъ розънымъ и хлопами свовольными злучывъшисе, ... впрод войско квартяное здрадливе знесъли (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 394).

Див. ще **ЗРАДЕЦКО, ЗРАДЕЦКИ, ЗРАДЕЦКО, ЗРАДЛИВЕ, ЗРАДНЕ.**

ЗРАДЛИВОСТЬ ж. (стп. zdradliwość) здраливість: Настѣпатъ бо на насъ Вѡйска, и мѡцы Нб(с̄)ныи, и неприя́телскаа потѣжностъ, старшій тѣмностей, свѣтовлáдцы здра(д)лѣивостей (Львѣв, 1642 Час. Слово 267).

ЗРАДЛИВШИЙ прикм. в. ст. (який містить у собі більшу небезпеку, загрозу) зрадливіший: Якъ по еднѡй Сторонѣ на ширѡкѡсть мѡр'скѡю, и оурѡчища страшные са п'шáти, рѣчь ёсть кѡждомѣ, а бáрзѣи неоумѣтномѣ небезпѣчнаа, ... тáкъ по дроугѡй Сторонѣ ёще здрадлѣившее небезпечѣн'ство (Львѣв, 1614 Кн. о св. 440-441).

Пор. **ЗРАДЛИВЫЙ.**

ЗРАДЛИВЪ див. **ЗРАДЛИВЫЙ.**

ЗРАДЛИВЫ див. **ЗРАДЛИВЫЙ.**

ЗРАДЛИВЫЙ, ЗРАДЛИВЫ, ЗРАДЛИВЪ прикм. 1. (здатний на зраду, підступ, віроломний вчинок) зрадливий: Czy lichij lude O Boże myłostywy Kolisz by sia tot trápył czotowik zdrádlivy Szco mi tákoie ryczy oś Páne nábroił (Яворів, 1619 Гав. 20); Притвѡрный: Змышлáючѣи, здрадлѣивый (1627 ЛБ 100); Пронырлѣвецъ: Прохѣра, ный, здрадлѣивъ (Там же, 101); ѡбѡгѣи тáмъ Кролѣве: ...и неприѣмные похлѣбства здрадлѣивыхъ Пѣсарѡв' (Львѣв, 1642 Час. Слово 274);

(властивий зрадникові) зрадливий: где в' тѡй чáсъ строѣнаса шáтное; где рѡскошь попѣднаа, нечѣстаа, и бры́дкаа; где мѣрзкое мѣжелѡжство, в' пожадлѣивости здрадлѣивѣи

кохаючѣиса... // ...абѣсмо весѡлыи находѣиса (Львѣв, 1642 Час. Слово 270-270 зв.).

2. Зрадливый, фальшивый, підлий, віроломный, брехливый: Гдѣ вѣрви дѡшѣ мою, ѡ(т) // незбѡжной гѣбы, и ѡ(т) азѣка здрадлѣивѡго (Київ, бл. 1619 Аз. В. 124-125); Гоўси зáса крѣко(м) свои(м) чоўйные, ѡбоудѣли людѣи: и дла того(ж) то(т) лю(д) на пси бѣлѣ гнѣвлѣ(в)шѣи, ихъ я́ко здра(д)лѣивыхъ рѣчи посполѣтой стрѡжѡвъ, на шоубенѣи кр(с̄)нои забива(л) (поч. XVII ст. Проп. р. 301 зв.); Показуе(т) в'пáвдѣ свѣтъ якеѡ(с) естество, але рѣхло мнѣяючее, и скáзѣ по(д)лѣгloe: нѣáкоѡ(с) добро, але припáвное здра(д)лѣивѡе, фа(л)шѣивѡе (Там же, 234).

Див. ще **ЗРАДЛИВЫЙ.**

ЗРАДЦА, ЗДРАЙЦА, ЗДРАЙЦЯ ч. (стп. zdradźca, zdrajca) (той, хто діє по-зрадницькому, підступно, віроломно) зрачник: А ты(х) здра(и)цѣвъ А винова(и)цѣвъ которы(х) ѡ(н) ва(м) ѡсне повѣ(л)... до на(с) ѡ(т)сыла(и)те (Корсунь, 1595 ЛНБ 5, II 4048, 113); Мы вси маемъ ся тымъ ображати отъ тыхъ здрайцѡвъ нашихъ, которые то наварили (1596 МИВР 67); Июда искаріѡтскѣи апостолъ бѣлѣ, чуда чинилѣ; ставшисѣ зрадцею, не ест южъ апостолъ (Львѣв, 1605-1606 Перест. 47); Сирѣйскѣи Кро(л) пытáние чини(л), хтѡ бы егѡ здра(д)цею бѣ(л) (Київ, бл. 1619 О обр. 103); боўде(т) нѡшѣный або тримáный ѡ(т) áгглѡ(в) и Се-рафѣмѡвъ, котѡрый некгды(с) ѡ(т) като(в) злы(х) здрайцѡвъ, нѡшѡный, шпечѡный, и ѡплюгáвлѣны(и) бѣлѣ (поч. XVII ст. Проп. р. 301); кѡждый котѡрый нѣприáзнѣ хѡвáеть, здрáйцею естѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 61); Pro-dawala babusienka iayca, — Hde-m sia wziaw kozak zdrayca, Vchoryw y zwayw y zyw babusine iayca (бл. 1650 ШКН 179).

Див. ще **ЗРАДЦА.**

ЗДРАЖАТИ дієсл. недок. (діяти по-зрадницькому, підступно, віроломно) зраджу-

вати: а дмитр на царствѣ сѣл, хот не долго еднѣк: здражен // и забит (поч. XVII ст. Вол. В. 99-100); Лещѣ: Здражаю, ошѣквиваю (1627 ЛБ 57).

Див. ще **ЗДРАДЗАТЪ, ЗДРАДИТИ, ЗДРАЖОВАТИ, ЗРАДИТИ, ЗРАЖАТИ.**

ЗДРАЖОВАТИ дієсл. недок. (кого) (діяти по-зрадницькому, підступно, віроломно стосовно кого-небудь) зраджувати: тогды соблаж'на(т)са мнози и друугъ друуга боуде здражоваті и ненавидѣти (1556-1561 ПЄ 101 зв.).

Див. ще **ЗДРАДЗАТЪ, ЗДРАДИТИ, ЗДРАЖАТИ, ЗРАДЖАТИ, ЗРАДИТИ.**

ЗДРАЖѢНЬЕ с. Зрада, зрадництво, віроломство: Лестъ, лщѣніе: Здрада, здражѣнъ, ошуканъ (1627 ЛБ 57); Прелщѣніе: Перелешѣнъ, здражѣнъ, омаіа (Там же, 95).

Див. ще **ЗРАДЖАНЕ.**

Пор. **ЗДРАДИТИ.**

ЗДРАЙЦА *див.* **ЗДРАДЦА.**

ЗДРАЙЦЯ *див.* **ЗДРАДЦА.**

ЗДРАЙЧИНАЯ ж. (та, котра діє по-зрадницькому, підступно, віроломно) зрадниця: Такъ албовѣ(м) и патріарха оучини(л) іосифъ, здрайчиной свое(и) // вѣда(л) оѣна з неволѣ слоужины выскочѣвши: на кролевство встоупи(л) (поч. XVII ст. Проп. р. 92 зв.-93).

ЗДРАПАНЫЙ дієприкм. Подряпаний, діал. здрапаний: Дне(с) тѣло єго... котре на ѡкроу(т)ной моуцѣ бѣло, я(к) мѣ(х) здерты(и) тѣло єго здрапаное (XVI ст. УЄ № 29519, 46 зв.).

ЗДРИГНУТИСА, ЗДРЫГНУТИСА дієсл. док. (захвилюватися від сильних емоцій) здригнутися: А онъ ани здрыгну(л)са ѡкаян'ный, не вырозумѣ(л) томоу бездоуш'ный, и(ж) єго панъ и єго оучите(л) ноги оумива(т)е(т) (!) и ѡтирає(т) (XVI ст. УЄ Прост. 54);

(забитися, стиснутися від хвилювання) (про серце) здригнутися: яко(ж) тоу(т) богобо(и)ное православно(г)о хр(с)тіанина ср(д)це на тоє смотречи не з(д)ригнет'са (1598 Розм. пап. 4).

ЗДРОБНА присл. (стисло) коротко: Ѡб'яснѣет' прето им' з'дробна приповѣсть сѣю Г(с)дѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 586).

ЗДРОВ *див.* **ЗДРОВИЙ.**

ЗДРОВЕ, ЗДРОВЬЕ, ЗДРОВЯ, ЗДРОВА с. (стп. zdrowie) 1. (стан організму, при якому нормально функціонують усі його органи) здоров'я: Панове мещане бра(т)ство лво(в)ское ти(м) писа(н)ємъ наши(м) здровя ва(ш) мл(с)ти навежаемо и всего доброго ѡ(т) га бга... жичимо (Сучава, 1603 ЛСБ 376); здровя здровости — salus (I пол. XVII ст. Своб. 27); **в доброумъ здровю** — (фізично і психічно правочинний) у доброму здоров'ї: ва(с)ко мига(л)ча пришо(д)ши пере(д) вра(д) визналь в доброумъ з(д)ровю котрыи дѣвки свои има(л) (Одрехова, серед. XVI ст. ЦДІАЛ 37, 16, 18).

2. Безпека, цілість: Самоелъ Сенчило... противко имъ и противко иншимъ всимъ протестоваль се у въ ураду свѣцко(г)о, якобы одъ нихъ здровя беспечонъ не былъ (Володимир, 1608 АСД VI, 116).

3. Життя, існування: частые вести доходат, якобы имъ Ваша Милость ѡ горло стат мѣлъ, а Вашей Милости розѣмет, може же ницъ иншого над здрове // милшого (Белз, 1552 АС VI, 128-129); Смѣле ойчѣзны борбначи: Здрѡва за ню покладѣючи. Єднѣкъ потѡмнымъ вѣкомъ, слава Вѣчнаа, по тобѣ зостѣла (Київ, 1622 Сак. В. 41).

Див. ще **ЗДРОВЕ, ЗДРАВИЕ, ЗДРОВИЕ.**

ЗДРОВИЕ с. Те саме, що **здрове** у 1 знач.: всегда ѡ много лѣ(т)но(м) здрави(и) вѣм ради слыши(м) ко(ж)дого часу (Стратин, 1561 ЛСБ 35); Мнѣ ве(л)це ла(с)кавы Пано-

ве бра(т)ство здровия доброго и вселаки(х) радостны(х) потѣ(х) ѿ(т) г(с̄)а б̄га в(ш) м(с)тя(м) жычимо (Устя, 1614 ЛСБ 450).

ЗДРОВИЙ, ЗДРОВ, ЗДРОВЬ прикм. (який має добрий стан здоров'я) здоровий: Та(к)же що ты(ж) росте(т) по(д) око(м) яко мась дикое сто(л)ци боуквицѣ, и прикладаи на очи здоровь боуде(т) (XVI ст. УТ, фотокоп. 5 зв.); я... на тѣлѣ бывши ба(р)зо хоры(и) але на д̄ши и на ѿмыслѣ мо(ц)не достатечне и праве цѣлѣ здрови(и)... явне ясне правдиве щире визнаваю же кажды(и) ѿ(т) приятеловѣ мои(х)... досы(т) мають за свое (Лопушна, 1598 ЦДІАЛ 201, 4, 12, 49); Pomáhay boh brátya Truželnicy Czy zdrowiste horásd wszy (поч. XVII ст. Траг., фотокоп. 6); здоров — columis (I пол. XVII ст. Своб. 27).

Див. ще **ЗДОРОВИЙ, ЗДРАВЫЙ.**

ЗДРОВЬ див. **ЗДРОВИЙ.**

ЗДРОВЬЄ див. **ЗДРОВЄ.**

ЗДРОВЯ див. **ЗДРОВЄ.**

ЗДРОВА див. **ЗДРОВЄ.**

ЗДРОЙ ч. (стп. zdrój) 1. (потік води, що виходить на поверхню землі) джерело: Тѣтъ слічний цнѡтъ; огородѣ рѣки поливають: Котѡрый водѣ живы(х) здроемъ обфитѡють (Єв'є, 1616 На г. Вол., тит. зв.); добрый сей пастырь... Паслѣ ихъ по горáхъ и по здрѡахъ (Вільна, 1620 См. Каз. 20 зв.); Источникъ: Здрѡй, жрѣдло, або крыніца (1627 ЛБ 51); Навѣтъ и самыѣ вѡды, хотя бе(з)дѡшны, и нечѡвствѣнны сѣтъ, але еднáкъ здрѡѣ посѣро(д)кѣ гѡрь, зъ себе выпѣщáютъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 757).

2. Перен. (основа, начало) джерело: Або-вѣмъ тákесъ въ оной засмаковáль; Жѣсь и здоров'я зъ сѣмptomъ не жаловаль; Якъ бы мѣтныѣ ѡчистѣлись здрѡѣ: Цѣркви стѡѣ (Львів, 1642 Бут. 9 зв.);

(те, звідки виникає що-небудь) джерело: Стáрайсажъ пѣлно здро(и) злѡсти затамовáти (Вільна, 1627 Дух. б. 160).

ЗДРЫГНУТИСА див. **ЗДРИГНУТИСА.**

ЗДРѢНИЦА див. **ЗРѢНИЦЯ.**

ЗДУЖАТИ дієсл., недок. і док. (бути спроможним, могли щось робити) здужати: áле щѡжъ то ёсть за вѣмовка, // ярма дѡброго не мочи понести и бѣрема лѣгкого не здоужати носіти, тá(ж)кѣ спрáвы и при-троу(д)ныѣ заплáты прибо(л)шѡютъ (Острог, 1607 Лѣк. 102-103); Мощѣ: Здѡжати, змочѣ (1627 ЛБ 65); з плáцѡ тои во(и)ны... з га(н)бою и з сромѡтою ѡстѣпѣти мѡсимо..., понева(ж) тѣла... противащогосá дѡхови нашѣмѡ, по(д)бити по(д) моць не (з)дѡжаемо (серед. XVII ст. Кас. 73 зв.).

2. Тільки док. (що) (перемогти, збороти) здужати: Можеť ти д̄ша застановитисá грѣхѡви: áле здѡжати злѡсти и з кѡрене вѣрвати бе(з) Б̄га не мѡжеť (Вільна, 1627 Дух. б. 269).

ЗДУМАТИ дієсл. док. (замислити, надумати) здумати: Здѡмати, змѣ(с)льти, stupeo (I пол. XVII ст. Сем. 166).

ЗДУМЕВАТИСА див. **ЗДУМѢВАТИСЯ.**

ЗДУМЕНА див. **ЗДУМѢНЕ.**

ЗДУМѢВАНЄ, ЗДУМѢВАНЬЄ с. (стп. zdumiewanie) здивування, зачудування, зчудування: а при тѡй зáсь слáвѣ ѡбокъ стáндлѣ Гѡфець оушикованыи... оныи твои цнѡты, ѡнаá до намѣйшого склѡнность, згѡла на здѡмѢвáньє минѣрвѣ (Київ, 1632 Євх. 292); Снáдне тѡе здѡмѢвáн'є ѿ(т) себе ѿ(т)далѣти мѡжемо (Київ, 1646 Моґ. Тр. 938).

Див. ще **ЗДУМѢВАНЄСА.**

Пор. **ЗДУМѢВАТИ.**

ЗДУМѢВАНЄСА с. (стп. zdumiewanie się) те саме, що **здумѢване**: До сегѡ мѣстца мѡвы мѡеи и пѡвѣсти дошѣдши, и на высѡкость чѡдѡвъ Б̄а... смѡтрачи, бѣзъ гѡлосѡ ѿ(т) здѡмѢвáнья са зоставáю (Київ, 1627 Тр. 668); А понева́жъ вѣлікаá знаменѣтость,

ле(д)во коли слыханого такового чѣда до страхѣ, и до здѣмѣванася всѣхъ тамошнихъ обывателейъ приводила (Київ, 1637 УЄ Кал. 575).

Пор. **ЗДУМѢВАТИСЯ.**

ЗДУМѢВАНЬЕ див. **ЗДУМѢВАНЕ.**

ЗДУМѢВАТИ дієсл. недок. (смп. *zdu-miewać*) (кого) здивовувати, дивувати, *dial.* здумівати: Издмлаю: Оужасаю, ѡязвлѣю, здѣмѣваю, перестрашѣю, ѡморѣчѣю (1627 ЛБ 47); послалѣ ихъ, абы чѣдами людѣи здѣмѣваючи, готѣвыхъ послѣдшникѣвъ до надѣки мѣли (Київ, 1637 УЄ Кал. 796).

Див. ще **ЗДУМѢТИ.**

ЗДУМѢВАТИСЯ, ЗДУМѢВАТИСА, **ЗДУМЕВАТИСА** дієсл. недок. (смп. *zdu-miewać się*) дивуватися, *dial.* здуміватися: Писа(н)е ваше дано ми чере(з) ѡсвеще(н)но(г) ...ѡ(т)ца Іпатіа с которого зрозуме(в)ши добре то(мѣ) нечестивому ве(л)це здѣмѣваю-са и(ж) таковыя тажести ѡ(т) во(л)ка того настоащо(г) стра(ж)дете (Супрасльський монастир, 1593 ЛСБ 234); Котрѣмѣса всѣ сѣкты мистроуѣвъ дивовѣли: И на его ѡ(т)пѣ-вѣдѣ, ажъ са здѣмѣвали (Львів, 1616 Бер. В. 87); З боязню, на грѣбъ ся тотѣ позираю-чи: И справѣ ся туй Панскуй здумѣваючи (Львів, 1630 Траг. п. 161); А пристѣпѣвши, доткнѣлѣсѣ трѣнны: и застановѣлиса котѣ-рыѣ нѣсли, дивѣючисѣ и здѣмѣваючисѣ, не вѣдаючи хто бы то былѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 573); Прѣто здѣмѣваѣтѣсѣ, Рѣзѣмѣ мѣи стра(ш)лѣивый, Зрѣщи велѣчество твоѣ, и Недѣстѣиство своѣ (Чернігів, 1646 Перло 31).

Див. ще **ЗДУМѢТИСА.**

ЗДУМѢВАТИСА див. **ЗДУМѢВАТИ-СЯ.**

ЗДУМѢЛОСТЬ ж. (смп. *zdu miałość*) здивування, *dial.* здумілість: такѣ розмайти-ми фѣгѣрами, мнѣгою и ро(з)майтию Бо(з)-скою слѣвою на себе погладѣти бѣдѣтъ,

ѣжѣ кѣждый до задивѣнѣа и здѣмѣлѣости прѣидѣтъ (Вільна, 1627 Дух. б. 307).

ЗДУМѢНЕ, ЗДУМЕНА, ЗДУМѢНА с. (смп. *zdu mienie*) здивування, *dial.* здуміння: Такѣ и црѣкѣ сѣѣнѣскаѣ въ правѣици, ѡпатрѣности бѣжеи, ѣко навдѣачнѣишаѣ корѣна, вѣчно(и) слѣвы ѣ красѣты; котѣрой са слѣвѣ и чѣсти з велѣкимѣ здѣмѣнамѣ дивѣють ѣгѣлѣскѣи хѣры: в такоѣй слѣвѣ и чѣсти, веселѣтѣса на вѣки мѣтѣка нѣша (Почаїв, 1618 Зерц. 63 зв.); з' здѣмѣна(м) подивѣтѣса нѣса томоу и задрижи зѣмле (поч. XVII ст. Проп. р. 128); Оужасѣѣнѣе: Здѣмѣ(н)е, зжахне(н)еѣса, перѣстрахѣ, перелакнѣ(н)еѣса, затрѣвожѣ(н)еѣса (1627 ЛБ 137).

Див. ще **ЗДУМѢВАНЕ, ЗДУМѢНЕ-СА.**

Пор. **ЗДУМѢТИ.**

ЗДУМѢНЕСА с. (смп. *zdu mienie się*) те саме, що **здумѣне**: Оужасѣ: Здѣмѣ(н)еѣса, пережахне(н)е, перестрахѣ (1627 ЛБ 137).

Див. ще **ЗДУМѢВАНЕ, ЗДУМѢВАНЕ-СА.**

Пор. **ЗДУМѢТИСА.**

ЗДУМѢНА див. **ЗДУМѢНЕ.**

ЗДУМѢТИ дієсл. док. (смп. *zdu mieć*) здивуватися, *dial.* здуміти. *Образно*: Двѣ ...злости учинили заходнѣи Латини, череѣзъ котѣрыи и поднесли схисму и въ ней зѣ-стали. Зачимѣ здумѣло небо и барзо задри-жало (Київ, 1621 Кон. Пал. 759).

Див. ще **ЗДУМѢВАТИ.**

ЗДУМѢТИСЬ див. **ЗДУМѢТИСА.**

ЗДУМѢТИСА, ЗДУМѢТИСЬ дієсл. док. (чѣму і без додатка) (смп. *zdu mieć się*) здивуватися, *dial.* здумітися: а г(д)ы прѣ-минѣла соубѣта, мрѣіа маг(д)алѣни, мѣрѣіа іаковла и солѣмѣіа ...//... бѣрзо рѣно... при-шли до грѣбоу,... и здоумѣли(с) (XVI ст. УЄ № 29519, 58-58 зв.); Пренѣйч(с)тѣшаѣ Мѣтка,... Котрѣго кѣдѣ обѣчила, ѣжѣ са

здѣмѣла: И якъ всѣоды шѣка́ла все мою по-
вѣла (Львів, 1616 *Бер. В.* 87); ѡцѣ его по-
слышавши же са ему снѣ мѣ(л) оуродѣти,
здѣмѣвшиа рѣчи новѣй, бѣрзо а бѣрзо са
сма(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 250 зв.); ѡлитъ
гора зѣ шѣмомѣ, гѣкомѣ, и трѣбскомѣ, на
мѣстѣци назначѣномѣ стѣла, зла(к)са крѣль,
здѣмѣлѣса сѣнатѣ, крѣкнѣло поспо(л)ство
(Вѣль-на, 1627 *Дух. б. (Передм.)* 3 нenum.);
Тѣтъ здѣмѣйса Парна́ссе зѣ Рѣдѣпомѣ вы-
сѣкимѣ: бо вѣзде по́лно Пѣснѣй по(д) нѣомѣ
широ́кимѣ (Киѣв, 1632 *Свх.* 302); Сампсѣнѣ
...порази́лѣ ихѣ пора́жкою вели́кою, та́къ
и́жѣ здѣмѣвшиа не розѣмѣли шѣобы з нѣмѣ
чинѣли (серед. XVII ст. *Хрон.* 185 зв.).

Див. ще ЗДУМѢВАТИСЯ.

ЗДУХЪ ч. (*грудочеревна перепона*) діа-
фрагма: на которой дочѣ пана Заболоцко-
го видилѣ есми раны на боках, под самыми
здухами, под ребрами, битые синие, спухѣлые
(Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 360).

ЗДЫБАТИ дієсл. док. (кого) (*знайти*
кого-небудь, натрапити на кого-небудь)
здибати, зустріти: Иванѣ Путошинскѣй...
мнѣ дей шкоды великие починилѣ, для чо-
го ся дей передо мною крытеѣ, а и́жѣ дей
то ему идетѣ о горло; которого тепе́рь тутѣ
передѣ вашею милостѣю судомѣ здыбалѣ,
прошу абы ми ся тут уистилѣ (Луцьк, 1579
АрхЮЗР 3/I, 11); и стѣлоса кгда ѡ(т)шѣлѣ
ѡ(т) нѣго, здыбалѣ его лѣвѣ, и забѣлѣ его
(Острог, 1598 *Отп. КО* 11); а е́ще ты(м) ся
не ко(н)те(н)туючи, протестуючихѣ Дани-
ла и Миска... на кгру(н)те вла(с)ны(м) ста-
нишо(в)ски(м) здыба(в)ши... каза(л) свои(м)
бити, забияти и мо(р)довати (Житомир, 1650
ДМВН 199).

ЗДЫЙМАТИ, ЗДОЙМАТИ дієсл. недок.,
перен. дѣймати (що), пройма́ти (що), допи-
кати, дошкуляти (чому): Пане Люциперѣ,
пане старосто, Хочѣ оу тебе самого слѣгѣ
тисячѣ [30] сто. Чемѣсь мнѣ гадки великие

головѣ здоймають (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.*
16).

♦ **шапку здымати** — (*виразити свою*
повагу кому-небудь) шапку здѣймати: перед
тыми хлопи нѣхѣто славный шапки не здо-
ймет, а перед нами и воеводы здыймають и
низко кланяются (1598 *Виш. Кн.* 105).

Див. ще ЗДОЙНЯТИ, ЗДЫЙМОВА-
ТИ.

ЗДЫЙМОВАТИ дієсл. недок. 1. (що з
кого) (*скидати що-небудь надѣте*) здѣйма-
ти, знімати: оди(н)... взѣвши на нѣмѣ са-
косѣ стѣльскѣй, почѣлѣ зѣ негѣ здыйма́ти
(Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 53).

2. *Перен.* (що з кого) (*звѣльняти від чого-*
небудь неприємного) знімати: присмотрѣса
скритымѣ таємницямѣ дѣши, з которой Г(с)дѣ
приваленѣю те(м)ностѣ зды(и)мѣтеѣ (Вѣль-
на, 1627 *Дух. б.* 362); Не зѣразѣ припадѣтеѣ
и ратѣтеѣ ѣчнѣковѣ Хс, ѡнѣ скѣроѣ здыймѣ-
теѣ зѣ нѣхѣ страхѣ и трѣвѣгѣ (Киѣв, 1637
УЄ Кал. 437);

(*проймати, охоплювати*) (*про почуття*)
здѣймати: Паматѣючи на тѣе рѣчи дѣвныѣ,
та(ж)каа ма зды(и)мѣе тошница, и нѣякое
дѣхо(в)ное потѣшѣнѣе (Киѣв, 1623 *Мог. Кн.*
54); И иншихѣ всѣхѣ Таксѣарховѣ страх зды-
ймуеѣ: Же Царѣ моцарствѣ и живот. смерѣть
подыймуеѣ (Львів, 1630 *Траг. п.* 170).

♦ **здыймовати личбу** *див. ЛИЧБА.*

Див. ще ЗДОЙНЯТИ, ЗДЫЙМАТИ.

ЗДЫЙМОВАТИСЯ, ЗДЫЙМОВАТЫ-
СЯ дієсл. недок. 1. Збиратися, сходитися,
зустрічатися: вчинили есмо промежѣ собою
з тыми суседмы и товарищами своими, ко-
торыѣ од насѣ на иншие острова пошли,
зрокѣ и местѣе, гдѣ ся знову здыймоваты
маемѣ (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 81).

2. Межувати, прилягати: Трипольски(и)
кгру(нт) зды(и)муе(т)ся и граница е(ст) ста-
рове(ч)ная с паны Трипольскими (Киѣвщи-
на, 1600 *ККПС* 156).

ЗДЫМАТИСА дієсл. недок., перен. (набирати гордовитого, пихатого вигляду) надиматися, надуватися: Чѣмъ же са тоу ѿ чловѣче, хлѣбити маѣшь, Албо чѣмъ са такъ бѣрзо, мѣзѣрный здымаѣ(ш) (Львів, 1615 Лям. Жел. 2 зв.).

ЗДЫХАНА с., перен. Сум, журба, печаль, співчуття: ѿто(ж) мы хр(с)тіанѣ млы(и) оумываймы лице свое слезами а в ср(д)цоу своимъ мѣймы завше до не(г) частое з(д)ыхана (к. XVI ст. УС № 31, 14).

Пор. **ЗДЫХАТИ**².

ЗДЫХАТИ¹, **ЗДИХАТИ** дієсл. недок. (про тварин) (дохнути, гинути) здыхати: Што теж подданые повинни чыншовые кѣры давати, ино тых кѣр выбирати тепер не мают, поневаж коло них пилности не бѣдет, а в дворѣ бѣдѣт здыхати (1567 AS VII, 119); Року 1264 быдло великое и малое здыхало в Полщи (поч. XVII ст. КЛ 73); Котрый огонь незгашоный, нинѣ згасаеъ, И робаство незаснулоє, южъ здыхаеъ (Львів, 1630 Траг. п. 177); а потому ско(т) здиха(л) ба(р)зо (серед. XVII ст. ЛЛ 165).

ЗДЫХАТИ², **ЗДЫХАТИ**, **ЗДИХАТИ**, **ЗДИХАТИ** дієсл. недок. Зітхати, діал. здохати: таковыи нехѣй гѣр'ко здыхаеъ в' слеза(х)... волаючи... лѣкароу... ѿцѣстї проказѣ дѣши (Устрики, I пол. XVII ст. УС № 29515, 297); здыхати — *congemo* (I пол. XVII ст. Своб. 26); здохати — *suspiro* (Там же); Аґґлѣ: ...але згола здохале(с), в'зираючи на тоє, когда прїятелевѣ... на має(т)-ности и добромъ їмѣнїи не сходило и добре поводилося (Чорна, 1629 Діал. о см. 273).

ЗДЫХАТИ див. **ЗДЫХАТИ**².

ЗДЫХТОВАНЫЙ дієприкм. (стп. *zdychtowany*) законопачений: А маєт Єго Милость тѣю сто лаштов жита... поставити на берегѣ реки Бѣга, то єст..., ѣ в ымени Их Милости пановѣ Крѣпських и с комагами добре бѣдоваными, здыхтоваными, з дрыкгавками (Вільна, 1555 AS VII, 9).

ЗДѢ див. **ЗДЕ**.

ЗДѢВАНА с. (заподіяння мук, страждання кому-небудь) знущання, наруга: тогдѣ стѣ(х) тѣла нѣкотѣрыи лѣємъ ѿбливано,... и ро(з)маитыи моуки и здѣвана чинили (Устрики, I пол. XVII ст. УС № 29519, 148 зв.).

ЗДѢЛАТИ дієсл. док. 1. (що) (виконати, здійснити) зробити: Ѡтѣц' Ки(р) Єліссѣй Плетенѣцкїй... нашѣлъ //... Бѣсѣды выклѣдѣ на стѣи с(т) верховного Ап(с)ла Павла лїсты, и старѣл'са ѿ Сафѣны, през' котѣрых' бы єи магістерством' типографїи здѣлавши, народови славанорѣсскѣмѣ переслѣлъ (Київ, 1623 МІКСВ 68-99); Оудобѣзде(н): Лѣцно з(д)ѣла(н), ѣчїне(н) (1627 ЛБ 137);

(перетворити, обернути на що-небудь) зробити, створити: Ты ѿ Пане и Бжѣ нашъ,... рачъ ср(д)ца и мысли наші пре(з) заслѣдѣ спсїтелной Мѣки твоєи, ѿ(т) всѣх' злѣостей ѿчїстивши, и Рає(м)... дѣхѣвнымъ... здѣлавши и ѣчинївши,... абѣсмо... всѣми мѣрностями свѣта того в'згордѣли (Київ, 1632 МІКСВ 289);

(скоїти, вчинити що-небудь) зробити: Якожъ посполїто єсть нѣкотѣры(м) людѣ(м) гды сѣми що рѣба(т) нефорѣмногѣ, за грѣхъ того не маю(т), але гды їншїй таковоє що здѣлаєтъ, срѣго ѿномѣ ганатъ (Київ, 1646 Моґ. Тр. 945).

ЗДѢРАВИТИ дієсл. док. (пробиваючи що-небудь, робити діри) здіравити: Розѣмѣй же собѣ бѣрата мїлыи, ѿ то(м) корѣбли, котры(и) на бѣрегѣ єзера стои(т), // знищенїй, здѣравлѣный (XVI ст. УС № 29519, 116-116 зв.);

перен. зруйнувати, знищити: книгъ не потѣрили, побо(ж)ности не ѿ(т)стѣпили, вѣры не здѣравили (Львів, поч. XVII ст. Крон. 157 зв.).

ЗДѢСЕ див. **ЗДЕСЕ**.

ЗДѢСЬ див. **ЗДЕСЕ**.

ЗДѢСА див. **ЗДЕСЕ**.

ЗДѢХЪ ч. Здохлятина, падло, стерво:
Нощный вранъ: слѣповоронъ, птица си плач-
лива ёсть, и на нѣришихъ и на здѣхъ, тѣ
любитъ сѣдати (1627 ЛБ 78).

ЗДѢШНИЙ див. **ЗДЕШНИЙ**.

ЗДАКОВАТИСА дієсл. док. (виразити
в достатній мірі подяку) надякуватися: то
мобвлю мл(с)ти жадень досы(т) вѣмовити,
жаде(н) досы(т) вѣхвалити и до той зда-
коватиса не може(т) (1645 УС № 32, 309).

ЗЕ прийм. (стп. ze) **I.** (з род.) **1.** (вира-
жає об'єктні відношення) **а)** (вказує на
об'єкт, на який поширюється дія) з, із, зі:
ива(н) снѣ шафаре(в)... зезна(л)... и(ж) сѣ
тоу(и) то кулинѣ... досы(т) оучинило та(к)
з доу(б)рь вши(т)кы(х) рухаючи(х) и неруха-
ючи(х) зє (в)ши(т)кы очизны єѣ ко(т)ру(и)
меле(н)... ѡ(д)плати(л) (Одрехова, 1580 ЦДІАЛ
37, 1, 10 зв.); **б)** (вказує на сукупність об'єк-
тів, з яких виділяється один) з, із, зі: ты,
оу всѣх', ёстєсь в' ненависти, Ѡ безєцнаѣ,
и наддеръ злѣѣ зѣздности. Прѣдѣсѣжъ, єд-
но зє злѣх', доброе в' собѣ маєшъ: же свой-
ми стрѣлами, себе оубодаєшъ (Львів, 1614
Кн. о св. 447); **в)** (вказує на джерело дії) з,
із, зі: поменєныє ма(л)жо(н)кове дали на
себе два квиты... єде(н) на выро(к) с поса-
кгу... А дрѣги(и) Квитуючи(и)... протє(с)-
таци(и) Противку и(х) м(л)с Поменєнымъ
паномъ... в якимъ колѣве(к) Кгороде ѣчи-
нены(х) и зє вѣшєляки(х) процесовъ правъ-
ны(х) затымъ походячи(х) (Житомир, 1643
ЦДІАК 11, 1, 10, 17); **г)** (вказує на мате-
ріал, із якого що-небудь виготовлено) з, із,
зі: єди(н) єпетрахи(л) зє злота тканы(и) пуг-
ви(ц) на не(м) срѣбръны(х) позлотисты(х)
пара (Львів, 1579 ЛСБ 1033); Кгды мѣ ко-
новъ зє злѣта, внет' росказѣл' дѣти, Абы
воды дрѣгѣй рѣзъ мѣлъ в чѣмъ даровѣти
(Київ, 1632 Євх. 304); Корѣна то не зє злѣ-

та тлѣнногѡ; але з дѣрѣ бо(з)кои // свѣт-
лости корѣна (Чернігів, 1646 Перло 163 зв.-
164).

2. (виражає означальні відношення) (вка-
зує на місце, звідки походить особа) з, із,
зі: Фе(д)ко фости(к)... из ма(л)женкою сво-
єю... визнали и(ж) продали тоє имѣна выше
мѣненоє оучитвои панѣи зофѣи цєго(л)чан-
цѣ розаю тужъ зє лвова (Львів, 1580 Юр.
1 зв.); На(и)бо(л)ше(и) фрасую(т)ся ѡ дяка,
види(т) ся имъ же ся з моцы и(х) то выня-
ло же дякъ зє лвова (Рогатин, 1591 ЛСБ
162); Пере(д) нами депутаты депутату судѣ
головного трибуналу любє(л)ского зє все(х)
воево(д)ствъ короны По(л)ское На ро(к) те-
перешни(и) вы(ш)менованы(и)... высажоны-
ми Ставши ѡчєви(с)то во(з)ны(и) єнера(л)...
пода(л) кви(т) со(з)на(н)я свое(г) с печа-
(т)ю (Люблін, 1618 ЦДІАЛ 181, 2, 322, 4);
А // поправлялѣ тую церковъ майстръ зє
Влохъ (поч. XVII ст. КЛ 82-83); Сиби(л)ла...
была зє vlo(х) рѣдо(м) (Львів, поч. XVII ст.
Крон. 78 зв.).

3. (виражає причинові відношення) з, зі,
із: Причи(н) для которы(х) ѡте(ц) сѣѣ можетъ
ѡ(т) имєнє(и) ѡ(т)далити: ...кгды сы(н) або
дє(в)ка праве не для рєчи по(с)политое за-
хова(н)я але зє (з)лости або з ненави(с)ти
стои(т) на го(р)ло родичѣ (1566 ВЛС 77);
за: Тєды братъ, любовію ближняго и
ревностю по невинности, взялся за кривду
братнюю и зъ владзы своей архієрейской
строфуєтъ зє злого учинку (Київ, 1621 Кон.
Пал. 651).

4. (виражає просторові відношення)
а) (вказує на місце, звідки спрямовані дія
або рух) з, із, зі: што(м) я тежъ ѡ тѣ(р)це(х)...
ѡписа(л) в особливы(х) кни(ж)ках... коли(м)
сє зє тѣрокъ вернѣ(л) (1582 Кр. Стр. 29 зв.);
зє злѣго то(р)гѣ з' оушѣма додѣмѣ (Острог,
1598-1599 Апокр. 168); А писанье до Риму
листу того, або пристье тамъ нѣкоторыхъ

зе всходу, не въ способъ аппеляціи было, але зъ трохъ причинъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 624); при се(м) гдѣ міра да буде(т) з вами да(н) зе Лвова 27 дня априля ро(к) ахмв (Львів, 1642 *ЛСБ* 559); б) (вказує на місце, де що-небудь знаходиться) з, із, зі: Брамы оу того мѣста, зе всѣхъ четырёхъ частій (Почаїв, 1618 *Зерц.* 67 зв.).

II. (зі знах.) (у сполуч. з числівником виражає кількісні відношення, вказуючи на приблизну кількість) з, із, зі: Oś koby sia z kim trápilo Sczoby nas chot ze try było (Яворів, 1619 *Гав.* 20); я... намовиле(м) и приве(л) до того П Сло(з)ку абы онъ гу(р)томъ такъ евгліа, яко и пса(л)тыры и зе сто служебниковъ купилъ (Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 51 зв.).

III. (з ор.) **1.** (виражає об'єктні відношення) а) (вказує на об'єкт, на який поширюється дія) з, із, зі: то вши(т)ко те(н) чісты(й) сте(ц) або дѣти є(г) буду(т) пови(н)ни... ту(и) сиротѣ... о(д)дати о(д) мала до велика зе (в)сѣ(м) на (в)се (Одрехова, 1576 *ЦДІАЛ* 37, 16, 6); ива(н)... прода(л) ролю из бѣдоване(м) и зе (в)ши(т)кы(м) што до неїѣ нале(жи)ти (!) (Одрехова, 1607 *ЦДІАЛ* 37, 2, 9 зв.); федѣ(р) ле(ц) да(л) василеви ролю мѣхо(в)скѣю и зе (в)ши(т)кими рѣч(я)ми (Одрехова, 1618 *ЦДІАЛ* 37, 2, 19); По(т)омъ естъ еди(н) остро(в) то(т) потонѣлъ з лю(д)мъ и зе збожемъ (серед. XVII ст. *Луц.* 536); б) (вказує на зв'язок або взаємодію між істотами та предметами) з, із, зі: Или не вѣдає(ш), я(ко) зе (п)сы братѣство прина(в)ши(и),... того помысла о живо(т)ѣ вѣ(ч)но(м) видѣти // не може(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 238-238 зв.); А юж мѣлъ о томъ намову перше зе лвовским... и премыского до тогожъ южъ натягъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 32); по розрозненюся зе востодными и по одестю оныхъ, самы заходніи епископове каноны Сардікійскіи ухвалили (Ки-

їв, 1621 *Кон. Пал.* 575); діаволы лютии; тѣи всѣ дѣла злыи покажѣтъ: а не тѣлько то, але и добрыи зе злыи помѣшають (Чернігів, 1646 *Перло* 151).

2. (виражає означальні відношення) (вказує на постійну ознаку) з, із, зі: поясов три, еденъ з разныхъ шолковъ..., на концохъ мохры едwabныя зе злото(м) (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 295); по(з)ваны(и) побра(л)... ле(т)ни(к) табину чо(р)но(г) зе (з)лото(м) (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.); по(д) кресто(м) галка взоры(с)тая зе шме(л)це(м) (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 4); Лутше тебѣ з о(д)нимъ ѡкомъ, и з о(д)ною рѣкѣю, внійти до живота вѣчногѡ... анѣжли зе (д)вѣма ѡчіма и рѣкама; въверженѣ быти въ геєнѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 155 зв.).

3. (виражає обставинні — способу дії — відношення) (вказує на супровідний стан, почуття) з, із, зі: всѣ еретѣи... лежѣтъ по(д) ногами оу матки нашої, потѣпаны зе сромѣтою вѣчною, и не могѣтъ зрѣти на пресвѣтлоє лице еа (Почаїв, 1618 *Зерц.* 56); Такъже и тѣтъ воевѣда..., зе встыдомъ в' свою ѡдѣйшѣлъ стѣронѣ (Київ, 1627 *Тр.* 663); До того має(т)са ѡ(т)правовати зе встыдо(м), покѣрою..., знаючи тѣе же не пре(д) члѣкомъ тѣлько грѣшны(м), але пре(д) самымъ маєстѣтомъ бжымъ стоїтъ (Львів, 1645 *О тайн.* 80).

Див. ще **ЗЪ, ИЗЪ, СЪ.**

ЗЕБРАНЄ, ЗЕБРАНЬЄ с. (стп. zebrańie) **1.** (збір, зустріч групи людей, товариства з відповідною метою) зібранныя: теды панъ збавитель... // ...мѡвить... ямъ ти зѡвше оучилъ в зебрѣню, и в' цркви, где са всѣ жѣдове схѣжѣють... що (ж) са ма пытѣешъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 93 зв.-94); Такъ по Церквахъ въ зебрѣню, якъ тежъ и зѣособна: Ночъ тая през свѣтло пыкне была оздобна (Львів, 1630 *Траг. п.* 174); братѣи зебрѣня бѣло (!) зѣпо(л)ное, того часѣ

справъ ки(л)ка ѿ(т)правили (Львів, 1642 ЛСБ 1043, 60).

2. Громада, товариство, коло, гроно: еслѣ бы хто з' Колеюмѣ албо з' зебрѣнѣа нашого, Ересь чинѣти, и стадо Хво шарпати, и пѣстошѣти кѣсилѣса, абы и(н)шѣе томѣ забегали и помочи додавали (Єв'е або Вильна, п. 1616 *Прич. отех.* 14 зв.);

спільнота: єдинѣ Васілій, якѣ стлѣпѣ са найдбуючѣй. Котрѣй з' Нѣа, такѣ Великимѣ, єсть оуказанѣй: И на Архієреїство, Бгомѣ поволанѣй: Око великое, зебрѣнѣа церковного (Львів, 1614 *Кн. о св.* 405).

3. (сукунність текстів, зібраних і виданих разом) зібрання; збірка: Тѣй абѣвѣмѣ ...выда(л) з' Типографіи своєї Печѣрскои Кіевскои, Корѣткое зебрѣн'є и надкѣ ѿ Вѣры с(т): Правосла(в)нои Артикѣла(х) (Львів, 1646 *Зобр.* 2 зв.).

4. (знімання урожаю) збирання: на жнѣво зо всѣхѣ мѣрѣ, зо всѣхѣ сторѣнѣ сталѣ Дозрѣлой пшенѣи для зебрѣна в' цалѣ. Робѣтника чѣлого рѣчилѣ скѣро зеслатѣ (Вильна, 1620 *Лям. К.* 20).

Див. ще ЗЕБРАНЄСЯ.

Пор. ЗЕБРАТИ.

ЗЕБРАНЄСЯ с. (стп. *zebranie się*) те саме, що **зебрѣне** у 1 знач.: Року бѣжѣа ахѣ Сталосѣ певное постановѣ(н)є И ѡхвала ѿ(т) всѣхѣ зго(д)нѣе, при зе(с)тю, а(л)бо зебра(н)юсѣ сѣпо(л)номѣ всего клеросѣ клерико(в) Лвовскихѣ (Львів, 1610 ЛСБ 1046, 5).

Пор. ЗЕБРАТИСЯ.

ЗЕБРАНІЄ с. (сукунність, певна кількість чого-небудь) збір, збірка: Мшѣлю: Зебрѣнѣю рѣчѣй яки(х) ли (1627 ЛБ 67).

ЗЕБРАННЫЙ, ЗЕБРАНЪ дієприкм.

1. (віднятий, відібраний) забраний: Гдѣ нѣ глава Корѣною вѣнчаннаѣ; ѿ(т)сѣченѣа мѣчѣмѣ; гнѣвливо(и) смѣрти. Гдѣ нѣ скѣрбы бѣгатырѣй; прихѣдо(м) смѣрти в'незапѣра(з)сыпани, и зебра(н) (Чернігів, 1646 *Перло* 123).

2. У знач. прикм. Зібраний, згромаджений, скупчений: В тѣмѣ то сѣонѣ, єздра видѣвѣ, незлѣчѣн'ное множество зебрѣн'ного лѣюдѣ ѿдѣгнѣныхѣ в шѣты бѣлыи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 64).

ЗЕБРАНЪ див. **ЗЕБРАННЫЙ.**

ЗЕБРАНЬЄ див. **ЗЕБРАНЄ.**

ЗЕБРАТИ дієсл. док. (стп. *zebrać*) (з'єднати окремі частини) зібрати: Кре(ст)... на(и)бо(л)ши(и) новозламаного срѣбра ѿ(т) бѣлѣгодатѣлѣ(и) даного зебранѣи(и)... ѿздобнѣе за сѣвѣто(м) // всѣ(х) братѣи(и) сѣѿрѣженѣи(и) ввѣ(с) з сто(л)нѣе(м) злоцѣсты(м) (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 4 зв.-5).

Див. ще ЗБИРАТИ.

ЗЕБРАТИСЯ, ЗЕБРАТИСА дієсл. док. (стп. *zebrać się*) (зійтисѣа в однѣ мѣсцѣ) зібратисѣа: Кгдѣжѣ невидомѣ Аггѣли сѣ зебрѣали: И Херувими полки своими стали (Львів, 1630 *Траг. п.* 170); Той а Палѣмон'..., зебравшисѣа с кѣлкѣ товѣришѣѣвѣ, маючи при собѣ кѣлкасѣе(т) чѣлѣка, зайхалѣ ѿкрѣтами, В тѣи по(л)нѣ(ч)нѣи(и) крѣе (Чернігів, 1646 *Перло* 3).

Див. ще ЗБИРАТИСЯ.

ЗЕБРАТИСА див. **ЗЕБРАТИСЯ.**

ЗЕВЕЗАТИ див. **ЗАВЯЗАТИ.**

ЗЕВЗАТИСА дієсл. док. (з'явитисѣа, виникнути) узятисѣа: с тоѣй хорѣби мѣсѣли ѿ(т)мѣнѣи велѣкѣи стати са котѣрѣє рознимы чѣси, по стѣмѣ Іерѣнимѣ зѣвза(в)шисѣа,... смѣють на правѣѣрнѣх ѿмрачѣвши са тѣй свой блѣдѣ в'зволѣкѣаты (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 23).

ЗЕВНУТРНЫЙ прикм. (стп. *zewnątrzny*) (який мѣстѣтисѣа зовнѣ чого-небудь) зовнѣшнѣй: Двоѣкѣ рѣчи зарѣвно дѣлѣ Бгѣ всѣмѣ чѣловѣкомѣ, внѣтрнѣи и зѣвнѣтрнѣи (Київ, 1637 *УС Кал.* 20); Крѣѣ абѣвѣмѣ єгѣ ѿ(т) рѣкѣ твоѣхѣ вѣзыщѣтѣ; из' неклѣючѣмымѣ рабѣмѣ, не оусѣгѣбѣвшѣмѣ Талѣнтѣ, до тѣмнѣости зѣвнѣтрноѣ ѿсѣдат' (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 3).

ЗЕВНУТРЬ *присл. (стп. zewnątrz) 1. (із зовнішнього боку)* зовні: Зевнутрь церкви будучому — порожнии вынеслости слова не помогутъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 475); Та(к)же и дѣла блі(з)ко тебе єсть, внѣтърь тебе єсть, и зѣвнѣтърь // тебе єсть (Вільна, 1627 *Дух. б.* 111-112).

2. (із внутрішнього боку) зсередини: а обачивши, ижъ дверей тых зевнутрь церкви мощным друкомъ замкнених выбити не могли, ... в дзвони бити... почали (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 687).

ЗЕВСЮДЬ *присл. (з усіх боків, з різних місць)* звідусюди, звідусіль: Козаки вышодши з запорожа..., поты(м) зобравшися почалися купити зевсю(д) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 168).

Див. ще ЗЕВШОНДЬ.

ЗЕВШОНДЬ, ЗЕВШУНДЬ *присл. (стп. zewsząd)* те саме, що **зевсюдъ**: Зевшондъ арѣматою мощне обляжетъ, И каждому противъ него сердце вяжетъ (Львів, 1630 *Траг. п.* 166); Съ Серафіми страшными ся скупивши, И гробъ святыи зевшундъ чинно обступивши (Там же, 170); Образъ сѣдїи оу Єгїптчикѡвъ, былъ бѣ(з) ѡчїй, бѣ(з) рѣк', а оу нѡгъ маючїй Книги в' ѡколо зѣвшон(д) розложѡныѣ (Львів, 1646 *Ном. б.*).

ЗЕВШУНДЬ *див. ЗЕВШОНДЬ.*

ЗЕГНАНЫЙ *дієпримк. (стп. zegnany) (примушений покинути певне місце; прогнаний)* зігнаний: подъ живымъ патріархою... на столицу... былъ Фотїй поднесенъ — признаваемо, але подъ зегнаннымъ зъ столицы владзою цесарскою (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 737).

ЗЕГАРКОВЫЙ, ЗЕКГАРКОВЫЙ *примк. (стп. zegarkowy)* годинниковий, *діал. дзигарковий*: а были тамъ годинъ зекгарковыхъ большъ пяти подъ полудень (1596 *МИВР* 67).

Див. ще ЗЕГАРОВЫЙ.

ЗЕГАРМИСТРЪ, ЗЕКГАРМИСТРЪ, ЗЫКГАРМИСТРЪ *ч. (стп. zegarmistrz)* годинникар: зекга(р)мистръ которы(и) поправѣтъ зекгара якѡбъ пѣшъкаръ беретъ ѡтъ зекгара ѡсобно съ ска(р)бѣ гдѣрьского .ѣі. копъ гроше(и) (1552 *ОКЗ* 33); Якѡбъ зекга(р)мистръ и пѣшъкаръ беретъ на пѣшка(р)ство .ѣі. копъ гроше(и) а сѣкна лѣньского є локоть (Там же, 36 зв.); славе(т)ны(и) па(н) Янъ Має(в)ски(и),... проте(с)това(л) и зъ велики(м) жалемъ у(с)каржалъ проти(в)ко славе(т)ному Петрови Обуговичови, зыкга(р)мистрови, при(н)ципалови (Володимир, 1646 *ТУ* 330).

ЗЕГАРОВЫЙ, ЗЕКГАРОВЫЙ *примк. (стп. zegarowy)* годинниковий, *діал. дзигаровий*: па(н) миха(л) мышка... з о(д)ное стороны ѡ(т) вежи будова(н)я пна хо(д)кевичова ажъ до друго (!) вежи зекгаровое... насла(н)є бла(н)ковое ...//... попалити каза(л) (XVI ст. *ЦНБ* II 22641, 7 зв.); Въ року 1620 дня 29 паздерня тресение земли было на чверть години зекгаровой (поч. XVII ст. *КЛ* 90).

Див. ще ЗЕГАРКОВЫЙ.

ЗЕГАРОКЪ, ЗЕКГАРОКЪ *ч. (стп. zegarek)* годинник, *діал. дзигарок*: побрал... зекгарок квадратовой штука не малая з Норамибарку, за сто злотых (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 654).

Див. ще ЗЕГАРЪ.

ЗЕГАРЪ, ЗЕКГАРЪ, ЗЕКАРЪ, ЗИКАРЪ, ЗЫГАРЪ, ЗЫКГАРЪ, ДЗИКАРЪ *ч. (стп. zegar, нім. Seiger) 1. Годинник, діал. дзигар*: на зекаръ яко выше(и) написано Вале(н)ты(и) беретъ .ѣі. копъ гроше(и) (1552 *ОКЗ* 36 зв.); Ино твоа м(л)... речи монасты(р)скіє еси побра(л) меновите зыкга(р) и кнїгѣ (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1); а оучиню знѣкъ и потве(р)жѣна той речи, абы слѣнца тѣнь десатма стѣпнами в зыкгари наза(д) оустоупїла (поч. XVII ст. *Проп. р.* 71); На

знакъ той речи привюль тѣнь пре(з) линіи котóryми южъ зстоупова(л) в зыгари аха(м) наза(д) десатма стóпнами (Там же, 171); Годи(н)ни(к), зега(р) (1627 ЛБ 156).

2. Вл. н.: Ѡхрѣмъ Дзикга(р) (1649 РЗВ 405 зв.).

Див. ще **ЗЕГАРОКЪ**.

ЗЕДЕЛЬ див. **ЗЫДЕЛЬ**.

ЗЕДЛИКЪ ч. (смп. zydelek) дзиглик; стілець; лавчина: Францишкѣ принеси зедликъ твоємѣ покревномѣ Приятелю (к. XVI ст. Розм. 9 зв.); яне... принеси зедлики (Там же, 10 зв.).

Див. ще **ЗЫДЕЛЬ**.

ЗЕЗВАНЄ с. (смп. zezwanie) (прохання або вимога з'явитися куди-небудь) виклик, скликання: отцы, кгда ся згромадили до Константинополя, за зезванемъ цесара Кгрецкого... переконавши оно́го, отъ соборное церкви оттяли (1603 Пут. 17).

Пор. **ЗЕЗВАТИ**.

ЗЕЗВАТИ дієсл. док. (смп. zezwać) 1. (кого) Зізвати, скликати: Ѡебѣра бѣдѣчихъ вѣ выгнѣн'ю и темнѣцахъ, всѣхъ зезвѣвши, на вѣлности жѣти росказѣла (Київ, 1627 Тр. 293).

2. (запропонувати кому-небудь з'явитися у призначене місце) викликати: А на потвержене тыхъ границъ... повинна бѣдѣ... пана Подкоморого Кременецкого (!)... яко найпрѣдшей зезвати подъ закладомъ (Загайці, 1637 ПВКРДА IV-1, 84).

ЗЕЗВОЛЕНЄ, ЗЕЗВОЛЕНЬЄ с. (смп. zezwolenie) 1. (згода, що дає право на здійснення чого-небудь) дозвіл: которые контракты же не могли быт варованы без призволения еи, теды также учинене мембран и зезволене на то все, што бы одно до тых контрактов служило, муки и збитя розмаитые... еи задавал (Володимир, 1602 АрхЮЗР 8/III 487); хто колвекъ поневоле будетъ поставлень... и жаднымъ того лю-

боначаліємъ шукати не // будетъ, за зезволенемъ всѣхъ, тому головы ваша подклонѣте (Київ, 1621 Коп. Пал. 744-745); Пóты(м) за спóлнымъ зезволен'ємъ Патріярха, и старшого мѣсцкогѣ и всегѣ поспóлства, вѣслани были нѣкоторые зѣ мѣста (Київ, 1627 Тр. 660); Изволѣніе: Допѣще(н)є, зєзволѣн'є, позволѣн'є (1627 ЛБ 45); Пото(м)... за впрошене(м) и зєзволене(м) всеѣ еже ѣ хѣ братіи стои великоѣ и чѣдотво(р)ноѣ Лаври... зоста(л) Архима(н)дрито(м) в ѣста(т)-кѣ (Київ, 1647 Епѣт. Мог. 154).

2. (погодження з чим-небудь, вияв бажання щось робити) згода: василиса сощѣ(в)-ская по(ло)вищѣ имѣ(н)я кунева шляхетномѣ григо(р)ю еловичѣ букоемъскомѣ навѣ(ч)но продали яко(ж) на то запи(с) ѣное продажи... с по(д)писѣ(м) рѣки и зго(д)ны(м) на то зе(з)воле(н)ємъ сына семенова Федора еловича куневско(г)... пере(д) нами покладено (Вільна, 1579 ЛНБ 5, II 4044, 51); прои(з)волѣніе, зез'воле(н)є до(б)раа во(л)а (1596 ЛЗ 70); он зас способилъ там собе певных особъ... которые се при руке еѣ подписавши, якобы были свѣдками, оногѣ зезволеня еѣ доброволного (Володимир, 1602 АрхЮЗР 8/III, 487); Ижъса вѣ людехъ дѣброе зезволѣн'є стѣло, Котрѣбеса южъ скоуткомъ зѣ Бѣга показѣло (Львів, 1616 Бер. В. 72); не дла недолѣжности є(ст) Распѣты(и), ѣле вѣлею дѣброго зезволѣн'ѣ егѣ на збавѣнн'є мѣрѣ (Київ, 1625 Сур. Сл. 123 зв.); Произволѣніе: Зезволѣн'є, дѣбраа вѣла (1627 ЛБ 101); В Сакрамѣнтѣ Малжѣн'ства, ѣлбо вѣ ѣдправѣван'ю Вѣнчѣн'ѣа слѣвъ шлѣбныхъ вѣ котѣрыхъ зезвѣлен'є ѣбои(х) ѣсѣбъ, (котѣрое єсть фѣрмою) выраѣается, вѣ тѣхъ же Трѣбникахъ непѣлѣжено (Київ, 1646 Мог. Тр. 5).

Див. ще **ЗЕЗВОЛЕНІЄ**.

Пор. **ЗЕЗВОЛИТИ**.

ЗЕЗВОЛЕНЬЄ див. **ЗЕЗВОЛЕНЄ**.

ЗЕЗВОЛЕНІЄ, ЗЕЗВОЛЕНІЄ с. Те саме, що **зезволенє** у 1 знач.: *Ѡстаѣтъся тѣды мѡвити, же даваніє дх̄овны(х) дѣрѡвъ, з' зезволѣніємъ Ѡповски(м) и Сн̄овски(м) стѣлосѣ на Ст̄ыхъ Ап(с̄)лѡвъ (Київ, 1619 Гр. Сл. 243); я вышѣпомененный Архимандритъ со всею... Капитулою одностайне нарадившись, за благословеніємъ и добровольнымъ зезволеніємъ и усиленною прозбоу всѣхъ вышѣпомененныхъ... мѣстце тымъ вышѣпомененнымъ Братіямъ // ...подали (Київ, 1631 ОЛ 20-21); Пови(н)нысмо бо... послѣшен(ст)во ѡ(т)давати... ты(м) ко(т)-ріє стародавно(ст) та(к) мно́га вѣко(в) и незли́чбное мно(з)ство ст̄ы(х) ѡ(т)це(в) зго(д)-ливы(м) зе(з)волѣніє(м) оутверди́ло (серед. XVII ст. Кас. 4 зв.).*

Пор. ЗЕЗВОЛИТИ.

ЗЕЗВОЛИТИ дієсл. док. (смп. *zezwołić*)

1. (*виявити добру волю; забажати; виявити згоду, погодитися*) зволити: Якож и тая Щаурьская,... зезволила и того истого Януша Бенедиктовича з стану малженского выпустила (1581 *АрхЮЗР* 8/III, 333); панъ мой тѣ ма послалъ тебе просити абысь зезволилъ // ютро на обѣдъ до него прибыти (к. XVI ст. *Розм.* 16-16 зв.); А хтѡ ж'... зезвѡлитъ в' томъ Кораблю плыти. Хйба ...котѡрій не захѡчетъ жыти (Вильна, 1620 *Лям. К.* 19); Ото крѡвъ свою гойне зезвѡлил' пролѣти (Львѣв, 1631 *Волк.* 27 зв.); ꙗ братіа зезволили абы ся южъ рахунки инвента(р) ѡ(т)правова(л) зараз во ст̄ы(и) велики(и) постъ вступи(в)ши (Львѣв, 1646 *ЛСБ* 1043, 76); Теды ксю(н)же(н)та..., з хме(л)-нишки(м) быти ся зезволили (серед. XVII ст. *ЛЛ* 179).

2. (на що і без додатка) (*дати дозвіл, право*) зволити, дозволити: на штомъ я зезволилъ и поведилъ есми князю Романѣ, не хочечи Желеха большей въ домѣ... ховати (Петрків, 1564 *AS* VI, 252); а они те(ж) де(и)

на то зе(з)воли(ли) кгдыбы(м) ли(ст) принесла ѡ(т) врадѣ луцко(г)... теды(м) с товаро(м) свои(м) во(л)на быти мѣла (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 41); Просилисмо всѣ сполне превелебнѣйшаго въ Христѣ его // Милости... Петра Могилѣ,... абы школы... перенести зезволилъ (Київ, 1631 *ПВКРДА* II-1, 101-102); Прѡшѣ тебе, абысь зезвѡлилъ на про(с)бѣ мою, йже бысмо мы тобѣ оучни́ли козлѣтко з ко́зъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 184).

Див. ще ЗЕЗВОЛЯТИ.

ЗЕЗВОЛИТИСЯ *див. ЗЕЗВОЛИТИСЯ.*

ЗЕЗВОЛИТИСА *див. ЗЕЗВОЛИТИСЯ.*

ЗЕЗВОЛИТИСЯ, ЗЕЗВОЛИТИСА, ЗЕЗВОЛІТИСА, ЗЕЗВОЛИТИСЕ, ЗЕЗЬВОЛИТИСЕ дієсл. док. (смп. *zezwołić się*) (о що і без додатка) (*прийти до згоди, домовитися, зговоритися про що-небудь*) згодитися: и поведили подводъ свой в той сосни старший и урослейший, нижли Солуяновъ, которые ся зезволили выколѡтъ (Невмиричі, 1552 *АрхЮЗР* 4/I, 60); Кгды бы са з ва(с) двѣ зе(з)волѣли на земли о всѣкъю рѣчъ котѡрое бы прѣсили, станѣт-са и(м) ѡ(т) ѡ(т)ца моего котѡры(и) естѣ на нѣсѣхъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 9 зв.); При то(м) проси(м) ва(с) мы зе(з)воли(в)шиса мѣщане сатано(в)скии ѡ порадо(к) бра(т)цки цр̄кве ст̄ои ижебы гѣ бѣ рачи(л) и на(с) ѡтве(р)дити в правосла(в)нои вѣрѣ хр(с)ти-а(н)скои яко и ѡ ва(с) (Сатанѣв, 1590 *ЛСБ* 135); вси одностайне зезьволившысе, такъ свое зданье и остатнее вызнанье повѣдѣли (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 129);

(на що і без додатка) (*дати згоду*) погодитися, згодитися: А такъ южъ одностайными ср(д)цы и оусты и оумысли на то зезвѡлившыса, покѡй згѡдѣ мл(с̄)ть зо всѣхъ радѡстью обвола́ли (Острог, 1598 *Ист. фл.*

син. 46 зв.); по небожчику жена его Евдокия з другим мужем своим Стефаномъ Андрушевичем, обоє доброволне зезволившия // от коп тринасту... мене даровали (Дермань, 1645 *ВНАС* II, 264); кгда призвавши спытали: а она се зезволила ѣхати (серед. XVII ст. *Хрон.* 38 зв.).

ЗЕЗВОЛІТИСА *див. ЗЕЗВОЛИТИСЯ.*

ЗЕЗВОЛЯТИ, ЗЕЗВОЛАТИ *дієсл. недок. (стп. zezwalać)* 1. (на кого, на що і без додатка) (*виявляти добру волю, бажати, виявляти згоду, погоджуватися*) зволюти: послове землѣ Киевское,... именемъ всѣхъ ...обывателей земли Киевское, маючи отъ нихъ поручене, на Мелентия Хребтовича одностайне зезволяючи съ чернцами Печерскими, насъ въ причине жадали (Торунь, 1576 *АрхЮЗР* I/I, 65); едно рекѣ(т) тые котрыє ба(р)зѣи речи(и) сѣ(т) вѣдомы и ѿмѣтнѣ(и)шіє, на тоє всѣ абы(с)те зезволяли (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 1 зв.); Которыи правды и не знаютъ и учитися не зезволяютъ,... тоє теперъ чинятъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 506); Съвѣщаваюсѣ: ѿмовляюсѣ сѣ ки(м), змовляю(с), зезволяю сѣ кимъ (1627 *ЛБ* 126); теды и мы,... зезволяемъ и на то припадаемъ, и при той церкви Братской,... обовязуемъ стоять (Канів, 1632 *ПККДА* II-1, 422).

2. (на що і без додатка) (*давати дозвіл, право*) зволюти, дозволяти: и на томъ южъ такъ переставалъ: которіє речи они синодалне або похваляютъ и на нихъ зезволяютъ, або тежъ потопляютъ и с церкви вытискають (Єгипет, 1602 *Діал.* 60); панъна Софрония Макаровичовна Ивашенъцевичовна... с притомностью и по(з)воле(н)емъ ста(р)шихъ своихъ... Сестръ законъничокъ ...на то зє(з)воляющихъ... явне ѿстне и доброво(л)не для вписаня до книгъ... подали листъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 131); ес-

либы котѣры(и) нѣ(м)ко исповѣдалсѣ, тогды дѣсы(т) емѣ на томъ, жєбы знакъ съкрѣшенїѣ... показалъ, и на пытанье сщенникови зезволялъ, альбо не зє(з)волялъ еслибысѣ в чѣмъ не члѣлъ (Львів, 1645 *О тайн.* 77).

Див. ще ЗЕЗВОЛИТИ.

ЗЕЗВОЛАТИ *див. ЗЕЗВОЛЯТИ.*

ЗЕЗВОЛАЮЧІЙ *дієприкм. у знач. ім. (той, хто не перешкоджає, не протидіє, потурає кому-небудь)* потуральник: Лакаймо сѣ несправедливыхъ столѣ(в), бо и зезволяючіи чиначимъ гѣдни сѣ(т) смѣрти вѣдлѣгъ Ап(с)ла (Київ, бл. 1619 *О обр.* 176); Рачитель: Милостникъ, любитель, зезволяючіи (1627 *ЛБ* 108).

ЗЕЗНАВАТИ *дієсл. недок. (стп. zeznawać)* (*подавати відомості, свідчити*) зізнавати, визнавати: Я Ѡле(х)но... зєзнава(м) и(ж) є(м) прода(л) половиною вла(с)ной очизны своєи (Одрехова, 1573 *ЦДІАЛ* 37, 16, 2); Я иванъ зѣ Барлемонтѣ зєзнаваю ижемъ наня(л) Петрѣ марша(л)кѣ домъ в Антверпїи на рынкѣ збѣдованы(и) (к. XVI ст. *Розм.* 68 зв.); Тая(ж) марѣ(ш)ка сеньковая сама зєзнаває(т) же ю(и) тая ѡлекшая ѡ(т)да(ла) тои работы кошуло(к) коро(т)ки(х)... .Г. (Львів, 1607 *ЛСБ* 1046, 2 зв.); я василє(и) со(с)ни(ц)ки(и) и я юрє(и) ивано(в)ски(и)... зє(з)нава(ли) на то(м) нѣшо(м) квите (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 33); Мы во(и)тѣ бѣ(р)мистръ Ра(и)цы и ѡвє(с) ма(и)стра(т) Места Єго К(р) мѣсти Києва зє(з)навамы ты(м) писанє(м) нашимъ ижъ што ѣдо(р) Юшковичъ... мѣлѣ ѣ себе Коморѣ... на пляцѣ волномъ а не кунично(м) столчую (Київ, 1638 *ПИ* № 30).

Див. ще ЗЕЗНАТИ, ЗОЗНАВАТИ, ЗОЗНАТИ.

ЗЕЗНАНЄ, ЗЕЗНАНЯ, ЗЕЗНАНЬЄ, ЗЕЗНАНЬЄ *с. (стп. zeznanie)* (*повідомлення, свідчення про кого-, що-небудь*) зізна-

ня: пан Федоръ Босий,... таковий листъ и зезнане ѿтъ войта ѿдержавши, въ схованю своемъ... мѣти маєтъ (1577 *АС VI*, 82); при ты(м) зезнаню бы(л) па(н) грицко ѿса(д)ца о(д)ре(х)вѣскы(и) (Одрехова, 1584 *ЦДІАЛ* 37, 1, 20 зв.); А слуги... поведили: то дей значная речъ съ того зезнанъя того пана возного указуетьсе (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/І, 357); подданные... Вышковские,... тѣло забитого человека,... знашедшы, зо всѣмъ тымъ на врьдѣ кгродский,... отдали и оповедане зезнанье возного до книгъ внесли (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 6/І, 255); енералове во(з)ны(и),... при квите свое(м) зе(з)на(н)е свое ѣчини(ли) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 33); ко(т)рое то мы зезна(ня) его... я микола(и) добря(н)ски(и) слышачи з ѣстъ того то вы(ш)помяне(н)но(го) ши(н)каря к томѣ до такового неслыхано(го) на кгрѣ(н)тѣ выстѣпкѣ его поводо(м) бы(л) (Львів, 1612 *ЦДІАЛ* 129, 1, 1119).

Див. ще ЗОЗНАНЄ.

Пор. ЗЕЗНАТИ.

ЗЕЗНАНЪЄ *див. ЗЕЗНАНЄ.*

ЗЕЗНАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.*

Який містить зізнання. *о листъ зезнаний див. ЛИСТЪ².*

ЗЕЗНАНЬЄ *див. ЗЕЗНАНЄ.*

ЗЕЗНАНЯ *див. ЗЕЗНАНЄ.*

ЗЕЗНАТИ, ЗЕЗНАТЬ *дієсл. док. (стп.*

zeznać) **1.** (дати свідчення, засвідчити) зізнати, визнати: ацько гри(н)ча(к) завою(в) зезна(л)... иже прода(л) пасѣку на воли пола(в)скуи аньдрѣви токареви (Одрехова, 1519 *ЗНТШ* L, 4 (факс.); Я Ѡле(х)но... стану(в)ши... доброво(л)не пре(д) оура(д) и ѿса(д)цю... є(ст) є(м) зезна(л) и зезнава(м) и(ж) є(м) прода(л) половиноу вла(с)нои ѿчизны своєї (Одрехова, 1573 *ЦДІАЛ* 37, 16, 2); мне на держанье войтовское сеножати... панъ войтъ листомъ своимъ ѿбове-залса..., въ замкѣ господарскомъ Володимер-

скомъ, зезнать (1577 *АС VI*, 82); Которая, будучи поставлена, зезнала у суду, ижъ того подданого пана Шкленского не знаю дей (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/І, 422); ма(ц)ко марѣцино(в) снѣ зезна(л) доброво(л)не и(ж) прода(л) лежачее имѣна (Львів, 1596 *Юр.* 22); Стано(в)ши ѿчевисто шляхе(т)ны(и) Якубъ Пе(т)ро(в)ски(и)... доброво(л)не для записа(н)я до кни(г) тѣто(ш)ни(х) зе(з)налъ (Чернігів, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 112); *Образно:* Ѡ якъ сватобліве Ѡ(т)правоватъ и що днѣ, было ть нетескліве выстѣны Церкѣвныи и мѣры зезнайте, Єгѣ любѣю милость, къ Бгѣ ѿглашайте (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 5).

2. (що) (підтвердити істинність, законність чого-небудь) визнати: Право ѿдре(х)вское зе(з)воли(в)ши(с) послали... с посро(д)-коу себе дво(х) приса(з)нико(в)... до пна миха(и)ла ѿдрехо(в)ско(г) пытаючиса є(г) с права если воу(н) зезнава соумоу котрую вза(л) ѿ(д) фе(до)ра (Одрехова, 1582 *ЦДІАЛ* 37, 1, 18 зв.); Бѣдѣчи при то(м) паве(л) сока(ч) из сыно(м) свои(м) ивано(м). Просачи свата своего кѣзана иже бы зезна(л) до(л)-гы брата своего ле(ш)ка (Одрехова, 1614 *ЦДІАЛ* 37, 16, 13).

Див. ще ЗЕЗНАВАТИ, ЗОЗНАВАТИ, ЗОЗНАТИ.

ЗЕЗНАТЬ *див. ЗЕЗНАТИ.*

ЗЕЗУЛЯ *див. ЗОЗУЛЯ.*

ЗЕЗЮЛЯ *див. ЗОЗУЛЯ.*

ЗЕЗЬВОЛИТИСЕ *див. ЗЕЗВОЛИТИСЯ.*

ЗЕЙСТИЄ *див. ЗЕЙСТИЄ.*

ЗЕЙТИ *дієсл. док. 1.* Зійтися, зібратися: Второго дна по елекции зешли панове мешчане... на ревизию вшелякого порядку на манасти(р) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1043, 25).

2. (з чим) (зімкнутися, з'єднатися межами) зійтися: мы, комисаре..., по(з)вы нѣши... повидавали, а меновите... ѿ приле(г)ло(ст)

кгру(н)ту п̄на Го(р)ностаєвого Лещи(н)ско-го до кгру(н)ту его м(л) к̄нза Кирика Ру-жи(н)ского Котеле(н)ского, зешлого кгру(н)-ту з кгру(н)то(м), то є(ст)... урочище(м) у ку(р)гана Белого Каме́ня (Житомирщина, 1597 ККПС 87).

3. (на чому) Забракнути (чого); закінчи-тися, вичерпатися: даю справ̄ вам'... чи-тателе(м), которы(м) власне та́а Б̄год̄хно-вѣннаа Кн̄ига Номоканон̄ назва́наа нале-жи(т), жем̄ єи для то́го ко́штомъ своѣмъ вл̄асны(м) пре(з) Тип̄ ѿ(т)нов̄ити пода́л̄, же ю́ж на ста́ры(х) Ексемпла́рахъ овше́ки зешло (Львів, 1646 *Ном.* 5 зв.).

4. (на чому) Втратити (що), позбутися (чого): Прото(ж) панове мешчане лво(в)ские по(д)вигнулися выше силы и(х) направля-ти ѿпа(д)лые sprawy. Буд̄чи самы в люде(х) и на маєт̄носте(х) зешлые, спод̄ѣваючися на га̄ б̄га и на х(с̄)тия(н)скую милостивую добродите́(л) (Львів, 1587 *ЛСБ* 83).

♦ з̄ сего (того) свѣта зейти *див.* **СВѢТЪ**.

Див. ще **ЗОЙТИ**.

ЗЕЙТИСЯ *дієсл. док. 1.* (*прийти куди-небудь, щоб зустрітися*) зійтися, зібратися: а гды пришла не(д)ля... п.п. братство зе-шлося до бра(т)ства (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 41).

2. (*припасти на той самий час*) збігти-ся: Подобно ты(м) если бы та(к)же десять дню(в) в̄ыкинд̄ли, то бы в серед̄ ве(л)к̄ноць м̄дс̄ли сват̄ити, але и(ж) тоє са не зешло, ты(ж) днем̄ те(ж) наперед̄ десети днов̄ ли(ч)бы не дошло, а двома нед̄лами за(с) перешло (Острог, 1587 *См. Кл.* 16 зв.).

3. (*стати необхідним, неминучим у зв'яз-ку з певними обставинами*) довестися: так̄ зешло бы са ю(ж) опат̄ по ста́ром̄ на оном̄ да́вном̄ фу(н)дамент̄ б̄довати (Острог, 1587 *См. Кл.* 14 зв.).

ЗЕКАРЪ *див.* **ЗЕГАРЪ**.

ЗЕЛВЫЙ *див.* **ЖЕЛВИЙ**.

ЗЕЛЄ *див.* **ЗЪЛЯ**.

ЗЕЛЕЗНЫЙ *див.* **ЖЕЛЕЗНЫЙ**.

ЗЕЛЕЗО *див.* **ЖЕЛЕЗО**.

ЗЕЛЕНАВИЙ *див.* **ЗЕЛЕНАВЫЙ**.

ЗЕЛЕНАВЫЙ, ЗЕЛЕНАВИЙ, ЗЕЛЕ-НЯВИЙ *прикм.* Зеленавий, зеленявий: ѿ(т)-то́ла да́лей постоупоуючи, и ѿчи на зелен̄а-в̄ю ѿн̄ю ѿл̄ивн̄ю роу(з)коу по(д)не́си котóр̄ю... голоуби́ца верноу́вшиа прине-ла (поч. XVII ст. *Проп. р.* 294 зв.); hyalus, скло, зеленяви(й) (1642 *ЛС* 221); viridica-
t(us), зеленави(й) (Там же, 414).

ЗЕЛЕНИЙ *див.* **ЗЕЛЕНЫЙ**.

ЗЕЛЕНИТИСЯ *дієсл. недок. (про рос-линність) (мати зелений колір)* зеленитися: г(с̄)д̄ь дожд̄ил̄ на Содом̄ и гомор̄ с̄рою и огнем̄,... и в̄ыворотил̄ м̄ста т̄би,... и все ш̄то се зелен̄и́тъ на земли (серед. XVII ст. *Хрон.* 32).

Див. ще **ЗЕЛЕНѢТИСЯ**.

ЗЕЛЕНИЧІЄ, ЗЕЛЕНІЧІЄ *с.* (Laurus) (*південне вічнозелене дерево або кущ*) лавр: зелені́чіє, єсть д̄ерево, котóрое л̄ѣтъ и зи-м̄ зелено (1596 *ЛЗ* 49); bassalia, зелені́чіє зелиє, ля(в)р̄ь древо (1642 *ЛС* 99).

ЗЕЛЕНИЧНЫЙ *прикм.* Самшитовий: buxus, зеленичны(й) (1642 *ЛС* 106); buxe-
tum, зеленичны(й) са(д) (Там же).

ЗЕЛЕНІЧІЄ *див.* **ЗЕЛЕНИЧІЄ**.

ЗЕЛЕНО *присл.* Зелено: В̄не(ц) зеле-но є(д)вабем̄ обвити(и) (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 13).

ЗЕЛЕНОБЕЛЫЙ *прикм.* Зелено-білий: покровец плотенковый зеленобелый (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 502).

ЗЕЛЕНОВЛАСІЙ *прикм.* Зеленолистый. *Образно:* И вс̄а зеленевла́сїа др̄ева, в но́-выа са різы ѿблача́тъ (Львів, 1591 *Просф.* 70).

ЗЕЛЕНОЖОЛТОПАСКОВАТЫЙ *прикм.* Який має зелено-жовті смужки (*про тка-*

нину): Стиха(р)... пу(л)га(т)лася (!) зелено-жо(л)топа(с)коватого (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 59).

ЗЕЛЕНОСТЬ *див.* **ЗЕЛЕНОСТЬ.**

ЗЕЛЕНОСТЬ, ЗЕЛЕНОСТЬ *ж.* 1. *зб.* (*зелені дерева, кущі, трави*) зелень: *viriditas*, зелено(с)т(ъ) (1642 *ЛС* 414);

(*колір рослин*) зелень: фиговое *ев̄(г)лское древо...* перѣно(м) оудареное *ш(т) га* зара(з) оусхло, всю зѣлено(ст) стратило (поч. XVII ст. *Проп. р.* 176 зв.); іона пр(о̄)ркъ... гды *шполоу(д)ни по(д) // тѣна(м) дѣрева...* засноуль, видѣль при кѣрени его робакъ, котѣрый по(д)еда(л) тѣкву, и та(к) оусхла еи зелено(ст) (Там же, 243 зв.-244); Злакъ: Зѣленость на травѣ или на былінах', любо на лістехъ дерѣвъ (1627 *ЛБ* 43).

2. (*зелений колір чого-небудь*) зелень: *асписъ зеленостю змѣшаний, знаменуєть* немертел'ность *стѣхъ* (Почаїв, 1618 *Зерц.* 70 зв.).

ЗЕЛЕНЬ *див.* **ЗЕЛЕНЬ.**

ЗЕЛЕНЬ, ЗЕЛЕНЬ, ЗЕЛЕНЬ *прикм.*

1. (*один з основних кольорів*) зеленый: А в тотже дей час взял в него дрѣгого валаха гнедого из седлом... новым, крытым сѣкном зеленым (Вільна, 1555 *АС VI*, 17); взято... ко(л)пакъ зелены(и) лисами по(д)шиты(и) (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 74); *шболокъ, гди станеть* противъ сл(н)ца покажетъ на собѣ барву по чотирахъ живѣолахъ, то естъ чтири барви розмайтии мудрѣю по повѣтрѣ, по *шгнѣ* зеленую по водѣ че(р)воную, по зе(м)лѣ буратую (серед. XVII ст. *Луц.* 543); *летни(к) мухояровы(и)* зелены(и) (Житомир, 1650 *ДМВН* 194);

(*який має колір трави, зелені*) зеленый: и рассказал и(м) посадѣте в'сѣ на коупы на т'равѣ // зеленой (1556-1561 *ПС* 150-150 зв.); *чернаа чемерица імѣе(т) листвіе* зелены велми (XVI ст. *Травн.* 195 зв.); То-г(д)а и земля небѣдно зелѣнѣ травѣ пѣща-

еть, И Дѣбъ по(д)чесанъ, головерхѣа хв(л)-мы Оукрашаетъ (Львів, 1591 *Просф.* 70); Зродѣла земля зѣлье зелѣное на оужѣтки и потрѣбы кождѣмъ живѣтъ маючѣмъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 2 зв.).

2. (*не сухой, живой, свіжий*) зеленый: то-гда почноу(т) мовити горами па(д)нѣте на насъ и хол'момъ покрыв(и)те насъ бо если то чинать на(д) зеленымъ деревомъ а што(ж) пакъ боуде(т) на(д) соухымъ (1556-1561 *ПС* 327); Але *шное бо(л)шее а видимое подобе(н)-ство было ш* тои силѣ гнѣи, коли са оуказалъ мойсѣви зеленый коустъ, що *шгне(м) горѣ(л) а не згорѣль* (к. XVI ст. *УС* № 31, 93); оусѣшили(м) дѣрево зѣленное а *шзелені-ле(м)* соухѣ дѣрево (поч. XVII ст. *Проп. р.* 301).

3. (*недозрілий, недостиглий*) зеленый: прето зѣвше *шказѣтса бг̄ъ* справедливымъ...абы... до *ш(т)чизни нб(с̄)нои* поспѣшѣлиса; не бѣвачиса нѣ трѣха на ягодахъ зеленыхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 58 зв.); А если першое збѣжѣ г(с̄)дѣ офѣрдешъ, з колосѣвъ еше зелѣныхъ бѣдешъ прѣжил' огне(м) и сотрѣшъ и(х) *якѣ* крѣпы (серед. XVII ст. *Хрон.* 115).

4. (*який покрився, заріс рослинами*) зеленый: позвы *ш* забра(н)ѣ двѣхъ... люде(и)... з кгру(н)ты зелеными и (с)та(т)ками (Володимир, 1578 *ЖКК I*, 156); естъ в той зе(м)лѣ два *шстрови* ти(и)... черезъ рокъ зелени(и) суть, бо та(м) зима не бивает (серед. XVII ст. *Луц.* 531); Зродѣла земля... // *вдѣчныи* пагорки ширѣкѣи пѣла, зелѣныи лѣги пшеницы и прѣса з'рожѣныи (серед. XVII ст. *Хрон.* 2 зв.-3).

5. *Вл. н.*: Димитра(ш) зелены(и) (1649 *РЗВ* 174 зв.);

у складі вл. н.: **зеленая дубровъка** *див.* **ДУБРОВКА.**

♦ **зеленая розка** *див.* **РОЗКА**; **зеленые свѣта** *див.* **СВѢТО**; **зеленые свѣтки** *див.* **СВѢТКИ**; **ружка зеленая** *див.* **РУЖКА.**

ЗЕЛЕНѢТИ дієсл. недок. 1. (чим і без додатка) (*покриватися листям, рослинністю*) зеленіти: Цебѣла, мовить, котораа полѣже-на єсть на рѣли, гды часѣ свого зеленѣти начнѣтъ, сѣхаа котораа єсть вѣ домѣ, ростѣтъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 153); землѣ розмаѣтymi травѣми и ѡгородными яринами зеленѣти починаєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 152); сѣды лїстомѣ ѡкрывѣютьсѣ, лѣсы зеленѣють (Там же, 222).

2. Зеленіти; бліднути: *eviresco*, зеленѣю (1642 *ЛС* 184).

3. *Перен.* (*розвиватися, міцніти*) процві-тати: Любо(в)... єсть квѣтъ, же на вѣки не оувѣнет... и вѣ ѡномѣ безконѣчномѣ Нѣ(с)-номѣ Цр(с)твѣ, зеленѣти и квїтнѣти не пере-стає(т) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 513).

ЗЕЛЕНѢТИСЯ, ЗЕЛЕНѢТИСА дієсл. недок. 1. (*бути зеленим, виділятися зеле-ним кольором*) зеленітися: *interuireo*, зеленѣ-юся (1642 *ЛС* 243); Лѣкарѣ телѣсний, не тѣгда тѣлѣкѣ добрѣ єстѣ и зычлївѣ, колї до зеленѣючи(х)сѣ и заквїтлхѣ сѣдовѣ и ѡгородовѣ мѣжи розмаѣте пахнѣчїѣ цвѣты, хѣрыхѣ вѣвѣдїтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 250).

2. *Перен.* (*розвиватися, міцніти*) розцві-тати: заказано є(и) жебы не шкодили травѣ то є(ст) вѣ(р)ны(х) которы(х) сѣ вѣра зеле-нѣє(т) и цвите(т) мило(ст)ю и справе(д)ли-во(ст)ю (XVI ст. *КАЗ* 619).

Див. ще ЗЕЛЕНИТИСЯ.

ЗЕЛЕНѢТИСА див. **ЗЕЛЕНѢТИСЯ.**

ЗЕЛЕНЯВИЙ див. **ЗЕЛЕНАВИЙ.**

ЗЕЛЕПУХА ж., діал. Зелепуха, зелепу-га “недозрілий плід”. Вл. н., ч. : *Олексѣ(и)* Зелепуха (1649 *РЗВ* 183 зв.).

ЗЕЛЕЦАТИ ЗАЛЕЦАТИ.

ЗЕЛЖЕНЄ, ЗЕЛЖЕНЬЄ, ЗЕЛЪЖЕ-НЬЄ с. (*стп. zelženie*) знеславлення, збез-чещення, зганьблення: Прото дей ты ѡ то такъ сѣ пильностью старайсѣ, якобы сѣ еси того зрадцы,... довѣдала, бо сѣ братѣ

моемѣ ни ѡтколѣ тоє зельженье и постреле-нье не стало, ѡдно вѣ домѣ твоємѣ (Луцьк, 1564 *АС VI*, 232); досаж(д)ѣніє, зє(л)жѣнье сромоче(н)є (1596 *ЛЗ* 43); Взвѣлѣ їхѣ на Горѣ, и показа(л) їмѣ Цр(с)тво свое вѣпере(д) с̄мрти своєї: ...и ч(с)тъ свою вѣпере(д) зе-лжѣна свого (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 123 зв.); Зоставуючы теды волное чинене шыршее протестации, тепер ѡ таковое зелжене ме-нованого чернца самотрет идучого, зсоро-мочене людей духовных... протестансѣ и повторе светчитсѣ и то до уряду доносит (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 583); Досаж-дѣніє: ...зелжє(н)є, сромочѣнье, ѣкоре(н)є, злорече(н)є (1627 *ЛБ* 32).

Див. ще ЗЕЛЖИВОСТЬ.

ЗЕЛЖЕНЬЄ див. **ЗЕЛЖЕНЄ.**

ЗЕЛЖИВОСТЬ, ЗЕЛЖІВОСТЬ, ЗЕ-ЛЖЫВОСТЬ, ЗЕЛЪЖИВОСТЬ, ЗЕ-ЛЪЖИВОСТЬ, ЖЕЛЖИВОСТЬ, ЖЕ-ЛЪЖИВОСТЬ ж. (*стп. zelżywość*) те саме, що **зелженє**: и поведилѣ дей тотѣ Желехѣ, ижѣ заразомѣ тогожѣ часѣ ѣмыслилѣ былѣ ѡное жельживости своеє Єго Милости кна-зю Ярославѣ помстити (Луцьк, 1564 *АС VI*, 240); священник Луцкий... ѡт пана Стани-слава Кграевского жалѣ, кривду и зельжи-вость немалую быти менитѣ (Луцьк, 1574 *АрхЮЗР* 1/VI, 61); вѣ томѣже разделе ку зельживости старшенства папезского най-матвалѣ, яко геретикѣ явный (Вільна, 1599 *Ант.* 797); ку болшому нашому деспекту и желживости, казалѣ его убрати у стихарѣ и вѣ ризы (Володимир, 1601 *АЮЗР II*, 11); такѣвый єсли и вымовлає(т) тоую зє(л)жі-вость, нѣ дла чѣго и(н)шого то чїни(т), ты(л)ко абы великость мїлости... // при-тѣгѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 73-74); Ляментѣ ѡ прыгодѣ неща(с)но(и) ѡ зє(л)жыво(с)ти и мо(р)дєрствѣ мє(ш)ча(н) ѡстро(з)ки(х) (1636 *Лям. ѡ приг.* 1); Кѣ Бгѣ, їжѣ ѡнѣ насѣ..., такѣ ѡулюбїлѣ, же и Снѣ свѣго

единорѣднаго за насѣ, на сромѣтныѣ зелѣживости... выдалѣ (Лѣвѣв, 1646 *Жел. Сл.* 3).

ЗЕЛЖИВЫЙ *прикм.* (*смп.* zelżywy) образливый, зневажливый: Бѣгъ... тѣю, наперо(д) нагорѣдѣ оучинѣлъ, же... Сѣрры... жоны прекрасной малже(н)скѣю чи(с)тость вѣ небеспечѣнстве... бѣдѣдѣю ѡ(т) зелѣживо-го насмѣвѣска заховѣлъ (Евѣе або Вѣльна, п. 1616 *Прич. отех.* 13); якѣ злочѣнцѣ егѡ спотвѣривши, на крѣстнѣю, сромѣтнѣю, зелѣживѣю и проклатѣю смѣртѣ ѡсѣдѣаютѣ егѡ (Киѣв, 1637 *Уѣ Кал.* 775).

ЗЕЛЖИТИ, ЗЕЛѢЖЫТИ, ЗОЛЖИТИ, ЗОЛѢЖИТИ *дѣсл. док.* (*смп.* zelżyć) (кого) знеславѣти, збѣсчестѣти, зганѣбити: ничого не респекѣтуютѣ на стан еѣ шляхецкий белоголовѣский, сами впрод словы спросными зелживши,... з двѡрка сельца прочѣ выганяли (Луцѣк, 1523 *АрхЮЗР* 1/VI, 533); кѣды сѣ преречѣный панѣ Иванѣ Терлецкий... заплатѣ за послуги..., упоминалъ..., — место слова своего и нагорѣды... золжилѣ и злаялъ (Луцѣк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 275); не тебе зелѣжилѣ, але мене (Лѣвѣв, 1603 *ЛСБ* 384); они... // словы ѣщѣпливыми гонѡрѣ еѣ шляхецѣкого поцѣтѣивѡго белоголовѣского не ѣшанѡвавѣшы зелѣжыли (Киѣв, 1633 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 626, 38-38 зв.); сами прынѣцѣпалес,... не обавляючисѣ ничого, свѣдча-чѡго,... словами непрыстойными золѣживши, потомѣ сѣ до шабѣл порѣзавѣвши,... сѣчи почали (Луцѣк, 1638 *АрхЮЗР* 8/III, 597); заступивши зараз под двѡром резиденциѣ ...прѡтѣстантовѣ невинныхѣ словами неуцѣтивными зелживши... оружѣем незвычайным ...збили (Вѡлодимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 246).

ЗЕЛЖИВОСТЬ *див.* **ЗЕЛЖИВОСТЬ.**

ЗЕЛЖЫВОСТЬ *див.* **ЗЕЛЖИВОСТЬ.**

ЗЕЛИЗНЫЙ *див.* **ЖЕЛЕЗНЫЙ.**

ЗЕЛИЗО *див.* **ЖЕЛЕЗО.**

ЗЕЛИЕ, ЗЕЛІЕ, ЗЕЛІЕ, ЗѢЛІЕ *с.* (*цсл.* зѣліе) (*трав'янисті рослини*) зѣлля: зрѣно грѣчи(ч)ное,... коли сѣ сплѡди(т), и вѣзросѣ(т) ѡу былиноу, и бываѣ(т) большѣе ѡ(т) вѣсѣхѣ зелѣи и чини(т) лѣторосли великыи (1556-1561 *Пѣ* 141 зв.); Знаютѣ же зелѣя и корѣня и камѣни, что гѣ ражѣетѣся (Су-праслѣський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 179); и рѣклѣ: нехѣй зродѣтъ землѣ зѣліе зѣмное и даваючѣе насѣнѣе (сѣред. XVII ст. *Хрон.* 2 зв.);

(*споживні рослини*) зеленѣ: Бѣда ва(м) фарисѣѡмѣ и(ж) даѣте десѣтины зѣ матѣ... и вѣсакого зелѣа а соу(д) и мл(с)тѣ бѣжѣю ѡпоущѣетѣ (1555-1561 *Пѣ* 270 зв.); Предѣтѣча сѣранчѣ не вживѣл, але зелѣѡми и ме-дом сѣ питѣл (к. XVI ст. *Укр. п.* 84); **Ѡ**цѣ ѡный стѣи... рѣбѣ, винѣ и ѡ(т) живѣтнѣхѣ мѣсла не кошѣтѣючи, кро(м) ѡвоцѡвѣ ѡ(т) дрѣвѣ, и зѣлѣа (Киѣв, бл. 1619 *О обр.* 171); Землѣа... рѣдитѣ зѣліе ѡужѣтѣчноѣ (Киѣв, 1636 *МІКСВ* 317)

(*лѣкарські рослини*) зѣлля: ведрѣнеѣ ѣ(ст) зелѣе добрѣ и ѡужѣто(ч)но, кто боли(т) сѣр(д)-цѣмѣ (XVI ст. *УТ.* фѡтѡкоп. 4); тоѣ зелѣе... ѡувѣри ѡу вѣцѣтѣ (Там же, 11 зв.); “Не исѣцѣлитѣ нѣ зѣліе, нѣ запахѣ, лише слово твоѣ, Госпѡди” (XVI ст. *Нѣ* 191).

Див. ще ЗѢЛѢ.

ЗЕЛИЩЕ *с., перен.* (*відступництво, ересь*) зѣлище, бурѣянище: Бо есѣли шѣто есѣтъ гѣдѣ хрѣстѣянѣ, тогѣды нѣтъ ничѡго иногѡ, ѡдно бѡжницѣ, блудѣ и рѡлѣя зарѡслѣя розмаѣитѣмѣ зѣлищемѣ розличныхѣ ересѣи и забѡбѡновѣ (Вѣльна, 1608 *Гарм.* 186).

ЗЕЛІЕ *див.* **ЗЕЛИЕ.**

ЗЕЛІЙЦЕ *с.* (*споживна зелень*) зѣллячѣко: нѣколи... цѣр(с)каѣ мнѣгѡсмышлѣ(н)наѣ трапѣза та(к) ма не ѡѣсолѡдѣла,... ѣко(ж) тво(и) соухѣй хлѣбѣ, и тоѣ зѣлѣйцѣ чѣ(ст)-ны(и) ѡ(т)чѣ (1596 *Виш. Кн.* 241).

ЗЕЛКО, ЗѢЛКО *с.* Зѣллячѣко: вѣ чѣсѣхѣ мѣсѣа априлѣ корѣни землѣю прикрѣтыи.

сво́й ово́ць и свои зѣлка и о́здобы выда-
ють (Вільна, 1627 *Дух. б.* 112); Сѣть и зѣлка,
и в' нѣх' розмайтости мно́гїи: о́дни здоро́-
вю слѣжать, а ин'шіи до за́пахѣ налѣжа(т)
(Там же, 295).

ЗЕЛНИЙ *див. ЗЕЛНЫЙ.*

ЗЕЛНЫЙ, ЗЕЛНИЙ *прикм.* Трав'яний,
трав'янистий: olerau(us), зе(л)ни(й) (1642
ЛС 290); **Матка Божая Зелная** *див. МАТ-*
КА.

ЗЕЛО¹ *с. (трав'янисті рослини)* зело,
зілля: ты еси е(ст) в' бо́л'шеи по́ва(ж)нос-
ти, и в' бо́л'ше(м) опáтренію нѣжли п'тїцѣ,
и... зела, ал'бо цвѣти и(х) (к. XVI ст. *УЄ*
№ 77, 79); Zeło: ziele (Жовква, 1641 *Dict.*
101); **романово зело** — ромен-зілля: dend-
roides, романово зело (1642 *ЛС* 158).

ЗЕЛО² *див. ЗѢЛО.*

ЗЕЛЪЖИВОСТЬ *див. ЗЕЛЖИ-*
ВОСТЬ.

ЗЕЛЪЖЫТИ *див. ЗЕЛЖИТИ.*

ЗЕЛЪЄ, ЗѢЛЪЄ, ЗѢЛЪЄ *с. (трав'я-*
нисті рослини) зілля: зеленічіє, єсть дѣре-
во, котóрое лѣтѣ и зимѣ зелено, подо(б)ное
листьє має(т) зѣлю, на котóро(м) че(р)ні-
цѣ ягоди ростѣ(т) (1596 *ЛЗ* 49); Трѣскотъ:
Посполїте всáкое зѣлье мѣдрцѣ пѣльное на-
зываютъ(т) (1627 *ЛБ* 134); ѣли люде листь
и лободу, зѣлье розмаитое (1636-1650 *ХЛ*
78); вѣшолъ одїнъ на полѣ, áбы збирáлъ
зѣлье полевѣе (серед. XVII ст. *Хрон.* 323);
татарское зѣлье — татарське зілля: Ако-
ронъ: Татарское зѣлье (1627 *ЛБ* 185).

ЗЕЛЪЖЕНЬЄ *див. ЗЕЛЖЕНЄ.*

ЗЕЛЪЖИВОСТЬ *див. ЗЕЛЖИ-*
ВОСТЬ.

ЗЕЛЪЗЄ *с., зб.* Залїззя: за два снопи зе-
лѣзья да(л) ємъ два таляри (Львів, 1594-1595
ЛСБ 1041, 6).

ЗЕЛЪЗО *див. ЖЕЛЕЗО.*

ЗЕЛЯ *див. ЗѢЛЯ.*

ЗЕМДЛЕНый *дієприкм. (стп. zemdlo-*
ny) (який став фізично слабким, безсилим)

знесилений, ослаблений: Пѣршая: абысмо
...трѣдами Пѣстной доро́ги земдлѣнены по(д)
тѣнемъ листьа тогѡ, животворáщего дрѣ-
ва,... ѡ(т)почїнокъ... мѣти могли (Київ, 1632
МІКСВ 271).

ЗЕМЕНИНЪ *див. ЗЕМЯНИНЪ.*

ЗЕМЕНЫЙ *див. ЗЕМЛЯНЫЙ.*

ЗЕМЕЦЪ *ч.* Дрібний землевласник: а
зем'цьи ѡ(д)но до дрѣгихъ пови(н)ни прова-
жати бобров'яниковъ (1552 *ОЧорн.З.* 57).

ЗЕМИНИНЪ *див. ЗЕМЯНИНЪ.*

ЗЕМИНИНЪ *див. ЗЕМЯНИНЪ.*

ЗЕМЛЕДѢЛАТЕЛЬ *ч.* Землероб, ріль-
ник: тоє мно́го // чина(т) землѣдѣлáтелѣ,
оумножоую(т) стѡги и мно́го лѣ(т) хова-
ю(т) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515,
280 зв.-281).

Див. ще ЗЕМЛЕДѢЛЕЦЪ.

ЗЕМЛЕДѢЛЕЦЪ *ч.* Те саме, що земле-
дѣлатель: Маєть цр́ковъ бж́їа пáстыро(в),
має(т) лѡвцо(в),... має(т) // зѣмледѣл'цо(в)
(Острог, 1599 *Кл. Остр.* 201-202); Тажа-
тель, и земледѣлáтель, земледѣлецъ, ѡрáчъ,
ро(л)ник' (1627 *ЛБ* 135); Геѡргїи: Земле-
дѣлецъ, ма́кс: земледѣлскїй, албо о́рáчъ,
ролю справуючїй (Там же, 199); agricultor,
зе(м)ледѣлецъ (1642 *ЛС* 76).

ЗЕМЛЕМѢРНЫЙ *прикм. (геодезичний)*
землемірний: Никола́й, и его това́риство в'
таковѡ превáгѣ послїзнѣлиса, же и фѣ-
кгѣрами Гїѡметріцкими землемѢрными,...
преистѡтного Бо(з)ства гѡрде дмѣтъса ѡка-
зáти мїмо и на(д) пїсмо (Київ, 1619 *Гр. Сл.*
211); Сѣды Бж́їи и доро́ги єгѡ непонáты и
невѣслѣжены повѣдаєтъ бѣти, ѡ Никола́ю!
и Бо(з)ского єстества албо прирѡжѣна до-
пѣститъ ли тобѣ бáдатиса чере(з) земле-
мѢрное цыркліовáне и рысовáніє (Там же,
272).

Див. ще ЗЕМЛЕМѢРСКИЙ.

ЗЕМЛЕМѢРСКИЙ *прикм.* Те саме, що
землемѢрный: Єслибы то вѣдáлъ Нико-

ла́й, ... нѣкды бы Геометри́цкими, а́лбо землѣмѣрскими фѣкгѣрами малі́оваными не ва́жил'са бадáтиса недості́гнутого есте́ства (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 269); А не Геометри́цкими землѣмѣрскими рíсами ровнóдгбл-ными и неровнóдголными, и штоко́лвекъ таковóго Никола́й впроважа́еть нóвого и чѣжóго (Там же, 273).

ЗЕМЛЕНИЦА ж. (*Fragaria vesca* L.) су-ни́ця: Ѡраче по ла(т). ... а по рѣсски земе-ни́ца (XVI ст. *Травн.* 217 зв.).

ЗЕМЛЕНИЧНЫЙ *прикм.* Суни́чний: кедръ... имѣ(т) на собѣ пло(д) или ягоды подобны землени́чнымъ ягода(м) (XVI ст. *Травн.* 159 зв.).

ЗЕМЛЕННЫЙ *див.* **ЗЕМЛЯНЫЙ.**

ЗЕМЛЕНЬ *див.* **ЗЕМЛЯНЫЙ.**

ЗЕМЛЕНОЙ *див.* **ЗЕМЛЯНЫЙ.**

ЗЕМЛЕНЬЙ *див.* **ЗЕМЛЯНЫЙ.**

ЗЕМЛИЦА *див.* **ЗЕМЛИЦЯ.**

ЗЕМЛИЦЯ, ЗЕМЛИЦА ж. 1. (*верхній шар земної кори*) земли́ця, земля: Та́ о́с ру-*ruch ná trawicy* Вуу liboy wyrosł z zemlicy (Яворів, 1619 *Гав.* 21).

2. (*земельне угіддя*) земли́ця, земля, грунт: на(м) в то(м) ме(ст)цу кгру(нт) є(ст)... с чотыро(х) имене(и),... а ему земли́цою єго Барано(в)щиною то(л)ко по(л)слу(ж)бы в то(м) ме(ст)цы (Житомирщина, 1595 *ККПС* 63); Да(ш) ми зась дѣволе... домо(к) и зем-лі́цю, да(ш) ми смѣто(к) и бѣдѣ (1599-1600 *Виш. Кн.* 211 зв.).

3. (*країна, край*) земли́ця, земля: ро(з)де-ли(л) ти(м)способо(м), сиимона, а(л)бо за-ймо́на ста(р)шего на сто́лици своє(и) надѣ и(н)шими браты преложи(х), котóры(и)... да(л) ѡ(т) себе про(з)ви(с)ко, кгда ємѣ ся тежѣ таа земли́ця и(з) вѣдѣлѣ... доста(ла) (1582 *Кр. Стр.* 55); литва тѣю зе(м)лицѣ... приле(г)лѣю... бѣрыла, гали(н)дя ѡ(т) га-лина на(з)вана зе(м)лица, велика и... люд-наа была (Там же, 55 зв.).

ЗЕМЛНЬЙ *див.* **ЗЕМЛЯНЫЙ.**

ЗЕМЛѢНИНЪ *див.* **ЗЕМЯНИНЪ.**

ЗЕМЛЯ, ЗЕМЛА, ЗЕМЬЛЯ, ЗЕМЬ-ЛЯ, ЗѢМЛЯ ж. 1. (*місце життя і діяльнос-ті людей*) земля: Заправды повѣдаю ва(м) коли кого зважете на земли боуде(т) зва-занѣ и на нѣсехъ (1556-1561 *ПС* 80 зв.); Растѣте, и множѣте ся, и напо́лнѣте землю, и обладайте ю (XVI ст. *НС* 223); Докончѣлесь на земли бѣю, Ѡ(т)почѣнь же вѣ вѣчномѣ покѣю (Київ, 1622 *Сак. В.* 41 зв.); Котрый Небо и землю въ горсти маеть: Тотѣ ся за насѣ въ гробѣ маломѣ погрѣбаеть (Львів, 1630 *Траг. п.* 161); еще до тóгѡ чásѣ не было на земли жадногѡ члѣвка котѣрый бы мѣлѣ радѣти землѣю (серед. XVII ст. *Хрон.* 4 зв.); **лице земли** *див.* **ЛИЦЕ**; **соль земли** *див.* **СОЛЬ**;

перен. буденність, сѣрість, проза: що все розмѣсливши в собѣ, ѡ(т)тра́си по́ро(х), по(д)несѣ́са ѡ(т) землѣ, ѡсмѣ́л'са протѣв-ко непрѣ́теля своє́го (Острог, 1607 *Лѣк.* 95).

2. (*земляна поверхня, площина, по якій ходять*) земля: семеонѣ... леже на земли ·з̄· днии (1489 *Чет.* 2); сви(н)цѣ в̄ штѣ́ки што ле(д)ве ѡ(д)нѣ с нихъ ѡ(т) земѣли члѣ́вкѣ подо(и)мѣть (1552 *ООвр.* 3. 99 зв.); начали є(с)мы цр̄ко(в) знову мѣровати... и ю(ж) стѣ́ны по(д)несли́са вы(ш)ше ѡ(т) зе(м)лѣ́ на три ло(к)тѣ́ (Львів, 1598 *ЛСБ* 319); под-вѣмѣ́н'тѣ: поса́дз'ка ко(ш)тѣ́внаа на землѣ́ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 7 зв. ненум.); пал' тежѣ и Лѣ́вѣ на вѣ́рх' гроба г(с)́дна своє́гѡ б'ю-чи голо́вою ѡ́ землю (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 19); Бо гды стоа́чи а́н'тифѣ́ны трѣ ѡ(т)спѣ́ваю(т); пото(м) на зе(м)ли́ або ни(з)ки(х) ла́вочка(х) се́дачи... є(д)но́го спѣ́ваю́чого слѣ́хаю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 30 зв.); **зем-ля темнóсти** — пекло: Трѣ́тое словѣ́тся те(р)ра́ тенеб́рова то е́сть зе(м)ля́ те(м)нос-ти́ бо тая́ сте(ж)ка́ котóрая й́детѣ до пекла́

полна ес(т) смоли и сѣрки (серед. XVII ст. Луц. 526); **зровнати изъ землею** див. **ЗРОВНАТИ**; **зъ землею ровнатиса** див. **РОВНАТИСЯ**; **о землю ударити** див. **УДАРИТИ**.

3. (земна кора) земля: афоз... трасѣніе землѣ было. Того же року война кгда́нская (1509-1633 *Остр. л.* 127 зв.); земля ся по-трасла, и камене роспадовалисѣ (Володимир, 1571 *УС Вол.* 54); двѣри... нб(с)ные о́твѣратсѣ, и задрыва́тъ фѣдамѣ́нта земли (Острог, 1607 *Лѣк.* 51); Дрижала земля, же ажъ ламали ся о́поки (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 26); Гди ся Води изберѣт, по(д) Землю такъ великой мо́щи ажъ ся земля двигати почнетъ (серед. XVII ст. Луц. 538).

4. (верхній шар земної кори) земля: мешчанських и зема(н)скихъ погребовъ на захованье в землѣи починено ново .к̄. (1552 *ОВін.З.* 130 зв.); А тело мое грешное, бѣдъ который христианинъ, або панъ Татаринъ, въ землю где погребетъ, за то емѣ... Богъ милостивый... заплатитъ (1577 *АС VI*, 71); по ма́ло(м) ча́сѣ в зѣмлю зстоупи́ти моу́сишъ (Острог, 1614 *Тест.* 165); оу́видѣ́вши гъ и(х) зло(ст) подае́тъ о́ныє свѣи́а на по-гоубленіе бѣсомъ. Нака́зѣючи // и на(с) же бысмо не свѣнско жи́ли зѣмлю рѣючи (Устрики, I пол. XVII ст. *УС № 29515*, 169 зв.-170); скрини поодбѣившы, изъ земли выкопуючы, семягъ, кожухов, плахотъ, полотень побрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР 3/IV*, 117); **въ земли молчанія погребти** див. **ПОГРЕБТИ**; **полецати тело землѣ** див. **ТѢЛО**; **предавати тѣло земли** див. **ТѢЛО**; **тѣло земли отдавати** див. **ТѢЛО**; **тѣло земли отдати** див. **ТѢЛО**.

5. (шар земної кори, придатний для життя рослин, грунт) земля: ото вышѣль ро(с)-сѣвачъ сѣяти, а коли розсѣваль, едино пало на поутѣи и прилетѣ́вши пѣтица нб(с)ныа и изъобалѣ е... //... Иншеє па(к) пало въ доб-

роую землѣю и дало пло(д) (1556-1561 *ПЕ* 139-139 зв.); гъ пре(з) исаію... таковыи прозываетъ... злою землѣю ка́менною на которѣсѣ ни(ч) не роди(т) (Львѣв, 1585 *УС № 5*, 280 зв., на полях); Земла котра́а тѣрнье, и осѣтъ пло́дила: Та́а ннѣ хлѣ́бъ..., боуи-но зродѣла (Львѣв, 1616 *Бер. В.* 81); о́лива на плодонѣсной посажѣнаа земли о́во(ц) прино́ситъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 248 зв.); Южъ в' то́мъ ро́кѣ жи́зности земля не пѣщае́тъ (Киѣв, 1632 *Свх.* 295); Юж земля в неплодствѣ нѣби желѣзная, Котрая в час продкомъ была збитъ жизная (1648 *Елег.* 152); *Образно*: оума́кчи́те зѣмлю ср(д)ца ва́шего (Заблудѣв, 1568 *УС № 552*, 2); **земла солонаа** — солончак: Земла слати́на: Земла́ солѣнаа (1627 *ЛБ* 43).

6. (речовина, що входить до складу земної кори, грунт) земля: межи плотѣ того и стѣны тольсто на локоть насыпано землѣю (1552 *ОВін.З.* 129 зв.); на томъ городищи не мало остатковъ огорѣлых, што землѣю припало (Володимир, 1571 *АрхЮЗР 8/IV*, 133); плюнѣ(в) х̄с на землю и вза(л) болото, і о́чи слѣпомѣ помаза(л) (к. XVI ст. *УС № 31*, 72 зв.); Хлопѣ що спре(д) попо(в)ского до(м)ѣ вывози(л) рѣ(м) и зе(м)лю дали(с)мо гро(ш) .ѣ. (Львѣв, 1612 *ЛСБ* 1047, 2); в' ста́рѣй го́рнець не сыплю(т) глѣины, зе(м)лѣ, // и(ж)бы бы(л) мо́цнейшѣй (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 17-17 зв.); е́дно́го ча́сѣ стѣ́й о́цъ росказалъ былъ, жебы з' е́дно́го мѣ́стца ма́те́рѣю глѣіова́тои землѣ зно́силъ (Киѣв, 1627 *Тр.* 556); на́вгѣрова́н'є а́лбо на́стѣпѣ́н'є на Ца́рство, поспѣ́лѣ быва́етъ з' посыпа́н'емъ // землѣ а́лбо по́пелѣ (Киѣв, 1646 *Мог. Тр.* 936-937); (одна з першооснов буття) земля: Кто хѣ́четъ зѣмлю, нѣо и всѣ́ е́ле́мента По́знати, Геомѣ́тресъ по́дастъ: докѣ́мента (Киѣв, 1632 *Свх.* 297);

(те, з чого постала людина й у що перетворюється) земля, порох, прах: нше́ тѣло

ѡ(т) землѣ земля, зѣмленого тажарѣ и пока(р)мѣ прагне(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 252 зв.); Им же преми(р)ныа чины сотворены, нѣо земля и море кѣпно ѡтве(р)жены. Вы бо земля и поро(х) бозства не спытуите истинную наѣкѣ зѣ апосто(л) почуйте (к. XVI — поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 109); Земля ѣс-тєсь и в' зѣмлю знѡвѣ пойдєшь (Київ, 1627 *Тр.* 40); знаю, що Бг̃ Адама создалѣ ѡ(т) землѣ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 14); тело мое гре(ш)ное з зе(м)ли є(ст) взятое и взя-тое в зе(м)лю те(ж) по(и)ти має(т) (Тригорск, 1648 *ДМВН* 217).

7. (земельне угіддя) земля: вѣ ты(х) на(м) трѣ(х) имѣ(н)а(х) де(л) ста(л) на полы вѣ все(м) в людѣ(х) и в зѣмла(х) в дани в мѣ-довой (Житомир, 1502 *Арх. Р.* фотокоп. 5); Маюг ѡни вси тьи земли по ѡным грани-цам... спокойне на себе держати и вживати (Краків, 1538 *AS* IV, 171); ты(м) де(и) ставомѣ своимѣ немало земли и сеножаті єго во(л)ч-ковѣской затопили (Красний Став, 1558 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1898, 10); ѡ(н)... би(л) на(мѣ) чоло(мѣ) и проси(л) абы(х)мо дали єму зем-лю на ѡпоха(н)є хлѣба... неподалєку замѣ-ку киевѣского (Київ, 1581 *ЛСБ* 62, 2); до-рѡги мы(т)ники арє(н)доують, земля по-дѣлена єсть (Острог, 1607 *Лѣк.* 126); дамѣ тобѣ зѣмлю и насѣнью // твоємѣ по тобѣ во ѡсѣдлость вѣчнѣю (серед. XVII ст. *Хрон.* 75-75 зв.); **земля (земѣла) бортная (борѣт-наа), бортнаа (борѣтнаа, борѣтънаа) земѣла** — ділянка з бортями, лісова пасіка: Записалѣ єсми..., игумену Пустинському..., землю бортную Петрову (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 10); земѣла борѣтнаа именемѣ лада на(и)момѣ єє ходи(ть) (1552 *ООвр.З.* 113); томѣ манастирѣ бывала такѣже пашѣна борѣтънаа земѣла (1552 *ОКЗ* 46); **земла боброва** — угіддя, де водилися бобри: К томѣ болотѣ... прилегла... земля боброва (Пісочне, 1541 *AS* IV, 281); **земѣла непи-**

тущаа — непридатний для використання ґрунт: с тыхъ верѣхѣ писаныхъ люде(и) по-дачѣки приходитѣ г̃ копи г(рш) дворѣное пашѣни всеє ч̃ веде(р) врѣ(ц)кихъ к томѣ бо(р)тн(а)а земѣла посполѣ з непитѣщою приходи(ть) на єго ча(с)ть три ве(д)ри ме-дѣ (1552 *ООвр.З.* 111 зв.).

8. (планета) Земля: И боудоутѣ знаменіа на слн̃ци и на м(с)ци, и на звѣзда(х) и на земли тоуга народомѣ (1556-1561 *ПЄ* 315 зв.); Если би ми било ѡправлено коло ѣ землю, то би а взавши за то ѡдною рѣкою всю землю повернѣлѣ (XVI ст. *Сл. о см.* 334); ѡного дна... планіти ро(с)топат'са, а зем-л̃а... згоріть (1598 *Розм. нап.* 35); Тут ѡб-личаетса проклатая бладна... лживых фи-лософовѣ, що бладут, иж земля посредѣ неба а небо як яйцо ѡколо земли, а земля як жолток в яйци (поч. XVII ст. *Вол. В.* 101); Велика єсть земля и высѣко нѣо, и прѣдкїй бѣгѣ слн̃ца ѡборочаетѣ в'коло нѣо на свое мѣстце за одінѣ днѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 368);

(населення Землі) людство: А з' людїй кѡждый са своѣго ѡдѣт' боѣти сѣда и за-трачєна, кѡждый тамѣ на сѣдѣ... ставитиса мѣсит': богатый и оубѡгїй, малый и вели-кїй,... // ...Всѣ тыѣ єдноѣ помочи та(м) шѣ-кати ѡдѣд(т)... Бг̃... призвал' зѣмлю ѡ(т) Всхѡдѣ слн̃ца аж' до Захѡдѣ (Київ, 1637 *УЄ* *Кал.* 43-44).

9. (суша; континент) земля: Торговѣ-цы... на канєвѣ земѣлею або водою є(з)дать (1552 *ОКан.З.* 23 зв.); была лода насєре(д) мора, а ѡнѣ са(м) на землі (1556-1561 *ПЄ* 151); зе(м)ла дана лѣсо(м), а мѡрю мѣсто (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 207); одни моремѣ, а другїи по земли подѣ муры Царигород-скїи поплилы и штурмовали на городѣ (Ки-їв, 1621 *Коп. Пал.* 1106); гды мѡре всю зѣм-лю, в' ѡколо ѡбхѡдитѣ, А конєцѣ початкѣ незначне привѡдитѣ, ѡцєаномѣ зовѣтса

(Київ, 1632 *Євх.* 298); и назва́ль бг̃ съшею зѣмлю, а собра́нє во́дъ на́звалъ мо́ре (серед. XVII ст. *Хрон.* 2 зв.).

10. (*країна, край*) земля: па(к) боу(д) ко-го б̃ избере<ть> г(с)п(д)ре(м) быти нашеи земли молдавскои, то(т) бы ем̃ не порѣши(л) нашего даанїа (Бадевці, 1503 *Cost. S.* 256); кѣпцом нашимъ обоих панствъ наших,... так теж и съ чѣжих земель даем доброволенство, как к торгѣ, так теж и на тот а́рѣмарокъ приеждчати зо всакими кѣплами ихъ (Вільна, 1529 *AS* III, 342); нѣкоторые влохи опѣ(с)ти(в)ши зе(м)лю вло(с)кѣю до зе(м)ле(и) лито(в)ски(х) вошли (1582 *Кр. Стр.* 58 зв.); Южъ бовѣмъ б̃ылемъ Епи(с)копомъ... двѣхъ Крѣле(в)ствъ, слова(н)ской земли и Харва(ц)кой (Єв'е або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 3); пов'стали жабы бе(з) м̃ѣры, и закрѣили в'ши(ст)кѣ землю егѣпе(т)скѣю (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 18 зв.); сла́ва кви(т)не Карѣла... не ти(л)ко В корѣнѣ По(л)ско(и); але и в' шве(д)ско(и) земли (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв. нenum.); **земля обѣтованная** — земля обітована: Жидѣве ходили по п̃щи м̃. лѣ(т), и приведѣни были до зе(м)лѣ обѣтова(н)ной (XVI ст. *УЄ* № 29519, 42 зв.); **земля обещованная** — те саме, що **земля обѣтованная**: скрѣна теста́ме(н)тѣ // за́вше лю(д) іи́льскій... для переплыва́нїа іорда́нѣ оупережа́ла, жебы дрѣгѣе до землѣ обещова(н)но(и) бе(з)печнѣй пришли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 206 зв.-207); **земля обѣцанная** (**обицанная**), **обѣцаная земля** — а) те саме, що **земля обѣтованная**: Дозна́лъ лю́дѣ Іи́лскій,... пелgrimѣючи до землѣ обѣца́нной, нб̃(с)нагѣ по́кармѣ... розмайтихъ замыслныхъ сма́ковъ (Київ, 1640 *Тр. Ч.* 2 нenum.); з такъ мно́гы(х) людей два то́лко землю обицан'нѣю наслѣдили (поч. XVII ст. *Проп. р.* 175 зв.); б) рай: Абы́смо оустави́че на па́мѣти... см̃рть̃ сп̃са на́шего ма́ючи,... // до пожада́ной дѣхѣвногѣ ѡ(т)нове(н)а...

обѣцанои земли в'нїйти могли (Київ, 1632 *МКСВ* 272); **сватаа земля** — рай: Па́стыра своѣго, южъ бо́лшъ ѡгладати Не бѣдѣтъ: з' на́ки са Єго ѣтѣша́ти, Котрѣй до сватѣй земли, мѣлъ їм' во́жем' б̃ыти (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 2).

11. (*адміністративно-територіальна одиниця*) земля: передо (м)ною... ревизоро(м) зе(м)ли кие(в)ское... служебни(к)... жалова(л) (Київ, 1501 *ЦНБ* II 21039, 1); Я Федор Андрѣевич... маршалок Во́лынское земли, староста Володимерский даю знати сим моим листом (Турийськ, 1540 *AS* IV, 242); А при томъ были... // ...судя земский Володимерский, а его милость, панъ Янъ Левицкий, судичъ земский земли Белское (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 370-371); Кто жъ добре рядить або мѣстомъ або землею жадного иншого языка ѡпрочь прироженого не ѣмѣючи (к. XVI ст. *Розм.* 3); в то(м) тако(ж) дамаскѣ была іюдеа земля, жидо(в)-скаа ѡ(т) ієр̃(с)ліма чѣтыре дни ходѣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 5); енераль... былъ... в маѣтѣносѣти... воеводы и енерала земъ киевѣскихъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 215).

ЗЕМЛЯНИНЪ *див.* **ЗЕМЯНИНЪ.**

ЗЕМЛЯНСКИЙ *див.* **ЗЕМЯНСКИЙ.**

ЗЕМЛЯНЫЙ, ЗЕМЪЛЯНЫЙ, ЗЕМЛЕННЫЙ, ЗЕМЛЕНОЙ, ЗЕМЛНЫЙ, ЗЕМЛЬНЫЙ, ЗЕМЛЕНЪ, ЗЕМЯНЫЙ, ЗЕМАНЫЙ, ЗЕМЕНЫЙ *прикм. 1. (який стосується землі як сільськогосподарського угіддя)* земельний: там тыи́жъ приатели наши маю́т выехати и проме́жкѣ нас в тых земляных кривдах маю́т братским, а приателским обычаем вгѣдити (Задиби, 1531 *AS* III, 392); кривды, розни́цы и заи́стя в речи земле́ной,... де́ялися на обе сторо́не (Бородичі, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 17); Розде(лѣ) де́ваты(и) ѡ права(х) земле́ны(х) и ѡ гра́нїца(х) ѡ ме́жа(х) і ѡ ко(п)а(х) (1566 *ВЛС* 78); Да(ш)

ми зась діаволе... смѣто(к) и бѣдѣ, да сво(и) розѣ(м) в то(и) забавѣ фрассѣ(н)кѣ и стара-на домовѣго, землѣ(н)ного и же(н)ско(го) погрѣбѣ (1599-1600 Виш. Кн. 211 зв.); **кгрунтъ** **земляный** (земланный, земѣляный, зем-леный, земяный, земанный, земенный) *див.* **ГРУНТЬ**.

2. (який виростає з землі, ґрунту) зем-ляний: Димитрій: Землѣ(н), пло(д) зѣмлны(и) з' збѣжа (1627 ЛБ 200).

3. (який стосується землі, земного сві-ту) земний: та(к) ѣ нѣше тѣло ѡ(т) землѣ земла зѣмленого тажарѣ и пока(р)мѣ праг-не(т) (п. 1596 Виш. Кн. 252 зв.).

4. (про колір) земляний, землистый, зем-лянистый: земляньи бо лица чудотворныя цвѣты прозабше (1489 Чет. 68 зв.).

♦ дымъ земленой *див.* **ДИМЪ**; зеленые надра *див.* **НЯДРА**; мещанинъ земанный *див.* **МЕЩАНИНЪ**; персть земленая *див.* **ПЕРСТЬ**; рокъ земленой *див.* **РОКЪ**; яб-локо земленое *див.* **ЯБЛОКО**.

Див. ще **ЗЕМНЫЙ**.

ЗЕМЛЬНЫЙ *див.* **ЗЕМЛЯНЫЙ**.

ЗЕМЛА *див.* **ЗЕМЛЯ**.

ЗЕМЛАНИНЪ *див.* **ЗЕМЯНИНЪ**.

ЗЕМЛАННЫЙ *див.* **ЗЕМЯННЫЙ**.

ЗЕМНИЙ *див.* **ЗИМНИЙ**².

ЗЕМНІЙ *див.* **ЗЕМНЫЙ**.

ЗЕМНОРОДНЫЙ, ЗЕМНОРОДНИЙ

прикм. Який народився на землі: только о рождении небеснаго царя, земнородным на обновление нетлѣння // рождшагося, по-казалем (1598 Виш. Кн. 101-102); церковь христова... вмѣсто мирского разума хитрос-ти духовный // ...разум збудовала, ... ведлуг голоса Исаия пророка, который от лица божия на земнородных кликал (1608-1609 Виш. Зач. 205-206); Надъ прирѣженъ свое землѣ са рѣхаєтъ, Всѣхъ земнорѣдны(х) знѣгла страхо(м) наполнає(т) (Львів, 1631 Волк. 3); terrigena, зѣ(м)нородни(и) (1642 ЛС 396).

ЗЕМНЫЙ, ЗЕМНІЙ, ЗЕМЪНИЙ, ЗЕМЬ-НЫЙ, ЗЕМНЫ *прикм.* 1. (який стосується землі, земного світу) земний: славныи ап(с)лѣ. нѣсныи и члѣвкѣ земныи аѣглѣ (1489 Чет. 227 зв.); Послушайте изъ любостю себѣ сло-ва свѣтѣи, чомѣ не суть земного чоловѣка, али Божіи (XVI ст. НС 44); епископъ не маєтъ противитися сем(ѣ) правѣ... ани про- (ти)витися яковѣи правѣ ѡ(т) земнаго царѣства наданыи по внѣшнемѣ ѡбычаю (Львів, 1586 ЛСБ 71); Его дѣша якѣ пѣашокѣ ѡ(т) тенѣтъ таѣмныхъ Лѣвцовѣ оушла, по-рѣвала сѣти засѣдѣ зѣмны(х) (Вільна, 1620 Лям. К. 9); Кто бы иско(р)кѣ мѣ(л) в бѣдѣ мл(с)ти, всѣ зѣ(м)ныє рѣчи почѣ(л) бы мѣр-ности (Київ, 1623 Мог. Кн. 32); Ѡ якѣ сѣ-рѣво зѣмныє Монархѣве, такѣвыхъ своѣхъ збѣгѣвъ достѣвши караютъ (Київ, 1648 МКСВ 346); **земное мудрование** *див.* **МУДРО-ВАНИЕ**; **мудрость земная** *див.* **МУД-РОСТЬ**;

у знач. ім. людина, земна істота: бѣ... восхотѣвши тѣю тайнѣ ѡ(т) вѣкѣ сокрове(н)-нѣю... мѣрѣ ѡ(т)крѣтити, и плѣтѣю на зѣ(м)ли межѣ зѣ(м)ныи са ро(ди)ти, и ѡ(т) зѣмны(х) зѣ(м)ное тѣло на себе взати, для тѣго нѣ-щи(х)..., ро(ди)теле(и) собѣ избирає(т) (1598 Виш. Кн. 287 зв.);

у знач. ім. с. р. **земное** — земне, -ого: хто коли ку хвале бо(ж)є(и) строи(т) зем-ная тому его свѣтая мл(с)ть ѣготоваєтъ не-бесная (Новгородок, 1547 ЛСБ 13).

2. (який стосується верхнього шару зем-ної кори) земний: Я рабѣ бѣжи(и) тишко... тело мое ко по(г)ребенію зѣ(м)ному ѡ(т)-даю се ѣв опеку (Чигирин, 1600 ПИ № 37); вѣды ...//... сѣбрѣлиса вѣ сѣнны вѣ єдино мѣсто зѣмное, и стѣлиса мѣремѣ (Почаїв, 1618 Зерц. 15-15 зв.); пара земнаа, вѣ часть холодный, променѣи слѣчными потагана до слѣнца бываєтъ (Київ, 1637 УС Кал. 391);

(який живе, росте на землі) земний, на-земний: жиловѣ... вкоусили, ѡ(т) зѣмны(х)

пло(д)овъ пшеници и вина (1489 *Чет.* 210 зв.); жабы, миши и и(н)шиє зе(м)ные звѣрята, кгда(с) нѣ(л) рѣка вы(л)ле(т) на(и)дѣю(т) в мулѣ живые недосконалыми еще чло(н)ками, я(к) бы и(х) зе(м)ля родила (1582 *Кр. Стр.* 73 зв.); ре(к) гдѣ навѣжоу и(х) чты(р)ма подобѣн'ства, ... псы на (ра)сто(р)ган'е, птахи нбсныи, и звѣри зе(м)ныи на расхищен'е, и на пожра(н)е (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 207); оучинилъ тѣды г(с)дѣ бгѣ еще з' земли звѣрѣта земныи, и всѣкое птаство повѣтрнее (серед. XVII ст. *Хрон.* 7); **земная чревица** див. **ЧРЕВИЦА**; **повой земный** див. **ПОВОЙ**;

(призначений для застосування на землі) наземний: fundamenty y strelba zemnaja, kotoraja udeľana, tyi strelby zemnyi peskom ne nasypany y werchy ne pobytu (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/І, 20); вси вежи с по(д)сабитьемъ а покрытьемъ добрымъ... съ стрельбами земными сере(д)ними ве(р)хними (1552 *ОКЗ* 32 зв.); с каждаго зрѣба по два ѡ(к)на скро(з) валъ на земнѣю а побо(ч)нѣю стрельбѣ (1552 *Очерк.* 3. 17).

3. (який стосується землі як речовини) земляний: А та(к) оучи(м) сѣ тои покори и ты хр(с)тіанскій члѣче, зѣмнаа спрѣснаа невѣ(ч)наа гліно (XVI ст. *УС* № 29519, 50); Престѣй мой Ги, ... азъ зѣмній прѣхъ и пепель; поклонѣюсѣ тебѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 97).

4. (який стосується земельного угіддя) земельний: еслибы панъ Богъ... рачилъ нас з моею... малжонкою... спомоч где што прислужит, або... набыти именья, ... кгрунту земного, того всего третью част... жоне даю (Здолбунів, 1551 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 26); Во всаки(х) розница(х) земны(х) кграни(ч)ны(х) за ѡдосла(н)емъ ѡ(т) судѣ зѣмьского мае(т) по(д)коморы(и) мощью зви(р)хно(с)ти ншѣое... давати позвы (1566 *ВЛС* 59); едины ѡ межа(х) зѣмныхъ свѣра(т)сѣ, а

дроугіє ѡ бѣдованье домѡвъ рѣны собѣ задаютъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 121).

5. (про колір) земляний, землистый, землянистый: Додоминъ: или Адѡммимъ. Зѣмны, червѡни, або крѡвни (1627 *ЛБ* 201).

Див. ще **ЗЕМЛЯНЫЙ**.

ЗЕМОКЪ ч. Земляк: Нашестранъ: З нашеи стороны, зѣмо(к) (1627 *ЛБ* 72); абыс'мѡ... до показана мѣлости кѡждомѣ члѣкови прѣсачомѣ, были готовыми, не пытаючи хто естъ зѣмокъ, або чѣжозѣмецъ, прѣѣтель, або непрѣѣтель (Київ, 1637 *УС Кал.* 645).

ЗЕМСКИЙ, ЗЕМСКІЙ, ЗЕМСКІЙ, ЗЕМСКИЙ, ЗЕМЬСКИЙ, ЗЕМЬСКІЙ, ЗЕМЬСКІЙ, ЗЪМСКИЙ прикм. 1. (який стосується землі, земного світу) земний, мирський, світський: а егда в'шелъ в до(м) оупередилъ его іс рекоучи ш'то сѣ тобѣ види(т) симоне прѣе зѣмьстїи (1556-1561 *ПС* 78); выше(д)шы з раю адѣмъ смоутныи и(з) женѡю своѣю тѣшилисѣ прѣрож(д)ѣными кротофила(ми) зѣмскѣми, стрѣтивши вѣчныи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 4 зв.); заправды мѣ(д)рїй є(ст), котѡрїй всѣ зе(м)скїє речи та(к) собѣ важи(т) яко гно(и), абы хѣ позыскалъ (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 14); А гды прїйде на свѣтъ антїхристъ тогда... крѣлю въ зѣмскихъ лѡжными чѣдами прелѣстити (Чернігів, 1646 *Перло* 138); **земское море** див. **МОРЕ**; **мудрость земская** див. **МУДРОСТЬ**.

2. (який стосується верхнього шару земної кори) земний: Гди сѣ зе(м)ская пара изъ зи(м)ною водою иззъ (!) мглою по(м)тикаеть (!) тое не може(т) згѣстѣти на снѣгъ (серед. XVII ст. *Луц.* 543); Зѣмьскї(й) Terrenus (Уж. 1645, 31 зв.);

(який росте, живе на землі) земний, наземний: виде(л) є(с)ми а то ку(н) половы(и) а котѡры(и) на не(м) седѣ(л) има было сме(р)тьи пекло шло за нею и дана єму мо(ц) на(д) четве(р)тою ча(с)тю землѣ абы мо(р)довали

мече(м) и голодо(м) и сме(р)тью и звераты
зе(м)скими (XVI ст. КАЗ 611); Вл(д)ко ги
и твѳрче всѳческыхъ, ѡ(т) всѳхъ дѳбравъ
зѳмскихъ, и ѡ(т) всѳхъ древесъ избралъ
еси собѳ виноградъ одѳнь (Острог, 1598
Отп. КО 31 зв.).

3. (який стосується землі як адміністративно-територіальної одиниці) земський:
братъ нашъ Александеръ, корол... дла великое земъское потребы заставилъ замок
Володимир з мытомъ... панѳ Федорѳ (Берестя, 1508 АС III, 56); которых людей промежкѳ ними тые сѳди знайдут виноватых,
ино тыежъ сѳди тым виноватым мают роки покладати, водлѳг земское ѳхвалы (Вильна, 1522 АС III, 231); ѳста(в)уемъ которые кнзи и му(р)зы татарове закону бесу(р)ма(н)ско-го, маю(т) ѡсело(ст) имения земъские,... таковы(м) нава(з)ка мае(т) быти яко шла(х)-ти (1566 ВЛС 95 зв.); мы за ва(ж)не(и)шими и бли(ж)шими справами земъскими... выехати на кгру(н)тъ не мо(г)ли (б. Києва, 1585 ЦНБ ДА/П-216, 1 зв.); та(м)же в коморове положиѳ(м) ве (д)воре ѳ(г) м(л) пна Але(к)са(н)дра кропи(в)ни(ц)кого писара зе(м)ского бра(с)ла(в)ского по(з)во(в) два (Вінниця, 1622 ЛНБ 5, III 4057, 63); приточилася справа з реѳстрѳ сѳдово(г)... межи... паномъ Силвестромъ че(р)ленъковъскимъ писаромъ земъскимъ... а... паномъ Яномъ Песочинъскимъ (Люблін, 1647 ЛНБ 5, II 4069, 147); давность земская див. ДАВНОСТЬ; земское право, право земское див. ПРАВО¹; книги земские (зѳмские) див. КНИГА; рокъ земский див. РОКЪ; судъ земский див. СУДЪ.

ЗЕМСКІЙ див. ЗЕМСКИЙ.

ЗЕМСКІЙ див. ЗЕМСКИЙ.

ЗЕМСКИЙ див. ЗЕМСКИЙ.

ЗЕМСТА ж. (стп. zemsta) помста: Кгдыбы, не збытняя добротъ, закрочила: Исправедливой земстѳ, не допустила (Львів, 1630

Траг. п. 162); О небо, якесь зъ высокости стерпѳло: И до земсты ся над такими не мѳло (Там же, 163).

Див. ще ЗЕМЩЕНЕ.

ЗЕМСТВО, ЗЕМСТЪВО, ЗЕМЪСТВО

с. (місцеве самоврядування і судочинство)
земство: те(н) запи(с) те(ж) до зе(м)ства... коли са по(ч)нутъ роки пови(н)ни ѳ(мѳ) бѳдемы до кни(г) перенести (Юсківці, 1576 ЛНБ 5, II 4044, 87 зв.); во(и)ски(и)... в земствѳе передъ сѳдо(м) нѳшимъ выводилъ давность земскую (Городно, 1585 ЛНБ 5, II 4046, 92 зв.); па(н) Дорогоста(и)ски(и), не хотечи своего промо(л)чати, поча(л) позывати его м(л)... до земства (Київщина, 1600 ККПС 133); в тако(и) справе, форѳмъ до земства не до кгродѳ право назъначило (Київ, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 140 зв.); тамъ же с тымъ Позвомъ Положилемъ ѡ(т) тоѳ(ж) Панѳе Сто(л)никовое Новагоро(д)ское Позовъ Кгро(д)ски(и)... в то(и) же справе в которо(и)... до земства ѳ(ст) положоны(и) (Чернігів, 1641 ЛНБ 5, III 4063, 177).

ЗЕМСТИТИСЯ, ЗЕМСТИТИСА дієсл. недок. (стп. zemścić się) (за ким, над ким і без додатка) помститися (за кого, кому і без додатка): Пѳроны албовѳ(м) з высѳкости до брѳнѳ са своеѳ мѳли, абыса были земстѳили, але пре(з) самѳго жъ дѳспектъ ѡ(т)сѳчого загамовѳни были (поч. XVII ст. Проп. р. 95); Якесь хотѳла, тѳкесьса на(д) нѳмъ земстѳила (Львів, 1615 Лям. Жел. 3 зв.); О створенъе, певнебысь имъ не стерпѳло: Снадне бысь въ тое, потрафити умѳло. Вшеляко ся, за творцемъ своимъ земстити (Львів, 1630 Траг. п. 162).

ЗЕМСТИТИСА див. ЗЕМСТИТИСЯ.

ЗЕМСТЪВО див. ЗЕМСТВО.

ЗЕМЩЕНЕ с. (стп. zemszczenie) помста: Якъ далѳко болѳй Отѳць нѳ(с)ный оучѳнитъ по(м)стѳ волѳяющимъ до себе днѳ и ночь, И придалъ мѳвачи: Заправды повѳдаю ва(м)

вріхлє земщєн'є ихъ оучіни(т) (Вільна, 1627 *Дух. б.* 47): А гды об́ачитъ Г(с)дѣ, же по зд́олности сїлѣ свойхъ крѣпат'са, // шд́каю чи з́авжды Г(с)да... оучінит' земщєн'є еи як' об́цалѣ, и очіщеню, ѡ(д) всеи зл́бсти еи, за ненаѓанєнню и непокал́анню облюбѣн'ницѣ собѣ в́озметъ (Там же, 304-305).

Див. ще ЗЕМСТА.

ЗЕМЪЛЕТИ *див. ЗОМЛѢТИ.*

ЗЕМЪЛЕНЫЙ *див. ЗЕМЛЯНЫЙ.*

ЗЕМЪЛЯ *див. ЗЕМЛЯ.*

ЗЕМЪСКИЙ *див. ЗЕМСКИЙ.*

ЗЕМЪСКІЙ *див. ЗЕМСКИЙ.*

ЗЕМЪСТВО *див. ЗЕМСТВО.*

ЗЕМЪЛЯ *див. ЗЕМЛЯ.*

ЗЕМЪСКІЙ *див. ЗЕМСКИЙ.*

ЗЕМЯНИНЪ, ЗЕМАНИНЪ, ЗЕМЕНИНЪ, ЗЕМЕНИНЪ, ЗЕМІНИНЪ, ЗЕМЛЯНИНЪ, ЗЕМЛѢНИНЪ *ч.* Дрібний землевласник: И здесе были в нас зема́не полонскіи и мѣщане и люди волосныи и жаловали нам на тебѣ (Мельник, 1501 *АС I*, 146); Я, Юхно Семенович Кошка, земинин господарский повѣту Брянского, визнаваю сам на сѣбе сим моим листом каждому доброму (Стрижовець, 1508 *АрхЮЗР* 8/IV, 177); ти(ж), тако(ж) лю(дї) поимани, которыи соу(т) поимани ѡ битва(х)... панове, землѣне, кмѣти и ѡбозїи лю(дї) абы са вернѣли с обѣдѣ сторѡ(н) (Ясси, 1510 *Cost. DB* 470); Замокъ... ѡтѣ чотырехъ годовѣ лю(д)ми тѣтошъными гдѣрѣскими зема(н)скими и церѣковъными справоу земенина тѣтошъного... робленѣ (1552 *ОЧорн. З.* 54); князи и панове, духовные и земляне мають ся въ томѣ ку нимѣ заховати, водлугъ сего листу Нашого (Вільна, 1564 *РЕА II*, 133); бра(т)а манастира светого миха(и)ла... жалова(ли) на(м) на земінина киї(в)ского максима (Київ, 1572 *ЛОИИ* 68, 1, 24); ты нае-хавъ на мою епископію,... будучи простымъ нѣякимсь земляниномъ, и смѣшѣшъ безпечне

литургивати (бл. 1626 *Кир. Н.* 12); Перенесълъ тежѣ ех́онїа до вавилонѣ и маткѣ цр̄(с)кѣю и жоны цр̄(с)кїи... и прѣднейшіи зем́аны забралъ в' невѣлю (серед. XVII ст. *Хрон.* 351).

ЗЕМЯНКА, ЗЕМАНКА, ЗЕМАНЬКА

ж. Дрібна землевласниця: староста Володимирский... кѣпил в земанки Холмское,... имѣне... ѡтчинное (Краків, 1512 *АС III*, 94); селище про(з)вищомъ госкоєжѣ... де(р)жи(т) земанька тамошънаа именемъ крыжановскаа (1552 *ООвр. З.* 114 зв.); Я Милоха Морозовая, землянка... повету Киевского, визнаваю сама на себе тым моимъ листомъ (Канів, 1564 *ЗНТШ XI*, 13); земля(н)ка г(с)-дрская... сознала, иж... продала есми... писару земскому... тоє име(н)є (Житомир, 1584 *АЖМУ* 145).

ЗЕМЯНСКИЙ, ЗЕМАНСКИЙ, ЗЕМАНЬСКИЙ, ЗЕМЪЯНСКИЙ, ЗЕМАНЬСКИЙ, ЗЕМЪЯНСКИЙ, ЗЕМЛЯНСКИЙ *прикм.* Який стосується дрібного землевласника — зем'янина: Што перво сего даиванѣ платѣ подымщину з людей землянскихъ наместникомъ брянскимъ (Вільна, 1507 *АЛРГ* 128); горо(д)ни .в. вси(х) гдѣрѣскихъ и зема(н)ски(х) люде(и) грабе(ж)ми и(х) зароблены (1552 *ОВін. З.* 130 зв.); Сѣла земляньскіє (Там же, 139 зв.); иныише [мещанѣ]... и на земѣлахъ кна(з)скихъ ...и земаньски(х)... седать (1552 *ООвр. З.* 106 зв.); по земаньскимъ и боарѣскимъ берегу бобры ловать на воеводѣ киевского (1552 *ОЧорн. З.* 57); которые маю(т) бо(р)ти свои в пѣщи нїшо(и) господа(р)ско(и), або те(ж)... (в) земляньско(и)... маю(т) бо(р)-те(и) своихъ ѡживати (1566 *ВЛС* 86); Ре-е(ст)рѣ списанья двора чернгоро(д)ского рече(и) вси(х) рѣхоми(х) ста(т)ковѣ домо-выхъ такъ же земъянски(х) (Черногород, 1578 *ПВКРДА III*, 17); князские, панские, землянские... наданья,... не ведети, где ся

подевають (Варшава, 1589 *АрхЮЗР* 1/1, 259); домо(в) в остроже зема(н)ски(х), и меща(н)-ски(х) пе(т)деся(т) (Варшава, 1616 *ООЗ-2*, 1 зв.).

ЗЕМЯНЪСКИЙ *див. ЗЕМЯНСКИЙ.*

ЗЕМЯНЫЙ *див. ЗЕМЛЯНЫЙ.*

ЗЕМЯНЬСКИЙ *див. ЗЕМЯНСКИЙ.*

ЗЕМАНИНЪ *див. ЗЕМЯНИНЪ.*

ЗЕМАНКА *див. ЗЕМЯНКА.*

ЗЕМАНЪКА *див. ЗЕМЯНКА.*

ЗЕМАНСКИЙ *див. ЗЕМЯНСКИЙ.*

ЗЕМАНЪСКИЙ *див. ЗЕМЯНСКИЙ.*

ЗЕМАНЫЙ *див. ЗЕМЛЯНЫЙ.*

ЗЕМАНЬСКИЙ *див. ЗЕМЯНСКИЙ.*

ЗЕНЗЪВЕРЪ *ч. (Althaea officinalis) мальва лікарська, проскурняк: ибискѣ(с) евискѣсъ по ла(т)... а по рѣ(с). зензѣверъ... // тота трава листвіє имѣе(т)... аки по(д)лѣшникава трава (XVI ст. Травн. 16-16 зв.).*

ЗЕПСОВАНЕ, ЗЕПСОВАНЬЕ, ЗЕПСОВАНА *с. (стп. zepsowanie) 1. (непридатність для вжитку, пошкодження) зіпсуття, зопсуття: На ѡ(с)тато(к) просили ꙗ́ михала абы увидѣль бра(т)скии прасы прыдавши му двоухъ брати(и)... которы(и) вше(д)-шы в дрѣка(р)ню прызнава(л) бити великую неготовость и зепсоване дрѣка(р)ски(х) дѣль (Львів, 1641 *ЛСБ* 1043, 56);*

*(нищення, руйнування) зіпсуття, зопсуття: проси(л) мене ѡ прида(н)є возного на ѡгледа(н)є того кгва(л)товного порѣба(н)я и спѣстоше(н)я дѣбровы... такъ те(ж) и зепсова(н)я слободы (Вінниця, 1599 *ЛНБ* 5, II 4049, 122); В' Снѡвъство са Бжее вѣчне поволѣвши, И несмѣртѣльными ведлѣгъ лѣски зостѣвши. Хѡть и тѣла на́ши до зепсованья прійдѣтъ, И внѣвечъ са тѣкъже ѣкъ и ѣнши(х) розы(и)дѣтъ (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 5 зв.); то(т) [крѣ(с)тъ] е(ст) всѣ(х) хрѣ(с)тіанъ ѡздоба,... ѡнъ пѣнскій цркви естъ знѣкъ, ѡнъ е(ст) стра(х) народѡ(м), балванѡвъ погѣнскы(х) зепсована (поч. XVII ст. *Проп. р.**

292); Лѣкомствѡ прѡтѣвно е́сть ѡпѣще(н)е сего свѣта: пѡдлость погребѣ(н)ѣ, прѡтѣвѣтсѣ гѡрдѡсти: и тѣла зепсова(н)є прѡтѣвѣтсѣ вшетѣе(н)ствѡ (Київ, 1625 *Кон. Ом.* 168).

2. Перен. (духовний занепад, розбещеність; гріх, гріховність) зіпсуття, зопсуття: Вѣрѣй быти свѣтъ то(т) сказѣтелнымъ, понева́жъ таки(м) и е́сть, ѣле по зепсованью знѡвъ в несказѣтелность боуде(т) перемѣненъ (Острог, 1614 *Тест.* 137); Хс з' зепсованья на́съ вывѡдитъ: А до несмѣртѣльности животѣ прѣвѡдитъ (Львів, 1616 *Бер. В.* 93); Хс... натѣрѣ на́шѣ ѡ(т) грѣха́... и зепсована, што на́мъ справѣль былъ... Адѣмъ, свободи(л) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 177).

Див. ще ЗОПСОВАНЕ.

Пор. ЗЕПСОВАТИ.

ЗЕПСОВАНЫЙ, ЗЕПЪСОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (стп. zepsowany)*

1. (який зіпсувався, став непридатним для використання, вживання) зіпсований, зопсований: тыи рекѣгалы гишпанскіи сѣтъ фа(л)-шованьи и зепсованьи (к. XVI ст. *Розм.* 57 зв.); Нѣха(и) са балваны зепсѡваные валѣю(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 47); В кото(и) справе су(д) трибуна(л)ски(и) то(т) кгру(нт),... знову поводи(и),... присудил..., границы зепъсованые направити..., припо(з)ва(в)шы (Шумськ, 1638 *ККПС* 177);

*(повністю або частково втрачений) зіпсований: Брѣта тѣжъ тогѡжъ, Цѣсара Стефѣана..., з' хорѡбы ѡблѡжної взвѣла. И Іѡаннѣ Іерѣ(с)лімскомѣ, Патріѣрѣсѣ слѣхъ зепсѡванный прѣвернѣла (Київ, 1631 *Син. Тр.* 816).*

2. (розбещений; грішний, гріховний) зіпсований, зопсований: такъ суть обычае ихъ зепсованые, ижъ самижъ собе и своимъ намней верити не хотѣтъ (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1017); Бгѣ... кгда бѣчилъ прѣ(з) пѡтопъ зепсѡванное лѣдское прироже(н)є...

помысливъ, если за кождый выстоупокъ такую срѣкою кар'ностью створе(н)е мое карати боуду, все згинетъ (Дермань, 1604 *Охт.* 3); ты оусылоуешъ, абысь выпхнѣлъ и выбилъ стыхъ з нѣа, и... хочешъ ихъ зновѣ привести, в тѣло того видимо(г) свѣта; и посадити в посре(д)кѣ зепсованы(х) елементовъ: где са бѣсѣве волочатъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 46 зв.); способъ яко на(и)-сна(д)нѣ(и)ший вына(и)шли до затрима(н)а благочестїа и до исправленїа обычае(в) зепсованы(х), а цвиче(н)а Дѣховного (Городок, 1640 *ПВКРДА* I-1, 154); Зычу і я, абы самъ Христосъ... зепсованыи мысли направиль (Київ, 1644 *КМПМ* II, 289).

Див. ще ЗОПСОВАНЫЙ.

ЗЕПСОВАНЬЕ *див. ЗЕПСОВАНЕ.*

ЗЕПСОВАНА *див. ЗЕПСОВАНЕ.*

ЗЕПСОВАТИ *дієсл. док. (смп. zepsować)*

1. (що) Зруйнувати, знищити: панство Римское не есть еще до конца знищено, зепсовано и спустошено: бо еще якожъ колвекъ держитсе (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 151); в' вывороченю ерихонско(м) то́лько до(м) ра́вы блоу́(д)нищи зоста(л) вца́ле, иншіе всѣ з гроу́нтоу соу(т) зепсованы (поч. XVII ст. *Проп. р.* 192); кды амалехитове зепсовали и спалили сих'хе(и), и такъ пооумира́ли (Там же, 218);

(що) (зробити непридатним для вжитку, поламати) зіпсувати: Тесли, що заправи(л) Притво(р) котры(и) бы(л) снѣ(г) зепсова(л) з дзво(н)нищи дале(м) гро(ш) .s. (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 5 зв.); огладáлемъ все: гдѣмъ те́жъ нашолъ ка́дъ мѣданю́, на ланцѣхъ желѣзномъ оу стѣдни висачю́, ю́жъ старостю зепсованю́ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 5 зв.);

(що) усунути, ліквідувати: А до того, же Церковъ мѣлъ зепсовати, А за три дни, знову еи збудовати (Львів, 1630 *Траг. п.* 163);

(що) позбавити (чого): Хс Црѣ... Закаменѣлость мою ра(ч) самъ зепсовати, Мо́цно(ст)

ка́менїи мои(х) та́жки(х) згрѣхотати (Львів, 1631 *Волк.* 8).

2. Споганити: грѣцы... Блюзнатъ бовѣмъ явне, где альбо насмѣатиса альбо зепсовати не мо́гутъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 19 зв.).

Див. ще ЗОПСОВАТИ.

ЗЕПСОВАТИСА *дієсл. док. (смп. zepsować się) (втратити життєздатність)* загинути: тѣло... еслї бы само в' сво́ей натѣрѣ то́лько зостава́ло, не заживаючи ничѣго з' стороны, зепсовало бы са и згинѣло (Вільна, 1627 *Дух. б.* 12).

Див. ще ЗОПСОВАТИСЯ.

ЗЕРВАТИ *дієсл. док. (смп. zerwać)* (що) (рвучко відокремити що-небудь прикріплене) зірвати: огляди если попрѣги не зерваны принеси ми бѣлкгй которая висит) при седлѣ (к. XVI ст. *Розм.* 40 зв.); порвалися ланцѣхы, якобы кто зервалъ ниткѣ оупраде́нню с кѣделѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 150).

Див. ще ЗОРВАТИ, ЗРИВАТИ.

ЗЕРЕМА *с.* Місце, де водяться бобри; боброві нори: и дал... емѣ то́е имѣне... // с потоки и з их ѣзреки, з бобровыми гоны и з зереманы (Краків, 1507 *AS* III, 39-40); Мае́тъ онъ тые двѣ части в... имѣньахъ держати... и с хворосты и з лады и з заросльми ... // и з зеремены (Краків, 1518 *AS* III, 169-170); тот Гневошъ... то́е имєне свое власное... продал Маршалкѣ // Волы́нское земли... з бобровыми гоны и зеремены (Вільна, 1540 *AS* IV, 266-267).

ЗЕРКАЛО *с. 1. (відшліфована поверхня, яка відображає предмети)* дзеркало: фе(д)-ко... кобы́нецъ ме(л) това(р) сво(и)... но́жовъ сви(д)ницъки(х) ладанѣ купо(р)ва(с)у зе(р)каль всего того по(т)росе (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 19); он же ме(л)... зе(р)каль сту́го(в) гребене(и)... того всего потросе (Там же, 21); Непока́ланїи ср(д)це́мъ позира́ю(т) на сла́вѣ Бѣ́жію, а ошпѣченны на розѣмѣ ви́да(т) дѣво́ла, а звла́ща... Котрыи за́сь лице

олѣйками нама́зуютъ... и в' зѣркалѣ здѣ-
бѣтса, абы могли оуловѣти и звести дш̄д
(Львѣв, 1642 *Час. Слово* 276); *Образно*: За-
зираймо чѣсто в' зѣркала дш̄гъ наши(х) (поч.
XVII ст. *Пчела* 47); *У порівн.*: который
кгуз потомъ барвѣрь пусчалом протялъ,
от которого протятя тая ся рана, яко зерка-
ло, розширила (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III,
381).

2. Перен. (відображення яких-небудь явищ,
процесів і т. ін.) дзеркало: Веелсепфѡнъ:
Болвѣнъ вѣтрѣ полнѣчного, потаѣмны(и)
зѣркала, або одрѣжѣте(л) полнѣчны(и) (1627
ЛБ 192).

Див. ще **ЗВЕРЦАДЛО, ЗВЕРЦАЛО, ЗЕРЦАЛО.**

ЗЕРНИСТИЙ *прикм.* Зернистый: granatus, зерни(с)ти(й) (1642 *ЛС* 211).

ЗЕРНКО *с.* Зернятко: Кѡккѣнъ: Зѣрнко, шарлѣтъ, паволок(а) (1627 *ЛБ* 217).

ЗЕРНО, ЗѢРНО, ЗРѢНО *с. 1.* (плід хлѣбних злаків) зерно: ядѣніе его было... зерна бобоу соухаго (1489 *Чет.* 10 зв.); Єв(г)листа выписоуетъ ѡ подобѣн'ствѣ розсѣвѣча ѡ доброй мѣрѣ, ѡ зер'ноу горьчично(м)ъ И тыжъ якъ хс на лодѣ опочи-
вает (1556-1561 *ПС* 139); Симоне, Симоне, просить сатана, што бы сѣялъ зерно, али я прошу тебе, нагай не ослабѣетъ вѣра твоя (XVI ст. *НС* 102); якъ бовѣмъ з многих зернъ един хлѣбъ и з многих ягод едно бывает вино, так з многих перѣсонъ едно тѣло з Церкви Христовы бывает (Вѣльна, 1600 *Катех.* 52); видали(с)мо на вѣпрѣ на зѣ(р)на пу(л)ѡ(с)ма золотого (Львѣв, 1607-1645 *РДВ* 31 зв.); granum зѣрно (I пол. XVII ст. *Сем.* 89); Дла чѡго и Хс Гъ тѣлъ вѣскр(с)-ніе оувѣраючи рѣклъ: Если зѣрно пшѣніч-
ное оупѣвши на землю не обомрѣтъ то самѣе пребывѣе(т), а еслѣже обомрѣтъ мнѡ-
гѣй ѡвоць оучѣнитъ (Киѣв, 1625 *Коп. Ом.* 160); В ты(ж)день..., шафаръ... три зѣрнѣ

сочевѣицѣ оузрѣвши..., которіе... на землю
ѡпали, зара(з) то до ігѣмена ѡ(т)нѣслъ (се-
ред. XVII ст. *Кас.* 43 зв.); *Образно*: Прѣйми
прѣ(д)вѣчнаѣ Тр(о)це прѣстѣѣѣ и єдинѣце,
сѣе малѣе зѣрно; ч(с)тои пшѣніцѣ твой сѣв-
бы, котѡрое оурослѡ блѣ(д)тѣю твѡею (Чер-
нігѣв, 1646 *Перло* 170); *У порівн.*: Если боу-
дете мѣти вѣроу яко зерно горьчичное а
рекли бы сте той то ягодичинѣ вытрѣг'нисѣ
а в'коренисѣ в' море, послоухала бы васъ
(1556-1561 *ПС* 295 зв.); у котормъ крыжу
крыжик, в немъ шмаракгов десѣт великих
в золоте и перел урыянских шѣст яко зер-
но (Володимир, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 427).

2. (насіння плоду рослини) зерно: Та(к)же
кого боли(т) сѣлезѣ(н),... вѣзми .д. ло(ж)кы
боуквицѣ вареной, а .д. ло(ж)ки вина, а .л.
зѣ(р)нѣ пе(р)цоу // сто(л)ци посполоу и пѣи
пораноу (XVI ст. *УТ* фотокѡп. 7-7 зв.); *У порівн.*: тѡй бытности бѡ(з)ко(и): тѣкъ розмѣй якѡ все створѣна видѣмое: и невидѣ-
мое; всѣ девѣтеры Нѣба: и нашь видѣмый
сѣй мѣръ, такъ є(ст) велѣкою рѣчѣ; в рѣцѣ
тои бытности бѡ(з)кои; якѡ в рѣцѣ твѡей,
зѣрно гѡроховое (Чернігѣв, 1646 *Перло* 12).

2. Перен. (суть, основа) зерно: мы Россѡ-
ве, если для наукъ вѣ краи Нѣмецкѣи уда-
емосѣ..., зъ роетропностю еднѣкъ смѣтѣе
отметуемо, а зерно беремо (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 900).

ЗЕРНОРОДНИЙ *прикм.* (який дає пло-
ди і насіння у вигляді зерна) зерновий: gra-
nifer, зернородни(й) (1642 *ЛС* 211).

ЗЕРНЯ, ЗЕРНА, ЗРѢНА *с.* Зерня: а
sto sia dotyczek (!) na spizowania zamkowo-
ho, toho zadnoho zernity net, а nemajut odkul-
mety (Вінницѣя, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 22); коу
чемѣ єсть подобно цр(с)тво бѣжѣе, и комоу
его оуподоблю. Подобно є(ст) зрѣнати горь-
чич'номоу, которое в'завѣвши члѣкъ оуврѣгъ
вѣ ѡгоро(д) свои и в'зросло (1556-1561 *ПС*
281); правдѣвые плѣвы роздѣлитъ ѡ(д) прав-

дйвѣхъ зѣрнатъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 17 зв.); Шйпокъ: Овоць є(ст), грановітоє яблко пѣльное зѣрнатъ, запашное и смачное (1627 *ЛБ* 158).

ЗЕРНЯСТЫЙ прикм. (який складається з дрібних часточок якої-небудь речовини) зернистый: шостый перстен з рубином зернястым нерезаным, за которого-м дей дал осмъ коп грошей литовских (Володимир, 1573 *АрхЮЗР* 8/III, 244).

ЗЕРНЯТЫЙ прикм. (який має в собі багато зерен) зернистый: выпуканія твоа раи зернятыхъ яблѣкъ со овозомъ яблоннымъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 53).

ЗЕРНА див. **ЗЕРНЯ**.

ЗЕРНАТКО с., перен. (дрібна частинка чого-небудь) зернятко, зернина, крупинка: такъ на(с) са(м) милоуетъ и любитъ жебыс-мо его взѣмною любовію могли любити, або жебы мл̄(с)ть такъ коштовны(и) была бы годна оувагы жебы ани едино зѣрнатко его не ѡпоущалоса (поч. XVII ст. *Проп. р.* 219 зв.).

ЗЕРЦАЛО с. (цсл. зръцало) 1. Те саме, що **зеркало** у 1 знач.: АГ̄глѣѡ(м) Б̄жїи(м), нѣсть бѣлшеи радѣсти в' цр̄(с)твѣ Н̄б̄(с)-номъ, понѣже в' Б̄зѣ вса оузритъ якѡ в' зерцалѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 162); а такѡ-вый то даръ бѣде мѣти з мл̄(с)рдїа бо(з)ко-гѡ; ...и всѣ таїны збавѣна нашегѡ, якѡ в' зерцалѣ; оузритъ яснѡ тог(д)а в' їснѣсти бо(з)кой (Там же, 165 зв.); Алексѣандръ... на верхѣ ѣной тарчи казѣлъ приправитъ великое зерцало (серед. XVII ст. *Хрон.* 454).

2. Те саме, що **зеркало** у 2 знач.: Тоу ѡ(т)че владѣка присмотрїса в' тѣе зерцало згѣды стѣ(х) ап̄(с)лѣ... вѣдали до себе же маю(т) мѣцъ, ... бѣсы выгонїти, вазѣти, разрѣшѣти, а пре(д)са не садїлиса на своїхъ доумахъ, на свои(х) мѣсла(х) (Острог, 1598 *Отп. КО* 26 зв.); ѡ дружѣ... // Оумѣй зерцало чистоты хѡвати, Єй пристѣйнѣю по-

честъ выражѣти (Львѣв, 1631 *Волк.* 18 зв.); **Ѡто** маѣшъ зерцало б̄гослѣвіи, посмотри са вне окомъ раздѣмнои дш̄ѣ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 3 зв. нenum.).

3. *Перен. (приклад, взірєць, зразок)* дзеркало: такъ тѣтъ синѣдъ зерцало в' сѣбѣ тї-ранства потѣмковъ зостѣвилъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 56 зв.); Поминаймо б̄гочестїа не захвѣаного фїлѣра, побѣжности зерцало: иночества вѣзерѣнокъ (Київ, 1625 *Кон. Ом.* 166); Се тебѣ Б̄лгч(с)тївый, и Правѡ-вѣрны(и) Читѣтелю, Пресвѣтлое Зерцало свѣршѣннагѡ Хр̄(с)тїанскагѡ жїтелства пре(д)лагѣ(т)са (Київ, 1628 *ДП* 519); Правдїве бовѣмъ наслѣдовѣти Х̄а єст': гды... не тѣлко вѣритъ кто ємѣ, але и трѣпїт' длѣ нѣгѡ, ... свѣй бовѣ(м) живѣт' Пѣн', на прїкла(д) дѣброгѡ мешка(н)ѣ якѡ зерцало нѣакоє тѣм' котѣрыи его слѣхати хотѣт', положїти рѣчил' (Київ, 1632 *МІКСВ* 282).

4. Деталь спорядженнѣ воїна: его мл̄(с)ти кн̄жти... Ѡстро(з)скомѣ... зброю мою зє(р)-цала бѣла(т)ныє шишакъ и ка(р)вашъ бѣ-латны(и) позолотисты(и) дарѣю (Милено-вичі, 1581 *ЖКК* I, 198).

Див. ще **ЗВЕРЦАДЛО**, **ЗВЕРЦАЛО**.

ЗЕСЛАНЬЄ див. **ЗЕСЛАНЬЄ**.

ЗЕСЛАНЬЄ, **ЗЕСЛАНЬЄ** с. (cmn. zesłanie) 1. Дорученнѣ, розпорядженнѣ: ѡ(т) поча(т)кѣ тоє фѣндацыи нашеѡ... за зє(с)ланьємъ ѡ(т) менє... и всего рїце(р)ства во(и)ска... Запоро(з)ского Посланика маю(т) и повинны бѣдѣтъ... рахѣно(к) прїсто(и)ны(и) и личбу чинити (Київ, 1622 *ЛСБ* 486); братїя ...за зє(с)ланьємъ ѡ(т) его мл̄(с)ти любѣ ѡ(т) настѣпѣцы потѣмъка его М̄... маєтъ... рахѣно(к) прїсто(и)ны(и) и личбѣ ѣчинити (Львѣв, 1622 *ЛСБ* 490).

2. (про Святого Духа) зїслання, зїшестѣ: а кдѣ прїїдетъ потѣшїтель котѣрого ѣ вамъ пошлю ѡ(т) ѡца, то єстѣ тепѣрешнее пѣд чѣсомъ боудѣщее зєсланье и прїхо-

жёнѣ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 15); а до того анѣжли тѣе свѣдо́цтва соу́тъ ѿ тепѣрешнемъ схожѣнїи по(д) ча́сомъ боудѣчомъ, ко́торое называ́емо зесланье́мъ,... и оказа́ньемъ дѣа стого (Там же, 24).

Пор. ЗЕСЛАТИ.

ЗЕСЛАТИ, ЗЕСЛАТЬ *дієсл. док. (смп. zesłać)* (кого) послати, дати, дарувати: Робѣтника чѣлого зеслатъ ра́чилъ скѣро (Вільна, 1620 *Лям. К.* 20); Г(с)дѣ встѣпїлъ на нѣо зеслалъ бовѣмъ Дѣа потѣшїтеля // на двана(д)цать Ап(с)ловъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 64-65); ѡбе(з)валъся панъ гео(р)ги(и) ѣеодосовичъ если бы бѣгъ рачи(лъ) на(м) зе(с)лати дида(с)кела... ѡ(д) себе самого на ка(ж)-ды(и) рокъ... ѡному... давати по золоты(х) пятидеся(т) неѡ(т)рече(н)но (Лѣвїв, 1635 *ЛСБ* 1043, 43).

ЗЕСЛАТЬ *див. ЗЕСЛАТИ.*

ЗЕСРОМОТИТИ *дієсл. док. (смп. zesromocić)* (кого) зганьбити, знеславити: помененные хлопи,... оного протестанта, впередъ словы ушчипливемї, гонорови его шкодячими, зесромотивши,... окрыкъ учынивши: “быйми, забийми того собаку, ляха, зъ его челядю...” (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/І, 523).

ЗЕСПЕЧОНЫЙ *дієпрїкм. (смп. zeszpeczony)* споганений: Красота са напра(в)лае(т) зеспечѣнаа пре(з) грѣ(х) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 38).

ЗЕСТЕ, ЗЕЙСТЕ, ЗЕЙСТЬЕ, ЗЕСТЬЕ, ЗЕШТЬЕ, ЗЕШТЬЕ, ЗОСТЕ, ЗОЙСТЕ, ЗЫСТЕ, ЗЫСТЬЕ, ЗЫШТЬЕ *с. (смп. zejście)* 1. Зїбрання, згромадження: Року бжїа а́ хи Стало са певное постанове(н)е И ѣхвала ѡ(т) всѣхъ зго(д)не, при зе(с)тю, а(л)бо зебра(н)юся сѣпо(л)номъ всего клеросѣ клерико(в) Лвовскихъ (Лѣвїв, 1610 *ЛСБ* 1046, 5); Лїкъ: Зѣстье, а́лбо згромаже(н)е спѣвако́въ (1627 *ЛБ* 58); Състоа́нїе: ...бра(т)-ство това́риство, зѣз(д)ъ зе(ст)е, я(к)бы спо(л)стоа(н)е (Там же, 129).

2. (*про зїслання Святого Духа*) зїслання, зїшесть: А по зѣйстю Бо(з)ского Потѣшїтеля,... смѣле пѣстїлиса по всѣмъ ѡкрѣгѣ свѣта (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 238); А кѣ томѣ запѣтанный Николай, ѡ зѣстю ко́торое са ста́ло в’ день Па(т)деса́тний Всесѣго Дѣа, неха́й ѡ(т)повѣди(т), если мо́жетъ, пра́вдою, а не сва́ро(м) (Там же, 243).

3. Смерть, кончина: А если бы ся при-трафило по зештью моем, жебы жона моя... с того свѣта зышла... тогды... всю маетност поручаю в мо́ць, оборо́ну и опе́ку зятю сво-ему пану Войне Линевскому (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 193); А ѣмоцованы(и)... // ...ѣпоминалъ ся впере(д) жебы сторона поводовая... позъву своего вывела, в то(м) звлаща пѣ(н)кте где себе чере(з) позовъ бли(з)ко(ст) кре(в)ную по зо(ст)ю небожѣчка князя боре(м)ского приписѣю(т) (Кременецъ, 1611 *ЛНБ* 5, ІІІ 4053, 25 зв.-26); А по того зѣстю Ирїна и Кѡ(н)ста(н)тїнь дѣдичами Цесарства зоста́ли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 76); **зестье зъ сего жытія** — смерть, відхїд, кончина: по зестью зъ сего жытія одны пломенемъ чистителнымъ будутъ очищени, а другїе суду вѣчного потопленья поды́муть (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 132); **зесте (зействие, зештье, зештье, зойсте) зъ (съ) сего (того) свѣта, зесте зъ свѣта** — смерть, відхїд, кончина: священникъ (Илія) по зестю с того свѣта першее жоны своее,... в второе малженство вступивши, над заказъ духовный литоргию Божественную отпра́вовати... усиловалъ (Лѣвїв, 1633 *КМПМ* ІІ, 18); дети́ные лета... потреба́ють мети при нихъ се́рдоболного приа́теля... ако въ небытности ѡтца въ домѣ, або по зештью его зъ сего свѣта, матце... статечной (1577 *АС* VI, 72); козаки и татарове, по зойстю с того света... коро́ля полского Владислава четвертого, на Речъ посполи-тую кѣвалтовне наступили (Луцьк, 1649

АрхЮЗР 3/IV, 304); По зеистью съ сего свѣта каждого... епископа, кому его королевская милость рачить отдати тые мѣста духовные, ижъбы были посвящаны,... отъ митрополита кіевскаго (Новгородок, 1594 *MCSL* I-2, 556); По зѣстю его з' свѣта, Дрѣкарню воскресити, И през выдаванье Книгъ Црковъ оукрасити (Київ, 1618 *Вѣзер.* 16).

4. (таємний самовільний відхід) втеча: я... в то(м) именью..., про зыштѣя люде(и) доходити никотори(м) способо(м) по(и)скивати не буду мочи (Луцьк, 1585 *ЛНБ* 5, II 4044, 146).

5. Злиття, зіткнення, з'єднання: а от села Сѣшиченскаго поперекъ есть кгрѣнтѣ Сѣшиченскаго до зыста границы Козлиничское з Несѣхоежскою... такеж на милоу (Сухошично, 1569 *AS* VII, 330); Треволнѣніе: Трѣхъ вѣлнѣ въ единою кѣпѣ зѣстье (1627 *ЛБ* 133).

6. (зменшення кількості чого-небудь) втрата: мене дей, человека так утрапеного, змордованого, для зыштѣя крови зомдделого, балверови мене з росказаня того владыки опатрити... заказалъ (Володимир, 1592 *АрхЮЗР* 1/VI, 92).

Див. ще **ЗЕСТЕСЕ, ЗЕСТИЄ.**

ЗЕСТЕСЕ с. (стп. *zejście się*) 1. (домовлене побачення з ким-небудь) зустріч: А кгда ишолъ в покояхъ королевскихъ у Варшавѣ пан воевода кіевскій до зестяся з гетманом на угоду, там же пріятель его,... под руку его взявши, провадилъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 40).

2. Злиття, з'єднання, зіткнення: пленипотѣ(н)тъ, поведи(л), же то зреченье кгрунъто(в) Ло(в)ко(в)ски(х), якобы ты(л)ко до зестя се рекъ Иве(н)ки зъ И(в)ницею, кгрунъты ло(в)ко(в)ские быти бы мели (Житомирщина, 1639 *ККПС* 214).

Див. ще **ЗЕСТЕ.**

ЗЕСТИЄ, ЗЕЙСТИЄ с. (про народження Ісуса Христа) прихід, поява: А пото(м) кладѣмъ рѣкѣ на живо(т), исповѣдючи зѣстиє его на зѣмлю, и въ прѣ(с)тѣмъ животѣ Бгѣматере, бе(з)сѣмненное зачатіе его (Київ, бл. 1619 *О обр.* 69).

о **зеистие з свѣта сего** — смерть, відхід, кончина: По сму(т)ны(х) намъ новина(х) ѡ зе(и)стию з свѣта сего... Мелетия александра(н)дрѣ(и)скаго патрия(р)хи еще зо(с)тала ѣтѣха его праца и дѣла рѣкѣ, которою ...ѡ(т) сѣпоста(т) нѣкоторые ѣтѣша(т)иса бѣдѣ(тъ) (Острог, 1607 *ЛСБ* 372, 1).

Див. ще **ЗЕСТЕ.**

ЗЕСТЬЄ див. **ЗЕСТЕ.**

ЗЕТЬ див. **ЗЯТЬ.**

ЗЕФИРЬ, ЗЕФЪРЬ, ЗЕФІРЬ ч. (лат. *zephyrus*) (теплый легкий вѣтерець) зефір: зефірь, вѣтрѣ вѣд(ч)ны(и), ѡ(т) полѣ(д)на бѣючій (1596 *ЛЗ* 49); зѣфірь тиховѣючій и нѣѡ(т)мѣнный оучинилъ, которыи з' квѣто(в) вѣннѣности повѣтріе наполнѣеть (серед. XVII ст. *Хрон.* 5); *Образно*: на такой мѣцной скалѣ вѣчнаго спѣсѣнія постановити бы хотѣлъ ногѣ свою... //... таки(м) возвѣѣннемъ тихого зѣфѣрѣ охоложѣали бы са... весѣлили бы са патріа(р)си (Острог, 1598 *Отп. КО* 31-31 зв.); Прійми всемогущій... Бжѣ, сїю малѣю мерѣжѣ... неѡ(д)нои рѣкѣ мой:... и въверзѣ ю въ море великое вѣка сего,... //... абы... лѡвци... твоѣ, вѣтагнѣли ихъ: на свѣтъ ч(с)тоѡ Нб(с)ноѡ зефѣра (Чернігів, 1646 *Перло* 169 зв.-170).

ЗЕФЪРЬ див. **ЗЕФИРЬ.**

ЗЕШЛЫЙ *diēnprukm.* (стп. *zeszły*) 1. У знач. *прикм.* Покійний: пото(м) поклада(л) дрѣги(и) ли(ст) ко(н)фи(р)мацыю або потве(р)же(н)е ѡ(т) г(с)дра корола его мл(с)ти зешлого жикгимо(н)та авгу(с)та емѣ даны(и) (1582 *ЖКК* II, 109); То южѣ плакали тамтѣи, побѣжне и прилѣчне, якосте слѣшали, по ѡсѡбахъ зѣшлыхъ (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 16);

Тогды(ж) п̄нове фере(н)цове зятеве зешлого
го небощика п̄на миколая вне(с)ли про(з)бу
строны опеки абы еи братия приняли (Львів,
1634 ЛСБ 1043, 38).

2. У знач. ім. Покійник, покійний, небіж-
чик: Збываѣтъ намъ еще четвѣртый часъ
чинѣнья п̄амати Оумѣрлымъ, тоѣсть рочи-
ны, котѣрыи гды рѣкъ по смѣрти зѣшлого
вѣйдеть, ѡ(т)правдѣмъ (Київ, 1625 Коп. Ом.
161).

◦ **быти зешлыхъ летъ** див. **ЛѢТО**;
быти въ летехъ зешлыхъ див. **ЛѢТО**.

ЗЕШТЬЕ див. **ЗЕСТЕ**.

ЗЕШТЬЕ див. **ЗЕСТЕ**.

ЗЕѦИРЪ див. **ЗЕФИРЪ**.

ЗЕДАТИ див. **ЗѢДАТИ**.

ЗЕДАТИСА див. **ЗѢДАТИСА**.

ЗЕДЕНЕ див. **ЗѢДЕНЬЕ**.

ЗЕДНАНЕ див. **ЗѢДНАНЕ**.

ЗЕДНАТИ див. **ЗѢДНАТИ**.

ЗЕДНАТИСА див. **ЗѢДНАТИСА**.

ЗЕДНОЧАТИ дієсл. недок. (кого з ким,
що) З'єднувати, поєднувати, злучати: Трѣ-
таа: же двѣ найда(л)шѣ зєднѣаѣтъ, бо
оубо(з)ство и бѣды наші з бояство(м) и ве-
лѣкостю бо(з)скою злоучиль (поч. XVII ст.
Проп. р. 161); Яко то чѣни(т) Николѣй, ко-
тѣрый гдѣ та(м) якѣ слѣовко позвати(т),
што Дѣа з' Снѣомъ албо з'єднѣаѣтъ, албо
влѣсного емѣ оуказѣтъ, яко // спольистѣт-
ного (Київ, 1619 Гр. Сл. 285-286); таа то
любѣвъ, поневажъ є(ст) звѣзкомъ з'єднѣаю-
чимъ члѣнки црковныи не тѣлко до живѣихъ
прѣагѣаѣтъса, лѣтъ и до оумѣрлыхъ (Київ,
1625 Коп. Ом. 163).

ЗЕДНОЧАТИСА дієсл. недок. (до кого)
Приєднуватися, прилучатися: прото(ж) не
хотачи в долегливости и в' терпѣніи хвѣ(м)
быти до ни(х) са з'єднѣаю(т) (Вільна, 1596
З. Каз. 20 зв.).

ЗЕДНОЧЕНЕ див. **ЗѢДНОЧЕНЕ**.

ЗЕДНОЧЕНІЕСА с. (смп. zjednoczenie
się) з'єднання, об'єднання: пѣрше при нои

са зє(д)ночѣніася и свѣта того // вѣшетѣн'ства
зглади(л) бгъ в'весь свѣ(т) потопо(м) (Вільна,
1596 З. Каз. 19-19 зв.).

Див. ще **ЗЕДНОЧЕНЬЕ**, **ЗѢДНОЧЕ-
НЕСА**.

ЗЕДНОЧЕНЬЕ с. (смп. zjednoczenie)
об'єднання, з'єднання: Дроугій [пунктъ].
абы на тѣмъ мѣло оголошѣномъ помѣстномъ
синѣдѣ,... з'єднѣнѣе з рѣмскимъ запад-
нымъ костѣломъ бѣдѣовано и чинено не было,
алѣ... жебы набожѣнство... в'цѣле захѣ-
овано и оутвержѣно было (Острог, 1598-1599
Апокр. 14).

Див. ще **ЗЕДНОЧЕНІЕСА**, **ЗѢДНО-
ЧЕНЕСА**.

ЗЕДНОЧИТИ див. **ЗѢДНОЧИТИ**.

ЗЕДНОЧИТИСЕ див. **ЗЕДНОЧИ-
ТИСА**.

ЗЕДНОЧИТИСА, **ЗЕДНОЧИТИСЕ**
дієсл. док. (смп. zjednoczyć się) 1. (з ким)
З'єднатися, злучитися: гдѣ са снѣве бѣ-
жїи з сы(н)ми людѣ(и) свѣта того зєднѣ-
чили в'вє(с) свѣтъ Бѣ затопи(л) потѣпо(м)
(Вільна, 1596 З. Каз. 20); Та(к) и тогѣ жебы
Ап(с)лѣве и хрїстіанѣ Параклїта принѣти,
а мо(ц)ю з' высѣкостѣ приѣоболѣчѣса, Бо(з)-
ства наплнитїса, и дѣши з' Дѣомъ с(т):
з'єднѣчитїса мѣли, Пр(о)роки и Кролеве
не вѣдали (Вільна, 1627 Дух. б. 264).

2. (з ким) (одружитися) поєднатися: Тѣе
са ѡпїсѣтъ в' кнїзѣ Рѣѣы на самомъ по-
чѣткѣ: якѣ се ѡнаа Рѣѣа з' Воѣзо(м) з'єднѣ-
чивши, а прѣ(з) внѣчата свои зродїла Давы-
да црѣа (серед. XVII ст. Хрон. 63 зв.).

ЗЕДНЫВАТИ дієсл. недок. З'єднувати:
Слѣ(з)ное за(с) и мѣчѣниѣское назывѣаю(т)са
крѣщенїемъ дла того, и(ж)... ѡ(т)пѣщенїє
вины, и кара(н)а за грѣхъ з'єдныѣаю(т) (Львів,
1645 О тайн. 14).

ЗЕЖДЖАТИСА дієсл. недок. (збира-
тися де-небудь разом) з'їжджатися: на(м)
са здало абы на кождѣе лѣто, в' кождѣой

епархїи два разы на рокъ еписко(п)скій со-
бо(р) бываль, абы посполъ на единос мѣсце
зѣжджаючися сполной епархїи таковыи
взысканїа истазовали (Острог, 1598-1599
Апокр. 135 зв.).

ЗѢЖДЧАТИ див. **ЗЪѢЖДЖАТИ**.

ЗѢЗДЪ див. **ЗЪЪЗДЪ**.

ЗЕРЕТИЧЕНЬЙ дієприкм. у знач. прикм.

Який став еретиком: Если бо... назвались
в правду и вкупѣ стоящие — отступники и
отметницы, а един збѣснѣлый и зеретиченый
— основание или фундамент, то бы и тая
хула пала и на апостолы (1608-1609 Виш.
Зач. 214).

ЗЕРЕТИЧИТИСЯ дієсл. док. Стати
еретиком: Если бо... един взбѣснѣвши и
зеретичившися оторгнувся от лика или
почту вѣрных,... то бы и тая хула пала и
на апостолы (1608-1609 Виш. Зач. 214).

ЗЕРОЖИТИ дієсл. док., перен. (що)
Розворушити, розбурхати, сколотити: Вше-
теченство... тихое а скромное приращеніе
лю(д)ское збѣствило и зерожило, розѣмное
и безрозѣмное ѡ(т)менило (Київ, 1637 УЄ
Кал. 986).

ЗѢСТИ див. **ЗЪЪСТИ**.

ЗѢХАНЕ див. **ЗЪѢХАНЕ**.

ЗѢХАНЬЕ див. **ЗЪѢХАНЬЕ**.

ЗѢХАТИ див. **ЗЪѢХАТИ**.

ЗѢХАТИСЕ див. **ЗЪѢХАТИСЯ**.

ЗѢХАТИСЯ див. **ЗЪѢХАТИСЯ**.

ЗѢХАТИСА див. **ЗЪѢХАТИСЯ**.

ЗЖАЛИТИСА дієсл. док. (над чим)
Зжалитися, зглянутися: а а нѣ маю ли
зжѣлити са на(д) нинѣвією мѣсто(м) вели-
кы(м) (Острог, 1599 Кал. Остр. 213).

ЗЖАТИ, ЗОЖАТИ дієсл. док. (що)
1. (зрізати стебло рослини біля кореня)
зжати: збожя, зложоного и на поли зжато-
го: жита копъ триста... ячменю копъ двад-
цать (Луцьк, 1576 АрхЮЗР 1/І, 53); тые по-
мененные слѣги... // ...горѣхъ нивѣ зжали и

забрали (Вінниця, 1640 ЛНБ 5, III 4063, 34).

2. **Перен.** Дістати, одержати, заробити:
што тѣтъ постѣшь, та(м) тоє(ж) зожнешь,
а спроста повѣдавши, яко што тѣ заробишь,
а та(м) заплатѣ возме(ш) (Височани, 1635
УЄ № 62, 3).

ЗЖАХАТИСА дієсл. недок. Лякатися,
жахатися: Оужасаюса: Страшѣса, лака-
юса, здѣмѣваюса, зжахѣюса, сполѣхѣюса
(1627 ЛБ 137).

ЗЖАХНЕНЕСА, ЗЖАХНЕНЬЕСА с.

1. Здивування, подив: Изѣмѣнїе: Забы(т)е-
са, задѣмѣва(н)еса, зжахнѣнїе са (1627 ЛБ
47).

2. Страх, переляк: Оужасновѣнїе: Зѣ-
мѣ(н)е, зжахнѣ(н)еса, перѣстрахъ, перелакнѣ-
(н)еса, затрвожѣ(н)еса (1627 ЛБ 137).

ЗЖАХНЕНЬЕСА див. **ЗЖАХНЕНЕ-
СА**.

ЗЖЕЧИ, ЗОЖЕЧИ дієсл. док. (кого,
що) (знищити вогнем) спалити: Хто бы ко-
му... млы(н) зжо(г)... таковыи має(т) пла-
тити кгва(л)тъ (1566 ВЛС 87 зв.); тамъ з
многими по(д)даными своими... дубе мое
грани(ч)ное а бо(рт)ное... изо бчолами зжогъ
(Житомир, 1584 АЖМУ 88); Хоть я дамъ
тѣло свое, што бы мя зожгли, а любве не
(в ориг. нѣтъ. — Прим. вид.) имаю, не естъ
ми нїякои помочи (XVI ст. НЄ 16); такъ и
сосна наша власная, которую дей годовѣ
пять яко ее громъ зжогъ (Краків, 1633
АЮЗР II, 82).

ЗЖОЛТАБЕЛЬЙ прикм. Жовто-білий:
камен з жолта-белый, яко старый диямент
(Володимир, 1613 АрхЮЗР 1/VI, 427).

ЗЗА див. **ЗЪЗА**.

ЗЗАДУ, ЗЪЗАДУ 1. присл. (із задньої
сторони, зі спини) ззаду: пристоупи(в)ши
ззадоу и до(т)к'ноуласа подол'ка ѡдѣна
его (1556-1561 ПЄ 251); защепьку отьломѣле-
но, што знать свѣже изорѣвано вѣко и съ
переду и зъ заду закладано якимись желѣза-
ми (Луцьк, 1591 АрхЮЗР 1/І, 317); Хімѣра:

Коза спередъ ле(в), а з'зѣдъ змѣй, а всерединѣ Хімера (1627 ЛБ 241); пристѣпи(в)ши з'зѣдъ доткнѣлася краю одѣна егѡ (Київ, 1637 УС Кал. 623).

2. У знач. прийм. (з род.) (уживається на означення предмета або особи, позаду яких щось розміщене або відбувається) ззаду: з'шны(х) складаны(х) и фалшівы(х) [словъ] ...наплѣнѣный естъ свѣ(т) котѡрій пере(д) тобою хвѣла(т), а з'задоу тебе продаю(т) (поч. XVII ст. Проп. р. 212 зв.); А з дрѡгое стороны штъ реки Норины ꙗ сажонъ а (з)зѣдъ штъ реки врѣчаѣ ꙗ сажонъ (1552 ООвр. 3. 100 зв.).

Див. ще **ИЗЗАДУ**.

ЗЗВАТИ дієсл. док. (кого) Зізвати, скликати: Гды з'зовѣтъ пастырѣ стадо своє: хтѡколвекъ бѣдетъ мѣти патно, познаѣтъ пастыра своѣго (Вільна, 1627 Дух. б. 112); а тій люде... гди ш(т)цѣ ихъ состарѣ(т)ся албо мати... тогды оучинятъ за мѣ(с)томъ кострѣ дровъ и запаля(т) и ззовуть приятели(и) и ѡчинятъ калацію (серед. XVII ст. Луц. 532).

Див. ще **ЗЗЫВАТИ, ИЗЪЗЫВАТИ**.

ЗЗВОЛИТИ дієсл. док. (виявити бажання) зволити: Для Кр(с)тѣ пре(д) ты(м) за(в)ше вѣрны(х) забиваѡ... Кѡтѡрыи з'звѡли(в)ши трѣвати при не(м) стѣле, И потѡм'кѡ(м) до нѣѣ доховѣли вцѣле (Угорці, 1618 Лютк. В. 1 зв.).

ЗЗУВАТИ дієсл. недок. (скидати взуття зі своїх нїг) роззувати, діал. ззувати: ёсли коли одїнь дрѣгомѣ своего права оустѣповѣль, ѡбы оустѣпованье было вѣжно. з'зѣвѣль члѣвкѣ ботѣ своѣй, и давѣль егѡ бли(з)-комѣ своемѣ. то было свѣдѣцтво оустѣповѣнья во Израїлю (серед. XVII ст. Хрон. 196 зв.).

Див. ще **ЗЗУТИ**.

ЗЗУТИ дієсл. док. (що) (зняти з ноги) роззути: ззѣй обѣве твои з ногѣ твоихъ (серед. XVII ст. Хрон. 162 зв.);

(скинути з ноги) зняти: ззѣй ми пончохи и загрѣй ми ложку кгдажѣ барзо зле ся маю (к. XVI ст. Розм. 44 зв.).

Див. ще **ЗЗУВАТИ, ИЗЗУТИ**.

ЗЗУТИСА дієсл. док. 1. Роззутися: помѣлѣ члѣвкѣ постѣпѣ(т), и мѡжемъ досконѣлымъ бывѣе(т), и зѣпѡлность лѣт мѣвѣаетъ, не якъ нѣкотѡріи мѡвѣтъ, одѣтисѣ и зѣтисѣ (Вільна, 1627 Дух. б. 155).

2. Перен. Позбутися: Але мы такѣ прѡсты и безѣмныи ёстехмо, же кгда незлічєныи пре(з) ве(с) рѡкѣ грѣхи пополнѣємо, не старѣємоѣ шны з'зѣтисѣ (Київ, бл. 1619 Аз. В. 294).

ЗЗЫВАТИ, ЗЗЫВАТЬ, ЗЪЗЫВАТИ дієсл. недок. (кого) Ззивати, скликати: возный повету Луцкого,... зезналѣ, ижѣ въ тыхъ всѣхъ селахъ былѣ и листѣ врядовый, на копу зъзываючи, оказовалѣ (Луцьк, 1596 АрхЮЗР 6/І, 257); Всѣхъ насѣ до коўпы вѣрныхъ Хвѣхъ, ззывѣаетъ, И радѡсть невымѡвнѣю оповѣдаѣтъ (Львів, 1616 Бер. В. 68); до нѣх' ззывѣаетъ насѣ всѣх' Бж(с)твѣнный Єв(г)лѣскїй гѡлѡсь (Київ, 1637 УС Кал. 423); И рѣклѣ г(с)дѣ до Мѡисѣѣ мѡвачи: оучини собѣ двѣ трѣбѣ сребреныхъ ковѣныхъ, котѡрыми бысѣ мѡглѣ зъзывать лѣдѣ, колї сѣ маѣтъ рѣшитѣ обѡзѣ (серед. XVII ст. Хрон. 132).

Див. ще **ЗЗВАТИ, ИЗЪЗЫВАТИ**.

ЗЗЫВАТЬ див. **ЗЗЫВАТИ**.

ЗИБАТИСЬ дієсл. недок. Спотикатися; вагатися: titubo, колибаю(с), зибая(с) (1642 ЛС 398).

ЗИГАРЬ див. **ЗЕГАРЬ**.

ЗИДАНІЄ с. (цсл. зидание) творення, розбудова: Єрослѣвѣ зиданїемъ црковны(м) кїєвѣ и чернїговѣ оукраси, Костантїн же єдїнѣ собѡрнѣю црковѣ писанїемъ възвыси (Острог, 1581 См. В. 7 зв.).

Пор. **ЗИЖДАТИ**.

ЗИДАТИ див. **ЗЪДАТИ**.

ЗИЖДАТИ дієсл. недок. (цсл. зиждати) (що) (виготовляти, споруджувати) будувати: Да проклати бѣдѣтъ вѣдки, ар(ъ)хима(н)дри(ты), і игѣмени, которіе манастирѣ позапѣскалы ...//... кариты зиждѣтъ, възники сѣтыє... спрагаю(т) (до 1596 Виш. Кн. 263 зв.-264);

перен. (грунтувати на чому-небудь) будувати: Мы, православнии, так вѣруем и исповѣдуем и на том фундаменте вѣры церковной спасение свое сновем и зиждем (1600-1601 Виш. Кр. отв. 168); Знѣю и(ж) працовито(ст) любовное,... помножає(т)ся Праца не рекучи абы(с)те ты(л)ко здѣние стѣнѣ... ѡкрашѣли, аѣ абы и соглашеніе красногласное в то(м) здѣнии ѡмножалосѣ що пѣвне бо(л)шая Славе(н) в правдѣ хра(м), славнѣ(и)ши(и) зи(ж)да(и) (Острог, 1633 ЛСБ 519).

ЗИЖДИТЕЛЬ ч. (цсл. зиждатель) будівник, творець: Подбѣбно же естли речѣ зиждѣтель, рѣкше, бѣдѣвникѣ іли, творѣтель (Острог, 1588 Сур. 8 зв.).

ЗИЙТИ див. **ЗЫЙТИ**.

ЗИМА, ЗІМА, ЗЫМА, ЗЪМА ж. 1. (найхолодніша пора року) зима: а мають... сани дровми зима имѣ давати, а зима не давати (Київ, 1507 АрхЮЗР 1/VI, 11); вси масніци тѣи тепло было, ю(ж) них'то не сподѣвався, жебы зима мѣла бѣти (1509-1633 Остр. л. 130); оуже зима поминоула, превалѣ лютости отшолѣ и отступилѣ (поч. XVI ст. Песн. п. 51); Козаки... бываютъ ѡ нихъ прихожие козаки сѣе зимы было ихъ разомѣ ѡ полѣтрета ста (1552 Очерк. З. 15); а погани... запали(в)ши ѡго(н) казали на(м) всѣ(м) огреватисѣ для до(ж)чу и зимы (II пол. XVI ст. КА 153); тогды на ма бѣла оуставичнаѣ зыма, трясаѣца (XVI ст. УС № 29519, 285); за-се(в)кѣ на зимѣ три(д)ца(т) мерокѣ жита... пограби(л) (Житомир, 1605 ЦДІАК 11, 1, 4, 40 зв.); Лѣна, сѣ планѣтами,... показоуєтъ

прехѣдомѣ всѣ четѣри чѣсти, всего рѣкѣ; зимѣ, вѣснѣ, лѣто, ѣсѣнѣ (Почаїв, 1618 Зерц. 17 зв.); юж са та(м) почѣна(т) мѣре лѣдѣвое, та(м) вѣчнѣѣ зим(а) (Львів, поч. XVII ст. Крон. 28 зв.); за встѣпенѣемѣ сѣнца вѣ знаки пѣлѣнѣчныи свѣтѣ зѣмный зѣ зимы са смѣетѣ (Київ, 1632 Євх. 293); Юж весна і лѣто зимѣ уступаю, Юж жнива і осѣнѣ аквѣліон голдуют (1648 Елег. 52); Ученѣ. Ѡ(т)кола зима походи(т) (серед. XVII ст. Луц. 538).

2. Вл. н., ч.: Яро(ш) Зѣма (1649 РЗВ 357 зв.); Хвеско Зима (Там же, 399 зв.).

ЗИМАТИ див. **ЗЫМАТИ**.

ЗИМЕ див. **ЗИМѢ**.

ЗИМИ див. **ЗИМѢ**.

ЗИМНИЙ¹ див. **ЗИМНЫЙ**¹.

ЗИМНИЙ² див. **ЗИМНЫЙ**².

ЗИМНИЦА ж. Лихоманка, пропастица: Ѡ(т)стѣпѣла ѡ(т) неѣ зимнѣца, і изѣшла и(з) свѣта двѣца (Львів, поч. XVII ст. Крон. 53); тѣи Истѣчни(к)... оулѣчѣль,... крвѣте-че(н)ѣ рѣзныи Царѣцѣ и ѣныхъ невѣстѣ и горѣчокѣ и зимнѣцѣ ро(з)маитыхъ мнѣзство (Київ, 1631 Син. Тр. 815); guerguera, зи(м)ница (1642 ЛС 342).

ЗИМНО¹ с. 1. Холод, діал. зимно: А потом,... мене... у светлочку малую до везенѣ осадил,... гдем великого зимна,... и голоду, через чѣтыри недел седечи, уживала (Володимир, 1567 АрхЮЗР 8/III, 135); А... грѣбѣе лю(ди)... приняли насѣ всихъ для до(ж)чѣвъ... и для зимна (Хорошѣв, 1581 Є. Нег. 144); птахи, вылетѣвши зѣрьѣ, отѣ зимна и снегу, который былѣ напѣлѣ, по-здыхали (Вѣльна, 1599 Ант. 775); сѣнце прѣменѣ тѣплыи ѡ зѣмлю ѡпираѣетѣ; и збѣт-неѣ зимно прогѣнитѣ (Почаїв, 1618 Зерц. 11 зв.); Сѣтый приѣтелѣ Іс хѣвѣ слѣжѣили бѣгѣ в лакнѣню и прагнѣню, в зимнѣ и на-гости (Київ, 1623 Мог. Кн. 21 зв.); ѡбѣвѣнѣ; яко... ѡживѣти не хѣта(т), ты(л)ко гды злѣе здѣрѣва прѣйде, або порѣннѣго зи(м)на ѡст-

ро(ст)... примѣси(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 7 зв.); Во дни палѣнь былъ ѡ(т) сл̄нца а вночи ѡ(т) зѣмна (серед. XVII ст. *Хрон.* 49).

2. Вл. н.: яко бым я мел Мину якогос черца з манастира Зимна выгнати и якихсь бегуновъ до него впровадити (Володимир, 1624 *АрхЮЗР* 1/VI, 537).

Див. ще **ЗИМНОСТЬ**.

ЗИМНО² присл. Холодно, *діал.* зимно: ѡчини достатни(и) ѡгонь Абых мы са за-грѣли ѡгонь горить ѡ(т)че намъ не зимно потреба на(м) о(т)и(и)ти кгда жъ часть есть (к. XVI ст. *Розм.* 24 зв.); Блаѡ: Не гарѣздъ, мдлѣ, недѡбре, оулѡмнѣ, зѣмно (1627 *ЛБ* 7); *gelide*, зи(м)но, гню(с)но (1642 *ЛС* 206).

ЗИМНОСТЬ ж. 1. Холоднѣсть; холод: не є(ст) воды исно(ст), котѡрая если зогрѣ-є(ш) зѣмно(ст) оутрачаѣтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 215); вода бовѣ(м) зѣмностью псоу-етса, а тепло(м) оумнѣйшѣетса (Там же); Кири́неа: Стѣна а́бо Тра́мъ, а́бо зѣмно(ст), забѣженъ а́бо готовлѣнье (1627 *ЛБ* 216).

2. *Перен.* Холоднѣсть, бездушнѣсть, байдужѣсть: бѣ... нако(р)ми лакнѣючого жебра-ка, распали зи(м)но(ст) мою ѡгне(м) мл̄(с)ти твое(и) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 45).

Див. ще **ЗИМНО**¹.

ЗИМНЫЙ¹, **ЗИМНИЙ**, **ЗИМЪННЫЙ**, **ЗИМНЫЙ** *прикм.* (який має низьку тем-пературу) холодний, зимний: Та́к же и ти чл̄че хр̄(с)... // мо́же(ш) ємѡ подати троу-нокъ воды зѣмной (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 269-269 зв., на полях); чѣмѡ ты тѡ такъ ра́но выходишь на повѣ́тре зѣмное? (к. XVI ст. *Розм.* 25); за́ра(з) з не́ба спѣл̄ъ дѡжчъ ве-лі́кїй на вѡ́йско мое // зѣмный ба́р'зо (Дер-мань, 1604 *Охт.* 10-11); вода свѡи(м) при-рожена(м) єсть вода, и ѡпро(ч) того маѣтъ, же єсть зѣмнаа и свѣ(т)ла(а) и чѣстаа (поч. XVII ст. *Проп. р.* 215); Овѣ неха́й роздаѣтъ взѣ́тѣю мѡдрѡсть... їнші́й кѡбокъ зѣмноѣ

воды (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 531); Гди ся зѣ(м)-ская пара изъ зи(м)ною водою... по(м)тика-етъ (!) тое не може(т) згѣстѣти на снѣ́гъ (серед. XVII ст. *Луц.* 543);

(який характеризується низькою темпе-ратурою повітря) холодний, зимний: єсть та(м) гѡ́ра ба́р'зо велѣ́каа, и высѡ́каа, до-сагаѣтъ вер'хомъ... до фри(к)гѣды, то є(ст) до зѣмьнаго по́аса (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 439);

(який має суворий клімат) холодний, зимний: прихо(ди)ли и(з) зи(м)ни(х) стро(н) шѣ́каючи пого(д)нѣ́шо(г) неба... напро(д) са(р)матове и ро(к)солани (1582 *Кр. Стр.* 95); Которые та(к)же єдно(ст) наро́дъ з кѡ-тами здавна были, и с ними ся єдноста(и)не на ро(з)маитые во(и)ны до чѣ́жи(х) краи(н) с ты(х) кутовъ зѣмны(х) выправовали (Там же, 161); *Образно:* Оукопа́лесь Ко́люмнѡ ѡ(т) зѣмнои Зѡ́ны, При бе́регахъ Днѣ́прѡ-выхъ по(д) Седмитрѣ́оны, где заде́ржишь мешка́нцѡвъ Ро́ссїйскихъ в' шѣ́кан'ю Цнѣ́хъ Наѣ́къ (Київ, 1632 *Євх.* 298);

(який викликає відчуття холоду) холод-ний, зимний: в'ну(т)рности бѡ́де(т) горячка пекти, а звнѣ́ хла(д) и потъ зѣм'ный, знакъ дефектовъ тѣ́ле(с)ны(х) на тебѣ́ ся покаже́тъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 267).

ЗИМНЫЙ², **ЗИМНИЙ**, **ЗЕМНИЙ** *прикм.* (наявний узимку) зимовий: тогды бо было врѣ́мя зимной ча(с) лю́тъ (1489 *Чет.* 144); вольно купцомъ со всякими товары... //... лѣ́тными дорогами и зимними,... приѣ́здити и отѣ́здити (Петрків, 1526 *РЕА* I, 140-141); а ча(с)у зимнего кгда снегове бываю(т) ве-ликие маю(т) дорогу потка(в)шиса попо-ловицы делити а ѡди(н) дрѣ́гого спыхати з дороги не маѣтъ (1566 *ВЛС* 84 зв.); то-гды... попровалили мя за село манастир-ское млино(в)цѣ́ до ко́пцо(в)... которые сѣ́тъ якобы кѡ заходѣ́ сл̄нца зим'ного (Унів, 1581 *ЛСБ* 61);

(який відбувається взимі) зимовий: о́ста-токъ на ярмарокъ зѣмный... што для лѣп-шой вѣры подписа́лемъ (к. XVI ст. *Розм.* 71); **свѣтый (свѣтый) Микола (Никола)** **зимный (зимний, земный)** — (назва церков-ного свѣта, також календарна дата) зимовий Миколай: Мы им рок положили были день свѣтого Николы зимного (Варшава, 1526 *AS* III, 288); И рок есмо себе положили пер-ед свѣтымъ Николою зимним третій ден (Берестя, 1544 *AS* IV, 407); Третийнадцат въ Яруни местечку, також волности: яр-марки два крот на ден свѣтого Миколы земного (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 130);

(призначений для зими) зимовий: а на ты(х) двѣ лѣтѣ мае(т) дати бра(т)ство одежку присто(и)ную та(к) лѣтнюю я(к) и зи(м)ную (Львів, 1607 *ЛСБ* 1046, 3).

ЗИМНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Холодні-ший, морозніший: *alsius*, зи(м)нѣ(й)ши(й) (1642 *ЛС* 78).

Пор. ЗИМНИЙ¹.

ЗИМНѢТИ *дієсл. недок.* Холодніти, хо-лодіти, *діал.* зимніти: *inalgesco*, зи(м)нѣю (1642 *ЛС* 229).

ЗИМОВАНЄ *с.* 1. Зимування, зимівля: пришли є(с)мо до мири мѣ(с)та //... и не маючи доброе при(с)тани к' зимова(н)ю много и(х) радили жебы са ѡ(т)тола пу(с)-тили... к ѳиникїи зимовати (II пол. XVI ст. *КА* 146-147).

2. (утеплене приміщення чи місце для зимування) зимівля: шляхетъны(и) пнѣ Ми-кола(и) Янови(ч),... присягу в тую роту, же тые волю... з вла(с)ное мае(т)но(с)ти... и вла(с)ного зимованя кнѣжти его мило(с)-ти суть,... прися(г)лъ (Володимир, 1636 *ТУ* 305); *hyberna*, *ogum*, зимованє (1642 *ЛС* 221).

Див. ще ЗИМОВИСКО, ЗИМОВѢЛЯ.

Пор. ЗИМОВАТИ.

ЗИМОВАТИ, ЗИМОВАТЬ *дієсл. недок.*

1. (жити де-небудь узимку, залишатися десь на зиму) зимувати: семѣ(и) еї зимдють при замѣкѣ в мѣсте (1552 *ОКан.* 3. 25 зв.); не маючи доброе при(с)тани к' зимова(н)ю много и(х) радили жебы са ѡ(т)тола пу(с)-тили коштуючи є(с)ли бы а(к) мо(г)ли са переплавити к ѳиникїи зимовати (II пол. XVI ст. *КА* 147); сарацини... зимовати ѡ(т)-ходили до Кизикѣ, и знѡвѣ на вѣснѣ прихо-дили до Константино́по́ла (Київ, 1627 *Тр.* 666); Рокѣ *ѡахлд*: Коро(л) еще в Москви бы(л), бо такїи та(м) и зимоваль (серед. XVII ст. *ЛЛ* 171).

2. (кого) (доглядати тварин протягом зими) зимувати: пнѣ ма(р)тинѣ... в ты(х) же спо(л)ны(х) и зѡме(ст)ных леса(х) лю де(м) по(с)торо(н)ны(мѣ)... бы(д)ла ѡв(ц)е и (с)ви(н)е зимова(т) по(з)воли(л) (Жито-мир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 28); И коровы двѣ Ива(н) Повине(н) єи зимовати (Од্রে-хова, 1628 *ЦДІАЛ* 37, 2, 44).

ЗИМОВАТЬ *див. ЗИМОВАТИ.*

ЗИМОВИСКО *с.* Зимовище, зимівля, зимування: *От tam, zołnire, idite smiłe wsi na zimowisko. W biłe horode, w zahorode myite stanowisko* (1648 *П. про пол.* 201).

Див. ще ЗИМОВАНЄ, ЗИМОВѢЛЯ.

ЗИМОЗЕЛЕНЪ *ч.* Назва вічнозеленої рослини: пирѡла по ла(т)н. и по гречески..., а по рѣ(с)ски зимозелѣнѣ (XVI ст. *Травн.* 362 зв.).

ЗИМОЮ *присл.* Зимую, взимку: а Ян нехай их в бечки солит, бо маєм тѣю звери-нѣ зимою некоторым паном здѣ казат вез-ти (Вільна, 1543 *AS* IV, 372); поведѣли под-даные Сѣшиченские, иж... толко вершами рыб зимою потросе доставают (Сушично, 1569 *AS* VII, 330); Тогдыжѣ. Всѣхъ зго(д)ные вота, абы... дочекавши на ве(с)нѣ... зачатое будованя ско(н)чити, а зимою зара(з) ма-терию к тому належную готовати (Львів,

1633 ЛСБ 1043, 36); зимою сл(н)це бѣжитъ бокомъ низко, далеко ѡ(т) на(с) и тимъ маемо студено (серед. XVII ст. Луц. 539).

Див. ще **ЗИМЪ**.

ЗИМЪНЬЙ див. **ЗИМНЬЙ**¹.

ЗИМОВѢЛЯ ж. Зимовання, зимівля: Пань Юре(и) Макаровичъ... заграби(л)... // ...и дрѡгое быдло протестѹючихъ которое ...для зимовѣле двесте се(м)десять ро(з)дали были по(д)даны(м) (Київ, 1633 ЛНБ 5, II 4060, 30).

Див. ще **ЗИМОВАНЕ**, **ЗИМОВИСКО**.

ЗИМЪ, **ЗЪМЪ**, **ЗИМЕ**, **ЗИМИ** присл. Зимою, взимку, *dial.* взимі: и лете и зиме з млына того мерокъ две части на замокъ а третаа млинарѡ (1552 ОВол. 3. 196); про- то жь молитеса абы не было оутѣкана ваше зимѡ (1556-1561 ПЄ 181); робить около огородовъ — што треба, а зими клячами дворными дрова возити по дню въ тыйденъ (Луцьк, 1589 АрхЮЗР 6/І, 202); Злокозныи мысливецъ за(с)тавляє(т) сѣти, въ дни же и в нощи и зѣмѡ и в лѣти (к. XVI - поч. XVII ст. ПДПИ 182, 86); Зеленичїе: Єст' дѣрево, котѡрое лѣтѣ и зимѡ зѣлено (1627 ЛБ 43); Зимѡ ся зе(м)ля запечатуеть, морозо(м) же горячость з ней не можетъ ви- (и)ти (серед. XVII ст. Луц. 543).

Див. ще **ЗИМОЮ**.

ЗИНВЕНТОВАТИ дієсл. док. (стп. *zinwentować*) (що) інвентаризувати: тые жь помененные панове братство Луцькое,... крамный товаръ увесь... зинвентовавъши, обравъшы якого чоловика цнотливого купецкого, оные речи и товары вси спродати повѣриты (!) (Луцьк, 1621 АрхЮЗР 1/VI, 507).

Див. ще **ИНВЕНТОВАТИ**.

ЗИСКЪ див. **ЗЫСКЪ**.

ЗИСПОДУ, **ЗІСПОДУ**, **ЗЫСПОДУ** присл.

1. (у нижній частині) зісподу: А дрѡгаж ве- жа... зве(р)хѡ ѡпала зысподѡ по(д)гнила

(1552 ОВол. 3. 192); горо(д)на пана миха(и)- ла... половица зрѡ(б)лена а зы сподѡ згни- ла (1552 ОЛЗ 163 зв.); такъ тежъ на теле небожчика княза Ярослава видели єсмо въ правомъ ѡде зы сподѡ и горе чотырма кѡла- ми пострелонъ (Луцьк, 1564 АС VI, 259); Пекло єсть з верхѡ ѡзко а зисподу широко (серед. XVII ст. Луц. 525).

2. (з-під кого, чого-небудь) зісподу: мно- госа трафлає(т), я(к) дво(м) бор'це(м) бѡ- рѡчи(м)са... того по(д) сѣбе по(д)г'бати, то томѡ за(с) зысподѡ вы(м)кнутиса, и ве(р)хо- вого наспо(д) переѡе(р)нѡти (п. 1596 Виш. Кн. 252 зв.).

3. Из внутрішнього боку: А потомъ зараз помененный Павелъ Домбский... тоє обра- женъе на левой руке, на палцу мизинымъ, зысподу и на верху другого палца подле него указалъ (Луцьк, 1627 АрхЮЗР 1/VI, 585);

зсередини: ѡные богѡцтва жидомъ са достали, которые заразъ на рѣчи стые тые скѡрбы ѡбєрнѡли, а напродъ на прибыто(к), котѡрый щїри(м) золото(м) зысподѡ и звѣ(р)- хоу былъ накрїтый (поч. XVII ст. Проп. р. 232); *sublino* зі(с)подѡ мазати (I пол. XVII ст. Сем. 166).

ЗИСТИТИ див. **ЗЫСТИТИ**.

ЗИСТИТИСЕ див. **ЗЫСТИТИСЕ**.

ЗИХАТИ див. **ЗЪЪХАТИ**.

ЗИХАТИСА див. **ЗЪЪХАТИСА**.

ЗИЦЕРЪ ч. (стп. *zyser*) друкар: А до того еще пилно прошу вѡ(с)... жебы при- ты(х) литера(х) а зицєра якого в то(м) цви- чоного (Острог, 1607 ЛСБ 372, 1).

ЗИЧЕНЬЕ див. **ЗЫЧЕНЬЕ**.

ЗИЧИТИ див. **ЗЫЧИТИ**.

ЗИЧЛИВЕ див. **ЗЫЧЛИВЕ**.

ЗИЧЛИВИЙ див. **ЗЫЧЛИВИЙ**.

ЗИЧЛИВОСТЬ див. **ЗЫЧЛИВОСТЬ**.

ЗИЧЛИВЫЙ див. **ЗЫЧЛИВЫЙ**.

ЗИЧЫТИ див. **ЗЫЧИТИ**.

ЗИЧЬЛИВОСТЬ див. **ЗЫЧЛИВОСТЬ**.

ЗИЩЕНЬЕ с. Виконання, здійснення: Свѣршѣніє: Зищѣньє, выполне(н)є (1627 ЛБ 126).

Пор. **ЗЫСТИТИ**.

ЗИЯТИ дієсл. недок. Зіяти, зяти: А што ся тычетъ, же церкви затворены стояли, — чы хотели есте, абы отворомъ зияли, жебы и псомъ до нихъ вольно было входить?! (Вільна, 1599 *Ант.* 883); Але и овшемъ на другомъ зияти мѣстцу, гды науки и напомиане до Ефескихъ презвитеровъ чинилъ, признаваетъ имъ, же ихъ Духъ Святый... многихъ поставилъ епископы пасти церковь Господа а Бога (1603 *Пит.* 38); нїо, зияю, ра(с)падаюся (1642 ЛС 218).

ЗІЙТИСЯ див. **ЗОЙТИСЯ**.

ЗІЛЯ див. **ЗѢЛА**.

ЗИМА див. **ЗИМА**.

ЗИОЛКО с. (стп. ziółko) 1. (лікувальна трава, рослина) зілля: На лѣчѣньѧ тѣла да(л) Бгъ зѣла земныи... спорадѣвши жебы взѣтое зъ земли тѣло зъ земли // походѣчими зіо(л)ками лѣчѣлосѧ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 377-378).

2. *Перен.* Зіллячко: Абы тѣжъ члѣвкъ в' глѣбѣкостахъ покѣсъ стѣлтъсѧ в' ласкѣ богатымъ, пре(д)сѧ еще зіолко злѣсти при нѣмъ зостаѣтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 167).

Див. ще **ЗЕЛКО**.

ЗИСКЪ див. **ЗЫСКЪ**.

ЗИСПОДУ див. **ЗИСПОДУ**.

ЗКАНЦЕРОВАНЫЙ дієприкм. 1. (морально) ушкоджений, знищений: Зачи(м) много с православъны(х) є(д)ны з невѣдомости дрѣгіє за(с) з частого ѡжива(н)ѧ канъцерованы(ми) зостали, и(ж) трѣ(д)но розѣ(з)нати (Городок, 1640 *Гр. Мог.* 1).

2. *У знач. прикм.* (який хворіє на рак) канцерний: Презвите(р) сканцерованный до стго приходитъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 17).

ЗКВАЛЦЕНЄ див. **ЗГВАЛЦЕНЄ**.

ЗКВАПНЫЙ прикм. Квапливий, поспішний: за такимъ // зквапнымъ вашей милости совершеніємъ, негодные ся въ такій великій станъ епископскій совершаютъ (Варшава, 1585 АЗР III, 289-290).

ЗКИДАТИ див. **СКИДАТИ**.

ЗКИЛКА див. **СКИЛКА**.

ЗКИНУТИ див. **СКИНУТИ**.

ЗКЛАДАТИ див. **СКЛАДАТИ**.

ЗКЛАНЪ ч. Безодня: Лоуциферъ... аггловъ тѣе оучинѣти збрана(л)сѧ: але ѡ(т) того часоу бо(з)ствоу спротивляючи(с) ѡвомоу за(и)зрѣли мѣчно... и для того(ж) з га(н)бою великою зъ нѣ(с)ны(х) ѡны(х) гмѧховъ соу(т) стрѣчены, и в пеке(л)ные зклѧны прѣпасти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 40 зв.).

ЗКЛАНАТИСЯ див. **СКЛАНЯТИСЯ**.

ЗКЛОНИТИ див. **СКЛОНИТИ**.

ЗКЛЯМРОВАНЄСЯ с. Об'єднання; злука: пре(з)... братію ѡ(т)правованы(и) дрѣги(и) ѡбѣтъ: котры(и)... естъ для тро(х) прычы(н) барзо потребны(и)... для поту(ж)ного зклямрованѧся, и неро(з)рыванѧ братіи (Львів, 1644 ЛСБ 1043, 61 зв.).

ЗКЛАМРОВАНЪ дієприкм. (чим) Об'єднаний, злучений: Ѡ(т)кѣль... оустановлѣныи нѣкотѣрыи годѣны тѣи(ж) бгѣнѣсныи Ѡцы намъ недолѣжнѣишимъ вѣразили... жебысмы якъбы нѣѧкимъ ланцѣхѣмъ,... зкламрованы бѣдѣчи,... той дѣброи повѣнності...не занехивѣли (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 196).

ЗКОЗАЧИТИСЯ дієсл. док. Покозачитися: менованые принципалове... // ...сами се зкозачивши и побунѣтовавши,... менованого пана Андрея Турского... до себе его хитрыми словами прибавили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 361-362).

ЗКОЛЬКО див. **СКОЛКО**.

ЗКОНДЪ див. **СКОНДЪ**.

ЗКОНДЪКОЛВЕКЪ присл. (стп. skąd-kolwiek) звідкись, будь-звідки: ѡ(т) бѣлои лилии албо з кондѣколвекъ веле принесѣ (к. XVI ст. *Розм.* 14 зв.).

ЗКОНЦИПОВАНЫЙ дієприкм. (стп. skoncypowany) укладений: ревокація... Пдблице з' каѳѣдры... читанаа была: в правдѣ было тѣ жѣ з'конципованаа была и напісанаа (Київ, 1628 Апол. 3).

ЗКОНЪТЕМНОВАТИ дієсл. док. (стп. skondemnować) (що) зневажити (що), знехтувати (чим): его м(л). панъ Яневски(и),... модовишле(н)то зконътемъновавъши ли(ст) и оному фалъшъ задавъши, взя(л) возъ зъ конемъ (Володимир, 1645 ТУ 324).

ЗКОНЪФЕРОВАТИСЯ дієсл. док. (стп. skonferować się) умовитися, порозумітися: козаки, людъ своеволный... умыслѣне зконъферовавъшысе на знисченъе вѣсее... Речи посполитое..., на село Туличовъ въ килку тысячь наехавъшы,... поймавши працовитого Грыца Кипменяти,... розными муками оного мучили (Володимир, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 98).

ЗКОРОТИТИСА див. **СКОРОТИТИСА.**

ЗКОРЫГОВАТИ див. **СКОРЫГОВАТИ.**

ЗКОШТОВАТИ див. **СКОШТОВАТИ.**

ЗКРАЮ див. **СКРАЮ.**

ЗКРЕМПОВАНЫЙ дієприкм. (стп. skrepowany) (об'язаний, обкручений чим-небудь) зв'язаний: тамъ же вы тыхъ подданныхъ,... обухами били и мордовалисте посторонъками звезаныхъ зкремпованыхъ трималисте (Володимир, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 465).

ЗКРИВАВИТИ див. **СКРИВАВИТИ.**

ЗКРУШИТИ див. **СКРУШИТИ.**

ЗКУПЕНЄ див. **СКУПЕНЄ.**

ЗКУПИТИСА див. **СКУПИТИСЯ.**

ЗКУПОВАТИ див. **СКУПОВАТИ.**

ЗЛАКЪ ч. Злак: который бы ихъ на дшезбавенныхъ твоихъ ев(г)лскихъ пажитехъ лакомъ тѣчныхъ и нѣколи неванѣчихъ травъ и цвѣтовъ (Вільна, 1620 См. Каз. 26); cleonition, споришъ зла(к) (1642 ЛС 126).

ЗЛАМАНЄ, ЗЛАМАНЬЄ с. (стп. złamanie) 1. (дія всуперечъ законові, праву) порушення: на остатокъ,... чынить прозбу... до всихъ обывателей Корунъныхъ,... указуючы... много... незгодъ, зламаныя правъ (Вільна, 1599 Ант. 940).

2. (відступлення від традицій, звичаїв) порушення: Не есть то теды зламаные церемоней Греческихъ, яко ѳилялетъ, беручи причину съ тыхъ словъ, несправедливе вывращаетъ (Вільна, 1599 Ант. 721).

3. Скасування, анулювання, відміна: Не-хай ся одно прысмотреть сынодомъ всимъ,... до кого о потверженъя ихъ, албо о зламане несправедливыхъ соборовъ утекалися? (Вільна, 1599 Ант. 671); **зламаные шлюбу** див. **ШЛЮБЪ.**

ЗЛАМАНЫЙ, ЗЛОМАНЫЙ дієприкм. у знач. прикм. 1. (який розбився, зіпсувався, розпався на куски) зламаний: Въ томъ же дворе, въ коморе, маетности речей рухomyхъ..., горшокъ невеликий, зламаний, триногъ (Луцьк, 1576 АрхЮЗР 1/I, 54); пультмисокъ цѣновый еденъ, другой зламаний (Пересопница, 1600 АрхЮЗР 1/VI, 297); По в'весь тѣтъ часъ на столкѣ ногъ подпилованыхъ Сѣдѣлемъ, ахъ, на дошкахъ помѣстѣ зламаныхъ (Вільна, 1620 Лям. К. 19); Лѣхтаро(в) мосяжны(х) веліки(х) посре(д) це(р)кве два склѣданы(х), А трѣтій зламаны(и) (Луцьк, бл. 1627 ПВКРДА I-1, 260); 1 те(р)птица зламанаа (Львів, 1633 ЛСБ 1054, 7); Сигни(т) зломаны(и) золоты(и) (Львів, 1637 Инв. Усп. 18 зв.).

2. (у якого порушена цілість кістки) зламаний: Члвкъ ѣсли бѣдетъ слѣпый або хро-мый, ѣсли мѣлого нѣса, и велікогѣ, або кривѣго, ѣсли зламаныи рѣки або нѣги,... не пристѣпитъ офероватъ офѣръ бѣгѣ (серед. XVII ст. Хрон. 123 зв.).

3. У знач. ім. с. р. **зламаное** — (те, що надламалося) зламаны, -ого: Бѣда, мѣвитъ,

пастыромъ Гилскимъ, котѣрыѣ пасли самѣхъ себе,... а стада мѣго не паслисте, што было ослабѣлое не оутвердѣлисте, што хѣрое не оулѣчилисте: што е(ст) зламáное не ѡбвázалисте (Львѣв, 1645 Жел. Тр. 2).

Див. ще **ИЗЛОМАНЫЙ**.

ЗЛАМАНЬЕ див. **ЗЛАМАНЕ**.

ЗЛАМАТИ, ЗЛОМАТИ, ЗЛОМАТИ, СЛАМАТИ дієсл. док. 1. (кого, що) (згинаючи що-небудь, розламати) зламати: Преклѣнный: Котѣрого нахилѣти и зламáти мѣжетъ (1627 ЛБ 94); *destruo* зломати (I пол. XVII ст. Сем. 69); *frango* зламати (Там же, 87);

(що) (порушити цѣлѣсть кѣстки) зламати: перси собе барзо подле руки правое шкодливе былъ розбилъ и в плечѣ в томъ же правомъ кост ось зламалъ (Луцьк, 1583 АрхЮЗР 8/III, 377); та(м) їсоу(с) злама(л) нѣгоу, а їюде ни(ч) (Львѣв, поч. XVII ст. Крон. 93 зв.); вы... ивана векерами збили сто(л)кли рѣкѣ лѣвую зламали (Вінниця, 1634 ЛНБ 5. II 4060, 72 зв.); **зламати каркѣ** див. **КАРКѣ**; **шию зламати, шію зламати** див. **ШИЯ**;

(що) (зробити непридатним для використання, зіпсувати) зламати: и слуга его... злама(л) колесо и мусѣ(л) помалу ехати (Гологори, XVI ст. ЛНБ 7, 1136, 35, 1 зв.); слуга его милости пана по(д)коморого... весло, ажъ дощенту бѣючи ты(х) по(д)данныхъ гнидавѣски(х), зламалъ (Луцьк, 1592 ТУ 223);

(що) зламати, зруйнувати, знищити: и за то те(ж), соу(т) скáрани... и(ж) вши(т)ко мѣсто и(х) тврѣдое зламáно спáлено, людѣй вѣсѣчено (XVI ст. УС № 29519, 228); А їжъ еще мѣватъ протѣвъ того прѣтѣвницы, жѣ Царѣ Іезѣкїа крѣшачи пога(н)скїи бѣги, и змїю ѡнѣю мѣданѣю злама(л) (Київ, бл. 1619 О обр. 55); И ѡного бѣвѣмъ кїота, и Херѣвїмѣ(в), и блáхи золотѣи, на котѣрой былъ

написанъ образъ... не зламáлъ Царѣ Іезѣкїа (Там же, 56).

2. (що) (знищити або порушити традиційне, усталене) зламати: А якъ же ты смѣешъ то судити, ижъ онъ самъ,... // ...можетъ то зломати и вси церемонїи Восточное церкви в-ни-во-што обернути? (Вільна, 1599 Ант. 737-739).

3. (що) (не додержати чого-небудь обіцяного, даного, порушити щось) зламати: Но противячися влѣдка томѣ манастирѣ фу(н)датарѣмъ, и зламáвши свою присягѣ, до вѣрѣдовѣ... ктѣторовѣ мѣща(н) лвовскы(х) ѡ тои манастирѣ поволоча(л) (Берестя, 1590 ЛСБ 143); Повѣдѣже ми, ѣилялете, которая сторона тотъ листъ его королевское милости и застановѣнѣ покою зѣкѣгвалтила и зламала? (Вільна, 1599 Ант. 861); ато якимъ способомъ справити может: абы народу руского вольности, а свое сумнѣнїе и присягу сламал, и ни до единого достоинства,... если до латыни не приложатся, русский народъ припущенъ не былъ (1600-1601 Виш. Кр. отв. 165); понѣже жїдовѣ... по(ст) зламáли зáто ты(ж) бѣли карáни (Львѣв, поч. XVII ст. Крон. 158); котѣрымъ таковымъ своимъ поступѣкомъ менованые подданные право посполитое зневажили, верность подданѣства паномъ своимъ зламали, зачѣмъ въ вины,... попали (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 113).

4. *Перен.* (про хворобу) зламати, знесилити, змучити: пристѣупилъ к немоу сотѣникъ просачи его глá. Гїи слоуга мои лежить в домоу дноу зломаныи и велѣми самоучи(т) (1556-1561 ПС 42).

5. *Перен.* (що) Перебороти, здолати: Наипрѣвое повѣдаѣтъ, иже боудѣтъ зломано ярмо та(ж)костии(х) (!) ихъ (XVI ст. УИ 1911/2, 75); ты(х)... сѣборѣвѣ... поважность якáа инѣшаа повáга зламáти мѣжетъ (Дермань, 1605 Мел. Л. 35); такъ и ты до люб-

лѣна бо(з)ского бѣжи, и если що прешко-
дою бѣде(т) розорви и зломѣ яко писано
є(ст) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 224).

ЗЛАМАТИСЯ, ЗЛАМАТИСА *дієсл. док.* 1. Зламатися, розламатися, зруйнува-
тися: пань Борис,... шаблею ее порубаль
на штуки, и иных речей не мало, што в
скринци было, и взявши скринку и брам-
ку..., //... не перестал шаблею рубат, ажъ
ся ему зламала (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* I/III,
374-375); тая шкута головою на берези сто-
яла и та(к) зламалася упо(л), же врекги
поламалися (Володимир, 1602 *ТУ* 234).

2. Втратити силу, перестати діяти: ю(ж)
са тѣе право зламало, ю(ж) тымъ спѣро(м)
має(т) бѣти конѣ(ц) (поч. XVII ст. *Проп. р.*
303).

3. Порущуватися, припинятися: црѣ тѣ-
рецькы прѣха(л)... и(з) войсками своими на
жигмо(н)та... и притиснѣ(л) бы на(с)... //
...и дали бы(х)мо и(м) помо(ч)... и бѣде(т)
томѣ зна(к) и дово(д), а(ж) єсмо дали ѡ(т)
великого нати(с)кѣ... и припѣженѣа, то(г)ди
за то ми(р) межи нами, абы са не злама(л)
и не прикази(л) (Гирлов, 1518 *Cost. DS* 494-
495).

ЗЛАМАТИСА *див. ЗЛАМАТИСЯ.*

ЗЛАМОВАТИ *дієсл. недок.* (що) Пролом-
лювати, проламувати, пробивати, продіряв-
лювати: камень... если звысока лети(т) и
що-кѣлве(к) ємоу трафляется злагоує(т)
жебы пришо(л) где лети(т) (поч. XVII ст.
Проп. р. 224); *destruo* зламѣю (I пол. XVII ст.
Сем. 5).

ЗЛАТАВИЙ *прикм.* Золотавий, залот-
истий: *horm[е]s[i]on*, камен(ъ) златави(й)
(1642 *ЛС* 220).

*Див. ще ЗЛОТАВИЙ, ЗЛОТИСТЫЙ,
ЗЛОТКОВЫЙ.*

ЗЛАТАРСКИЙ *прикм.* Золотарський,
ювелірний: Єв(г)ліє вилѣ(н)ского др(ѣ)ку
все в срѣбро злоцѣстое дѣло(м) злата(р)-

скимъ прекрасно ѡпра(в)ное (Львів, 1637
Інв. Усп. 2); *orobi[t]is*, кли(й) злата(р)ски(й)
(1642 *ЛС* 295).

ЗЛАТИЙ *див. ЗЛАТЫЙ.*

ЗЛАТНИКЪ¹ *ч. (жук)* світляк: *lampiris*,
dis, зла(т)никъ чѣ(р)въ (1642 *ЛС* 250).

ЗЛАТНИКЪ² *ч. (цсл. златъникъ) (гро-*
шова одиниця) золота монета: в Слѣвѣ зась
нѣ пѣшетъ ѡ Мнѣхѣ з' тромѣ златниками
погрѣбено(м), ѣжъ са в огнѣ мѣчилъ (Київ,
бл. 1619 *О обр.* 132);

(*грошова одиниця*) золотник: Если бы
станъ або парсуну цареву, на златнику вы-
рытый,... потопталъ предъ слугами цар-
скими... право мовлю, ижъ каранъ бы за
то былъ (Супрасльський монастир, 1580
Пис. пр. лют. 59).

ЗЛАТО *с. (цсл. злато)* 1. (*благородний*
метал) злато, золото: И аще ли у старомъ
законе вещи тые отъ злата и сребра, и отъ
древа,... и просто все церковное начине
почитано... было (Супрасльський монастир,
1580 *Пис. пр. лют.* 55); Кризолитѣсь... по
ла(т)нѣ... то(т) камень... подобѣ(н) златѣ
(XVI ст. *Травн.* 505 зв.); Пошло щось на
москву з ѡбразами их и коваными з сребла
и злата сватыми их (поч. XVII ст. *Вол. В.*
85); Прѣто я ѡ Г(ѣ)пже моѣ; молю мл(с)тъ
твою, Прѣйми ласкаве Корѣнчкѣ мою, Пѣ-
че злата и каменѣй драгѣхъ многѣхъ
(Чернігів, 1646 *Перло* 38 зв.); а естѣ в той
зе(м)лѣ два ѡстрови ти мають в собѣ пол-
но злата и сребра (серед. XVII ст. *Луц.* 531);
У порівн.: Вѣрѣ яко злато любовь яко ли-
вань,... к неи же есѣ позва(н) (к. XVI - поч.
XVII ст. *ПДПИ* 182, 95); снѣ цр(с)тва нѣ(с)-
ного... Принѣсит яко злато оучѣнки дѣбріи
(Почаїв, 1618 *Зерц.* 62 зв.).

2. (*золоті речі*) золото: не носѣте злата
ани сребра ани пѣнезѣи при поясѣхъ ваши(х)
(1556-1561 *ПС* 49); Чужозѣмскѣ мѣдрѣцы
Ха привитѣли, злато лѣданъ и мѣрѣ яко

пáнѣ дали (Острог, 1581 *Римша*, *Хрон.* 33); все побрано: сребро и злато, кресты и иконы (поч. XVII ст. *КЛ* 83);

(*позолочені нитки*) золото: Посмотри жь постели царской,... златомъ вышиваны, пестротами, различными шолками покрывала и простири устроены? (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 162).

3. Перен. (*багатство, маєтки*) золото: а̄п(с)ль павѣ(л) мовить, злато ваше и сребро рѣжа поистъ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 17 зв.); Слава бо и злáто, яко тѣнь, мимо ходить и любящих сию в па́губу приводитъ (к. XVI ст. *Укр. н.* 80); ины(х) ваши(х) папѣжей вѣ́лікое мно(ж)ствѣ воева́лися о́ста́вивши цр̑кѣвъ бѣжю́, и го́ни́ли(с) за злáто(м) и срѣ́бро(м) и мѣстами (к. XVI - поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 101); а прѣ́стыхъ народѣ(в) злáто(м) и срѣ́бромъ; до себе пота́гнетъ, и кто поклѣ́нитъ-сѧ ѣмѣ, таковѣмѣ на чолѣ егѣ,... полѣ́житъ зна́къ сво́й, ан'гѣхристовъ (Чернігів, 1646 *Перло* 138 зв.).

4. Перен. (*про когось гідного похвали*) золото: девицу... начал звати златом и сребром, яко румянность з бѣ́лостью в лице цветет (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 164); Не явна ли то ложь, яко та девица не была ни солнцѣ, ни злато и сребро (Там же).

Див. ще ЗЛОТО, ЗОЛОТО.

ЗЛАТОВИДНІЙ *прикм.* (*цсл. златовидь-ныи*) (*про людину, її душу*) чистий, чесний, безгрішний: пр(и)несѣмо ѣмѣ в' подаро(к), не злáто сказа́тельное, але дѣшѣ на́шѣ златови(д)ніи (Чернігів, 1646 *Перло* 59 зв.).

ЗЛАТОВѢРХИЙ *прикм.* (*цсл. златовѣр-хьи*) золотоверхий: мови(л) на(м) игѣме(н) стѣ́го арха(н)гела михаила златовѣрхого монастыра и проси(л) оу на(с)... сѣ́лица посто(в)щины (Київ, 1540 *ЦНБ ДА/П-216*, № 37).

ЗЛАТОГЛАВОВЫЙ *прикм.* (*цсл. злато-главыи*) златоглавовий, парчевий: Что

та по(л)зде(т) златоглавоваа делѣ́а, ко(ли) а(д) та с не(ю) пожре(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 232 зв.).

Див. ще ЗЛОТОГЛАВОВЫЙ.

ЗЛАТОГЛАВЪ¹ *ч.* (*цсл. златоглавъ*) златоглав, парча: Маестать цесарскій, червонымъ златоглавомъ накрытый (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 700).

Див. ще ЗЛОТОГЛАВЪ.

ЗЛАТОГЛАВЪ² *ч.* (*лат. albucium, albusum*) рослина родини лілієвих: alb[u]cum, златогла(в) зеліє (1642 *ЛС* 76).

ЗЛАТОГЛАГОЛИВЫЙ *прикм.* (*цсл. злато-глаголивыи*) красномовний, златоустий: З того златоглѣвого Оучтѣла вѣ́брагѣ По-ка́нію проповѣ́дника та́къ достатѣ́чної и вы́разной на́дки бѣ́мъ жадного нáто не мѣ́ль свѣ́до́цтва (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 152).

ЗЛАТОДѢЛЕЦЬ *ч.* (*цсл. златодѣлецъ*) золотар, ювелір: адамасъ е́сть ка́мень а тре-бую(т) его златодѣ́лци к своимъ рѣ́(ко)дѣ́ліамъ (XVI ст. *Травн.* 486).

ЗЛАТОЗАРНЕ *присл.* (*цсл. златозарьне*) *перен.* осяино: ра(д)уисѧ златозарне коуз-мо (1489 *Чет.* 69 зв.).

ЗЛАТОЗАРНЫЙ *прикм.* (*цсл. златозарь-ныи*) який сі́є, блищить, як золото: и́лья златозарная лоуча (1489 *Чет.* 236 зв.).

ЗЛАТОКОВАННЫЙ *прикм.* (*цсл. злато-кованыи*) кований золотом: вѣ́сточные дѣ́ховны(є)... не поез'джа́ю(т), и на колѣ́сни-ца(х) злáтоковáн'ны(х), и не нѣ́са(т)сѧ на лѣ́ктица(х), а́ле ма́ю(т) нѣ́ги домо́воюю ко-лѣ́сницѣ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223).

ЗЛАТОЛЮБЕЦЬ *ч.* (*цсл. златолюбѣць*) золотолюбѣць: позна(л) є(с)ми рѣ́ктора вѣ́(с) саколюбца, селолюбца, злато и срѣ́бролюб-ца, а не нѣ́щаго сиромáха, бѣ́(з)домни(к)а (1598 *Виш. Кн.* 277 зв.); нѣ́которыи мова(т) жебы х̄с повида(л) ємоу то́е жебы ѣ́(н) бы(л) златолюбѣць (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 134 зв.); алчен буди и жажден, кроток, привѣ́тливъ,

неславохотен, не златолюбец (Вільна, 1600 *Катех.* 81).

Див. ще ЗЛОТОЛЮБЕЦЬ.

ЗЛАТОРУЧКА ж. Вл. н., ч.: Николаю Златорѣчцѣ блг(д)тъ во(м) миръ (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1).

ЗЛАТОСЛОВЕЦЬ ч. Златоуст: Гды тѣю вдѣчне пріймѣють, відачи конѣць свѣй дѣвне солѣдкѣй и пожадѣный, и пѣнкне ѿ нѣхъ Златослѣвецъ написѣлъ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 40).

ЗЛАТОСЛОВНЫЙ ч. Златоуст: То Златословный. Можетъ же ся надѣ то яснѣй выразити, што то естѣ будовати Церковъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 368).

ЗЛАТОСТРОЙ ч. (цсл. златострой) (назва богослужбової книги) “Златоуст”: соборникъ оденъ, книга златостроя, книга Златоустъ,... — то все вылупили и выбрали (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 160).

ЗЛАТОСТРУЙНЫЙ прикм., перен. (повний щедрот, дарів, Божої ласки) благодатний: Златоструйны[и] поток, любимици, пійте, отческую ж вѣру хранити умѣйте (к. XVI ст. *Укр. п.* 75).

ЗЛАТОУСТЬ¹ ч. (назва богослужбової книги) “Златоуст”: Книги, напервей: Уставовъ 2, Апостоловъ 2,... Златоустовъ 2 (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 367).

ЗЛАТОУСТЬ² див. **ЗЛАТОУСТЫЙ**.

ЗЛАТОУСТЫЙ, ЗЛАТАУСТЫЙ, ЗЛАТОУСТЬ прикм. Златоустый, красномовный. Вл. н. ч. Златоустый: запомнѣ(л)... столповъ црѣквныхъ ѣчителей кгрѣцкихъ. Васіліа великого, Григоріа богослѣва, Іоа(н)на златоустаго (Острог, 1587 *См. Кл.* 7); Да тут ставши со Златоустом вас, останка народа руского утвержаю. Невмѣтаемы будуть! (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 170); Іоа(н)нъ златѣсты(и)... писа(л) кнѣги црѣковны (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 87 зв.); придаеть то(т) же авто(р) з златоусты(м) стѣ(м),

же то(т) кре(ст) на дни соу(д)но(м) чоудѣвне са має(т) по(д)вы(ш)шити (поч. XVII ст. *Проп. р.* 301); наѣлѣпшимъ є(ст) стѣрожемъ добродѣйствъ, самѣа Пѣмѣтъ, Хвала, и вставѣчное дѣк' ѿ(т)даванѣе, ѣкъ Златѣст' мѣвитъ (Київ, 1625 *Коп. Апок.* 2 зв.); ѣкъ златѣстый стѣй, пѣшѣчи на матѣѣа Глава с, посвѣдѣаетъ (Київ, 1648 *МКСВ* 349).

ЗЛАТОЦВѢТЕНЬ прикм. Кольору золота: Хрѣсанѣъ: Златоцвѣтенъ. златый цвѣтъ (1627 *ЛБ* 241).

ЗЛАТЦА ж. Золота монета: philippeï, зла(т)ца, рублѣ (1642 *ЛС* 314).

ЗЛАТЪТКАНЫЙ прикм. Золототканий: голова твоя ѣко Кармилъ, а волосы головы твоеи ѣкъ багоръ златъ-тканныи царевъ, причиненны къ жолобомъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 55).

ЗЛАТЫЙ, ЗЛАТИЙ прикм. 1. (ѣкий мѣститъ у собѣ золото) золотый: По сѣм же бгъ зѣмлю разлѣчнымии цвѣты, покривъ //... и кѣменѣемъ, мнѣгоцѣн'ны(м) и кроушѣцѣми златѣими, и срѣбр'ными оукрасивъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 14-14 зв.);

(виготовлений зі золота або покритий золотом) золотый: Олѣксѣи... сѣлъ на своє(м) мѣстци, и вѣз(м) перстень златыи, да(л) обрученици своєи (1489 *Чет.* 147 зв.); голени его... соу(т) оуставлены на подкладахъ златыхъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 54); Маю(т) бо и гробы златыи оздобу, але внутри полни чловечого смраду (к. XVI ст. *Укр. п.* 79); постава велѣкого моужа а(л)бо стлѣпа, которого глѣва была злата, пѣрси сребрени (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 13); Повторѣ назывѣетсѣ стрѣжницею, и вежѣю; на которой виситъ сто тарѣчъ, и щѣтовъ златыхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 48 зв.); Прѣидѣ любѣмаѣ моѣ..., и прѣимѣ Корѣнѣ златѣю ѿ(т) Рѣки моѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 161).

2. *Перен.* Дорогий, розкішний: Не в полатах златых господа шукайте, але его

скоро з неба ожидайте (к. XVI ст. *Укр. п.* 85).

З. У знач. ім. (*грошова одиниця*) золотий, -ого: Члкъ нѣкоторыи... приз'валь деса(т) слоуг свои(х) и даль и(м)... ꙗзла(т)[ы](х) (1556-1561 *ПС* 304 зв.); то(т) шрекъ... дали его за вѣсмыдеса(т) златы(х) (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 14, 17); крѡль вѣдачи еи, ста(ло)ст),... //... далъ ей трис-та златыхъ (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 76 зв.-77); **златый татарский** — (*золота монета татарського карбування*) татарський золотий: та продали тотъ монастырь и тоти пать сель господствѣ мы, за тисащюу и пать сътъ златъ татарскихъ (Сучава, 1503 *Cost. S.* 259); па(н) могила чашни(к)... заплати(л)... ꙗзла(т) татарски(х) ѡ рѣки слѣдга(м) наши(м) (1507 *Cost. DB.* 98); **златый угръский** — (*золота монета угорського карбування*) угорський золотий: бѡгданъ воевода... даемъ вашей млсти знати, аж ишче, коли бил пан исак, митником сѣчавским, а он сѣ имил порѣкѡ коснара ѡт лѣшв за антонѣа тиж ѡт лѣшва, за лѣз злат ѡгръскихъ (Гирлов, 1513-1515 *Cost. DB.* 509); **златый чръвены** — дукат, червоний золотий, червінець: ю(ж) в мѣсте бы(л) корѣць ѡ(ч)мене за сто златыхъ чръвены(х) (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 83 зв.).

♦ **златое число** *див.* **ЧИСЛО.**

ЗЛАЩА *див.* **ЗВЛАЩА.**

ЗЛАЯТИ *дієсл. док.* (кого) Виляяти: кгда ся преречоный панъ Иванъ Терлецкий...просилъ, абы его..., ѡтъ послугъ своихъ волныхъ учинилъ, — место слова своего и нагороды,... золжилъ и злаялъ и здаваня послугъ его... слухати не хотелъ (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 275); Юрей Чарторийский... жаловалъ... ижъ... при одправованью судовъ [Колпытовские] словы неспристойными,... //... на кшталтъ якогос пашьквинушу... злаяли (Володимир, 1619 *АрхЮЗР*

8/III, 555-556); так замыслови и воли своей предсѣвзятой досит учинившы, то зъробившы и всихъ злаявши, одехалъ (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 583).

ЗЛЕ, ЗЛѢ, ЗЪЛЕ *присл.* 1. (*незаконно; нечесно, несправедливо*) зле, погано: Бо зле и небезпечно крѡлевскіе, и княжацкіе ѡставы и декрета нарѡшати и ламати (Острог, 1587 *См. Кл.* 22 зв.); Ёго м(л)... бачи(л) то, же ѡ(н) зле купилъ, и тотъ те(ж) ему зле бы(л) продалъ (Київщина, 1600 *ККПС* 133); ѡнъ зле набѣвъ, а и(н)шѣе ѡуживають, его проклиная(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 118); многіи зле дне(с) богата(т)са ѡ(т) непра́вды (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 309); Кто приве(р)нѡти повѣненъ; На(и)пер'вей кѡждый котѡрый маѣтъ ре(ч) самую зле взѡтѡю: купилъ наприкладъ хтѡ конѡ ѡ(т) ра(з)бѡйника (Львів, 1645 *О тайн.* 101); Козаки вышедши з запорожа и того гри(с)ка ге(т)мана же зле пѣнезѣ рекомо подѣлилъ, которы(и) на унѣю бы(л) присагалъ са(м) са призналъ которого стато, поты(м) зобравшиса почалиса купити зѣвсю(д) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 168);

(*грішно*) зле, погано: если са зле справовалъ, ѡсѡжденъ бѡдетъ до пекла вѣчнаго (XVI ст. *Сл. о см.* 336); она, препомневши боязни Божое и стративши встыдъ стану своего малженского, неучтивѣ, зле и неспристойне се справуе (Луцьк, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 491); Недобре и зле Миколой папѣжъ учинилъ, же тому Григорію неслушне и неналежаще отухи додалъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 749); сла(д)кѣй почѡтокъ грѣха... але тогѡ почѡткѡ сла(д)кого: конѣць бѡрзо гѡркѣй... А тѡ са(м) собѣ ѡ члѣвче и збираѣешь; самовла́стѣемъ своимъ, Гды егѡ злѣ заживаѣешь (Чернігів, 1646 *Перло* 5);

(*жорстоко; важко, стражденно*) зле: злѣ пагоубоу приналъ еси (1489 *Чет.* 244 зв.); змилоуйса надо мною ги сѡу дв(д)ѣ дѣщерь

моа зле са ѿ(т) діавола моучить (1556-1561 ПС 70 зв.); Тотъ царъ Костянтинъ укинул-ся у пьянства... // ..., и изъ оного своволенства ослепъ... и тако зле скончался (Супрасльський монастир, 1580 Пис. пр. лют. 57-59); злых зле погубити, а виноград иным дѣлателем предати (Львів, 1605-1606 Перест. 43); бѣдъ, гоненія, удаваня нас зле утрѣпли есмо барзо много (Львів, 1608 АрхЮЗР 1/XII, 528); Нѣкоторые... з' людѣи на самѣмъ початкѣ житіа своего добрый початокъ в' помешканю оуказавши, ѿстатокъ животѣ... зле докончили (Київ, 1637 УЄ Кал. 186);

(несумлінно) зле, погано: И опять каравъ Господь Бгъ велми, одно назначивъ Господь Бгъ пастырюмъ, котрый зле пасутъ увци его (XVI ст. НС 218); родичѣ за дѣти свои сѣ(д) прѣимуть если бы зле и(х) наоучили (к. XVI ст. УЄ № 31, 71 зв.); Комо(р)ка и ме(ш)кана твое ѿсѣбное зѣвше соло(д)нѣе а зле стереженаа тескно(ст) роди(т) (Київ, 1623 Мог. Кн. 19 зв.).

2. (невідповідно до істини, неправильно, помилково) зле, погано: Злѣ ли тоутъ в' тотъ ча(с) мѣсли(л) пѣтръ, ижъ... наоучителии свѣомѣ не зѣчи(л) такіхъ срѣкгихъ моукъ и сромоты... признати то моусимъ, же не зле, добре (Острог, 1598 Отп. КО 13); Еп(с)пы зле // оудали Бл(с)вѣного Кирїлла, ꙗкобы становилъ и оухвалѣ чинилъ абы Дхъ и ѿ(т) Сна, и прѣ(з) Сна мѣ(л) завшебытне істность, тѣ естъ походи(л) (Київ, 1619 Гр. Сл. 216-217); Николаїи и егѣ дрѣжіна барзо зле и глѣпе злѣчаю(т) в' ѣди(н) початокъ, нерожѣное мѣвлю и рожѣное (Там же, 251); ѿныє зле и превротне выкладають, анѣ з' ѣдного рахѣють, але личбою послѣслѣднѣишого (!) ѿ(т) ѿ(т)ца Сна чинать (поч. XVII ст. Проп. р. 142);

(хибно, невдало) зле, погано: мнимаю ижъ ѿфналь прѣ(з) подкѣвѣ зле естъ вбитый (к. XVI ст. Розм. 38 зв.); ютро рѣно нимъ

кона моего напоишь попова(д) ѿного до ковала и ѿбыча(и)не поступовати абы не зле ѿхнали приби(л) (Там же, 41); рѣды те(ж) заживѣи ѿ(т) ты(х), котѣрыє в своихъ справа(х)..., що добре справили, а не ѿ(т) ты(х) котѣрыє и свое з нерозбачѣнѣа зле справили, бо кто зле в своихъ постѣпоуе(т), нѣк(д)ы добре ѿ чюжи(х) рѣдити не мѣжетъ (Острог, 1614 Тест. 146);

(осудливо, грубо, непристойно) зле, погано: если же есми зле повидѣль а ты ѿ злости поста(в) свѣдѣство (1556-1561 ПС 427); па(н) ѿлизаръ... зле а непристо(и)не мене самого... на вряде старѣства лѣцкогѣ... зѣ(л)жи(л) и ѿслави(л) (Луцьк, 1575 ЖЖК I, 70); у тумъ приказаню Божумъ заказуетъ Господь Бгъ, што бы есме на имя Божіє задармо не божили ся, анѣ што бы ся нимъ проклинали, анѣ што бы зле мовили (XVI ст. НС 211); Напервое абы тѣе вызналъ прѣдъ всѣмъ духовенствомъ лвовски(м)... и(ж) гдѣ(ж) ко(л)векъ... ѿ мнѣ мови(л) тѣды зле а непристо(и)не ѿ мнѣ мовилъ (Львів, 1586 ЛСБ 70); на чѣмъ безбожникъ кривду ми значную учинилъ а зле и неправдѣе мя славить (Луцьк, 1599 АрхЮЗР 1/VI, 272); неха(и) тѣды перестѣноу(т) злѣи и небѣчнии люде зле и нецнотливе ѿ дрѣгы(х).... мѣвити (поч. XVII ст. Проп. р. 193); Гдѣ много пере(д) тѣмъ на Ха Ба нашего, и на тѣю котѣраа егѣ родѣла, зле мѣвилъ, и блѣзнилъ то(т) нѣндзни(к) (Київ, 1627 Тр. 660).

3. У знач. присудк. сл. Зле, погано: стережѣтеса антѣхриста, злѣ то жѣ васъ стѣнъ мѣлѣсть обдѣржитъ, и кохѣнѣеса в ни(х) ого(р)нѣло, зле же црковъ бжѣю в' дѣхахъ...читѣтѣ, злѣ жѣ по(д) тѣмѣ поклѣю има покладѣете (Острог, 1598-1599 Апокр. 14 зв.); лечъ то зле е(ст) ижъ таа дорога полна естъ збойцовъ (к. XVI ст. Розм. 37 зв.); зле быти члѣкѣ самѣмъ сѣтворѣмо емоу помощнѣка по(до)бнаго емоу (к. XVI ст. УЄ № 31, 93 зв.); пристѣино ли грѣхови допѣстити...

зле, негѡбраздъ (Львѣв, поч. XVII ст. *Хрон.* 158); Тчѣнїе: Тка(н)е поло(т)на. и ти сѣкна ...и спра(в) послѣднюю стрѡкѣ. ѡ(т)и самаго тчѣнїа, бо чтѣнїа, зле та(м) є(ст) (1627 *ЛБ* 135); Москва видѣвъши що зле. измѣнили ца(р)а (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166).

4. У знач. *ім. с. р.* Зло, лихо: рекль и(м) годи(т) ли са в' соуботы добро чинити, чили зле // оучинити (1556-1561 *ЛС* 136-136 зв.); пѣтаю ва(с), годи(т) ли са в соуботы дѡбро чинїти, или зле чинїти (XVI ст. *УС Лѣтк.* 21).

♦ за зле мати *див. МАТИ*²; зле ся мати, зле (в собѣ) са мати *див. МАТИСЯ*; мети за зле *див. МЕТИ*.

ЗЛЕУРОЖОНЬЙ *прикм. у знач. ім.* Простолудин: пыхи, зневаже(н)є бѣти здаєт'са. Ижъ... члѣкъ... иншихъ понижаєтъ: имаетъ ѡвыхъ за оубѡгихъ, ѣншихъ за злеоурождѡныхъ, дрѡги(х) роздѣетъ бѣти неждками (Київ, 1637 *УС Кал.* 7).

ЗЛЕВА *присл.* Зліва: ѡ(т) тоє горы... привелъ до горы..., которая гора пры(ш)ла намъ слева (1546 *ОГ* 21 зв.).

ЗЛЕГКА *присл.* 1. Поступово: а с чюжїхъ прикладѡвъ наоучїли са єсмо того, якъ... злѣгка,... по(д) свою звїрхность люди вабити (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 43); Як' нѣакаа мглістаа мѡцъ наждитъ, и злѣгка на кштѡлтъ гѡстого повѣтра ѡтѣнаєтъ свѣчѡ,... тѡкъ на тамѣтѡю свѣтлость пѡкрывка нападаєтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 75); Пси стрѡпы и рѡны жебрака нєндзного лизѡли..., а гнѡй з' ранѣ вычищаючи, и злѣгка бѡлю оулжаючи (Київ, 1637 *УС Кал.* 598).

2. Поволї: злѣгка той пожа(р) идєтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 216); А пойдѡ злѣгка за нимъ в трѡпы єгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 51).

ЗЛЕГЧАТИ *дієсл. недок.* (що) Облегшувати, полегшувати: Оумъ вѣперѡю: Рѡ-

змъ якъ перѡ злєгчаю, албо тѡнко розмышляю (1627 *ЛБ* 21).

Див. ще ЗЛЕГЧИТИ.

ЗЛЕГЧИТИ *дієсл. док.* (що) Облегшити, полегшити: Вѣсперїль: Ѡпернѡти(л), злѣгчи(л) (1627 *ЛБ* 22).

Див. ще ЗЛЕГЧАТИ.

ЗЛЕЖАЛЬЙ *прикм.* Злежаний: За ро(с)-казанє(м) пѡвъ брати(и) аксами(т) цє(р)ковны(и) чо(р)ны(и) во(с)ко(м) поквапаны(и) и ю(ж) злежалы(и), далє(м)... до спроданя (Львѣв, 1622 *ЛСБ* 1049, 2 зв.).

ЗЛЕЗБИРАТЕЛЬ *ч.* Зловмисник: єпи(с)-ко(п) має(т) бѣти бє(з) приганы... не гордому не гнєвли(во)му не пианици..., не злезбиратєлю алє привѣтливому (II пол. XVI ст. *КА* 534).

ЗЛЕЗТИ *див. ЗЛѢЗТИ.*

ЗЛЕКНУТИСА *див. ЗЛЯКНУТИСЯ.*

ЗЛЕКЧИТИСА *дієсл. док.* Злагїднїти, подобрішати, зм'якнути: одорвалъ г(с)дѣ црство Ізраїльское ѡ(т) тѣбе, и далъ єгѡ блїжнему твоєму, лѣпшему нїжли ты, а звитѡжца во Ізраїлю // не припѡститъ, ани жадемъ са не злѣкчитъ, бо не єсть члѣкъ жѣбы мѣлъ жаловати (серед. XVII ст. *Хрон.* 216-216 зв.).

ЗЛЕПЛЕНИЕ *див. ЗЛѢПЛЕНИЕ.*

ЗЛЕТИТИ *дієсл. док.* (кому що) Доручити: злетили мы тежъ послови нашоу, абы велможность вашу наведилъ (поч. XVII ст. *КЛ* 88); вь которой справе... послови нашоу,... мовити злетилисьмы (Там же).

Див. ще ЗЛЕТИТИСЕ, ЗЛЕЦАТИ, ЗЛЕЦИТИ.

ЗЛЕТИТИСЕ *дієсл. док.* Доручити: а то се посланно(м) ѡ(т) мене злетило, которы(м) вѣм во все(м) вѣрѡ дати и дѡфалє прє(з) ни(х) зносити се... зъ єго м(л) ѡ(т)цє(м) Балабано(м) (Острог, 1607 *ЛСБ* 410, 11 зв.).

Див. ще ЗЛЕТИТИ, ЗЛЕЦАТИ, ЗЛЕЦИТИ.

ЗЛЕТѢТИ, ЗЛѢТѢТИ дієсл. док. 1. (летячи, піднятися в повітря) злетіти: а ты(м) и(х) зве(д)ль, к(г)ды емѣ лѣпили птахѣ з'глины, ставляли и(х) по(д)ле дорѣги коу-ды ишо(л), а ѡ(н) на ѡные пта(ш)ки скѣро дѣноу(л), злетѣли на воздѣхъ яко живыи (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 92); казали тог(д)ы іудѣ за нѣ(м) летѣти, котѣрѣи злетѣвши оухопи(л) его за поасъ, та(к) и(ж) оба в'пали на зѣмлю (Там же, 93 зв.).

2. (летячи, опуститися вниз) (до кого, на що) злетіти: того(ж) ча(с)у злетѣли до ни(х) два аггли // ...оу ѡдѣню бѣло(м) (к. XVI ст. *УС* № 31, 76 зв.-77); злѣтѣли птахи на ѡно мѣсо (серед. XVII ст. *Хрон.* 27).

Див. ще **ЗЛѢТАТИ**.

ЗЛЕЦАТИ дієсл. недок. (стп. *zlecać*) (що кому і без додатка) (покладати на кого-небудь виконання чогось) доручати: а тело мое гришное мають поховати у вѣ отчизни // моей, ... а память и обыходы водлугъ закону нашего хрестянского злецаю жонѣ моей милой (Чортѣрийськ, 1569 *АрхЮЗР* 7/І, 17-18); а та(к)... не могучи сами для пи(л)-ны(х) потребѣ нѣши(х) на ти(х)... роце(х) в лу(ц)ку быти злецае(м)... мо(ц) зѣпо(л)ную тую спра(в)у ѣ сѣдѣ... брату нѣшому ста(р)-шому (Краків, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 129); а и(ж) ѡ(н) са(м) тепе(р) естѣ хоры(и) злецае(т) его мѣ(ст) ѡ(т)цѣ димитрию... абы тые книги ѡ(т)иска(л) (Білий Камінь, 1620 *ЛСБ* 474); Которое дѣляцы бо(л)шое sprawy зажитѣ слуге моему, ... злециле(м) и ты(м) листо(м) мои(м) злецаю (Люблін, 1643 *ДМВН* 230);

(кому, що кому) (вѣддавати що-небудь у чиєсь розпорядження) доручати, передавати: е(ст)ли богѣ со(т)ворите(л) в то(и) фѣробе свое(и) допу(с)ти(т) на мене ча(с) смѣ(р)те(л)-ны(и) тогѣды я дѣшѣ мою его свето(и) бжо(и) мѣл злецаю (Осмиловичі, 1576 *ЖКК* I, 73);

который же замокъ и мѣсто Вѣницу... его милости, ... вѣ держане, моцѣ и оборону поручаю и симѣ тестаментомѣ моимѣ злецаю (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/І, 103); ихѣ милостямѣ злецаю и покорно прошу, абы, зѣ доброты и ласки своеи ку мне... тую працу на себе принять... рачили (Лѣтовѣж, 1582 *АрхЮЗР* 7/І, 33).

Див. ще **ЗЛЕТИТИ, ЗЛЕТИТИСЯ, ЗЛЕЦИТИ**.

ЗЛЕЦЕНЕ, ЗЛЕЦЕНЬЕ, ЗЛЕЦЕНЬЕ, ЗЛИЦЕНЕ, ЗЛѢЦЕНЕ с. (стп. *zlecenie*) доручення: Ино хотяж за правомѣ приро-жоным, або и за злеценѣемѣ ѡпеки хто де-ти, або имена и маѣтность чѣю ѣ в ѡпекѣ свою берѣчи, предѣа вѣрадовне то чинити маѣт (Вѣльна, 1562 *АС* IV, 56); Хто бы... рѣчи своеѣ справѣва(ти) поручилѣ ѣстне кому дрѣгому..., тогѣды таковѣму злеце(н)я и(н)шого листовного не буде(т) потреба але судѣ за злеценемѣ ѣстны(м) маѣтъ его за мо(ц)ного принять (1566 *ВЛС* 35); водлугъ которого злѣценя и росказаня продка на-шого, короля его милости, тые помененные особы ты границы вѣководства Бѣславского, вѣехавши, списали (Краків, 1574 *АрхЮЗР* 8/І, 263); И маючи я лиценцыю, альбо зле-ценѣе, ѡтѣ пана вѣладыки Лѣовского, ... лис-ты, ему належачие, секретне альбо // вѣр-не, ѡтпечатати и прочитати и засѣ, ... до его милости, ... ѡтсылати (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/І, 480-481); Яко з писана ва(ш) мѣл(с)ти, та(к) и и(з) ѣ(с)тно(г) злецена, ... зроздѣмили(с) ми..., якобы таа робѣта то(г) стѣго храмѣ: чи(м) скорѣи до свое(г) скѣ(т)кѣ могла прийти (Ясси, 1602 *ЛСБ* 370); Еще реку и то, же жаденѣ зѣ пожилыхѣ... не мѣлѣ такого злеценѣя (Киѣв, 1621 *Кон. Пал.* 497); Еднѣкъ же за позволе(н)емѣ вѣра(з)-нымѣ, и злеце(н)емѣ еп(с)копѣимѣ мѣжетѣ сѣщенѣникѣ дѣйствовѣтъ тѣѣю тѣйнѣ (Львѣв, 1645 *О тайн.* 32); илѣ ѡ(д)но бы(т) могѣло,

побра(в),... у Ивана Водяника,... пинезе(и) готовыхъ чынъшовыхъ, которы(и) з (з)лещеня пана проте(с)туючого зо всѣхъ се(л) ...выб(и)ра(л), золотыхъ... двѣ тисечи золъ по(л)ки(х) (!) взя(в) (Житомир, 1650 ДМВН 193).

Пор. ЗЛЕЦИТИ.

ЗЛЕЦЕНЬЕ див. ЗЛЕЦЕНЕ.

ЗЛЕЦЕНЬИ див. ЗЛЕЦОНЬИ.

ЗЛЕЦЕНЬЕ див. ЗЛЕЦЕНЕ.

ЗЛЕЦИТИ, ЗЛЕЦЫТИ, ЗЛИЦИТИ, ЗЛѢЦИТИ дієсл. недок. (стп. zlecić) (що, що кому, що в що) (покласти на кого-небудь виконання чогось) доручити: Што князь Янѣшъ Жославский... всю маєтност свою... ѡ в опекѣ панѣ Троцкомѣ... злещывши, намъ господарѣ то ѡбѣавилъ (Вільна, 1562 АС VI, 57); то(т) слѣга... побра(в)ши тѣю всю має(т)но(ст) которѣю ѡ себе ме(л) злещенѣю до часѣ самъ ѡтекъ зо всею тою має(т)но(с)т)ю (1583 ЖКК II, 140); апостолу Петру злѣщено евангелію проповѣдати во Іудеи (Львів, 1605-1606 Перест. 51); Але абы позналъ свѣтъ же люблю Ѡца, и якъ злещилъ Ѡцѣ, такъ чиню (Київ, 1619 Гр. Сл. 301); Печалованье надъ братією злещено Петрови (Київ, 1621 Коп. Пал. 433); если же папѣ(ж)ка да(ст) ты(и) грошѣ мнѣ бо бы то вчинило наши(х) зло(т) 2000 чи(р)воны(х) пя(т)со(т) повиди(л) же господа(р) того ми не злици(л) (Ясси, 1627 ЛСБ 499, 1 зв.); Которое дѣляцыи бо(л)шое sprawy зажитъ слуге моему, шляхе(т)но(му) пнѣ Стефанови Во(л)скому злещиле(м) и ты(м) листо(м) мои(м) злещая (Люблін, 1643 ДМВН 230); А то(т)... котѣромѣ... братію бѣдѣти и до коупы збирати злещено... // ...на звѣзды глѣдачи пѣвности часѣ... довѣдоватиса повнѣне(н) (серед. XVII ст. Кас. 22-22 зв.).

Див. ще ЗЛЕТИТИ, ЗЛЕТИТИСЕ, ЗЛЕЦАТИ.

ЗЛЕЦОНЬИ, ЗЛЕЦЕНЬИ дієпримк. у знач. примк. (стп. zlecony) доручений, до-

вірений: а Его Милость за ѡнымже листомъ,... и за мощью злещеною... дрѣгий рокъ,... яко я, такъ и князь Роман, повинни бѣдемъ... вси артыкѣлы,... выполнить (Берестя, 1558 АС VII, 35).

ЗЛЕЦЫТИ див. ЗЛЕЦИТИ.

ЗЛЕЧИ дієсл. док. (вкластися спати) злягти, лягти: “подбачилъ есми, поведаетъ, теперъ свежо, у вечеръ, толко што спать злегли, али, повидаетъ, Яцько Есиповичъ з сыномъ своимъ Мишкомъ,... суседи наши з лезивомъ и з коробами въ ночи пошли въ боръ” (Овруч, 1629 АрхЮЗР 4/І, 80).

ЗЛЕЧИНЕНЕ с. Злочинство, злочин: Всѣго бовѣмъ члѣка, дѣш и тѣло злослѣвецъ ѡнъ ѡшпѣтилъ и розорвѣлъ,... жебы члѣкъ не гладѣлъ якъ самъ хѣчетъ, але жебы лѣкаво смотрѣлъ, преврѣтне слѣшалъ, нѣги мѣлъ скѣрыи до злечинѣн'а, рѣки чѣначѣи непраѣвостъ (Вільна, 1627 Дух. б. 16).

ЗЛЕЧИНЬИ примк. (який чинить зле, погано, недобре) злочинний: Не пойдешъ за громадою кѣ (!) злечинною, ани оу сѣдѣ не перестанешъ на зданью мнѣжства и(х) абысь ѡ(т) правды ѡ(т)стѣпилъ (серед. XVII ст. Хрон. 100).

Див. ще ЗЛОЧИНЬИ.

ЗЛЕЧИСЕ дієсл. док. (вступити в інтимні, любовні зв'язки) злягтися: с подворницею Андреевою Кравцовою злеще и з нею живетъ через тые вси часы, за чимъ фала Божая в тых всѣхъ чотырохъ церквяхъ устала (Київ, 1605 ЧИОНЛ V-3, 142).

ЗЛЕЧИТИ див. ЗЛѢЧИТИ.

ЗЛЕЧИТИСА дієсл. док. (до кого о чім) Доповѣсти (кому про що): на то(м) є(ст) ѡмыслъ на(ш),... абы на(м) допомоглѣ доко(н)ченя томѣ дѣлѣ початомѣ ѡ чѣ(м) ширей пре(з) ѡ(т)ца Василя до в(м) мл(с)тѣ(и) злечились были ѡстне и пре(з) пна Димѣ (Устя, 1613 ЛСБ 448).

**СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII ст.**

Випуск 11

3

Оригінал-макет виконано на комп'ютерній системі, придбаній за кошти INTAS, надрукова
кошти Українського Наукового Інституту Гарвардського Університету

Затверджено до друку вченою радою Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича
НАН України

Підписано до друку з готових діапозитивів .2004. Формат 84х108/16
Папір друкарський. Офсетний друк. Умов. друк. арк. 26,46
Зам.

**Відгуки та побажання
просимо надсилати на адресу:
Відділ української мови
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича
вул. Козельницька, 4
79026 Львів-26
УКРАЇНА**

Поліграфічний центр
Видавництва Національного університету "Львівська політехніка"
вул. Ф. Колесси, 2, Львів 79000